

แผนงานวิจัย

เรื่อง

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไข
ปัญหาอุทกภัย

The Strategy of Watershed Area Community Management
on Flood Disaster Prevention and Solution

โดย

พระเทพปริยัติเมธี, รศ.ดร.

ศ.ดร.กฤษ เพิ่มทันจิตต์

ผศ.ดร.อัครเดช พรหมกัลป์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759171

แผนงานวิจัย

เรื่อง

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไข
ปัญหาอุทกภัย

The Strategy of Watershed Area Community Management
on Flood Disaster Prevention and Solution

โดย

พระเทพปริยัติเมธี, รศ.ดร.

ศ.ดร.กฤษ เพิ่มทันจิตต์

ผศ.ดร.อัศรเดช พรหมกัลป์

มหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

พ.ศ. ๒๕๕๙

ได้รับทุนอุดหนุนจากมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

MCU RS 610759171

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

Research Plan Report

The Strategy of Watershed Area Community Management on Flood Disaster Prevention and Solution

By

Assoc. Prof Dr. Phratheppariyattimedhi

Prof Dr.Krit Permtanchit

Assist. Prof. Dr. Akkaradecha Brahmakappa

Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Nakhonsawan Campus

C.E. 2016

Research Project Funded by Mahachulalongkornrajavidyalaya University

MCU RS 610759171

(Copyright Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

ชื่อแผนงานวิจัย : ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไข
ปัญหาอุทกภัย
ผู้วิจัย : พระเทพปริยัติเมธี, รศ.ดร.และคณะ
หน่วยงาน : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
ปีงบประมาณ : ๒๕๕๙
ทุนอุดหนุนการวิจัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บทคัดย่อ

แผนงานวิจัยเรื่อง“ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญห
อุทกภัย” วัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์แผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ
และเป็นทางออกของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหอุทกภัย การวิจัยในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบ
ประยุกต์ ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณที่ใช้การศึกษาวิจัยเชิงสำรวจจากแบบสอบถามการวิจัยเชิงคุณภาพ
เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญและการสนทนากลุ่มเฉพาะ เพื่อพัฒนาเป็นแผน
ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหอุทกภัย

ผลการวิจัยพบว่า

แผนยุทธศาสตร์ในการจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหอุทกภัย
นำไปสู่การกำหนดแผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม ประกอบด้วย ๕ ประเด็นยุทธศาสตร์สำคัญ ได้แก่
ยุทธศาสตร์การเตรียมความพร้อม ยุทธศาสตร์การป้องกันอุทกภัย ยุทธศาสตร์การจัดการอุทกภัย
ยุทธศาสตร์การ เยียวยาฟื้นฟู และยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหายั่งยืน เพื่อให้เป็นไปตาม
เป้าประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ในมิติการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน มิติด้านประสิทธิภาพในการบริหาร
จัดการทรัพยากร มิติด้านคุณภาพของการบริหารจัดการปัญหอุทกภัย และมิติด้านประสิทธิผลใน
การขับเคลื่อนดำเนินการในขณะประสบภาวะอุทกภัยฉุกเฉิน ซึ่งจะต้องขับเคลื่อนใน ๑๖ แผนกลยุทธ์
๘๔ ประเด็นพันธกิจ และมี ๓๕ ตัวชี้วัดความสำเร็จ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชน ผู้นำชุมชน ภาควิชา
ภาครัฐร่วมเอกชน และองค์กรสาธารณะกุศลในพื้นที่ บูรณาการร่วมกันเพื่อให้บรรลุถึงวัตถุประสงค์
และเป้าหมายตามที่กำหนดไว้

Research Plan: The Strategy of Watershed Area Community Management on Flood Disaster Prevention and Solution

Researcher: Assoc. Prof Dr. Phratheppariyattimedhi, ed al

Department: Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Nakhon Sawan Campus

Fiscal Year: B.E. 2559 / C.E.2016

Finance Support: Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Abstract

The objectives of research plan; the strategy of watershed area community management on flood disaster prevention and solution was to synthesize a strategic plan to prevent and solve flooding problems in the middle of the water area and a community solution to prevent and solve flood problems. This research uses the applied research methodology between quantitative research uses in survey research from questionnaires. The qualitative research collected data from in-depth interviews from key informants and specific group discussions. To develop a strategic plan for community management in the area of strategic water, with the prevention and resolution of flood problems

Findings were as follow:

The Strategy of Watershed Area Community Management on Flood Disaster Prevention and Solution that will lead to the formulation of plans, namely, Preparation strategies, Flood prevention strategy, Flood management strategy, Strategic remedy strategy and Strategies for sustainable solutions in order to meet the goals set forth in both the development dimension for sustainability, Efficiency dimension in resource management, Dimension of quality of flood management And the effectiveness dimension of driving while operating in an emergency which must be driven by 16strategic plans, 84missions and 35indicators of success in order the public, So this for the people, community leaders, networks partners, department of government, private sector networks and public charity organizations in the area integrated together to achieve the objectives and goals as specified.

กิตติกรรมประกาศ

แผนงานวิจัยเรื่อง “ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย” เป็นแผนงานวิจัยที่ได้รับการสนับสนุนงบประมาณโดยสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ผ่านความเห็นชอบของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) จึงทำให้แผนงานวิจัยนี้สามารถดำเนินการเพื่อค้นหาข้อสรุปในการจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยโดยมุ่งหวังที่จะมีแผนยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยหรือภาวะวิกฤต เพื่อหาทางออกให้กับชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยตั้งแต่กระบวนการเตรียมพร้อม (Preparation) การป้องกัน (Prevention) การจัดการหรือตอบสนองต่อภัย (Response) การฟื้นฟู (Recovery) และการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน (Sustainable) เพื่อให้ได้มาซึ่งกรอบการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยหรือภาวะวิกฤตที่จะเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยให้กับชุมชนในพื้นที่กลางน้ำ

ขอขอบคุณพระราชปรีดีทิพย์, ศ.ดร. อธิการบดี มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ที่ส่งเสริม สนับสนุน ให้โอกาส และให้กำลังใจแก่คณะผู้วิจัย ให้ได้ดำเนินการวิจัยตามแผนงานวิจัยนี้จนสำเร็จลุล่วง ขอขอบคุณพระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. และคณะ ในนามสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ที่ให้การสนับสนุนช่วยเหลือในทุก ๆ ด้าน และขออนุโมทนา/ขอบคุณคณะผู้บริหาร คณาจารย์ เจ้าหน้าที่ทั้งในส่วนของวิทยาเขตนครสวรรค์และสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติที่ให้การสนับสนุนช่วยเหลือในหลาย ๆ ด้านแก่คณะผู้วิจัย

ขออนุโมทนา/ขอบคุณผู้แทนส่วนงานราชการ บริษัทห้างร้านเอกชน องค์กรการกุศล และประชาชนในพื้นที่กลางน้ำจังหวัดนครสวรรค์ รวมถึงคณะผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่ม จำนวน ๕๔ รูป/คน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน ๑๘๕ รูป/คน และกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามในการวิจัยเชิงสำรวจจำนวน ๑,๕๙๒ ตัวอย่าง ซึ่งมีส่วนสำคัญอย่างยิ่งที่ทำให้ข้อมูลข้อเท็จจริง เกิดความครบถ้วน ครบรอบคลุม และเพียงพอที่จะนำเข้าสู่การประมวล วิเคราะห์ และสังเคราะห์

สุดท้ายต้องขออนุโมทนาและขอบคุณทีมงานนักวิจัยประจำแผนงาน หัวหน้าโครงการวิจัยย่อยและทีมงาน รวมถึงนิสิตที่ร่วมลงพื้นที่จัดเก็บข้อมูลภาคสนามและผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกรูป/คน ที่มีส่วนเติมเต็ม ให้แผนงานวิจัยเรื่องนี้ประสบผลสำเร็จและบรรลุถึงวัตถุประสงค์ ขอคุณความดีและอรรถประโยชน์ได้อันเกิดจากแผนงานวิจัยนี้กลายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และมอบเป็นปัญญาบารมีทานแด่ผู้ที่สนใจศึกษาและนำไปพัฒนาสู่การปฏิบัติ มา ณ โอกาสนี้ด้วย

พระเทพปริยัติเมธี, รองศาสตราจารย์ ดร. และคณะ

๕ เมษายน ๒๕๖๒

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	(ค)
กิตติกรรมประกาศ.....	(จ)
สารบัญ.....	(ฉ)
สารบัญตาราง.....	(ช)
สารบัญแผนภาพ.....	(ณ)

บทที่ ๑ บทนำ

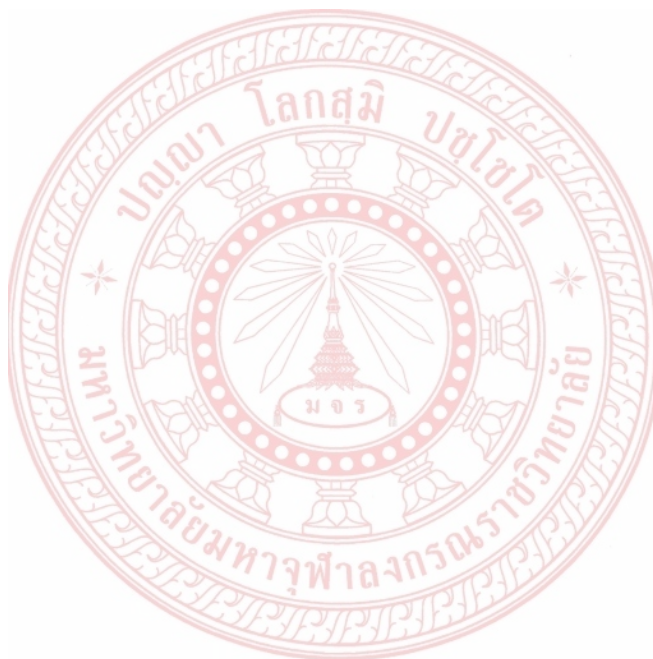
๑.๑	ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	๑
๑.๒	วัตถุประสงค์การวิจัย.....	๓
๑.๓	เป้าหมายของการศึกษาวิจัย.....	๔
๑.๔	ขอบเขตของการวิจัย.....	๕
๑.๕	กรอบแนวคิดในการวิจัย.....	๕
๑.๖	แผนกลยุทธ์เพื่อการวิจัย.....	๖
๑.๗	นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย.....	๙
๑.๘	ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย.....	๑๐

บทที่ ๒ ชุมชนและการจัดการชุมชน

๒.๑	ปัญหาอุทกภัย (Flood).....	๑๑
๒.๒	การบริหารจัดการปัญหาอุทกภัย.....	๑๔
๒.๓	การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย.....	๑๙
๒.๔	ชุมชนเข้มแข็งกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ.....	๒๑
๒.๕	ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการน้ำ.....	๒๙
๒.๖	การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน.....	๓๓
๒.๗	การจัดการทรัพยากรน้ำตามแนวพระราชดำริ.....	๓๕
๒.๘	การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ.....	๓๗
๒.๙	การจัดการชุมชน (Community Management).....	๔๔
๒.๑๐	การจัดการชุมชนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วม.....	๖๔
๒.๑๑	นโยบายแห่งรัฐบนพื้นฐานการมีส่วนร่วม.....	๘๙
๒.๑๒	การจัดการพื้นที่ป่าต้นน้ำ.....	๙๕
๒.๑๓	การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าต้นน้ำ.....	๙๗
๒.๑๔	พุทธจิตวิทยากับการเยียวยาและฟื้นฟูสุขภาพจิต.....	๙๙

๒.๑๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	๑๐๗
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย	
๓.๑ รูปแบบการวิจัย.....	๑๑๕
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง.....	๑๑๖
๓.๓ เครื่องมือการวิจัย.....	๑๑๘
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล.....	๑๒๑
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๒๒
๓.๖ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล.....	๑๒๓
บทที่ ๔ ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไข ปัญหาอุทกภัย	
๔.๑ การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่อ อุทยานแห่งชาติแม่วงก์เชิงกลยุทธ์.....	๑๒๔
๔.๒ รูปแบบการจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและ แก้ไขปัญหามลพิษ.....	๑๔๗
๔.๓ การประยุกต์ใช้หลักพุทธจิตวิทยาในการเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจ ของผู้ประสบปัญหามลพิษในพื้นที่กลางน้ำ.....	๑๗๒
๔.๔ การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริในพื้นที่ลุ่มน้ำ แม่วงก์.....	๑๘๔
๔.๕ ความสัมพันธ์ขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคี ชุมชนในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่กลางน้ำ.....	๒๐๔
๔.๖ แผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่กลาง น้ำ.....	๒๒๖
๔.๗ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๒๓๔
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปการวิจัย.....	๒๓๖
๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย.....	๒๔๕
๕.๓ ข้อเสนอแนะ.....	๒๕๑
บรรณานุกรม	๒๕๕
ภาคผนวก ก บทควมวิจัย	๑๕๕
ภาคผนวก ข กิจกรรมการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์	๑๗๓
ภาคผนวก ค ตารางเปรียบเทียบโครงการวิจัย	๑๗๕

ภาคผนวก ง	ภาพกิจกรรมประกอบการวิจัย.....	๑๗๗
ภาคผนวก จ	แบบสรุปโครงการวิจัย.....	๑๘๕
ภาคผนวก ฉ	ประวัติคณะผู้วิจัย.....	๑๙๓

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๒.๑	แสดงระดับการมีส่วนร่วม.....	๗๖
๔.๑	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ ของชุมชน โดยภาพรวม.....	๑๒๕
๔.๒	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ ของชุมชน ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน.....	๑๒๖
๔.๓	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ ของชุมชน การมีส่วนร่วมการดำเนินงาน.....	๑๒๗
๔.๔	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ ของชุมชน ด้านการมีส่วนร่วมด้านการรับประโยชน์.....	๑๒๘
๔.๕	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ ของชุมชน ด้านการมีส่วนร่วมการตรวจสอบและประเมินผล.....	๑๒๙
๔.๖	ผลการวิเคราะห์ SWOT พื้นที่ป่าต้นน้ำตะวันตก.....	๑๓๗
๔.๗	แบบจำลองเชิงยุทธศาสตร์การบริหารการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแบบมีส่วนร่วม.....	๑๓๙
๔.๘	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกัน และแก้ไขปัญหาอุทกภัย โดยภาพรวม.....	๑๔๗
๔.๙	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกัน และแก้ไขปัญหาอุทกภัย ด้านการวางแผนหรือนโยบาย.....	๑๔๘
๔.๑๐	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกัน และแก้ไขปัญหาอุทกภัย ด้านการรวมตัวหรือการจัดโครงสร้างในชุมชน.....	๑๔๙
๔.๑๑	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกัน และแก้ไขปัญหาอุทกภัย ด้านการแบ่งงานกันทำ.....	๑๕๐
๔.๑๒	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกัน และแก้ไขปัญหาอุทกภัย ด้านด้านการตัดสินใจและสั่งการ.....	๑๕๑
๔.๑๓	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกัน และแก้ไขปัญหาอุทกภัย ด้านการกำกับดูแลและการติดตามประเมินผล.....	๑๕๒
๔.๑๔	ผลการวิเคราะห์ SWOT การจัดการชุมชนในพื้นที่กลางน้ำ.....	๑๖๐
๔.๑๕	การวิเคราะห์การจัดการชุมชนในพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์.....	๑๖๒
๔.๑๖	แบบจำลองเชิงกลยุทธ์ในการจัดการชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหา อุทกภัย.....	๑๖๔
๔.๑๗	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานถึงปัญหาทางสุขภาพจิตของ ประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย โดยภาพรวม.....	๑๗๒

สารบัญตาราง

ตารางที่		หน้า
๔.๑๘	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานถึงปัญหาทางสุขภาพจิตของ ประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัยที่มีสาเหตุมาจากทางกาย.....	๑๗๓
๔.๑๙	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานถึงปัญหาทางสุขภาพจิตของ ประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัยที่มีสาเหตุมาจากทางด้านจิตใจ.....	๑๗๔
๔.๒๐	แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐานถึงปัญหาทางสุขภาพจิตของ ประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย ที่มีสาเหตุมาจากทางด้านสังคม.....	๑๗๕
๔.๒๑	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน กระบวนการจัดการน้ำกับบทบาทของ ภาควิ เคราะห์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ โดยภาพรวม.....	๒๐๔
๔.๒๒	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน กระบวนการจัดการน้ำกับบทบาทของ ภาควิ เคราะห์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ด้านการรับรู้ข่าวสาร.....	๒๐๕
๔.๒๓	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน กระบวนการจัดการน้ำกับบทบาทของ ภาควิ เคราะห์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ด้านการปรึกษาหารือ.....	๒๐๖
๔.๒๔	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน กระบวนการจัดการน้ำกับบทบาทของ ภาควิ เคราะห์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ด้านการประชุมรับฟังความ คิดเห็น.....	๒๐๗
๔.๒๕	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน กระบวนการจัดการน้ำกับบทบาทของ ภาควิ เคราะห์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ด้านการตัดสินใจ.....	๒๐๘
๔.๒๖	ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน กระบวนการจัดการน้ำกับบทบาทของ ภาควิ เคราะห์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ด้านการ ใช้กลไกในการ ขับเคลื่อน.....	๒๐๙

สารบัญแผนภาพ

แผนภาพที่		หน้า
๑.๑	กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย.....	๗
๑.๒	แสดงกลยุทธ์เพื่อการศึกษาวิจัย.....	๘
๒.๑	แสดงกรอบการดำเนินงานในการบริหารจัดการอุทกภัยแบบยั่งยืน.....	๑๘
๒.๒	แสดงหลักการจัดการตามแนวพระราชดำริ.....	๓๘
๒.๓	แนวพระราชดำริจัดการ ๓ น้ำ.....	๓๙
๔.๑	แสดงแบบจำลองเชิงยุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแบบมีส่วนร่วม.....	๑๔๖
๔.๒	การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหา อุทกภัย.....	๑๗๑
๔.๓	สภาพลำน้ำแม่वंกในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์.....	๑๘๖
๔.๔	น้ำป่าไหลหลากบริเวณเกาะแก่งใหญ่ในพื้นที่ลำน้ำแม่वंก.....	๑๘๗
๔.๕	น้ำท่วมขังในฤดูน้ำหลากในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่वंกจังหวัดนครสวรรค์.....	๑๘๗
๔.๖	เส้นทางเดินของน้ำในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่वंกจังหวัดนครสวรรค์.....	๑๘๘
๔.๗	การบริหารจัดการน้ำของฝ่ายสะเดาซ้าย – ฝ่ายคลองขุนลาด.....	๑๘๘
๔.๘	การบริหารจัดการน้ำของฝ่ายดอนปอ.....	๑๘๙
๔.๙	สภาพการจัดทำฝายทดน้ำของลำคลองย่อยหรือลำคลองลำน้ำแม่वंก.....	๑๙๐
๔.๑๐	สภาพการขุดลอกคูคลองในพื้นที่ลำน้ำแม่वंก.....	๑๙๐
๔.๑๑	สภาพการจัดทำสระกักเก็บน้ำในพื้นที่ลำน้ำแม่वंก.....	๑๙๑
๔.๑๒	การป้องกันและแก้ไขระบบระบายน้ำในพื้นที่ลำน้ำแม่वंก.....	๑๙๑
๔.๑๓	การจัดการน้ำผ่านระบบเหมืองฝายและเหมืองไส้ไก่ในลุ่มน้ำแม่वंก.....	๑๙๔
๔.๑๔	การบริหารจัดการน้ำของชาวนาที่ศาลเจ้าไก่อ้อ.....	๑๙๕
๔.๑๕	การบริหารจัดการน้ำของชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่वंก.....	๑๙๗
๔.๑๖	การขุดสระรูปตัว “U” ของชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่वंก.....	๑๙๗
๔.๑๗	รูปแบบการจัดการน้ำของชุมชนธารมะยมในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่वंก.....	๑๙๙
๔.๑๘	การบริหารจัดการน้ำของหลวงพ่ोज้อย จันทสุวณโณ.....	๒๐๒
๔.๑๙	การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่वंก.....	๒๐๓
๔.๒๐	องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย.....	๒๓๕

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

๑. คำย่อชื่อคัมภีร์พระไตรปิฎก

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ใช้พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ในการอ้างอิง โดยจะระบุ เล่ม/ข้อ/หน้า หลังคำย่อชื่อคัมภีร์ เช่น ที.ส. (ไทย) ๙/๑๗๐/๕๖ หมายถึง สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีสลขันธวรรค พระไตรปิฎกภาษาไทย เล่มที่ ๙ ข้อที่ ๑๗๐ หน้า ๕๖

พระสุตตันตปิฎก

ที.ส.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีสลขันธวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ม.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค	(ภาษาไทย)
ที.ปา	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค	(ภาษาไทย)
ขุ.สุ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย สุตตนิบาต	(ภาษาไทย)
ม.อ.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปัณณาสก์	(ภาษาไทย)
อง.จตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.สตุกก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.ปญจก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต	(ภาษาไทย)
อง.อฏฐก.	(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย อฏฐกนิบาต	(ภาษาไทย)

๒. การระบุเลขหมายพระไตรปิฎก

ในงานวิจัยเล่มนี้พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๙ และพระไตรปิฎกฉบับภาษาไทยจะระบุเล่ม /ข้อ/หน้า เช่น ขุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๓๒๑-๓๒๒/๑๓๓ หมายความว่าระบุถึงสุตตันตปิฎกขุททกนิกายธรรมบทฉบับภาษาไทยพระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๕ ข้อที่ ๓๒๑ - ๓๒๒ หน้า ที่ ๑๓๓ เป็นต้น

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประเทศไทยประสบกับสภาวะการเกิดอุทกภัยที่รุนแรงหลายครั้งและมูลค่าความเสียหายแต่ละปีตั้งแต่หลักพันล้านถึงหลักหมื่นล้าน โดยสถิติย้อนหลัง ๒๐ ปี ตั้งแต่ปี ๒๕๓๕-๒๕๕๕ ประเทศไทยได้รับความเสียหายจากน้ำท่วมเป็นมูลค่ารวม ๑.๗ ล้านล้านบาท โดยปีที่ได้รับ ความเสียหายมากที่สุด คือ ปี ๒๕๕๔ มีราษฎรได้รับผลกระทบมากกว่า ๑๒ ล้านคน ธนาคารโลกประเมินมูลค่าความเสียหายสูงถึง ๑.๔๔ ล้านล้านบาท และจัดให้เป็นภัยพิบัติที่สร้างความเสียหายมากที่สุดเป็นอันดับสี่ของโลก^๑ รองลงมาคือ ปี ๒๕๕๓ มูลค่า ๑๖,๓๓๘ ล้านบาท ปี ๒๕๔๕ มูลค่า ๑๓,๓๘๕ ล้านบาท และปี ๒๕๔๓ มูลค่า ๑๐,๐๓๒ ล้านบาท โดยมีความเสียหายครอบคลุมทั้งด้านชีวิตและทรัพย์สิน อาทิ ราษฎรเดือดร้อนและเสียชีวิต สถานที่ราชการ วัด โรงเรียน อาคารพาณิชย์และที่อยู่อาศัยเอกชน รวมถึงพื้นที่การเกษตรและปศุสัตว์ได้รับความเสียหาย^๒

สำหรับพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด นครสวรรค์ ได้สรุปภาพรวมความเสียหายของจังหวัดนครสวรรค์จากมหาอุทกภัย ๒๕๕๔^๓ พบว่า มีพื้นที่ประสบภัยพิบัติจากอุทกภัยทั้งจังหวัด ๑๕ อำเภอ ๑๒๓ ตำบล ๙ เทศบาล ๑,๒๔๔ หมู่บ้าน โดยแบ่งเป็นพื้นที่ประสบภัยจากน้ำหลาก ๕ อำเภอ ๔๕ ตำบล ๕๘๐ หมู่บ้าน พื้นที่ประสบภัยจากน้ำท่วม ชั่ง ๑๐ อำเภอ ๗๘ ตำบล ๖๖๔ หมู่บ้าน ๗๕ ชุมชนเมือง ๑๑๓,๐๙๙ ครัวเรือน ประชาชนได้รับผลกระทบและความเดือดร้อน ๓๕๖,๐๑๒ คน เสียชีวิต ๙๑ ราย บ้านเรือนถูกน้ำท่วม ๑๑๒,๒๑๙ หลังคาเรือน โรงเรียน ๑๐๕ แห่ง วัด ๑๙๐ แห่ง สถานบริการสาธารณสุข ๔๕ แห่ง ถนน ๖๒ สาย และอื่นๆ รวมถึงพื้นที่การเกษตรได้รับความเสียหายหนักใน ๑๓ อำเภอ ๙๐๓,๔๐๐ ไร่ การปศุสัตว์ การประมงก็ได้รับผลกระทบไม่น้อยหน้ากัน

นอกจากนั้นหอการค้าจังหวัดนครสวรรค์ยังประเมินมูลค่าความเสียหายทางเศรษฐกิจ^๔ โดยเฉพาะในภาคพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรม ว่า มีร้านค้า บริษัท ห้างร้าน และโรงงาน

^๑ คณะกรรมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ, “บทว่าด้วยการบริหารจัดการน้ำและอุทกภัย”, แผนการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ - ๒๕๕๗, (กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย : คณะกรรมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ), ๒๕๕๔.

^๒ กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย, รายงานศูนย์สนับสนุนการอำนวยความสะดวกการบริหารจัดการน้ำและอุทกภัย วาตภัยและดินโคลนถล่ม (ศอส.), (กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย : กระทรวงมหาดไทย), ๒๕๕๔.

^๓ ศูนย์อำนวยความสะดวกเฉพาะกิจป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย วาตภัยและดินโคลนถล่มจังหวัดนครสวรรค์ ปี ๒๕๕๔, สรุปสถานการณ์อุทกภัยจังหวัดนครสวรรค์ , สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด นครสวรรค์ : ศาลากลางจังหวัดนครสวรรค์.

^๔ วารสารหอการค้าจังหวัดนครสวรรค์ ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑๕ ประจำเดือนพฤษภาคม ๒๕๕๔.

อุตสาหกรรมได้รับความเสียหายจากมหาอุทกภัยครั้งนี้ไม่ต่ำกว่า ๖,๐๐๐ ราย รวมมูลค่ากว่า ๙,๐๐๐ ล้านบาท โดยแบ่งเป็นทรัพย์สินและเครื่องมือประกอบอาชีพรวมไปถึงภาคสินค้าคงคลังที่จมไปกับน้ำ ขณะที่ในภาคอุตสาหกรรมก็มีเครื่องจักรและสินค้าได้รับความเสียหายเช่นกัน นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงความเสียหายจากโอกาสในการที่จะประกอบธุรกิจที่จะต้องอาศัยระยะเวลาฟื้นฟูทางกายภาพ และสร้างความเชื่อมั่นให้กับลูกค้าและคู่ค้าอีกนับไม่ถ้วน

พื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาโดยรวมมีพื้นที่รองรับน้ำรวม ๒๐,๑๒๕ ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ ๑๒,๕๗๘,๑๒๕ ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบนตั้งแต่ต้นน้ำเจ้าพระยารวมถึงบึงบอระเพ็ดและจังหวัดใกล้เคียงที่มีลำน้ำปิง วัง ยม น่านไหลผ่าน สามารถรองรับน้ำได้ ๓,๗๑๘ ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ ๒,๓๒๓,๗๕๐ ไร่ ที่ราบลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตั้งแต่ใต้สะพานเดชาติวงศ์ลงไปมีพื้นที่รับน้ำ ๑๖,๔๐๗ ตารางกิโลเมตรหรือประมาณ ๑๐,๒๕๔,๓๗๕ ไร่

ขณะที่ลุ่มน้ำสะแกกรัง ตั้งอยู่ทางตอนกลางของประเทศไทยมีพื้นที่ครอบคลุม ๓ จังหวัด ได้แก่ จังหวัดอุทัยธานี นครสวรรค์ และกำแพงเพชร มีพื้นที่ลุ่มน้ำทั้งสิ้น ๕,๑๙๒ ตารางกิโลเมตร หรือ ประมาณ ๓,๒๔๕,๐๐๐ ไร่ ลักษณะลุ่มน้ำสะแกกรังนั้นจะวางตัวตามแนวตะวันตกไปตะวันออกและบริเวณทิศตะวันตกของลุ่มน้ำจะเป็นเทือกเขาสูงที่เป็นต้นน้ำของลำน้ำสาขาที่สำคัญหลายสาย ได้แก่ ลำน้ำแม่วงก์ คลองโพธิ์ และลำห้วยทับเสลา สำหรับต้นกำเนิดของลำน้ำสะแกกรังคือเทือกเขาโมโกจู ซึ่งเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างจังหวัดตากและจังหวัดนครสวรรค์ จากนั้นจะไหลมาตามห้วยแม่วงก์ไหลผ่านอำเภอม่วงกุ่มและอำเภอลาดยาว จังหวัดนครสวรรค์ มาบรรจบกับห้วยคลองโพธิ์ซึ่งไหลมาจากเทือกเขาแนวแบ่งเขตระหว่างจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานีที่อำเภอสว่างอารมณ์ จังหวัดอุทัยธานี กลายเป็นแม่น้ำตากแดดแล้วไหลลงมาบรรจบกับห้วยทับเสลาในเขตอำเภอกั๊กพัน จังหวัดอุทัยธานี เข้าเขตอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ ไหลเลียบผ่านภูเขาสะแกกรังจึงได้ชื่อว่าแม่น้ำสะแกกรังก่อนจะลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนเหนือของเขื่อนเจ้าพระยา

ปัญหาอุทกภัยในเขตพื้นที่กลางน้ำส่วนมากเกิดจากปริมาณน้ำฝนที่ตกหนักติดต่อกันหลายวันในพื้นที่ภาคเหนือและตามแนวผืนป่าตะวันตก เมื่อมีปริมาณฝนตกมากทำให้เกิดปริมาณน้ำสะสมมากติดตามมา ในขณะที่สภาพความเป็นจริงในภูมิภาคนี้กลับไม่มีแหล่งกักเก็บน้ำที่มีขนาดใหญ่ที่มีจำนวนที่มากพอจะรองรับปริมาณน้ำขนาดมหาศาล ประกอบกับแหล่งกักเก็บน้ำที่มีอยู่เดิมในก็มีความตื้นเขินไม่สามารถรองรับน้ำในปริมาณที่มากได้ ทำให้น้ำในแม่น้ำสายหลักต่างๆ ได้ไหลเอ่อล้นเข้าท่วมพื้นที่การเกษตรและพื้นที่ชุมชน นอกจากนี้การระบายน้ำออกจากเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำเพื่อป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นกับเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำนั้นๆ ในเขตภาคเหนือและลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบนก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งซึ่งเพิ่มปริมาณมวลน้ำให้มีจำนวนมหาศาลยิ่งขึ้น ซึ่งเมื่อน้ำที่ระบายออกมาจากเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำรวมกับน้ำท่า (น้ำท่วมขังตามแอ่งหรือท้องทุ่ง) ที่เกิดจากปริมาณน้ำฝนที่ตกสะสมจึงทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมหรืออุทกภัยเกิดขึ้นในหลายพื้นที่

การป้องกันปัญหาอุทกภัยในเขตพื้นที่กลางน้ำหากมองลงไปเชิงลึกถึงต้นตอของปัญหาอุทกภัย ส่วนหนึ่งเราจะพบว่า หนึ่งในปัญหาที่สำคัญที่น่าจะเป็นสาเหตุหลักของการเกิดอุทกภัยหรือปัญหาน้ำท่วมก็คือ ปัญหาการบุกรุก ฝาดาง ขุดเจาะ และทำลายพื้นที่ต้นน้ำลำธาร โดยในแต่ละปีในเกือบทุกตำบล อำเภอ และจังหวัดเราจะพบว่าพื้นที่ป่าต้นน้ำได้ถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก ผลที่ตามมาความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าไม้ที่เปรียบเสมือนฟองน้ำขนาดใหญ่ที่จะช่วยดูดซับ ดูดซึบ หรือ

เก็บกักน้ำก่อนที่จะค่อยๆ ปล่อยออกสู่ลำห้วย ลำธารและไหลลงสู่แม่น้ำขนาดใหญ่ก็แทบจะไม่เหลือ หรือ ซ้ำร้ายในพื้นที่สูงตามหุบเขาเมื่อเกิดกรณีฝนตกหนักติดต่อกันปัญหาน้ำป่าไหลหลากและดินโคลนถล่มก็เกิดขึ้นติดตามมาและก็มีมักจะเกิดปัญหาลักษณะนี้ขึ้นบ่อยครั้งในปัจจุบัน

การป้องกันและแก้ปัญหาอุทกภัยหลังจากเกิดน้ำท่วมใหญ่ในปี ๒๕๕๔ มีการบูรณาการแก้ไขจัดหาแหล่งรองรับน้ำหรือแก้มลิง การจัดวางระบบผังเมือง การจัดสร้างกำแพงคอนกรีตป้องกันน้ำในเขตเศรษฐกิจ การจัดระบบโครงข่ายคมนาคมที่ไม่ทำให้เกิดการกีดขวางทางน้ำ การขุดลอกคูคลองหรือแม่น้ำ หรือแม้แต่การผันน้ำข้ามเขตพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีคนพยายามคิดที่จะทำกันอยู่ในขณะนี้ก็กลายเป็นทางเลือกใหม่ให้รัฐบาลสมัยที่ผ่านๆ มาได้ตัดสินใจกู้เงินมาลงทุน ขณะที่การฟื้นฟูสภาพป่าไม้ การเพิ่มเนื้อที่ป่าไม้ การป้องกันไม่ให้เนื้อที่ป่าไม้ที่เหลืออยู่ถูกทำลายเพิ่มเติม รวมถึงการสร้างฝายชะลอน้ำในพื้นที่ป่าเพื่อการบริหารจัดการน้ำ ซึ่งการป้องกันลักษณะนี้นอกจากจะทำให้มีน้ำสม่ำเสมอทั้งปีแล้วยังเป็นการช่วยแก้ปัญหาสภาวะโลกร้อนอีกทางหนึ่งกลับได้รับความสนใจในสนับสนุนส่งเสริม ไม่ค่อยจะเกิดผลที่เป็นรูปธรรมนัก รวมถึงการมุ่งสร้างแผนในการป้องกัน แก้ไข เยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจในปัจจุบันยังไม่มีระบบอย่างเป็นระบบ และที่ผ่านมามีส่วนใหญ่เป็นดำเนินการให้เป็นไปในลักษณะไฟไหม้ฟาง ไม่มีความต่อเนื่อง ไม่มีการสร้างเครือข่าย องค์กร ในลักษณะกลุ่มจิตอาสาหรือกลุ่มจิตสาธารณะ

คำถามจึงมีอยู่ว่า เราจะมียุทธศาสตร์ใน การป้องกันและแก้ไขปัญหามหาภัย หาเพื่อเป็นทางออกให้กับชุมชนตั้งแต่กระบวนการเตรียมพร้อม (Preparation) การป้องกัน (Prevention) การจัดการหรือตอบสนองต่อภัย (Response) การฟื้นฟู (Recovery) และการแก้ไขปัญหายั่งยืน (Sustainable) ได้อย่างไร ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งรอยยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการปัญหามหาภัยหรือภาวะวิกฤตที่จะเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหามหาภัยให้กับชุมชนในพื้นที่กลางน้ำให้เกิดความเข้มแข็ง เกิดความพร้อม และเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ยั่งยืน ยืนหยัด และช่วยเหลือตนเองได้ดังที่เกิดขึ้นในอดีต คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจจะศึกษาวิจัยในแผนงานวิจัยข้างต้นนี้

๑.๒ วัตถุประสงค์ของแผนงานวิจัย

๑. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ ยุทธศาสตร์ การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์
๒. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ ยุทธศาสตร์ การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามหาภัย
๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักพุทธจิตวิทยาในการเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบปัญหามหาภัยในพื้นที่กลางน้ำ
๔. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำรินในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์
๕. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่กลางน้ำ

๖. เพื่อศึกษาสังเคราะห์แผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูทกภัยในพื้นที่
กลางน้ำ

๑.๓ เป้าหมายของการศึกษาวิจัย

๑.๓.๓ เป้าหมายเชิงคุณภาพ

๑. พัฒนารูปแบบการบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมเพื่อเป็นองค์ความรู้ในการ
เสริมสร้างจิตสำนึกที่ดีของประชาชนและภาคีเครือข่ายในพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติ
แม่วงก์ในการร่วมกันอนุรักษ์และรักษาความอุดมสมบูรณ์ของผืนป่าตะวันตกให้คงความชุ่มชื้นและ
เป็นต้นน้ำสำคัญเพื่อการหล่อเลี้ยงผู้คนและสังคมให้เกิดความกินดีอยู่ดี

๒. พัฒนากลยุทธ์ในการจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาคูทกภัย
โดยให้สามารถที่จะพึ่งพาตนเองหรือกระบวนบริหารจัดการภายในชุมชนเป็นเบื้องต้น ก่อนที่
จะขอรับการสนับสนุนหรือการพึ่งพาจากทางภาครัฐ

๓. พัฒนารูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธจิตวิทยาในการเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจ
ของผู้ประสบปัญหาคูทกภัย เพื่อให้สามารถที่เป็นผู้ที่ตื่นรู้ เข้าใจ เข้าถึง ความเป็นสภาวะของการ
เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปของปัญหาคูทกภัย และดำรงตนอยู่ได้ด้วยศีล สมาธิ และปัญญา

๔. รูปแบบการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำรินในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์บน
พื้นฐานของการร่วมมือกันเป็นระบบของสถาบันครอบครัวและชุมชน บนพื้นฐานของภูมิปัญญา
ท้องถิ่น องค์ความรู้ นวัตกรรม รวมทั้งมีการประยุกต์ใช้แนวพระราชดำรินในการบริหารจัดการน้ำของ
องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ มาเป็นรากฐานในการเสริมสร้าง
ความเข้มแข็ง ยั่งยืน และการพึ่งพาตนเอง โดยมีหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรอื่นๆ คอยสนับสนุน
ส่งเสริม หรือเติมเต็มในส่วนที่ขาดหาย

๕. รูปแบบการบูรณาการในการป้องกัน แก้ไข สนับสนุน ช่วยเหลือ และเยียวยาจาก
ปัญหาคูทกภัย ภายใต้ความสัมพันธ์ขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีเครือข่าย
เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแนวทางในการบริหารจัดการให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

๖. แผนยุทธศาสตร์ ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ จะเป็น
แนวทางที่นำไปสู่การป้องกัน การแก้ไข การเยียวยา และการบูรณาการในการจัดการปัญหาคูทกภัยที่
เป็นรูปธรรม และสามารถที่จะนำไปสู่การพัฒนาสู่แผนปฏิบัติการ กิจกรรม หรือโครงการที่เกี่ยวข้อง

๑.๓.๔ เป้าหมายเชิงปริมาณ

๑. ได้ชุดความรู้ในการป้องกันปัญหาคูทกภัย การแก้ไขสถานการณ์ระหว่างประสบ
อุทกภัย การเยียวยาและฟื้นฟูหลังประสบอุทกภัย และการบูรณาการเพื่อความยั่งยืน จำนวน ๕ ชุด

๒. ประชาชน องค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และภาคีเครือข่าย ในพื้นที่
๑๕ อำเภอของจังหวัดนครสวรรค์ มีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหาคูทกภัย การแก้ไขสถานการณ์
ระหว่างประสบอุทกภัย การเยียวยาและฟื้นฟูหลังประสบอุทกภัย และการบูรณาการเพื่อความยั่งยืน
ร่วมกัน

๓. เกิดเครือข่ายเพื่อการทำงานร่วมกันในการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูหาทุกภัยในพื้นที่ จังหวัดนครสวรรค์อย่างน้อย ๔ เครือข่าย

๔. รูปแบบการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำรินในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่งกบ้น พื้นฐานของการร่วมมือกันเป็นระบบของสถาบันครอบครัวและชุมชน บนพื้นฐานของภูมิปัญญา ท้องถิ่น องค์ความรู้ นวัตกรรม รวมทั้งมีการประยุกต์ใช้แนวพระราชดำรินในการบริหารจัดการน้ำของ องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ มาเป็นรากฐานในการเสริมสร้างความเข้มแข็ง ยั่งยืน และการพึ่งพาตนเอง โดยมีหน่วยงานภาครัฐหรือองค์กรอื่นๆ คอยสนับสนุน ส่งเสริม หรือเติมเต็มในส่วนที่ขาดหายในพื้นที่ ๓ อำเภอ

๕. รูปแบบการบูรณาการในการป้องกัน แก้ไข สนับสนุน ช่วยเหลือ และเยียวยาจาก ปัญหาคูหาทุกภัย ภายใต้ ๕ ประเด็นยุทธศาสตร์ จะก่อให้เกิด ความสัมพันธ์ขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาแนวทางในการบริหารจัดการให้เกิด ประสิทธิภาพและประสิทธิผลสูงสุด

๖. แผนยุทธศาสตร์ ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูหาทุกภัยในพื้นที่กลางน้ำ จะเป็น แนวทางที่นำไปสู่การป้องกัน การแก้ไข การเยียวยา และการบูรณาการในการจัดการปัญหาคูหาทุกภัยที่เป็นรูปธรรม และสามารถที่จะนำไปสู่การพัฒนาสู่แผนปฏิบัติการ กิจกรรม หรือโครงการที่เกี่ยวข้อง ของส่วนงานทั้งในส่วนของภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคีเครือข่าย ภาคเอกชน และ ประชาชน ในพื้นที่ ๑๕ อำเภอของจังหวัดนครสวรรค์

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

มุ่งศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ขณะเดียวกันก็จะศึกษาการดำรงรักษารากเหง้าแห่งคุณธรรมและจริยธรรม รวมถึงขนบธรรมเนียมและประเพณีอันดีงามของชุมชนพื้นที่ และศึกษาแนวคิดการบริหารการอนุรักษ์ แบบมีส่วนร่วม การจัดการชุมชน การเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบปัญหาคูหาทุกภัย การ บริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริน การบูรณาการภาครัฐร่วมเอกชน การพัฒนาทุน ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับภัยพิบัติจากธรรมชาติ นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างองค์ความรู้และการป้องกันภัยพิบัติธรรมชาติและผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม และแนวทางหรือวิธีการในการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูหาทุกภัยของชุมชน

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านตัวแปรที่ศึกษา

๑. การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่งกบ
๒. การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูหาทุกภัย
๓. การเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบปัญหาคูหาทุกภัยตามหลักพุทธจิตวิทยา
๔. การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำรินในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่งกบ

๕. การบริหารจัดการน้ำและสถานการณ์ฉุกเฉินแบบบูรณาการรัฐร่วมเอกชน ประชาชน และภาคีเครือข่าย

๑.๔.๓ ขอบเขตประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๑. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง ได้แก่ ประชาชนในชุมชนพื้นที่เป้าหมายทางการวิจัย แบ่งเป็นโครงการย่อยที่ ๑) ประชากร จำนวน ๓๓,๐๙๔ กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๔๐๐ ตัวอย่าง โครงการย่อยที่ ๒) ประชากรจำนวน ๒๓,๒๗๔ คน กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๙๔ ตัวอย่าง โครงการย่อยที่ ๓) ประชากรจำนวน ๒๓,๒๗๔ คน กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๙๔ ตัวอย่าง และโครงการย่อยที่ ๕) ประชากรจำนวน ๓๓,๐๙๔ กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๔๐๐ ตัวอย่าง รวมทั้งสิ้น ๑,๕๙๒ ตัวอย่าง

๒. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบ่งเป็นโครงการย่อยที่ ๑) จำนวน ๒๑ รูป/คน โครงการย่อยที่ ๒) จำนวน ๑๗ รูป/คน โครงการย่อยที่ ๓) จำนวน ๒๑ รูป/คน โครงการย่อยที่ ๔) จำนวน ๗ กลุ่ม กลุ่มละ ๑๕ คน รวม ๑๐๕ คน และโครงการย่อยที่ ๕) จำนวน ๒๑ รูป/คน รวมทั้งสิ้น ๑๘๕ รูป/คน

๓. ผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยในการ สันทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) แบ่งเป็นโครงการย่อยที่ ๑) จำนวน ๑๓ คน โครงการย่อยที่ ๒) จำนวน ๙ รูป/คน โครงการย่อยที่ ๓) จำนวน ๙ รูป/คน โครงการย่อยที่ ๔) จำนวน ๑๐ รูป/คน และ โครงการย่อยที่ ๕) จำนวน ๑๓ คน รวมทั้งสิ้น ๕๔ รูป/คน

๑.๔.๔ ขอบเขตพื้นที่

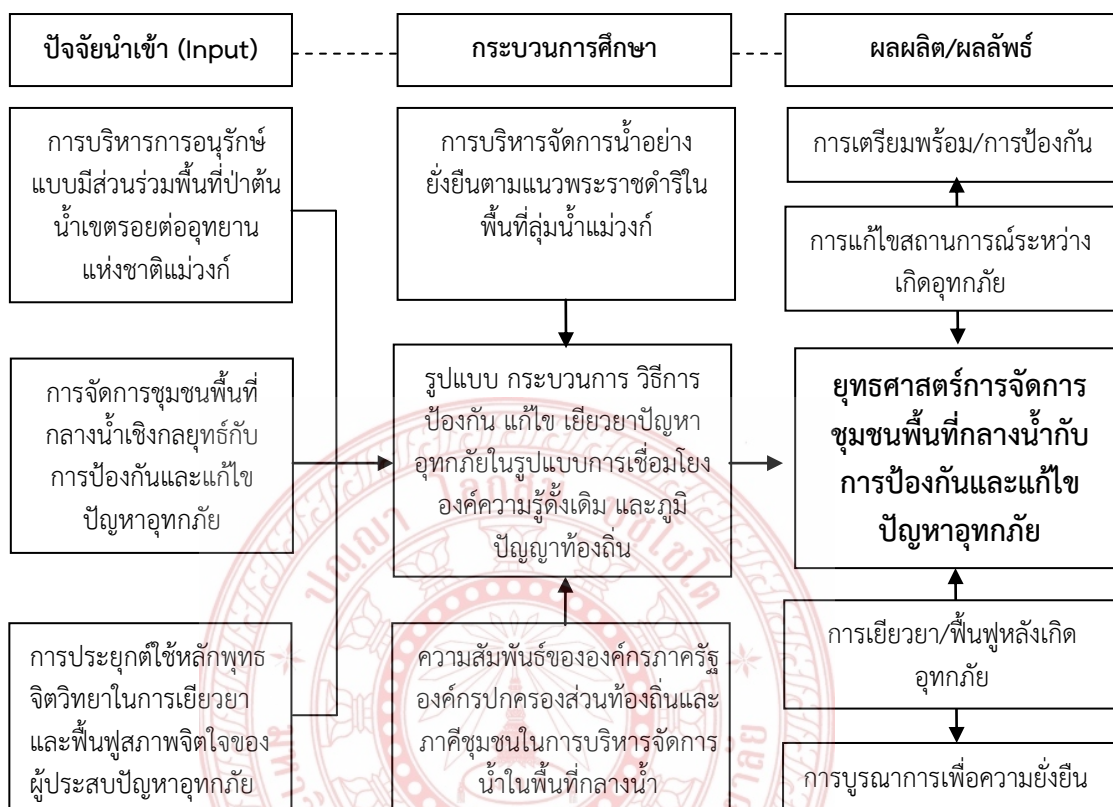
ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ซึ่งเป็นพื้นที่รองรับน้ำหลากและน้ำท่วมถึงจากการไหลบ่าของกลุ่มน้ำสาขา ปิง วัง ยม น่าน จนเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา โดยแบ่งตามกรอบแนวคิดและทิศทางการไหลของน้ำ ซึ่งกำหนดให้พื้นที่ต้นน้ำคือพื้นที่ภูเขาสูงที่เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำในทางภาคเหนือของไทย ส่วนพื้นที่กลางน้ำคือพื้นที่รองรับน้ำในเขตจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดใกล้เคียงที่อยู่ในตอนกลางของลำน้ำ และพื้นที่ปลายน้ำส่วนใหญ่หมายถึงพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่เป็นจุดที่น้ำไหลลงสู่ทะเลหรือจุดที่เป็นปากแม่น้ำ

๑.๔.๕ ขอบเขตเวลา

ในรอบปีงบประมาณ ๒๕๕๙

๑.๕ กรอบแนวคิดในการศึกษาวิจัย

กรอบแนวคิดในการศึกษาแผนงานวิจัย (Conceptual Framework) เรื่อง “ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย” คณะผู้วิจัยได้จัดกรอบแนวคิดที่แสดงออกในลักษณะของกระบวนการและวิธีการศึกษา รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษา ดังนี้

แผนภาพที่ ๑.๑ แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

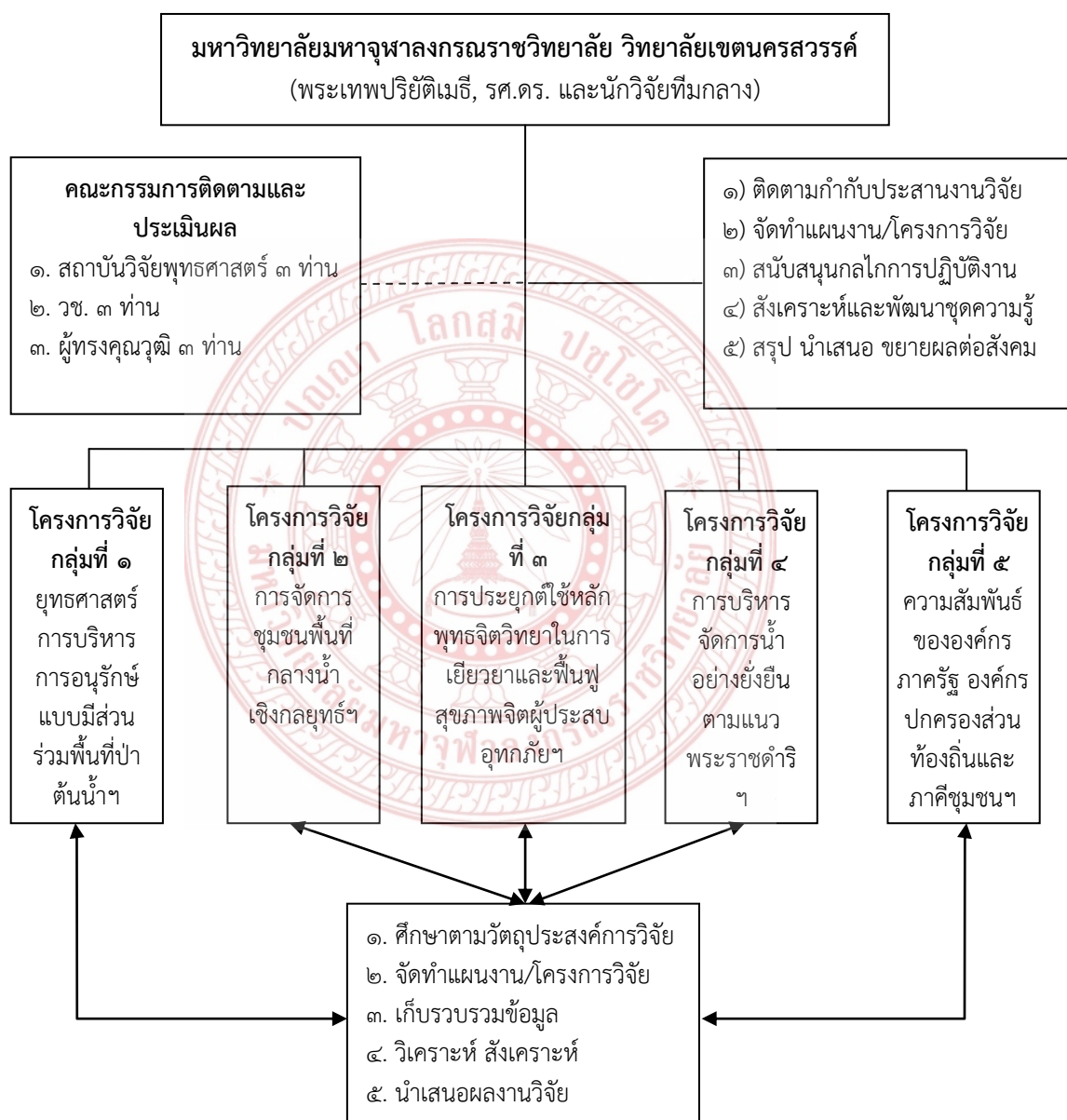
๑.๖ แผนกลยุทธ์เพื่อการศึกษาวิจัย

กลยุทธ์ในการศึกษาแผนงานวิจัย (Conceptual Framework) เรื่อง “ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ” คณะผู้วิจัยได้แผนกลยุทธ์เพื่อการบริหารจัดการแผนงานวิจัยเพื่อให้ทุกโครงการดำเนินไปตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ ดังนี้

๑. กลยุทธ์การแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการสร้างเครือข่ายภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อป้องกันปัญหามลพิษ โดยมุ่งเน้นการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชนต่างๆ ในพื้นที่การศึกษาวิจัย
๒. กลยุทธ์การสื่อสารคุณค่าความเป็นชุมชนต้นน้ำและชุมชนกลางน้ำที่มีความผูกพันมาช้านานหลายชั่วอายุคนและเคียงคู่อยู่กับสายน้ำไม่ว่าจะแล้งหรือท่วมก็สามารถที่จะดำรงอยู่อย่างยืนหยัด มั่นคง และยั่งยืน
๓. กลยุทธ์การมีส่วนร่วมของประชาชน ชุมชน และภาคีเครือข่ายการในท้องถิ่น เพื่อก้าวสู่ความเป็นภาคประชาสังคมหรือความเป็นพลเมืองท้องถิ่นที่มีความรัก ความหวงแหน อันจะก่อให้เกิดการเรียนรู้และการพัฒนาศักยภาพของชุมชนให้เข้มแข็งและยั่งยืนสืบไป

๔. กลยุทธ์การประเมินและการวิเคราะห์อย่างสร้างสรรค์เพื่อนำยุทธศาสตร์ที่ได้จากผลการศึกษาไปสู่ภาคปฏิบัติเพื่อให้เกิดผล โดยมีความเชื่อมโยงซึ่งกันและกันในลักษณะเครือข่ายระดับจุลภาคและมหภาคในอนาคต

ทั้งนี้สรุปเป็นแผนกลยุทธ์เพื่อการศึกษาวิจัยดังรูปแบบต่อไปนี้

แผนภาพที่ ๑.๒ แสดงกลยุทธ์เพื่อการศึกษาวิจัย

๑.๗ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

๑. การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม หมายถึง การวางแผน การเก็บรักษา การสงวน การอนุรักษ์ การปรับปรุงพัฒนาและใช้ประโยชน์ตามความต้องการอย่างมีเหตุผลต่อทรัพยากร ป่าต้นน้ำโดยการมีส่วนร่วมในการวางแผนในการตัดสินใจ การมีส่วนการดำเนินการ การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบ เพื่อให้คนในชุมชนเกิดความเข้าใจ เข้าถึงผลประโยชน์ที่จะได้รับจากป่าต้นน้ำลำธาร โดยบุคคลกึ่งกลุ่มคนหรือองค์กรประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการอนุรักษ์เพื่อให้พื้นที่ป่าต้นน้ำอยู่อย่างยั่งยืนตลอดไป

๒. การจัดการชุมชน เชิงกลยุทธ์ หมายถึง การกำหนด วิสัยทัศน์และพันธกิจที่เกิดขึ้นจากกระบวนการเรียนรู้และการจัดการความรู้ร่วมกันของคนในชุมชนด้วยทุนทางทรัพยากรและศักยภาพของชุมชนที่มีต่อกระบวนการป้องกันและแก้ไขปัญหา เพื่อให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองและพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันในกรณีที่เกิดปัญหาอุทกภัยในชุมชน

๓. การป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย หมายถึง กระบวนการในการกำหนดแนวความคิดอย่างเป็นระบบในด้านการวางแผน การจัดโครงสร้าง การจัดคนทำงาน การตัดสินใจและสั่งการ และการติดตามประเมินผล เพื่อป้องกันและแก้ปัญหาน้ำท่วมขังหรืออุทกภัยที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่บนพื้นฐานการพึ่งพาตนเองและการพึ่งพาอาศัยกันของคนในชุมชนหรือท้องถิ่น

๔. การเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย หมายถึง การศึกษาวิเคราะห์เพื่อกำหนดแนวทางหรือรูปแบบในการประยุกต์ใช้หลักพุทธจิตวิทยาเพื่อการดูแลสุขภาพของผู้ประสบอุทกภัย เพื่อให้คลายจากปัญหาความเครียดหรือโรคซึมเศร้าให้กลับมามีสุขภาพจิตที่ดี มีความอ่อนใจ ความอึดใจ ความชื่นใจ ความสดใสร่าเริง หรือความเบิกบานสดใสร่าเริงในที่สุด โดยมีการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมในการเยียวยาและแก้ไข

๕. การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ หมายถึง แนวทางการบริหารจัดการปฏิบัติเกี่ยวกับการน้ำที่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ พระราชทาน ให้กับคนไทย ทั้งในกรณีน้ำท่วม น้ำแล้ง ที่ยึดโยงกับสภาพแวดล้อม ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในลักษณะทางสายกลาง ซึ่งจะต้องทำด้วย ๑) ความเข้าใจที่ผ่านการสังเกต ศึกษา หรือทดลอง ๒) การบริหารจัดการน้ำด้วยความเข้าใจหรือการบริหารจัดการให้เป็นไปตามหลักของธรรมชาติทั้งในเชิงพื้นที่และสภาพแวดล้อม และ ๓) การบริหารจัดการน้ำด้วยการพัฒนาเพื่อเสริมศักยภาพตามหลักธรรมชาติเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดและยั่งยืน

๖. การป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยของภาคีเครือข่าย หมายถึง การป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยที่เกิดขึ้นในพื้นที่บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่ายที่มาจากรัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน ประชาชน หรือองค์กรการกุศลในพื้นที่ ถือเป็นการพึ่งพาตนเองและการพึ่งพาอาศัยกันของ ภาคีเครือข่าย ในชุมชนหรือท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย

๗. ยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ หมายถึง แผนยุทธศาสตร์ที่จะนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยซึ่งประกอบด้วยยุทธศาสตร์ในการเตรียมความพร้อม (Preparation) ยุทธศาสตร์ในการป้องกันอุทกภัย

(Prevention) ยุทธศาสตร์ในการจัดการอุทกภัย (Response) ยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟู (Recovery) และยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน (Sustainable) และมีการกำหนดเป้าประสงค์ในการดำเนินการในมิติการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน (Sustainable Building) มิติด้านประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากร (Management Resources) มิติด้านคุณภาพของการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัย (Serve the Flood) และมิติด้านประสิทธิผลในการขับเคลื่อนดำเนินการในขณะประสบภาวะอุทกภัยฉุกเฉิน (Run the Crisis Management) เพื่อให้ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชน บูรณาการร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติหรือดำเนินการให้บรรลุยังวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

๘. พื้นที่กลางน้ำ หมายถึง พื้นที่รองรับน้ำหลากและน้ำท่วมถึงที่เป็นที่ตั้งของชุมชนในเขตพื้นที่ต้นแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำสาขา (ปิง วัง ยม น่าน) ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งแบ่งตามกรอบแนวคิดและทิศทางการไหลของน้ำโดยกำหนดให้พื้นที่ต้นน้ำคือพื้นที่ภูเขาสูงที่เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำในทางภาคเหนือของไทย ส่วนพื้นที่กลางน้ำคือพื้นที่รองรับน้ำในเขตจังหวัดนครสวรรค์ และจังหวัดใกล้เคียงที่อยู่ในตอนกลางของลำน้ำ และพื้นที่ปลายน้ำส่วนใหญ่หมายรวมถึงพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่เป็นจุดที่น้ำไหลลงสู่ทะเลหรือจุดที่เป็นปากแม่น้ำ

๙. อุทกภัย หมายถึง น้ำท่วม (Flood) ที่เกิดขึ้นบริเวณใดบริเวณหนึ่งเป็นครั้งคราวหรือเกิดขึ้นประจำทุกๆ ปี โดยเกิดจากระดับน้ำที่สูงจนล้นตลิ่งแม่น้ำหรือลำคลองแล้วไหลบ่าเข้าไปท่วมขังในชุมชน

๑.๘ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑. เกิดองค์ความรู้ที่มาจากฐานรากของชุมชนและท้องถิ่นในการบริหารจัดการน้ำเชิงกลยุทธ์ ซึ่งมาจากกระบวนการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของประชาชนและชุมชน

๒. เกิดเครือข่ายในอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำในเขตจังหวัดนครสวรรค์ที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

๓. เกิดเครือข่ายในการจัดการชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยในพื้นที่ต้นน้ำ (ผืนป่าตะวันตก) และพื้นที่กลางน้ำ (ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยาตอนบน) ที่มีความเข้มแข็งและยั่งยืน

๔. เกิดเครือข่ายจิตอาสา จิตสาธารณะ ทั้งพระสงฆ์และประชาชนที่พร้อมจะสนับสนุนช่วยเหลือกันและกันในการเยียวยา ฟื้นฟูทางจิตใจ หากพื้นที่ไหนประสบปัญหาอุทกภัยเกิดขึ้น

๕. ประชาชน ชุมชนและหน่วยงานในท้องถิ่น มีส่วนร่วมในการสร้างยุทธศาสตร์ในการป้องกัน แก้ไข เยียวยาและฟื้นฟู ทั้งก่อนเกิดเหตุ ขณะเกิดเหตุ และหลังจากเกิดเหตุอุทกภัยขึ้นทั้งในพื้นที่ต้นน้ำและกลางน้ำ

๖. หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เช่น จังหวัดนครสวรรค์ กรมชลประทาน กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน กองทัพบก องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นหรือหน่วย งานที่เป็นภาคีเครือข่าย อื่นๆ ได้ชุดความรู้และกระบวนการป้องกัน แก้ไข เยียวยา และฟื้นฟูในกรณีปัญหาอุทกภัยในพื้นที่ต่าง ๆ ของประเทศ

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แผนงานวิจัยเรื่อง “ยุทธศาสตร์การป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ในพื้นที่กลางน้ำ” มีการศึกษาค้นคว้าข้อมูลที่เป็นเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่มีเนื้อหาเชื่อมโยงในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับแผนงานวิจัย ดังนี้

- ๒.๑ ปัญหามลพิษ
- ๒.๒ การบริหารจัดการปัญหามลพิษ
- ๒.๓ การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย
- ๒.๔ ชุมชนเข้มแข็งกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ
- ๒.๕ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการน้ำ
- ๒.๖ การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน
- ๒.๗ การจัดการทรัพยากรน้ำตามแนวพระราชดำริ
- ๒.๘ การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ
- ๒.๙ การจัดการชุมชน
- ๒.๑๐ การจัดการชุมชนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วม
- ๒.๑๑ นโยบายแห่งรัฐบนพื้นฐานการมีส่วนร่วม
- ๒.๑๒ การจัดการพื้นที่ป่าต้นน้ำ
- ๒.๑๓ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าต้นน้ำ
- ๒.๑๔ พุทธจิตวิทยากับการเยียวยาและฟื้นฟูสุขภาพจิต
- ๒.๑๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ ปัญหามลพิษ (Flood)

“อุทกภัย” หมายถึง อันตรายเป็นเหตุจากน้ำท่วม (Flood) บริเวณใดบริเวณหนึ่งเป็นครั้งคราว โดยลำน้ำหรือทะเลสาบที่มีระดับสูงล้นตลิ่งไหลบ่าเข้าไป หรือน้ำจากที่สูงไหลบ่าลงมา^๑ นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงกรณีน้ำท่วมขัง^๒ น้ำล้นตลิ่ง (Inundation) ที่เกิดจากจากกรณีน้ำทะเล

^๑ สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม, แผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ๒๕๔๕ – ๒๕๔๙, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, ๒๕๔๑), หน้า ๒๑.

^๒ น้ำท่วมขัง คือ ภาวะน้ำท่วมที่เกิดขึ้นจากระบบระบายน้ำที่ไร้ประสิทธิภาพ ส่วนใหญ่มักจะเกิดบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ หรือ บริเวณชุมชนเมืองใหญ่ ๆ ที่ไม่สามารถระบายน้ำได้ทัน

หนุนสูง และกรณีน้ำท่วมฉับพลัน (Flash Flood)^๓ หรือน้ำป่าไหลหลาก โดยมีสาเหตุที่สำคัญมาจากกรณีต่างๆ ดังนี้

๒.๑.๑ สาเหตุของปัญหาอุทกภัย

ก. สาเหตุที่เกิดจากธรรมชาติ

๑. เกิดจากฝนตกหนักจากพายุฝนหรือฝนฟ้าคะนองที่เกิดติดต่อกันเป็นเวลาหลายๆ ชั่วโมง ทำให้มีปริมาณน้ำมากจนไม่อาจไหลลงสู่ต้นน้ำลำธารได้ทัน จึงเกิดการท่วมขังเกิดขึ้นในระยะเวลาสั้น ๆ หรือที่เรียกว่า กรณีน้ำท่วมฉับพลัน (Flash Flood)

๒. เกิดจากพายุดีเปรสชัน พายุโซนร้อนและพายุไต้ฝุ่น ซึ่งเป็นพายุหมุนเขตร้อน (Tropical Cyclone) ถือเป็นพายุใหญ่และรุนแรงที่สุดในทางอุตุนิยมวิทยาได้จัดให้เป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งของธรรมชาติที่มีลมแรงพัดทวนเข็มนาฬิกาเข้าหาศูนย์กลาง ซึ่งมีความกดอากาศต่ำที่สุดเรียกว่า ตาพายุ (Eye) บริเวณศูนย์กลางพายุ ซึ่งจะมีลมแรงท้องฟ้าเต็มไปด้วยเมฆและมีฝนตกหนัก พายุหมุนเขตร้อนนี้องค์การอุตุนิยมวิทยาโลก (World Meteorology Organization = WMO) ได้กำหนดเรียกชื่อพายุตามขนาดความเร็วลมใกล้บริเวณศูนย์กลางพายุไว้ดังนี้

๑) พายุดีเปรสชัน (Depression) มีความเร็วของลมใกล้ศูนย์กลางต่ำกว่า ๖๓ กิโลเมตรต่อชั่วโมง

๒) พายุโซนร้อน (Tropical Storm) มีความเร็วของลมใกล้ศูนย์กลางระหว่าง ๖๓ ถึง ๑๑๗ กิโลเมตรต่อชั่วโมง

๓) พายุไต้ฝุ่น (Typhoon) มีความเร็วของลมใกล้ศูนย์กลางตั้งแต่ ๑๑๘ กิโลเมตรต่อชั่วโมงขึ้นไป

๓. เกิดจากน้ำทะเลหนุน (High Tide) คือ ระดับน้ำทะเลที่ขึ้นสูงสุดและจะหนุนให้ระดับน้ำในแม่น้ำสูงขึ้นตามไปด้วย ทำให้แม่น้ำระบายน้ำลงทะเลได้ยากขึ้นหรือระบายไม่ได้เลย สุดท้ายก็จะเกิดการเอ่อล้นตลิ่งท่วมขังบริเวณที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำ

๔. ลมมรสุมรุนแรง (South Monsoons) ลมมรสุม คือ ลมที่พัดในทิศทางประจำเป็นเวลานานจนเป็นฤดูกาล ในประเทศไทยมีลมมรสุมอยู่ ๒ ฤดู คือ ลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้ (Strong Monsoons) ที่พัดจากมหาสมุทรอินเดียปะทะขอบทะเลทิศตะวันตกของภาคใต้ โดยเริ่มประมาณเดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม มีความเร็วลมสูงสุดไม่เกิน ๖๐ กิโลเมตรต่อชั่วโมง ส่วนลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนือ (North East Monsoons) นั้นส่วนใหญ่จะพัดจากประเทศจีนและไซบีเรียปะทะขอบทะเลฝั่งตะวันออกของภาคใต้ และมีกำลังแรงจัดเป็นครั้งคราวเมื่อมีบริเวณความกดอากาศสูง (Anticyclones) จนทำให้เกิดคลื่นค่อนข้างใหญ่บริเวณอ่าวไทยและมีระดับน้ำทะเลที่สูงกว่าปกติ บางครั้งยังส่งผลให้เกิดฝนตกหนักตั้งแต่จังหวัดชุมพรลงไปทางภาคใต้ และอาจทำให้เกิดน้ำท่วมขึ้นได้

๕. แผ่นดินไหวหรือภูเขาไฟระเบิด ซึ่งเมื่อเกิดแผ่นดินไหวหรือภูเขาไฟใต้มหาสมุทรเปลือกโลกบางส่วนก็จะได้รับการกระทบกระเทือน และเปลือกโลกบางส่วนอาจจะยกตัวสูงขึ้น ขณะเดียวกันก็อาจจะมียเปลือกโลกบางส่วนอาจจะยุบตัวลง และทำให้เกิดคลื่นใหญ่ในมหาสมุทรที่เรา

^๓ น้ำท่วมฉับพลัน คือ กรณีที่น้ำเคลื่อนตัวอย่างรวดเร็วในปริมาณที่มาก จากที่สูงลงสู่ที่ต่ำและมักจะเกิดขึ้นหลังจากฝนตกหนักไม่เกินหกชั่วโมง โดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่ที่เป็นหุบเขา

เรียกว่า สึนามิ (Tsunami) พัดเข้ากระแทกชายฝั่งจนเกิดน้ำท่วมแบบฉบับปล้นและสร้างความเสียหายรุนแรงดังที่เราทราบกัน

ข. สาเหตุที่เกิดจากน้ำมือของมนุษย์

๑. เกิดจากการตัดไม้ทำลายป่า โดยเฉพาะจากพิษภัยของการบุกรุกเพื่อปลูกพืชเกษตรอุตสาหกรรมเชิงเดี่ยว เช่น อ้อย ข้าวโพด มันสำปะหลัง ผลกระทบที่ตามมาทำให้ขาดปัจจัยที่จะดูดซับ หรือ ดูดซึมปริมาณน้ำฝนที่ตกลงมา พอฝนตกมากขึ้นน้ำก็จะเกิดการไหลบ่าเร็วขึ้นและแรงขึ้น เพราะไม่มีต้นไม้อุดมและไม่มีรากไม้คอยดูดซับปริมาณน้ำ นอกจากนี้ยังเกิดปรากฏการณ์น้ำพัดพาและชะล้างเอาหน้าดินจนทำให้เกิดความชุ่มชื้นของสีน้ำและเกิดตะกอนจำนวนมากที่ถูกพัดพาไปตามสายน้ำ สุดท้ายก็กลายเป็นเหตุดินโคลนถล่มในที่สุด

๒. เกิดจากการจัดการผังเมืองที่ไร้ประสิทธิภาพและไม่สอดคล้องกับหลักวิชา โดยเฉพาะการเติบโตของธุรกิจอสังหาริมทรัพย์และภาคอุตสาหกรรม ได้ก่อให้เกิดผลเสียในระยะยาว กล่าวคือ มีการถมที่ดินเพื่อสิ่งปลูกสร้างที่เป็นอาคาร สถานที่โดยเฉพาะโครงการบ้านจัดสรรโครงการใหญ่ ๆ ที่ชอบก่อสร้างหรือตั้งอยู่ริมแม่น้ำหรือทะเลสาบ นอกจากนั้นยังมีก่อสร้างระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐาน เช่น ถนนหนทางที่ถูกตัดผ่านพื้นที่รองรับน้ำหรือทางระบายน้ำ ซึ่งถือเป็นอุปสรรคสำคัญที่ทำให้เกิดกรณีกระแสน้ำเปลี่ยนทิศหรือเกิดกรณีน้ำท่วมขังเป็นระยะเวลานาน เนื่องจากน้ำไม่มีทางระบายหรือมีช่องระบายแต่ก็มีช่องทางที่แคบลง รวมถึงการก่อเกิดชุมชนที่อยู่อาศัยและภาคอุตสาหกรรมยังก่อเกิดขยะหรือสิ่งปฏิกูลซึ่งเป็นที่มาของปัญหาแม่น้ำลำคลองเกิดการตันขึ้นหรือเกิดการอุดตันโดยสิ่งข้างต้น

๓. การสูบน้ำบาดาลหรือน้ำใต้ดิน ซึ่งนำมาสู่ปัญหาการทรุดตัวของผิวดินหรือแผ่นดิน พอเกิดปัญหาอุทกภัยพื้นที่หรือชุมชนเมืองที่เกิดการทรุดตัวของผิวดินก็จะประสบปัญหาน้ำท่วมขังเร็วขึ้นและยังท่วมขังเป็นระยะเวลานานขึ้นด้วย

๒.๑.๒ ผลกระทบจากอุทกภัย

ในการเกิดอุทกภัยในแต่ละครั้ง ผลที่ตามมาคือความสูญเสียหรือผลกระทบที่เกิดขึ้นกับมิติต่าง ๆ ดังนี้

๑. ผลกระทบด้านกายภาพ ได้แก่ ๑) ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของผิวดินและการสูญเสียคุณภาพของพื้นดิน และ ๒) ทำให้อาคารบ้านเรือนเกิดความเสียหาย รวมถึงระบบสาธารณูปโภคอื่น ๆ เช่น ระบบประปา ไฟฟ้า โทรศัพท์ ถนนหนทาง ฯลฯ

๒. ผลกระทบทางเศรษฐกิจได้แก่ ๑) ทำให้ระบบเศรษฐกิจหยุดชะงักเนื่องจากความเสียหายในทรัพย์สิน อาคาร สิ่งปลูกสร้าง สินค้า หรือบริการ ๒) สูญเสียกำลังแรงงานที่อาจจะเกิดการบาดเจ็บ ล้มตายหรือมีภาระต้องกลับไปพลิกฟื้นบ้านเรือนถิ่นที่อยู่อาศัย ๓) สูญเสียงบประมาณในการกู้ชากธุรกิจที่จมหายไปกับอุทกภัย ๔) ทำให้อุตสาหกรรมการประกันภัยเกิดภาวะตึงตัน และเกิดการปรับอัตราเบี้ยประกันหรือทุนประกัน ๕) ทำให้สูญเสียโอกาสและความเชื่อมั่นในทางการค้าและการลงทุนทั้งในระยะสั้นและระยะยาว ๖) สร้างความเสียหายต่อระบบการผลิต ทั้งอาคาร เครื่องจักรกล เครื่องมือ และวัตถุดิบ และ ๗) พื้นที่ทำการเกษตรและผลิตผลทางการเกษตรได้รับความเสียหาย เกษตรกรประสบภาวะขาดทุน และเป็นหนี้สินเพิ่มมากขึ้น

๓. ผลกระทบทางสังคม แบ่งเป็นผลกระทบทางตรงได้แก่ ประชาชนเกิดการล้มตาย ได้รับบาดเจ็บทั้งทางร่างกายและจิตใจ นอกจากนั้นยังสูญเสียรายได้สูญเสียโอกาสในการทำงานและทำให้ประชาชนได้รับผลกระทบในปัจจัยขั้นพื้นฐาน ทั้งเรื่องอาหาร ที่อยู่อาศัย เครื่องนุ่งห่ม และยารักษาโรค ฯลฯ

ส่วนผลกระทบทางอ้อม ได้แก่ เกิดโรคระบาด เกิดผลกระทบทางจิตใจ ถูกตัดขาดจากโลกภายนอกหรืออาจเกิดปัญหาการเมืองติดตามมา เช่น การชุมนุมเรียกร้องขอรับการสนับสนุนช่วยเหลือสิ่งที่เราเห็นอยู่ในปัจจุบัน

๒.๒ การบริหารจัดการปัญหาอุทกภัย

การบริหารจัดการอุทกภัย (Flood Management) เป็นกระบวนการประเมินความเสี่ยงจากอุทกภัย แล้วนำข้อมูลที่ได้ไปดำเนินการจัดการในการบริหารจัดการอย่างเหมาะสม มาตรการเหล่านี้อาจเป็นการก่อสร้างโครงสร้างป้องกันน้ำท่วม การจัดการระบบเตือนภัยน้ำท่วม ระบบพื้นที่ชุ่มน้ำหรือการพัฒนา นโยบายเพื่อลดการเพิ่มของพื้นที่ถูกน้ำท่วมประจำ การบริหารจัดการอุทกภัยแบบยั่งยืน (Sustainable Flood Management : SFM)^๔ หมายถึง การวางแผนในระดับพื้นที่รับน้ำ (Catchment) และการพิจารณามาตรการที่หลากหลายเพื่อลดความเสี่ยงอุทกภัย แนวทางการบริหารจัดการการใช้ที่ดินตามธรรมชาติ เช่น การบริหารจัดการพื้นที่ราบน้ำท่วมถึงและการฟื้นฟูพื้นที่ชุ่มน้ำเป็นองค์ประกอบที่สำคัญส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการอุทกภัยแบบยั่งยืน (SFM)

การบริหารจัดการอุทกภัยแบบยั่งยืน (SFM) ประกอบด้วยมาตรการหลายอย่างที่มุ่งหมายเพื่อลดความเสี่ยงการเกิดอุทกภัยและลดค่าใช้จ่ายด้านเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม ที่จะเกิดตามมา มาตรการดังกล่าวประกอบด้วยมาตรการแบบใช้สิ่งก่อสร้าง (Structural Measure) และมาตรการแบบไม่ใช้สิ่งก่อสร้าง (Nonstructural Measure) เช่น การบริหารจัดการน้ำท่วมตามธรรมชาติ วิศวกรรมด้านโครงสร้างที่จำเป็น แผนที่จุดเสี่ยงน้ำท่วม การเตือนภัยน้ำท่วม แผนการเตรียมความพร้อม การศึกษา และการรับมือสถานการณ์ฉุกเฉิน การบริหารจัดการความเสี่ยงจะเกี่ยวข้องกับกิจกรรมและการดำเนินการที่หลากหลายใน ๔ กิจกรรมหลัก^๕ ดังต่อไปนี้

๑. การป้องกัน (Prevention) (ช่วงก่อนเกิดภัยพิบัติ)
๒. การเตรียมความพร้อม (Preparation) (ช่วงก่อนเกิดภัยพิบัติ)
๓. การตอบสนอง/รับมือ (Response) (ช่วงหลังเกิดภัยพิบัติ)
๔. การฟื้นฟู (Recovery) (ช่วงหลังเกิดภัยพิบัติ)

การจะบริหารจัดการอุทกภัยให้ยั่งยืนอย่างแท้จริงนั้น จะต้องสร้างสมดุลความเสี่ยงในขอบเขตที่กว้างของมิติที่ซับซ้อนทั้งในด้านมนุษย์ สังคม เศรษฐกิจ และสิ่งแวดล้อม ซึ่งมีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน จากประวัติการบริหารจัดการอุทกภัยที่ผ่านมา ยังไม่มีแนวโน้มที่จะดำเนินการในแนวทางดังกล่าวนี้ แต่จะมุ่งเน้นในเรื่องของเศรษฐกิจ และความปลอดภัยของมนุษย์เสียมากกว่า วิธีการเช่นนี้

^๔ Ripan Debnath, **Sustainable Flood Management**, Bestway Group: Hydropower & Dams, 2012.

^๕ Ibid. p. 4.

ไม่ใช่แนวทางที่ยั่งยืน เนื่องจากมีการเสียชีวิตของประชาชน ความเสียหายต่อทรัพย์สิน สิ่งก่อสร้าง และการพัฒนาเพิ่มมากขึ้น รวมทั้งสภาพแวดล้อม สังคม และวัฒนธรรมยังเสื่อมโทรมลงอีกด้วย

๒.๒.๑ ผลกระทบจากการบริหารจัดการในปัจจุบัน

จากสถานการณ์ที่ได้อธิบายข้างต้น เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าการดำเนินการบริหารจัดการอุทกภัยโดยพื้นฐานแล้วจะทำการก่อสร้างโครงสร้างควบคุมอุทกภัยเพื่อลดความเสี่ยงจากภัยธรรมชาติ ซึ่งประเด็นในการวางแผนแบบมีส่วนร่วมก็ได้ถูกนำมาใช้ด้วย แต่ยุทธศาสตร์หลักๆ ส่วนใหญ่จะเน้นทางเลือกด้านการก่อสร้างโครงสร้างมากกว่า ซึ่งทางเลือกนี้ให้ประโยชน์แต่จะสังเกตได้ว่าการสร้าง คันกันน้ำปิดล้อมพื้นที่ลุ่มต่ำเพื่อไม่ให้ น้ำท่วมถึง (Polderization) จะก่อให้เกิดผลกระทบในระยะต่อมา ทั้งนี้การก่อสร้างเขื่อนกันริมฝั่งแม่น้ำที่มีระดับสูงๆ ในบางกรณี จะส่งผลให้ระดับท้องน้ำสูงขึ้นและเป็นอุปสรรคต่อการระบายน้ำในพื้นที่ชายฝั่ง แม้ว่า การก่อสร้างคันกันน้ำ (Polder) จะสามารถป้องกันการรุกคืบของน้ำได้แต่จะส่งผลให้เกิดการจำกัดการเคลื่อนไหลของปริมาณน้ำบริเวณปากแม่น้ำในช่วงน้ำขึ้นน้ำลง (Tidal Prism) รวมถึงการตกตะกอนของแม่น้ำจากน้ำขึ้นน้ำลงและเป็นอุปสรรคต่อการระบายน้ำตามแรงโน้มถ่วงของโลก (Gravity Drainage) ผลกระทบที่สำคัญอื่นๆ ด้านการเกษตรที่พบคือ ความหลากหลายของพืช (Crops) ถูกกำจัดออกไปโดยพืชจำพวกธัญพืช (Cereal crops) โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าวพันธุ์ที่ให้ผลผลิตสูง (High Yield Varieties : HYV)

ขณะเดียวกัน มาตรการด้านโครงสร้างยังก่อให้เกิดผลกระทบกับการดำรงชีวิตของสัตว์น้ำ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการประมงในแหล่งน้ำเปิด (Open Water Fisheries) ทรัพยากรปลาจะมีจำนวนลดลงอย่างรวดเร็ว เกิดการรบกวนกระบวนการตามธรรมชาติด้วยการก่อสร้างโครงสร้างด้านวิศวกรรมในการควบคุมน้ำท่วม จะมีผลกระทบตามมาหลายประการ เช่น การเพิ่มระดับน้ำท่วมในพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งสถานการณ์นี้สามารถหลีกเลี่ยงได้หากใช้มาตรการการป้องกันโดยไม่ใช้สิ่งก่อสร้าง (Non-Structural Measure) เป็นหลัก ผนวกกับมาตรการแบบใช้สิ่งก่อสร้าง (Structural Measure) การนำมาตรการแบบไม่ใช้สิ่งก่อสร้าง (Non-Structural Measure) มาใช้เป็นยุทธศาสตร์ลำดับรอง โดยเฉพาะระบบการพยากรณ์และเตือนภัยน้ำท่วม เริ่มตั้งแต่ต้นปี พ.ศ. ๒๕๑๓ และส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาขีดความสามารถของการเตรียมความพร้อมรับมืออุทกภัยและการบรรเทาความเสียหายจากอุทกภัย โดยความสำคัญของยุทธศาสตร์นี้ได้รับการตระหนักหลังจากอุทกภัย ความสูญเสียความหลากหลายทางชีวภาพและช่องทางน้ำจะทำให้เกิดปัญหาที่สำคัญสำหรับบังคลาเทศในอนาคตอันใกล้ ดังนั้น การพัฒนาระบบการบริหารจัดการแบบยั่งยืนจึงจำเป็นต้องได้รับความสำคัญเพื่อการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ และเพื่อลดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม

๒.๒.๒ แนวทางการขับเคลื่อนการบริหารจัดการอุทกภัยแบบยั่งยืน (SFM)

องค์ประกอบของการบริหารจัดการอุทกภัยแบบยั่งยืน (SFM) เป็นการบริหารจัดการอุทกภัยโดยวิธีธรรมชาติ (NFM) และบรรลุถึงได้โดยการนำกิจกรรมดังต่อไปนี้มาบริหารจัดการความเสี่ยงอุทกภัย

๑. แนวทางด้านยุทธศาสตร์ซึ่งเน้นในระดับพื้นที่รับน้ำ (Catchment) (ลุ่มน้ำทั้งหมดตั้งแต่ต้นน้ำจนถึงปลายน้ำ)

๒. การป้องกันและการใช้ระบบธรรมชาติและแหล่งที่อยู่ (Habitat) เช่น ที่ราบน้ำท่วมถึง (Floodplain) และพื้นที่ชุ่มน้ำ (Wetland)

๓. สนับสนุนเทคนิคด้านวิศวกรรมที่สอดคล้องกับธรรมชาติ (Soft Engineering) การบริหารจัดการอุทกภัยโดยวิธีธรรมชาติ (Natural Flood Management: NFM) เป็นส่วนสำคัญของการบริหารจัดการอุทกภัยแบบยั่งยืน (SFM) วิธีการแก้ไขปัญหาด้วยวิศวกรรมแบบสอดคล้องกับธรรมชาติ (Soft Engineering) ถูกออกแบบมาเพื่อเก็บน้ำไว้ ซึ่งพื้นที่ราบน้ำท่วมถึงตามธรรมชาติ (Natural Floodplain) และชายฝั่งทะเลจะเป็นบริเวณที่ยอมให้น้ำท่วมได้ และแหล่งที่อยู่ที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำ เช่น ทุ่งหญ้าน้ำท่วมขัง (Wet Grassland) พื้นที่พรุ (Peat-lands/Bogs/Fens) และที่ลุ่มชื้นแฉะชายฝั่ง (Salt-marsh) จะทำหน้าที่เสมือนฟองน้ำขนาดใหญ่ที่ช่วยซับน้ำส่วนเกินและปล่อยออกมาอย่างช้าๆ กลับคืนสู่แม่น้ำซึ่งเป็นแนวทางที่คุ้มค่าในการบรรลุดัตุประสงค์ในหลายประการ ได้แก่ ข้อผูกพันด้านความหลากหลายทางชีวภาพ จุดมุ่งหมายและวัตถุประสงค์ของกรอบการดำเนินงานด้านน้ำ (WFD) และการพัฒนาโอกาสในการเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ซึ่งแนวทางดังกล่าวจะให้ประโยชน์ทั้งในแง่เศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม

นอกจากนี้ ยังมีเทคนิคอื่นๆ ซึ่งใช้ในการบริหารจัดการอุทกภัยโดยวิธีธรรมชาติ (NFM) ประกอบด้วย

๑. การฟื้นฟูสภาพป่าบนพื้นที่ลาดเชิงเขา (Hill-slope)
๒. การปลูกป่าที่ระหว่างหุบเขา (Gully)
๓. การสกัดกั้นการระบายน้ำเทียม (Artificial drain)
๔. การฟื้นฟูสภาพพื้นที่ชุ่มน้ำ
๕. การฟื้นฟูช่องทางน้ำโค้งตัว (Meander)
๖. การควบคุมการกัดเซาะที่มากเกินไป
๗. การบริหารจัดการเศษซากต้นไม้ขนาดใหญ่ในทางน้ำ

๒.๒.๓ กรอบการดำเนินงานในการบริหารจัดการอุทกภัยแบบยั่งยืน

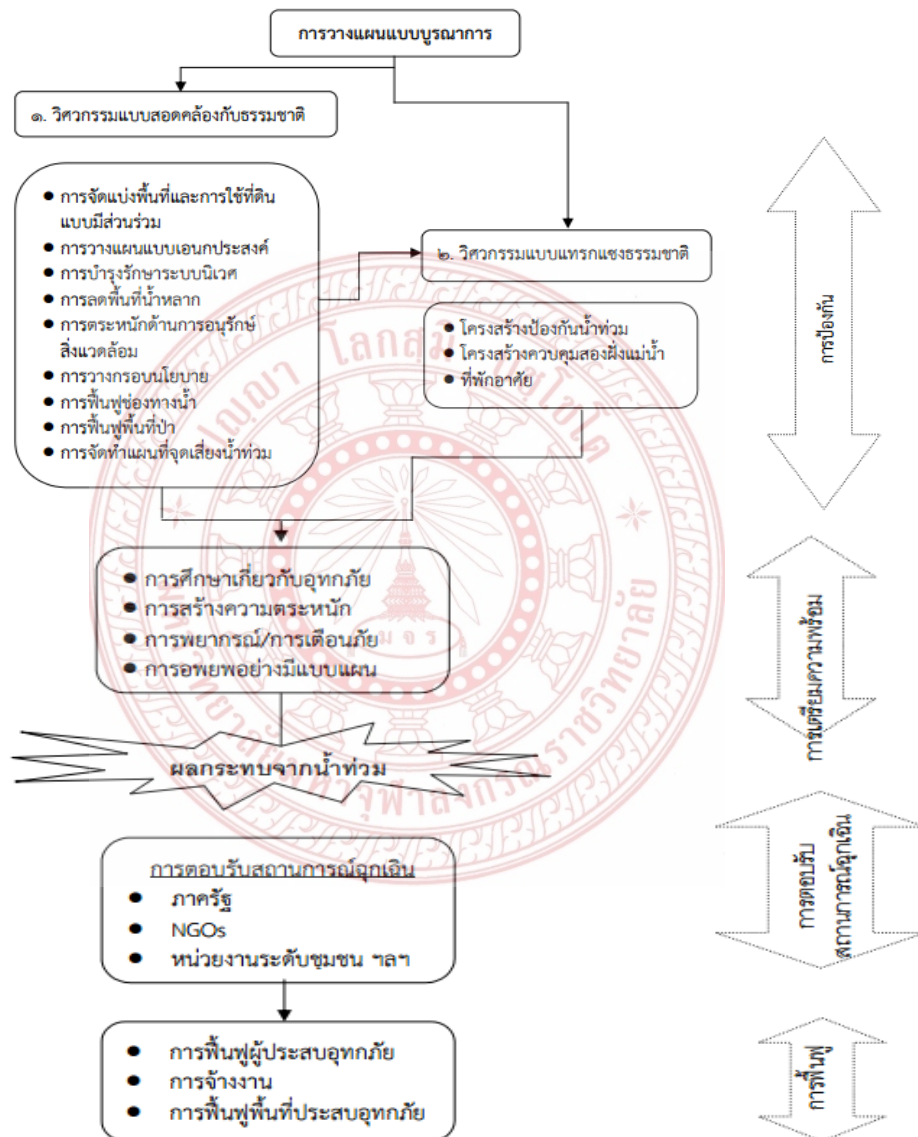
การบริหารจัดการอุทกภัยแบบยั่งยืน (SFM) จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับงานด้านวิศวกรรมทั้งแบบแทรกแซงธรรมชาติ (Hard Engineering) และแบบสอดคล้องกับธรรมชาติ (Soft Engineering) เพื่อให้มีการบูรณาการกันมากขึ้นระหว่างทั้งสองแนวทาง การวางแผนแบบบูรณาการจึงมีความจำเป็น ซึ่งจะเอื้อให้เกิดการตัดสินใจที่มีประสิทธิภาพและการจัดลำดับความสำคัญของการดำเนินมาตรการด้านวิศวกรรมทั้งแบบแทรกแซงธรรมชาติ และสอดคล้องกับธรรมชาติ สำหรับวิศวกรรมแบบแทรกแซงธรรมชาติ ส่วนใหญ่จะมีการแทรกแซงกระบวนการตามธรรมชาติมาก และท้ายที่สุดก็จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม การดำเนินการดังกล่าวจึงไม่ยั่งยืน ส่วนทางเลือกด้านวิศวกรรมแบบสอดคล้องกับธรรมชาติ ถือได้ว่ามีความสำคัญมากกว่า ซึ่งจะเน้นการอนุรักษ์มากกว่าการแทรกแซงวิศวกรรมแบบสอดคล้องกับธรรมชาติจึงเป็นงานที่มีความยั่งยืนมากกว่า ดังนั้นจึงควรจำกัดงานด้านวิศวกรรมที่ใช้สิ่งก่อสร้าง (Structural Engineering) ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ และส่งเสริมให้เกิดวิศวกรรมแบบสอดคล้องกับธรรมชาติ (Soft Engineering) ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่ง

ของมาตรการป้องกันในกระบวนการบริหารจัดการอุทกภัยแบบยั่งยืน ซึ่งมีความจำเป็นในสภาพแวดล้อมของบังคลาเทศ ประกอบด้วยดังนี้

๑. การจัดแบ่งพื้นที่ (Zoning) และการวางแผนการใช้ที่ดินแบบมีส่วนร่วม ในการวางแผนเบื้องต้นจำเป็นต้องได้รับการมีส่วนร่วมจากชุมชน เพื่อระบุประเภทของการใช้ที่ดินอย่างมีประสิทธิภาพ และการวางแผนเค้าโครงพื้นที่ที่ปลอดภัยสำหรับการพัฒนา
๒. การวางแผนแบบเอนกประสงค์ (Multi-objective Planning) ในการวางแผนเบื้องต้นไม่ควรมุ่งเน้นวัตถุประสงค์เพื่อการบริหารจัดการอุทกภัยเพียงอย่างเดียว แต่ควรพิจารณาผลกระทบในแง่ของเกษตรกรรม การประมง ระบบนิเวศ การเดินเรือ อุตสาหกรรม สุขภาพ และการลดภัยอันตรายที่เกี่ยวกับน้ำ
๓. การบำรุงรักษาระบบนิเวศ ควรผนวกเกณฑ์การบำรุงรักษาระบบนิเวศไว้ใน การดำเนินงาน/การตัดสินใจเกี่ยวกับโครงสร้างควบคุมน้ำด้วย เพื่อจะเป็นประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตซึ่งขึ้นอยู่กับทรัพยากรในระบบนิเวศ การอนุรักษ์พื้นที่ชุ่มน้ำอ่างเก็บน้ำและพื้นที่หนองน้ำเป็นสิ่งที่จะต้องคำนึงถึงหลักๆ สำหรับการลดผลกระทบจากอุทกภัย
๔. การลดพื้นที่น้ำหลาก (Run-off Area) โดยการจำกัดพื้นที่น้ำไหลผ่านไม่ได้ให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ น้ำท่าที่เกิดจากพายุฝนก็สามารถลดลงได้ ทำให้น้ำในแม่น้ำลดลง ยังมีปริมาณน้ำน้อยเท่าไรก็ยังเสี่ยงต่อน้ำท่วมน้อยลงเท่านั้น
๕. การสร้างความตระหนักในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ควรส่งเสริมการสร้าง ความตระหนักผ่านการศึกษาและบทเรียนในชุมชน เพื่อประชาชนจะได้ตระหนักถึงความสำคัญของการอนุรักษ์
๖. การวางกรอบนโยบาย (ระดับชาติและนานาชาติ) นโยบายการบริหารจัดการน้ำระหว่างประเทศมีความจำเป็นเร่งด่วน เนื่องจากสาเหตุที่แท้จริงของการเกิดอุทกภัยมาจากการไหลผ่านของน้ำข้ามพรมแดน
๗. การฟื้นฟูช่องทางน้ำการสะสมของตะกอนจะส่งผลต่อท้องน้ำ ดังนั้น การขุดลอกจึงมีความจำเป็นในการบำรุงรักษาขีดความสามารถในการรองรับน้ำของแม่น้ำ
๘. การฟื้นฟูพื้นที่ป่า การสูญเสียพื้นที่ป่าไม่ทำให้อัตราการกัดเซาะริมฝั่งแม่น้ำและการพังทลายของดินมีมากขึ้น การฟื้นฟูพื้นที่ป่าไม่ใช่เป็นเพียงภารกิจในการบริหารจัดการอุทกภัยเท่านั้น แต่ยังรวมถึงภัยธรรมชาติอื่นๆ ด้วย เช่น พายุทอนาโด คลื่นยักษ์ และอื่นๆ
๙. การจัดทำแผนที่จุดเสี่ยงอุทกภัย (Flood Risk Mapping) การจัดทำแผนที่สำหรับพื้นที่เสี่ยงต่อการเกิดอุทกภัย ซึ่งแบ่งออกเป็นระดับรุนแรง ปานกลาง และระดับต่ำนั้น มีความจำเป็นสำหรับการตัดสินใจในระดับยุทธศาสตร์

วิธีการแก้ไขปัญหาด้วยวิศวกรรมแบบสอดคล้องกับธรรมชาติ (Soft Engineering) จะต้องตัดสินใจด้วยว่างานวิศวกรรมโครงสร้าง (Structural Engineering)ใด จำเป็นต้องดำเนินการด้วยแนวทางที่ยั่งยืน มาตรการแบบใช้สิ่งก่อสร้างอาจประกอบด้วย การก่อสร้างโครงสร้างป้องกันน้ำท่วม งานป้องกันฝั่งแม่น้ำและการก่อสร้างที่พักคนงาน การนำวิศวกรรมแบบสอดคล้องกับธรรมชาติมาใช้จะช่วยลดความถี่และความรุนแรงของการเกิดอุทกภัยได้ในการเตรียมการนั้น การศึกษาอย่างต่อเนื่องเกี่ยวกับอุทกภัยและผลกระทบที่จะเกิดตามมา การสร้างความตระหนัก ระบบการ

พยากรณ์และเตือนภัย และวิธีการอพยพอย่างมีระบบ จะต้องถูกนำมาใช้เมื่อเกิดอุทกภัยขึ้นการตอบสนองต่อสถานการณ์อย่างเร่งด่วน (Emergency Response) และอาสาสมัครจากหน่วยงานและชุมชนต่างๆ ก็มีความจำเป็น การฟื้นฟู การสร้างงานหลังน้ำท่วมและการบูรณะด้านโครงสร้างจำเป็น ต้องได้รับการดำเนินการอย่างรวดเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้เพื่อลดความสูญเสียทางด้านเศรษฐกิจจาก น้ำท่วม

แผนภาพที่ ๒.๑ แสดงกรอบการดำเนินงานในการบริหารจัดการอุทกภัยแบบยั่งยืน

การบริหารจัดการอุทกภัยแบบยั่งยืน (SFM) ได้เสนอแนะวิธีการในระยะยาวและยั่งยืนในการบรรเทาอุทกภัยในภาวะที่รูปแบบของสภาพอากาศและภูมิอากาศมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา แน่นอนว่าจะยังคงมีพื้นที่สำหรับการป้องกันน้ำท่วมโดยใช้สิ่งก่อสร้างอยู่ ในกรณีนี้บางครั้งอาจไม่มีทางเลือก แต่การป้องกันน้ำท่วมแบบใช้สิ่งก่อสร้างควรจะดำเนินการหลังจากใช้ได้มาตรการ

ด้านวิศวกรรมแบบสอดคล้องกับธรรมชาติ (Soft Engineering) เพื่อลดความเสี่ยงอุทกภัยอย่างเต็มที่ ขณะเดียวกันในสภาพความเป็นจริงจะพบว่า แหล่งใจกลางเมืองและถิ่นที่อยู่อาศัย หรือหมู่บ้านจัดสรร หลายๆ แห่งในจังหวัดนครสวรรค์ นั้น ส่วนใหญ่จะ ตั้งอยู่บนพื้นที่ราบลุ่มน้ำท่วมถึง และตั้งอยู่ริมฝั่ง แม่น้ำ ซึ่งเสี่ยงต่อการเกิดอุทกภัย อย่างไรก็ตามแม้ในสภาพการณ์ดังกล่าววิศวกรรมแบบสอดคล้องกับ ธรรมชาติก็จะสามารถลดความจำเป็นในการก่อสร้างคันป้องกันน้ำท่วมที่มีระดับสูงๆ เพื่อปกป้อง ชุมชนในพื้นที่เสี่ยงภัยเหล่านี้ได้

๒.๓ การป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย

คณะกรรมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ ^๖ ได้จัดทำแผนการป้องกันและ บรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๗ เพื่อจัดทำแนวทางการบริหารจัดการน้ำและ อุทกภัยและการเตือนภัย ตั้งแต่ ๑) ขั้นตอนการเฝ้าระวังและแจ้งเตือนล่วงหน้า (Monitoring & Early warning) ๒) ขั้นตอนการแจ้งเตือนภัย (Warning) เพื่อวิเคราะห์ความเสี่ยงและประเมินสถานการณ์ ภัย ๓) บริหารจัดการน้ำและอุทกภัยภายใต้ยุทธศาสตร์ ๒ Pl๒R กล่าวคือ จะต้องมีการป้องกันที่ยั่งยืน (Prevention) มีการเตรียมความพร้อม (Preparedness) มีการรับมือ (Responses) และมีการฟื้นฟู (Recovery) ๔) ให้องค์การบริหารส่วนตำบล/เทศบาล/เมืองพัทยา/อำเภอ/สำนักงานเขต/จังหวัด/ จัดตั้งกองอำนวยการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย เป็นองค์กรหลักในการบริหารจัดการสาธารณ ภัย เพื่ออำนวยการในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยตั้งแต่ก่อนเกิดภัย ขณะเกิดภัย และหลังเกิด ภัย กรณีเมื่อเกิดหรือคาดว่าจะเกิดสาธารณภัยจากน้ำและอุทกภัยขึ้น ให้กองอำนวยการป้องกันและ บรรเทาสาธารณภัยจัดตั้งศูนย์อำนวยการเฉพาะกิจเพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการ อุทกภัยที่เกิดขึ้นจนกว่าสถานการณ์จะกลับเข้าสู่ภาวะปกติ รวมทั้ง เป็นศูนย์กลางในการระดมสรรพ กำลังและทรัพยากรในการบริหารจัดการสาธารณภัยที่เกิดขึ้น อำนวยการประสานการปฏิบัติระหว่าง หน่วยงานต่าง ๆ ทั้งฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหาร ตลอดจนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กร สาธารณกุศลในการควบคุมสถานการณ์ในพื้นที่เกิดเหตุ

นอกจากนี้ยังมีมาตรการให้ทุกจังหวัดและกรุงเทพมหานครปรับโครงสร้างศูนย์ อำนวยการเฉพาะกิจเป็นศูนย์บัญชาการเหตุการณ์ส่วนหน้าทันทีที่มีการยกระดับความรุนแรงของภัย เป็นระดับ ๓-๔ เพื่อบริหารจัดการบัญชาการเหตุการณ์จากกองบัญชาการป้องกันและบรรเทาสาธารณ ภัยแห่งชาติ (บก.ปภ.ช.) ทั้งนี้ให้มีโครงสร้างอำนาจหน้าที่และผู้รับผิดชอบตามแนวทางที่ กระทรวงมหาดไทยกำหนด พร้อมทั้งแต่งตั้งเจ้าหน้าที่รับผิดชอบที่ชัดเจนเป็นปัจจุบันตั้งแต่ในภาวะ ปกติจนถึงภาวะวิกฤตให้มีความพร้อมปฏิบัติงานได้ ดังนี้

๑. กรณีการเกิดอุทกภัยความรุนแรงระดับ ๑ หรือสาธารณภัยขนาดเล็ก ให้อำเภอ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ อบต./เทศบาล สามารถควบคุมสถานการณ์หรือระงับภัยได้โดย

^๖ คณะกรรมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ, “บทว่าด้วยการบริหารจัดการน้ำและ อุทกภัย”, แผนการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ - ๒๕๕๗, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๕๖), หน้า ๑๐-๒๓.

ล่าช้าตามขีดความสามารถโดยไม่ต้องการกำลังสนับสนุนจากภายนอก ให้หน่วยงานข้างต้นทำหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการอุทกภัยที่เกิดขึ้นจนกว่าสถานการณ์จะกลับเข้าสู่ภาวะปกติ

๒. กรณีการเกิดอุทกภัยความรุนแรงระดับ ๒ หรือสาธารณภัยขนาดกลางที่เกินขีดความสามารถของอำเภอ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น ได้แก่ อบต./เทศบาล และไม่สามารถควบคุมสถานการณ์และบริหารจัดการระงับภัยได้โดยล่าช้า ให้จัดตั้งศูนย์อำนวยการเฉพาะกิจในเขตพื้นที่ (Emergency Operation Center : EOC) เพื่อทำหน้าที่รับผิดชอบในการบริหารจัดการอุทกภัยที่เกิดขึ้นจนกว่าสถานการณ์จะกลับเข้าสู่ภาวะปกติ และระดมสรรพกำลังและทรัพยากรในการบริหารจัดการสาธารณภัยที่เกิดขึ้น รวมทั้งอำนวยการประสานการปฏิบัติระหว่างหน่วยงานต่างๆ ทั้งฝ่ายพลเรือนและฝ่ายทหาร ตลอดจนองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและองค์กรสาธารณกุศล โดยมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้อำนวยการเข้าควบคุมสถานการณ์หรือบัญชาการเหตุการณ์ ขณะเดียวกันยังให้ศูนย์อำนวยการเฉพาะกิจจังหวัดสามารถปรับโครงสร้างเป็นศูนย์บัญชาการเหตุการณ์ส่วนหน้าทันทีที่มีการยกระดับความรุนแรงของภัยเป็นระดับ ๓ - ๔ โดยมีโครงสร้างตามที่กระทรวงมหาดไทยกำหนด

๓. กรณีการเกิดอุทกภัยความรุนแรงระดับ ๓ หรือสาธารณภัยขนาดใหญ่ที่เกิดผลกระทบรุนแรงกว้างขวาง มีพื้นที่เสียหายเป็นบริเวณกว้าง เกินขีดความสามารถของจังหวัดในการควบคุมสถานการณ์ได้ จะต้องอาศัยผู้เชี่ยวชาญ/อุปกรณ์พิเศษ/กำลังสนับสนุน ซึ่งจะต้องระดมสรรพกำลังทุกภาคส่วนเพื่อตอบโต้เหตุฉุกเฉิน/บรรเทาภัย ให้กองบัญชาการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ (บก.ปภ.ช.) เป็นองค์กรรับผิดชอบในการบริหารจัดการน้ำและอุทกภัยที่เกิดขึ้นจนกว่าสถานการณ์จะกลับเข้าสู่ภาวะปกติ โดยมีผู้บัญชาการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติคือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทยมีหน้าที่ในฐานะผู้บัญชาการเหตุการณ์ความรุนแรงระดับ ๓ เข้าควบคุมสถานการณ์ มีอำนาจสั่งการและบังคับบัญชา โดยให้ผู้อำนวยการกลาง (อธิบดีกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย) ควบคุมและกำกับกำกับการปฏิบัติหน้าที่ตามการสั่งการของผู้บัญชาการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ นอกจากนี้ยังให้ศูนย์อำนวยการร่วมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ (ศอร.ปภ.ช.) รับผิดชอบในการอำนวยการ ประเมินสถานการณ์ และสนับสนุนการสั่งการ แก่กองบัญชาการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ (บก.ปภ.ช.) รวมทั้งติดตามและเฝ้าระวังสถานการณ์วิเคราะห์ประเมินสถานการณ์ รายงาน และเสนอความคิดเห็นต่อผู้บัญชาการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ หรือนายกรัฐมนตรี เพื่อตัดสินใจประกาศยกระดับความรุนแรงของสถานการณ์

๔. กรณีการเกิดอุทกภัยความรุนแรงระดับ ๔ หรือขนาดร้ายแรงอย่างยิ่งและเกิดผลกระทบร้ายแรง ระดับวิกฤติการณ์ มีผลกระทบต่อชีวิตและทรัพย์สิน ความเป็นอยู่และขวัญกำลังใจของประชาชนจำนวนมากอย่างร้ายแรง ผู้อำนวยการกลาง (อธิบดีกรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย) หรือผู้บัญชาการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ (รัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย) ไม่สามารถควบคุมสถานการณ์/แก้ไขปัญหา/ระงับภัยได้ ให้กองบัญชาการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ (บก.ปภ.ช.) เป็นหน่วยรับผิดชอบในการบริหารจัดการอุทกภัยที่เกิดขึ้นจนกว่าสถานการณ์จะกลับเข้าสู่ภาวะปกติโดยมีนายกรัฐมนตรี หรือรองนายกรัฐมนตรีที่ได้รับมอบหมาย โดยใช้อำนาจตามมาตรา ๓๑ แห่งพระราชบัญญัติป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย พ.ศ. ๒๕๕๐ ในฐานะผู้บัญชาการเหตุการณ์ความรุนแรงระดับ ๔ เข้าควบคุมสถานการณ์ มีอำนาจสั่งการและบัญชาการให้

ดำเนินการอย่างใดอย่างหนึ่งเพื่อป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย รวมตลอดถึงให้ความช่วยเหลือแก่ประชาชนในพื้นที่ที่กำหนดก็ได้ทั่วราชอาณาจักร และให้ศูนย์อำนวยการร่วมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ (ศอร.ปภ.ช.) รับผิดชอบในการอำนวยการ ประเมินสถานการณ์ และสนับสนุนการสั่งการแก่องค์การบริหารป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ (บก.ปภ.ช.) รวมทั้งติดตามและเฝ้าระวังสถานการณ์ วิเคราะห์ประเมินสถานการณ์ รายงาน และเสนอความคิดเห็นต่อผู้บัญชาการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ เพื่อเสนอนายกรัฐมนตรีใช้ในการตัดสินใจในการบัญชาการเหตุการณ์ ทั้งนี้ให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องปฏิบัติภารกิจและมีบทบาทหน้าที่ให้เป็นไปตามแนวทางปฏิบัติการบริหารจัดการน้ำและอุทกภัยและการเตือนภัย

จากการศึกษายังพบว่าหลักการเกี่ยวกับลดความเสี่ยงจากสาธารณภัย^๗ การดำรงชีวิตที่ยั่งยืนนั้นความเสี่ยงที่จะเกิดสาธารณภัยของชุมชนจะขึ้นอยู่กับการพัฒนา เนื่องจากการพัฒนาชุมชนสามารถช่วยลดหรือเพิ่มความเสี่ยงของชุมชน ทั้งนี้เพราะหากมีการวางแผนและจัดการพัฒนาได้ดีก็สามารถเป็นเครื่องมือช่วยให้ชุมชนและสังคมได้รับผลกระทบจากสาธารณภัยน้อยลง ในขณะเดียวกันยังมีปัจจัยทางสังคมที่ทำให้ชุมชนมีความเสี่ยงจากสาธารณภัยมากขึ้น ดังนั้นการพัฒนาจะต้องแก้ไขถึงต้นเหตุของปัญหาที่เกิดจากปัจจัยทางสังคม นอกจากนี้การรักษาต้นทุนทางสังคมในการพัฒนาจะช่วยลดความเปราะบางของประชาชนและเสริมสร้างให้ประชาชนสามารถรับรู้ ปรับตัว และฟื้นคืนจากภัยได้อย่างรวดเร็ว และมีการดำรงชีวิตที่ยั่งยืน ในส่วนการจัดการกับความเสี่ยงจากสาธารณภัยซึ่งพัฒนาต่อยอดจากการเผชิญกับเหตุการณ์ฉุกเฉินเข้าสู่มาตรการในเชิงรุก โดยเฉพาะ “การลดความเสี่ยงจากสาธารณภัย” ซึ่งจะช่วยลดปัจจัยเสี่ยงก่อนการเกิดสาธารณภัยและลดโอกาสของสังคมที่จะได้รับผลกระทบจากสาธารณภัยทั้งในด้านชีวิตและเศรษฐกิจซึ่งส่งผลที่ดีต่อการพัฒนาประเทศ

๒.๔ ชุมชนเข้มแข็งกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ

ในการบริหารจัดการ ชุมชนให้มีความ เข้มแข็งตาม และนำไปสู่การปฏิบัติ ควรมีการดำเนินการใน ๓ แนวทาง^๘ ได้แก่

๑. การเพิ่มศักยภาพองค์กรชุมชน ได้แก่ การสนับสนุนแหล่งเงินทุนสำหรับการพัฒนาชุมชน การส่งเสริมความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจขององค์กรชุมชน การส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนด้านสังคมและคุณภาพชีวิต พัฒนาการรวมกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจเชื่อมโยงพื้นที่ชนบทและเมือง การส่งเสริมการร่วมลงทุนระหว่างเครือข่ายองค์กรชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือภาครัฐและรัฐวิสาหกิจ ชุมชน

๒. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมโดยการการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่นในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมบทบาทของครอบครัวและชุมชนในการจัดบริการสังคม การสนับสนุนธุรกิจเอกชนให้เข้าร่วมในการพัฒนาธุรกิจชุมชนตามความพร้อม ความ

^๗ กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย, การลดความเสี่ยงจากสาธารณภัย, (กรุงเทพมหานคร : กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๕๖), หน้า ๓๔-๔๔.

^๘ เสรี พงศ์พิศ, แนวคิด แนวปฏิบัติยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่น, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๕๑).

ถนัด และความสนใจ การสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน การพัฒนากระบวนการชุมชนเข้มแข็งให้เกิดพลังของคนในชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ในการพัฒนา แก้ไขปัญหา สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงปรับกลไกการจัดการพื้นที่ และสร้างเครือข่ายเพื่อให้ทุกภาคส่วนในสังคมร่วมทำงานกับภาครัฐในลักษณะหุ้นส่วนการพัฒนาได้อย่างเสมอภาค การส่งเสริมการรวมตัวของคนในชุมชนทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของชุมชน กระบวนการพัฒนาชนบทและเมืองให้มีบูรณาการเพื่อสร้างพื้นฐานจากการพัฒนาชุมชนให้เป็นกรอบการวางแผนโครงการอย่างแท้จริง การแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบทภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม

๓. การจัดการความรู้ และการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของประชาชนและชุมชนในชนบท และการเสริมสร้างเครือข่ายเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของท้องถิ่นและชุมชนในการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันให้เกิดระบบที่ดี มีความโปร่งใส ไร้ทุจริต และการสนับสนุนการนำภูมิปัญญาไทยและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างสรรค์คุณค่าของสินค้าและบริการ พัฒนาระบบการบ่มเพาะวิสาหกิจชุมชน สร้างความตระหนักรู้ของชุมชนในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อวิถีชีวิต สนับสนุนกลไกชุมชนและเครือข่ายในการจัดการและปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและความรู้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เสริมสร้างขีดความสามารถและความรู้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนพร้อมเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

ในการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งระดับชุมชน ควร มีการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในด้านการประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากรในชุมชน และการบริหารจัดการองค์กรในชุมชน เพื่อการฟื้นฟูชุมชน การปรับตัวของชุมชน และการดำรงอยู่ของชุมชน ซึ่งระดับการนำมาประยุกต์ใช้ขึ้นอยู่กับบริบทของชุมชน ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงนโยบายของหน่วยงานรัฐ และนโยบายของชุมชนที่มีการกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทางการพัฒนาไว้ และสามารถจัดการได้ดังต่อไปนี้

๑. การบริหารนโยบายชุมชนซึ่งชุมชนที่ศึกษามีการกำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชน โดยวิเคราะหบริบทชุมชนเป็นสำคัญโดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วม

๒. การวางแผนพัฒนาชุมชนมีการจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย โครงการที่ชุมชนทำเอง ชุมชนร่วมกับรัฐ และรัฐทำให้ โดยการบูรณาการแผนชีวิต แผนชุมชน และแผนพัฒนาท้องถิ่นให้มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกัน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

๓. การจัดองค์กรในชุมชน ควรมีการวางระบบการทำงานที่มีการกระจายอำนาจในการตัดสินใจเพื่อให้กลุ่มและองค์กรต่างๆ ในชุมชนมีศักยภาพในการสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และควรมีองค์กรในชุมชน ประกอบด้วย องค์กรด้านเศรษฐกิจชุมชน องค์กรด้านสังคม และองค์กรด้านการเมือง

๔. การบริหารทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนพัฒนาโดยการส่งเสริมการศึกษาทั้งในและนอกระบบ การศึกษาฐาน การส่งเสริมให้แกนนำได้มีโอกาสเรียนรู้จากการบริหารงานในชุมชน และการวางรากฐานการเรียนรู้การบริหารจัดการ การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาให้คนจากรุ่นสู่รุ่น และส่งเสริมกระตุ้นเตือนให้คนในชุมชนมีความรักและความหวงแหนในชุมชน

๕. การนำองค์กรในชุมชน ผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ชุมชนมีการกระจายอำนาจการตัดสินใจ โดยการแบ่งบทบาทการนำให้กับสมาชิกในชุมชนร่วมเป็น คณะกรรมการในกลุ่มและองค์กรในชุมชน

๖. การประสานงานของชุมชน ชุมชนมีการสื่อสาร การถ่ายทอด การดำเนินงานและ กิจกรรมของชุมชนผ่านเครื่องมือสื่อสารและการประชุมประจำเดือนของชุมชนเพื่อให้สมาชิกในชุมชน รับรู้ข้อมูลข่าวสารและความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในชุมชน

๗. งบประมาณและการบริหารจัดการงบประมาณในชุมชน ควร เน้นความโปร่งใส ตรวจสอบได้ ดำเนินการในรูปของคณะกรรมการและแหล่งที่มางบประมาณจากภายนอกชุมชนและการระดมทุนในชุมชน

๘. การตลาดมีลักษณะการรวมกลุ่มเพื่อแปรรูปผลิต และการจำหน่ายตรงแหล่งค้าส่ง และช่องทางการจำหน่ายผ่านศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของหน่วยงานราชการ

๙. การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเป็นการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อลดขั้นตอนการผลิต และ ผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีเก่าและเทคโนโลยีใหม่

ศักยภาพทุนชุมชนที่สนับสนุนการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วยทุนชุมชนทั้ง ๕ ทุน ได้แก่ ๑) ทุนมนุษย์ ๒) ทุนทางสังคม ๓) ทุนทางกายภาพ ๔) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และ ๕) ทุนทางเศรษฐกิจ มีความสำคัญกับการประยุกต์ใช้หลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน สนับสนุน เกื้อกูลกันโดยให้สมาชิกใน ชุมชนมีส่วนร่วมในการค้นหาศักยภาพและทุนชุมชน โดยใช้ทุนที่มีความเข้มแข็งเป็นหลักในการพัฒนา และพัฒนาทุนชุมชนในด้านอื่นสนับสนุนเพื่อให้เกิดการพัฒนาในทุกๆ ด้าน ซึ่งจะทำให้ชุมชนนั้นมีความสมดุลของทุนต่างๆ ภายในชุมชนอย่างครบถ้วน

การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนควรมีส่วนร่วมในค้นหา วิเคราะห์ สำรวจปัญหา และศักยภาพของทุนในชุมชน เพื่อวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน โดยกำหนดเป็น กิจกรรมและโครงการในแผนชุมชน เพื่อเฝ้าระวังในการจัดการปัญหาและอุปสรรคของชุมชน การ พัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ยังเน้น การนำ นโยบายเรื่องการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และ ควรส่งเสริม ให้เกิดการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน โดยพัฒนารูปแบบการบริหาร จัดการชุมชนใหม่เป็นการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งแบบบูรณาการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียง ประกอบด้วย ๓ แนวทางการพัฒนา คือ ๑) การฟื้นฟูชุมชน (The Restoration of the Community) โดยการสร้างแนวร่วมการพัฒนาและการค้นหาศักยภาพและทุนของชุมชน บูรณาการ แผนชีวิต แผนชุมชน และแผนพัฒนาท้องถิ่น ๒) การปรับตัวของชุมชน (The Adaptation of the Community) โดยการจัดระบบการบริหารจัดการที่ดีมีการเฝ้าระวังในการจัดการปัญหาอุปสรรค อย่างมีส่วนร่วม กำหนดมาตรการทางสังคมของชุมชนเพื่อเป็นข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และมีการเรียนรู้พัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง ๓) การดำรงอยู่ของชุมชน (The Existence of the Community) โดยการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับชุมชนและการปลูกกระแสให้ชุมชนมี ความรักและหวงแหนชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ในส่วนของระบบสนับสนุน (Triangle Support System) การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน^๙ ประกอบด้วย ระบบความรู้ (Knowledge System) ซึ่งเป็นความรู้ในชุมชนในด้านการประกอบอาชีพ การบริหารจัดการ ประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญา โดยการผสมผสานระหว่างความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ ซึ่งรวมถึงเทคโนโลยีใหม่ด้วยระบบข้อมูล (Information System) ที่เป็นข้อมูลสนับสนุนการตัดสินใจ การวางแผน และการดำเนินกิจกรรมในชุมชนที่มีการจัดเก็บและค้นหาอย่างเป็นระบบเพื่อเป็นฐานข้อมูลของชุมชน ที่ชุมชนสามารถเข้าถึงได้และใช้ประโยชน์ในการพัฒนาได้ตรงตามความต้องการของชุมชน และระบบความสัมพันธ์ (Relation System) ประกอบด้วย ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองในเชิงอำนาจ การพึ่งพา พึ่งพิงกันในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งมีชีวิต สิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เหนือธรรมชาติ ซึ่งปรากฏในรูปของความคิด ความเชื่อและพิธีกรรม และระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโลกภายนอก ชุมชนต้องมีข้อมูลระบบความสัมพันธ์กับโลกภายนอก ในด้านการซื้อขาย การแลกเปลี่ยนสินค้า ผลผลิต การช่วยเหลือในรูปของเครือข่าย หรือการรวมกลุ่ม รวมถึงบุคคลหรือองค์กรที่มีบทบาทกับการพัฒนาชุมชนโดยมีเงื่อนไขการมีส่วนร่วมแบบไตรภาคี (Tripartite Participations) ประกอบด้วย องค์กรภายในชุมชน องค์กรภาครัฐ และองค์กรภาคีสนับสนุน เพื่อพัฒนาระบบใหม่ในการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้ศักยภาพของทุนชุมชน พลังของชุมชน และการหนุนเสริมของภาคีเครือข่าย ได้ทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ในการบริหารจัดการเพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน

การกำหนดรูปแบบการพัฒนาไตรภาคีในชุมชนทั้ง ๓ รูปแบบ เนื่องจากการบริหารจัดการชุมชนในปัจจุบัน โดยมีลักษณะการบริหารจัดการเป็นระบบที่เปิดรับการพัฒนาจากภายนอก ประกอบกับชุมชนเป็นเป้าหมายและตัวชี้วัดสำคัญของหน่วยงานภาครัฐ จึงมีความหลากหลายขององค์กรที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชน ตามรูปแบบการพัฒนาแบบไตรภาคี โดยจัดกลุ่มตามลักษณะของภารกิจและลักษณะของหน่วยงานเป็น ๓ รูปแบบ ได้แก่ ๑) องค์กรชุมชน ๒) องค์กรภาครัฐ ๓) องค์กรภาคีสนับสนุน

ในส่วนของรูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็ง^{๑๐} นั้นประกอบด้วย ๓ แนวทาง คือ ๑) การฟื้นฟูชุมชน (The Restoration of the Community) ๒) การปรับตัวของชุมชน (The Adaptation of the Community) ๓) การดำรงอยู่ของชุมชน (The Existence of the Community) และ ๓) ระบบสนับสนุน (Triangle Support System) ได้แก่ ระบบความรู้ (Knowledge System) ระบบข้อมูล (Information System) และระบบความสัมพันธ์ (Relation System) โดยมีเงื่อนไขการมีส่วนร่วมแบบไตรภาคี (Tripartite Participations) ประกอบด้วย องค์กรภายในชุมชน องค์กรภาครัฐ และองค์กรภาคีสนับสนุน โดยมีแนวทางดังต่อไปนี้

๑. แนวทางการบริหารจัดการชุมชน ประกอบด้วย ๑) ด้านการฟื้นฟูชุมชนเป็นแนวทางที่จะทำให้ชุมชนได้หันกลับมาทบทวนวิถีการดำรงชีวิต ภูมิหลังทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ทุนของ

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) และคณะ, *วิถีชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒).

^{๑๐} บำเพ็ญ เขียวหวาน, *การวิจัยชุมชนและการวางแผนพัฒนาชุมชน*, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๑).

ชุมชน และทรัพยากรที่อยู่ในชุมชน โดยยุทธศาสตร์การฟื้นฟูชุมชน มีลักษณะดังนี้ ๑) การสร้างแนวร่วมการพัฒนาจากทุกภาคส่วนในการฟื้นฟูชุมชน ๒) การสำรวจและวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของชุมชน ๓) การบูรณาการแผนชีวิต แผนชุมชน และแผนพัฒนาท้องถิ่น ๔) การสืบค้นและพัฒนาศักยภาพแกนนำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนทั้งแกนนำที่เป็นทางการและแกนนำตามธรรมชาติ

๒) แนวทางด้านการปรับตัวของชุมชนเป็นแนวทางที่เน้นการปรับตัวและการรับกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน จะทำให้ชุมชนสามารถมีภูมิคุ้มกันและพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน มีรูปแบบการบริหารจัดการที่ดีแบบมีส่วนร่วม สามารถเฝ้าระวังปัญหาและจัดการปัญหา อุปสรรคได้อย่างมีส่วนร่วม มีข้อตกลงร่วมกันในชุมชน และเรียนรู้ในการแก้ปัญหาพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง แก้ปัญหาเริ่มแก้ปัญหาจากจุดที่เล็กที่สุด และทำตามลำดับขั้นตอนโดยเน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ๓) แนวทางด้านการดำรงอยู่ของชุมชนเป็นแนวทางที่จะทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยมีวิธีการผลิตแบบยั่งยืนของหมู่บ้านซึ่งการผลิตเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อการบริโภคของตนเอง ชุมชนมีศักยภาพที่ยังคงสามารถดำรงรักษาอำนาจในการดูแลทรัพยากรต่างๆ และสร้างความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในชุมชนโดยคนในชุมชนมีความรักและห่วงใยชุมชน สามารถพึ่งตนเองได้ จะทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนและมีภูมิคุ้มกัน

๒. ระบบสนับสนุนการบริหารจัดการชุมชน ๑) ระบบความรู้ ต้องมีการรวมเอาทุกๆ ด้านของการดำรงชีวิตและการจะดำรงอยู่ของชุมชนเพื่อให้สามารถบริหารจัดการชุมชนได้ ระบบความรู้ที่จำเป็น ได้แก่ ความรู้ในการประกอบอาชีพ ความรู้ในการคิดวิเคราะห์ปัญหา ความรู้ในการวางแผน ซึ่งชุมชนควรจะเรียนรู้จากอดีต ปัจจุบัน และอนาคต โดยมองถึงความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคล และในชุมชนแล้วนำความรู้จากภายนอกมาประยุกต์ใช้ให้เกิดการผสมผสานทางความคิด ความรู้ และมีการจัดการความรู้อย่างต่อเนื่อง ๒) ระบบข้อมูลที่ประกอบด้วยข้อมูลด้านต่างๆ ของชุมชน ซึ่งจะเป็นฐานข้อมูลประกอบการตัดสินใจการวางแผนการดำเนินงานของชุมชนในด้านต่างๆ ให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน โดยมีระบบย่อยคือระบบข้อมูลโครงสร้างพื้นฐาน ระบบข้อมูลด้านเศรษฐกิจและระบบข้อมูลด้านทรัพยากรส่วนรวม ระบบข้อมูลด้านการคมนาคมและการติดต่อสื่อสารและระบบข้อมูลด้านสภาพสังคม ๓) ระบบความสัมพันธ์ที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและคนกับคนด้วยกัน ระบบความสัมพันธ์จะทำหน้าที่ในการยึดโยงผู้คนในชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่นและช่วยเหลือเกื้อกูลกันมีพื้นฐานมาจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่สืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งการค้นหารากเหง้าและต้นตระกูลในชุมชนจะทำให้ทราบเครือญาติและจะเป็นปัจจัยบวกที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งได้

๓. เงื่อนไขการมีส่วนร่วมแบบไตรภาคี ได้แก่ การมีส่วนร่วมขององค์กรภาคีเครือข่ายในการบริหารจัดการชุมชน โดยมี ๑) องค์กรในชุมชนซึ่งเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัว รวมกลุ่มสมาชิกในชุมชนดำเนินกิจกรรม เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน ประสานพลังองค์กรในชุมชน จัดระบบความรู้ ความสัมพันธ์ และระบบข้อมูลในชุมชนภายใต้ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ๒) องค์กรภาครัฐที่มีบทบาทในการหนุนเสริมด้านกระบวนการคิด กระบวนการเรียนรู้และเป็นพันธมิตรที่พัฒนาเคียงข้างกับชุมชน และ ๓) องค์กรภาคีสนับสนุนซึ่งเป็นองค์กรที่นอกเหนือจากสององค์กรข้างต้น โดยเป็นองค์กรจากภายนอกชุมชนที่มีบทบาทในการพัฒนา

ด้านต่างๆ เข้าไปหนุนเสริมในการบริหารจัดการชุมชน และรวมถึงองค์รภาคเอกชนอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย โดยสรุปองค์รภาครัฐและองค์รภาคีสนับสนุนมีบทบาทในการประสานการขับเคลื่อนให้เกิด เครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน ติดตามความก้าวหน้า และประเมินผลการพัฒนา สนับสนุนงบประมาณ สร้างกระบวนการเรียนรู้ ด้านข้อมูลข่าวสาร และเทคโนโลยี บูรณาการความร่วมมือ และหนุนเสริมอย่างต่อเนื่อง

๔. คุณลักษณะของการบริหารจัดการชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ๑) ความพอประมาณ (Moderation) บริหารจัดการชุมชนให้เกิดความสมดุลในระยะยาว ไม่เบียดเบียนตนเอง และผู้อื่น มีการผลิตและการบริโภคที่พอดี ๒) ความมีเหตุผล (Reasonable) การตัดสินใจในการดำเนินกิจกรรมในชุมชน เป็นไปอย่างมีเหตุผล รอบคอบ โดยการตัดสินใจร่วมกันของชุมชน ๓) การมีภูมิคุ้มกันที่ดี (Self-immunity) การพัฒนาศักยภาพสมาชิกในชุมชนให้มีความพร้อมรับผลกระทบ และการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาดว่าจะเกิดจากความเสี่ยงและความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต ๔) ความรู้ (Knowledge) ใช้ความรู้ ข้อมูลข่าวสารและแนวคิดเชิงเหตุผลในการพัฒนาชุมชน โดยผสมผสานความรู้และภูมิปัญญาท้องถิ่น ประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมตามสภาพการณ์ของชุมชน ๕) คุณธรรม (Integrity) สร้างสมาชิกในชุมชนให้มีความซื่อสัตย์ มีความเพียรพยายาม ประยุกต์ใช้หลักศาสนา และส่งเสริมให้เกิดความสามัคคีใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมที่งดงาม พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

๕. คุณลักษณะของการพึ่งตนเองได้ของชุมชน ๑) ด้านจิตใจ ชุมชนมีการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง รู้จักแสวงหาแนวทางในการบริหารจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วม และมีศูนย์รวมจิตใจที่ยึดโยงให้ชุมชนมีความเป็นเอกภาพยอมรับความคิดเห็นระหว่างกันและมองเห็นประโยชน์ส่วนรวมของชุมชนเป็นที่ตั้ง ๒) ด้านสังคมมีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลในด้านอาชีพ สวัสดิการ และการดำรงชีพ กระจายอำนาจในการตัดสินใจและส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมสูง มีการประสานความร่วมมือและการสื่อสารระหว่างกัน และมีกฎกติกาของชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข ๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชน ควรมีความรู้ ความเข้าใจในการจัดการทรัพยากร ดิน น้ำ ป่า ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีระบบการจัดการทรัพยากรที่มีความเหมาะสมกับบริบทของพื้นที่ที่มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ๔) ด้านเทคโนโลยีมีการผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีเก่าและเทคโนโลยีใหม่ได้อย่างเหมาะสม โดยไม่ละทิ้งวิถีชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบดั้งเดิม มีการรวมกลุ่มเพื่อจัดหาวัสดุ อุปกรณ์การผลิตที่เป็นเทคโนโลยีใหม่เป็นของส่วนร่วมเพื่อให้สมาชิกได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ๕) ด้านเศรษฐกิจ มีการจัดระบบการผลิต การจำหน่ายที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันให้สมาชิกในชุมชนได้รับประโยชน์สูงสุดในรูปแบบของการรวมกลุ่ม การแปรรูปการผลิต โดยมีระบบการผลิตที่มุ่งตอบสนองความต้องการในการดำรงชีพของชุมชนเป็นหลักและการผลิตเพื่อการจำหน่ายตลาดภายนอกตามลำดับ

ในการเตรียมความพร้อมชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรและเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรแบบพหุภาคี จะต้องมีการดำเนินการในเรื่องดังต่อไปนี้

๑. การกำหนดพื้นที่ลุ่มน้ำที่เป็นเป้าหมายในการจัดการ ทั้งนี้เพราะ แนวคิดของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเชิงพื้นที่ได้เป็นเรื่องใหม่สำหรับสังคมไทย เพียงแต่ยังมีได้

มีหน่วยงานหรือองค์กรใดนำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลสำเร็จอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตามแนวคิดในการจัดการทรัพยากรเชิงพื้นที่ก็ยังคงเป็นเรื่องที่ต้องสร้างความเข้าใจให้กับทุกฝ่ายได้ตระหนักและเห็นความสำคัญให้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการจัดการที่เน้นความร่วมมือแบบพหุภาคีอย่างสร้างสรรค์ถือเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินงาน ซึ่งประกอบด้วยหลักการสำคัญดังนี้

๑) เป็นการจัดการที่เน้นการกำหนด “พื้นที่เป้าหมายเป็นหลัก (Target Area)” เพื่อให้เป็นพื้นที่เป้าหมายที่ชัดเจนสำหรับการจัดทำแผนพัฒนาฯ ในระดับพื้นที่ พื้นที่เป้าหมายจะมีขอบเขตเล็กหรือใหญ่นั้นขึ้นอยู่กับประเด็นปัญหาที่ต้องการจะวางแผนและจัดการ และขึ้นอยู่กับตัวชี้วัดความสำเร็จของการจัดการ ในเชิงวิชาการในปัจจุบันนิยมใช้ขอบเขตของการจัดการในระบบ “พื้นที่ลุ่มน้ำ (Watershed)” มาเป็นกรอบพื้นที่เป้าหมาย เนื่องจากระบบพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นระบบที่สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในระบบนิเวศได้อย่างชัดเจน ทั้งระบบนิเวศที่อยู่ในพื้นที่ต้นน้ำ (Upper Watershed) ต่อเชื่อมมาถึงระบบนิเวศในพื้นที่ลุ่มน้ำตอนล่าง (Lower Watershed) อย่างไรก็ตามการจัดการทรัพยากรควรประยุกต์พื้นที่ลุ่มน้ำมาใช้ในการวางแผนจัดการให้เกิดความเหมาะสม เพื่อให้มองมิติของการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมทั้งพื้นที่ อย่างไรก็ตามหลักการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในมิติใหม่ที่จะเป็นการสร้างการยอมรับของชุมชนในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของรัฐ คือ การนำหลักการบริหารจัดการแบบ “Area-Function-Participation and Decentralization (AFP&D)” หรือหลักการพื้นที่ – หน้าที่ – การมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจสู่ชุมชนหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ หลักการบริหารจัดการด้วยแนวทาง “Function Area Approach (FAA)” ซึ่งก็ยึดแนวทางของการจัดการโดยการกำหนดพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน ควบคู่กับการกำหนดบทบาทภารกิจของแต่ละหน่วยงานในการปฏิบัติงานที่ชัดเจน ในการจัดการเชิงพื้นที่ต้องเปิดโอกาสให้ “ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมีขบวนการ” และต้องต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ เริ่มจากการวิเคราะห์ประเด็นปัญหา การวิเคราะห์โอกาสในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งกำหนดรูปแบบการแก้ไขปัญหาและการติดตามประเมินผลการทำงาน หากต้องการให้ชุมชนอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนก็ต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนเหล่านั้นเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจทุกขั้นตอนเพื่อให้เกิดการยอมรับในการแก้ไขปัญหาในอนาคต

๒) ต้องมีการตรวจสอบและติดตามการ “เปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ (Ecological Monitoring)” อย่างต่อเนื่อง ยิ่งในพื้นที่หนึ่งหากมีการพัฒนา หรือมีการนำเอา ทรัพยากรมาใช้ประโยชน์จำนวนมาก แล้วอาจทำให้ระบบ นิเวศชุมชนเปลี่ยนไปจากเดิม ชุมชนก็จะต้องติดตามการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศอย่างใกล้ชิดเพื่อช่วยให้มีการวางแผนการจัดการพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม

๒. การสำรวจสภาพแวดล้อมชุมชน เมื่อมีกระบวนการในการกำหนดพื้นที่เป้าหมายในชุมชนแล้ว ในขั้นตอนต่อไปคือ การร่วมกันออก สำรวจสภาพชุมชนในพื้นที่เป้าหมายทั้งทางด้านลักษณะ กายภาพ และการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ส่วนราชการต่างๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน องค์กรเอกชน ผู้ทรงคุณวุฒิ พระสงฆ์ หรือผู้นำทางศาสนาต่างๆ รวมทั้งประชาชนในพื้นที่ร่วมกันเดินสำรวจรอบๆ ชุมชน เพื่อ รวบรวมประเด็นปัญหาสำคัญที่ปรากฏในพื้นที่ การสำรวจสภาพแวดล้อมชุมชนจะใช้ วิธีการ การลงสำรวจในภาคสนามโดยตรงแบบสหวิทยาการ พร้อมทั้งวิเคราะห์ความต้องการของชุมชน (Community Needs) และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีผลต่อ

การพัฒนาชุมชนโดยเฉพาะประเด็นด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการรวบรวมและประมวลเป็นฐานข้อมูลระดับพื้นที่ในด้านต่างๆ เพื่อใช้ในการสนับสนุนการตัดสินใจในการดำเนินงานในการจัดทำแผนงานในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ในกรณีเกิดปัญหาภัยพิบัติ

๓. มีการจัดตั้งคณะกรรมการวางแผนหลักและคณะกรรมการภาคประชาชนขึ้นอย่างเป็นทางการโดยจังหวัด อำเภอ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของพื้นที่เป้าหมาย เพื่อให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาและสามารถบรรลุผลตามเป้าหมายที่กำหนดไว้ และสามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดหลักในการจัดทำแผนงาน โครงการกิจกรรมต่างๆ เพื่อนำไปสู่การปฏิบัติให้มีประสิทธิผลนั้น มีกลยุทธ์นำไปสู่ความสำเร็จดังนี้

๑) การแต่งตั้งคณะกรรมการวางแผนหลัก (Core Planning Team) ในการจัดทำแผนขึ้น และควรได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากหน่วยงานราชการที่มีอำนาจในพื้นที่ เช่น จังหวัด อำเภอ หรือระดับท้องถิ่น เช่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งองค์ประกอบของคณะกรรมการวางแผนหลักควรประกอบด้วย ผู้แทนส่วนราชการทั้งระดับผู้ตัดสินใจและระดับผู้ปฏิบัติงานโดยควรคัดเลือกจากหน่วยงานราชการต่างๆ ในพื้นที่ รวมทั้งผู้นำท้องถิ่นในระดับต่างๆ ได้แก่ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกกลุ่มหรือชมรม ผู้แทนองค์กรพัฒนาเอกชน ในหลักการควรจะแบ่งสัดส่วนระหว่างตัวแทนจากภาคราชการ และภาคเอกชน และองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นอย่างละ ๕๐ : ๕๐ ซึ่งคณะกรรมการวางแผนหลักที่ได้แต่งตั้งขึ้นควรมีบทบาทหน้าที่สำคัญ ดังนี้

(๑) รวบรวมและนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในพื้นที่
(๒) วิเคราะห์ปัญหาและเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่
(๓) จัดทำแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อการพัฒนา
อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการเสนอแนะแผนงานและโครงการต่างๆ

(๔) ร่วมดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับขบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

(๕) ร่วมติดตามประเมินผลการดำเนินกิจกรรม/โครงการตามแผนการจัดการ

(๖) พิจารณาทบทวนความเหมาะสมของแผนการจัดการ

๒) คณะกรรมการภาคประชาชน (People Paticipation Committee) เป็นตัวแทนของประชาชนที่ได้รับการคัดเลือกเข้ามาควรมีความหลากหลายของสมาชิกในชุมชนตามสาขาอาชีพหลักเพื่อร่วมดำเนินการจัดทำแผนการจัดการในพื้นที่ลักษณะคู่ขนานกับคณะทำงานวางแผนหลัก ซึ่งตัวแทนภาคประชาชนควรมีบทบาทหน้าที่ดังนี้

(๑) ร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของตัวแทนภาคประชาชน

(๒) ให้ข้อมูลเท็จจริงในพื้นที่ตามความต้องการที่แท้จริงของชุมชน

(๓) พิจารณาความถูกต้องเหมาะสมของผลการประชุมคณะทำงานวางแผนหลัก

(๔) ให้ข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะหรือแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่คณะทำงานวางแผนหลัก

๔. กำหนดให้มีวิทยากรกระบวนการ (Facilitators) เพื่อดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการให้ได้ผลเป็นไปตามเป้าหมายขบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะการประชุมเชิงปฏิบัติการนั้นในหลายครั้งเป็นการยากที่จะเริ่มต้นการ

ดำเนินงานได้อย่างราบรื่น เพราะขบวนการดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย เป็นจำนวนมากและผลจากการประชุมหรือการระดมความคิดเห็นย่อมมีผลกระทบต่อกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในภาคส่วนต่างๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวข้อง หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมาทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชุมชนในการประชุมซึ่งอาจจะเกิดความไม่เชื่อมั่นในการแก้ไขปัญหา จึงจำเป็นต้องกำหนดให้มีคณะบุคคลเข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินขบวนการดังกล่าวให้มีความราบรื่นตามกติกาที่ได้กำหนดไว้อย่างมี “ความเป็นกลางมากที่สุด” โดยวิทยากรกระบวนการกลุ่ม คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาต่อบุคคลหรือกลุ่มคนในการหาทางออกในการดำเนินงานว่าควรจะเป็นไปในทิศทางใด โดยปกติจะวางตัวเป็นกลางในประเด็นเนื้อหาที่ทำการอภิปรายกัน และหากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีเป้าหมายที่จะสร้างข้อตกลงก็จะทำหน้าที่เป็นผู้เจรจาไกล่เกลี่ย ดังนั้นวิทยากรกระบวนการกลุ่มจึงต้อง เป็นผู้ชำนาญในการวางรูปแบบกระบวนการไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งรวมถึงการกำหนดลำดับการอภิปรายตลอดจนการแก้ไขปัญหา การใช้ทักษะในการสื่อสารและการจัดการความขัดแย้ง บทบาทของวิทยากรกระบวนการกลุ่มจะแสดงบทบาทในหลายๆ อย่าง นับตั้งแต่บทบาทการให้คำปรึกษาและเสนอแนะเกี่ยวกับขบวนการกลุ่ม ตลอดจนหน้าที่ในการจัดการประชุม การวางรูปแบบ และจัดขบวนการกลุ่ม รวมไปถึงงานที่จะต้องทำ เช่น กำหนดวาระและลำดับของเรื่องบทบาทต่างๆ จะถูกกำหนดโดยผู้มีส่วนร่วมในกลุ่มและอาจจะปรับเปลี่ยนหมุนไปตามกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงไป

๒.๕ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการน้ำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นนับเป็นสิ่งสำคัญในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำกรมทรัพยากรน้ำ จึงให้ความสำคัญต่อบทบาทของชุมชนท้องถิ่นที่ได้พยายามสร้างสรรค์เป็นน้ำพักน้ำแรงร่วมกันของคนในชุมชนจนกลายเป็นเอกลักษณ์และวัฒนธรรมประจำถิ่นที่เหมาะสมต่อการดำรงวิถีชีวิต หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นนั้นๆ แต่ภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนใหญ่เป็นความรู้หรือเป็นสิ่งที่ได้มาจากประสบการณ์ หรือเป็นความเชื่อสืบทอดกันมาซึ่งขาดองค์ความรู้หรือขาดหลักฐานยืนยันหนักแน่น การสร้างการยอมรับที่เกิดจากฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นไปได้ยาก เพราะบุคคลทั่วไปที่อยู่นอกชุมชนไม่มีประสบการณ์เช่นเดียวกับคนในท้องถิ่นนั้นๆ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงถูกละเลยไม่เห็นคุณค่า ทำให้ไม่มีการนำมาใช้ประโยชน์เท่าที่ควร ปรากฏการณ์สูญหายและการดำรงอยู่ของภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเกิดขึ้น ภูมิปัญญาที่อยู่ได้นานมักเป็นภูมิปัญญาที่ปรับตัวได้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชนที่เป็นปัจจัยภายในและสอดคล้องกับสังคมปัจจุบันที่เป็นปัจจัยภายนอกนั้น

กรมทรัพยากรน้ำจึงได้สรุปลักษณะของภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำไว้ ๗ ประเภท ประกอบด้วย

๑. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการคุณภาพน้ำ
๒. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการจัดสรรน้ำ
๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำ ได้แก่
 - ๑) การใช้ประโยชน์ด้านการเกษตร
 - ๒) การใช้ประโยชน์ด้านการอุปโภคบริโภค
 - ๓) การใช้ประโยชน์ด้านพลังงาน

๔. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการอนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรน้ำ และป่าต้นน้ำ ได้แก่

- ๑) การอนุรักษ์/ฟื้นฟูแหล่งน้ำ
- ๒) การอนุรักษ์/ฟื้นฟูป่าต้นน้ำ

๕. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาและจัดหาแหล่งน้ำ ได้แก่

- ๑) การจัดทำฝายต้นน้ำ
- ๒) การจัดทำประปาภูเขา

๖. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันอุทกภัย

๗. ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง

๒.๕.๑ ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ หมายถึง ความรู้โน้ตศึความเชื่อ ประเพณีระเบียบ ข้อห้าม วิธีการ ความสามารถ ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้ต่างๆ ซึ่งอาจจะเป็น ผลผลิตของปัจเจกบุคคลหรือชุมชน ที่ถูกนำมาใช้เพื่อการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำในชุมชนท้องถิ่น ในลักษณะต่าง ๆ ได้แก่ การจัดหาแหล่งน้ำ/การใช้ประโยชน์ การอนุรักษ์และฟื้นฟูแหล่งน้ำ การ พัฒนาแหล่งน้ำ และการจัดการองค์กร/กลุ่มผู้ใช้น้ำ ฯลฯ ได้อย่างสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทาง ธรรมชาติสังคมและวัฒนธรรมชุมชน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ล้วนเกิดขึ้นจากความเฉลียวฉลาดของแต่ละคน การ ปฏิบัติ/ทดลองในชีวิตประจำวันและการเรียนรู้แล้วสั่งสมเป็นประสบการณ์และถ่ายทอดสืบต่อกันมา

การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำมีความสำคัญต่อการจัดการ ทรัพยากรน้ำ เพราะน้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่มีความจำเป็นในการดำรงชีวิตของสิ่งมีชีวิตทุกชนิด ชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำ ได้สั่งสมองค์ความรู้ความเชื่อและภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากร น้ำ การจัดการน้ำและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำของชุมชน ผ่านการเรียนรู้สั่งสมและถ่ายทอด มาจากบรรพบุรุษสืบต่อกันมาเป็นเวลาอันยาวนาน

ภูมิปัญญาท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรน้ำเป็นความรู้ที่เชื่อมโยงเทคโนโลยีระบบ นิเวศและสังคมวัฒนธรรมเข้าด้วยกัน ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นความรู้ที่มีคุณค่าและความดีงามและ จรรโลงชีวิตและวิถีชุมชนให้อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสภาวะแวดล้อมได้อย่างกลมกลืนและสมดุล ภูมิ ปัญญาท้องถิ่นยังเป็นรากฐานการพัฒนาที่เริ่มจากการพัฒนาเพื่อการพึ่งพาตนเอง การพัฒนาเพื่อการ พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน และการพัฒนาที่ผสมผสานองค์ความรู้สากลบนฐานภูมิปัญญาเดิมเพื่อเกิด เป็นภูมิปัญญาร่วมสมัยที่ใช้ประโยชน์ได้กว้างขึ้นดังนั้นภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงมีคุณค่าไม่เพียงแต่ต่อ ท้องถิ่นและผู้คนเท่านั้น แต่ยังเอื้อประโยชน์อย่างใหญ่หลวงต่อการวางแผนพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน และมั่นคง

จากลักษณะธรรมชาติของภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นความรู้ที่ไม่มีการประมวลและจัดให้ เป็นระบบ ชนิดที่เรียกว่า “องค์ความรู้” ฉะนั้นจึงไม่อาจถ่ายทอดโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ของโลก สมัยใหม่ได้แต่ชุมชนสามารถถ่ายทอดภูมิปัญญาเหล่านี้ได้โดยผ่านวิถีชีวิต เป็นการยากที่คนภายนอก ซึ่งมีได้สัมผัสกับวิถีชีวิตเช่นนั้นจะเรียนรู้ได้อย่างไรก็ตามการพัฒนา “ความรู้” เช่นนี้ขึ้นมาเป็น “องค์ ความรู้” สามารถกระทำได้และสมควรที่จะกระทำอย่างยิ่งเพื่อใช้เป็นฐานสำหรับการสร้างองค์ความรู้

ของสังคม และเพื่อเป็นแนวทางในการจัดการทรัพยากรน้ำอย่างยั่งยืน อันจะส่งผลให้เกิดความยั่งยืนในระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมสืบต่อไป

๒.๕.๒ องค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการบริหารจัดการน้ำ

๑. ภูมิปัญญาประปาภูเขา

ประปาภูเขา หมายถึง ระบบประปาที่ใช้แหล่งน้ำธรรมชาติ อันได้แก่ น้ำใต้ดิน หรือน้ำห้วยดิน มาผ่านขั้นตอนการปรับปรุงคุณภาพน้ำ เพื่อผลิตให้เป็นน้ำสะอาด ตามหลักวิชาการและวิธีการที่เหมาะสม แล้วจ่ายน้ำที่ผลิตได้นี้ให้แก่ประชาชนในหมู่บ้าน เพื่อใช้การบริโภค-อุปโภค โดยการจ่ายน้ำตามท่อผ่านมาตรวัดน้ำ ทั้งนี้ตามลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขาหรือพื้นที่ลาดชันมีลำคลองลำห้วยไหลผ่านส่วนราชการต่างๆ จะพัฒนาแหล่งน้ำตามที่สูงน้ำที่ส่งมาต้องขึ้นหรือพัฒนาตามศักยภาพของพื้นที่เป็นระบบชลประทานประเภทประปาภูเขา โดยก่อสร้างฝายทดน้ำปิดกั้นลำน้ำธรรมชาติบริเวณพื้นที่สูงต้นน้ำ และวางระบบท่อส่งน้ำส่งไปยังพื้นที่ที่อยู่อาศัยของราษฎรบริเวณด้านล่างหรือบริเวณพื้นที่ราบโดยแรงโน้มถ่วงของโลกไปใช้สำหรับการอุปโภค-บริโภคหรือเพื่อการเกษตร

๒. ภูมิปัญญาการทำเหมืองฝาย

เหมืองฝาย เป็นภูมิปัญญาในการจัดการน้ำสำหรับการเกษตรของชุมชนในพื้นที่ภาคเหนือตอนบนที่เรียกว่ากลุ่มวัฒนธรรมล้านนาอันเนื่องด้วยสภาพทางภูมิประเทศเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธารขนาดใหญ่ของประเทศไทยที่ประกอบด้วยพื้นที่ภูเขาสูง ที่ตอนเชิงเขามากถึงสามส่วนของพื้นที่มีที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขาเพียงหนึ่งส่วนของพื้นที่ การบุกเบิกพื้นที่สำหรับทำนาทำได้ในพื้นที่ราบในหุบเขา ที่นาจึงมีสภาพลดหลั่นเป็นขั้นๆ มิได้เรียบเสมอกัน ดังนั้นในการดึงน้ำเข้าสู่ที่นาจึงมีการคิดค้นการสร้างฝายกั้นลำน้ำในตำแหน่งที่สูงกว่าแปลงนา แล้วขุดลำเหมืองจากหน้าฝายให้น้ำไหลเข้าสู่ที่นาเพื่อให้ทุกคนมีน้ำสำหรับทำนาเพียงพออย่างเป็นธรรมเสมอกัน โดยมีองค์กรเหมืองฝายที่มีบทบาทในการจัดการ ตามข้อตกลงเหมืองฝายที่สมาชิกผู้ใช้น้ำได้กำหนดร่วมกัน

ระบบเหมืองฝาย เป็นระบบการจัดการน้ำระบบหนึ่ง โดยอาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามาจัดการ การทำเหมืองฝายแยกออกเป็น ๒ ส่วนคือ ส่วนที่เป็นตัวฝาย ส่วนนี้ทำไว้เพื่อกั้นน้ำ ให้ระดับน้ำสูงขึ้น ส่วนที่ ๒ คือ ลำเหมือง ส่วนนี้จะมีการขุดดินเพื่อเป็นคลองส่งน้ำไปตามที่ต่างๆ ซึ่งอยู่ตอนท้ายของลำเหมือง บริเวณตัวฝายจะมีประตูเปิด-ปิดน้ำเอาไว้ เพื่อเปิด-ปิดน้ำตามเวลาที่ต้องการน้ำที่ส่งไปตามเหมืองฝายก็เพื่อการอุปโภค บริโภค

การจัดสรรน้ำให้กับคนที่อยู่ท้ายเหมืองฝายที่ชาวบ้านเรียกว่า “ลูกฝาย” จะมีสัญญาประชาคมร่วมกันของผู้ใช้น้ำว่า การจัดสรรรับน้ำเข้าที่นา จะต้องมีการจัดการดูแลซ่อมแซมเหมืองฝายร่วมกันทุกๆ ปี รวมไปถึงมีบทลงโทษสำหรับผู้ที่ทำความผิดหรือฝ่าฝืนกฎระเบียบเหมืองฝายเมื่อมีการละเมิดกฎระเบียบของเหมืองฝายคนที่ทำหน้าที่พิจารณาโทษ ชาวบ้านเรียกว่า “แก่ฝาย”

“แก่ฝาย” เป็นบุคคลสำคัญที่ถูกเลือกมาจากชุมชนผู้ใช้น้ำจากเหมืองฝาย คนที่ถูกเลือกเข้ามาต้องเป็นบุคคลที่มีความเป็นธรรม และสามารถจัดสรรน้ำให้กับลูกสมาชิกฝายได้ใช้กันอย่างทั่วถึง

การร่วมกันสร้างเหมืองฝาย การซ่อมแซมฝาย การขุดลอกเหมือง การเรียกเก็บและการยินยอมจ่ายเงินค่าน้ำในข้างต้นนี้ อาจดูเป็นเรื่องธรรมดา ๆ แต่เรื่องธรรมดา ๆ นี้แหละที่แสดงให้เห็น

ว่า การจัดการน้ำด้วยระบบเหมืองฝาย เป็นโครงการน้ำที่เกิดขึ้นจากความต้องการของประชาชนในพื้นที่ และดำรงอยู่ได้ด้วยการบริหารจัดการจากชุมชนท้องถิ่นโดยแท้เพราะการบริหารจัดการน้ำหรือทรัพยากรใด ๆ ก็ตาม ไม่ใช่เพียงแค่โครงการที่เกิดขึ้นจากความผันอันสวดยหรู ไม่ใช่เพียงแค่ตัวเงินและวัตถุเท่านั้นที่หาซื้อ ฤาเร่ขายกันได้ รวมถึงไม่ใช่การผลัการะหน้าที่ในการดูแลจัดการ ไปเป็นสัมปทานของบริษัทข้ามชาติ หรือของใครคนใดคนหนึ่งเพียงเท่านั้น แต่จะต้องเป็นความต้องการของคนในพื้นที่ อันจะก่อให้เกิดการตระหนักรู้ถึงคุณค่าของทรัพยากรที่ต้องดูแลรักษา ด้วยความร่วมมือร่วมใจกันเท่านั้น จึงจะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากร ซึ่งถ้าหากเป็นเช่นนี้แล้วประเทศของเราก็จะมีแต่ได้กับได้ คือได้มี ได้ใช้ทรัพยากร ได้อย่างมั่นคงและยั่งยืนตลอดไป

เหมืองฝายเป็นเทคโนโลยีพื้นบ้าน ประกอบด้วย ตัวฝายกับ ลำเหมือง การสร้างตัวฝายใช้วัสดุอุปกรณ์พื้นบ้าน ใช้ไม้ไผ่ ไม้จริง หิน วางไม้คร่าววางขวางลำน้ำแล้วตอกยึดด้วยไม้หลักสร้างเป็นฐานกว้างในลำน้ำ แล้วค่อยๆวางไม้คร่าวซ้อนและตอกตรึงด้วยไม้หลักหรือใช้ก้อนหินวางขึ้นเป็นชั้นๆอย่างแข็งแรงมั่นคงพอที่จะไม่ถูกกระแสน้ำพัดพัง ก่อขึ้นจนได้ความสูงในระดับที่สามารถทดน้ำเข้าลำเหมืองแล้วไหลลงสู่ที่นาได้

๓. ภูมิปัญญาฝายชะลอน้ำ (Check Dam)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญของการอยู่รอดของป่าไม้เป็นอย่างยิ่ง ทรงเสนออุปกรณ์อันเป็นเครื่องมือที่จะใช้ประโยชน์ในการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่าไม้ที่ได้ผลดียิ่ง กล่าวคือ ปัญหาสำคัญที่เป็นตัวแปรแห่งความอยู่รอดของป่าไม้นั้น น้ำคือสิ่งที่ขาดไม่ได้โดยแท้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแนะนำให้ใช้ฝายกั้นน้ำหรือเรียกว่า Check Dam หรืออาจเรียกขานกันว่า ฝายชะลอความชุ่มชื้น

ฝายชะลอน้ำ (Check Dam) คือ สิ่งก่อสร้างขวางกั้นทางเดินของลำน้ำ ซึ่งปกติมักจะกั้นห้วยลำธารขนาดเล็กในบริเวณที่เป็นต้นน้ำหรือพื้นที่ที่มีความลาดชันสูง ทำให้พืชสามารถดำรงชีพอยู่ได้ และหากช่วงที่น้ำไหลแรงก็สามารถชะลอการไหลของน้ำให้ช้าลงและกักเก็บตะกอนไม่ให้ไหล เทลงไปในบริเวณลุ่มน้ำตอนล่าง นับเป็นวิธีการอนุรักษ์ดินและน้ำได้ดีมากวิธีการหนึ่ง

ฝายแม้ว เป็นชื่อเรียก โครงการตามแนวพระราชดำริ เกี่ยวกับ วิศวกรรม แบบพื้นบ้าน ฝายแม้วเป็นฝายชะลอน้ำกึ่งถาวรประเภทหนึ่ง ประเภทเดียวกับฝายคอกหมู โดยใช้วัสดุที่หาได้ง่ายในท้องถิ่น เช่นกิ่งไม้ ก้อนหิน เพื่อกั้นชะลอน้ำในลำธาร หรือทางน้ำเล็ก ๆ ให้ไหลช้าลง และขังอยู่ในพื้นที่นานพอที่จะพื้นที่รอบ ๆ จะได้ดูดซึมไปใช้ เป็นการฟื้นฟูพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมให้เกิดความชุ่มชื้นมากพอที่จะพัฒนาการเป็นป่าสมบูรณ์ขึ้นได้ ฝายแม้วยังอาจใช้เพื่อการทดน้ำ ให้มีระดับสูงพอที่จะดึงน้ำไปใช้ในคลองส่งน้ำได้ในฤดูแล้ง โครงการตามแนวพระราชดำรินี้ได้มีการทดลองใช้ที่ โครงการห้วยฮ่องไคร้ จังหวัดเชียงใหม่ และประสบผลสำเร็จจนเป็นตัวอย่างให้กับโครงการอื่น ๆ ต่อมา

ฝายชะลอน้ำสร้างขวางทางไหลของน้ำบนลำธารขนาดเล็กไว้ เพื่อชะลอการไหล-ลดความรุนแรงของกระแสน้ำ ลดการชะล้างพังทลายของตลิ่ง - เมื่อน้ำไหลช้าลง ก็มีน้ำอยู่ในลำห้วยนานขึ้น โดยเฉพาะในหน้าแล้ง - ช่วยดักตะกอนที่ไหลมากับน้ำ ลดการตื้นเขินที่ปลายน้ำ ทำให้น้ำใสมีคุณภาพดีขึ้น - ช่วยให้ดินชุ่มชื้น ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ เพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพ - สัตว์ป่า

สัตว์น้ำ ได้อาศัยน้ำในการดำรงชีวิต คั้นพืชแก่เนื้เขา/ภูเขาหัวโล้น - ดินชั้น ปากี่ชั้น กลายเป็นแนวกันไฟป่า ลดความรุนแรงของไฟได้

๔. ภูมิปัญญาบ่อล่อปลา (สา่งปลา)

บ่อล่อปลาหรือ สา่งปลา ถือเป็น ภูมิปัญญาชาวบ้าน ที่ขุด บ่อไว้ตรงพื้นที่ลุ่มที่สุดของนา นิยมขุดเป็นบ่อ ๔ เหลี่ยม ลึกพอท่วมหัว ขอบหลุมจะใช้ท่อนไม้กันไม่ให้ดินพังตระกูลใหญ่ ทำหลุมใหญ่ ตระกูลเล็กก็ทำหลุมเล็กตามด้วย ถือเป็นบ่อที่ขุดไว้ใช้ประโยชน์ในหลายลักษณะทั้งการดักปลา เลี้ยงปลา เก็บน้ำไว้ใช้ในการทำนาหรือการไถดะผักสวนครัวที่ปลูกไว้สำหรับบริโภคในครัวเรือนในกรณีของสา่งปลานั้นจะแบ่งออกเป็น ๒ ลักษณะคือสา่งปลาที่มีขนาดใหญ่โดยจะใช้เครื่องจักรในการขุด ขนาดของบ่อนั้นจะอยู่ระหว่าง ๑ งาน- ๑ ไร่ ประโยชน์เพื่อการกักเก็บน้ำไว้ใช้น้ำที่เก็บอยู่ในบ่อชนิดนี้มาจากน้ำฝนตามธรรมชาติรวมทั้งน้ำจากคลองชลประทาน นอกจากนี้แล้วบ่อมีใช้เครื่องจักรขุดขนาดใหญ่ยังใช้เลี้ยงปลา น้ำในบ่อก็ผันไปใช้ในการเกษตร และใช้ในครัวเรือนหากมีผู้ที่มีอยู่บริเวณหัวไร่ปลายนาสามารถใช้ประโยชน์จากบ่อน้ำนี้ในการอุปโภคได้ สา่งปลาอีกลักษณะหนึ่งเป็นบ่อน้ำขนาดเล็กมีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๕-๑๐ เมตร โดยทั่วไปสา่งปลา ชนิดนี้จะอยู่เป็นส่วนหนึ่งของที่นา ซึ่งก็สามารถดักปลา เลี้ยงปลา หรือกักเก็บน้ำไว้ใช้ในกิจกรรมเล็ก ๆ น้อย ๆ ได้อีกด้วย สา่งปลา ทั้งสองลักษณะเป็นระบบคิดของชาวบ้านในการกักเก็บน้ำหากเกิดการขาดแคลนน้ำ หรือการนำน้ำไปใช้ประโยชน์ในลักษณะอื่น ซึ่งไม่จำเป็นต้องรอฟ้าตามธรรมชาติหรือเครื่องสูบน้ำที่จะนำน้ำจากแม่น้ำชีขึ้นมาใช้ส่งผ่านคลองชลประทานนอกจากประโยชน์จากการใช้น้ำโดยตรงในด้านเกษตรกรรม ทางอ้อมก็ยังสามารถเลี้ยงปลา ดักปลา หรือใช้น้ำเพื่ออุปโภคภายในครัวเรือน ซึ่งในพื้นที่การเกษตรนั้น ก็มีชาวบ้านที่ออกไปสร้างบ้านเรือนอยู่กันเกือบสิบครัวเรือน ซึ่งก็ได้น้ำจากบ่อดังกล่าวที่ขุดขึ้นสำหรับการใช้ในกิจกรรมต่าง ๆ

๒.๖ การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน

การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลายมิติทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมายเพื่อให้มั่นใจว่าสินค้าและบริการที่มาจาก น้ำสามารถตอบสนองต่อความต้องการในปัจจุบัน ในขณะที่เดียวกันยังสามารถรักษาพื้นที่ป่าไว้ได้อย่างต่อเนื่องและสนับสนุนการพัฒนาในระยะยาว

การจัดการน้ำอย่างยั่งยืน หมายถึงวิธีการบริหารจัดการที่เน้นให้ทุกส่วนของสังคมรู้ถึงคุณค่าของน้ำ ใช้น้ำอย่างพอประมาณมีเหตุผล เพื่อให้ทรัพยากรน้ำมีใช้อย่างทั่วถึง เกิดประสิทธิภาพอย่างเต็มที่ มีความสมดุลทั้งปริมาณและคุณภาพ ซึ่งในการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จะต้องให้เป็นไปในลักษณะควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูให้มีความยั่งยืน ไม่เป็นไปอย่างสิ้นเปลืองหรือทำลายแบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นั่นคือ

๑. การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ ...ควรต้องยึดปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นหลัก เน้นความอยู่ดีกินดีมีสุขและพึ่งตนเองได้ เป็นพื้นฐานก่อน

๒. มีการคุ้มครองและฟื้นฟูทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรอื่นที่เกี่ยวข้องให้คงความอุดมสมบูรณ์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาและพึ่งพาได้อย่างยั่งยืน

ในการจัดการน้ำและทรัพยากรอื่นๆซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดอย่างบูรณาการและมีความยั่งยืนนั้นต้องใช้ความรู้หลายสาขาวิชาเข้ามาจัดการ เช่น ด้านวิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ สังคมวิทยาและมนุษยวิทยา ฯลฯ ซึ่งในความหลากหลายของความรู้ต่างๆ นั้น การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ (น้ำในบรรยากาศ น้ำบนผิวดิน น้ำบาดาล) ร่วมกับทรัพยากรดินและที่ดิน ทรัพยากรป่าไม้ (รวมสัตว์ป่าและพรรณพืช) ฯลฯ ภายในแต่ละลุ่มน้ำ (หรือเขตพื้นที่ที่กำหนด) จะต้องดำเนินไปอย่างเป็นเอกภาพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย

ในภาวะปัจจุบันเราต้องบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรน้ำ โดยมีวิธีคิดและดำเนินงานหลายด้านอย่างเป็นระบบเป็นองค์รวม มองเห็นเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นแล้วค้นหาแนวทางแก้ไขอย่างเป็นระบบครบวงจร ต้องมองว่าทุกสิ่งเป็นพลวัตที่ทุกมิติมีความเชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะ น้ำ ดิน และทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ให้บังเกิดประโยชน์กับผู้คนแบบ “มุ่งถึงประโยชน์คนส่วนใหญ่” ในลุ่มน้ำเป็นหลัก นี่คือการจัดการน้ำแบบบูรณาการ

ปัญหาการจัดการ ลุ่มน้ำถือเป็นปัญหาเกี่ยวกับกระบวนการบริหารจัดการ เป็นปัญหาต่อเนื่องที่ยากต่อการแก้ไข เพราะมีองค์ประกอบและเงื่อนไขที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

๑. ในลุ่มน้ำมี องค์กรหรือกลุ่มที่เกี่ยวข้องเข้ามาบริหารจัดการเกี่ยวกับน้ำมากมาย ทำให้วิธีการดำเนินงานของแต่ละกลุ่มงานไม่ประสานและไม่มีความต่อเนื่องกัน โดยเฉพาะในพื้นที่ลุ่มน้ำ แม่ฮ่องสอนที่บางครั้งก็ก่อให้เกิดความขัดแย้งเกี่ยวกับปัญหาความต้องการน้ำการจัดการน้ำ การผลักดันน้ำ รวมถึง การจัดหาการพัฒนา และการอนุรักษ์แหล่งน้ำ เพื่อให้การบริหารจัดการน้ำในลุ่มน้ำเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพจำเป็นต้องมีข้อมูลและองค์การรองรับสำหรับการจัดการเฉพาะเพื่อให้มีการพิจารณาปัญหาต่างๆ ภายในลุ่มน้ำ ซึ่งมีการแก้ปัญหาทั้งระยะสั้นและระยะยาวอย่างต่อเนื่อง มีการควบคุม การพัฒนา การใช้และการอนุรักษ์ทรัพยากรน้ำร่วมกับทรัพยากรอื่น ๆ ที่เกี่ยวข้องอย่างชัดเจน การจัดการอย่างเป็นระบบภายในลุ่มน้ำที่มีความชัดเจนนี้จะสามารถลดความขัดแย้งต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

๒. การวิเคราะห์และจัดการทรัพยากรน้ำที่ผ่านมาจนถึงปัจจุบัน เป็นการกำหนดจากบนลงล่างหรือมีการกำหนดให้ดำเนินการตามนโยบายของรัฐบาลหรือหน่วยงานจากส่วนกลางเป็นหลัก หรืออาจจากผู้มีอำนาจทางการเมืองเสียเป็นส่วนใหญ่ โดยคาดว่าเมื่อมีการก่อสร้างโครงการต่าง ๆ ไม่จำเป็นว่าการก่อสร้างเขื่อน อ่างเก็บน้ำ ระบบชลประทาน และอื่น ๆ ที่จะสามารถช่วยแก้ปัญหาให้กับประชาชนชุมชนได้ ทั้ง ๆ ที่บางโครงการไม่ได้มีการศึกษาและวิเคราะห์ถึงความต้องการของประชาชนในระดับรากหญ้าที่แท้จริงการประเมินโครงการ การวางแผนดำเนินการที่หน่วยงานส่วนกลางจัดทำขึ้นหรืออาจเป็นความต้องการของนักการเมืองท้องถิ่นนั้น ซึ่งนอกจากประชาชนส่วนใหญ่จะไม่ค่อยได้รับประโยชน์ที่แท้จริง หรือไม่ใช้ความต้องการที่แท้จริงแล้ว หลายโครงการ ที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ยังเกิดความขัดแย้งกับชุมชนที่มีส่วนได้ส่วนเสียอันเนื่องมาจากการเกิดผลกระทบกับเขาทั้งหลายที่หน่วยงานมักไม่มีคำตอบว่าจะเยียวยาแก้ไขอย่างไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกระทบกับสิทธิของชุมชนซึ่งได้ชื่อว่าเป็นเจ้าของทรัพยากรน้ำและทรัพยากรต่าง ๆ ตามที่ระบุไว้ในรัฐธรรมนูญ

๓. ปัญหาการขาดแคลนน้ำ ภาวะน้ำท่วมและอุทกภัย หรือการลดลงของคุณภาพน้ำที่ยังก่อความเดือดร้อนไปทั่วลุ่มน้ำ เกิดมาจากปัญหาเรื่องการจัดการทั้งสั้นและถือว่าเป็นปัญหาในรูปแบบการบริหารจัดการที่ผิดพลาด เนื่องจากการจัดการทรัพยากรน้ำ ส่วนใหญ่เป็นการดำเนินงานแบบแยก

ส่วน ไม่เป็นในลักษณะบูรณาการร่วมกันทั้งในเชิงนโยบายเชิงสถาบันหรือองค์กรที่รับผิดชอบเกี่ยวกับการจัดการน้ำ จึงก่อให้เกิดความสูญเสียอย่างมากในด้านการใช้ทรัพยากรน้ำ ที่จะเกิดประโยชน์สูงสุดระยะยาวและทางด้านเศรษฐศาสตร์ จึงเป็นเรื่องสำคัญที่ต้องมีการปฏิรูปกระบวนการบริหารจัดการกันใหม่

๔. เนื่องด้วยกฎหมายไทยกำหนดสิทธิการใช้ทรัพยากรน้ำอย่างกว้าง ๆ ว่า ทรัพยากรน้ำเป็นของทุกคน จึงเป็นการเปิดช่องให้บางคนสามารถใช้น้ำอย่างไม่จำกัด ทำให้ บางคนมีสิทธิที่จะใช้ได้ แต่ก็ใช้น้ำได้ในจำนวนที่น้อยกว่าหรือด้อยประสิทธิภาพกว่าจากปัญหาความเหลื่อมล้ำซึ่งถือเป็นเรื่องที่ต้องระวังในเรื่องสิทธิของผู้ใช้น้ำว่าต้องได้รับความเป็นธรรมเท่าเทียมกัน

๕. ปัจจุบันน้ำเป็นทรัพยากรธรรมชาติเป็นสมบัติของส่วนรวมมิใช่เป็นของบุคคลหนึ่งบุคคลใดโดยเฉพาะทุกคนสามารถเข้าถึง การใช้ประโยชน์จาก น้ำได้โดยเสรี การที่ไม่มีใครเป็นเจ้าของอย่างแน่ชัดเช่นนี้ บางครั้งทำให้น้ำแทบไม่มีราคาหรือมีมูลค่าทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคม โดยเฉพาะในกรณีน้ำหลากหรือน้ำท่วม ที่ต่างคนก็ต่างอยากจะผลักดันน้ำให้ห่างไปจากพื้นที่ตน โดยไม่คิดจะกักหรือเก็บไว้ใช้ประโยชน์ในวันที่น้ำแห้งหรือแล้งซึ่ง ณ วันนั้นน้ำจะมีราคาและมีมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์เป็นอย่างมาก

จากศึกษาการบริหาร ทรัพยากรน้ำ โดยภาพรวม สรุปได้ว่า แม้ว่า ทุกคนทุกฝ่ายจะตระหนักถึงปัญหาเหล่านั้นและได้หาทางแก้ไขมาโดยตลอด แต่ปรากฏว่าปัญหาต่าง ๆ ทั้งหลายก็ยังมีอยู่อย่างเดิมและมีแนวโน้มที่จะทวีความรุนแรงขึ้นทุกปี และแม้ว่าหน่วยงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง จะพยายามดำเนินแก้ไขปัญหามีโครงการต่าง ๆ เกิดขึ้นมากมาย แต่การดำเนินการส่วนใหญ่ของแต่ละหน่วยงานแม้จะมีหลักการที่จะดำเนินการโครงการร่วมกัน แต่ในทางปฏิบัติจริง ๆ แล้วปรากฏว่ามีการทำงานเป็นแบบเอกเทศและขาดการประสานงานกันอย่างจริงจังจนนอกจากนี้การแก้ไขปัญหามักดำเนินการด้วยความเร่งรีบเพราะมุ่งสร้างผลงานเพื่อสนองตอบนโยบายของรัฐเป็นหลัก จึงมักกำหนดแนวทางหรือกลยุทธ์จากส่วนกลางซึ่งอาจทำให้การวิเคราะห์ปัญหาต่าง ๆ ขาดความสมบูรณ์เนื่องจากไม่ได้วิเคราะห์ปัญหาของพื้นที่และความต้องการของประชาชนอย่างแท้จริง จึงมีผลทำให้การวางแผนและการดำเนินการแก้ไขปัญหามิประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

๒.๗ การจัดการทรัพยากรน้ำตามแนวพระราชดำริ

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้ความสำคัญกับการพัฒนาและการจัดการทรัพยากรน้ำเพื่อแก้ไขปัญหาและบรรเทาความเดือดร้อนของราษฎร ทั้งจากภัยน้ำแล้ง ภัยน้ำล้น และภัยน้ำเสีย ด้วยแนวพระราชดำริการพัฒนาแหล่งน้ำและระบบชลประทาน เพื่อให้ราษฎรมีน้ำกินน้ำใช้ที่พอเพียง ไม่มากเกินไปจนความจำเป็น ไม่น้อยกว่าความต้องการ และมีคุณภาพที่ดีเปลี่ยนจากสภาพปัญหาที่มีอยู่ไปสู่การดำรงชีวิตที่เปี่ยมสุข ด้วยพระมหากรุณาธิคุณอย่างหาที่สุดมิได้สร้างความปลาบปลื้มปิติแก่เหล่าพสกนิกรเป็นล้นพ้น จึงได้พร้อมใจกันถวายพระราชสมัญญาสมกับที่ทรงเปี่ยมไปด้วยพระปรีชาสามารถยิ่งว่า พระบิดาแห่งการจัดการทรัพยากรน้ำ

พระองค์ ทรงตระหนักความสำคัญของน้ำคือต้นทุนหลักของชีวิต ทั้งนี้ตลอดระยะเวลา ๖๐ ปีแห่งการครองราชย์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกอบพระราชกรณียกิจนานัปการ

ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ไม่มีถิ่นที่ใดที่พระองค์ไม่เคยย่างพระบาทไปถึง ทั้งนี้ทรงมุ่งสร้างความอยู่ดี
กินดีให้แก่พสกนิกร ทรงตระหนักว่าปัจจัยหลักที่สำคัญอย่างยิ่งของความอยู่ดีของชีวิตนั้นคือ น้ำ

อย่างไรก็ตาม แม้ประเทศไทยจะตั้งอยู่ในเขตภูมิอากาศร้อนชื้น มีฝนตกชุก ทำให้มี
ปริมาณน้ำต้นทุนจำนวนมากทั้งน้ำผิวดินและน้ำใต้ดิน หากขาดการจัดการน้ำที่ดี จะไม่สามารถเก็บกัก
น้ำจำนวนมากนั้นมาใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพ กอปรกับมีการบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร ทำให้
ปริมาณน้ำลดน้อยลงไป จนเกิดปัญหากล้งแล้งและเมื่อถึงฤดูฝนก็ไม่มีกำแพงตามธรรมชาติที่จะป้องกัน
การไหลของน้ำ น้ำที่ไหลป่าเข้ามาปะทะอย่างรวดเร็วจึงสร้างความเสียหายแก่บ้านเมือง จนเกิดเป็น
ปัญหาอุทกภัย ขณะที่ชุมชนในเขตเมืองต้องเผชิญปัญหาจากน้ำท่วมขังและน้ำเสีย

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวพระราชดำริไว้มากมาย เพื่อควบคุมน้ำให้
ได้ดังประสงค์ทั้งแนวพระราชดำริการพัฒนาแหล่งน้ำและแนวพระราชดำริการจัดการระบบ
ชลประทาน ซึ่งช่วยแก้ไขและป้องกันปัญหาจากน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพยิ่ง และ ทรงให้ความสำคัญ
อย่างยิ่งยวดในการแก้ไขปัญหากเกี่ยวกับน้ำซึ่งเป็นปัจจัยพื้นฐานสำคัญของการดำรงชีวิตและการ
ประกอบอาชีพ ให้กับเกษตรกรซึ่งเป็นประชากรส่วนใหญ่ของแผ่นดินมาตั้งแต่ต้นรัชกาลจนถึงปัจจุบัน

“... หลักสำคัญว่า ต้องมีน้ำ น้ำบริโภคและน้ำใช้ น้ำเพื่อการเพาะปลูกเพราะชีวิตอยู่ที่นั่น
ถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำ คนอยู่ไม่ได้ไม่มีไฟฟ้าคนอยู่ได้ แต่ถ้ามีไฟฟ้า ไม่มีน้ำ คนอยู่ไม่ได้...”^{๑๑}

เป็นความตอนหนึ่งในพระราชดำรัสอย่างตรงไปตรงมาที่ทรงวางน้ำหนักให้กับเรื่อง น้ำ
โดยที่น้ำนั้นเป็นองค์ประกอบสำคัญของการดำรงชีวิต ถ้าไม่มีน้ำชีวิตก็ไม่สามารถอยู่รอดได้

และอีกพระราชดำรัสหนึ่งเกี่ยวกับความสำคัญของน้ำที่ต้องมีการจัดการให้มีพอ
พระราชทานแก่คณะบุคคลที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคล ในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ
ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดา เมื่อวันที่ ๔ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๓๖ ว่า

“...เคยพูดมาหลายปีแล้ว ในวิธีที่ปฏิบัติเพื่อที่จะให้มีทรัพยากรน้ำที่พอเพียงและ
เหมาะสม คำว่าพอเพียงก็หมายความว่าให้มีพอในการบริโภค ในการใช้ ทั้งในด้านการใช้อุปโภคใน
บ้าน ทั้งในการใช้ในการเกษตรกรรมอุตสาหกรรมต้องมีพอ ถ้าไม่มีพอ ทุกสิ่งทุกอย่างก็จะชะงักลง
แล้วทุกสิ่งทุกอย่างที่เราภูมิใจว่าประเทศไทยเรากว่าหน้า เจริญ ก็ชะงัก ไม่มีทางที่จะมีความเจริญ
ถ้าไม่มีน้ำ...”

จากกระแสพระราชดำรัสดังกล่าว ทำให้ทุกคนตระหนักถึงความห่วงใยปัญหาเกี่ยวกับ
น้ำ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอยู่ทรงมีต่อพสกนิกรของพระองค์อย่างแท้จริง

ดังนั้นน้ำจึงเป็นทรัพยากรธรรมชาติของคนไทยที่ต้องมีการบริหารจัดการทั้งปริมาณและ
คุณภาพอย่างเป็นรูปธรรมทั้งในระยะสั้นและระยะยาว โดยทั้งหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน
ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย และชุมชนในลุ่มน้ำ ควรต้องร่วมกันทบทวนและปรับปรุงกระบวนการจัดการน้ำ
บางส่วนให้มีความเหมาะสมกับกาลปัจจุบันด้วยแนวคิดของนโยบายที่ตั้งอยู่บนฐานแห่งความเป็นจริง
และสามารถปฏิบัติได้โดยอาศัยข้อมูล ความรอบรู้ และสติปัญญาของผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายที่เข้าใจใน
รากเหง้าแห่งปัญหา ซึ่งการจัดการน้ำในปัจจุบันควรมีกลไกสำคัญ ได้แก่ การมีส่วนร่วมของทุกฝ่ายใน

^{๑๑} พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเมื่อวันที่ ๑๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๒๙ ณ
พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน.

การทำงานแบบร่วมด้วยช่วยกันคิด ช่วยกันหารูปแบบและวิธีดำเนินการแก้ปัญหาต่าง ๆ แบบบูรณาการในทุกมิติเสมอ จึงจะบังเกิดผลสัมฤทธิ์อย่างยั่งยืนโดยไม่เกิดความขัดแย้งในสังคม

การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหลายมิติทั้งในเชิงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม โดยมีเป้าหมายเพื่อให้มั่นใจว่าสินค้าและบริการที่มาจากน้ำสามารถตอบสนองต่อความต้องการในปัจจุบัน ในขณะเดียวกันยังสามารถรักษาพื้นที่ป่าไว้ได้อย่างต่อเนื่องและสนับสนุนการพัฒนาในระยะยาว

การจัดการน้ำอย่างยั่งยืน หมายถึง วิธีการบริหารจัดการที่เน้นให้ทุกส่วนของสังคมรู้ถึงคุณค่าของน้ำ ใช้น้ำอย่างพอประมาณมีเหตุผล เพื่อให้ทรัพยากรน้ำมีใช้อย่างทั่วถึง เกิดประสิทธิภาพอย่างเต็มที่ มีความสมดุลทั้งปริมาณและคุณภาพ ซึ่งในการพัฒนาและการใช้ประโยชน์จะต้องให้เป็นไปในลักษณะควบคู่ไปกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูให้มีความยั่งยืน ไม่เป็นไปอย่างสิ้นเปลืองหรือทำลายแบบที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน นั่นคือ

๑. การใช้ประโยชน์ทรัพยากรน้ำเพื่อการพัฒนาทางเศรษฐกิจ จควรต้องยึดปรัชญา “เศรษฐกิจพอเพียง” เป็นหลัก เน้นความอยู่ดีกินดีมีสุขและพึ่งตนเองได้ เป็นพื้นฐานก่อน

๒. มีการคุ้มครองและฟื้นฟูทรัพยากรน้ำ และทรัพยากรอื่นที่เกี่ยวข้องให้คงความอุดมสมบูรณ์ เพื่อให้เกิดการพัฒนาและพึ่งพาได้อย่างยั่งยืน

ในการจัดการน้ำและทรัพยากรอื่นๆ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดอย่างบูรณาการและมีความยั่งยืนนั้นต้องใช้ความรู้หลายสาขาวิชาเข้ามาจัดการ เช่น ด้านวิทยาศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ รัฐศาสตร์ นิติศาสตร์ สังคมวิทยาและมนุษยวิทยา ฯลฯ ซึ่งในความหลากหลายของความรู้ต่าง ๆ นั้น การบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ (น้ำในบรรยากาศ น้ำบนผิวดิน น้ำบาดาล) ร่วมกับทรัพยากรดินและที่ดิน ทรัพยากรป่าไม้ (รวมสัตว์ป่าและพรรณพืช) ฯลฯ ภายในแต่ละลุ่มน้ำ (หรือเขตพื้นที่ที่กำหนด) จะต้องดำเนินไปอย่างเป็นเอกภาพเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันด้วย

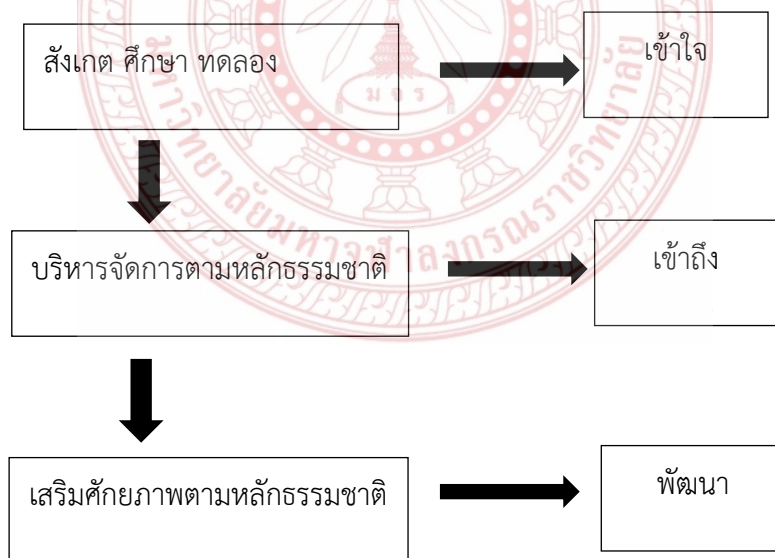
ในภาวะปัจจุบันเราต้องบริหารจัดการและใช้ทรัพยากรน้ำ โดยมีวิธีคิดและดำเนินงานหลายด้านอย่างเป็นระบบเป็นองค์รวม มองเห็นเหตุการณ์ต่างๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นแล้วค้นหาแนวทางแก้ไขอย่างเป็นระบบครบวงจร ต้องมองว่าทุกสิ่งเป็นพลวัตที่ทุกมิติมีความเชื่อมโยงกัน โดยเฉพาะ น้ำ ดิน และทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเป็นปัจจัยการผลิตที่สำคัญ ให้บังเกิดประโยชน์กับผู้คนแบบ “มุ่งถึงประโยชน์คนส่วนใหญ่” ในลุ่มน้ำเป็นหลัก นี่คือการจัดการน้ำแบบบูรณาการ

๒.๘ การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ

การบริหารจัดการน้ำทั้งประเทศต้องดำเนินการในระดับลุ่มน้ำและครอบคลุมทุกลุ่มน้ำในประเทศตั้งแต่พื้นที่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ โดยการมีส่วนร่วมของผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนและมีการจัดทำแผนบริหารจัดการน้ำทั้งในระยะเร่งด่วนและระยะยาว เพื่อรองรับปัญหาทุกภัยที่อาจเกิดขึ้น ทั้งนี้แนวคิดในการบริหารจัดการน้ำ ได้แบ่งตามพื้นที่ คือ พื้นที่ต้นน้ำ ให้ความสำคัญกับการชะลอน้ำมิให้ไหลบ่าอย่างรุนแรง พื้นที่กลางน้ำ ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการน้ำร่วมกับการจัดการประตुरะบายน้ำและการระบายน้ำตลอดแนวพื้นที่กลางน้ำ เพื่อป้องกันความเสียหายจากน้ำท่วมให้เกิดขึ้นน้อยที่สุด และพื้นที่ปลายน้ำ ให้ความสำคัญกับการเร่งระบายน้ำและผลักดันน้ำออกสู่ทะเลโดยเร็ว

“...การพัฒนาแหล่งน้ำนั้น ในหลักใหญ่ก็คือการควบคุมน้ำให้ได้ดังประสงค์ ทั้งปริมาณ และคุณภาพ. กล่าวคือ เมื่อมีปริมาณน้ำมากเกินไป ก็ต้องหาทางระบายออกให้ทันการณ์ไม่ปล่อยให้ เกิดความเดือดร้อนเสียหายได้และในขณะที่เกิดภาวะขาดแคลน ก็จะต้องมีน้ำกักเก็บไว้ใช้อย่าง เพียงพอ...แต่ถ้าไม่มีการควบคุมน้ำที่ดีพอแล้ว เมื่อเกิดภัยธรรมชาติขึ้นก็จะก่อให้เกิดความเดือดร้อน สูญเสีย ทั้งในด้านเศรษฐกิจและในชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนทั้งส่งผลกระทบต่อกระเทือนแก่ สิ่งแวดล้อมอย่างร้ายแรง...”^{๑๒}

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่าน้ำท่วมเป็นภัยธรรมชาติที่ทุกภูมิภาคของ ประเทศไทยต้องประสบ โดยเฉพาะบริเวณลุ่มแม่น้ำสายใหญ่และบริเวณที่ราบเชิงเขา ในพื้นที่ชนบท น้ำท่วมทำให้ราษฎรต้องเผชิญกับความเดือดร้อน ความรุนแรงของกระแสน้ำที่ไหลทะลักท่วมทันสร้าง ความเสียหายแก่พื้นที่เกษตรกรรมและบ้านเรือน ส่วนน้ำท่วมในเมือง นอกจากปิดกั้นเส้นทางสัญจร แล้ว ราษฎรยังต้องเผชิญกับความเดือดร้อนจากปัญหาน้ำท่วมขังที่ส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตทุกอย่าง ของคนเมือง สร้างความเสียหายแก่เศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ ทรงทุ่มเทกำลังพระวรกายและ พระราชทานพระราชดำริแก้ไขปัญหาน้ำท่วมตลอดมา ทรงตระหนักว่าน้ำเป็นทรัพยากรต้นทุนของ ชีวิตเป็นปัจจัยสำคัญอันดับแรกในการดำรงอยู่สิ่งสำคัญอย่างยิ่งที่จะทำให้ประชาชนมีชีวิตได้อย่าง ปกติสุขคือ ต้องหาแนวทางในการบริหารจัดการน้ำให้เกิดความสมดุลหรือ การควบคุมน้ำให้ได้ดัง ประสงค์ ดังหลักการจัดการตามแนวพระราชดำริที่แสดงดังแผนภาพที่ ๒.๓ ดังนี้

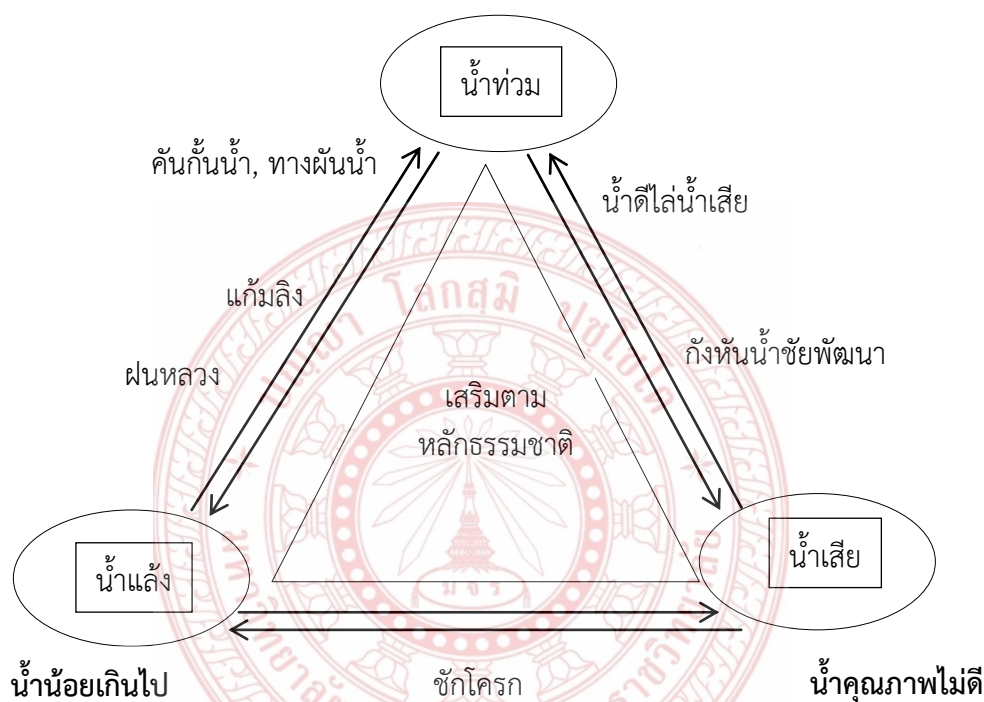
แผนภาพที่ ๒.๒ แสดงหลักการจัดการตามแนวพระราชดำริ

การพัฒนาแหล่งน้ำนั้นในหลักใหญ่ ก็คือ การควบคุมน้ำให้ได้ดังประสงค์ทั้งปริมาณและ คุณภาพ กล่าวคือ เมื่อมีปริมาณน้ำมากเกินไป ก็ต้องหาทางระบายออกให้ทันการณ์ไม่ปล่อยให้ เกิดความเดือดร้อนเสียหายได้และในขณะที่เกิดภาวะขาดแคลนก็จะต้องมีกักเก็บไว้ใช้อย่างเพียงพอ ทั้งมี

^{๑๒} พระราชดำรัส ในพิธีเปิดการประชุมวิชาการนานาชาติเรื่อง “น้ำและการพัฒนา : น้ำเปรียบดัง ชีวิต” ณ โรงแรมแชงกรีลา วันจันทร์ ที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๘.

คุณภาพเหมาะสมแก่การเกษตร การอุตสาหกรรม และการอุปโภคบริโภค ปัญหาอยู่ที่ว่า การพัฒนาแหล่งน้ำนั้นนั้นอาจมีผลกระทบกระเทือนต่อสิ่งแวดล้อมบ้าง แต่ถ้าไม่มีการควบคุมน้ำที่ดีพอแล้ว เมื่อเกิดภัยธรรมชาติขึ้น ก็จะก่อให้เกิดความเดือดร้อนสูญเสีย ทั้งในด้านเศรษฐกิจและในชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชน ทั้งส่งผลกระทบกระเทือนแก่สิ่งแวดล้อมอย่างร้ายแรง^{๑๓}

๑. แนวพระราชดำริจัดการ ๓ น้ำ

แผนภาพที่ ๒.๓ แนวพระราชดำริจัดการ ๓ น้ำ

๒. การจัดการน้ำท่วมในส่วนภูมิภาค

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงศึกษาข้อมูลหลายด้านและมีพระบรมราชวินิจฉัยลักษณะทางกายภาพของพื้นที่ที่เกิดปัญหา มีพระราชดำริเลือกใช้วิธีการแก้ไขต่างๆ ให้เหมาะสมกับสภาพท้องที่และประสิทธิภาพของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง และรวมทั้งงบประมาณได้พระราชทานแนวพระราชดำริให้รัฐบาลและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่นรับไปดำเนินการ ซึ่งเป็นแนวพระราชดำริเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้าอย่างเร่งด่วนและปัญหาระยะยาว

แนวหลักคิดพื้นฐาน “การป้องกันน้ำเข้าและระบายน้ำออก” เป็นที่มาของแนวพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาอุทกภัยหลากหลายด้านทั้งการแก้ไขปัญหาระยะเร่งด่วนเฉพาะพื้นที่และการคลี่คลายปัญหาในระยะยาว ได้แก่

^{๑๓} พระราชดำรัสพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในพิธีเปิดการประชุมวิชาการนานาชาติ , “The Third Princess Chulaborn Science Congress”, ณ โรงแรมแชงกรีลา วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๕๓๘.

๑. การสร้าง “คันกันน้ำ” เป็นการก่อสร้างคันดินกันน้ำขนาดที่เหมาะสม ขนานไปตามลำน้ำ เพื่อป้องกันไม่ให้ไหลล้นตลิ่งเข้าท่วมพื้นที่การสร้าง “ทางผันน้ำ” เพื่อผันน้ำทั้งหมดหรือบางส่วนที่ล้นตลิ่งท่วมพื้นที่เข้ามาให้ออกไปลงลำน้ำสายอื่น หรือระบายออกสู่ทะเลตามความเหมาะสม เช่น คันกันน้ำโครงการมูโนะและโครงการปีเหล็งอันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดนราธิวาส

๒. “การปรับปรุงสภาพลำน้ำ” ช่วยระบายน้ำที่ท่วมทะลักให้ไหลไปตามลำน้ำได้สะดวกขึ้นเช่น การขุดลอกคลอง การกำจัดวัชพืช การตกแต่งดินตามลาดตลิ่งให้เรียบ ไม่ให้เป็นอุปสรรคต่อทางเดินน้ำ และการหาทางขุดคลองใหม่ให้เป็นลำน้ำสายตรง

๓. การสร้าง “เขื่อนเก็บกักน้ำ” เป็นวิธีการแก้ไขปัญหาการขาดแคลนน้ำในฤดูน้ำแล้ง และบรรเทาอุทกภัยในฤดูน้ำหลาก เขื่อนอเนกประสงค์มีประโยชน์ทั้งเป็นอ่างเก็บน้ำและป้องกันอุทกภัย เพื่อกันน้ำจำนวนมากในฤดูฝนมิให้ไหลหลากลงมาท่วมบริเวณที่ราบใต้เขื่อนอย่างรวดเร็วและ

๔. “การระบายน้ำ” โดยมีแนวพระราชดำริโครงการ “แก้มลิง” นำทาง ด้วยการนำน้ำมาเก็บไว้ในพื้นที่ว่างหรือแหล่งน้ำธรรมชาติในยามน้ำหลาก เมื่อปริมาณน้ำลดลงแล้วจึงระบายน้ำลงทะเล เช่นเดียวกับลิงที่เก็บตุนกล้วยไว้ในกระพุ้งแก้มก่อนแล้วค่อยๆ เอาออกมาเคี้ยวกินในภายหลัง

๓. การจัดการน้ำท่วมในเขตเมือง

“...ระดับน้ำทางด้านตะวันออกของกรุงเทพมหานคร คือ น้ำที่มาจากแม่น้ำป่าสักสูงกว่าด้านที่มาจากแม่น้ำเจ้าพระยาประมาณ ๒๐ เซนติเมตร ความรู้นี้ไม่เคยมีใครเคยรู้...”

“...ทำให้เจ้าหน้าที่ รวมทั้งกรมชลประทานเกิดความรู้ว่าน้ำท่วมกรุงเทพมหานคร มาจากไหน และไปไหน...”^{๑๔}

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ให้เห็นถึงสาเหตุสำคัญของปัญหาน้ำท่วมกรุงเทพมหานคร ว่าสืบเนื่องจากตั้งอยู่บนที่ลุ่มปากแม่น้ำเจ้าพระยา และอยู่สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลางเพียงเล็กน้อย อีกทั้งประเทศไทยยังมีที่ตั้งในเขตรมสูทที่มีฝนตกชุก หากมีฝนตกหนักติดต่อกันน้ำเหนือจะหลาก เมื่อประกอบกับน้ำทะเลหนุน ทำให้เกิดภาวะน้ำท่วมกรุงเทพมหานคร ได้นอกจากปัจจัยทางธรรมชาติแล้ว ความรุนแรงของน้ำท่วมในกรุงเทพมหานคร ยังเกิดจากการเติบโตของเมืองอย่างรวดเร็ว คลองที่เคยใช้เป็นเส้นทางระบายน้ำได้ถูกถมเป็นถนนจำนวนมาก การสูบน้ำบาดาลมาใช้เป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้แผ่นดินกรุงเทพมหานครทรุดตัวอย่างรวดเร็ว

กรุงเทพมหานครต้องเผชิญกับน้ำท่วมซ้ำซากที่สร้างความเดือดร้อนให้กับคนและส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจโดยรวมของประเทศ อุทกภัยครั้งใหญ่ในกรุงเทพมหานครเมื่อพุทธศักราช ๒๕๒๓ พุทธศักราช ๒๕๒๖ และพุทธศักราช ๒๕๓๒ สร้างความเสียหายให้แก่พสกนิกร เศรษฐกิจ และสังคมของประเทศอย่างมากมาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยในความเดือดร้อนของราษฎรที่เกิดขึ้นตลอดมาในพุทธศักราช ๒๕๒๖ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปทอดพระเนตรสถานการณ์น้ำท่วมถึง ๖ ครั้ง และเสด็จพระราชดำเนินลุยน้ำท่วมที่ประตูน้ำคลองพระยาธาราชมณเฑียรเขตบางขุนเทียนเป็นระยะทางถึง ๑ กิโลเมตร

^{๑๔} พระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระราชทานแก่คณะบุคคลต่างๆ ที่เข้าเฝ้าฯ ถวายพระพรชัยมงคลในโอกาสวันเฉลิมพระชนมพรรษา ณ ศาลาดุสิดาลัย สวนจิตรลดาพระราชวังดุสิต วันที่ ๔ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๗.

แนวพระราชดำริป้องกันน้ำท่วมกรุงเทพมหานคร และปริมณฑล อยู่บนพื้นฐานของการป้องกันน้ำจากภายนอกพื้นที่ไหลเข้ามา น้ำน้ำที่เกิดจากฝนตกในพื้นที่ออกไป และการสร้างพื้นที่เก็บน้ำที่มามาก่อนระบายออกทำนองเดียวกับการป้องกันน้ำท่วมในส่วนภูมิภาค เช่น การก่อสร้างคันดินกันน้ำ ป้องกันน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาและน้ำตามคลองรอบๆ กรุงเทพมหานคร ด้านทิศเหนือและด้านตะวันออกไม่ให้ไหลบ่าเข้าท่วมกรุงเทพมหานคร ขึ้นในการปรับปรุงลำน้ำที่มีอยู่เดิม ดังจะเห็นได้จากพระราชดำริโครงการขุดลอกและปรับปรุงคลองลัดโพธิ์ พร้อมประตูระบายน้ำที่อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการเพื่อประโยชน์สำหรับเร่งระบายน้ำออกจากกรุงเทพมหานคร สามารถย่นระยะทางการไหลบ่าของแม่น้ำเจ้าพระยาเพื่อลงสู่อ่าวไทย จาก ๑๖ - ๑๘ กิโลเมตร เหลือเพียง ๖๐๐ เมตร ทำให้บรรเทาวิกฤตน้ำท่วมใหญ่กรุงเทพมหานคร ได้ในช่วงพุทธศักราช ๒๕๔๙ และที่สำคัญคือ การสร้างจิตสำนึกของประชาชนให้ช่วยกันดูแลรักษาแหล่งน้ำให้ดีตลอดไป

๔. พระราชดำริจัดการด้านชลประทาน

แนวพระราชดำริลำดับแรกๆ เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนน้ำของเกษตรกร คือ การสร้างอ่างเก็บน้ำเพื่อเก็บกักน้ำมิให้ไหลล้นไปอย่างสูญเปล่า ทรงศึกษาสภาพภูมิประเทศในเบื้องต้นด้วยพระองค์เอง พร้อมทั้งพระราชทานแนวพระราชดำริแก่หน่วยงานที่รับผิดชอบไปดำเนินงานในชั้นรายละเอียดต่อไป ยังผลให้ปัจจัยการเกษตรของราษฎรในพื้นที่เหล่านั้นได้รับการพัฒนา

โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริทางด้านชลประทานโครงการแรก เริ่มเมื่อพุทธศักราช ๒๕๐๖ คืออ่างเก็บน้ำเขาเต่า อำเภอหัวหิน จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ขนาดประมาณ ๖๐๐,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตร จากนั้นมาพื้นที่ในจังหวัดประจวบคีรีขันธ์และจังหวัดเพชรบุรี ได้พัฒนางานด้านการจัดการแหล่งน้ำขึ้นทั่วไป ขยายไปยังพื้นที่แหล่งน้ำในภูมิภาคอื่น ๆ อย่างกว้างขวาง ปัจจุบันมีอ่างเก็บน้ำ และเขื่อนเกิดขึ้นจากโครงการตามแนวพระราชดำริกระจายอยู่ทุกภูมิภาค พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวพระราชดำริให้มีการสร้างฝายทดน้ำ ในกรณีที่มีพื้นที่ทำการเกษตรสูงกว่าลำห้วย ทรงเลือกใช้วิธีการทำสิ่งก่อสร้างปิดขวางทางน้ำไหล เพื่อทดน้ำที่ไหลมาให้มีระดับสูงขึ้นจนสามารถผันน้ำเข้าไปตามคลองหรือคูส่งน้ำ ส่วนน้ำที่เหลือจะไหลล้นข้ามฝายไปเอง รวมถึงพระราชทานแนวพระราชดำริให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องขุดลอกหนองบึงเพื่อให้การระบายน้ำตามธรรมชาติเป็นไปอย่างสะดวก ทรงแนะนำให้ขุดสระเก็บน้ำในไร่นาซึ่งเป็นการช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการเก็บกักน้ำไว้ใช้ในการเพาะปลูก

๕. แนวพระราชดำริกับการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำ

“...แนวพระราชดำริในการแก้ปัญหา น้ำท่วมที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานนั้นมีจุดมุ่งหมายเพื่อป้องกันและบรรเทาทั้งน้ำท่วมอันเกิดจากฝนตกหนัก น้ำไหลบ่าจากภาคเหนือและน้ำทะเลหนุน คือ จะต้องป้องกันได้ทุกสาเหตุ โดยทรงวางแผนและพระราชทานวิธีปฏิบัติเป็นระบบ เป็นขั้นตอนเมื่อผู้รับสนองพระราชดำริมีความคิดเห็นขัดแย้งก็จะทรงเปิดโอกาสให้เข้าเฝ้าฯ

เพื่อทูลถาม ทรงอธิบายและให้กลับไปทดลองทำ ทรงพอพระทัยในการโต้แย้งซักถามเพราะแสดงว่ามีความสนใจในงานและต้องการให้งานประสบผลสำเร็จ...”^{๑๕}

๕.๑ โครงการแก้มลิงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

เป็นพระราชดำรินี้หนึ่งในการแก้ไขปัญหาน้ำท่วม ตามแนวทางการบริหารจัดการด้านน้ำท่วมล้น (Flood Management) ตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯ ทรงตระหนักถึงภัยที่ร้ายแรงของวิกฤติน้ำท่วมกรุงเทพมหานคร และทรงมีพระราชดำริในการแก้ไขปัญหาด้วยกันหลายประการ อาทิ การเร่งระบายน้ำออกสู่ทะเลผ่านแนวคลองทางฝั่งตะวันออกของกรุงเทพมหานคร การเพิ่มพื้นที่สีเขียวเพื่อถ่วงการขยายตัวของเมือง และแปรสภาพให้เป็นทางระบายน้ำเมื่อถึงฤดูน้ำหลาก ก่อสร้างระบบป้องกันน้ำท่วม รวมถึงการสร้างพื้นที่รับน้ำ หรือ “แก้มลิง” เพื่อเก็บกักน้ำไว้ชั่วคราวก่อนระบายลงสู่ทางระบายน้ำหลัก โดยมีลักษณะและวิธีการของโครงการแก้มลิงดังนี้

๑) ดำเนินการระบายน้ำออกจากพื้นที่ตอนบนให้ไหลไปตามคลองในแนวเหนือ-ใต้ลงคลอง พักน้ำขนาดใหญ่ที่บริเวณชายทะเล เช่น คลองชายทะเลของฝั่งตะวันออก ซึ่งจะทำหน้าที่เป็นบ่อเก็บน้ำขนาดใหญ่ คือ แก้มลิง

๒) เมื่อระดับน้ำทะเลลดต่ำกว่าระดับน้ำในคลอง ก็ทำการระบายน้ำจากคลองดังกล่าวออกทางประตูระบายน้ำ โดยใช้หลักการทฤษฎีแรงโน้มถ่วงของโลก (Gravity Flow) ตามธรรมชาติ

๓) สูบน้ำออกจากคลองที่ทำหน้าที่ แก้มลิง นี้ ให้ระบายออกในระดับต่ำที่สุดออกสู่ทะเล เพื่อจะได้ทำให้น้ำตอนบนค่อยๆ ไหลมาเองตลอดเวลาส่งผลให้ปริมาณน้ำท่วมพื้นที่ลดน้อยลง

๔) เมื่อระดับน้ำทะเลสูงกว่าระดับน้ำในลำคลองให้ทำการปิดประตูระบายน้ำ เพื่อป้องกันมิให้น้ำย้อนกลับ โดยยึดหลักน้ำไหลทางเดียว (One Way Flow) หลักการ ๓ ประเด็น ที่โครงการแก้มลิงจะสามารถมีประสิทธิภาพบรรลุผลสำเร็จตามแนวพระราชดำริ คือ

(๑) การพิจารณาสถานที่ที่จะทำหน้าที่เป็นบ่อพักและวิธีการชักน้ำท่วมไหลเข้าสู่บ่อพักน้ำ

(๒) เส้นทางน้ำไหลที่สะดวกต่อการระบายน้ำเข้าสู่แหล่งที่ทำหน้าที่บ่อพักน้ำ

(๓) การระบายน้ำออกจากบ่อพักน้ำอย่างต่อเนื่อง

๕.๒ โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ "คลองลัดโพธิ์"

โครงการคลองลัดโพธิ์ ถนนวงแหวนอุตสาหกรรมและสะพานภูมิพล ๑ สะพานภูมิพล ๒ อันเนื่องมาจากพระราชดำริได้เกิดขึ้นในระยะเวลา ๑๕ ปี หลังจากวันที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานแนวพระราชดำริแก่คณะบุคคลที่เกี่ยวข้อง โครงการทั้งหมดเป็นความพยายามในการแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นกับพื้นที่กรุงเทพมหานคร ด้านใต้และจังหวัดสมุทรปราการอย่างเป็นองค์รวม

^{๑๕} ประเสริฐ สมะลาภา อังโน สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ , แนวพระราชดำรินในมหานครคลองลัดโพธิ์และสะพานภูมิพล , (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ดาวฤกษ์ คอมมูนิเคชั่นส์ จำกัด , ๒๕๕๔) , หน้า ๑๒-๑๓.

ด้วยความตั้งใจของทุกภาคส่วนเพื่อสานต่อโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริให้สำเร็จลุล่วงตามพระราชประสงค์

แนวพระราชดำริในการขุดขยายคลองลัดโพธิ์ให้มีขนาดใหญ่และจัดสร้างประตูระบายน้ำ และการปรับปรุงถนนให้เป็นโครงข่ายวงแหวน ตลอดจนการสร้างสะพานซึ่งแผ่ข้ามลำน้ำเจ้าพระยาถึงสองช่วง จำเป็นต้องใช้องค์ความรู้ที่ถูกต้อง ทันสมัย จึงจะคุ้มกับงบประมาณจำนวนมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงได้พระราชทานแนวพระราชดำริให้หน่วยงานซึ่งมีหน้าที่รับผิดชอบนำโครงการไปศึกษาร่วมกับผู้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่าง ๆ อย่างถี่ถ้วน พร้อมทั้งวางแผนในทางปฏิบัติ ด้วยแนวทางที่ดีที่สุดที่คิดสรรแล้วเพื่อไม่ให้เป็นภาระสืบเนื่องงบประมาณและเกิดผลกระทบกับคนในพื้นที่มากเกินไปเมื่อโครงการคลองลัดโพธิ์ ถนนวงแหวนอุตสาหกรรม และสะพานภูมิพล ๑ สะพานภูมิพล ๒ ได้เปิดใช้งาน จึงเป็นเครื่องยืนยันถึงคุณประโยชน์อย่างยิ่งที่เกิดขึ้นแก่ประชาชนทั้งสองนคร เนื่องจากสามารถบรรเทาปัญหาในการบริหารจัดการน้ำและการจราจรในคราวเดียวกัน เป็นการบริหารจัดการน้ำเพื่อแก้ปัญหาทั่วกรุงเทพมหานคร โดยยึดหลักการ "เบี่ยงน้ำ" (Diversion)

นอกจากนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังพระราชทานแนวพระราชดำริในการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของเมืองใหญ่ เนื่องด้วยพื้นที่บริเวณคู้้งน้ำเจ้าพระยาส่วนที่ขนานนามว่า “กระเพาะหมู” แห่งนี้ ยังเป็นพื้นที่สีเขียวขนาดใหญ่ที่อยู่ใกล้กรุงเทพมหานครมากที่สุด จึงเกิดเป็นความร่วมมือร่วมใจระหว่างหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และประชาชนที่ร่วมกันอนุรักษ์พื้นที่ซึ่งเปรียบเสมือนปอดของมหานครแห่งนี้เพื่อให้อยู่คู่สังคมตราบนานเท่านาน^{๑๖}

๕.๓ โครงการพัฒนาเบ็ดเสร็จลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำปิงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

การพัฒนาทรัพยากรแหล่งน้ำควรพิจารณานำแนวทางการจัดหาน้ำตามรูปแบบโครงการพัฒนาพื้นที่เกษตรน้ำฝน อันเนื่องมาจากพระราชดำริ บริเวณวัดชัยมงคล อำเภอเมืองจังหวัดสระบุรี มาใช้กับพื้นที่บริเวณโครงการพัฒนาเบ็ดเสร็จลุ่มน้ำสาขาแม่น้ำปิง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ อำเภोजอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ และพื้นที่บริเวณที่ราษฎรน้อมเกล้าฯ ถวาย จำนวน ๑๐ ไร่ ตำบลคุ่มเกา อำเภอเขาวง จังหวัดกาฬสินธุ์ โดยให้เป็นตัวอย่างเพื่อการศึกษานำมาปรับปรุงพื้นที่ให้สามารถทำการเกษตรได้อย่างสมบูรณ์ เมื่อการพิจารณาข้อมูลจากการตรวจสอบสภาพพื้นที่ และรายละเอียดจากแผนที่ มาตราส่วน ๑ : ๑๐๐ ,๐๐๐ พื้นที่บริเวณบ้านห้วยมะควัด และหมู่บ้านป่าไม้เหนืออ่างเก็บน้ำ หนองกระทิง ตำบลแม่สอย อำเภोजอมทอง มีสภาพภูมิประเทศเป็นเนินเล็ก ๆ สภาพดินลูกรังปนกรวดหน้าดินถูกกัดเซาะมีอินทรีย์วัตถุน้อย ปัจจุบันไม่สามารถใช้ประโยชน์จากพื้นที่ดังกล่าวได้ แนวทางการพัฒนาตามรูปแบบโครงการพัฒนาพื้นที่เกษตรน้ำฝน โดยขุดลอกร่องระบายระหว่าง ลูกเนินให้ลึกและกว้าง แล้วนำดินที่ขุดไปปิดกั้นระหว่างลูกเนินให้สามารถเก็บกักน้ำได้เป็นช่วง ๆ ลงไปสู่ที่ต่ำกระจายไปตามความเหมาะสมสำหรับพื้นที่ที่จัดเป็นแปลงที่ทำกินและไม่มีร่องระบายพิจารณาขุดสระเพื่อเก็บน้ำในบริเวณที่มีพื้นที่รับน้ำไหลลงสระ ส่วนพื้นที่บริเวณยอดเนิน ซึ่งยากแก่การจัดหาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร ควรใช้เป็นพื้นที่ปลูกป่า เพื่อเพิ่มความชุ่มชื้น และชะลอ

^{๑๖} สำนักงานทรัพยากรส่วนพระมหากษัตริย์, แนวพระราชดำรินในหานครคลองลัดโพธิ์และสะพานภูมิพล, เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘-๑๒.

กระแสน้ำ โดยเฉพาะพื้นที่ที่ลาดชันมากควรปลูกหญ้าแฝก เพื่อป้องกันการกัดเซาะพังทลายของดิน และควรมีการปรับปรุงบำรุงดินควบคู่ไปด้วย

การจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สะท้อนแนวคิดที่เป็นวิทยาศาสตร์ของพระองค์ ทรงมีความเข้าใจว่าน้ำไหลอย่างไร จากฝนมาเป็นน้ำ จะเก็บน้ำได้อย่างไร ใช้อย่างไร แล้วต้องดูแลน้ำอย่างไร เริ่มจากการมีฝายชะลอความชุ่มชื้นตั้งแต่ในป่าผ่านเมืองมีแก้มลิง และมีการจัดการน้ำท่วม จนกระทั่งถึงการปล่อยออกสู่ทะเล หรือระบบการบำบัดน้ำเสียในชุมชนเมืองดังที่ปทุมธานี ๙ ในกรุงเทพมหานคร และที่แหลมผักเบี้ย เป็นสิ่งที่สะท้อนว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงคิดอย่างเป็นระบบ และครบองค์รวม การจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็นการจัดการน้ำอย่างครบวงจรและยั่งยืน

นอกจากนี้ยังมีการอนุรักษ์ดิน น้ำ และป่า ด้วยวิธีการอื่น ๆ เช่น ระบบภูเขาป่าหรือป่าเปียกโดยการสูบน้ำขึ้นไปพักในบ่อพักน้ำบนภูเขาแล้วทำระบบกระจายน้ำช่วยการปลูกป่าแบบกิ่งถาวร การสร้างฝายชะลอความชุ่มชื้น การฟื้นฟูสภาพป่าชายเลนเพื่อเป็นแหล่งอาศัย และขยายพันธุ์สัตว์น้ำ การสร้างอ่างเก็บน้ำ อีกทั้งยังมีการส่งเสริมความรู้ด้านเกษตรกรรมและปศุสัตว์ เช่น การทำเกษตรผสมผสาน การปลูกผักปลอดสารพิษ การปลูกเห็ด การปลูกปาล์มน้ำมันเพื่อใช้เป็นพลังงานทดแทน การเลี้ยงสัตว์แบบผสมผสาน การขยายพันธุ์สัตว์ป่า รวมทั้งการส่งเสริมอาชีพให้แก่ราษฎรโดยจัดตั้งกลุ่มอาชีพ เช่น กลุ่มแปรรูปสินค้าทางการเกษตร กลุ่มเจียรไนพลอย กลุ่มทำผ้าบาติก กลุ่มออมทรัพย์ ทั้งนี้เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของราษฎร ผลของการดำเนินการด้านต่าง ๆ ที่กล่าวมาอันเกิดจากความร่วมมือของทุกฝ่ายทำให้พื้นที่ที่มีสภาพเกือบเป็นทะเลทรายกลับกลายมาเป็นพื้นที่ที่มีป่าอันอุดมสมบูรณ์อีกครั้งนำความสุขมาสู่ประชาชนและสัตว์ป่าปูรากฐานให้ชุมชนสามารถพึ่งพาตนเองได้ และนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างยั่งยืนระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ

๒.๙ การจัดการชุมชน (Community Management)

ชุมชนหมายถึงสถานภาพ สภาพการณ์ หรือสถานที่ซึ่งคนหลาย ๆ คน หลาย ๆ ครอบครัวมารวมตัวกันและอยู่ภายใต้สิ่งแวดล้อมเดียวกัน โดยมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับทางความเป็นเครือญาติ ความเป็นพี่เป็นน้อง การมีเชื้อชาติ ศาสนา ประเพณี วัฒนธรรมที่เหมือนกันหรือคล้ายกัน รวมถึงการมีหน้าที่การงาน อุดมการณ์ หรือสิ่งต่าง ๆ ทั้งทางเศรษฐกิจ สังคม การเมืองที่ยึดโยงซึ่งกันและกัน ลักษณะของชุมชนสามารถแบ่งได้ดังนี้ ๑) แบ่งสภาพการเมือง การปกครอง เช่น หมู่บ้าน ตำบล อำเภอ จังหวัดหรือภาค ๒) แบ่งตามลักษณะอาชีพการงาน เช่น ชาวไร่ ชาวนา ชาวประมง ชาวนา ข้าราชการ นักธุรกิจ อุตสาหกรรม ฯลฯ ๓) แบ่งตามสภาพภูมิอากาศ เช่น ชาวตะวันออก ชาวตะวันตก ชาวเอเชีย ยุโรป หรือชาวเล ชาวเขา ๔) แบ่งตามเขตพื้นที่ เช่น ชุมชนเมือง ชุมชนชนบท ๕) แบ่งตามสภาพพิเศษอื่นๆ เช่น ชุมชนไทยพุทธ ไทยมุสลิม คนไทยเชื้อสายจีน

ชุมชนเข้มแข็ง คือ ชุมชนที่มั่นคง มั่งคั่ง ยั่งยืน ชุมชนที่ช่วยตัวเองได้หรือพึ่งพาตัวเองได้ในด้าน ๑) สติปัญญา ความรู้ ความสามารถ ๒) ด้านเศรษฐกิจ ฐานะการเงิน การประกอบอาชีพ ๓) ด้านการปกครองดูแลตนเอง ดูแลกันเอง ด้านความปลอดภัย ด้านความสงบสุข ๔) ด้านสาธารณสุข คุณภาพชีวิต ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บ ๕) ด้านสาธารณูปโภค เช่น ถนน ประปา ไฟฟ้า

โทรศัพท์ ๖) ด้านสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ ปลอดปัญหาสถานะ ๗) ด้านขนบธรรมเนียม ประเพณี วัฒนธรรม คุณธรรม จริยธรรม ศาสนธรรม และมนุษยธรรม^{๑๗}

๒.๙.๑ ชุมชนกับต้นทุนทางสังคม

การบริหารจัดการเพื่อความเป็นชุมชนเข้มแข็งสามารถทำได้โดย ๑) การจัดตั้งกลุ่ม ๒) การประชุมร่วมคิด ต้องพบปะ ประชุม แบบมีส่วนร่วม ๓) สร้างจิตอุดมการณ์ ต้องร่วมกันปลูกฝัง อุดมการณ์และจิตสำนึก ๔) ต้องทำงานเป็นเครือข่าย ต้องขยายเครือข่ายทั้งแนวดิ่งและแนวราบ ๕) ต้องเคลื่อนไหวอยู่เสมอ ต้องมีกิจกรรมและกิจกรรมร่วม ๖) นำเสนอแนวทางว่าอะไรดี ไปทางไหน อะไรถูกผิด ๗) สร้างอำนาจต่อรอง เราต้องกำหนดและสร้างอำนาจต่อรองได้

หลักการพัฒนาและจัดการชุมชนต้องพัฒนาจาก ๕ หลัก ๕ ฐาน ๕ การพัฒนา และ ๕ กรอบกลุ่มคิด อันได้แก่ ๕ หลัก คือ หลักความเข้าใจ หลักการเข้าถึง หลักการมีส่วนร่วม หลักการ บูรณาการ และหลักความสมดุล ๕ ฐาน คือ ฐานทรัพยากร ฐานวิชาการ ฐานคุณธรรม ฐานวัฒนธรรม และฐานคุณค่าอรรถประโยชน์ร่วม ๕ การพัฒนา คือ การพัฒนาคน การพัฒนาระบบ การพัฒนา เทคโนโลยี การพัฒนาองค์การหน่วยงาน และการพัฒนาสภาพบรรยากาศการทำงาน ๕ กรอบกลุ่ม คิด คือ กลุ่มปรัชญาแนวคิดหลัก กลุ่มนโยบายเป้าหมายและทิศทาง กลุ่มอุดมการณ์จิตสำนึก กลุ่ม วิสัยทัศน์ ปณิธาน พันธกิจ และกลุ่มยุทธศาสตร์ ยุทธวิธี กลยุทธ์ แผนแม่บท แผนปฏิบัติการ และการ ติดตามประเมิน โดยมีกระบวนการพัฒนาที่สำคัญคือจะต้องมีการ ๑) การศึกษาหาข้อมูล ๒) การ อนุรักษ์ ๓) การปรับตัว ๔) การปรับปรุง ๕) การเปลี่ยนแปลง ๖) การแข่งขัน ๗) การต่อสู้ ๘) การ แก้ไข ๙) การพัฒนา ในส่วนของหลักการบริหารจัดการชุมชนนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องประกอบไป ด้วย ๑) การบริหารนโยบาย ระบบ รูปแบบ หลักการ หรือวิธีการ ๒) การบริหารการเงิน ๓) การ บริหารคน ๔) การบริหารตนเอง ๕) การบริหารเวลา ๖) การบริหารทรัพยากร โดยยึดทฤษฎีการ บริหารที่สำคัญคือจะต้องมี ๑) การวางแผน (Planning) ๒) การจัดองค์การ (Organization) ๓) การ รับคนเข้าทำงาน (Staffing) ๔) การสั่งการ (Directing) และ ๕) การควบคุม (Controlling)

แนวคิดชุมชนในมุมมองของนักคิดตะวันตกจาก ๓ แหล่งข้อมูลคือของ Robert D. Putnam, Jame S. Coleman และ The World Bank^{๑๘} สรุปสาระร่วมที่สำคัญที่เป็นองค์ประกอบ ของชุมชนได้ว่า ชุมชนเป็นระบบความสัมพันธ์ทางสังคมบนพื้นฐานขององค์ประกอบที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. ความไว้วางใจ (Trust)

๑) ความไว้วางใจ

๒) การช่วยเหลือกัน/ความร่วมมือร่วมใจ

๓) ความเอื้ออาทร

^{๑๗} อริญ จิตตะเสโน และคณะ, **หลักการและวิธีการบริหารชุมชน**, (จังหวัดสงขลา : โครงการวิจัย และพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สภาวะองค์กรรวม, ๒๕๔๖).

^{๑๘} Putnam D. Robert, **Bowing Alone: The Collapse and Revival of American Community**, (Touchstone Rockefeller Center: New York, 2000), p. 169.

๒. บรรทัดฐานของการพึ่งพาอาศัย (Norms of Reciprocity)

- ๑) กฎกติกาเพื่อสร้าง / ควบคุมการพึ่งพาอาศัยกัน
- ๒) การถ่ายทอด / อบรม / สั่งสอน / สนับสนุนให้เกิดการพึ่งพาอาศัยกัน
- ๓) สร้างความตระหนักในผลประโยชน์ร่วมกัน และความคาดหวังในการพึ่งพาอาศัยกันทั้งในปัจจุบันและอนาคต

๓. เครือข่ายความเป็นพลเมืองเพื่อส่วนรวม (Networks of Civic Engagement)

๑) เครือข่ายทางสังคม

- (๑) การรวมกลุ่ม / เครือข่ายเพื่อแก้ไขปัญหาต่างๆ ร่วมกัน
- (๒) การติดต่อสื่อสารปฏิสัมพันธ์
- (๓) ข้อมูลข่าวสาร / ความรู้
- (๔) ประสบการณ์
- (๕) ผลประโยชน์
- (๖) ความกระตือรือร้นเพื่อส่วนรวมซึ่งเป็นที่มาของความรู้สึกร่วมกันที่จำเป็นต้องทำ
- ๒) ระบบความสัมพันธ์แนวนราบ มีการติดต่อสัมพันธ์กันในลักษณะดังนี้
 - (๑) ไม่เป็นทางการ
 - (๒) ไม่ยึดถือสถานภาพ หรือตำแหน่งอย่างเคร่งครัด
 - (๓) โปร่งใส / เปิดเผย

ชุมชนในบริบทสังคมไทยภายใต้กรอบคิดของโครงการเพื่อการลงทุนทางสังคมเนื่องจากทุนทางสังคมที่มีอยู่ตามชุมชนในสังคมไทย ถือเป็นฐานชีวิตที่คนรุ่นก่อนสะสมไว้ให้เป็นพลังร้อยรัดจิตใจของคนในชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียวกัน ทุนทางสังคมเหล่านี้มีอยู่หลากหลายในสังคมไทยซึ่งถือได้ว่าเป็นแหล่งที่ก่อให้เกิดทุนทางสังคมได้ดังนี้

๑. วัฒนธรรมชุมชน เป็นสิ่งที่ผูกพันแนบแน่นกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นถึงวิถีคิด การมองโลก ความเชื่อ และจิตสำนึกที่สัมพันธ์กับบุคคลในระดับปัจเจกบุคคล ชุมชนเผ่าและเชื้อชาติ ได้แก่ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรม และประเพณีต่าง ๆ ในบาง พื้นที่ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์มีส่วนในการช่วยรักษาทรัพยากรธรรมชาติ เช่น ป่าไม้ และแหล่งน้ำไว้ได้อย่างสมบูรณ์

๒. กฎเกณฑ์ ระเบียบปฏิบัติ จารีต ประเพณี อันเป็นลักษณะเฉพาะอย่างของท้องถิ่นที่หล่อหลอมมาจากประสบการณ์ของคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งเป็นสำนึกร่วมของคนในชุมชน ที่มุ่งสร้างระบบขึ้นมาเพื่อดูแลควบคุมชุมชนให้ดำเนินชีวิตไปตามระบบคุณค่าและระบบคิดของคนชุมชนนั้น ๆ เช่น กฎของการแบ่งปันน้ำ

๓. ภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสั่งสมมา เช่น ภูมิปัญญา ด้านการเกษตร การแพทย์พื้นบ้าน ศิลปหัตถกรรม และการดูแลทรัพยากรธรรมชาติ องค์การเหล่านี้กลั่นกรองจากประสบการณ์ที่ละเอียดลึกซึ้งแนบแน่นกับธรรมชาติอย่างแยกไม่ออก

๔. ระบบกรรมสิทธิ์ และการจัดการทรัพยากรของชุมชน อันได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ที่ตกทอดมาจากบรรพบุรุษ ที่ต้องปกป้อง บำรุงรักษา ทั้งแหล่งน้ำ ผืนดิน

ผืนป่า แร่ธาตุ ที่เกี่ยวข้องกับวิถีแห่งการดำรงชีวิตของชุมชนเกษตรกรรม ส่วนโบราณสถานโบราณวัตถุ มีความหมายในด้านจิตใจที่สำนึกผูกพันในเชิงประวัติศาสตร์มากกว่าความหมายในเชิงธุรกิจ

๕. ระบบความสัมพันธ์ ของคนในชุมชนที่มีลักษณะของครอบครัวเครือญาติ มีความเอื้ออาทร เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่

๖. ทรัพยากรบุคคล ซึ่งเป็นกำลังสำคัญในการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง แบ่งออกเป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑) ผู้นำชาวบ้าน พระ ผู้อาวุโส ผู้นำเกษตรกร ปราชญ์ชาวบ้าน เหล่านี้มีความสำคัญในกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้าน การเสริมสร้างภูมิปัญญาท้องถิ่น และการพึ่งตนเองอันเป็นเงื่อนไขของความเข้มแข็งของชุมชน

๒) กลุ่มองค์กรชุมชนที่ดำเนินกิจกรรมสาธารณะ เป็นกลุ่มที่รวมกันเป็น กลุ่มนักรคิด กลุ่มอาชีพ กลุ่มศาสนา เพื่อทำกิจกรรมอันเกิดประโยชน์แก่ชุมชน เช่น กลุ่มแม่บ้านทอผ้า กลุ่มเยาวชนต้านยาเสพติด กลุ่มหมอพื้นบ้าน คณะกรรมการรักษาป่าต้นน้ำ องค์กรชุมชนเหล่านี้เป็นกลุ่มในภาคประชาชนที่สามารถขยายเครือข่ายให้กว้างขวางและเข้มแข็งได้ต่อไป

จากการศึกษาชุมชนในมุมมองของสำนักงานกองทุนเพื่อสังคมจะเห็นได้ว่าคำว่าชุมชนมีความหมายครอบคลุมไปในหลาย ๆ บริบท เช่น ในเรื่องของวัฒนธรรม ได้แก่ เรื่องของภูมิปัญญา ประเพณี ความเชื่อ กฎเกณฑ์ จารีต หรือเรื่องของความเป็นชุมชน ได้แก่ ระบบความสัมพันธ์ของคนในชุมชน ความมีน้ำใจ ความเอื้ออาทร การช่วยเหลือซึ่งกันและกัน รวมทั้งเรื่องขององค์กรประชาชน เครือข่าย ผู้นำ เป็นต้น

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.)^{๑๙} ได้ให้ความสำคัญกับทุนทางสังคม โดยได้กำหนดเป็นวาระแห่งชาติ ๔ เรื่อง คือ ๑) การพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขันของประเทศ ๒) การแก้ปัญหาความยากจน ๓) การพัฒนาที่ยั่งยืน และ ๔) ทุนทางสังคม ซึ่งมีความเชื่อมโยงสนับสนุนกันและกัน เพื่อพัฒนาสมรรถนะของประเทศและยกระดับคุณภาพชีวิตโดยถ้วนหน้า ซึ่งเป็นที่ตระหนักดีว่าประเทศไทยมีทุนทางสังคมที่หลากหลาย โดยสะท้อนให้เห็นชัดเจนในช่วงที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจว่ามีส่วนช่วยค้ำกันคนไทยอย่างเหมาะสม จะช่วยขับเคลื่อนการพัฒนาประเทศให้ก้าวเข้าสู่สังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ได้อย่างรู้เท่าทันและนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ โดยที่สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติได้จัดทำยุทธศาสตร์เพื่อพัฒนาสังคม โดยระดมความคิดจากผู้เชี่ยวชาญ นักวิชาการ เพื่อประมวลองค์ความรู้เกี่ยวกับแนวคิดทุนทางสังคม และจากผลการระดมความคิดได้ผลสรุปเกี่ยวกับกรอบแนวคิดชุมชนในบริบทสังคมไทย ทั้งนี้สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ (สศช.) ได้ให้ความหมายของชุมชนว่าหมายถึง การรวมตัว ร่วมคิด ร่วมทำ เพื่อก่อให้เกิดผลรวมของสิ่งต่าง ๆ ที่มีอยู่ในสังคม ทั้งในส่วนที่ได้จากการสั่งสมและต่อยอด รวมถึงการรวมตัวของคนที่มีความรู้เพื่อสร้างประโยชน์ต่อส่วนรวมบนพื้นฐานของการไว้วางใจ เชื่อใจ สายใยแห่งความผูกพันและวัฒนธรรมที่ดีงาม และองค์ประกอบ ๓ ด้านที่ทำให้เกิดทุนทางสังคมในชุมชนได้แก่

^{๑๙} สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ , ทุนทางสังคมฉบับประชาชน , (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๔๘).

๑. ทุมนมนุษย์ หมายถึง คนที่มีคุณภาพ เป็นคนเก่ง คนดี คนเสียสละ มีความรู้ สติปัญญา และทักษะ มีคุณธรรม มีวินัย และความรับผิดชอบ มีทัศนคติที่ดีในการทำงาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่ายเพื่อทำประโยชน์ให้ส่วนรวม เป็นผู้นำให้กับสังคม

๒. ทูทางสถาบัน ได้แก่ สถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา ศาสนา การเมือง รวมทั้งองค์กรที่ตั้งขึ้นมา เช่น องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน สมาคมวิชาชีพ

๓. ทูทางปัญญาและวัฒนธรรม หมายถึง ความเอื้ออาทร ความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ ไว้นื้อเชื่อใจต่อกัน การมีคุณธรรม และจิตสำนึกสาธารณะ

องค์ประกอบ ๓ ประการนี้ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญที่เอื้อให้คนในชุมชนสามารถสร้างระบบความสัมพันธ์ที่ถือเป็นทุนทางสังคมที่สำคัญ เช่น ความไว้นื้อเชื่อใจซึ่งกันและกัน (Social Trust) การพึ่งพาอาศัยและร่วมมือกัน ความกระตือรือร้นที่จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมสาธารณะความสนใจในประเด็นปัญหาสังคมเป็นต้น สำหรับกรอบแนวคิดหลักของการจัดทำยุทธศาสตร์การพัฒนาทุนทางสังคมได้ให้ความสำคัญกับ ๓ เรื่อง คือ

๑. ความเชื่อมโยงกับการพัฒนาด้านอื่น ทั้งในเรื่องของการพัฒนาขีดความสามารถในการแข่งขัน การแก้ปัญหาความยากจน การพัฒนาที่ยั่งยืน และธรรมาภิบาล

๒. การพัฒนาอย่างครบวงจรทั้งรักษา ฟื้นฟู และต่อยอดทุนทางสังคมที่ดีและลดค่านิยมหรือพฤติกรรมที่พึงประสงค์

๓. ความหลากหลายโดยคำนึงถึงความสอดคล้องกับแต่ละพื้นที่ กลุ่มเป้าหมาย และสถานการณ์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ และสำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคม มีจุดเน้นการพัฒนาทุนทางสังคมแต่ละประเภท ดังนี้

๑) ทุมนมนุษย์เน้นการเสริมสร้างทักษะในด้านการคิดวิเคราะห์อย่างมีเหตุผล โดยการเพิ่มทักษะการทำงานและการดำรงชีวิต การสนับสนุนการรวมกลุ่มและสร้างเครือข่าย

๒) ทูทางสถาบัน เน้นการสร้างตระหนักรู้ถึงความสำคัญของทุนทางสถาบัน และการรวมกลุ่ม และใช้สถาบันเป็น Entry Point ในการพัฒนาทุนทางสังคม

๓) ทูทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรม เน้นการเลือกสรรภูมิปัญญาและวัฒนธรรมที่ดีมี การต่อยอดเพื่อเพิ่มมูลค่าสินค้า บริการ และคุณภาพชีวิต

ทุนทางสังคมที่อยู่ในชุมชนตามบริบทของสังคมไทย มีทั้งหมด ๕ รูปแบบ ได้แก่

๑. ทุนทางจิตวิญญาณจิตวิญญาณ เป็นระบบคุณค่าสำนึกท้องถิ่นความภาคภูมิใจที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด รวมเรียกว่า Spirit Capital สิ่งนี้ในสังคมไทยมีมาตลอดในความรู้สึกของคนที่รักบ้านรักเมือง และพร้อมที่จะลุกขึ้นมาเสียสละ ช่วยกันทำบ้านเมืองที่เขารัก เขาผูกพันเป็นที่เกิดเป็นทั้งถิ่นที่อยู่ของบรรพบุรุษ และเป็นทั้งความหวังของลูกหลานที่จะดูแลสืบต่อ Spirit เหล่านี้เป็นสิ่งที่สังคมไทยมีปรากฏอยู่อย่างชัดเจน ทั้งที่เป็นเรื่องคุณค่า พิธีกรรม ความภาคภูมิใจที่อยู่ในจิตใจของคน

๒. ทุนทางภูมิปัญญา กล่าวคือ ในช่วงวิกฤตเศรษฐกิจแม้ว่าประเทศจะสูญเสียเงินทอง และมีหนี้สินเพิ่มขึ้น ประชาชนตกงาน แต่เราก็จะพบว่าสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนต่างๆ ที่สามารถนำเอากลับมาใช้ใหม่ และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวก็ทรงชี้ทิศทางที่จะกลับมาใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งได้ปรับตัวเป็นมรดกตกทอดมากับแผ่นดิน โดยหันกลับมาหา “ระบบเศรษฐกิจแบบพอเพียง” ทั้งในด้าน

การใช้ชีวิต การประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากร การจัดการความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ ชุมชนกับชุมชนอื่นข้างเคียง

๓. ทูตทางทรัพยากรมนุษย์หรือทรัพยากรบุคคล เป็นทุนที่มีอยู่ในตัวมนุษย์ ความรักเพื่อนความรักศักดิ์ศรีของคนไทย เราพบว่าผู้นำทางความคิดทั้งในชนบทและเมือง ทั้งที่เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณ ผู้นำอาวุโส ผู้นำทางการเกษตร ผู้นำสตรี เยาวชน ล้วนแล้วแต่เป็นสินทรัพย์ที่ไม่มีวันหมดสิ้น ซึ่งเป็นบุคคลที่มีความสามารถและมีความพร้อมที่จะปรับตัวเข้าสู่ความร่วมมือระหว่างองค์กรเครือข่ายกับเครือข่าย เช่น มีอาสาสมัครเข้ามาทำงานช่วยเหลือ แบ่งปัน ขยายเครือข่ายขยายบทเรียน ทรัพยากรบุคคลเหล่านี้มีอยู่หลากหลายมากมาย และเป็นผู้นำทั้ง ๓ รุ่น ได้แก่ ผู้นำอาวุโส ผู้นำรุ่นกลางที่มีการศึกษา รวมทั้งผู้นำรุ่นใหม่ ที่ผ่านระบบโรงงาน ผ่านความทันสมัยในภาคเมือง คน ๓ รุ่น กำลังทำงานร่วมกันอยู่ในสังคมฐานล่างยิ่งกว่านั้นเราก็มีทรัพยากรบุคคลที่อยู่ในภาคประชาสังคม ซึ่งหมายถึง ชนชั้นกลางที่ได้รับการ ศึกษาสมัยใหม่ อยู่ในภาคราชการ ภาคธุรกิจ ภาคองค์กรพัฒนาเอกชน ภาคสื่อมวลชนคนเหล่านี้เป็นรอยเชื่อมเป็นผู้เชื่อมต่อความสลับซับซ้อนของเมืองหลวงและของโลกกับท้องถิ่นคนเหล่านี้เป็นผู้เชื่อมวัฒนธรรมทั้งสองเข้าด้วยกัน

๔. ทูตทางทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นทุนที่ชุมชนและภาคประชาสังคมนำกลับมาใช้อย่างเต็มที่ และสามารถพึ่งตัวอยู่ได้ในสถานการณ์ที่ปั่นป่วนก็คือแม้จะมีความเสื่อมโทรมและวิกฤตในตัวเองอยู่ไม่น้อย ทั้งมีปริมาณลดน้อยลง เนื่องจากภาวะแห้งแล้ง และน้ำท่วมปรากฏอยู่ในทุกจังหวัด อย่างไรก็ตามขณะนี้ทรัพยากรจำนวนหนึ่งได้ถูกนำกลับมาเป็นปัจจัยสำคัญในการฟื้นฟูการอนุรักษ์ และยังใช้ประโยชน์ทูตทางทรัพยากรธรรมชาติให้เป็นทุนทางสังคมในการสร้างฐานอาชีพฐานเศรษฐกิจ ฐานการมีชีวิตอยู่รอดของชุมชน โดยเฉพาะในชุมชนชนบท

๕. กองทุนต่าง ๆ ในชุมชน หรือ Social Fund ซึ่งปกติในทุกชุมชนมักจะมีการจัดการกองทุนประเภทนี้อยู่เป็นพื้นฐานในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นกองทุนฌาปนกิจ ฌาณการข้าว กลุ่มออมทรัพย์ ฌาณการควาย เป็นต้น การจัดการทุนทางเศรษฐกิจที่เป็นทั้งปัจจัยการผลิต และปัจจัยการดำรงชีวิตนี้มีอยู่ในทุกชุมชน ในทุกศาสนา

นอกจากนี้ปัจจัยที่ส่งผลต่อทุนทางสังคมในมุมมองของ เอนก นาคะบุตร คือการรวมกลุ่มและความร่วมมืออย่างต่อเนื่องของชุมชน และมีความเชื่อร่วมกัน เช่น ศาสนา ความเชื่อของท้องถิ่น ประเพณีที่นำไปสู่การทำกิจกรรมต่าง ๆ ร่วมกัน รวมทั้งสถาบันทางสังคม เช่น วัด โบสถ์ การมีวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ร่วมกัน

สำหรับปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดทุนทางสังคม^{๒๐} ทุนทางสังคมเกิดจากระบบค่านิยมที่เอื้อให้มนุษย์มีผลประโยชน์ร่วมกันภายใต้หลักการที่สำคัญ ๒ ประการ คือ หลักการตอบแทนกัน (Reciprocity) และหลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (Communalism) ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

๑. หลักการตอบแทนกัน (Reciprocity) ถือว่าเป็นหลักการสร้างพันธะทางสังคมในการตอบแทนกัน เป็นกลไกสร้างความร่วมมือ เพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น การแลกเปลี่ยนแรงงานแบบลงแขก การผลิตกันช่วยกันสร้างบ้านให้สมาชิกในชุมชน รวมถึงการระดมแรงงานเพื่อ

^{๒๐} อานันท์ กาญจนพันธุ์, การระดมทุนเพื่อสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา , ๒๕๔๑), หน้า ๔-๖.

กิจกรรมส่วนรวมของชุมชนเป็นหลักการที่เน้นความเท่าเทียม เป็นบรรทัดฐานที่ถูกผลิตซ้ำเรื่อยมาจนกลายเป็นสถาบันสำคัญในชุมชน ถือเป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงอีกทางหนึ่งของชีวิต

๒. หลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (Communalism) ถือเป็นทุนทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งจะหมายถึงการใช้พื้นที่ส่วนรวมของชุมชนในด้านต่าง ๆ กล่าวคือ นอกจากจะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมาใช้ประโยชน์ร่วมกันได้แล้วยังแฝงนัยของการจัดการร่วมกันของชุมชนโดยกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อควบคุมการใช้พื้นที่อันถือเป็นของสมาชิกในชุมชน

สรุปได้ว่า ทุนทางสังคมที่สามารถพบเห็นในชุมชนและท้องถิ่น ได้แก่ ๑) ระบบความรู้ วิธีคิด ๒) คุณธรรมในการดำรงชีพ ๓) บรรทัดฐาน ๔) องค์การทางสังคม โดยอยู่ภายใต้หลักการสำคัญ ๒ ประการ คือ ๑) หลักการตอบแทนกัน (Reciprocity) และ ๒) หลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (Communalism) ส่วนแนวคิดทุนทางสังคมในชุมชนตามแนวคิดมุมมองของ เสน่ห์ จามริก^{๒๑} ได้ให้คำจำกัดความของคำว่า “ทุนทางสังคม” คือ วัฒนธรรม ภูมิปัญญา จารีตประเพณี ความสัมพันธ์ และทรัพยากรของสังคม ที่สมาชิกในชุมชนนั้น ๆ สามารถใช้เพื่อต่อรองกับบุคคลภายนอกชุมชนได้ เช่น ทุนทางสังคม อาจเป็นเครื่องมือของประเทศกำลังพัฒนาในการดำรงอยู่ในกระแสโลกาภิวัตน์ เป็นต้น อย่างไรก็ตามผู้ที่กล่าวถึงปรัชญาการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน Hiemstra ได้กล่าวถึงปรัชญาสำคัญของการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานว่าเป็นการเรียนรู้ที่ต่อเนื่อง เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตและหลักการของการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ก็ยังแสดงให้เห็นว่าการศึกษาลดชีวิตมีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน ซึ่งมีหลักการสำคัญ ดังนี้

๑. มีการกำหนดความต้องการของชุมชนตนเอง (Self-Determination) สมาชิกของชุมชนมีสิทธิและมีความรับผิดชอบที่จะร่วมกำหนดความต้องการของชุมชนและจัดการกับทรัพยากรของชุมชนเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนตนเอง

๒. มีหลักการช่วยตนเอง (Self – Help) สมาชิกชุมชนมีศักยภาพในการสนับสนุนและพัฒนาซึ่งกันและกัน มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาต่างๆร่วมกัน

๓. มีการพัฒนาความเป็นผู้นำ (Leadership Development) ผู้นำท้องถิ่นจำเป็นต้องได้รับการพัฒนาทักษะที่สำคัญ เช่น ในเรื่องทักษะของการแก้ไขปัญหา การตัดสินใจ และกระบวนการกลุ่ม ซึ่งเป็นทักษะที่สำคัญในการนำไปสู่การพึ่งตนเองอย่างยั่งยืน

๔. มีความเป็นชุมชนท้องถิ่น (Localization) สิ่งที่สำคัญที่จะทำให้สมาชิกในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมก็คือ การเปิดโอกาสให้สมาชิกในชุมชนได้เข้าร่วมในกิจกรรมโครงการต่าง ๆ ของชุมชน และเป็นกิจกรรมโครงการที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน

๕. มีการประสานความร่วมมือ (Integrated Delivery of Services) องค์การหรือหน่วยงานต่างๆ มีบริการที่สอดคล้องกับเป้าหมายของชุมชน และได้รับความร่วมมือกับชุมชน และที่สำคัญองค์กรและหน่วยงานต่าง ๆ จำเป็นต้องทำงานโดยมีเป้าหมายร่วมกัน

^{๒๑} Pornrawee Seeluangsawat, Pornrawee Seeluangsawat. “A Study of Social Capital From Thai Perspective”, **The Degree of Master of Arts (Rural Development Studies)**, (Faculty of Graduate Studies Mahidol University, 2002), pp. 60-62)

๖. มีการลดการดำเนินงานและบริการที่ซ้ำซ้อนกัน (Reduce Duplication of Services) ชุมชนจำเป็นต้องใช้ทรัพยากรภายในชุมชน ไม่ว่าจะเป็นคน เงิน ทรัพยากร ให้ได้ประโยชน์สูงสุด และมีการประสานการดำเนินงานและทรัพยากรร่วมกัน ลดการดำเนินงานที่ซ้ำซ้อนกัน

๗. มีการยอมรับความหลากหลาย (Accept Diversity) ในชุมชนย่อมประกอบด้วยเหล่าบรรดาสมาชิกที่มีความหลากหลาย ไม่ว่าจะเป็นด้านอายุ รายได้ ชนชั้น เพศ เชื้อชาติ ชาติพันธุ์ ศาสนา หรือเงื่อนไขความบกพร่องต่างๆ หากแต่ทุกคนในชุมชนย่อมได้รับความมั่นใจว่าความหลากหลายของสมาชิกจะได้รับการพัฒนาและมีส่วนร่วมในการพัฒนาทั้งด้านการวางแผนดำเนินการร่วมในกิจกรรมบริการต่างๆของชุมชน

๘. มีการสร้างความรับผิดชอบร่วมกัน (Institution Responsiveness) สมาชิกทุกคนรู้สึกมีพันธะที่จะต้องรับผิดชอบร่วมกันในเรื่องสาธารณะ

๙. มีการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong Learning) สมาชิกทุกคน ทุกเพศ ทุกวัย มีโอกาสเรียนรู้ตลอดชีวิตทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการกระบวนการของการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐาน Hamilton และ Cunningham เป็นกระบวนการความสัมพันธ์ทางสังคม (Social Relationships) ซึ่งเป็นผลของการปฏิสัมพันธ์ (Interactions) เป็นการปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชน กระบวนการนี้ทำให้คนในชุมชนมารวมตัวกัน มีความสนใจที่จะเรียนรู้ร่วมกันสู่การตัดสินใจร่วมกัน และ Hamilton และ Cunningham ได้อธิบายเพิ่มเติมว่า กระบวนการของการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเป็นเรื่องของสมาชิกในชุมชนเรียนรู้ร่วมกันในการใช้ทรัพยากรของชุมชนเพื่อแก้ไขปัญหาของชุมชนและสามารถควบคุม และจัดการได้กับทรัพยากรที่ได้รับความช่วยเหลือจากภายนอกชุมชน

กล่าวโดยสรุปได้ว่าความสำคัญของกระบวนการการพัฒนาโดยใช้ชุมชนเป็นฐานเป็นการส่งเสริมความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้ในบริบทของชุมชนทุกด้าน สามารถรู้เท่าทัน และจัดการกับประโยชน์จากภายนอกชุมชนได้เป็นอย่างดี ไม่จะเป็นการเมือง สังคม เศรษฐกิจ สิ่งแวดล้อม และปัจจัยอื่นๆ ในชุมชน

๒.๙.๒ การจัดการชุมชนบนพื้นฐานความยั่งยืน

ในการพัฒนาหรือการสร้างชุมชนให้มีความเข้มแข็งตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ที่นำไปสู่การปฏิบัติ^{๒๒} ควรมีการดำเนินการใน ๓ แนวทาง ได้แก่

๑. การเพิ่มศักยภาพองค์กรชุมชน ได้แก่ การสนับสนุนแหล่งเงินทุนสำหรับการพัฒนาชุมชน การส่งเสริมความเข้มแข็งด้านเศรษฐกิจขององค์กรชุมชน การส่งเสริมความเข้มแข็งขององค์กรชุมชนด้านสังคมและคุณภาพชีวิต พัฒนาการรวมกลุ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจเชื่อมโยงพื้นที่ชนบทและเมือง การส่งเสริมการร่วมลงทุนระหว่างเครือข่ายองค์กรชุมชนกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หรือภาครัฐและรัฐวิสาหกิจ ชุมชน

๒. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมโดยการสนับสนุนการมีส่วนร่วมของชุมชนและท้องถิ่น ในการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม การส่งเสริมบทบาทของครอบครัวและชุมชนในการจัดบริการสังคม การสนับสนุนธุรกิจเอกชนให้เข้าร่วมในการพัฒนาธุรกิจชุมชนตามความพร้อม ความ

^{๒๒} เสรี พงศ์พิศ, แนวคิด แนวปฏิบัติยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่น , (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๕๑).

ถนัด และความสนใจ การสนับสนุนองค์กรพัฒนาเอกชนให้มีส่วนร่วมในการพัฒนาชุมชน การพัฒนากระบวนการชุมชนเข้มแข็งให้เกิดพลังของคนในชุมชน ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมรับผิดชอบ ในการพัฒนา แก้ไขปัญหา สามารถดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลงปรับกลไกการจัดการพื้นที่ และสร้างเครือข่ายเพื่อให้ทุกภาคส่วนในสังคมร่วมทำงานกับภาครัฐในลักษณะหุ้นส่วนการพัฒนาได้อย่างเสมอภาค การส่งเสริมการรวมตัวของคนในชุมชนทำกิจกรรมเพื่อประโยชน์ของชุมชน กระบวนการพัฒนาชนบทและเมืองให้มีบูรณาการเพื่อสร้างพื้นฐานจากการพัฒนาชุมชนให้เป็นกรอบการวางแผนโครงการอย่างแท้จริง การแก้ไขปัญหาความยากจนในชนบทภายใต้กระบวนการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในสังคม

๓. การจัดการความรู้ และการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยการสนับสนุนกระบวนการเรียนรู้และขยายเครือข่ายการเรียนรู้ของประชาชนและชุมชนในชนบท และการเสริมสร้างเครือข่ายเพื่อเพิ่มขีดความสามารถของท้องถิ่นและชุมชนในการเรียนรู้และการทำงานร่วมกันให้เกิดระบบที่ดี มีความโปร่งใส ไร้ทุจริต และการสนับสนุนการนำภูมิปัญญาไทยและวัฒนธรรมท้องถิ่นมาใช้ในการสร้างสรรค์คุณค่าของสินค้าและบริการ พัฒนาระบบการบ่มเพาะวิสาหกิจชุมชน สร้างความตระหนักรู้ของชุมชนในคุณค่าของทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีต่อวิถีชีวิต สนับสนุนกลไกชุมชนและเครือข่ายในการจัดการและปกป้องทรัพยากรธรรมชาติและความรู้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เสริมสร้างขีดความสามารถและความรู้ขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการเสริมสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนพร้อมเผชิญกับการเปลี่ยนแปลงในอนาคต

ในการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งระดับชุมชน ควรมีการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในด้านการประกอบอาชีพ การจัดการทรัพยากรในชุมชน และการบริหารจัดการองค์กรในชุมชน เพื่อการฟื้นฟูชุมชน การปรับตัวของชุมชน และการดำรงอยู่ของชุมชน ซึ่งระดับการนำมาประยุกต์ใช้ขึ้นอยู่กับบริบทของชุมชน ความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง รวมถึงนโยบายของหน่วยงานรัฐ และนโยบายของชุมชนที่มีการกำหนดวิสัยทัศน์และทิศทางการพัฒนาไว้ และในการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการชุมชนเพื่อสร้างความเข้มแข็งนั้น สามารถ จัดการได้ดังต่อไปนี้

๑. การบริหารนโยบายชุมชนซึ่งชุมชนที่ศึกษามีการกำหนดวิสัยทัศน์ในการพัฒนาชุมชน โดยวิเคราะห์บริบทชุมชนเป็นสำคัญโดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วม

๒. การวางแผนพัฒนาชุมชนมีการจัดทำแผนชุมชนแบบมีส่วนร่วม ประกอบด้วย โครงการที่ชุมชนทำเอง ชุมชนร่วมกับรัฐ และรัฐทำให้ โดยการบูรณาการแผนชีวิต แผนชุมชน และแผนพัฒนาท้องถิ่นให้มีความสอดคล้องและเชื่อมโยงกัน โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน

๓. การจัดองค์กรในชุมชน ควรมีการวางระบบการทำงานที่มีการกระจายอำนาจในการตัดสินใจเพื่อให้กลุ่มและองค์กรต่างๆ ในชุมชนมีศักยภาพในการสนับสนุนการดำเนินงานของชุมชนให้มีความเข้มแข็ง และควรมีองค์กรในชุมชน ประกอบด้วย องค์กรด้านเศรษฐกิจชุมชน องค์กรด้านสังคม และองค์กรด้านการเมือง

๔. การบริหารทรัพยากรมนุษย์ในชุมชนพัฒนาโดยการส่งเสริมการศึกษาทั้งในและนอกระบบ การศึกษาดูงาน การส่งเสริมให้แกนนำได้มีโอกาสเรียนรู้จากการบริหารงานในชุมชน และการ

วางรากฐานการเรียนรู้การบริหารจัดการ การถ่ายทอดความรู้ ภูมิปัญญาให้คนจากรุ่นสู่รุ่น และส่งเสริมกระตุ้นเตือนให้คนในชุมชนมีความรักและความหวงแหนในชุมชน

๕. การนำองค์กรในชุมชน ผู้นำที่เป็นทางการ ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ถือเป็นผู้มีบทบาทสำคัญ ชุมชนมีการกระจายอำนาจการตัดสินใจ โดยการแบ่งบทบาทการนำให้กับสมาชิกในชุมชนร่วมเป็น คณะกรรมการในกลุ่มและองค์กรในชุมชน

๖. การประสานงานของชุมชน ชุมชนมีการสื่อสาร การถ่ายทอด การดำเนินงานและ กิจกรรมของชุมชนผ่านเครื่องมือสื่อสารและการประชุมประจำเดือนของชุมชนเพื่อให้สมาชิกในชุมชน รับรู้ข้อมูลข่าวสารและความเคลื่อนไหวที่เกิดขึ้นในชุมชน

๗. งบประมาณและการบริหารจัดการงบประมาณในชุมชน ควร เน้นความโปร่งใส ตรวจสอบได้ ดำเนินการในรูปของคณะกรรมการและแหล่งที่มางบประมาณจากภายนอกชุมชนและการระดมทุนในชุมชน

๘. การตลาดมีลักษณะการรวมกลุ่มเพื่อแปรรูปผลิต และการจำหน่ายตรงแหล่งค้าส่ง และช่องทางการจำหน่ายผ่านศูนย์จำหน่ายผลิตภัณฑ์ของหน่วยงานราชการ

๙. การประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเป็นการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีเพื่อลดขั้นตอนการผลิต และ ผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีเก่าและเทคโนโลยีใหม่

ศักยภาพทุนชุมชนที่สนับสนุนการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ประกอบด้วยทุนชุมชนทั้ง ๕ ทุน ได้แก่ ๑) ทุนมนุษย์ ๒) ทุนทางสังคม ๓) ทุนทางกายภาพ ๔) ทุนทางทรัพยากรธรรมชาติ และ ๕) ทุนทางเศรษฐกิจ มีความสำคัญกับการประยุกต์ใช้หลัก ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน สนับสนุน เกื้อกูลกันโดยให้สมาชิกใน ชุมชนมีส่วนร่วมในการค้นหาศักยภาพและทุนชุมชน โดยใช้ทุนที่มีความเข้มแข็งเป็นหลักในการพัฒนา และพัฒนาทุนชุมชนในด้านอื่นสนับสนุนเพื่อให้เกิดการพัฒนาในทุกๆ ด้าน ซึ่งจะทำให้ชุมชนนั้นมีความสมดุลของทุนต่างๆ ภายในชุมชนอย่างครบถ้วน

การมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชนควรมีส่วนร่วมในค้นหา วิเคราะห์ สำรวจปัญหา และศักยภาพของทุนในชุมชน เพื่อวางแผนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของชุมชน โดยกำหนดเป็น กิจกรรมและโครงการในแผนชุมชน เพื่อเฝ้าระวังในการจัดการปัญหาและอุปสรรคของชุมชน การ พัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ยังเน้น การนำ นโยบายเรื่องการนำหลักเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้ เพื่อสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และ ควรส่งเสริม ให้เกิดการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน โดยพัฒนารูปแบบการบริหาร จัดการชุมชนใหม่เป็นการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งแบบบูรณาการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจ พอเพียง ประกอบด้วย ๓ แนวทางการพัฒนา คือ ๑) การฟื้นฟูชุมชน (The Restoration of the Community) โดยการสร้างแนวร่วมการพัฒนาและการค้นหาศักยภาพและทุนของชุมชน บูรณาการ แผนชีวิต แผนชุมชน และแผนพัฒนาท้องถิ่น ๒) การปรับตัวของชุมชน (The Adaptation of the Community) โดยการจัดระบบการบริหารจัดการที่ดีมีการเฝ้าระวังในการจัดการปัญหาอุปสรรค อย่างมีส่วนร่วม กำหนดมาตรการทางสังคมของชุมชนเพื่อเป็นข้อตกลงในการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และมีการเรียนรู้พัฒนาศักยภาพของตนเองอย่างต่อเนื่อง ๓) การดำรงอยู่ของชุมชน (The Existence

of the Community) โดยการสร้างความเป็นปึกแผ่นให้กับชุมชนและการปลุกกระแสให้ชุมชนมีความรักและหวงแหนชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้อย่างยั่งยืน

ในส่วนของระบบสนับสนุน (Triangle Support System) การประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน^{๒๓} ประกอบด้วย ระบบความรู้ (Knowledge System) ซึ่งเป็นความรู้ในชุมชนในด้านการประกอบอาชีพ การบริหารจัดการ ประเพณีวัฒนธรรม ภูมิปัญญา โดยการผสมผสานระหว่างความรู้เก่ากับความรู้ใหม่ ซึ่งรวมถึงเทคโนโลยีใหม่ด้วยระบบข้อมูล (Information System) ที่เป็นข้อมูลสนับสนุนการตัดสินใจ การวางแผน และการดำเนินกิจกรรมในชุมชนที่มีการจัดเก็บและค้นหาอย่างเป็นระบบเพื่อเป็นฐานข้อมูลของชุมชน ที่ชุมชนสามารถเข้าถึงได้และใช้ประโยชน์ในการพัฒนาได้ตรงตามความต้องการของชุมชน และระบบความสัมพันธ์ (Relation System) ประกอบด้วย ระบบความสัมพันธ์ภายในชุมชนที่แสดงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ด้วยกันเองในเชิงอำนาจ การพึ่งพา พึ่งพิงกันในชุมชน ความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสิ่งมีชีวิต สิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์เหนือธรรมชาติ ซึ่งปรากฏในรูปของความคิด ความเชื่อและพิธีกรรม และระบบความสัมพันธ์ระหว่างชุมชนกับโลกภายนอก ชุมชนต้องมีข้อมูลระบบความสัมพันธ์กับโลกภายนอก ในด้านการซื้อขาย การแลกเปลี่ยนสินค้า ผลผลิต การช่วยเหลือในรูปของเครือข่าย หรือการรวมกลุ่ม รวมถึงบุคคลหรือองค์กรที่มีบทบาทกับการพัฒนาชุมชนโดยมีเงื่อนไขการมีส่วนร่วมแบบไตรภาคี (Tripartite Participations) ประกอบด้วย องค์กรภายในชุมชน องค์กรภาครัฐ และองค์กรภาคีสนับสนุน เพื่อพัฒนาระบบใหม่ในการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้ศักยภาพของทุนชุมชน พลังของชุมชน และการหนุนเสริมของภาคีเครือข่าย ได้ทำหน้าที่ได้อย่างสมบูรณ์ในการบริหารจัดการเพื่อให้ชุมชนมีความเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน

การกำหนดรูปแบบการพัฒนาไตรภาคีในชุมชนทั้ง ๓ รูปแบบ เนื่องจากการบริหารจัดการชุมชนในปัจจุบัน โดยมีลักษณะการบริหารจัดการเป็นระบบที่เปิดรับการพัฒนาจากภายนอก ประกอบกับชุมชนเป็นเป้าหมายและตัวชี้วัดสำคัญของหน่วยงานภาครัฐ จึงมีความหลากหลายขององค์กรที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการชุมชน ตามรูปแบบการพัฒนาแบบไตรภาคี โดยจัดกลุ่มตามลักษณะของภารกิจและลักษณะของหน่วยงานเป็น ๓ รูปแบบ ได้แก่ ๑) องค์กรชุมชน ๒) องค์กรภาครัฐ ๓) องค์กรภาคีสนับสนุน

ในส่วนของ รูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งแบบบูรณาการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง^{๒๔} นั้นประกอบด้วย ๓ แนวทาง คือ ๑) การฟื้นฟูชุมชน (The Restoration of the Community) ๒) การปรับตัวของชุมชน (The Adaptation of the Community) ๓) การดำรงอยู่ของชุมชน (The Existence of the Community) และ ๓) ระบบสนับสนุน (Triangle Support System) ได้แก่ ระบบความรู้ (Knowledge System) ระบบข้อมูล (Information System) และระบบความสัมพันธ์ (Relation System) โดยมีเงื่อนไขการมีส่วนร่วมแบบไตรภาคี (Tripartite

^{๒๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) และคณะ, *วิถีชุมชน*, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒).

^{๒๔} บำเพ็ญ เขียวหวาน, *การวิจัยชุมชนและการวางแผนพัฒนาชุมชน*, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๑).

Participations) ประกอบด้วย องค์กรภายในชุมชน องค์กรภาครัฐ และองค์กรภาคีสันับสนุน โดยมีแนวทางดังต่อไปนี้

๑. แนวทางการบริหารจัดการชุมชน ประกอบด้วย ๑) ด้านการฟื้นฟูชุมชนเป็นแนวทางที่จะทำให้ชุมชนได้หันกลับมาทบทวนวิถีการดำรงชีวิต ภูมิหลังทางวัฒนธรรม ภูมิปัญญา ทนของชุมชน และทรัพยากรที่อยู่ในชุมชน โดยยุทธศาสตร์การฟื้นฟูชุมชน มีลักษณะดังนี้ ๑) การสร้างแนวร่วมการพัฒนาจากทุกภาคส่วนในการฟื้นฟูชุมชน ๒) การสำรวจและวิเคราะห์ปัญหาและศักยภาพของชุมชน ๓) การบูรณาการแผนชีวิต แผนชุมชน และแผนพัฒนาท้องถิ่น ๔) การสืบค้นและพัฒนาศักยภาพแกนนำการเปลี่ยนแปลงในชุมชนทั้งแกนนำที่เป็นทางการและแกนนำตามธรรมชาติ ๒) แนวทางด้านการปรับตัวของชุมชนเป็นแนวทางที่เน้นการปรับตัวและการรับกับการเปลี่ยนแปลงของชุมชน จะทำให้ชุมชนสามารถมีภูมิคุ้มกันและพร้อมรับกับการเปลี่ยนแปลงในทุกด้าน มีรูปแบบการบริหารจัดการที่ดีแบบมีส่วนร่วม สามารถเฝ้าระวังปัญหาและจัดการปัญหา อุปสรรคได้อย่างมีส่วนร่วม มีข้อตกลงร่วมกันในชุมชน และเรียนรู้ในการแก้ปัญหาพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่อง แก้ปัญหาเริ่มแก้ปัญหากจากจุดที่เล็กที่สุด และทำตามลำดับขั้นตอนโดยเน้นการใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตของชุมชน ๓) แนวทางด้านการดำรงอยู่ของชุมชนเป็นแนวทางที่จะทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของเศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม โดยมีวิธีการผลิตแบบยั่งยืนของหมู่บ้านซึ่งการผลิตเป็นไปเพื่อตอบสนองต่อการบริโภคของตนเอง ชุมชนมีศักยภาพที่ยังคงสามารถดำรงรักษาอำนาจในการดูแลทรัพยากรต่างๆ และสร้างความเป็นปึกแผ่นให้เกิดขึ้นในชุมชนโดยคนในชุมชนมีความรักและหวงแหนชุมชน สามารถพึ่งตนเองได้ จะทำให้ชุมชนสามารถดำรงอยู่ได้อย่างยั่งยืนและมีภูมิคุ้มกัน

๒. ระบบสนับสนุนการบริหารจัดการชุมชน ๑) ระบบความรู้ ต้องมีการรวมเอาทุกๆ ด้านของการดำรงชีวิตและการจะดำรงอยู่ของชุมชนเพื่อให้สามารถบริหารจัดการชุมชนได้ ระบบความรู้ที่จำเป็น ได้แก่ ความรู้ในการประกอบอาชีพ ความรู้ในการคิดวิเคราะห์ปัญหา ความรู้ในการวางแผน ซึ่งชุมชนควรจะเรียนรู้จากอดีต ปัจจุบัน และอนาคต โดยมองถึงความรู้ที่มีอยู่ในตัวบุคคล และในชุมชนแล้วนำความรู้จากภายนอกมาประยุกต์ใช้ให้เกิดการผสมผสานทางความคิด ความรู้ และมีการจัดการความรู้อย่างต่อเนื่อง ๒) ระบบข้อมูลที่ประกอบด้วยข้อมูลด้านต่างๆ ของชุมชน ซึ่งจะเป็นฐานข้อมูลประกอบการตัดสินใจการวางแผนการดำเนินงานของชุมชนในด้านต่างๆ ให้มีความเหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน โดยมีระบบย่อยคือระบบข้อมูลโครงสร้างพื้นฐาน ระบบข้อมูลด้านเศรษฐกิจและระบบข้อมูลด้านทรัพยากรส่วนรวม ระบบข้อมูลด้านการคมนาคมและการติดต่อสื่อสารและระบบข้อมูลด้านสภาพสังคม ๓) ระบบความสัมพันธ์ที่อธิบายความสัมพันธ์ระหว่างคนกับธรรมชาติและคนกับคนด้วยกัน ระบบความสัมพันธ์จะทำหน้าที่ในการยึดโยงผู้คนในชุมชนให้มีความเป็นปึกแผ่นและช่วยเหลือเกื้อกูลกันมีพื้นฐานมาจากความสัมพันธ์แบบเครือญาติที่สืบเนื่องมาจากบรรพบุรุษ ซึ่งการค้นหารากเหง้าและต้นตระกูลในชุมชนจะทำให้ทราบเครือญาติและจะเป็นปัจจัยบวกที่ส่งผลต่อการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งได้

๓. เงื่อนไขการมีส่วนร่วมแบบไตรภาคี ได้แก่ การมีส่วนร่วมขององค์กรภาคีเครือข่ายในการบริหารจัดการชุมชน โดยมี ๑) องค์กรในชุมชนซึ่งเป็นองค์กรที่เกิดจากการรวมตัว รวมกลุ่มสมาชิกในชุมชนดำเนินกิจกรรม เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน

ประสานพลังองค์กรในชุมชน จัดระบบความรู้ ความสัมพันธ์ และระบบข้อมูลในชุมชนภายใต้
ทรัพยากรและภูมิปัญญาท้องถิ่น ๒) องค์กรภาครัฐที่มีบทบาทในการหนุนเสริมด้านกระบวนการคิด
กระบวนการเรียนรู้และเป็นพันธมิตรที่พัฒนาเคียงข้างกับชุมชน และ ๓) องค์กรภาคีสนับสนุนซึ่งเป็น
องค์กรที่นอกเหนือจากสององค์กรข้างต้น โดยเป็นองค์กรจากภายนอกชุมชนที่มีบทบาทในการพัฒนา
ด้านต่างๆ เข้าไปหนุนเสริมในการบริหารจัดการชุมชน และรวมถึงองค์กรภาคเอกชนอยู่ในกลุ่มนี้ด้วย
โดยสรุปองค์กรภาครัฐและองค์กรภาคีสนับสนุนมีบทบาทในการประสานการขับเคลื่อนให้เกิด
เครือข่ายการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างชุมชน ติดตามความก้าวหน้า และประเมินผลการพัฒนา
สนับสนุนงบประมาณ สร้างกระบวนการเรียนรู้ ด้านข้อมูลข่าวสาร และเทคโนโลยี บูรณาการความ
ร่วมมือ และหนุนเสริมอย่างต่อเนื่อง

๔. คุณลักษณะของการบริหารจัดการชุมชนตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ๑) ความ
พอประมาณ (Moderation) บริหารจัดการชุมชนให้เกิดความสมดุลในระยะยาว ไม่เบียดเบียนตนเอง
และผู้อื่น มีการผลิตและการบริโภคที่พอดี ๒) ความมีเหตุผล (Reasonable) การตัดสินใจในการดา
เนินกิจกรรมในชุมชน เป็นไปอย่างมีเหตุผล รอบคอบ โดยการตัดสินใจร่วมกันของชุมชน ๓) การมี
ภูมิคุ้มกันที่ดี (Self-immunity) การพัฒนาศักยภาพสมาชิกในชุมชนให้มีความพร้อมรับผลกระทบ
และการเปลี่ยนแปลงด้านต่างๆ ที่จะเกิดขึ้น โดยคำนึงถึงความเป็นไปได้ของสถานการณ์ต่างๆ ที่คาด
ว่าจะเกิดจากความเสี่ยงและความไม่แน่นอนที่อาจเกิดขึ้นได้ในอนาคต ๔) ความรู้ (Knowledge) ใช้
ความรู้ ข้อมูลข่าวสารและแนวคิดเชิงเหตุผลในการพัฒนาชุมชน โดยผสานความรู้และภูมิปัญญา
ท้องถิ่น ประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมตามสภาพการณ์ของชุมชน ๕) คุณธรรม (Integrity) สร้างสมาชิก
ในชุมชนให้มีความซื่อสัตย์ มีความเพียรพยายาม ประยุกต์ใช้หลักศาสนา และส่งเสริมให้เกิดความ
สามัคคีใช้ประโยชน์จากวัฒนธรรมที่ดำรง พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน

๕. คุณลักษณะของการพึ่งตนเองได้ของชุมชน ๑) ด้านจิตใจ ชุมชนมีการเรียนรู้เพื่อการ
พัฒนาอย่างต่อเนื่อง รู้จักแสวงหาแนวทางในการบริหารจัดการชุมชนแบบมีส่วนร่วม และมีศูนย์รวม
จิตใจที่ยึดโยงให้ชุมชนมีความเป็นเอกภาพยอมรับความคิดเห็นระหว่างกันและมองเห็นประโยชน์
ส่วนรวมของชุมชนเป็นที่ตั้ง ๒) ด้านสังคมมีการรวมกลุ่มเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลในด้านอาชีพ สวัสดิการ
และการดำรงชีพ กระจายอำนาจในการตัดสินใจและส่งเสริมให้เกิดการมีส่วนร่วมสูง มีการประสาน
ความร่วมมือและการสื่อสารระหว่างกัน และมีกฎกติกาของชุมชนเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข
๓) ด้านทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ชุมชน ควรมีความรู้ ความเข้าใจในการจัดการทรัพยากร
ดิน น้ำ ป่า ให้เกิดประโยชน์สูงสุดและมีระบบการจัดการทรัพยากรที่มีความเหมาะสมกับบริบทของ
พื้นที่มีการอนุรักษ์และฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชนอย่างต่อเนื่อง ๔) ด้าน
เทคโนโลยีมีการผสมผสานระหว่างเทคโนโลยีเก่าและเทคโนโลยีใหม่ได้อย่างเหมาะสม โดยไม่ละทิ้งวิถี
ชีวิตและภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบดั้งเดิม มีการรวมกลุ่มเพื่อจัดหาวัสดุ อุปกรณ์การผลิตที่เป็นเทคโนโลยี
ใหม่เป็นของส่วนร่วมเพื่อให้สมาชิกได้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน ๕) ด้านเศรษฐกิจ มีการจัดระบบการผลิต
การจำหน่ายที่มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันให้สมาชิกในชุมชนได้รับประโยชน์สูงสุดในรูปแบบของการ
รวมกลุ่ม การแปรรูปการผลิต โดยมีระบบการผลิตที่มุ่งตอบสนองความต้องการในการดำรงชีพของ
ชุมชนเป็นหลักและการผลิตเพื่อการจำหน่ายตลาดภายนอกตามลำดับ

๒.๙.๓ ชุมชนกับการเตรียมความพร้อมรับภัยพิบัติ

ในการเตรียมความพร้อมชุมชนเพื่อการจัดการทรัพยากรและเสริมสร้างศักยภาพของชุมชนหรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการทรัพยากรแบบพหุภาคี จะต้องมีการดำเนินการในเรื่องดังต่อไปนี้

๑. การกำหนดพื้นที่ลุ่มน้ำที่เป็นเป้าหมายในการจัดการ ทั้งนี้เพราะ แนวคิดของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเชิงพื้นที่มิได้เป็นเรื่องใหม่สำหรับสังคมไทย เพียงแต่ยังมิได้มีหน่วยงานหรือองค์กรใดนำแนวคิดนี้ไปประยุกต์ใช้ให้เกิดผลสำเร็จอย่างจริงจัง อย่างไรก็ตามแนวคิดในการจัดการทรัพยากรเชิงพื้นที่ก็ยังคงเป็นเรื่องที่ต้องสร้างความเข้าใจให้กับทุกฝ่ายได้ตระหนักและเห็นความสำคัญให้มากยิ่งขึ้น โดยเฉพาะการจัดการที่เน้นความร่วมมือแบบพหุภาคีอย่างสร้างสรรค์ถือเป็นกรอบแนวทางในการดำเนินงาน ซึ่งประกอบด้วยหลักการสำคัญดังนี้

๑) เป็นการจัดการที่เน้นการกำหนด “พื้นที่เป้าหมายเป็นหลัก (Target Area)” เพื่อให้เป็นพื้นที่เป้าหมายที่ชัดเจนสำหรับการจัดทำแผนพัฒนาฯ ในระดับพื้นที่ พื้นที่เป้าหมายจะมีขอบเขตเล็กหรือใหญ่นั้นขึ้นอยู่กับประเด็นปัญหาที่ต้องการจะวางแผนและจัดการ และขึ้นอยู่กับตัวชี้วัดความสำเร็จของการจัดการ ในเชิงวิชาการในปัจจุบันนิยมใช้ขอบเขตของการจัดการในระบบ “พื้นที่ลุ่มน้ำ (Watershed)” มาเป็นกรอบพื้นที่เป้าหมาย เนื่องจากระบบพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นระบบที่สามารถเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งในระบบนิเวศได้อย่างชัดเจน ทั้งระบบนิเวศที่อยู่ในพื้นที่ต้นน้ำ (Upper Watershed) ต่อเชื่อมมาถึงระบบนิเวศในพื้นที่ลุ่มน้ำตอนล่าง (Lower Watershed) อย่างไรก็ตามการจัดการทรัพยากรควรประยุกต์พื้นที่ลุ่มน้ำมาใช้ในการวางแผนจัดการให้เกิดความเหมาะสม เพื่อให้มองมิติของการพัฒนาอย่างเป็นองค์รวมทั้งพื้นที่ อย่างไรก็ตามหลักการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในมิติใหม่ที่จะเป็นการสร้างการยอมรับของชุมชนในพื้นที่ได้อย่างยั่งยืน และสอดคล้องกับยุทธศาสตร์ของรัฐ คือ การนำหลักการบริหารจัดการแบบ “ Area-Function-Participation and Decentralization (AFP&D)” หรือหลักการพื้นที่ – หน้าที่ – การมีส่วนร่วมและการกระจายอำนาจสู่ชุมชนหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคือ หลักการบริหารจัดการด้วยแนวทาง “Function Area Approach (FAA)” ซึ่งก็ยึดแนวทางของการจัดการโดยการกำหนดพื้นที่ลุ่มน้ำเป็นพื้นที่ยุทธศาสตร์ในการดำเนินงาน ควบคู่กับการกำหนดบทบาทภารกิจของแต่ละหน่วยงานในการปฏิบัติงานที่ชัดเจน ในการจัดการเชิงพื้นที่ต้องเปิดโอกาสให้ “ชุมชนท้องถิ่นเข้ามามีส่วนร่วมอย่างมีขบวนการ” และต้องต่อเนื่องอย่างเป็นระบบ เริ่มจากการวิเคราะห์ประเด็นปัญหา การวิเคราะห์โอกาสในการแก้ไขปัญหา รวมทั้งกำหนดรูปแบบการแก้ไขปัญหาและการติดตามประเมินผลการดำเนินงาน หากต้องการให้ชุมชนอยู่ร่วมกับทรัพยากรธรรมชาติได้อย่างยั่งยืนก็ต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนเหล่านั้นเข้ามามีส่วนร่วมในการตัดสินใจทุกขั้นตอนเพื่อให้เกิดการยอมรับในการแก้ไขปัญหาในอนาคต

๒) ต้องมีการตรวจสอบและติดตามการ “เปลี่ยนแปลงของระบบนิเวศ (Ecological Monitoring)” อย่างต่อเนื่อง ยิ่งในพื้นที่หนึ่งหากมีการพัฒนา หรือมีการนำเอา ทรัพยากรมาใช้ประโยชน์ จำนวนมาก แล้วอาจทำให้ระบบ นิเวศชุมชนเปลี่ยนไปจากเดิม ชุมชนก็จะต้องติดตามการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศอย่างใกล้ชิดเพื่อช่วยให้มีการวางแผนการจัดการพื้นที่ได้อย่างเหมาะสม

๒. การสำรวจสภาพแวดล้อมชุมชน เมื่อมีกระบวนการในการกำหนดพื้นที่เป้าหมายในชุมชนแล้ว ในขั้นตอนต่อไปคือ การร่วมกันออก สำรวจสภาพชุมชนในพื้นที่เป้าหมายทั้งทางด้านลักษณะ กายภาพ และการตั้งถิ่นฐานของชุมชน ส่วนราชการต่างๆ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ภาคเอกชน องค์กรเอกชน ผู้ทรงคุณวุฒิ พระสงฆ์ หรือผู้นำทางศาสนาต่างๆ รวมทั้งประชาชนในพื้นที่ ร่วมกันเดินสำรวจรอบๆ ชุมชน เพื่อ รวบรวมประเด็นปัญหาสำคัญที่ปรากฏในพื้นที่ การสำรวจสภาพแวดล้อมชุมชนจะใช้ วิธีการ การลงสำรวจในภาคสนามโดยตรงแบบสหวิทยาการ พร้อมทั้ง วิเคราะห์ความต้องการของชุมชน (Community Needs) และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีผลต่อการพัฒนาชุมชนโดยเฉพาะประเด็นด้านการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยการรวบรวมและประมวลเป็นฐานข้อมูลระดับพื้นที่ในด้านต่างๆ เพื่อใช้ในการสนับสนุนการตัดสินใจ ในการดำเนินงานในการจัดทำแผนงานในการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ในกรณีเกิดปัญหาล้ำพียง

๓. มีการจัดตั้งคณะกรรมการวางแผนหลักและคณะกรรมการภาคประชาชนขึ้นอย่างเป็นทางการโดยจังหวัด อำเภอ หรือองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นที่เป็นเจ้าของพื้นที่เป้าหมาย เพื่อให้การจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาและสามารถบรรลุผลตามเป้าหมายที่ได้ กำหนดไว้ และสามารถใช้เป็นกรอบแนวคิดหลักในการจัดทำแผนงาน โครงการกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อ นำไปสู่การปฏิบัติให้มีประสิทธิผลนั้น มีกลยุทธ์นำไปสู่ความสำเร็จดังนี้

๑) การแต่งตั้งคณะกรรมการวางแผนหลัก (Core Planning Team) ในการจัดทำแผน ขึ้น และควรได้รับการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการจากหน่วยงานราชการที่มีอำนาจในพื้นที่ เช่น จังหวัด อำเภอ หรือระดับท้องถิ่น เช่น เทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล ซึ่งองค์ประกอบของคณะกรรมการวางแผนหลักควรประกอบด้วย ผู้แทนส่วนราชการทั้งระดับผู้ตัดสินใจและระดับผู้ปฏิบัติงานโดยควร คัดเลือกจากหน่วยงานราชการต่างๆ ในพื้นที่ รวมทั้งผู้นำท้องถิ่นในระดับต่างๆ ได้แก่ องค์กรปกครอง ส่วนท้องถิ่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกกลุ่มหรือชมรม ผู้แทนองค์กรพัฒนาเอกชน ในหลักการควรจะ แบ่งสัดส่วนระหว่างตัวแทนจากภาคราชการ และภาคเอกชน และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอย่าง ละ ๕๐ : ๕๐ ซึ่งคณะกรรมการวางแผนหลักที่ได้แต่งตั้งขึ้นควรมีบทบาทหน้าที่สำคัญ ดังนี้

- (๑) รวบรวมและนำเสนอข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในพื้นที่
- (๒) วิเคราะห์ปัญหาและเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในพื้นที่
- (๓) จัดทำแผนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เพื่อการพัฒนา อย่างต่อเนื่อง รวมทั้งการเสนอแนะแผนงานและโครงการต่าง ๆ
- (๔) ร่วมดำเนินการในส่วนที่เกี่ยวข้องกับขบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนใน การบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- (๕) ร่วมติดตามประเมินผลการดำเนินกิจกรรม/โครงการตามแผนการจัดการ
- (๖) พิจารณาทบทวนความเหมาะสมของแผนการจัดการ

๒) คณะกรรมการภาคประชาชน (People Participation Committee) เป็น ตัวแทนของประชาชนที่ได้รับการคัดเลือกเข้ามาควรมีความหลากหลายของสมาชิกในชุมชนตามสาขา อาชีพหลักเพื่อร่วมดำเนินการจัดทำแผนการจัดการในพื้นที่ลักษณะคู่ขนานกับคณะทำงานวางแผน หลัก ซึ่งตัวแทนภาคประชาชนควรมีบทบาทหน้าที่ดังนี้

- (๑) ร่วมประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมของตัวแทนภาคประชาชน
- (๒) ให้ข้อมูลเท็จจริงในพื้นที่ตามความต้องการที่แท้จริงของชุมชน
- (๓) พิจารณาความถูกต้องเหมาะสมของผลการประชุมคณะทำงานวางแผนหลัก
- (๔) ให้ข้อคิดเห็นข้อเสนอแนะหรือแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่คณะทำงานวางแผนหลัก

๔. กำหนดให้มีวิทยากรกระบวนการ (Facilitators) เพื่อดำเนินการประชุมเชิงปฏิบัติการให้ได้ผลเป็นไปตามเป้าหมายขบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมโดยเฉพาะการประชุมเชิงปฏิบัติการนั้นในหลายครั้งเป็นการยากที่จะเริ่มต้นการดำเนินงานได้อย่างราบรื่น เพราะขบวนการดังกล่าวมีส่วนเกี่ยวข้องกับกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียเป็นจำนวนมากและผลจากการประชุมหรือการระดมความคิดเห็นย่อมมีผลกระทบต่อกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในภาคส่วนต่าง ๆ ที่ไม่ได้เกี่ยวข้อง หากฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งมาทำหน้าที่เป็นตัวแทนของชุมชนในการประชุมซึ่งอาจจะเกิดความไม่เชื่อมั่นในการแก้ไขปัญหา จึงจำเป็นต้องกำหนดให้มีคณะบุคคลเข้ามาทำหน้าที่เป็นผู้ดำเนินขบวนการดังกล่าวให้มีความราบรื่นตามกติกาที่ได้กำหนดไว้อย่างมี “ความเป็นกลางมากที่สุด” โดยวิทยากรกระบวนการกลุ่ม คือ ผู้ที่ทำหน้าที่ให้คำปรึกษาต่อบุคคลหรือกลุ่มคนในการหาทางออกในการดำเนินงานว่าควรจะเป็นไปในทิศทางใด โดยปกติจะวางตัวเป็นกลางในประเด็นเนื้อหาที่ทำการอภิปรายกัน และหากกลุ่มผู้มีส่วนได้ส่วนเสียมีเป้าหมายที่จะสร้างข้อถกเถียงก็จะทำหน้าที่เป็นผู้เจรจาไกล่เกลี่ย ดังนั้นวิทยากรกระบวนการกลุ่มจึงต้อง เป็นผู้ชำนาญในการวางรูปแบบกระบวนการไปใช้อย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งรวมถึงการกำหนดลำดับการอภิปรายตลอดจนการแก้ไขปัญหา การใช้ทักษะในการสื่อสารและการจัดการความขัดแย้ง บทบาทของวิทยากรกระบวนการกลุ่มจะแสดงบทบาทในหลาย ๆ อย่าง นับตั้งแต่บทบาทการให้คำปรึกษาและเสนอแนะเกี่ยวกับขบวนการกลุ่ม ตลอดจนหน้าที่ในการจัดการประชุม การวางรูปแบบ และจัดขบวนการกลุ่ม รวมไปถึงงานที่จะต้องทำ เช่น กำหนดวาระและลำดับของเรื่องบทบาทต่าง ๆ จะถูกกำหนดโดยผู้มีส่วนร่วมในกลุ่มและอาจจะปรับเปลี่ยนหมุนไปตามกระบวนการที่เปลี่ยนแปลงไป

๒.๙.๔ ชุมชนกับการจัดการภัยพิบัติ

ในแผนการการจัดการภัยพิบัติชุมชนน่าจะมี การวางกรอบไว้ ๓ ระยะ คือ ๑) ระยะเตรียมรับมือก่อนเกิดภัย ระยะเผชิญหน้า และระยะฟื้นฟูชุมชน การเตรียมตัวย่อมต้องเตรียมที่อพยพ เตรียมอาหารสำหรับคนและสัตว์ เตรียมเรือแพ เตรียมระบบเตือนภัย เตรียมการอพยพ ๒) ระยะเผชิญหน้าย่อมต้องไปถึงระบบการผลิตหรือจัดทำอาหาร การจัดการศูนย์อพยพ การจัดการระบบความปลอดภัยทรัพย์สินและชุมชน การจัดการเครื่องอุปโภค บริโภค การจัดการสุขาภิบาล น้ำเสีย สุขภาพอนามัย การประสานการช่วยเหลือกับภายนอก เป็นต้น ๓) ระยะฟื้นฟูต้องดูแลถึงการซ่อมแซมบ้าน พื้นระบบเกษตร จัดหาเมล็ดพันธุ์ ปรับปรุงระบบสาธารณสุข โภค การพัฒนาอาชีพ ฯลฯ

ขณะเดียวกันหลักการสำคัญในการจัดการกับปัญหาภัยพิบัติต่าง ๆ ที่อาจจะเกิดขึ้นในชุมชน สิ่งที่ต้องพึงระวังและให้ความสำคัญในลำดับต้น ๆ น่าจะประกอบด้วย

๑. แม้ว่าชุมชนในยุคปัจจุบันจะไม่สามารถพึ่งตนเองได้ร้อยเปอร์เซ็นต์ แต่เราต้องตั้งฐานความคิดว่าการจัดการภัยพิบัติต้องพึ่งตนเองทุกระดับ คือ ทุกครอบครัวต้องพึ่งตนเองเรื่องอะไร ทุกหมู่บ้านพึ่งตนเองเรื่องอะไร และทุกตำบล/เมืองพึ่งตนเองเรื่องอะไร ถ้าตั้งความคิดแบบนี้และลงมือออกแบบการเตรียมรับมือภัยพิบัติ เราจะพบว่าหมู่บ้านต้องการความช่วยเหลือจากภายนอกน้อยมาก หลักการนี้ใช้ได้กับทุกระยะของการจัดการ เช่น ในการตั้งศูนย์อพยพนั้น ต้องให้ศูนย์สามารถจัดการตนเองให้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ ให้เขาหุงหาอาหารเองเร็วที่สุด ให้เขาจัดหาอาหารเองเร็วที่สุดและให้แต่ละครอบครัวช่วยเหลือตนเองเร็วที่สุด และเลิกศูนย์อพยพเสียให้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้

๒. แกนกลางคือองค์กรชุมชนกับการจัดการภัยพิบัติ ชุมชนจะต้องทำงานเป็นองค์กร มีหลายองค์กรก็เชื่อมโยงเป็นเครือข่าย จึงจะมีพลังในการบริหารจัดการ เพราะหลายองค์กรหมายถึงหลายผู้นำ หลายแหล่งทรัพยากร หลายทักษะ ความชำนาญ เมื่อองค์กรชุมชนเชื่อมโยงกันครบถ้วนแล้ว ตั้งตัวแล้วจึงประสานหน่วยงานภายนอกมาสนับสนุน หน่วยงานภายนอกทุกหน่วยงานยินดีทำงานกับทุกชุมชนที่มีการจัดระบบของตนเองอย่างเข้มแข็ง เหตุที่ต้องตั้งต้นที่องค์กรชุมชนเพราะองค์กรชุมชนเป็นการรวมตัวกันตามความสมัครใจ มีฐานสมาชิกที่กว้างขวาง มีผู้นำที่ได้รับการยอมรับนับถือ ถ้าเราตั้งต้นที่อบต.หรือเทศบาล เราจะหนีไม่พ้นมิติทางการเมืองที่ตกเป็นผักเป็นฝ่ายเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา สุดท้ายจะถึงทางตัน

๓. เจ้าของปัญหาแก้ปัญหาดตนเอง ถึงแม้ว่าเราจะตั้งต้นด้วยการให้องค์กรชุมชนซึ่งเป็นองค์กรที่อยู่ใกล้ชิดชุมชนมากที่สุดเป็นแกนกลางแล้ว เรายังจะหนีไม่พ้นปัญหาเดิมคือประชาชนก็ยังหวังว่าองค์กรเหล่านี้จะเป็นผู้มาช่วยตนเอง มาจัดการชีวิตของตนเอง ฝากความหวังไว้ที่ผู้นำชุมชน กระบวนการทำงานต้องพลิกกลับว่าคนที่ประสบปัญหาทุกคนต้องมาจัดการปัญหาดตนเอง ต้องมาหุงข้าวเลี้ยงดูกันเอง หาผักหาปลาช่วยในศูนย์อพยพ เก็บขยะ ดูแลรักษาความปลอดภัย ปั่นอัดเม็ด บอลล์ จัดตั้งกันขึ้นมาเป็นคณะกรรมการที่จะจัดการเรื่องนี้ด้วยตนเอง ที่ประชุมของการจัดการภัยพิบัติต้องเต็มไปด้วยผู้ประสบภัยที่มาร่วมวางแผนจัดการตนเอง ไม่ใช่ผู้เข้าร่วมประชุมส่วนใหญ่คือหน่วยงานช่วยเหลือ

๔. การสร้างความร่วมมือและเครือข่าย งานภัยพิบัติไม่มีใครหรือหน่วยงานไหนสามารถทำงานตามลำพังได้ต้องมีการประสานงานกันอย่างสม่ำเสมอ รวมพลังคน ทักษะ ทรัพยากรอย่างกว้างขวาง เครือข่ายองค์กรชุมชนที่ทำงานเรื่องนี้ก็ต้องทำงานแบบเดียวกันคือ เมื่อตั้งตัวได้แล้วก็ต้องประสานงานกับผู้นำท้องถิ่น ท้องถิ่น หน่วยงานราชการ องค์กรพัฒนาเอกชน ธุรกิจ คนใจบุญทั้งหลายมาทำงานร่วมกัน ต้องย้ำว่าองค์กรชุมชนต้อง “ตั้งตัว” จัดการตนเอง ช่วยเหลือตนเองให้ได้ก่อนจึงจะขอความช่วยเหลือจากคนอื่น ไม่เช่นนั้น คนที่มาช่วยเหลือทั้งหลายนั้นและจะเป็นคนกำหนดวาระการจัดการภัยพิบัติของชุมชน ดังที่เป็นอยู่มากหลายในปัจจุบันนอกจากประสานงานกับหน่วยงานต่างๆ แล้ว การเชื่อมโยงเครือข่ายองค์กรชุมชนทั้งในพื้นที่ นอกพื้นที่เป็นสิ่งสำคัญอย่างยิ่ง เพราะจะกำหนดทิศทางการทำงานสำคัญได้หลายเรื่อง เช่น เราจะซื้อข้าวสารจากร้านค้าขนาดใหญ่หรือจะซื้อตรงจากโรงสีชุมชนของชาวนา จะซื้อน้ำดื่มจากร้านค้าขนาดใหญ่หรือจะซื้อจากโรงน้ำดื่มชุมชน จะร้องขอเรือจากหน่วยงานหรือจากเครือข่ายประมงพื้นบ้านใกล้เคียง เป็นต้น การเชื่อมโยงเครือข่ายองค์กรชุมชนจะทำให้ทั้งผู้ให้และผู้รับมีความเข้มแข็งไปด้วยกัน

สำหรับปฏิบัติการหรือการจัดการภัยพิบัติของชุมชนนั้นไม่เพียงปฏิบัติการในชุมชน แต่ยังมีขบวนการองค์กรชุมชนที่เกี่ยวข้องที่ต้องดำเนินการในการจัดการภัยพิบัติชุมชนนั้น ได้แก่

๑. นโยบายสาธารณะ เพราะปัญหาทุกภัยส่วนใหญ่ไม่สามารถแก้ไขเฉพาะพื้นที่เล็ก ๆ ขนาดตำบล อำเภอหรือแม้แต่จังหวัด แต่ต้องแก้ทั้งระบบลุ่มน้ำ ทบวงจรระบบระบายน้ำ ระบบการผันน้ำทั้งระบบ ถ้าชุมชนไม่ก้าวล่วงไปยังพื้นที่นี้ การตัดสินใจเก็บน้ำ ปล่อยน้ำ ใช้น้ำ ก็จะอยู่ที่ผู้เชี่ยวชาญในหน่วยงานต่าง ๆ เป็นหลักและมาจบลงตามสภาพที่เราเห็นในปัจจุบัน พื้นที่ที่สามคือพื้นที่เครือข่าย การเชื่อมโยงระหว่างองค์กรชุมชน ระหว่างองค์กรชุมชนกับประชาสังคม ในตำบล อำเภอ จังหวัด ลุ่มน้ำ เพื่อสร้างพลังการเปลี่ยนแปลงนโยบายร่วมกัน ช่วยเหลือกันและกันในช่วงวิกฤติ พื้นที่ที่สี่ที่ชุมชนต้องเข้าไปมีส่วนคือพื้นที่ทางอากาศ ผ่านสื่อต่าง ๆ เพื่อเปลี่ยนจิตสำนึกและความเคยชินของสังคมว่าต่อไปนี้เรื่องภัยพิบัติชุมชนจะเป็นพระเอกจัดการ ไม่ใช่เป็นผู้ร้องขอเสริมบารมีผู้บริจาค ดังที่ปรากฏอยู่ในสื่อทั่วไป

๒. กองทุนภัยพิบัติ ขบวนการองค์กรชุมชนมีการจัดการกองทุนในเรื่องต่างๆ มายาวนาน เช่น กลุ่มออมทรัพย์ กองทุนหมู่บ้าน กองทุนเมล็ดพันธุ์ ฯลฯ ต้องเริ่มปรับประสบการณ์นี้มาใช้ในการจัดการกองทุนภัยพิบัติจัดตั้งกองทุนระดับตำบล จังหวัด ภาค ประเทศ ตามความเหมาะสม หรือจะขยายกองทุนสวัสดิการชุมชนที่เก็บเงินวันละบาทมาเป็นกองทุนเพื่อภัยพิบัติโดยเฉพาะ เพราะภัยพิบัติจะยังมาอีกแน่นอนและมาบ่อย ๆ กองทุนภัยพิบัติคือรูปแบบหนึ่งของการพึ่งตนเองทางการเงินของชุมชน นอกจากนี้ยังสามารถคิดถึงกองทุนที่ไม่ใช่เงินในรูปแบบอื่น ๆ เช่น กองทุนเมล็ดพันธุ์ กองทุนข้าว กองทุนอาหาร ฯลฯ ตามสภาพความพร้อมของแต่ละชุมชน

๓. คณะกรรมการ ในการบริหารจัดการภัยพิบัติชุมชนจำเป็นต้องมีโครงสร้างองค์กรที่มีส่วนร่วมจากหลายฝ่าย เป็นเครื่องมือขับเคลื่อน คณะกรรมการอาจมีทั้งระดับตำบล อำเภอ จังหวัดหรือแม้แต่ภาค โดยบทบาทที่แตกต่างกันไป คณะกรรมการสามารถมีบทบาททั้งในระยะเตรียมตัวเผชิญหน้าและฟื้นฟู คือ สามารถทำงานได้ตลอดทั้งปี ไม่ใช่เฉพาะช่วงภัยมาเท่านั้น เพราะการเตรียมตัวนั้นอาจต้องทำเป็นปีหรือหลายปี (เช่น สะสมกองทุน สะสมอาหาร ย้ายชุมชน ตัดถนนใหม่) คณะกรรมการประชาชนระดับจังหวัด ภาคหรือลุ่มน้ำ จะมีบทบาทสำคัญในเรื่องการผลักดันนโยบายสาธารณะเกี่ยวกับการจัดการภัยพิบัติและการเชื่อมโยงเครือข่าย ในขณะที่คณะกรรมการระดับชุมชนเน้นทำงานปฏิบัติการสู่ภัยเป็นหลัก

๓. ข้อมูล เมื่อเกิดภัยพิบัติทุกฝ่ายจะถามหาข้อมูลและข้อมูลจะมีค่ามากเพราะสามารถแปลงเป็นเงินทองและข้าวของบริจาคได้จำนวนมากองค์กรชุมชนและเจ้าของปัญหาจะต้องช่วยกันจัดทำข้อมูลเอง เพื่อความถูกต้อง ครบถ้วนและทันเวลา เจ้าของปัญหาจะรู้ข้อมูลและแนวทางการแก้ไขที่ดีที่สุดและเราต้องใช้ข้อมูลเพื่อการสร้างจิตสำนึกของคนในชุมชน ให้คนในชุมชนเห็นว่าความเสียหาย ความทุกข์ที่มาจากภัยพิบัตินั้นมากมายขนาดไหนและเราควรจะวางแผนจัดการชุมชนอย่างไรโดยทั่วไปข้อมูลภัยพิบัติจะมีสองก้อนใหญ่ ๆ คือ ข้อมูลความเสียหายทั่วไปและข้อมูลเฉพาะเพื่อการฟื้นฟูและผลักดันนโยบาย อย่าเสียเวลากับข้อมูลก่อนแรกมากเกินไป ให้ลงทุนกับข้อมูลประเภทที่สองให้มาก เพราะเป็นข้อมูลที่นำไปสู่การปฏิบัติการ (Information for Action) เช่น ข้อมูลความเสียหายและความต้องการการซ่อมแซมของบ้านรายหลัง ข้อมูลพื้นที่เสียหายเพื่อ

สนับสนุนข้อเสนอให้ปรับเปลี่ยนรอบการผลิตทางการเกษตรของชุมชน ข้อมูลเกี่ยวกับเด็กคนพิการ คนป่วยก็จำเป็นสำหรับการเตรียมตัวอพยพก่อนน้ำมาถึงหน้าบ้าน เป็นต้น

๔. การสื่อสาร ถือเป็นองค์ประกอบสำคัญมากของงานภัยพิบัติการสื่อสารที่ดี ทันทีทันใด ถูกต้องสามารถช่วยคนจำนวนมากได้ การสื่อสารไม่ใช่แค่การรายงานตัวเลขจากหน่วยงานมาสู่ชุมชน แต่หมายถึงการสร้างเครือข่ายการสื่อสารระหว่างคนที่เกี่ยวข้อง เช่น การสร้างเครือข่ายเตือนภัยระหว่างคนต้นน้ำกับคนปลายน้ำ การแจ้งเตือนภัยคนในชุมชน การระดมความช่วยเหลือจากพื้นที่อื่น ๆ หอกระจายข่าวช่วยกระจายข่าวในหมู่บ้านได้ ระดับตำบล/อำเภอต้องใช้วิทยุชุมชน ระดับจังหวัดต้องใช้วิทยุกระจายเสียงปกติ ที่ควรเปลี่ยนมาทำงานภัยพิบัติอย่างทันที่ทันใดตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญ การสื่อสารกับสาธารณะก็ต้องทำต้องวางแผน กำหนดวาระของชุมชนเพื่อขึ้นสู่สังคม ในสื่อสาธารณะเป็นช่วง ๆ

กล่าวโดยสรุป การจัดการภัยพิบัติในปัจจุบันนี้ รวมศูนย์การจัดการอยู่ที่หน่วยงาน ซึ่งพิสูจน์แล้วว่าไม่สามารถจัดการได้ ในขณะที่ชุมชนก็อ่อนแอลงทุกวันเพราะรอให้คนอื่นมาแก้ปัญหาให้ การจัดการภัยพิบัติโดยชุมชนมีหลักการสำคัญคือ ยึดหลักการพึ่งตนเอง การใช้องค์กรชุมชนเป็นแกนกลาง แต่ทำงานร่วมกับภาคีการพัฒนาและให้เจ้าของปัญหาลุกขึ้นมาแก้ปัญหาตนเอง สิ่งที่ต้องดำเนินการครอบคลุมในสี่มิติ คือ การจัดการในพื้นที่ทั้งระยะรับมือ เผชิญหน้าและฟื้นฟู การเชื่อมโยงเครือข่าย การผลักดันนโยบายการจัดการภัยพิบัติและการจัดการสื่อสารสาธารณะ องค์ประกอบสำคัญคือ แผนการจัดการ คณะกรรมการ ระบบข้อมูลและการสื่อสารและกองทุนการจัดการภัยพิบัติในทุกระดับ

๒.๙.๕ แนวทางการบริหารจัดการน้ำของชุมชน

ตามกรอบแนวทางการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ ๑๐ (พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๔) ได้กำหนดไว้ในเรื่องของการเพิ่มประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมไว้เพื่อให้ชุมชนได้นำไปประยุกต์ใช้ในพื้นที่ ดังนี้

๑. การบริหารจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ

๑.๑ การสร้างความเข้มแข็งให้กับกลไกการบริหารจัดการลุ่มน้ำอย่างเป็นระบบโดยต่อยอดภาคประชาสังคมจังหวัด แล้วขยายออกเป็นภาคประชาสังคมลุ่มน้ำที่ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง พร้อมทั้งเชื่อมโยงให้เป็นเครือข่าย ในการร่วมบริหารจัดการและใช้ประโยชน์ร่วมกับลุ่มน้ำใกล้เคียงเพื่อเปลี่ยนน้ำต้นทุนระหว่างกัน

๑.๒ การสนับสนุนให้ชุมชนท้องถิ่นจัดทำแหล่งน้ำขนาดเล็กและฝายแม้ว (Check Dam) เพื่อชะลอน้ำ เสริมความชุ่มชื้น เพื่อคืนความสมบูรณ์ให้กับป่า และดักตะกอน

๑.๓ การจัดระบบฐานข้อมูลน้ำให้ทันสมัยให้สามารถใช้ประโยชน์การวางแผนสนับสนุนกิจกรรมของภาคการผลิต และในการเป็นระบบเตือนภัยถึงสถานการณ์น้ำ

๑.๔ กำหนดให้ทุกองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นต้องคิดรวมค่าบำบัดน้ำเสียไว้ในค่าน้ำประปา โดยให้คิดในอัตราที่ก้าวหน้า โดยสนับสนุนให้มีการปรับปรุงประสิทธิภาพของระบบรวบรวมและบำบัดให้มีประสิทธิภาพ และครอบคลุมพื้นที่ ควบคู่ไปกับการส่งเสริมให้มีระบบบำบัดน้ำเสีย ณ แหล่งกำเนิด ทั้งจากภาคอุตสาหกรรม ฟาร์มเลี้ยงสัตว์ ภาคบริการและครัวเรือน

๑.๕ การใช้โอกาสในการมีความร่วมมือในระดับภูมิภาคกับประเทศเพื่อนบ้านเพื่อบริหารจัดการลุ่มน้ำระหว่างประเทศให้ต่างได้ประโยชน์ร่วมกัน เช่น การเจรจากับจีนเวียดนาม กัมพูชา ลาว และพม่า ภายใต้อนุสัญญาความร่วมมือของกลุ่มประเทศในภูมิภาคลุ่มน้ำโขง (Greater Mekhong Sub-region: GMS) เพื่อหาข้อตกลงร่วมกันในการบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำในลุ่มน้ำโขงร่วมกัน เป็นต้น

๒. การส่งเสริมการมีส่วนร่วมของพหุภาคี โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชน ในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างแท้จริง โดยให้ความสำคัญเป็นลำดับแรกกับการเข้าร่วมบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมแก่ชุมชนภายในท้องถิ่นทั้งนี้ภายใต้ขอบเขตแห่งสิทธิและหน้าที่ที่ชัดเจนตลอดกระบวนการเข้ามีส่วนร่วม โดยจะต้องไม่เป็นการลิดรอนผลประโยชน์ของคนทั้งชาติโดยรวม^{๒๕}

ขณะเดียวกันชุมชนยังสามารถที่จะบริหารจัดการ การจัดการน้ำ ได้โดยชุมชนเอง โดยยึดรูปแบบการบริหารจัดการน้ำตามแนวปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งสามารถนำมาบูรณาการเข้าด้วยกันได้ เนื่องจากการ บริหารจัดการน้ำเป็นการจัดการเพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ตามธรรมชาติ โดยที่มนุษย์ไม่ต้องเข้าไปปรับเปลี่ยนธรรมชาติ การ บริหารจัดการตามแนวปรัชญานี้ จึงเป็นเพียงการควบคุม ดูแลมิให้เกิดการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติจนเกินขีดความสามารถ ที่จะรองรับได้ ซึ่งจาก ปรากฏการณ์น้ำท่วมฉับพลัน ดินถล่มในหลายพื้นที่ของประเทศสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ จนขาดการดูแลรักษาอย่างต่อเนื่อง การใช้ประโยชน์ที่ดินในพื้นที่สูงชัน การเพาะปลูกพืชเกษตรโดยขาดการอนุรักษ์ดินและน้ำที่เหมาะสม รวมถึงการตั้งถิ่นฐานชุมชนในพื้นที่ต้นน้ำ ล้วนมีอิทธิพลต่อความอยู่รอดของทรัพยากรธรรมชาติอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

การที่จะทำให้ทรัพยากรธรรมชาติ ทั้งทรัพยากรดิน น้ำ ป่า ชุมชน (เรียกรวมกันว่าระบบนิเวศลุ่มน้ำ) ได้รับการคุ้มครองและจัดการการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนยาวนานได้นั้นไม่ได้หมายความว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทั้งหลาย ต้องแสวงหางบประมาณเป็นจำนวนมากเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศทางธรรมชาติ เพราะแม้ว่าจะมีการลงทุนและการจัดสรรงบประมาณมากเท่าใด ก็ไม่ได้เป็นเครื่องยืนยันว่าทรัพยากรธรรมชาติจะได้รับการฟื้นฟูอย่างยั่งยืน เนื่องจากหากชุมชนในท้องถิ่นไม่ได้ความร่วมมือในการบำรุงรักษาและฟื้นฟู ทรัพยากรธรรมชาติเหล่านั้นก็จะเสื่อมโทรมอีกต่อไป

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการ บริหารจัดการน้ำจึงเป็นการนำเอาความเป็นทางสายกลาง การเข้าถึงความเป็นไปของธรรมชาติ การเกื้อกูลของสิ่งแวดล้อมในระบบนิเวศมาใช้ในการจัดการ เป็นการจัดการที่เริ่มต้นจากการปฏิบัติจริงให้เป็นแบบอย่างที่ดี เพื่อพิสูจน์ความสำเร็จของการจัดการทรัพยากรน้ำ ขณะเดียวกันก็ส่งผลให้ชุมชนใช้ทรัพยากรน้ำเหล่านั้นได้อย่างยั่งยืนในเชิงของการกำหนดนโยบายการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของรัฐ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงยังเป็นเครื่องมือในการเพิ่มประสิทธิภาพของการดำเนินนโยบายได้อย่างเข้มแข็ง เนื่องจากนโยบายที่ต้นต้นต้องเป็นนโยบายที่อยู่บนพื้นฐานของความเป็นไปได้ในทางปฏิบัติมีความเสมอภาค เท่าเทียม และให้โอกาสแก่ประชาชนทุกภาคส่วนในการนำนโยบายไปประยุกต์ใช้ได้ในชีวิตจริงของแต่ละบุคคล หรือชุมชน ความพอเพียง จึงส่งผลต่อการดำเนินนโยบายที่ไม่เน้นการลงทุนมหาศาล ไม่เน้นการใช้ทรัพยากรธรรมชาติ

^{๒๕} กิตติชัย รัตนะ, การมีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำ, (กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาอนุรักษวิทยา คณะวนศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๓๖.

เป็นวัตถุดิบในการพัฒนาเศรษฐกิจแบบแข่งขัน ก็รัฐสามารถดำเนินนโยบายในลักษณะนี้ได้ ย่อมเป็นการสร้างหลักประกันให้กับชุมชนและสังคมได้ว่าทรัพยากรธรรมชาติจะได้รับการดูแลและจัดการอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล

กล่าวโดยสรุป หากพิจารณาในแง่ของการปฏิบัติเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรน้ำตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง อาจหมายถึงการเห็นความสำคัญของการสร้างความสมดุลของทรัพยากรน้ำ เช่น การดูแลรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำ และกำหนดกติกาในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรน้ำร่วมกัน โดยไม่เป็นการทำให้ทรัพยากรน้ำเสื่อมโทรมลงไป เป็นการใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนท้องถิ่นในการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ

๒.๑๐ การจัดการชุมชนบนพื้นฐานการมีส่วนร่วม

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา หลักการมีส่วนร่วมของประชาชน (Public Participation) ในการบริหารจัดการหรือการดำเนินงานโครงการของรัฐ รวมถึงการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้งในระดับชาติและระดับสากล การมีส่วนร่วมของประชาชนถือเป็นคุณค่าที่สำคัญที่มีต่อการพัฒนาประชาธิปไตยแบบมีส่วนร่วม (Participation Democracy) และเป็นหลักสำคัญของธรรมาภิบาลในการบริหาร ซึ่งจะนำไปสู่การบริหารจัดการและการตัดสินใจในทุกนโยบายสาธารณะเพื่อที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สุขแก่ส่วนรวมและก่อให้เกิดการพัฒนาสร้างสรรค์ในรูปแบบการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยเฉพาะการพัฒนาและการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่มีอยู่ในชุมชนท้องถิ่น การมีส่วนร่วมถือเป็นแนวคิดที่มีการแพร่หลายในวงการพัฒนาโดยมีฐานแนวคิดมาจากโลกตะวันตกโดยและถูกนำมาใช้ในทางสังคมวิทยา ปัจจุบันการมีส่วนร่วมถือเป็นฐานแนวคิดที่ได้ถูกนำมาใช้ในทุวงการ โดยเฉพาะในระบบการบริหารราชการแผ่นดินยุคใหม่ที่เรียกว่าการบริหารราชการแผ่นดินเปิด (Open Governance) ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐-๒๕๕๐ และได้มีแผนปฏิบัติการเกิดขึ้นตามพระราชบัญญัติว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. ๒๕๕๖ ซึ่งในการบริหารราชการแบบนี้รัฐจะต้องเปิดโอกาสให้ประชาชน ภาคประชาสังคมและผู้มีส่วนได้เสียหรือมีส่วนเกี่ยวข้องเข้ามามีส่วนร่วมในการกำหนดนโยบาย แผนงาน โครงการ หรือกฎหมายต่างๆ รวมถึงประชาชนจะต้องมีสิทธิในการได้รับรู้ข้อมูล ข่าวสาร ประโยชน์ และสามารถเข้าถึงกระบวนการยุติธรรม รวมถึงมีสิทธิในการตรวจสอบการใช้อำนาจของรัฐ ดังรายละเอียดที่ได้ศึกษารวบรวมมาดังนี้

๒.๑๐.๑ ความหมายของการมีส่วนร่วม

ภายใต้กรอบความคิดที่จะสร้างความทันสมัยให้เกิดขึ้นตั้งแต่ปี ค.ศ. ๑๙๖๐ หลายประเทศต้องการที่จะปรับเปลี่ยนชาวบ้านในพื้นที่ต่างๆ ให้เปิดรับเอาเทคโนโลยีใหม่ ๆ และให้ความสำคัญต่อความรู้พื้นฐานในฐานะความรู้ที่เหมาะสมกับสภาพการณ์ที่เกิดขึ้นในภูมิภาคนั้นๆ ที่จำเป็นจะต้องรับเอาเทคโนโลยีเข้าไปทดแทนในบางกรณีโดยอาศัยการแทรกซึม การกดดัน หรือที่ร้ายแรงที่สุดคือการครอบงำโดยภาครัฐหรืออำนาจเบี่ยงเบน ผลที่ตามมาทำให้นักพัฒนา นักวิชาการ หรือนักเคลื่อนไหวภาคประชาชน (Non Government Organizations = NGOs) ได้ฝึกกำลังผลักดันกรอบความคิดในการพัฒนาที่ต้องอาศัยการมีส่วนร่วมให้เกิดขึ้น ทั้งนี้การมีส่วนร่วมที่ว่่านั้นไม่ใช่แค่การร่วมรับฟังนโยบายจากทางภาครัฐเท่านั้น หากแต่จะต้องสร้างการมีส่วนร่วมในลักษณะการเสริมสร้างพลัง (Empowerment) ให้เกิดขึ้นกับ

ประชาชนหรือชาวบ้านและเป็นที่มาของการนิยามความหมายที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมเกิดขึ้นอย่างหลากหลายมิติ เป็นต้นว่า

การมีส่วนร่วม หมายถึง การทำงานที่เปิดโอกาสให้ผู้เกี่ยวข้องเข้าไปมีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นระดับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร หรือระดับประเทศ เพราะจะช่วยให้ผู้มีส่วนร่วมเกิดความรู้สึกความเป็นเจ้าของ (Ownership) และจะทำให้ผู้มีส่วนร่วมหรือผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียนั้นยินยอมปฏิบัติตาม (Compliance) และรวมถึงตกลงยอมรับ (Commitment) ได้อย่างสมัครใจ เต็มใจ และสบายใจ^{๒๖} ขณะเดียวกันยังหมายถึงการเข้าร่วมอย่างแข็งขันของกลุ่มบุคคลที่มีส่วนได้ส่วนเสียในทุกขั้นตอนของโครงการพัฒนาการมีส่วนร่วมต้องเป็นไปในรูปที่ผู้รับการพัฒนาเข้ามามีส่วนกระทำให้เกิดการพัฒนาไม่ใช่เป็นผู้รับการพัฒนาตลอดไป ทั้งนี้ถือเป็นการเกื้อหนุนให้เกิดการพัฒนาที่แท้จริงและถาวรการมีส่วนร่วมของประชาชนไม่ใช่หมายความว่าเพียงการดึงประชาชนเข้ามาทำกิจกรรมตามที่ผู้นำท้องถิ่นคิดหรือจัดทำขึ้น เพราะแท้จริงแล้วในหมู่บ้านหรือชุมชนต่าง ๆ มีกิจกรรมและวิถีดำเนินงานของตนอยู่แล้ว ประชาชนมีศักยภาพที่จะพัฒนาหมู่บ้านของตนได้แต่ผู้บริหารการพัฒนาไม่สนใจสิ่งที่มีอยู่แล้วโดยพยายามสร้างสิ่งใหม่ขึ้นมาเพื่อให้ได้ชื่อว่าเป็นความคิดหรือโครงการของตน

การมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาถือเป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาดังแต่เริ่มต้นจนสิ้นสุดโครงการ ได้แก่ การร่วมค้นหาปัญหา การวางแผน การตัดสินใจ การระดมทรัพยากร และเทคโนโลยีในท้องถิ่น การบริหารจัดการ การติดตามผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากโครงการ โดยโครงการจะต้องมีความสอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของชุมชน^{๒๗} และถือเป็นการพัฒนาที่เกิดขึ้นตามกรอบแนวคิดแบบ “การพัฒนาทางเลือก” (Alternative Development) โดยมุ่งเป้าการพัฒนาไปยังชุมชนที่มีขนาดเล็กโดยตรง และให้ความสำคัญต่อความต้องการขั้นพื้นฐาน (Basic Needs) เช่น การพัฒนาให้เกิดความสมบูรณ์ต่อปัจจัย ๔ รวมถึงการให้ความสำคัญและให้ความสนใจในข้อจำกัดในการเข้าถึงหรือการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม โดยคำนึงถึงสิทธิมนุษยชน (Human Rights) สิทธิความเป็นพลเมือง (Citizenship Right) และการพัฒนาศักยภาพของมนุษย์ (Human Flourishing)^{๒๘} ขณะที่องค์การสหประชาชาติได้ให้ความหมายของการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าเป็นกระบวนการเกี่ยวกับการกระทำและเกี่ยวข้องกันมวลชนในระดับต่างๆ คือในกระบวนการตัดสินใจเกี่ยวกับจุดประสงค์ทางสังคมการจัดสรรทรัพยากรในการกระทำโดยสมัครใจต่อกิจกรรมและต่อโครงการ^{๒๙}

^{๒๖} วันชัย วัฒนศัพท์, **ความขัดแย้ง: ทางออกด้วยสันติวิธี**, (นนทบุรี : สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาลสถาบันพระปกเกล้า สมาคมสันติวิธีแห่งประเทศไทย, ๒๕๔๙).

^{๒๗} เฉลียว บุรีภักดีและคณะ, **ชุดวิชาการวิจัยชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : เอส อาร์. พรินติ้ง แมสโปรดักส์), ๒๕๔๕.

^{๒๘} ปาริชาติ วลัยเสถียรและคณะ, **กระบวนการพัฒนาและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว), ๒๕๔๓).

^{๒๙} Friedmann, John, **Empowerment: The Politics of Alternative Development**, (Blackwell: Cambridge M.A. and Oxford UK, 1993), pp. 31-32.

^{๓๐} ปรีดา ปูนพันธ์ฉาย “ผลของการให้คำแนะนำแบบมีส่วนร่วมต่อความร่วมมือในการรักษาของผู้ป่วยโรคความดันโลหิตสูงชนิดไม่ทราบสาเหตุ” **รายงานวิจัย** (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล), ๒๕๔๐.

กล่าวโดยสรุปแล้ว หลักการมีส่วนร่วมน่าจะหมายถึงการที่ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมหรือโครงการสาธารณะของรัฐจนเกิดความพึงพอใจและมีส่วนร่วมในการผลักดันให้ภารกิจหรือโครงการนั้นเกิดผลสำเร็จ ผ่านกระบวนการแสดงความคิดเห็น การตัดสินใจ การปฏิบัติ การติดตาม ประเมินผล รวมทั้งการรับผลประโยชน์ที่เกิดจากกิจกรรมหรือโครงการนั้นๆ ด้วยความรู้สึกรับรู้ของความเป็นเจ้าของ (Ownership) ที่มีพลังในการต่อรองทางการตัดสินใจ (Empowerment) และตั้งอยู่บนพื้นฐานความชอบธรรมแห่งสิทธิมนุษยชน (Human Rights) รวมถึงสิทธิความเป็นพลเมือง (Citizenship Right)

๒.๑๐.๒ แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

“การมีส่วนร่วม” มีกรอบแนวคิดที่กว้างขวางและสามารถเกิดขึ้นได้ในขอบเขตและระดับที่แตกต่างกันไปขึ้นอยู่กับประเภทและประเด็นปัญหา การนิยามการมีส่วนร่วมมักจะเป็นไปในลักษณะการบรรยายองค์ประกอบและรูปแบบของการมีส่วนร่วมได้ส่วนเสียเป็นส่วนใหญ่ เป็นต้นว่าเปิดโอกาสให้ประชาชนได้รับรู้ข้อมูลเกี่ยวกับภารกิจหรือโครงการที่ส่วนราชการจะดำเนินการซึ่งมีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่โดยปกติของประชาชนในชุมชนนั้น การทำความเข้าใจถึงผลกระทบและแนวทางแก้ไขปัญหานั้นที่ส่วนราชการจะดำเนินการ และการปรึกษาหารือร่วมกันระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน โดยให้ประชาชนได้แสดงความคิดเห็นและรัฐต้องรับฟังและแก้ไขปัญหานั้นจนประชาชนเกิดความพึงพอใจและมีส่วนร่วมในการผลักดันให้ภารกิจหรือโครงการนั้นเกิดผลสำเร็จ เพราะเห็นว่าจะเกิดประโยชน์สุขแก่ประชาชน^{๓๑} ขณะเดียวกันในหลักการข้อที่ ๑๐ ของคำประกาศกรุงริโอ (Principle ๑๐ of Rio Declaration) เนื่องในการประชุมสิ่งแวดล้อมโลกเมื่อ ค.ศ. ๑๙๙๒ ที่กรุงริโอ เดอ จาเนโร ประเทศบราซิล ได้กล่าวถึงการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการสิ่งแวดล้อมว่าเป็นหลักการสำคัญประการหนึ่งที่จะนำไปสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืนไว้ว่า

“การจัดการปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมจะกระทำได้ดีที่สุดด้วยการมีส่วนร่วมของประชาชนทุกกลุ่มที่เกี่ยวข้องในระดับต่างๆ ในระดับชาติ บัณฑิตบุคคลต้องสามารถเข้าถึงข้อมูลข่าวสารที่เกี่ยวข้องกับสิ่งแวดล้อมซึ่งอยู่ในความครอบครองของหน่วยงานของรัฐ อันรวมถึงข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับวัสดุอันตรายและกิจกรรมต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนของตน และต้องมีโอกาสที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ รัฐจะต้องเอื้ออำนวยและส่งเสริมความตื่นตัวและการมีส่วนร่วมของประชาชนโดยจัดให้มีข้อมูลข่าวสารซึ่งประชาชนสามารถเข้าถึงได้อย่างกว้างขวาง และต้องจัดให้ประชาชนสามารถเข้าถึงกระบวนการทางศาลและทางปกครองได้อย่างแท้จริง รวมทั้งการได้รับการชดเชยและการเยียวยาความเสียหาย

จากหลักการดังกล่าวข้างต้น ที่ผ่านมามีนักวิชาการ นักพัฒนา ได้นำเอาเจตนารมณ์ที่ประกาศไว้มาอ้างอิงเพื่อยืนยันหลักการมีส่วนร่วมและเพื่อแสดงถึงองค์ประกอบสำคัญของการมีส่วนร่วมก่อนที่จะมีการสรุปใจความสำคัญ ๓ ประการหรือที่เรียกกันว่า “Three Access Principles” มาเป็นแนวทางและเงื่อนไขเชิงประจักษ์ว่า หลักการมีส่วนร่วมนี้น่าจะประกอบด้วย

^{๓๑} คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, สำนักงาน, เอกสารชี้แจงพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, ๒๕๔๖), หน้า ๙.

๑. การเข้าถึงข้อมูลข่าวสาร(Access to Information)

๒. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจโดยได้รับข้อมูลและอย่างมีความหมาย (Informed and Meaningful Public Participation)

๓. การเข้าถึงกระบวนการยุติธรรมหรือการได้รับการเยียวยาความเสียหาย (Access to Justice or Access to Redress and Remedy)

ที่ผ่านมา นักวิชาการหลายฝ่ายต่างมีความเห็นร่วมกันว่าการมีส่วนร่วมของประชาชนจึงต้องประกอบด้วยลักษณะทั้ง ๓ ประการดังที่กล่าวมานี้ และถือเป็นตัวชี้วัดของความก้าวหน้าหรือความสำเร็จของรัฐในการส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม อย่างไรก็ตาม “การมีส่วนร่วม” ในกรอบความคิดที่เกี่ยวกับการพัฒนาจะมีฐานความคิดที่แตกต่างอยู่ ๔ แนวทาง กล่าวคือ ๑) กรอบความคิดที่เป็นความเชื่อในศักยภาพของ “ปัจเจกชน” ที่จะมี “สิทธิ” ในการแสดงความคิดเห็นของตนต่อการพัฒนาชุมชนที่ตนสังกัด และสามารถรวมตัวกันในรูปของประชาคม เพื่อร่วมกันจัดการกิจการของชุมชน ๒) การมีส่วนร่วมในแนว “ชุมชนนิยม” (Communitarianism) ซึ่งเน้นความสำคัญของชุมชนมากกว่าปัจเจกชนหรือคนแต่ละคนในการร่วมกันกำหนดนโยบายต่างๆ เพื่อประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นแก่ชุมชนร่วมกัน ๓) แนวคิดเชิงผสมผสานระหว่างปัจเจกชนกับชุมชนนิยม และ ๔) หลักการจัดการร่วมกัน (Co-Management) ระหว่างรัฐและชุมชน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ความเชื่อในศักยภาพของปัจเจกชน

การมีส่วนร่วมทางสังคมเกิดขึ้นบนพื้นฐานความเชื่อในระบอบประชาธิปไตยที่ให้ความสำคัญในเรื่องของ “สิทธิ” และ “ความเสมอภาค” ระหว่างประชาชน และความเชื่อเรื่องการมีส่วนร่วมยังมีความเกี่ยวพันลึกซึ้งกับความเชื่อในเรื่อง “ปัจเจกชน” (Individualism) ที่มีความสามารถและศักยภาพที่สามารถคิดเองเป็น ตัดสินใจเองได้ และสามารถรวมตัวกันในรูปของ “ประชาคม” เพื่อร่วมกันจัดการกิจการของชุมชนและเพื่อผลประโยชน์ร่วมกันของทุกๆ คน ภายใต้กฎกติกาที่กำหนดร่วมกันและตั้งอยู่บนพื้นฐานแห่ง “การเสียสละ” และความสมัครใจที่จะเข้าสู่ “พันธสัญญาทางสังคม” (Social Contracts) ตามเกณฑ์แห่ง “เสรีภาพ” และ “สิทธิขั้นพื้นฐาน” บางประการ

๒. ความเชื่อในแนวคิดชุมชนนิยม

แนวความคิดชุมชนนิยมได้รับอิทธิพลจาก Tonnies ซึ่งเป็นนักสังคมวิทยาเยอรมันในศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งอธิบายคู่ตรงข้ามของชุมชนขนาดเล็ก (Gemeinschaft) ซึ่งสมาชิกมีการรู้จักกันเป็นการส่วนตัวในลักษณะของการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (Face-to-Face Relations) เปรียบเทียบกับสังคมขนาดใหญ่ (Gesellschaft) ซึ่งสมาชิกไม่ได้รู้จักกันเป็นส่วนตัวแต่ติดต่อสัมพันธ์กันตามบทบาทและสถานภาพในยุโรปในศตวรรษที่ ๑๙ ซึ่งเป็นช่วงเปลี่ยนผ่านจากสังคมเกษตรกรรมมาเป็นอุตสาหกรรม นักคิดในแนวชุมชนนิยมมักค่อนข้างหวาดระแวงต่อแนวคิดที่ให้ความสำคัญต่อปัจเจกชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งระบบที่เน้นการแข่งขันซึ่ง “บุคคล” ที่มีความสามารถที่สุดคือผู้ชนะ ถูกนำไปเชื่อมโยงกับระบบเศรษฐกิจเสรี (ซึ่งนักคิดแนวชุมชนนิยมเชื่อว่า) เป็นระบบแบบ “มือใครยาวสาวได้สาวเอา” ดังนั้นจึงเป็นระบบที่ขาดความยุติธรรมและความเห็นอกเห็นใจต่อผู้อ่อนแอ

ในแนวคิดแบบชุมชนนิยมรัฐถูกมองอย่างหวาดระแวงว่ารับใช้เฉพาะกลุ่มผู้มีอำนาจและอิทธิพลซึ่งเป็นคนกลุ่มเล็กๆ ในสังคมโดยเฉพาะอย่างยิ่งในครึ่งหลังของศตวรรษที่ ๒๐ ในประเทศ

กำลังพัฒนารัฐมักจะถูกมองว่าเป็นส่วนหนึ่งของปัญหา^{๓๒} เนื่องจากระบบบริหารราชการซึ่งยึดเอาแต่อำนาจและการผูกขาดการตัดสินใจไว้ที่ศูนย์กลางของอำนาจทำให้นโยบายการพัฒนาหลายอย่างไม่สามารถสนองตอบและแก้ไขปัญหาที่แท้จริงให้กับประชาชนในระดับรากหญ้าได้อย่างทันทั่วทั้งที่หลายครั้งได้เกิดการพยายามปฏิเสศที่จะให้รัฐยุ่งเกี่ยวในบางกิจกรรมและบางโครงการ ซึ่งถือเป็นอิทธิพลของกระแสชุมชนนิยมที่รัฐจะต้องปรับเปลี่ยนบทบาทต่อปัญหาหรือการพัฒนาให้อยู่ในฐานะของ “ผู้รับฟัง” ที่ต้อง “ยอมรับ” และ “เปิดประตู” ให้ประชาชนในระดับรากหญ้ามีส่วนร่วมอย่างจริงจังในกระบวนการการพัฒนาหรือปัญหาที่เกิดขึ้น

๓. การผสมผสานฐานคิดของปัจเจกชนและชุมชนนิยม

แนวความคิดในเรื่องนี้จะมุ่งเน้นไปที่ประเด็นของการสร้าง “ทุนทางสังคม” บนพื้นฐานของการสร้าง “ประชาสังคม” โดยมีฐานรากทางความคิดที่ตั้งอยู่บนความเชื่อมั่นในศักยภาพของปัจเจกชน แต่ในขณะเดียวกันเขาก็ปฏิเสธความสุดโต่งในชุมชนนิยมที่มีความเชื่อมั่น ศรัทธา จนเกิดการขับเคลื่อนในลักษณะประชาสังคมที่ไม่อยากให้รัฐเข้ามายุ่งเกี่ยวในชุมชน และในทางตรงกันข้ามอาจจะต้องมีการเปิดช่องว่างให้รัฐเข้ามายุ่งเกี่ยวได้ในฐานะที่เป็นองค์การที่พร้อมจะการสนับสนุนช่วยเหลือ และมีส่วนในการบริหารจัดการเพื่อให้เกิดความยุติธรรมมากที่สุด

๔. หลักการจัดการร่วมกัน (Co-Management) ระหว่างรัฐและชุมชน

การมีส่วนร่วมแบบหลักการจัดการร่วมกัน ส่วนใหญ่เป็นการมีส่วนร่วมในเรื่องการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมระหว่างรัฐและชุมชน ทั้งนี้ที่ผ่านมามีปัญหาบางประการในกิจกรรม โครงการ หรือนโยบายสาธารณะของภาครัฐ เป็นต้นว่า ๑) ทุกภาคส่วนหรือบางกลุ่มในชุมชนยังไม่ได้มีส่วนร่วมที่เท่าเทียมกัน ๒) เกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นในหน่วยราชการระหว่างระดับนโยบายและในระดับปฏิบัติการของเจ้าหน้าที่ และ ๓) เกิดปัญหาความขัดแย้งหรือการกระทบกระทั่งกับชุมชนใกล้เคียง ซึ่งจำเป็นจะต้องอาศัยหน่วยงานภาครัฐเข้าไปจัดการหรือไกล่เกลี่ยข้อพิพาท อย่างไรก็ตามรูปแบบการจัดการร่วมกันเป็นรูปแบบที่นักวิชาการหลายคนให้ความสนใจ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม แต่รูปแบบ กฎเกณฑ์ รวมทั้ง “ใคร” ควรเข้ามาจัดการร่วมกันย่อมต้องแตกต่างกันไปในแต่ละพื้นที่และในแต่ละสถานการณ์นั้น ๆ ซึ่งไม่มีสูตรสำเร็จตายตัว

จากการศึกษายังพบว่าการมีส่วนร่วมนั้นยังมีการแบ่งแยกออกเป็น ๒ ลักษณะ กล่าวคือ ๑) การมีส่วนร่วมเป็นทางการและไม่เป็นทางการ (Formal-informal Participation) ที่เป็นการมีส่วนร่วมที่ถูกต้องตามระบบขององค์กร ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมตามหน้าที่ที่มีอิทธิพลต่อการเข้าร่วมตามขอบเขตที่องค์กรได้วางนโยบายไว้ และการมีส่วนร่วมอย่างไม่เป็นทางการซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นอย่างไม่มีโครงสร้าง อาจเป็นการร่วมตกลงกันระหว่างสมาชิกในกลุ่มหรือในบรรยากาศของความเป็นส่วนตัวมากกว่าลักษณะการมีส่วนร่วมอย่างเป็นทางการ และ ๒) การมีส่วนร่วมทางตรง (Direct Participation) ซึ่งเป็นการมีส่วนร่วมกันโดยตรงที่สมาชิกหรือการรวมกลุ่มต่าง ๆ โดยได้มี

^{๓๒} Friedmann, John, Empowerment: The Politics of Alternative Development, Ibid., p. 6.

ส่วนร่วมแบบทันที แต่ละคนมีสิทธิและโอกาสที่จะแสดงการมีส่วนร่วมที่เกี่ยวข้องโดยผ่านองค์กรที่จัดตั้งโดยประชาชน และการมีส่วนร่วมทางอ้อม (Indirect participation) โดยผ่านองค์กรผู้แทนของประชาชน กรรมการของกลุ่มหรือชุมชน^{๓๓}

ขณะเดียวกัน Cohen and Uphoff ยังได้อธิบายถึงลักษณะหรือมิติของการมีส่วนร่วมว่าประกอบด้วย ๑) การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) ๒) การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ (Implementation) ๓) การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ (Benefits) และ ๔) การมีส่วนร่วมในการประเมินผล (Evaluation)^{๓๔} ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ

การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจถือเป็นศูนย์กลางของการเกิดความคิดที่หลากหลาย มีการกำหนดและประเมินทางเลือกตัดสินใจ เลือกเปรียบเทียบได้กับการวางแผนเพื่อนำทางที่เลือกมาสู่การปฏิบัติ สามารถแบ่งการตัดสินใจนี้ออกเป็น ๓ ชนิด คือ

๑.๑ การตัดสินใจช่วงเริ่มต้น เป็นการเริ่มต้นหาความต้องการจากคนในชุมชนและวิธีการเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการที่สำคัญ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญที่จะเลือกเอาโครงการที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชนและมีความเป็นรูปธรรมโดยผ่านการใช้กระบวนการตัดสินใจ ในระยะนี้สามารถให้ข้อมูลที่สำคัญของชุมชนและป้องกันความเข้าใจผิดที่อาจเกิดขึ้นและเสนอกลยุทธ์เพื่อแก้ไขปัญหา ซึ่งคนในชุมชนสามารถเข้ามาเกี่ยวข้องตั้งแต่ช่วงเริ่มต้นโครงการ ทั้งในเรื่องการเงิน การจัดสรรบุคลากร ตลอดจนวิธีการเข้าไปมีส่วนร่วมในโครงการและสนับสนุนโครงการที่จะนำเข้ามาซึ่งประโยชน์สุขของชุมชน

๑.๒ การตัดสินใจในช่วงดำเนินการ คนในชุมชนอาจไม่ได้เข้ามามีส่วนร่วมในช่วงเริ่มต้นแต่ถูกขอร้องให้เข้ามาดำเนินการเมื่อโครงการเข้ามา ความสำเร็จในช่วงนี้เกิดขึ้นได้มากกว่าการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในช่วงเริ่มต้น ซึ่งโครงการจะต้องค้นหาความต้องการของชุมชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในภายหลังนี้ และจัดลำดับความสำคัญของโครงการและวิธีการดำเนินโครงการที่สอดคล้องกับความต้องการของผู้ที่เข้ามามีส่วนร่วม

๑.๓ การตัดสินใจในช่วงปฏิบัติการ เป็นความเกี่ยวข้องในชุมชนเมื่อโครงการเข้ามามีการเชื่อมโยงโครงการเข้ามาสู่คนในชุมชน โดยจะมีการรวบรวมข้อมูลขององค์กรต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดกฎเกณฑ์สำหรับปฏิบัติการกิจกรรมในโครงการ กรอบที่สมาชิกยึดถือประกอบด้วย การประชุมเพื่อจัดทำนโยบาย การคัดเลือกผู้นำที่จะมีอิทธิพลต่อองค์กร^{๓๕}

^{๓๓} Cohen J.M. and Uphoff N.T., *Participation's Place in Rural Development : Seeking Clarity Through Specific, World Development*, (New York : Cornell University, 1977), pp. 213-235.

^{๓๔} Ibid., pp. 7- 17.

^{๓๕} สถาบันพระปกเกล้า, “การพัฒนาการเมืองและการมีส่วนร่วมของประชาชน”, เอกสารประกอบการศึกษาดูงานของคณะกรรมการการรัฐสภา, (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๑, (เอกสารอัดสำเนา)

๒. การมีส่วนร่วมในการปฏิบัติ

ในช่วงนี้คนในชุมชนหรือท้องถิ่นสามารถมีส่วนร่วมในการปฏิบัติได้ ๓ รูปแบบ คือ

๒.๑ การมีส่วนร่วมในการสละทรัพยากร ซึ่งสามารถดำเนินการได้หลายรูปแบบ ได้แก่ สละแรงงาน เงิน วัสดุอุปกรณ์ และข้อมูลข่าวสาร ทั้งหมดนี้ถือเป็นแหล่งทรัพยากรหลักที่สำคัญ ซึ่งมีอยู่ในท้องถิ่นที่สามารถนำมาใช้เพื่อพัฒนาโครงการ การส่งเสริมโดยใช้แรงงานในท้องถิ่นเป็นสิ่งที่ดี การบริจาคเงินและวัสดุอุปกรณ์และอื่นๆ เป็นการแสดงให้เห็นทิศทางที่ชัดเจนของการมีส่วนร่วม สิ่งสำคัญของการมีส่วนร่วมนี้คือการรู้ว่าใครเป็นผู้สนับสนุนและทำอะไรโดยวิธีการสมัครใจ การได้รับคำตอบแทนหรือโดยการบีบบังคับ การสนับสนุน เรื่องทรัพยากรบ่อยครั้งที่พบว่ามีความไม่เท่าเทียมกันและการแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตัว

๒.๒ การมีส่วนร่วมในการบริหารและการประสานงาน คนในท้องถิ่นสามารถรวมตัวกันในการปฏิบัติงานโดยการเป็นลูกจ้างหรือสมาชิกทีมที่ปรึกษาหรือเป็นผู้บริหารโครงการ เป็นสมาชิกอาสา ซึ่งทำหน้าที่ประสานงานกิจกรรมของโครงการ มีการฝึกอบรมให้รู้เทคนิคการปฏิบัติงานในโครงการสำหรับผู้เข้ามาบริหารหรือประสานงานวิธีนี้นอกจากจะเพิ่มความไว้วางใจให้กับคนในชุมชนหรือท้องถิ่นแล้ว ส่วนหนึ่งยังช่วยให้เกิดความตระหนักถึงปัญหาของตนเอง อีกทั้งยังทำให้เกิดการสื่อสารข้อมูลภายในและได้รับคำแนะนำซึ่งเป็นปัญหาของคนในท้องถิ่นตลอดจนผลกระทบที่ได้รับเมื่อโครงการเข้ามา

๒.๓ การมีส่วนร่วมในการขอความร่วมมือ ทั้งนี้การขอความร่วมมือไม่จำเป็นต้องมีผลประโยชน์เข้ามาเกี่ยวข้อง แต่เป็นพิจารณาจากข้อเท็จจริงที่ว่าผลเสียที่ตามมาหลังจากนำโครงการเข้ามาและผลที่เกิดกับคนในชุมชนหรือท้องถิ่นที่เข้าร่วมในโครงการ

๓. การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์

การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นมานานและมีผลในทางเศรษฐกิจที่ไม่ควรมองข้าม การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์แบ่งได้ ๓ รูปแบบ คือ

๓.๑ ผลประโยชน์ด้านวัตถุ ถือเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานของบุคคล เช่น เป็นการเพิ่มการบริโภค รายได้ และทรัพย์สิน แต่สิ่งเหล่านี้อาจจะทำให้การสรุปข้อมูลล้นเหลือทั้งนี้ควรวิเคราะห์ให้ได้ว่าใครคือผู้มีส่วนร่วมและดำเนินการให้เกิดขึ้น

๓.๒ ผลประโยชน์ด้านสังคม ถือเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานด้านสาธารณะ ได้แก่ บริการหรือความพึงพอใจในระบบสาธารณูปโภค การเพิ่มโครงการพัฒนาท้องถิ่นโดยใช้รูปแบบการผสมผสานเพื่อเพิ่มคุณภาพชีวิตให้กับคนยากจน ฉะนั้นจึงจำเป็นต้องมีการกำหนดการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ทั้งในเรื่องปริมาณ การแบ่งผลประโยชน์ และคุณภาพบริการและความพึงพอใจ

๓.๓ ผลประโยชน์ด้านบุคคล ถือเป็นความปรารถนาที่จะเข้ามาเป็นสมาชิกกลุ่มหรือได้รับการคัดเลือกเข้ามา เป็นความต้องการอำนาจทางสังคมและการเมืองโดยผ่านความร่วมมือในโครงการ ผลประโยชน์สำคัญที่ได้จากโครงการมี ๓ อย่าง คือ ความรู้สึกมีคุณค่าในตนเอง อำนาจทางการเมือง และความรู้สึกว่าตนเองทำงานมีประสิทธิผล การมีส่วนร่วมในผลประโยชน์ควรศึกษาผลเสียที่จะเกิดขึ้นตามมาภายหลังด้วย เพราะอัตราการมีส่วนร่วมในผลประโยชน์มีความแตกต่างกัน และจะ

เป็นข้อมูลที่สำคัญในการวางนโยบายหลักที่เกี่ยวข้องว่าจะให้ใครมีส่วนร่วม ทั้งนี้หากผลที่ออกมาตรงกันข้ามกับความคาดหวังจะได้แก้ไขเพื่อหาแนวทางที่มีความเป็นไปได้ในการวางรูปแบบใหม่

๔. การมีส่วนร่วมในการประเมินผล

การมีส่วนร่วมในการประเมินผลเป็นส่วนที่มีการเขียนเป็นรายงานไว้น้อย ทั้งนี้เราสามารถประเมินโครงการได้ ๒ รูปแบบ คือ การมีส่วนร่วมทางตรงและการมีส่วนร่วมทางอ้อม การมีส่วนร่วมในการประเมินผลส่วนใหญ่เป็นเจ้าหน้าที่จากส่วนกลางมากกว่าคนในชุมชนหรือท้องถิ่น ซึ่งทำหน้าที่ประเมินผลด้านงบประมาณ ความพึงพอใจของบุคคลที่มีต่อโครงการ ประเมินว่ามีผู้เห็นด้วยกับโครงการหรือไม่ ผู้ที่มีส่วนร่วมได้แก่ใครบ้าง มีส่วนร่วมโดยวิธีใด มีการแสดงความคิดเห็นผ่านสื่อต่างๆ หรือผ่านตัวแทนที่เลือกเข้าไปอย่างไรและทำอย่างไร ความคิดเห็นต่าง ๆ จึงจะได้รับการนำไปใช้ประโยชน์

การมีส่วนร่วมของประชาชนยังจัดเป็นรูปแบบหนึ่งของแนวความคิดในการกระจายอำนาจจากส่วนกลางมาสู่ส่วนท้องถิ่นเพราะประชาชนในท้องถิ่น คือ ผู้ที่รู้ปัญหาและความต้องการของท้องถิ่นตนเองดีกว่าผู้อื่น การมีส่วนร่วมของประชาชน จึงเป็นการเปิดกว้างในความคิดเห็นโดยการสื่อสารสองทางในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับประชาชน และในแต่ละประเด็นนั้นไม่สามารถใช้เกณฑ์ใดเกณฑ์หนึ่งมาตัดสินใจได้เหมือนกัน ซึ่งสามารถจำแนกตามมิติของระดับการมีส่วนร่วมมี ๓ รูปแบบ^{๓๖} ดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมแบบชายขอบ (Marginal Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากความสัมพันธ์เชิงอำนาจไม่เท่าเทียมกันกล่าวคือ ฝ่ายหนึ่งรู้สึกด้อยอำนาจกว่า มีทรัพยากรหรือความรู้ด้อยกว่าอีกฝ่ายหนึ่ง เป็นต้น

๒. การมีส่วนร่วมแบบบางส่วน (Partial Participation) เป็นการมีส่วนร่วมที่เกิดจากการกำหนดนโยบายของรัฐ โดยไม่รู้ความต้องการของประชาชน ดังนั้น การมีส่วนร่วมจึงเป็นเพียงประชาชนได้ร่วมแสดงความคิดเห็นในการดำเนินกิจกรรมบางส่วนบางเรื่องเท่านั้น

๓. การมีส่วนร่วมแบบสมบูรณ์ (Full Participation) เป็นการมีส่วนร่วมในทุกขั้นตอนของการพัฒนาด้วยความเท่าเทียมกันทุกฝ่าย จัดเป็นการมีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแท้จริงของประชาชนตามแนวความคิดและหลักการพัฒนาชุมชน เมื่อนำมาใช้ในการเรียนรู้จะสนับสนุนและส่งเสริมให้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของชุมชนดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ

หลักการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดสรรหรือจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมควรตั้งอยู่บนพื้นฐานที่ว่า ควรเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมที่จะก่อให้เกิดประโยชน์สุขต่อส่วนรวม ทั้งในแง่ของคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่โดยรวมถึงจะต้องเป็นการลดปัญหาความขัดแย้งที่จะเกิดขึ้นติดตามมา ทั้งนี้ควรที่จะมีแนวคิดและเป้าหมายที่สำคัญ ดังต่อไปนี้

๑. การมีส่วนร่วมเป็นคุณค่าที่สำคัญในการปกครองในระบอบประชาธิปไตย กล่าวคือประชาชนโดยเฉพาะกลุ่มที่จะได้รับผลกระทบจากมาตรการ นโยบาย กฎหมายและโครงการต่างๆของรัฐ ควรที่จะได้มีโอกาสได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมเหล่านั้น รวมทั้งมี

^{๓๖} เฉลียว บุรีภักดี และคณะ , ชุมชนวิชาการวิจัยชุมชน , (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาสถาบันราชภัฏ, กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๕), หน้า ๑๑๕.

โอกาสแสดงความคิดเห็นและร่วมตัดสินใจภายใต้กลไกและรูปแบบที่เหมาะสม ทั้งนี้เพื่อให้รัฐสามารถนำเอาข้อมูล ข้อคิดเห็น และผลประโยชน์ได้เสียของประชาชนไปเป็นกรอบในการตัดสินใจเกี่ยวกับโครงการ

๒. การมีส่วนร่วมของประชาชนเป็นมาตรการสำคัญรูปแบบหนึ่งในการแบ่งสรรอำนาจ (Redistribution of Power) ในการตัดสินใจให้กับประชาชนในฐานะที่เป็นเจ้าของอำนาจอธิปไตย การให้สิทธิแก่ชุมชนในการร่วมบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมถือเป็นการเพิ่มอำนาจให้แก่ประชาชนซึ่งสามารถนำไปสู่ระบบและกลไกในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมที่ดีขึ้นกว่าที่ผ่านมา

๓. การมีส่วนร่วมของประชาชนจะเป็นรูปแบบและกลไกสำคัญที่จะช่วยสร้างความเข้มแข็งให้แก่ประชาชน (Empowerment) ถือเป็นการช่วยเพิ่มศักยภาพและพัฒนาคนโดยเฉพาะประชาชนกลุ่มที่มีความยากจนและด้อยโอกาส ให้เขาเหล่านั้นสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารกิจการของภาครัฐมากขึ้น

๔. การมีส่วนร่วมนำมาซึ่งการตัดสินใจที่รอบคอบและรอบด้านมากขึ้น เนื่องจากรัฐได้นำเอาทัศนะที่หลากหลายของฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมาประกอบการตัดสินใจในกิจกรรม โครงการ หรือนโยบายของตน ทำให้ได้ผลการตัดสินใจที่มีคุณภาพและเป็นที่ยอมรับของประชาชน

๕. การมีส่วนร่วมของประชาชนช่วยสนองตอบหลักความเป็นธรรมหรือความเสมอภาค (Equity) ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้เนื่องจากการเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบจากมาตรการของรัฐได้มีสิทธิมีเสียงในการตัดสินใจของรัฐได้

๖. การมีส่วนร่วมจะนำไปสู่ระบบการบริหารจัดการภาครัฐที่ดีและมีการพัฒนาที่ยั่งยืน การมีส่วนร่วมของประชาชนจะช่วยให้การบังคับใช้กฎหมายเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากภาครัฐไม่มีกำลังบุคลากรหรืองบประมาณที่จะคอยตรวจสอบตราสอดส่องว่าไม่มีการละเมิดกฎหมายแต่จะมีเครือข่ายประชาชนคอยเป็นผู้ตรวจสอบตราสอดส่องในเรื่องดังกล่าวแทน

ในส่วนของเงื่อนไขพื้นฐานของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมี ๓ ประการสำคัญ ได้แก่

๑. การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปโดยอิสระภาพ หมายถึง ผู้มีส่วนร่วมมีอิสระที่จะเข้าร่วมหรือไม่ก็ได้ การเข้ามามีส่วนร่วมจะต้องเป็นไปอย่างสมัครใจ การถูกบังคับให้ร่วมไม่ว่าจะรูปแบบใดก็ตามไม่ถือว่าเป็นการมีส่วนร่วม

๒. การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปโดยความเสมอภาค กล่าวคือ ประชาชนที่เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมใดจะต้องมีสิทธิเท่าเทียมกับผู้เข้าร่วมคนอื่น ๆ

๓. การมีส่วนร่วมต้องเป็นไปตามความสามารถ ทั้งนี้ในบางกิจกรรมแม้จะกำหนดว่าผู้เข้าร่วมมีเสรีภาพและเสมอภาคแต่กิจกรรมที่กำหนดไว้มีความซับซ้อนเกินความสามารถของกลุ่มเป้าหมายการมีส่วนร่วมย่อมเกิดขึ้นไม่ได้^{๓๗}

^{๓๗} ถิลวดี บุรีกุล, ๒๕๔๘. การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎีและการบวนการ, (นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๔๘), หน้า ๓.

ขณะเดียวกันการมีส่วนร่วมยังขึ้นอยู่กับเงื่อนไขย่อยอื่นอีกเป็นต้นว่า ประชาชนต้องมีเวลา ประชาชนต้องมีความสนใจประชาชนต้องสามารถสื่อสารด้วยความเข้าใจต่อกันทั้งสองฝ่าย ประชาชนต้องไม่รู้สึกว่าเป็นผลกระทบกระเทือนต่อตำแหน่งหน้าที่หรือสถานภาพทางสังคมด้วย^{๓๘}

สำหรับรูปแบบในการสร้างการมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาของชุมชนนั้นสามารถจัดได้หลายรูปแบบด้วยกัน ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของผู้ดำเนินการ โดยอาจเปิดโอกาสการมีส่วนร่วมของประชาชนจากระดับต่ำไปจนถึงระดับสูงสุดนั่นก็คือการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ ซึ่งในบางโครงการอาจสามารถดำเนินการเพียงรูปแบบเดียวก็สามารถบรรลุวัตถุประสงค์ แต่สำหรับโครงการที่มีความซับซ้อนของโครงสร้างปัญหาควรดำเนินการในลักษณะบูรณาการจากหลาย ๆ รูปแบบเข้าไว้ด้วยกันเพื่อความสำเร็จของโครงการ การมีส่วนร่วมของชุมชนที่ตรงกับปัญหาและความต้องการที่แท้จริงมีรูปแบบของการมีส่วนร่วมสามารถสรุปได้เป็น ๕ รูปแบบ^{๓๙} ได้แก่

๑. การรับรู้ข่าวสาร (Public information) หมายถึง การที่ประชาชนผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

๒. การปรึกษาหารือ (Public Consultation) หมายถึง รูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหารือ ระหว่างผู้ดำเนินการโครงการกับประชาชนที่เกี่ยวข้องและได้รับผลกระทบ เพื่อที่จะรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติม หรือประกอบการจัดทำรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม นอกจากนี้การปรึกษาหารือยังเป็นอีกช่องทางหนึ่งในการกระจายข้อมูลข่าวสารไปยังประชาชนทั่วไปและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในโครงการและกิจกรรมมากขึ้นและเพื่อให้มีการให้ข้อเสนอแนะ หรือเพื่อประกอบทางเลือกในการตัดสินใจ

๓. การประชุมรับฟังความคิดเห็น (Public Meeting) หมายถึง การที่ภาคประชาชนและส่วนงานที่เกี่ยวข้องกับโครงการหรือกิจกรรม รวมถึงผู้มีอำนาจตัดสินใจในการทำโครงการหรือกิจกรรมนั้นได้ใช้เวทีสาธารณะในการทำความเข้าใจ และค้นหาเหตุผลที่จะดำเนินโครงการหรือกิจกรรมในพื้นที่นั้นหรือไม่ การประชุมรับฟังความคิดเห็นมีหลายรูปแบบที่พบเห็นกันบ่อย ได้แก่

๓.๑ การประชุมในระดับชุมชน (Community Meeting) การประชุมลักษณะนี้จะต้องจัดขึ้นในชุมชนที่ได้รับผลกระทบจากโครงการ โดยเจ้าของโครงการหรือกิจกรรมจะต้องส่งตัวแทนเข้าร่วมเพื่ออธิบายให้ที่ประชุมทราบถึงลักษณะโครงการหรือผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น รวมถึงตอบข้อซักถาม การประชุมในระดับนี้อาจจะจัดในระดับกว้างเพื่อรวมหลายๆ ชุมชนในคราวเดียวกันในกรณีที่มีหลายชุมชนได้รับผลกระทบเหมือนกันหรือคล้ายกัน

๓.๒ การประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ (Technical Hearing) สำหรับโครงการที่มีข้อโต้แย้งในเชิงวิชาการจำเป็นจะต้องมีการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นในเชิงวิชาการ โดยเชิญผู้เชี่ยวชาญเฉพาะสาขาจากภายนอกมาช่วยอธิบายซักถามและให้ความเห็นต่อโครงการ การ

^{๓๘} นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์, กลวิธี แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชน ในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท, (กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภารการพิมพ์, ๒๕๒๗), หน้า ๑๘๖.

^{๓๙} สุคนธ์ เครือน้ำคำ และคณะ, การพัฒนาทีมงาน, (ลพบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี), ๒๕๔๕.

ประชุมอาจจะจัดในที่สาธารณะทั่วไปและผลการประชุมจะต้องนำเสนอต่อสาธารณะ รวมถึงผู้เข้าร่วมประชุมต้องได้รับทราบผลดังกล่าวด้วย

๓.๓ การประชาพิจารณ์ (Public Hearing) เป็นการประชุมที่มีขั้นตอนการดำเนินการที่ชัดเจนมากขึ้น เป็นเวทีในการเสนอข้อมูลอย่างเปิดเผยไม่มีการปิดบัง ทั้งฝ่ายเจ้าของโครงการและฝ่ายผู้มีส่วนได้ส่วนเสียจากโครงการ การประชุมและคณะกรรมการจัดการประชุมจะต้องมีองค์ประกอบของผู้เข้าร่วมที่เป็นยอมรับ มีหลักเกณฑ์ มีประเด็นในการพิจารณาที่ชัดเจนซึ่งอาจมาจากการร่วมกันกำหนดขึ้นและแจ้งให้ทุกฝ่ายทราบทั่วกัน ทั้งนี้รูปแบบการประชุมไม่ควรจะเป็นทางการมากนักและไม่เกี่ยวข้องกับนัยของกฎหมาย ที่จะต้องมีการชี้ขาดเหมือนการตัดสินในทางกฎหมาย การจัดประชุมจึงอาจจัดให้หลายวันและไม่จำเป็นว่าจะต้องจัดเพียงครั้งเดียวหรือสถานที่เดียวตลอดไป

๔. การร่วมในการตัดสินใจ (Decision Making) หมายถึง การที่ภาคประชาชนและส่วนงานที่เกี่ยวข้องมีสิทธิและมีส่วนร่วมในการตัดสินใจต่อประเด็นปัญหา ถือเป็นเป้าหมายสูงสุดของการมีส่วนร่วมภาคประชาชน ซึ่งในทางปฏิบัติการที่จะให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจต่อประเด็นปัญหานั้นๆ ไม่สามารถดำเนินการให้เกิดขึ้นได้ง่ายนัก ทั้งนี้อาจดำเนินการให้ประชาชนที่ได้รับผลกระทบเลือกตัวแทนของตนเข้าไปนั่งในคณะกรรมการใดคณะหนึ่งที่มีอำนาจตัดสินใจ รวมทั้งได้รับเลือกในฐานะที่เป็นตัวแทนขององค์กรที่ทำหน้าที่เป็นผู้แทนประชาชนในพื้นที่ และประชาชนจะมีบทบาทชี้้นำการตัดสินใจได้เพียงใดนั้นขึ้นอยู่กับองค์ประกอบของคณะกรรมการพิเศษนั้นๆ ว่าจะมีการวางน้ำหนักของประชาชนไว้เพียงใด

๕. การใช้กลไกทางกฎหมาย (Law) หมายถึง การที่ภาคประชาชนและส่วนงานที่เกี่ยวข้องมีสิทธิและมีส่วนร่วมในเชิงของการป้องกันแก้ไข เป็นลักษณะของการเรียกร้องและป้องกันสิทธิของตนเองอันเนื่องมาจากการไม่ได้รับความเป็นธรรม และเพื่อให้ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่ตนเองคิดว่าจะได้รับ โดยในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐ หรือ ๒๕๕๐ ก็ได้ ต่อกันได้ให้หลักการเรื่องการมีส่วนร่วมของประชาชนในหลายๆ ด้าน เป็นต้นว่า

๕.๑ ด้านการรับรู้ข่าวสาร

๕.๒ ด้านการพิจารณาการปฏิบัติราชการทางการปกครอง

๕.๓ ด้านการกำหนดนโยบาย

๕.๔ ด้านการบำรุงรักษาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๕.๕ ด้านการคัดเลือกผู้แทนองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๕.๖ ด้านการตรวจสอบและการปฏิบัติงาน

๕.๗ ด้านการออกกฎหมาย

ทั้งนี้ประชาชนสามารถใช้สิทธิของตนตามรัฐธรรมนูญทั้งในรูปของปัจเจกและในรูปขององค์กรตามที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัติต่างๆ ประกอบรัฐธรรมนูญ อย่างไรก็ตามการใช้กลไกทางกฎหมายนี้จะทำให้เกิดความยืดหยุ่นต่อการดำเนินการโครงการหรือการยุติโครงการ รวมทั้งมีภาระค่าใช้จ่ายเพิ่มขึ้นด้วย

ขณะเดียวกันสถาบัน IAP2 (International Association for Public Participation)^{๔๐} ซึ่งเป็นสถาบันฝึกอบรมการมีส่วนร่วมของประชาชนที่มีชื่อเสียงของสหรัฐอเมริกา ได้จัดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนไว้ตามกรอบแนวคิดขององค์การสหประชาชาติ^{๔๑} ที่ได้กล่าวถึงหลักการสร้างการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าหมายถึงการเปิดโอกาสให้ประชาชนและผู้เกี่ยวข้องทุกภาคส่วนของสังคมได้เข้ามามีส่วนร่วมกับภาครัฐใน ๕ ระดับ ดังนี้

๑. การมีส่วนร่วมในระดับให้ข้อมูลข่าวสาร (Inform) ซึ่งเป็นระดับเริ่มต้นประชาชนมีบทบาทน้อย เป้าหมาย คือ การให้ข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นและถูกต้องแก่ประชาชน รวมทั้งเสริมสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับประเด็นปัญหา ทางเลือก และทางแก้ไข ตัวอย่างเช่น การจัดทำสื่อประชาสัมพันธ์ เช่น แผ่นพับ เสียงตามสาย ฯลฯ คำสัญญาที่หน่วยงานให้กับประชาชน คือ การให้ประชาชนได้รับข้อมูลข่าวสารที่จำเป็นและถูกต้อง

๒. การมีส่วนร่วมในระดับปรึกษาหารือ (Consult) ระดับนี้ประชาชนจะมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูล ข้อเท็จจริง ความรู้สึก และแสดงความคิดเห็นประกอบการตัดสินใจ เป้าหมายคือการได้รับข้อมูลและรับความคิดเห็นจากประชาชนเกี่ยวกับสภาพปัญหา ทางเลือก และแนวทางแก้ไขตัวอย่างเช่น การสำรวจความคิดเห็น การสนทนากลุ่มย่อย การจัดเวทีสาธารณะ ฯลฯ คำสัญญาที่หน่วยงานให้กับประชาชน คือ การให้ข้อมูลข่าวสารกับประชาชนทั้งผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย โดยการรับฟังความคิดเห็น ตระหนักถึงข้อมูล และความคิดเห็นของประชาชนในการตัดสินใจ

๓. การมีส่วนร่วมในระดับการเข้ามามีบทบาท (Involve) เป็นการเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมทำงาน ตลอดกระบวนการตัดสินใจมีการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นและข้อมูลข่าวสารระหว่างรัฐและประชาชนอย่างจริงจัง เป้าหมายคือ การทำงานร่วมกับประชาชนเพื่อสร้างความมั่นใจว่า ความต้องการและความคิดเห็นของประชาชนจะได้รับการพิจารณา ตัวอย่างเช่น การประชุมเชิงปฏิบัติการ การสำรวจความคิดเห็นโดยการปรึกษาหารือ ฯลฯ คำสัญญาที่หน่วยงานให้กับประชาชน คือ การทำงานกับประชาชนเพื่อให้ความคิดเห็นและข้อมูลจากประชาชนสะท้อนในทางเลือก

๔. การมีส่วนร่วมในระดับสร้างความร่วมมือ (Collaborate) เป็นการให้บทบาทแก่ประชาชนในระดับสูง โดยประชาชนและรัฐทำงานร่วมกันในกระบวนการตัดสินใจ เป้าหมายคือ การเป็นหุ้นส่วนกับประชาชนในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจตั้งแต่การระบุปัญหา พัฒนาทางเลือกและแนวทางแก้ไข ตัวอย่างเช่น การตั้งเป็นคณะที่ปรึกษาฝ่ายประชาชน การสร้างฉันทามติ กระบวนการตัดสินใจแบบมีส่วนร่วม ฯลฯ คำสัญญาที่หน่วยงานให้กับประชาชน คือ การร่วมงานกับประชาชนเพื่อให้ได้ข้อเสนอแนะและแนวคิดใหม่จากประชาชน โดยสัญญาว่าจะนำข้อมูลเหล่านั้นมาใช้ในการตัดสินใจทางออกของปัญหาให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

^{๔๐} สำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน, คู่มือการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชน , (กรุงเทพมหานคร : กรมชลประทาน, ๒๕๕๕), หน้า ๑๐-๑๑.

^{๔๑} United Nation, “Popular Participation as a Strategy for Promoting Community Level Action and Nation Development Report of The Meeting for The Adhoc Group of Expert”. Department of International Economic and Social Affairs, (New York: United Nation, 1981), pp.123-124.

๕. การมีส่วนร่วมในระดับให้อำนาจแก่ประชาชน (Empower) ถือเป็นขั้นที่ให้ประชาชนมีส่วนร่วมสูงที่สุด เป้าหมายคือ การให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจลงมือด้วยตนเอง โดยรัฐจะดำเนินการตามการตัดสินใจนั้นรูปแบบการมีส่วนร่วม คือ การลงประชามติ และการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง โดยกระบวนการประชาคม มักเป็นประเด็นที่มีผลกระทบต่อประชาชนโดยตรง ประโยชน์ของการตัดสินใจขั้นนี้ คือ การสร้างการเรียนรู้ร่วมกัน เข้าใจและความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกัน คำสัญญาที่หน่วยงานให้กับประชาชน คือ การปฏิบัติตามสิ่งที่ประชาชนตัดสินใจเลือก

สำหรับระดับการมีส่วนร่วมนั้นแบ่งได้เป็น ๕ ระดับ^{๔๒} จากการมีส่วนร่วมในระดับต่ำสุดไปถึงระดับสูง คือ ๑) การให้/รับข่าวสาร (Inform) ๒) การปรึกษาหารือ (Consult) ๓) การร่วมคิดร่วมทำ (Involve) ๔) การเป็นหุ้นส่วนหรือภาคี (Collaborate) และ ๕) การเสริมพลังอำนาจ (Empower) การเลือกระดับของการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมีระดับและเทคนิคที่ใช้แสดงเป็นตารางให้เห็นรายละเอียดตามตารางที่ ๒.๑ ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑ แสดงระดับการมีส่วนร่วม

ระดับการมีส่วนร่วม	วัตถุประสงค์	ทางเลือกของรูปแบบที่ใช้	เทคนิคการใช้
๑) ให้ข้อมูล (Inform)	ให้ประชาชนตระหนักและให้ความรู้แก่ประชาชน	แลกเปลี่ยนข้อมูล	โฆษณาทางสื่อ / ตั้งตู้แจกข้อมูลข่าวสาร / แผ่นพับ / จัดทำวีดิทัศน์ / เปิดเว็บไซต์ให้ข้อมูล / ตั้งทีมออกไปรณรงค์นอกพื้นที่ / เปิดศูนย์ข้อมูลข่าวสาร / เอกสารข้อเท็จจริง / จัดหมายข่าว / รายงานการศึกษาทางเทคนิค / รายการโทรทัศน์
		ชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมในกระบวนการ	ทัศนศึกษา / การประชุมชี้แจงของหน่วยงาน / คำประกาศของทางราชการ
การปรึกษาหารือรับฟังความคิดเห็น (Consult)	เพื่อให้ได้มาซึ่ง Input/Feedback จากประชาชนอย่างกว้างขวาง	ชักชวนให้ประชาชนมาเข้าร่วมในกระบวนการ	ประชาพิจารณ์ / จัดงานการแสดง (Exhibition) เสวนาประชาชน / การเยี่ยมชมโครงการเพื่อให้ข้อมูลและรับข้อมูลจากประชาชน / การจัดหาวิทยากรกระบวนการ / จัดแถลงข้อเท็จจริง / การสนทนากลุ่มย่อย / เวทีสาธารณะ
		รวบรวมข้อมูลจากประชาชนและภาครัฐให้ Feedback	ทำแบบสอบถาม / จัดทำแบบฟอร์มการแสดงความคิดเห็น / การสัมภาษณ์รายบุคคล / การสนทนากลุ่มย่อย / สายด่วนสายตรง / การแสดงความคิดเห็นผ่านเว็บไซต์ / การร่วมลงประชามติ (ตามกฎหมายไทย)

^{๔๒} สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, “โครงการจัดทำรูปแบบกลไกการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดทำนโยบาย แผน มาตรการ กฎหมาย หลักเกณฑ์และแนวทางปฏิบัติในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”, รายงานวิจัย, (เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗), หน้า ๒๓.

ระดับการมีส่วนร่วม	วัตถุประสงค์	ทางเลือกของรูปแบบที่ใช้	เทคนิคการใช้
การร่วมคิดร่วมทำ (Involve)	เพื่อให้เกิดการสนทนาแลกเปลี่ยนความคิดเห็นอย่างเต็มที่	ชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมในกระบวนการ	การประชุมกลุ่มย่อยในการวางแผน / คณะกรรมการระดับท้องถิ่น / การจัดหาวิทยากรกระบวนการ / การประชุมแลกเปลี่ยนความคิดเห็น
การเป็นหุ้นส่วนหรือภาคี (Collaborate)	เพื่อสร้างอำนาจานุมัติ	ชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมในกระบวนการ	คณะกรรมการที่ปรึกษา / เว็บไซต์มีส่วนร่วมได้เสีย / ฟอรัมแผนภูมิภาค / การจัดทำแผนที่ความคิด
การเสริมพลังอำนาจของประชาชน	เพื่อสร้างเวทีให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจ	ชักชวนให้ประชาชนเข้าร่วมในกระบวนการ	การปฏิบัติตามการประเมินผลและคำแนะนำของภาคประชาชน
		รวบรวมข้อมูลจากประชาชนและภาครัฐให้ Feedback	การลงคะแนนเสียง (Referendum ในต่างประเทศ)

กล่าวโดยสรุป กรอบคิดเรื่องการมีส่วนร่วมในงานพัฒนานั้น ในยุคต้นของการพัฒนาชุมชน แม้จะมีจุดดีในแง่ของการต้องการสร้างประชาธิปไตยภายในชุมชน แต่ในภาคปฏิบัติเมื่อนำมาใช้ในประเทศด้อยพัฒนาที่อำนาจบริหารมีลักษณะรวมศูนย์ การมีส่วนร่วมจึงอาจกลายเป็นการเกณฑ์ (Recruitment) ให้คนเข้าร่วมภายใต้ปรัชญาของการต้องการเปลี่ยนคนในประเทศด้อยพัฒนาเหล่านี้ให้ทันสมัยมากขึ้น ให้รู้จักคิดเพื่อพัฒนาตนเอง ให้สามารถพึ่งตนเองได้ ทั้งนี้เพื่อให้พ้นจากสภาพความยากจนและด้อยพัฒนา ขณะเดียวกันในการมีส่วนร่วมในรูปแบบปัจจุบันมีการเปิดกว้างและยอมรับในสิทธิของประชาชนและชุมชนมากขึ้น ทำให้ปรากฏการณ์การมีส่วนร่วมของประชาชนได้แสดงพลังแห่งการมีส่วนร่วมออกมาในหลายระดับ ประกอบด้วย

๑. การรับรู้ข่าวสาร (Public information) หมายถึง การที่ประชาชนหรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียและบุคคลหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง จะต้องได้รับการแจ้งให้ทราบถึงรายละเอียดของโครงการที่จะดำเนินการ รวมทั้งผลกระทบที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ทั้งนี้การได้รับแจ้งข่าวสารดังกล่าวจะต้องแจ้งก่อนที่จะมีการตัดสินใจดำเนินโครงการ

๒. การรับฟังความคิดเห็น (Public Consultation) หมายถึง รูปแบบการมีส่วนร่วมที่มีการจัดการหรือ ระหว่างรัฐในฐานะเป็นผู้ดำเนินการโครงการพัฒนากับประชาชนที่เกี่ยวข้องและที่ได้รับผลกระทบ เพื่อที่จะรับฟังความคิดเห็นและตรวจสอบข้อมูลเพิ่มเติมหรือประกอบการจัดทำรายงานการศึกษาผลกระทบสิ่งแวดล้อม เพื่อให้มีการให้ข้อเสนอแนะหรือเพื่อประกอบทางเลือกในการตัดสินใจ

๓. การร่วมในการตัดสินใจ (Public Involve) หมายถึง การที่ภาคประชาชนและส่วนงานที่เกี่ยวข้องมีสิทธิ มีส่วนร่วมแนะแนวทางที่นำไปสู่การตัดสินใจต่อประเด็นปัญหาหรือการดำเนินการพัฒนาใดๆ ที่จะเกิดขึ้นในพื้นที่ ทั้งนี้เพื่อสร้างความมั่นใจให้ประชาชนว่าข้อมูล ความคิดเห็นและความต้องการของประชาชนจะถูกนำไปพิจารณาเป็นทางเลือกในการพัฒนา

๔. ความร่วมมือ (Public Collaboration) หมายถึง การเปิดโอกาสให้ประชาชนหรือผู้แทนภาคสาธารณะมีส่วนร่วมโดยเป็นส่วนหนึ่งกับภาครัฐในทุกขั้นตอนของการตัดสินใจในการพัฒนา และมีการดำเนินกิจกรรมร่วมกันอย่างต่อเนื่อง

๕. การเสริมอำนาจแก่ประชาชน (Public Empower) หมายถึง การที่ประชาชนบทบาทในระดับสูงในการมีส่วนร่วมในลักษณะของการเรียกร้องและป้องกันสิทธิของตนเองได้ หากไม่ได้รับความเป็นธรรม และไม่ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้น

๒.๑๐.๓ รูปแบบของการมีส่วนร่วม

จากกรอบคิดการพัฒนาที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการมีส่วนร่วมทั้ง ๕ ด้าน ที่คณะผู้วิจัยได้สรุปวิเคราะห์และนำไปประยุกต์ใช้เพื่อเป็นกรอบในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ จากการศึกษาเชิงลึกพบว่าในแต่ละด้านนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการบูรณาการเอาแนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้องเข้ามาประยุกต์หรือผสมผสานเพื่อให้เกิดความกลมกลืนและเหมาะสมกับสภาพการณ์ต่างๆ ดังนี้

๑. การรับรู้ข่าวสาร (Public Information)

ในเรื่องนี้ มัลลิกา ผลอนันต์^{๔๓} ได้กล่าวถึงการรับรู้ข่าวสารที่จะก่อให้เกิดแรงจูงใจและการโน้มน้าวใจที่จะมีผลต่อการพัฒนาหรือเปลี่ยนแปลงใดๆ นั้นมีความเชื่อว่าการที่จะชักจูงใจบุคคลใดบุคคลหนึ่งนั้นเป็นเหมือนกับการกระตุ้นบุคคลนั้นเพื่อให้เกิดการตอบสนองในสิ่งที่เราต้องการให้เป็น ในกระบวนการสื่อสารจะมีช่องว่างหรือตัวกลางระหว่างกระตุ้นและการตอบสนองซึ่งเรียกว่าพื้นเพเดิมของบุคคล ซึ่งถือว่าเป็นตัวกลางที่สำคัญมากในการที่จะเกิดการรับรู้ได้จากการสื่อสาร ดังนั้นในการจูงใจบุคคลใดนั้นเราจะต้องศึกษาถึงพื้นเพเดิมของบุคคลคนนั้นก่อนว่า ทศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ ระดับการศึกษา ทั้งนี้สามารถแบ่งลักษณะของการรับรู้เพื่อการพัฒนาของคนได้ ๔ ระดับ ดังนี้

๑) กลุ่มเชื่อ (Believer) เป็นกลุ่มที่ง่ายที่สุดในการจะทำให้เกิดการรับรู้หรือการชักจูงให้ปฏิบัติตามที่เป้าหมายทางการพัฒนา เพราะเป็นกลุ่มที่ได้รับทัศนคติความรู้ ประสบการณ์ ข้อมูลต่างๆ เป็นแนวทางเดียวกันกับการพัฒนา จึงเชื่อและเห็นด้วยในสิ่งที่พัฒนาได้สื่อออกไป

๒) กลุ่มสงสัย (Skeptic) เป็นกลุ่มที่ได้รับข้อมูล ความรู้ ประสบการณ์ ที่เกี่ยวกับวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายทางการพัฒนาที่จะสื่อสารหรือประชาสัมพันธ์ทั้งในด้านบวกและด้านลบ และคนกลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มคนที่เกิดความสงสัยในเรื่องนั้น เช่น ในการสร้างเขื่อนคนกลุ่มนี้จะมีข้อมูลว่ามีทั้งประโยชน์และโทษ กล่าวคือ มีความเชื่อว่าเขื่อนใช้ผลิตกระแสไฟฟ้าถือว่าเป็นผลดี แต่ขณะเดียวกันเขื่อนก็จะเป็นสาเหตุของการทำลายสภาพแวดล้อมไปด้วยอีกทางหนึ่ง ข้อสงสัยดังกล่าวจะทำให้คนกลุ่มนี้ตัดสินใจไม่ได้ว่าระหว่างประโยชน์และโทษนั้นสิ่งใดมีมากกว่ากัน และเขาจึงยังไม่ตกลงใจเชื่อว่าการสร้างเขื่อนเป็นสิ่งที่ดี ดังนั้นในการที่จะพัฒนาอะไรจะต้องมีการประชาสัมพันธ์กับคนกลุ่มนี้ให้เขาหายสงสัยก่อน

^{๔๓} มัลลิกา ผลอนันต์, ทฤษฎีการสื่อสาร, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๒), หน้า ๔๒-๔๓.

๓) กลุ่มเฉื่อย (Apathetic) เป็นกลุ่มที่ไม่สนใจ ไม่ได้ตอบหรือแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเรื่องที่จะพัฒนาเนื่องจากรู้สึกว่าเป็นเรื่องที่ไม่เกี่ยวข้องกับตนเอง เช่น รู้สึกว่าการจะสร้างเขื่อนหรือไม่สร้างเขื่อนนั้นไม่เกี่ยวข้องกับตนเองเพราะเขื่อนสร้างที่ต่างจังหวัด แต่ตนเองอยู่กรุงเทพมหานคร ตนเองไม่ได้รับผลประโยชน์หรือผลเสียอะไรจากการสร้างเขื่อนนั้น ดังนั้นหลักในการสร้างการรับรู้กับคนกลุ่มเฉื่อยนี้จึงต้องพยายามดึงเรื่องที่จะพัฒนาแสดงผลให้เห็นว่าเป็นเรื่องที่ใกล้ตัวคนเหล่านี้ให้ได้

๔) กลุ่มปรปักษ์ (Hostile) กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่ยากที่สุดในการทำความเข้าใจหรือทำให้เกิดการรับรู้ในด้านบวก เพราะเป็นกลุ่มไม่เห็นด้วยกับวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายทางการพัฒนา ฉะนั้นจะใช้ความพยายามและความอดทนอย่างสูงสุดที่จะทำให้เกิดการรับรู้ที่ถูกต้อง โดยอาศัยเทคนิคทางการสื่อสารให้คนกลุ่มนี้เกิดความปั่นป่วนในแง่ของความคิดหรือเกิดความไม่สมดุลทางความคิดเสียก่อน เป็นต้นว่าอาจจะให้คนที่เขานับถือเขาเกรงใจเป็นผู้ชักจูงเพื่อให้เขาเปลี่ยนจากกลุ่มปรปักษ์มาเป็นกลุ่มสงสัยก่อน และในช่วงที่เขาเกิดความปั่นป่วนทางความคิด สมอาก็จะเริ่มเปิดรับข้อมูลต่างๆ มากขึ้น เราจึงเริ่มให้ชุดข้อมูลที่จะนำไปสู่การรับรู้ข้อมูลที่ดี เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา จนเขากลายเป็นกลุ่มเชื่อในที่สุด

๒. การรับฟังความคิดเห็น (Public Consultation)

ในเรื่องนี้การรับฟังความคิดเห็นเกิดขึ้นได้จากการปรึกษาหารือ และสามารถแบ่งออกได้เป็น ๒ ประเภท ดังนี้

๑) การปรึกษาหารือเป็นรายบุคคล (Individual Counseling) การปรึกษาประเภทนี้เป็นแบบที่ได้รับความนิยมและถูกนำมาใช้ในการพัฒนาต่างๆ การปรึกษาจะเป็นการพบกันระหว่างผู้ให้คำปรึกษากับผู้ขอคำปรึกษา การปรึกษาแบบนี้มีจุดมุ่งหมายที่จะช่วยให้ผู้ขอรับคำปรึกษาสามารถเข้าใจถึงวัตถุประสงค์ เป้าหมาย ทัศนคติ ความเชื่อ ค่านิยม และปัญหาในการพัฒนา สามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพในการพัฒนาให้เกิดผลมากที่สุด

๒) การให้คำปรึกษาหารือแบบกลุ่ม (Group Counseling) การปรึกษาประเภทนี้อาจเรียกได้ว่าเป็นการปรึกษาเชิงกระบวนการ และเป็นกระบวนการที่บุคคลหรือกลุ่มบุคคลที่มีความต้องการ ประสบปัญหาหรือผลกระทบจากการพัฒนาที่คล้ายกันหรือตรงกัน ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการที่จะแก้ไขปัญหาใดปัญหาหนึ่งร่วมกัน โดยผู้ที่เกี่ยวข้องจะมารวมกันเป็นกลุ่มเพื่อปรึกษาหารือและหาทางออกร่วมกัน ในปัจจุบันมักส่งเสริมการปรึกษาหารือกันเพื่อหาทางออกของปัญหาที่เกี่ยวข้องกับเรื่องของการแย่งชิงผลประโยชน์ โดยเฉพาะในโครงการพัฒนาที่ใหญ่ๆ หรือมีงบประมาณและผลกระทบที่สูง

สำหรับองค์ประกอบของการปรึกษาหารือที่อยู่บนพื้นฐานความร่วมมือมี ๕ องค์ประกอบสำคัญ คือ

๑) การพึ่งพาและเกื้อกูลกัน (Positive Interdependence) สมาชิกในกลุ่มมีความสำคัญทุกคน ความสำเร็จของกลุ่มขึ้นอยู่กับสมาชิกทุกคนในกลุ่ม สมาชิกจะประสบความสำเร็จได้ก็ต่อเมื่อกลุ่มประสบความสำเร็จ ทุกคนต้องรับผิดชอบต่อบทบาทหน้าที่ของตนและในขณะเดียวกันก็ช่วยเหลือสมาชิกคนอื่นๆ ด้วย เพื่อประโยชน์ร่วมกัน

๒) การปรึกษาหารือกันอย่างใกล้ชิด (Fact-to-Face Promotive Interaction) สมาชิกมีการพึ่งพาช่วยเหลือกัน เป็นปัจจัยที่ส่งเสริมให้ผู้ที่เกี่ยวข้องมีปฏิสัมพันธ์ต่อการในการช่วยเหลือให้กลุ่มบรรลุเป้าหมาย สมาชิกกลุ่มจะไว้วางใจ ห่วงใย ส่งเสริม ช่วยเหลือกัน เกิดสัมพันธภาพที่ดีต่อกัน

๓) ความรับผิดชอบที่ตรวจสอบได้ของสมาชิกแต่ละคน สมาชิกทุกคนมีหน้าที่รับผิดชอบในการทำงานที่ได้รับมอบหมายอย่างเต็มความสามารถไม่มีใครได้รับประโยชน์โดยไม่ทำหน้าที่ของตน ดังนั้นจึงต้องมีการตรวจสอบผลงานทั้งรายบุคคลและรายกลุ่ม จะต้องมีการทดสอบรายคน รายกลุ่ม สังเกตพฤติกรรมผู้ที่เกี่ยวข้องในกลุ่มและจัดให้มีผู้สังเกตการณ์

๔) การใช้ทักษะการปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกับการทำงาน การเรียนรู้แบบร่วมมือจะประสบความสำเร็จได้ต้องอาศัยทักษะหลายประการ เช่น ทักษะทางสังคม ทักษะการปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ทักษะการทำงานกลุ่ม ทักษะการสื่อสาร ทักษะการแก้ปัญหาความขัดแย้ง มีความเคารพ ยอมรับ และไว้วางใจซึ่งกันและกัน

๕) การวิเคราะห์กระบวนการกลุ่ม (Group Processing) การเรียนรู้แบบร่วมมือต้องมีการวิเคราะห์กระบวนการทำงานของกลุ่มเพื่อช่วยให้กลุ่มเกิดการเรียนรู้และปรับปรุงการทำงานของกลุ่ม พฤติกรรมสมาชิกกลุ่ม ผลงานกลุ่ม การวิเคราะห์การเรียนรู้อาจทำได้ทั้งผู้รับผิดชอบโครงการและประชาชน ทั้งนี้ประชาชนหรือกลุ่มผู้เกี่ยวข้องจะต้องได้รับข้อมูลป้อนกลับเพื่อร่วมแสดงทักษะการคิด

๓. การร่วมในการตัดสินใจ (Public Involve)

การตัดสินใจเป็นการนำหลักเกณฑ์หรือเครื่องมือต่างๆ เข้ามาช่วยในการการตัดสินใจเพื่อให้ผู้ตัดสินใจมีโอกาสผิดพลาดน้อยลงหรือการตัดสินใจได้ถูกต้องมากขึ้น การตัดสินใจที่จะมีขึ้นภายในสถานการณ์ต่างๆ ที่สามารถทำการประเมินได้โดยใช้กฎเกณฑ์หรือเครื่องมือดังกล่าวพิจารณาทางเลือกที่ดีที่สุด การทำการตัดสินใจได้นำเอาความน่าจะเป็นเข้ามาเกี่ยวข้องเสมอ ทั้งนี้เพราะบุคคลจะมีการเปรียบเทียบว่าผลลัพธ์หรือผลตอบแทนที่ดีที่สุดหรือไม่ แต่ถ้ามีวิธีให้ผลตอบแทนมากกว่าหนึ่งทางเลือกแล้ว ก็จะต้องมีการตัดสินใจเลือกทางเลือกที่จะทำให้เกิดผลตอบแทนมากที่สุด ซึ่งการตัดสินใจเลือกดังกล่าวเป็นเรื่องที่ยุ่งยากและสลับซับซ้อน ดังนั้นจึงต้องอาศัยหลักเกณฑ์และเครื่องมือต่างๆ ประกอบการตัดสินใจดังต่อไปนี้

๑) มีทางเลือกหลายทาง (Alternatives) ในแต่ละทางเลือกอาจจะอยู่ในรูปนโยบายในการปฏิบัติงานเทคนิคหรือขั้นตอนการดำเนินงาน การที่มีทางเลือกหลายๆ ถ้าจะอาศัยดุลพินิจส่วนตัวทำการตัดสินใจนั้นอาจจะผิดพลาดขึ้นได้ ดังนั้นจึงต้องอาศัยเครื่องมือหรือเกณฑ์ต่าง ๆ เข้ามาช่วยในการตัดสินใจ เพราะยังมีหลักประกันได้ว่าไม่ได้ตัดสินใจไปตามดุลพินิจส่วนตัว

๒) ข้อมูลในปัจจุบันมีจำนวนมาก ถ้านำดุลพินิจส่วนตัวมาใช้ในการตัดสินใจแล้ว โอกาสที่จะผิดพลาดอาจจะมามาก เพราะไม่อาจจะนำข้อมูลที่มีอยู่ทั้งหมดนั้นมาพิจารณาได้ครบถ้วนสมบูรณ์ในห้วงเวลาที่จำกัดได้

๓) เพื่อลดความขัดแย้งลงเนื่องจากพื้นฐานความรู้และประสบการณ์ของแต่ละคนไม่เหมือนกัน ถ้าไม่อาศัยหลักเกณฑ์หรือเครื่องมือที่เหมือนกันทำการตัดสินใจแล้วก็อาจจะทำการตัดสินใจแตกต่างกันออกไปซึ่งจะทำให้คนในองค์กรเกิดการขัดแย้งกันขึ้นในกรณีที่ความเห็นแตกต่างกัน

๔) เพื่อลดความเสี่ยงการตัดสินใจที่ปราศจากกฎเกณฑ์หรือเครื่องมือแล้ว โอกาสที่เสี่ยงต่อความผิดพลาดนั้นมีสูง แต่การตัดสินใจที่มีเครื่องมือเข้ามาช่วยแล้ว โอกาสของการตัดสินใจที่ผิดพลาดนั้นมีน้อยหรือไม่เลยก็เป็นไปได้

๔. ความร่วมมือ (Public Collaboration)

ในการประชุมรับฟังความคิดเห็นอันเป็นเทคนิคที่สำคัญที่สุดซึ่งจะทำให้เกิด การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจในการดำเนินงานหรือการพัฒนาใด ๆ ให้ประสบความสำเร็จ เปรียบเสมือนการวางแผนความคิดทั้งหมดทุก ๆ ด้านอย่างละเอียด ซึ่งต้องใช้เวลาเตรียมการอย่างรอบคอบ พิถีพิถัน หากเตรียมการไม่ดีเราจะไม่สามารถแก้ปัญหาได้และทำให้เสียเวลาเปล่า การวางแผนขั้นนี้มีขั้นตอนและหัวข้อที่ต้องให้ความสำคัญ ได้แก่

๑) การกำหนดระดับการมีส่วนร่วมของประชาชนว่าควรเป็นในระดับใด ซึ่งจะต้องชัดเจนเพราะเรื่องนี้เป็นสิ่งสำคัญที่สุดในการวางแผน โดยพยายามให้เกิดการมีส่วนร่วมให้มากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้ ซึ่งจะต้องคิดให้รอบคอบแต่ต้นว่า โครงการที่จะทำเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชนในเรื่องนั้นๆ เราต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมระดับใด โครงการบางเรื่องอาจจำเป็นต้องให้ประชาชนต้องเข้ามามีบทบาทมากถึงระดับการเป็นประชาชนหุ้นส่วนเพื่อร่วมกันกำหนดแนวทางแก้ไขปัญหา หรือบางโครงการอาจต้องการให้ประชาชนเป็นผู้ตัดสินใจเลยก็ได้ ซึ่งการวางแผนการดำเนินงานจะมีความซับซ้อนและยุ่งยากตามระดับของการมีส่วนร่วม อีกทั้งต้องดำเนินการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างต่อเนื่อง

๒) กระบวนการหลัก กระบวนการรองและทีมงาน ต้องมีทัศนคติที่เป็นบวกและรักในหน้าที่ที่ตนทำ มีความอดทน และพึงระลึกเสมอว่า หน้าที่ของกระบวนการคือการขับเคลื่อนให้การประชมนั้นเกิดการแสดงความคิดเห็นโดยมีส่วนร่วมระหว่างผู้เข้าประชุม สำหรับทีมงานที่เหลือ ได้แก่ กระบวนการรองซึ่งทำหน้าที่เป็นผู้ช่วย กระบวนการหลักเป็นผู้จัดบันทึกการประชุมมีหน้าที่เติมคำถามในเวทีเพื่อให้ประเด็นต่างๆ สมบูรณ์ขึ้น และเป็นผู้สังเกตการณ์คอยระวังไม่ให้มีการเบี่ยงเบนประเด็นไปจากที่ตั้งไว้ ส่วนทีมงานเสริมเพื่อถ่ายภาพหรือเป็นผู้ช่วย ทั้งนี้จำนวนทีมงานจะขึ้นอยู่กับจำนวนหรือปริมาณของผู้เข้าร่วมประชุม และทักษะ/ประสบการณ์ของกระบวนการหลัก

๓) การตั้งประเด็นและคำถาม ประเด็นคำถามที่ดีต้องชัดเจน ครอบคลุม เข้าใจง่ายเป็นเรื่องที่ผู้เข้าร่วมประชุมทราบมาก่อน แล้วนำสิ่งที่ต้องการนั้นมาตั้งเป็นคำถาม ควรตั้งประเด็นหลักและแตกเป็นประเด็นย่อย หลังจากนั้นทีมงานทั้งหมดควรลองซักซ้อมจำลองเวทีการประชุมโดยสมมติตนเป็นชาวบ้าน แล้วคิดว่าจะตอบคำถามที่ถามมาแบบใดได้บ้าง เมื่อชาวบ้านถามคำถามอย่างนั้น เราจะต้องตั้งใจหาคำตอบอย่างไรต่อไป

๔) มีวัตถุประสงค์ของการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชนที่ชัดเจนว่าจัดเพื่ออะไร จัดไปทำไม และจะเอาผลที่ได้จากการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชนนั้นไปทำ

อะไร ทั้งนี้ควรแจ้งให้ผู้เข้าร่วมประชุมทราบในตอนต้นของการประชุม หรือควรแจ้งล่วงหน้ากับกลุ่มเป้าหมายก่อนถึงวันประชุม ในกรณีที่เป็นโครงการซึ่งต้องการให้ประชาชนมีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นในระดับสูง

๕) มีกระบวนการ ขั้นตอน แผนการดำเนินงานที่ดี โดยกำหนดแผนอย่างละเอียด ว่ามีกิจกรรมอะไรบ้าง ใครมีบทบาทและหน้าที่อะไร เวลาไหน ใครจะนั่งตรงไหน ใครจะพูดก่อน-หลัง และจะแจกเอกสารตอนไหน ฯลฯ นอกจากนี้สำหรับทีมงานมือใหม่ ควรมีการซักซ้อมขั้นตอนของกระบวนการบ่อยๆ เพื่อให้เกิดความมั่นใจ และช่วยลดข้อผิดพลาดเมื่อต้องจัดเวทีประชุมจริง

๖) การวิเคราะห์กลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมประชุม เช่น เพศ วัย การศึกษา ผู้เข้าประชุมคาดหวังแค่ไหนจากการร่วมประชุม คนที่เข้าประชุมนั้นมีใครบ้าง กลุ่มผู้มีส่วนได้และกลุ่มผู้มีส่วนเสียมีมากน้อยเพียงใด ใครมีผลกระทบโดยตรง ใครได้รับผลกระทบในแง่บวก ใครได้รับผลกระทบในแง่ลบ และผู้มีส่วนได้ส่วนเสียที่สำคัญมากเป็นใคร มีบทบาทต่อความสำเร็จในการดำเนินการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชนเพียงใด ฯลฯ ทั้งนี้การทราบข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มเป้าหมายอย่างละเอียด จะเป็นประโยชน์อย่างมากในการดำเนินงานตามแผนในขั้นตอนอื่นๆ เปรียบเหมือนคำกล่าวที่ว่า รู้เขา รู้เรา รบร้อยครั้งชนะร้อยครั้ง

๗) สื่อและอุปกรณ์การสื่อสารที่จะช่วยให้เกิดความเข้าใจประเด็น เนื้อหาตรงกัน เช่น การเลือกวิดีโอที่สมควรเตรียมเรื่องให้เหมาะสมกับวัตถุประสงค์ในการจัดเวที ตรวจสอบเช็คคุณภาพก่อนวันจริง การเตรียมกระดาน กระดาษ การ์ด ปากกา เทปขาวหรือหมุด การเตรียมเอกสารแจก ฯลฯ

๘) การเตรียมเกม โดยเลือกเกมที่เหมาะสมกับเรื่องที่จะจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชน เช่น ประชุมเรื่องการร่วมกันชุดคุกกี้ น้ำแก้วนํ้าท่วม การเลือกเกมควรเลือกแนวที่สร้างความสามัคคี ช่วยกันทำงาน หรือหากเป็นเรื่องกรณีพิพาทกันมีผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย ควรเลือกเกมเกี่ยวกับการเสียสละนอกจากนี้ทีมงานต้องลองเล่นเกมเอง ว่าเป็นเกมที่สนุกเหมาะสมกับกลุ่มและเวลาหรือไม่ เป็นต้น

๕. การเสริมอำนาจแก่ประชาชน (Public Empower)

หมายถึง การที่ประชาชนบทบาทในระดับสูง ในการมีส่วนร่วมในลักษณะของการเรียกร้อง และป้องกันสิทธิของตนเองได้ หากไม่ได้รับความเป็นธรรม และไม่ได้มาซึ่งผลประโยชน์ที่เกิดขึ้นจากการพัฒนา การเสริมอำนาจแก่ประชาชนมุ่งคุ้มครองภาคประชาชนมากกว่าภาครัฐหรือภาคธุรกิจ ก็เป็นอีกหนึ่งกลไกที่มีความสำคัญต่อการมีส่วนร่วมของประชาชน เนื่องจากโดยปกติแล้ว ทั้งภาครัฐและภาคธุรกิจมักจะมีความสามารถในการคุ้มครองตนเองได้มากกว่าภาคประชาชน ทั้งนี้เพราะในความเป็นจริงนั้นภาคประชาชนมักจะขาดซึ่งความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับกลไกทางกฎหมาย สุดท้ายจึงลงเอยด้วยการถูกเอารัดเอาเปรียบจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชน การเสริมอำนาจแก่ประชาชนไม่ใช่เพียงการแสดงบทบาทที่สอดคล้องตามวัตถุประสงค์นี้เท่านั้น หากแต่ยังรวมถึงการมีกลไกอื่นๆ ที่สอดคล้องเพื่อทำให้การบังคับใช้กฎหมายเกิดขึ้นอย่างมีประสิทธิภาพ ทัวถึงและเท่าเทียม และยังรวมถึงการทำให้ประชาชนรับรู้ เข้าใจ เข้าถึง และสามารถใช้อำนาจจากกลไกทางกฎหมายต่างๆ ที่มีอยู่ได้อย่างง่ายดาย ซึ่งนั่นหมายถึงระบบรัฐบาล รัฐสภาและตุลาการจำเป็นต้องมี

ความมุ่งมั่น ทำให้กลไกทางกฎหมายที่มุ่งคุ้มครองประชาชนมีความศักดิ์สิทธิ์ และสร้างประโยชน์ให้กับประชาชนและประเทศได้อย่างแท้จริง

นอกเหนือจากกลไกข้างต้นกลไกการมีส่วนร่วมของภาคประชาชนก็เป็นอีกหนึ่งกลไกที่มีความสำคัญอย่างยิ่ง เนื่องจากความสำเร็จของการดำเนินนโยบาย และการใช้ประโยชน์จากกลไกต่างๆ ที่มีอยู่ เกิดจากการผสมผสานที่ลงตัวของ ๒ ส่วนผสมด้วยกัน ส่วนผสมแรกคือความพร้อมของนโยบายและกลไกทางสังคมอันจำเป็นและสอดคล้องกับยุคสมัย ซึ่งการมีวิสัยทัศน์อันยาวไกลและการมีความมุ่งมั่นช่วยเหลือและคุ้มครองประชาชนของรัฐบาล รัฐสภาพ และตุลาการเท่านั้นที่จะทำให้ส่วนผสมนี้เกิดขึ้น อีกส่วนผสมหนึ่งคือการทำให้นโยบายและกลไกทางสังคมต่างๆ นั้นสามารถประยุกต์ใช้กับประชาชนทุกภาคส่วนได้จริง ซึ่งเสี่ยงสะท้อนจากภาคประชาชน ผ่านการมีส่วนร่วมของประชาชนเท่านั้นที่จะช่วยทำให้นโยบายและกลไกต่างๆ สามารถถูกปรับปรุงและปรับใช้ได้อย่างสอดคล้องกับสิ่งที่ประชาชนต้องการมากที่สุด

๒.๑๐.๔ นโยบายรัฐและกฎหมายที่เกี่ยวกับการมีส่วนร่วม

จากแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๔๖ – พ.ศ. ๒๕๕๐)^{๔๔} มีการกำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทยไว้ ยุทธศาสตร์ และหนึ่งในยุทธศาสตร์ที่สำคัญนั้นก็คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระบบราชการหรือการบริหารจัดการภาครัฐมากขึ้น ทั้งนี้ ยุทธศาสตร์ดังกล่าวได้กำหนดมาตรการต่างๆ ให้แต่ละส่วนราชการต้องปฏิบัติเกี่ยวกับการเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมไว้ทั้งสิ้น ๖ ประการ ดังสาระสำคัญต่อไปนี้

๑. กำหนดเงื่อนไขและแนวทางเพื่อส่งเสริมให้หน่วยงานราชการตระหนักถึงภาระหน้าที่ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญและหลักนิติธรรม การให้ความรู้ ความเข้าใจในการปฏิบัติราชการและการรายงานผลการปฏิบัติราชการแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงและประชาชนทั่วไป

๒. วางหลักเกณฑ์ให้แต่ละส่วนราชการจัดให้มีระบบปรึกษาหารือกับประชาชน การสำรวจความต้องการของประชาชน และ/หรือการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างสม่ำเสมอเป็นระยะๆ โดยเฉพาะในโครงการหรือการปฏิบัติราชการที่อาจจะมีผลกระทบโดยตรงต่อประชาชน และควรมีการสรุปรายงานผลการดำเนินงานดังกล่าวเพื่อเผยแพร่และเป็นหลักฐานต่อไป

๓. ให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาภาคประชาชน (Citizen Advisory Board) โดยเฉพาะในระดับปฏิบัติการ (กรม/จังหวัด/อำเภอ) เพื่อให้ข้อคิดเกี่ยวกับนโยบาย การบริหารงาน การบริการ แผนงาน หรือโครงการของรัฐ และกำหนดตัวชี้วัด ตลอดจนการวางระบบการให้ข้อมูลป้อนกลับเกี่ยวกับผลการดำเนินงานและความพึงพอใจของประชาชน

๔. จัดให้มีอาสาสมัครภาคประชาชนเข้ามาร่วมทำงานกับข้าราชการ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับโครงการพัฒนางานให้บริการสาธารณะ และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

๕. นำเสนอข้อมูลสารสนเทศที่แสดงภาระความรับผิดชอบ ความโปร่งใส และเปิดเผยผลเกี่ยวกับการปฏิบัติงานลงในเว็บไซต์เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลดังกล่าวได้โดยง่าย

^{๔๔} คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, สำนักงาน, แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๔๖ – พ.ศ. ๒๕๕๐), (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕-๒๖.

๖. กำหนดให้ความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมเพื่อเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นตัวชี้วัดหนึ่งของการบริหารงานที่ดีของส่วนราชการ

ขณะเดียวกันในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๕๑ – พ.ศ. ๒๕๕๕)^{๔๕} มิติการมีส่วนร่วมได้ถูกกำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ที่ ๒ เรื่องการรูปแบบการทำงานให้มีลักษณะเชิงบูรณาการเพื่อให้เกิดการแสวงหาความร่วมมือและสร้างเครือข่ายกับฝ่ายต่างๆ รวมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยในกลยุทธ์ที่ ๒.๓ กำหนดไว้ว่าให้มีการจัดระบบบริหารราชการให้เอื้อต่อการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายกับภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน และภาคส่วนต่างๆ ในลักษณะเป็นภาคี / พันธมิตร / หุ่นส่วนในการจัดบริการสาธารณะ โดยดำเนินการดังนี้

๑. ส่งเสริม ผลักดันให้เกิดความร่วมมือในการทำงาน ประสานกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและองค์กรประชาชนในลักษณะการบริหารงานในรูปแบบเครือข่าย (network working)

๒. เน้นการทำงานแบบหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในงานบริการสาธารณะ (Public-Private-Partnership = PPP) โดยศึกษาความเป็นไปได้ในการร่วมทุนในโครงการพัฒนาสำคัญๆ ของประเทศ

ในกลยุทธ์ที่ ๒.๔ กำหนดให้มีการสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการ โดยดำเนินการ ดังนี้

๑. สร้างความรู้และความเข้าใจแก่เครือข่ายประชาสังคมและภาคประชาชนในการพัฒนาระบบราชการ เน้นการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง (Action Learning) เพื่อให้ประชาชนมีศักยภาพในการเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมมากขึ้นจนถึงระดับของการเข้ามาเป็นหุ้นส่วน และร่วมติดตามและประเมินผลการบริหารจัดการภาครัฐได้อย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง รวมทั้งกระตุ้นให้เกิดความรู้และความตระหนักในสำนึกพลเมืองว่าจะต้องเข้ามาเป็นหุ้นส่วนกับภาครัฐรวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๒. พัฒนารูปแบบ กลไก ระบบ และวิธีทำงาน เพื่อส่งเสริม สนับสนุนให้ภาคประชาสังคมและภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เช้า วางหลักเกณฑ์ให้แต่ละส่วนราชการจัดให้มีระบบการปรึกษาหารือกับประชาชน สำรวจความต้องการของประชาชนในโครงการที่มีผลกระทบที่มีต่อประชาชน และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบและให้ข้อคิดเห็นต่อการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐในการช่วยกันทำให้เกิดการบริการสาธารณะที่ดียิ่งขึ้น

๓. ส่งเสริมให้มีคณะกรรมการภาคประชาชน (Lay Board) ในทุกระดับและจัดให้มีอาสาสมัครภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของหน่วยงานของรัฐ รวมถึงการริเริ่มให้มีการวางแผนและจัดทำงบประมาณแบบมีส่วนร่วม (Participation Planning and Budgeting)

ล่าสุดในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๕๖ – พ.ศ. ๒๕๖๑)^{๔๖} มิติการมีส่วนร่วมได้ถูกกำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ที่ ๕ เรื่องการส่งเสริมระบบการบริหารกิจการบ้านเมืองแบบ

^{๔๕} คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, สำนักงาน, แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๕๑ – พ.ศ. ๒๕๕๕), (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒-๓๓.

^{๔๖} คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, สำนักงาน, แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๕๖ – พ.ศ. ๒๕๖๑), (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, ๒๕๕๖), หน้า ๔๒-๔๓.

ร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยในกลยุทธ์ที่ ๕.๒ กำหนดไว้ว่าให้มีการส่งเสริมการบริหารราชการระบบเปิดและการสร้างเครือข่าย โดยดำเนินการดังนี้

๑. ส่งเสริมความร่วมมือในรูปภาคีหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน (Public-Private Partnership = PPP) เพื่อให้การพัฒนาโครงสร้างและการให้บริการสาธารณะในด้านต่างๆ ที่จำเป็นของประเทศที่ต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก และภาครัฐไม่สามารถดำเนินการได้เพียงพอต่อความต้องการของประชาชน ได้รับการสนับสนุนกลไกการดำเนินงานแบบร่วมลงทุนกับภาคเอกชน ด้วยความชัดเจน โปร่งใส และเกิดการบูรณาการอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ให้มีการลงทุนที่ซ้ำซ้อน มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด สนับสนุนให้มีการจัดตั้งกองทุนส่งเสริมการลงทุนของเอกชนร่วมในกิจการของรัฐ ตลอดจนให้มีหน่วยงานรับผิดชอบกำหนดมาตรฐาน ส่งเสริมสนับสนุนการร่วมลงทุนเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อความมั่นคงทางและการเงินการคลังของประเทศในระยะยาว

๒. เปิดให้ภาคเอกชนสามารถเข้ามาแข่งขันกันเพื่อจัดทำบริการสาธารณะแทนภาครัฐ (Contestability) ในกิจการของภาครัฐที่ภาครัฐไม่จำเป็นต้องดำเนินการเองและภาคเอกชนสามารถเข้ามาแข่งขันได้โดยง่ายรวมทั้งป้องกันและลดปัญหาการผูกขาดในระยะยาว ตลอดจนสามารถทำให้ภาครัฐสามารถปรับเปลี่ยนบทบาทของตนให้เป็นผู้กำหนดมาตรฐานและระดับการให้บริการ รวมทั้งติดตามตรวจสอบการดำเนินงานของภาคเอกชนให้เป็นไปตามเงื่อนไขที่วางไว้ได้อย่างแท้จริง

๓. เปิดให้องค์กรภาคประชาสังคมและชุมชนสามารถเข้ามาเป็นผู้จัดบริการสาธารณะแทนภาครัฐโดยการจัดทำข้อตกลงร่วม (Compact) ในรูปแบบการดำเนินงานในลักษณะหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐกับภาคประชาสังคมและชุมชน ซึ่งมีเป้าหมายของข้อตกลงอยู่ที่การร่วมกันดำเนินการกิจจัดบริการสาธารณะแก่ประชาชนให้บรรลุผลสัมฤทธิ์

๔. พัฒนารูปแบบและการบริหารงานแบบเครือข่าย (Networked Governance) โดยการปรับเปลี่ยนบทบาท โครงสร้าง และกระบวนการทำงานขององค์กรภาครัฐให้สามารถเชื่อมโยงการทำงานและทรัพยากรต่าง ๆ ของหน่วยงาน ทั้งในภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมให้เกิดการพึ่งพากันในรูปแบบพันธมิตร มีการบริหารงานแบบยืดหยุ่น เกิดนวัตกรรมใหม่ ๆ มีการตัดสินใจที่รวดเร็ว ทันต่อสถานการณ์ เชื่อมโยงระบบการทำงานระหว่างองค์กรได้ด้วยความสะดวกและรวดเร็ว

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐^{๔๗} มีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมที่เป็นการรับรองสิทธิของประชาชนไว้หลายมาตรา โดยเฉพาะใน หมวด ๓ สิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย เป็นต้นว่า ในมาตรา ๒๖ การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์กรต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ส่วนเรื่องเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” นั้นได้ถูกบัญญัติไว้ใน ส่วนที่ ๑๒ ในมาตราที่ ๖๖ และ ๖๗ โดยบัญญัติไว้ว่า

มาตรา ๖๖ บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

^{๔๗} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐.

มาตรา ๖๗ สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครอง ตามความเหมาะสม

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการ การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการ ดำเนินการดังกล่าว

สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วน ท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ ย่อมได้รับความ คุ้มครอง

ขณะเดียวกันในหมวดที่ ๕ ส่วนที่ ๘ ในเรื่องแนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ยังได้บัญญัติไว้เกี่ยวกับสิทธิชุมชนที่จะมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในเรื่องข้างต้น ในมาตราที่ ๘๕ ว่า รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ดังต่อไปนี้

๑. กำหนดหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินให้ครอบคลุมทั่วประเทศ โดยให้คำนึงถึงความ สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งผืนดิน ผืนน้ำ วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นและการดูแล รักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และกำหนดมาตรฐานการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืน โดยต้อง ให้ประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินนั้นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย

๒. กระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมและดำเนินการให้เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์หรือ สิทธิในที่ดินเพื่อประกอบเกษตรกรรมอย่างทั่วถึงโดยการปฏิรูปที่ดินหรือวิธีอื่น รวมทั้งจัดหาแหล่งน้ำ เพื่อให้เกษตรกรมีน้ำใช้อย่างพอเพียงและเหมาะสมแก่การเกษตร

๓. จัดให้มีการวางผังเมือง พัฒนา และดำเนินการตามผังเมืองอย่างมีประสิทธิภาพและ ประสิทธิภาพ เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

๔. จัดให้มีแผนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่นอย่างเป็นระบบ และเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ทั้งต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล

๕. ส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดการมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของ ประชาชน โดยประชาชน ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องมีส่วนร่วมในการ กำหนดแนวทางการดำเนินงาน

ขณะเดียวกันในร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับล่าสุด (ฉบับ คสช.)^{๔๗} มีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมที่เป็นการรับรองสิทธิของประชาชนไว้ โดยเฉพาะในตอนที ๓ ว่าด้วยสิทธิพลเมือง เป็นต้นว่า

มาตรา ๖๑ พลเมืองย่อมมีสิทธิได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในความครอบครองของรัฐ เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลหรือข่าวสารนั้นจะกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชนหรือส่วนได้เสียอันพึงได้รับความคุ้มครองของบุคคลอื่น หรือเป็นข้อมูลส่วนบุคคล ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๖๒ พลเมืองย่อมมีสิทธิเสนอเรื่องราวร้องทุกข์ และมีส่วนร่วมกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการปฏิบัติราชการทางการปกครองอันมีผลหรืออาจมีผลกระทบต่อนิติหรือเสรีภาพของตน รวมทั้งได้รับแจ้งผลการพิจารณาในเวลาอันรวดเร็ว

พลเมืองย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากรัฐ ก่อนการอนุญาตหรือดำเนินโครงการหรือกิจกรรมอันใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพแวดล้อม สุขภาพ คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชน และสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปประกอบการพิจารณาในเรื่องดังกล่าว

การกำหนดยุทธศาสตร์ชาติ การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และแผนอื่น การเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ การผังเมือง การกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ในที่ดิน และการตรากฎหมายหรือออกกฎที่อาจมีผลกระทบต่อส่วนได้เสียสำคัญของประชาชน ให้รัฐจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างทั่วถึงก่อนดำเนินการเพื่อนำความคิดเห็นนั้นไปประกอบการพิจารณา โดยให้คำนึงถึงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมด้วย

มาตรา ๖๓ ชุมชนย่อมมีสิทธิปกป้อง พื้นฟู อนุรักษ์ สืบสาน และพัฒนาขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาอันดีงามของชุมชน ท้องถิ่น และของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางวัฒนธรรมและทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

พลเมืองย่อมมีสิทธิร่วมกับชุมชนหรือร่วมกับรัฐในการดำเนินการตามวาระหนึ่ง ตลอดจนการพัฒนาต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

มาตรา ๖๔ สิทธิของพลเมืองที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชน ในการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ ความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเป็นธรรม ในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่ดีและไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพ สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับการคุ้มครอง

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้มีการศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชนโดยบุคคลซึ่งมิได้มีส่วนได้ส่วนเสีย และในกรณีที่มีการประเมินสิ่งแวดล้อมในระดับยุทธศาสตร์ต้องพิจารณาให้สอดคล้อง

^{๔๗} คณะกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญ, ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ปฏิบัติหน้าที่สำนักงานเลขาธิการสภาปฏิรูปแห่งชาติ, ๒๕๕๘), (เอกสารอัดสำเนา)

กันด้วย ตลอดจนจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพและผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือสุขภาพ ให้ความเห็นก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว

สิทธิพลเมืองและชุมชนซึ่งอาจได้รับผลกระทบจากการดำเนินการตามมาตรานี้ที่จะฟ้องรัฐหรือหน่วยงานรัฐเพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ ย่อมได้รับความคุ้มครอง

ในส่วนของหมวดที่ ๒ แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐใน ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับล่าสุด (ฉบับ คสช.ยังได้กำหนดแนวทางในการสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐและประชาชน เป็นต้นว่า

มาตรา ๙๒ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสมบัติของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ รัฐต้องบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์สูงสุดของรัฐ ประชาชน และชุมชน ทั้งในระดับชาติและท้องถิ่น และต้องบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมและหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

รัฐต้องส่งเสริม บำรุงรักษา คุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อม และควบคุมกำจัดภาวะมลพิษ โดยมีมาตรการที่มีประสิทธิภาพ จัดหาเครื่องมือและกลไกต่างๆ เพื่อให้ประชาชนดำรงชีวิตในสิ่งแวดล้อมที่ดีและปลอดภัย และมีความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม

รัฐต้องจัดให้มีแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ ทะเล ความหลากหลายทางชีวภาพ และทรัพยากรธรรมชาติอื่น และดำเนินการตามแผนดังกล่าวอย่างเป็นระบบ ยั่งยืน และเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม โดยให้สอดคล้องกับหลักการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นธรรม ภาวะทางเศรษฐกิจและสังคม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

รัฐต้องจัดให้มีผังเมือง การพัฒนาเมืองและชนบทในลักษณะบูรณาการ จัดระบบการใช้ที่ดินให้ครอบคลุมทั้งประเทศโดยคำนึงถึงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และการใช้ผังเมืองเป็นแนวทางและมาตรฐานในการพัฒนาสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสมและยั่งยืน จัดระบบการถือครองที่ดินและการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม

รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการตามมาตรการนี้

กล่าวโดยสรุป จากยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทยที่ดำเนินมาแล้ว ๑ ทศวรรษ ยุทธศาสตร์ที่สำคัญในส่วนของการพัฒนาระบบราชการที่จะเอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้นมีพัฒนาการที่น่าสนใจเริ่มตั้งแต่การเปิดโอกาสให้มีอาสาสมัครภาคประชาชนเข้ามาทำงานร่วมกับข้าราชการ (แผนยุทธศาสตร์ฯ ๒๕๔๖-๒๕๕๐) จากนั้นได้ยกระดับความร่วมมือให้เกิดขึ้นในลักษณะการแสวงหาความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนแบบภาคีเครือข่ายและการเป็นหุ้นส่วนร่วมกันระหว่างรัฐและเอกชน (แผนยุทธศาสตร์ฯ ๒๕๕๑-๒๕๕๕) ขณะที่แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๖๑) ได้เพิ่มขีดความสามารถและศักยภาพ การมีส่วนร่วมโดยการส่งเสริมระบบการบริหารกิจการบ้านเมืองแบบระบบเปิดและสร้างเครือข่ายความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในรูปภาคีหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน และเปิดให้องค์กรภาคประชาสังคม ชุมชน หรือภาคเอกชนแข่งขันเข้ามาเป็นผู้จัดบริการสาธารณะแทนภาครัฐ

ในส่วนของการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นโดยผลของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนั้น ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ให้สิทธิส่วนบุคคลและสิทธิ ชุมชนในฐานะผู้มีส่วนได้เสียที่จะต้องได้รับการ สนับสนุน ส่งเสริม และได้รับความคุ้มครองจากทางภาครัฐให้มีส่วนร่วม ในการตัดสินใจ การสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพตามหลักการ พัฒนาที่ยั่งยืน ขณะที่ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ คสช. นั้นกลับพบว่ามิเจตนารมณ์ที่จะ รับรองสิทธิของประชาชนและชุมชนไว้อย่างน่าสนใจ เป็นต้นว่า พลเมืองย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำ ชี้แจงและเหตุผลจากรัฐก่อนการอนุญาตหรือดำเนินโครงการหรือกิจกรรมอันใดที่อาจมีผลกระทบต่อ คุณภาพแวดล้อม สุขภาพ คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชน การ กำหนดยุทธศาสตร์ชาติ การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมและแผนอื่นที่อาจมีผลกระทบต่อส่วน ได้ส่วนเสียสำคัญของประชาชน ให้รัฐจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างทั่วถึง ก่อนดำเนินการ ขณะเดียวกันชุมชนย่อมมีสิทธิปกป้อง พื้นฟู อนุรักษ์ สืบสาน และพัฒนา ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาอันดีงามของชุมชน ท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางวัฒนธรรมและทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้เพราะ ทรัพยากรธรรมชาติถูกมองว่าเป็นสมบัติของชาติ รัฐจะต้องบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อ ประโยชน์สูงสุดของรัฐ ประชาชน และชุมชน และต้องบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมาภิบาล สิ่งแวดล้อมและหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนและความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างดุลยภาพ ระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

๒.๑๑ นโยบายแห่งรัฐบนพื้นฐานการมีส่วนร่วม

จากแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๕๖ – พ.ศ. ๒๕๕๐)^{๔๙} มีการ กำหนดยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทยไว้ ยุทธศาสตร์ และหนึ่งในยุทธศาสตร์ที่สำคัญนั้นก็คือ การเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในระบบราชการหรือการบริหารจัดการภาครัฐมากขึ้น ทั้งนี้ ยุทธศาสตร์ดังกล่าวได้กำหนดมาตรการต่างๆ ให้แต่ละส่วนราชการต้องปฏิบัติเกี่ยวกับการเปิดให้ ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมไว้ทั้งสิ้น ๖ ประการ ดังสาระสำคัญต่อไปนี้

๑. กำหนดเงื่อนไขและแนวทางเพื่อส่งเสริมให้หน่วยงานราชการตระหนักถึงภาระหน้าที่ ตามเจตนารมณ์ของรัฐธรรมนูญและหลักนิติธรรม การให้ความรู้ ความเข้าใจในการปฏิบัติราชการและการ รายงานผลการปฏิบัติราชการแก่ผู้ที่เกี่ยวข้องโดยตรงและประชาชนทั่วไป

๒. วางหลักเกณฑ์ให้แต่ละส่วนราชการจัดให้มีระบบปรึกษาหารือกับประชาชน การสำรวจ ความต้องการของประชาชน และ/หรือการจัดประชุมรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างสม่ำเสมอเป็น ระยะๆ โดยเฉพาะในโครงการหรือการปฏิบัติราชการที่อาจจะมีผลกระทบโดยตรงต่อประชาชน และควรมี การสรุปรายงานผลการดำเนินงานดังกล่าวเพื่อเผยแพร่และเป็นหลักฐานต่อไป

^{๔๙} คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, สำนักงาน, แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๕๖ – พ.ศ. ๒๕๕๐), (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, ๒๕๕๖), หน้า ๒๕-๒๖.

๓. ให้มีการจัดตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาภาคประชาชน (Citizen Advisory Board) โดยเฉพาะในระดับปฏิบัติการ (กรม/จังหวัด/อำเภอ) เพื่อให้ข้อคิดเกี่ยวกับนโยบาย การบริหารงาน การบริการ แผนงาน หรือโครงการของรัฐ และกำหนดตัวชี้วัด ตลอดจนการวางระบบการให้ข้อมูลป้อนกลับเกี่ยวกับผลการดำเนินงานและความพึงพอใจของประชาชน

๔. จัดให้มีอาสาสมัครภาคประชาชนเข้าร่วมทำงานกับข้าราชการ โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับโครงการพัฒนางานให้บริการสาธารณะ และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เป็นต้น

๕. นำเสนอข้อมูลสารสนเทศที่แสดงภาวะความรับผิดชอบ ความโปร่งใส และเปิดเผยผลเกี่ยวกับการปฏิบัติงานลงในเว็บไซต์เพื่อให้ประชาชนสามารถเข้าถึงข้อมูลดังกล่าวได้โดยง่าย

๖. กำหนดให้ความสำเร็จในการดำเนินกิจกรรมเพื่อเปิดให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมเป็นตัวชี้วัดหนึ่งของการบริหารงานที่ดีของส่วนราชการ

ขณะเดียวกันในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๕๑ – พ.ศ. ๒๕๕๕)^{๕๐} มิติการมีส่วนร่วมได้ถูกกำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ที่ ๒ เรื่องการรูปแบบการทำงานให้มีลักษณะเชิงบูรณาการเพื่อให้เกิดการแสวงหาความร่วมมือและสร้างเครือข่ายกับฝ่ายต่างๆ รวมทั้งเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม โดยในกลยุทธ์ที่ ๒.๓ กำหนดไว้ว่าให้มีการจัดระบบบริหารราชการให้เอื้อต่อการทำงานร่วมกันเป็นเครือข่ายกับภาคเอกชน องค์กรพัฒนาเอกชน องค์กรชุมชน และภาคส่วนต่างๆ ในลักษณะเป็นภาคี / พันธมิตร / หุ่นส่วนในการจัดบริการสาธารณะ โดยดำเนินการดังนี้

๑. ส่งเสริม ผลักดันให้เกิดความร่วมมือในการทำงาน ประสานกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชนและองค์กรประชาชนในลักษณะการบริหารงานในรูปแบบเครือข่าย (networking)

๒. เน้นการทำงานแบบหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชนในงานบริการสาธารณะ (Public-Private-Partnership = PPP) โดยศึกษาความเป็นไปได้ในการร่วมทุนในโครงการพัฒนาสำคัญๆ ของประเทศ

ในกลยุทธ์ที่ ๒.๔ กำหนดให้มีการสนับสนุนให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารราชการ โดยดำเนินการ ดังนี้

๑. สร้างความรู้และความเข้าใจแก่เครือข่ายประชาสังคมและภาคประชาชนในการพัฒนาระบบราชการ เน้นการเรียนรู้โดยการปฏิบัติจริง (Action Learning) เพื่อให้ประชาชนมีศักยภาพในการเข้าสู่กระบวนการมีส่วนร่วมมากขึ้นจนถึงระดับของการเข้ามาเป็นหุ้นส่วน และร่วมติดตามและประเมินผลการบริหารจัดการภาครัฐได้อย่างเป็นรูปธรรมและต่อเนื่อง รวมทั้งกระตุ้นให้เกิดความรู้และความตระหนักในสำนึกพลเมืองว่าจะต้องเข้ามาเป็นหุ้นส่วนกับภาครัฐรวมถึงองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๒. พัฒนารูปแบบ กลไก ระบบ และวิธีทำงาน เพื่อส่งเสริม สนับสนุนให้ภาคประชาสังคมและภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วม เช้า วางหลักเกณฑ์ให้แต่ละส่วนราชการจัดให้มีระบบการปรึกษาหารือกับประชาชน สำรวจความต้องการของประชาชนในโครงการที่มีผลกระทบที่มีต่อประชาชน และเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการออกแบบและให้ข้อคิดเห็นต่อการดำเนินงานของหน่วยงานภาครัฐในการช่วยกันทำให้เกิดการบริการสาธารณะที่ดียิ่งขึ้น

^{๕๐} คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, สำนักงาน, แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๕๑ – พ.ศ. ๒๕๕๕), (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒-๓๓.

๓. ส่งเสริมให้มีคณะกรรมการภาคประชาชน (Lay Board) ในทุกระดับและจัดให้มีอาสาสมัครภาคประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินงานของหน่วยงานของรัฐ รวมถึงการริเริ่มให้มีการวางแผนและจัดทำงบประมาณแบบมีส่วนร่วมParticipation Planning and Budgeting)

ล่าสุดในแผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๕๖ – พ.ศ. ๒๕๖๑) มิติการมีส่วนร่วมได้ถูกกำหนดไว้ในยุทธศาสตร์ที่ ๕ เรื่องการส่งเสริมระบบการบริหารกิจการบ้านเมืองแบบร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน โดยในกลยุทธ์ที่ ๕.๒ กำหนดไว้ว่าให้มีการส่งเสริมการบริหารราชการระบบเปิดและการสร้างเครือข่าย โดยดำเนินการดังนี้

๑. ส่งเสริมความร่วมมือในรูปภาคีหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน(Public-Private-Partnership = PPP) เพื่อให้การพัฒนาโครงสร้างและการให้บริการสาธารณะในด้านต่างๆ ที่จำเป็นของประเทศที่ต้องใช้งบประมาณเป็นจำนวนมาก และภาครัฐไม่สามารถดำเนินการได้เพียงพอต่อความต้องการของประชาชน ได้รับการสนับสนุนกลไกการดำเนินงานแบบร่วมลงทุนกับภาคเอกชน ด้วยความชัดเจน โปร่งใส และเกิดการบูรณาการอย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ให้มีการลงทุนที่ซ้ำซ้อน มีการใช้ทรัพยากรที่มีอยู่อย่างจำกัดให้เกิดประโยชน์สูงสุด สนับสนุนให้มีการจัดตั้งกองทุนส่งเสริมการลงทุนของเอกชนร่วมในกิจการของรัฐ ตลอดจนให้มีหน่วยงานรับผิดชอบกำหนดมาตรฐาน ส่งเสริมสนับสนุนการร่วมลงทุนเพื่อไม่ให้เกิดผลกระทบต่อความมั่นคงทางและการเงินการคลังของประเทศในระยะยาว

๒. เปิดให้ภาคเอกชนสามารถเข้ามาแข่งขันกันเพื่อจัดทำบริการสาธารณะแทนภาครัฐ (Contestability) ในกิจการของภาครัฐที่ภาครัฐไม่จำเป็นต้องดำเนินการเองและภาคเอกชนสามารถเข้ามาแข่งขันได้โดยง่ายรวมทั้งป้องกันและลดปัญหาการผูกขาดในระยะยาว ตลอดจนสามารถทำให้อาณาจักรสามารถปรับเปลี่ยนบทบาทของตนให้เป็นผู้กำหนดมาตรฐานและระดับการให้บริการ รวมทั้งติดตามตรวจสอบการดำเนินงานของภาคเอกชนให้เป็นไปตามเงื่อนไขที่วางไว้ได้อย่างแท้จริง

๓. เปิดให้องค์กรภาคประชาสังคมและชุมชนสามารถเข้ามาเป็นผู้จัดบริการสาธารณะแทนภาครัฐโดยการจัดทำข้อตกลงร่วม (Compact) ในรูปแบบการดำเนินงานในลักษณะหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐกับภาคประชาสังคมและชุมชน ซึ่งมีเป้าหมายของข้อตกลงอยู่ที่การร่วมกันดำเนินการกิจจัดบริการสาธารณะแก่ประชาชนให้บรรลุผลสัมฤทธิ์

๔. พัฒนารูปแบบและการบริหารงานแบบเครือข่าย (Networked Governance) โดยการปรับเปลี่ยนบทบาท โครงสร้าง และกระบวนการทำงานขององค์กรภาครัฐให้สามารถเชื่อมโยงการทำงานและทรัพยากรต่างๆ ของหน่วยงาน ทั้งในภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาสังคมให้เกิดการพึ่งพากันในรูปแบบพันธมิตร มีการบริหารงานแบบยืดหยุ่น เกิดนวัตกรรมใหม่ๆ มีการตัดสินใจที่รวดเร็ว ทันต่อสถานการณ์ เชื่อมโยงระบบการทำงานระหว่างองค์กรได้ด้วยความสะดวกและรวดเร็ว

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. ๒๕๕๐^{๕๑} มีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมที่เป็นการรับรองสิทธิของประชาชนไว้หลายมาตรา โดยเฉพาะใน หมวด ๓ สิทธิและเสรีภาพของ

^{๕๑} คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, สำนักงาน, แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๕๖ – พ.ศ. ๒๕๖๑), (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, ๒๕๕๖), หน้า ๔๒-๔๓.

^{๕๒} รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๕๐.

ชนชาวไทย เป็นต้นว่า ในมาตรา ๒๖ การใช้อำนาจโดยองค์กรของรัฐทุกองค์กรต้องคำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ สิทธิและเสรีภาพ ตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญนี้ ส่วนเรื่องเกี่ยวกับ “สิทธิชุมชน” นั้นได้ถูกบัญญัติไว้ใน ส่วนที่ ๑๒ ในมาตราที่ ๖๖ และ ๖๗ โดยบัญญัติไว้ว่า

มาตรา ๖๖ บุคคลซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์หรือฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

มาตรา ๖๗ สิทธิของบุคคลที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชนในการอนุรักษ์ บำรุงรักษา และการได้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพ และในการคุ้มครอง ส่งเสริม และรักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงชีพอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่จะไม่ก่อให้เกิดอันตรายต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับความคุ้มครองตามความเหมาะสม

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรงทั้งทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้ศึกษาและประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชน และจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้งได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพ และผู้แทนสถาบันอุดมศึกษาที่จัดการ การศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือด้านสุขภาพ ให้ความเห็นประกอบก่อนมีการ ดำเนินการดังกล่าว

สิทธิของชุมชนที่จะฟ้องหน่วยราชการ หน่วยงานของรัฐ รัฐวิสาหกิจ ราชการส่วนท้องถิ่น หรือองค์กรอื่นของรัฐที่เป็นนิติบุคคล เพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายนี้ ย่อมได้รับความคุ้มครอง

ขณะเดียวกันในหมวดที่ ๕ ส่วนที่ ๘ ในเรื่องแนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ยังได้บัญญัติไว้เกี่ยวกับสิทธิชุมชนที่จะมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการในเรื่องข้างต้น ในมาตราที่ ๘๕ ว่า รัฐต้องดำเนินการตามแนวนโยบายด้านที่ดิน ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ดังต่อไปนี้

๑. กำหนดหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินให้ครอบคลุมทั่วประเทศ โดยให้คำนึงถึง ความสอดคล้องกับสภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ทั้งผืนดิน ผืนน้ำ วิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่นและการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างมีประสิทธิภาพ และกำหนดมาตรฐานการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืน โดยต้องให้ประชาชนในพื้นที่ที่ได้รับผลกระทบจากหลักเกณฑ์การใช้ที่ดินนั้นมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย

๒. กระจายการถือครองที่ดินอย่างเป็นธรรมและดำเนินการให้เกษตรกรมีกรรมสิทธิ์หรือสิทธิในที่ดินเพื่อประกอบเกษตรกรรมอย่างทั่วถึงโดยการปฏิรูปที่ดินหรือวิธีอื่น รวมทั้งจัดหาแหล่งน้ำ เพื่อให้เกษตรกรมีน้ำใช้อย่างพอเพียงและเหมาะสมแก่การเกษตร

๓. จัดให้มีการวางผังเมือง พัฒนา และดำเนินการตามผังเมืองอย่างมีประสิทธิภาพและประสิทธิผล เพื่อประโยชน์ในการดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน

๔. จัดให้มีแผนการบริหารจัดการทรัพยากรน้ำและทรัพยากรธรรมชาติอื่นอย่างเป็นระบบ และเกิดประโยชน์ต่อส่วนรวม ทั้งต้องให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพอย่างสมดุล

๕. ส่งเสริม บำรุงรักษา และคุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อมตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ตลอดจนควบคุมและกำจัดการมลพิษที่มีผลต่อสุขภาพอนามัย สวัสดิภาพ และคุณภาพชีวิตของประชาชน โดยประชาชน ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ต้องมีส่วนร่วมในการกำหนดแนวทางการดำเนินงาน

ขณะเดียวกันในร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับล่าสุด (ฉบับ คสช.) ^{๕๓} มีบทบัญญัติที่เกี่ยวข้องกับการมีส่วนร่วมที่เป็นการรับรองสิทธิของประชาชนไว้ โดยเฉพาะในตอนที ๓ ว่าด้วยสิทธิพลเมือง เป็นต้นว่า

มาตรา ๖๑ พลเมืองย่อมมีสิทธิได้รับทราบและเข้าถึงข้อมูลหรือข่าวสารสาธารณะในความครอบครองของรัฐ เว้นแต่การเปิดเผยข้อมูลหรือข่าวสารนั้นจะกระทบต่อความมั่นคงของรัฐ ความปลอดภัยของประชาชนหรือส่วนได้เสียอันพึงได้รับความคุ้มครองของบุคคลอื่น หรือเป็นข้อมูลส่วนบุคคล ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ

มาตรา ๖๒ พลเมืองย่อมมีสิทธิเสนอเรื่องราวร้องทุกข์ และมีส่วนร่วมกระบวนการพิจารณาของเจ้าหน้าที่ของรัฐในการปฏิบัติราชการทางการปกครองอันมีผลหรืออาจมีผลกระทบต่อนิติหรือเสรีภาพของตน รวมทั้งได้รับแจ้งผลการพิจารณาในเวลาอันรวดเร็ว

พลเมืองย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจง และเหตุผลจากรัฐ ก่อนการอนุญาตหรือดำเนินโครงการหรือกิจกรรมอันใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพแวดล้อม สุขภาพ คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอันใดที่เกี่ยวข้องกับตนหรือชุมชน และสิทธิแสดงความคิดเห็นของตนต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปประกอบการพิจารณาในเรื่องดังกล่าว

การกำหนดยุทธศาสตร์ชาติ การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม และแผนอื่น การเวนคืนอสังหาริมทรัพย์ การผังเมือง การกำหนดเขตการใช้ประโยชน์ในที่ดิน และการตรากฎหมายหรือออกกฎที่อาจมีผลกระทบต่อส่วนได้เสียสำคัญของประชาชน ให้รัฐจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างทั่วถึงก่อนดำเนินการเพื่อนำความคิดเห็นนั้นไปประกอบการพิจารณา โดยให้คำนึงถึงพื้นที่ทางประวัติศาสตร์และพื้นที่ทางวัฒนธรรมด้วย

มาตรา ๖๓ ชุมชนย่อมมีสิทธิปกป้อง พื้นฟู อนุรักษ์ สืบสาน และพัฒนาขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาอันดีงามของชุมชน ท้องถิ่น และของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางวัฒนธรรมและทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน

พลเมืองย่อมมีสิทธิร่วมกับชุมชนหรือร่วมกับรัฐในการดำเนินการตามวรรคหนึ่ง ตลอดจนการพัฒนาต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชุมชน

^{๕๓} คณะกรรมาธิการยกร่างรัฐธรรมนูญ, ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย, (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ปฏิบัติหน้าที่สำนักงานเลขาธิการสภาปฏิรูปแห่งชาติ, ๒๕๕๘), (เอกสารอัดสำเนา)

มาตรา ๖๔ สิทธิของพลเมืองที่จะมีส่วนร่วมกับรัฐและชุมชน ในการได้ประโยชน์จาก ทรัพยากรธรรมชาติและความหลากหลายทางชีวภาพอย่างเป็นธรรม ในการคุ้มครอง ส่งเสริม และ รักษาคุณภาพสิ่งแวดล้อม เพื่อให้ดำรงอยู่ได้อย่างปกติและต่อเนื่องในสิ่งแวดล้อมที่ดีและไม่ก่อให้เกิด อันตรายต่อสุขภาพ สวัสดิภาพ หรือคุณภาพชีวิตของตน ย่อมได้รับการคุ้มครอง

การดำเนินโครงการหรือกิจกรรมที่อาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนอย่างรุนแรง ทั้ง ทางด้านคุณภาพสิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และสุขภาพ จะกระทำมิได้ เว้นแต่จะได้มีการศึกษา และประเมินผลกระทบต่อคุณภาพสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชนในชุมชนโดยบุคคลซึ่งมิได้มี ส่วนได้ส่วนเสีย และในกรณีที่มีการประเมินสิ่งแวดล้อมในระดับยุทธศาสตร์ต้องพิจารณาให้สอดคล้อง กันด้วย ตลอดจนจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและผู้มีส่วนได้เสียก่อน รวมทั้ง ได้ให้องค์การอิสระซึ่งประกอบด้วยผู้แทนองค์การเอกชนด้านสิ่งแวดล้อมและสุขภาพและผู้แทน สถาบันอุดมศึกษาที่จัดการศึกษาด้านสิ่งแวดล้อมหรือทรัพยากรธรรมชาติหรือสุขภาพ ให้ความเห็น ก่อนมีการดำเนินการดังกล่าว

สิทธิพลเมืองและชุมชนซึ่งอาจได้รับผลกระทบจากการดำเนินการตามมาตรานี้ที่จะฟ้อง รัฐหรือหน่วยงานรัฐเพื่อให้ปฏิบัติหน้าที่ตามบทบัญญัตินี้ ย่อมได้รับความคุ้มครอง

ในส่วนของหมวดที่ ๒ แนวนโยบายพื้นฐานแห่งรัฐใน ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักร ไทย ฉบับล่าสุด (ฉบับ คสช.ยังได้กำหนดแนวทางในการสนับสนุนให้เกิดการมีส่วนร่วมระหว่างภาครัฐ และประชาชน เป็นต้นว่า

มาตรา ๙๒ ทรัพยากรธรรมชาติเป็นสมบัติของชาติเพื่อประโยชน์สาธารณะ รัฐต้อง บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์สูงสุดของรัฐ ประชาชน และชุมชน ทั้งในระดับชาติ และท้องถิ่น และต้องบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมาภิบาลสิ่งแวดล้อมและหลักการพัฒนาที่ ยั่งยืน เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

รัฐต้องส่งเสริม บำรุงรักษา คุ้มครองคุณภาพสิ่งแวดล้อม และควบคุมกำจัดภาวะมลพิษ โดยมีมาตรการที่มีประสิทธิภาพ จัดหาเครื่องมือและกลไกต่างๆ เพื่อให้ประชาชนดำรงชีวิตใน สิ่งแวดล้อมที่ดีและปลอดภัย และมีความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม

รัฐต้องจัดให้มีแผนบริหารจัดการทรัพยากรน้ำ ป่าไม้ ทะเล ความหลากหลายทางชีวภาพ และทรัพยากรธรรมชาติอื่น และดำเนินการตามแผนดังกล่าวอย่างเป็นระบบ ยั่งยืน และเกิดประโยชน์ ต่อส่วนรวม โดยให้สอดคล้องกับหลักการเข้าถึงทรัพยากรธรรมชาติอย่างเป็นธรรม ภาวะทาง เศรษฐกิจและสังคม สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ และวิถีชีวิตของชุมชนท้องถิ่น

รัฐต้องจัดให้มีผังเมือง การพัฒนาเมืองและชนบทในลักษณะบูรณาการ จัดระบบการใช้ ที่ดินให้ครอบคลุมทั้งประเทศโดยคำนึงถึงเศรษฐกิจ สังคม และสิ่งแวดล้อม และการใช้ผังเมืองเป็น แนวทางและมาตรฐานในการพัฒนาสาธารณูปโภค สาธารณูปการ และการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสม และยั่งยืน จัดระบบการถือครองที่ดินและการใช้ที่ดินอย่างเหมาะสมและเป็นธรรม

รัฐต้องส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชน ชุมชนท้องถิ่น และองค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมในการดำเนินการตามมาตรการนี้

กล่าวโดยสรุป จากยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทยที่ดำเนินมากกว่า ๑ ทศวรรษ ยุทธศาสตร์ที่สำคัญในส่วนของพัฒนาระบบราชการที่จะเอื้อต่อการมีส่วนร่วมของประชาชนนั้น

มีพัฒนาการที่น่าสนใจเริ่มตั้งแต่การเปิดโอกาสให้มืออาชีพภาคประชาชนเข้ามาทำงานร่วมกับข้าราชการ (แผนยุทธศาสตร์ฯ ๒๕๔๖-๒๕๕๐) จากนั้นได้ยกระดับความร่วมมือให้เกิดขึ้นในลักษณะการแสวงหาความร่วมมือระหว่างภาครัฐกับภาคประชาชนแบบภาคีเครือข่ายและการเป็นหุ้นส่วนร่วมกันระหว่างรัฐและเอกชน (แผนยุทธศาสตร์ฯ ๒๕๕๑-๒๕๕๕) ขณะที่แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาบริหารราชการไทย (พ.ศ. ๒๕๕๖-๒๕๖๑) ได้เพิ่มขีดความสามารถและศักยภาพ การมีส่วนร่วมโดยการส่งเสริมระบบการบริหารกิจการบ้านเมืองแบบระบบเปิดและสร้างเครือข่ายความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชนในรูปภาคีหุ้นส่วนระหว่างภาครัฐและภาคเอกชน และเปิดให้องค์กรภาคประชาสังคม ชุมชน หรือภาคเอกชนแข่งขันเข้ามาเป็นผู้จัดบริการสาธารณะแทนภาครัฐ

ในส่วนของการมีส่วนร่วมที่เกิดขึ้นโดยผลของรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยนั้น ฉบับปี พ.ศ. ๒๕๕๐ ได้ให้สิทธิส่วนบุคคลและสิทธิ ชุมชนในฐานะผู้มีส่วนได้เสียที่จะต้องได้รับการสนับสนุน ส่งเสริม และได้รับความคุ้มครองจากทางภาครัฐให้มีส่วนร่วม ในการตัดสินใจ การสงวน บำรุงรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและหลากหลายทางชีวภาพตามหลักการพัฒนาที่ยั่งยืน ขณะที่ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับ คสช. นั้นกลับพบว่ามิเจตนารมณ์ที่จะรับรองสิทธิของประชาชนและชุมชนไว้อย่างน่าสนใจ เป็นต้นว่า พลเมืองย่อมมีสิทธิได้รับข้อมูล คำชี้แจงและเหตุผลจากรัฐก่อนการอนุญาตหรือดำเนินโครงการหรือกิจกรรมอันใดที่อาจมีผลกระทบต่อคุณภาพแวดล้อม สุขภาพ คุณภาพชีวิต หรือส่วนได้เสียสำคัญอื่นใดที่เกี่ยวกับตนหรือชุมชน การกำหนดยุทธศาสตร์ชาติ การวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมและแผนอื่นที่อาจมีผลกระทบต่อส่วนได้ส่วนเสียสำคัญของประชาชน ให้รัฐจัดให้มีกระบวนการรับฟังความคิดเห็นของประชาชนอย่างทั่วถึงก่อนดำเนินการ ขณะเดียวกันชุมชนย่อมมีสิทธิปกป้อง พื้นฟู อนุรักษ์ สืบสาน และพัฒนา ขนบธรรมเนียมจารีตประเพณี ศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาอันดีงามของชุมชน ท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลายทางวัฒนธรรมและทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน ทั้งนี้เพราะทรัพยากรธรรมชาติถูกมองว่าเป็นสมบัติของชาติ รัฐจะต้องบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติเพื่อประโยชน์สูงสุดของรัฐ ประชาชน และชุมชน และต้องบริหารจัดการสิ่งแวดล้อมด้วยหลักธรรมาภิบาล สิ่งแวดล้อมและหลักการพัฒนาที่ยั่งยืนและความยุติธรรมด้านสิ่งแวดล้อม เพื่อสร้างดุลยภาพระหว่างการพัฒนาเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรม

๒.๑๒ การจัดการพื้นที่ป่าต้นน้ำ

การจัดการลุ่มน้ำเป็นแนวคิดการดำเนินการ (Operational Concept) เกี่ยวกับการจัดการ แหล่งน้ำตั้งแต่ฝนหยดแรกที่ตกลงสู่พื้นที่ลุ่มน้ำ แล้วถูกดูดซับไว้ตามต้น ใบ ดอก ผล ของต้นไม้ รวมทั้งซากพืชตามผิวดินดูดซับเอาไว้แล้วไหลสู่ตอนล่างไปตาม แม่น้ำละธาร ตลอดจนส่วนที่น้ำจะสูญเสียจากลุ่มน้ำ ทั้งโดยกระบวนการคายระเหยและรั่วไหลจากลุ่มน้ำซึ่งการดำเนินงานนั้นผู้จัดการจะต้องทำ อย่างไรที่จะให้น้ำใช้ตลอดเวลา โดยมีปริมาณ คุณภาพ และช่วงเวลาการไหลตามความเหมาะสม ซึ่งผู้จัดการนั้นต้องใช้ความรู้ ความสามารถ และประสบการณ์ช่วยให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้ได้

หลักการจัดการลุ่มน้ำนั้นจะต้องทราบว่า ปริมาณ คุณภาพ และช่วงเวลาการไหลของน้ำเหมาะสมหรือไม่ และเมื่อทราบแล้ว จำเป็นจะต้องใช้องค์ความรู้ ประสบการณ์ของผู้ดำเนินการตามนโยบาย แต่อย่างไรก็ตาม หลักการ แนวคิด ของเกษม จันทร์แก้ว ยังมีนัยที่ส่งผ่านไปยังวัตถุประสงค์สำคัญของการจัดการลุ่มน้ำ ให้เป็นระบบ ดังมีรายละเอียดที่ควรพิจารณา ดังนี้ ๑) ลดการสูญเสียน้ำให้น้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้ ทั้งนี้เพื่อจะได้มีน้ำมากพอตามความต้องการ เพราะการลดความสูญเสียโดยจากการระเหยจากแหล่งน้ำหรือน้ำผิวดิน ๒) ในการจัดการลุ่มน้ำต้องการให้น้ำไหลในลำห้วยลำธารตลอดเวลา เป็นสิ่งที่จำเป็นยังการมีน้ำไหลในฤดูแล้งให้มากหรือมีพอใช้ ๓) การใช้ทรัพยากรภายในลุ่มน้ำทุกกรณี ถ้าขาดหลักวิชาการ พุ่มพ่อยในการใช้ และไม่ระมัดระวังแล้ว มักเป็นบ่อเกิดการปนเปื้อนสิ่งสกปรก เชื้อโรค และสารเคมีที่เป็นพิษลงสู่แหล่งน้ำเสมอ^{๕๔}

ในขณะเดียวกันยังเป็น การดำเนินการจัดการปรับปรุงและพัฒนาพื้นที่รองรับน้ำฝนในพื้นที่ลุ่มน้ำต่าง ๆ ให้มีประสิทธิภาพในการผลิตน้ำทั้งในด้านปริมาณ เช่น อุทกวิทยา อุตุนิยมวิทยา ปฐพีวิทยา ธรณีวิทยา วนศาสตร์ สังคมศาสตร์ วิศวกรรมศาสตร์ สถิติการวางแผน เป็นต้น ในฐานะที่แต่ละลุ่มน้ำก็เป็นระบบนิเวศหนึ่ง การจัดการลุ่มน้ำ หรือต้นน้ำลำธารจึงควรจัดการอย่างเป็นระบบ โดยมีแนวคิดดังนี้ ๑) การสำรวจและวิเคราะห์โครงสร้างและหน้าที่ของลุ่มน้ำ การที่จะปรับปรุงและพัฒนาต้นน้ำจำเป็นต้องทำการสำรวจและวิเคราะห์ลุ่มน้ำที่จะเข้าไปดำเนินการจัดการเสียก่อน ปัจจัยที่จำเป็นต้องวิเคราะห์ ได้แก่ ข้อมูลทางอุทกวิทยา เช่น ปริมาณน้ำฝน การระเหย ระยะเวลาและอัตราการไหลของน้ำ ข้อมูลทางธรณีวิทยาและปฐพีวิทยา เช่น ลักษณะโครงสร้างชั้นฐานธรณีและสมบัติทางกายภาพของดิน ป่าไม้ และสิ่งปกคลุมดิน การใช้ประโยชน์ที่ดินและการใช้ประโยชน์จากน้ำ รวมทั้งข้อมูลประชากร เศรษฐกิจ สังคม รวมทั้งปัจจัยอื่นๆ ที่เกี่ยวข้อง หรือมีผลกระทบต่อการจัดการลุ่มน้ำนั้น ๆ เพื่อที่จะได้วางแผนในการปรับปรุงและพัฒนาเพิ่มประสิทธิภาพในการผลิตน้ำและลดการสูญเสียจากลุ่มน้ำนั้นๆ ๒) การปรับปรุงพัฒนาการใช้ประโยชน์ที่ดินบริเวณต้นน้ำลำธาร เพราะป่าไม้ในบริเวณต้นน้ำลำธารถูกทำลายไปเป็นจำนวนมาก จึงจำเป็นต้องปรับปรุงแก้ไขสถานภาพในบริเวณต้นน้ำลำธารให้ดีขึ้น โดยการปลูกต้นไม้หรือพืชคลุมดินเพื่อที่จะทำหน้าที่อนุรักษ์ดินและน้ำ แต่การที่จะปลูกต้นไม้และสิ่งปกคลุมดินทั้งหมดย่อมเกิดขึ้นไม่ได้ トラบใดที่คนอาศัยบนต้นน้ำนั้น ดังนั้นจำเป็นต้องให้เกิดผลกระทบต่อน้ำลำธารน้อยที่สุด โดยการกำหนดนโยบายและแผนให้ชัดเจน^{๕๕}

นอกจากจะนำเสนอหลักการหรือแนวทางในการจัดการน้ำอย่างเป็นระบบแล้ว ยังได้นำเสนอมาตรการสำคัญในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำลำธาร ที่จะนำไปสู่ การจัดการเขียบป่าไม้อย่างยั่งยืน และเป็นแนวทางในการกำหนดนโยบายให้กับรัฐบาลอย่างถูกต้อง มาตรการดังกล่าวมี มีรายละเอียด ดังนี้ ๑) ควรกำหนดบริเวณป่าที่จัดไว้เพื่อเป็นต้นน้ำลำธารให้แน่นอนแล้วเข้าดำเนินการควบคุมป้องกันไม่ให้มีการทำลายป่ามากขึ้นจากที่เป็นอยู่ได้อีก ๒) ควรกำหนดขอบเขตที่ยอมให้เป็นแหล่งทำมาหากินของชาวเขาโดยควบคุมไม่ให้มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานและทำไร่เลื่อนลอย แล้วพยายามส่งเสริมช่วยเหลือให้ปลูกพืชผลต่างๆ ที่เป็นไม้ยืนต้น สำหรับบริเวณที่ส่งเสริมให้ปลูกพืชไร่ ก็ควรจะ

^{๕๔} เกษม จันทร์แก้ว, **หลักการจัดการลุ่มน้ำ เล่ม ๑**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ , ๒๕๓๙)

^{๕๕} นิวัติ เรืองพานิช, **การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม** ,พิมพ์ครั้งที่ ๒ (กรุงเทพมหานคร : คณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๗).

แนะนำหรือสาธิตการใช้ประโยชน์ที่ดินบนภูเขาให้ถูกหลักการอนุรักษ์ดินและน้ำ อย่างไรก็ตาม ในกรณีชาวเขาเหล่านี้จะทำได้ต้องมีการช่วยเหลือในด้านเศรษฐกิจและสังคมควบคู่กันไปด้วย ๓) บริเวณป่าที่ถูกแผ้วถางรกร้างว่างเปล่า หรือปราศจากพืชคลุมดินก็ควรปลูกสร้างป่าหรือพืชคลุมดินขึ้น เพื่อป้องกันการกัดเซาะของน้ำฝน ชนิดไม้ที่ปลูกไม่จำเป็นจะต้องเป็นไม้เพื่อการค้าเสมอไป ควรเป็นไม้โตเร็ว มีการคายน้ำน้อย สามารถที่จะยึดดินและปกคลุมดินให้มีความชุ่มชื้นอยู่เสมอ ในหลายๆ กรณี หากสามารถป้องกันไฟได้ก็ไม่จำเป็นต้องปลูก เพราะสภาพในแถบร้อนที่มีฝนตกชุกต้นไม้จะเจริญเติบโตคลุมดินได้รวดเร็วกว่าการปลูก ๔) ป้องกันมิให้เกิดไฟไหม้ป่า ไฟป่าเป็นปัจจัยที่ทำลายแผนการปลูกสร้างสวนพืชป่าและพืชคลุมดินอย่างรุนแรงที่สุด ทำให้เกิดการชะล้างหน้าดิน ทำลายความอุดมสมบูรณ์ของดินเกิดการสูญเสียธาตุอาหารหน้าดิน จึงควรที่จะพิจารณามาตรการอย่างใดอย่างหนึ่ง รวมทั้งมีกำลังพนักงานเจ้าหน้าที่คอยตรวจตราป้องกันมิให้เกิดไฟป่าหรือช่วยลดอัตราการเกิดไฟไหม้ให้ลดน้อยลงไฟป่าทั้งหมดที่เกิดขึ้นในประเทศไทยเกิดจากคนเป็นผู้เผาทั้งสิ้น๕) หากสภาพภูมิประเทศมีความลาดชันมาก และดินอยู่ในสภาพที่ไม่คงทนควรที่จะห้ามการใช้ประโยชน์ที่ดินเพื่อการอื่น นอกจากปลูกป่าและพืชคลุมดินเท่านั้น ๖) ในที่บางแห่งอาจจำเป็นต้องอาศัยการก่อสร้างทางด้านวิศวกรรมเข้าช่วยควบคู่กับการปลูกป่า เช่น อาจต้องทำการปรับพื้นที่ตามลาดเขา หรือสร้างฝายกั้นน้ำเพื่อกักเก็บน้ำและตะกอนไม่ให้ไหลรุนแรงจนเป็นอันตรายต่อพื้นที่การเกษตรและอื่นๆ ที่อยู่ตอนล่างของกลุ่มน้ำนั้นๆ ๗) ควรจะมีการป้องกันการพังทลายของดินตามริมฝั่งน้ำ และเนื่องมาจากการทำไร่เลื่อนลอยบริเวณต้นน้ำเลย ๘) ควรจะได้ให้การศึกษาอบรมและเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐในทุกระดับให้ทราบถึงผลประโยชน์คุณค่าของทรัพยากรป่าไม้ซึ่งเป็นปัจจัยเกี่ยวข้อง กับชีวิตประจำวันของทุกคน^{๕๖}

๒.๑๓ การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติป่าต้นน้ำ

การอนุรักษ์ หมายถึง การรักษาให้คงเดิมอยู่ยาวนานที่สุด^{๕๗} เป็นการสงวนรักษาไว้เพื่อให้คงอยู่ตลอดไปหรือสงวนไว้ให้คงอยู่ยาวนานที่สุดเท่าที่จะทำได้ หรือเพื่อสงวนเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อมนุษย์มากที่สุด^{๕๘} และเป็นการใช้อย่างชาญฉลาดเพื่อที่จะเก็บรักษาไว้ให้ชนรุ่นหลังได้มีโอกาสใช้ประโยชน์ด้วย มิได้หวังที่จะได้รับผลประโยชน์สูงสุดเสมอไป การใช้ในรูปการทำลาย จะต้องใช้เฉพาะผลิตผลส่วนเกินกว่าพื้นที่ที่จะรองรับได้ส่วนการใช้แบบไม่ทำบายจะต้องไม่ก่อผลกระทบจนทำให้ทรัพยากร

^{๕๖} นิวัติ เรืองพานิช, การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม , พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๒).

^{๕๗} ดุสิต เวชกิจ, การมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชน(เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน หน่วยที่ ๕ สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์), (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๔) หน้า ๒๕.

^{๕๘} ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม, (กรุงเทพมหานคร : ด้านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๖) หน้า ๒๗๕.

เปลี่ยนรูปหรือเสื่อมโทรม^{๕๙} เป็นการใช้สิ่งที่มีธรรมชาติอย่างถูกต้องและเหมาะสมอย่างถูกต้องและเหมาะสมคุ้มค่าที่สุด และสูญเสียน้อยที่สุด แต่เกิดประโยชน์แก่มนุษย์ทุกคนในช่วงเวลาที่สืบเนื่องกันนานที่สุด^{๖๐} สรุปแล้วการอนุรักษ์ คือ การสงวนรักษาให้คงอยู่นานที่สุด และใช้ทรัพยากรอย่างถูกต้องและเหมาะสม คุ้มค่าที่สุด และสูญเสียน้อยที่สุด เพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อมวลมนุษยชาติมากที่สุด

การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมีหลักการอนุรักษ์ดังต่อไปนี้

๑. ต้องใช้ทรัพยากรอย่างฉลาด กล่าวคือ ต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ ถึงผลได้ผลเสียจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติตามหลักเศรษฐศาสตร์ และเมื่อใช้แล้ว จะเกิดการขาดแคลนต่อไปในอนาคตหรือไม่

๒. ประหยัดของที่ใช้อย่างประหยัด คือ ทรัพยากรใดที่มีน้อยหรือหายากควรเก็บรักษาหรือสงวนไว้มิให้สูญหายไป อยู่ในสภาพที่ใช้ได้ควรใช้ต่อไปและใช้อย่างประหยัด

๓. หาวิธีการฟื้นฟูสิ่งแวดล้อมที่ไม่ดีหรือเสื่อมโทรมให้ดีขึ้น กล่าวคือ ทรัพยากรใดที่มีสภาพเสี่ยงต่อการสูญเสียเปล่าควรซ่อมแซม ปรับปรุงให้อยู่ในสภาพที่ดี

กรมป่าไม้ ได้กำหนดแนวทางการอนุรักษ์ทรัพยากรแหล่งน้ำดังต่อไปนี้

๑. ควรปรับปรุงระบบนิเวศน์ป่าต้นน้ำ โดยการปลูกไม้ที่มีค่าของท้องถิ่นเพื่อให้สามารถฟื้นตัวและพัฒนาการเจริญเติบโตไปสู่ความเป็นป่าธรรมชาติที่สมบูรณ์ได้เร็วขึ้น

๒. การสร้างฝายต้นน้ำลำธาร เพื่อชะลอการไหลของน้ำ ลดความรุนแรง และช่วยกระจายความชุ่มชื้นแก่พื้นที่อื่นจะส่งผลให้เกิดความหลากหลายทางชีวภาพ และช่วยกักเก็บตะกอนที่ไหลลงไปในลำห้วย ลำธารเป็นการยืดอายุแหล่งกักเก็บน้ำตอนล่างให้ดินชั้นล่างและทำให้น้ำมีคุณภาพดีขึ้น

๓. ให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ต้นน้ำลำธาร ตลอดจนร่วมแก้ไขปัญหาในการดำเนินการ^{๖๑}

การอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ มีแนวทางดังนี้

๑. ควรกำหนดบริเวณป่าเพื่อเป็นแหล่งต้นน้ำ

๒. กำหนดขอบเขตให้เป็นแหล่งทำมาหากินของชาวเขา โดยควบคุมไม่ให้มีการเคลื่อนย้ายถิ่นฐานและทำไร่เลื่อนลอย

๓. ป้องกันการเกิดไฟไหม้ป่า เนื่องจากไฟป่าเป็นปัจจัยที่ทำลายแผนการปลูกป่าและพืชคลุมดินอย่างร้ายแรงที่สุด ทำให้เกิดการชะล้างหน้าดิน

๔. ป้องกันการพังทลายของดินตามริมฝั่งน้ำ

๕. ควรปลูกจิตสำนึกให้แก่ประชาชน ได้แก่ ให้การศึกษา อบรม และเผยแพร่ความรู้แก่ประชาชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐบาลทุกระดับให้ทราบถึงประโยชน์ คุณค่าของทรัพยากรป่าไม้มารวมทั้งวิธีการอนุรักษ์ดิน น้ำและป่าไม้

^{๕๙} สุรเชษฐ์ เชษฐมาต, ป่าอนุรักษ์ ขนาดเนื้อที่และมาตรการในการจัดการ, (กรุงเทพมหานคร : , มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๔) หน้า ๑๒.

^{๖๐} สุมาลี พิตรานุกุล,นิเวศวิทยา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๒) หน้า ๒๒.

^{๖๑} กรมป่าไม้ (๒๕๕๑), การกำหนดชั้นคุณภาพพื้นที่ต้นน้ำ, [ออนไลน์], แหล่งที่มา : <http://www.forest.go.th>.

สรุปได้ว่า การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าต้นน้ำลำธารเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อมวลมนุษย เนื่องจากจะทำให้เราได้ประโยชน์หลายประการจากการพึ่งพิงทรัพยากรดังกล่าว และทำให้เกิดความสมดุลระหว่างมนุษย์และธรรมชาติ นำมาซึ่งความมีคุณภาพชีวิตที่ดีของประชาชนในชุมชนต่อไป

๒.๑๔ พุทธจิตวิทยากับการเยียวยาและฟื้นฟูสุขภาพจิต

การเยียวยาและฟื้นฟูสุขภาพจิตเป็นกระบวนการที่อาศัยสัมพันธภาพที่ดีระหว่างผู้ให้การปรึกษาและผู้รับการปรึกษา ซึ่งผู้ให้การปรึกษาใช้ทักษะต่างๆ เพื่อช่วยเหลือและเอื้ออำนวยให้ผู้รับการปรึกษาสำรวจและทำความเข้าใจปัญหา สาเหตุของปัญหา และความต้องการของตน ตลอดจนสามารถหาวิธีแก้ไขปัญหานั้นด้วยตนเองการให้คำปรึกษา ถือเป็นกระบวนการในเชิงจิตวิทยา เพราะการให้คำปรึกษานั้นมักใช้กันทั่วไปในสังคมในแง่ของความเข้าใจที่ว่าใครๆ ก็สามารถให้คำปรึกษาได้ ซึ่งแท้จริงแล้วมีความต่างกันระหว่างการให้คำปรึกษาเชิงจิตวิทยา กับการให้คำปรึกษาคนทั่วๆ ไปที่ใช้กันอยู่ เพื่อให้มีความกระจ่างชัดของรากศัพท์ การให้คำปรึกษา หรือ (Counseling)

การให้คำปรึกษาเป็นการช่วยเหลือบุคคลเป็นการส่วนตัวเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ^{๖๒} ซึ่งผู้ที่จะทำหน้าที่ในการให้คำปรึกษานั้น จะต้องเป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญทางการให้ความช่วยเหลือ และมีความพยายามช่วยให้ผู้มีปัญหาสามารถตัดสินใจด้วยตนเองได้^{๖๓} โดยทั่วไปคนทั้งหลายยังพึ่งตนเองได้ไม่เต็มที่หรือมีระดับการพึ่งตนเองที่ยังไม่สมบูรณ์ จึงต้องการผู้มาชี้แนะให้การปรึกษา เมื่อช่วยตัวเองไม่ได้ก็ต้องมีผู้ช่วยให้พึ่งตนเองได้โดยใช้ภาษา และกิจกรรมเข้ามาช่วย เป็นต้น การช่วยคนให้ช่วยตนเองได้เป็นหน้าที่ของการแนะแนวการให้การศึกษา^{๖๔} เช่น ความสนใจ ความถนัด ความสามารถ ตลอดจนให้ตระหนักถึงความต้องการของตนเอง และช่วยให้ผู้รับการปรึกษาได้ดำเนินการตามจุดมุ่งหมายที่วางไว้ และสามารถพัฒนาตนเองจนถึงที่สุด^{๖๕} จึงเป็นกระบวนการช่วยเหลือผู้ที่มาขอรับคำปรึกษา เพื่อที่จะบรรลุเป้าหมายหรือความประสงค์ที่คาดหวังไว้ พร้อมทั้งสามารถตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยตนเองได้

การให้คำปรึกษา (Counseling) เริ่มต้นจากการเชื่อมต่อความสัมพันธ์ (Connect and Build Rapport) ระหว่างผู้ให้คำปรึกษา (Counselor) และ ผู้รับการปรึกษา (Counselee) ผู้ให้คำปรึกษาจะใช้ทักษะการฟังอย่างลึกซึ้ง (Deep Listening) เพื่อดำรงอยู่ร่วมกับผู้รับคำปรึกษาท่ามกลางบรรยากาศที่อบอุ่น ปลอดภัย ให้คุณค่ากับเวลาในการรับฟังเสียงที่แผ่วเบาจากความรู้สึกภายใน หรือ เสียงที่เต็มไปด้วยความครุ่นคิดกังวล ผู้ให้คำปรึกษาจะใช้ทักษะการหยิบยืมคำจากผู้พูด

^{๖๒} อุษณีย์ เย็นสบาย, จิตวิทยาแนะแนว, (กรุงเทพมหานคร: โอ.เอส.พรินติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๓), หน้า ๕๗.

^{๖๓} Good, C.V., Dictionary of Education, (New York: McGraw - Hill Book Company, 1985), p. 195.

^{๖๔} พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) , พุทธศาสตร์กับการแนะแนว , (กรุงเทพมหานคร: กองทุนวุฒิธรรมเพื่อการศึกษา และปฏิบัติธรรม, ๒๕๓๔), หน้า ๘.

^{๖๕} Patterson, C.H., Theories of Counseling and Psychotherapy, 2nd ed., (New York: Row, Publisher, 1973), p.187.

เพื่อพูดซ้ำในแบบเดียวกัน (Restatement, Backtrack) ใช้ทักษะการย่อความเพื่อทำให้กระจ่าง (Clarification) ใช้ทักษะการถาม (Asking) มากกว่า การบอกสอน (Telling) ฝึกลักษณะสืบค้น (Inquiry) หาความทุกข์ยากลำบากใจที่แท้จริงของผู้รับคำปรึกษา จนสามารถจำแนกความทุกข์ได้ว่าเป็นความทุกข์ระดับความคิด ระดับความรู้สึกหรือระดับพฤติกรรม เพื่อประเมินเลือกใช้แนวทางการให้คำปรึกษา และทฤษฎีในการให้คำปรึกษาต่อไป

การให้คำปรึกษา ถือเป็นศาสตร์สำคัญที่ศึกษาเกี่ยวข้องกับใจของมนุษย์เพราะมนุษย์นั้นต่างมีระบบความคิด ระบบการมองโลกแตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง แม้จะเป็นพี่น้องอยู่ในครอบครัวเดียวกัน ต่างคนต่างมีแนวความคิดที่แตกต่างกันออกไป ด้วยเหตุนี้หากเราสามารถอ่านใจของคนออกแล้ว สามารถคาดคะเนพฤติกรรมของคนนั้นได้ ซึ่งเรื่องนี้ตามหลักพระพุทธศาสนา เรียกความแตกต่างกันนี้จัดอยู่ในลักษณะของจริต ๖ คือ ๑) ราคะจริต ๒) โทสะจริต ๓) โมหะจริต ๔) วิตกจริต ๕) ศรัทธาจริต และ ๖) พุทธจริต เรื่องของจริตถือเป็นส่วนสำคัญของประเภทการให้คำปรึกษา เนื่องจากเป็นกระบวนการศึกษาเกี่ยวกับตัวคนโดยตรง

ฉะนั้นการให้คำปรึกษาแนวพุทธแก่ผู้ประสบภัยพิบัติทาง ธรรมชาติหมายถึงการให้การช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติทาง ธรรมชาติ ได้อยอมรับกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น และมีสติอยู่กับปัจจุบัน ขณะอย่างตื่นตัวไม่ตื่นตูมไม่ประมาทมีความอดทนรู้เท่าทันความ เป็นจริง ไม่วิตกกังวลจนเกินไปสามารถที่จะดูแลชีวิตตนเองได้อีกทั้ง มีความพร้อมทางด้านจิตใจให้มีความเมตตากรุณา อนุเคราะห์แก่เพื่อนผู้ทุกข์อยากให้ผ่านพ้นความยากลำบากไปด้วยกันการช่วยเหลือผู้รับคำปรึกษาให้ได้เข้าใจตนเองคนอื่นสังคมการยอมรับความจริงตลอดจน ถึงการปรับตัวปรับใจให้เหมาะสมกับกาลเทศะได้อย่างถูกต้องและมีความเชื่อมั่นในตนเอง โดยมีวัตถุประสงค์ของการให้คำปรึกษาแนว โดยอาศัยหลักพุทธจิตวิทยา คือ

๑. เพื่อให้ผู้รับการปรึกษามีสติในการใช้ชีวิตไม่ประมาท
๒. เพื่อให้ผู้รับการปรึกษายอมรับความเป็นจริงที่เกิดขึ้นและสามารถปรับตัวปรับใจให้อยู่อย่างมีความสุขในสถานการณ์ที่ยากลำบากสามารถช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์และสิ่งมีชีวิตอย่างเป็นธรรมได้
๓. เพื่อให้ผู้รับการปรึกษามีกำลังใจไม่ท้อแท้ต่อการใช้ชีวิต ภายหลัง จากภัยพิบัติผ่านพ้นไปแล้ว

๒.๑๔.๑ แนวทางการให้คำปรึกษาตามหลักพุทธจิตวิทยา

๑. การให้คำปรึกษาแบบนำทาง (Directive Counseling) คือ การดำรงบทบาทคล้ายที่ปรึกษา (Counselor as a consultant) เสนอแนะ (Suggestion) วิธีการคลี่คลายทุกข์อย่างชัดเจนให้กับผู้รับคำปรึกษา โดยมุ่งเน้นเพื่อให้สามารถตระหนักรู้ในตนเอง (Self-awareness) สามารถดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบันได้อย่างมั่นคง

๒. การให้คำปรึกษาแบบไม่นำทาง (Non-directive counseling) คือ การดำรงบทบาทคล้ายโค้ช (Counselor as coach) ใช้คำถามชี้ให้เกิดการตระหนักรู้ได้ด้วยตนเอง หรือ ใช้ทักษะการเล่าเรื่อง (Story Telling) ยกตัวอย่างเปรียบเทียบ เพื่อให้ผู้รับคำปรึกษาเชื่อมโยงเรื่องราวเข้ากับตัวเอง จนสามารถค้นพบทางออกได้เอง โดยมุ่งเน้นเพื่อให้สามารถตระหนักรู้ในตนเอง (Self-

awareness) สามารถดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบันได้อย่างมั่นคง แตกต่างจากโค้ชตรงที่ โค้ช จะมุ่งเน้นไปสู่ การค้นพบแนวทางการพัฒนาตนเอง (Self-development) เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในอนาคต

๓. การให้คำปรึกษาแบบสายกลาง (Eclectic Counseling) คือ การดำรงบทบาททั้งแบบคล้ายที่ปรึกษา และ แบบคล้ายโค้ช รวมแนวทางทั้งข้อ ๑ และ ข้อ ๒ เข้าด้วยกัน ทั้งเสนอแนะ และ ชี้ให้เกิดการตัดสินใจ รับผิดชอบ และ จัดการกับชีวิตได้ด้วยตนเอง โดยมุ่งเน้นเพื่อให้สามารถตระหนักรู้ในตนเอง (Self-awareness) สามารถดำรงชีวิตอยู่ในปัจจุบันได้อย่างมั่นคง

นอกจากนี้ยังมีการให้คำปรึกษาในรูปแบบของการให้คำแนะนำแบบสั้น (Brief Advice) หรือที่เรียกว่า BA หมายถึง การให้ข้อมูลเชิงปรึกษาที่ใช้เวลา ๕-๑๐ นาที เพื่อให้ผู้รับคำแนะนำเกิดความตระหนักในความเสี่ยงหรือปัญหาที่มองข้ามไปและรับทราบแนวทางการแก้ไขการให้คำแนะนำแบบสั้นนั้นมีเรื่องราวความเป็นมาอันยาวนาน มีการศึกษาต่าง ๆ มากมายที่แสดงถึงรูปแบบและลีลาที่แตกต่างกันไปในแต่ละปัญหา เช่น การให้คำแนะนำแบบสั้นในนักดื่มสุราการให้คำแนะนำแบบสั้นแก่เด็กวัยเรียนเพื่อส่งเสริมการแปร่งฟัน การให้คำแนะนำแบบสั้นเพื่อสนับสนุนการออกกำลังกาย เป็นต้น

๒.๑๔.๒ ขั้นตอนสำคัญของการให้คำแนะนำแบบสั้น

๑. การสร้างสัมพันธภาพ ได้แก่การทักทาย การเชื่อเชิญให้นั่ง การแนะนำตัว การพูดคุยเรื่องทั่ว ๆ ไปก่อนเข้าสู่ประเด็น

๒. การประเมินปัญหาและระดับแรงจูงใจ ได้แก่การใช้คำถามถามเกี่ยวกับปัญหาต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้อง มุมมองของเขาว่าเขามองเห็นปัญหาต่าง ๆ ว่ามีความสำคัญหรือมีผลกระทบเพียงไร

๓. ใช้คำถาม/การสนทนาเพื่อสร้างแรงจูงใจได้แก่การใช้คำถามเพื่อกระตุ้นผู้ป่วยให้เห็นความสำคัญของปัญหา มองผลดีในอนาคตหากทำได้หรือมองผลเสียหากไม่เปลี่ยนแปลงตนเอง

๔. การให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีการหรือวิธีปฏิบัติที่จะช่วยลดความเสี่ยงหรือแก้ปัญหาสุขภาพ การให้ข้อมูลในจังหวะที่ผู้ป่วยเริ่มเกิดแรงจูงใจบ้างแล้วจะมีความเหมาะสมเพราะผู้ป่วยจะสนใจจดจำและนำไปใช้มากกว่าสภาวะปกติ

๕. การสรุปและให้กำลังใจ การใช้คำแนะนำแบบสั้นจะจบลงด้วยการสรุปเกี่ยวกับปัญหา (หรือความเสี่ยง) ที่เผชิญอยู่และทางแก้ไข พร้อมทั้งเน้นว่าแรงจูงใจหรือพลังใจรวมทั้งเหตุผล ซึ่งจำเป็นในการเปลี่ยนแปลงจะได้มาจากสิ่งไหน

๒.๑๔.๓ คุณสมบัติของผู้ให้คำปรึกษาตามแนวพุทธจิตวิทยา

ผู้ที่ให้การปรึกษาควรเป็นผู้ที่มีคุณสมบัติที่ดี เพื่อที่จะให้ผู้รับคำปรึกษามีความเชื่อถือศรัทธาและมีความไว้วางใจต่อผู้ให้คำปรึกษาเมื่อได้รับการปรึกษาแล้วมีความสบายใจ หมดความกังวลใจคุณสมบัติของผู้ให้คำปรึกษาที่ดีตามหลักแนวพุทธดังนี้

๑. น่ารัก (ปิโย) คือ มีความเมตตากรุณาใส่ใจในประโยชน์สุขของผู้รับการปรึกษาเข้าถึงจิตใจสร้างความรู้สึกสนิทสนมเป็นกันเองชวนให้อยากเข้าไปปรึกษาเพื่อคลายทุกข์

๒. น่าเคารพ (ครุ) คือ เป็นผู้มีความหนักแน่นอดทนมีความ ประพฤติที่เหมาะสมสมควรอยู่ใกล้แล้วมีความรู้สึกอบอุ่นใจเป็นที่พึ่งรู้สึกปลอดภัย

๓. นำเจริญใจ (ภาวนีโย) คือ มีความรู้จริงเป็นผู้ที่ได้ยินได้ฟัง มาอย่าง ดีฝึกฝนตนเอง อยู่เสมอเป็นที่น่ายกย่องควรเอาแบบอย่าง

๔. รู้จักพูดให้ได้ผล (วตตะ) คือ รู้จักพูดพูดในสิ่งที่ดีเป็น ประโยชน์ ถูกกาลเทศะ ถูกบุคคลรู้ว่าอะไรควรพูดไม่ควรพูด

๕. อุตทนต่อถ้อยคำ (วจนกฺขโม) คือ อุตทนต่อถ้อยคำของคน อื่นได้รับฟังคำตำหนิ วิพากษ์วิจารณ์ของคนอื่นได้ และพร้อมที่จะแก้ไข ปรับปรุงตัวเอง ไม่เปื้อนหนายต่อการฟัง ไม่อารมณ์ เสียง่าย

๖. ชี้นำได้ลึกซึ้ง (คัมภีรญจกถิตฺตา) คือ ชี้นำเรื่องยากให้เข้าใจง่ายมีความละเอียด กระจำใจเปรียบประดุจให้แสงสว่างแก่ที่มีดตะนั้

๗. ไม่ชักนำในทางเสื่อมเสีย (โนจฺจฺฐาเนนียชเย) คือ แนะนำทางที่ดีมีประโยชน์มีความ สุขให้หลีกเลี่ยงอบายมุขทั้ง๖ให้ละชั่วทำดีและทำจิตใจให้เข้มแข็งผ่องใส

ผู้ที่ให้คำปรึกษาหากมีคุณสมบัติตามที่กล่าวมาแล้วเบื้องต้นนั้น เชื่อเป็นอย่างยิ่งว่าจะ เป็นที่ไว้วางใจของผู้รับคำปรึกษาได้และสามารถ เป็นผู้ให้คำปรึกษาที่ดีเป็นที่พึงของผู้ตกทุกข์ได้ ยากลำบากทางใจได้อย่างแน่นอน

๒.๑๔.๔ หลักการให้คำปรึกษาแนวพุทธจิตวิทยา

๑. คิดด้วยจิตเมตตาตั้งใจฟังอย่างลึกซึ้งให้เกียรติให้ความเคารพต่อคู่สนทนารับฟังอย่าง จริงใจ

๒. พูดด้วยจิตเมตตา พูดด้วย ถ้อยคำที่เป็นประโยชน์สร้าง ความ สุขเสริมกำลังใจเห็น คุณค่าในชีวิตปลุกใจให้ไม่ประมาท

๓. ทำด้วยจิตเมตตา มีบุคลิกที่งดงามเหมาะสมแก่กาลเทศะ สำรวมเรียบร้อยเมื่อเห็น แล้วเป็นบุญตาได้สนทนาเป็นบุญปากได้อุปฐากอุปถัมภ์เป็นบุญชีวิตได้คิดถึงแล้วชื่นใจเป็นกำลังใจให้ สู้เพื่อพ้นทุกข์พบสุขพัฒนาจิตเพื่อชีวิตที่ดีงามต่อไป

๔. ปลอ่ยวางการปลอ่ยวางเป็นศิลปะการใช้ชีวิตขั้นสูง ปลอ่ยทุกอย่างให้เป็นไปตามเหตุ ตามปัจจัยซึ่งเราไม่สามารถที่จะควบคุม ให้มายูในอำนาจเราได้และจะให้เป็นไปตามที่เราคิดที่เราทำ ทุกอย่างนั้นเป็นไปไม่ได้ผู้ให้คำปรึกษาต้องรู้จักปลอ่ยวางเรื่องราวต่างๆที่ได้ยิน ได้ฟังมา “จงมองอย่าง ที่เขามีเขาเป็นแล้วเราจะเข้าใจเขาอย่าง ลึกซึ้งแต่ถ้ามองเขาอย่างที่เราอยากให้มีอยากให้เป็นแล้วเรา จะเศร้าและซึมลึก” เราก็จะทุกข์ตามเขาสุดท้ายเราก็จะเป็นทุกข์เพราะ สิ่งที่เรารับเข้ามาเพราะมันจะ กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตเนื่องจากเรายึดมั่นถือมั่นตามสิ่งที่เรารับเข้ามานั่นเอง

พุทธศาสนา สอนให้เรายอมรับความจริงทุกอย่างมีการเปลี่ยน แปลงไม่หยุดนิ่งอยู่ที่เดิม สูงสุดของการให้คำปรึกษาคือการยอมรับความจริงและปฏิบัติตนหรือใช้ชีวิตให้อยู่บนหนทางที่ดีงามมี สติปัญญาในการดำรงชีวิตอยู่บนโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาการให้คำปรึกษาก็เป็นแนวทาง หนึ่งที่ทำให้มีใครสักคนมานั่งฟังความทุกข์ใจของผู้มารับการให้คำปรึกษาอย่างจริงจังวิธีที่ให้คำปรึกษา ที่ดีที่สุดก็คือการตั้งใจฟังอย่างลึกซึ้งรับฟังสิ่งที่อัดอั้นตันใจนั้นให้ ผ่อนคลาย รู้สึกดีขึ้นและ ได้แง่คิดดี ๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อชีวิตส่วน การผู้ตัดสินใจต้องทำอย่างนั้นอย่างนี้ให้เป็นหน้าที่ของผู้ให้

คำปรึกษา เพราะให้เขาได้ลิขิตชีวิตของเขาเอง ผู้ให้คำปรึกษาต้องทำหน้าที่ของตนเองให้เต็มที่ เป็น
ผู้ให้ข้อมูลที่ถูกต้องเพื่อชีวิตที่ดีงาม^{๖๖}

๒.๑๔.๕ เทคนิคการให้คำปรึกษาแนวพุทธจิตวิทยา

๑. ความงดงามของผู้ให้คำปรึกษา การให้คำปรึกษาผู้ให้คำปรึกษาจะต้องมีความ
หนักแน่น อดทน ต่อความลำบากต่าง ๆ โดยเฉพาะต่อถ้อยคำของผู้ที่รับคำปรึกษาบางครั้งถ้อยคำและ
ท่าทีอาจจะไม่เป็นการให้ความเคารพ จึงมีความจำเป็นที่ต้องอาศัยความอดทนความสงบเสงี่ยม ดังคำ
ที่ว่า “สงบสยบเคลื่อนไหว” เพื่อเป็นการข่มใจของตนเองไว้ เพราะความทุกข์ใจของผู้ให้คำปรึกษานั้น
มีมากกว่าตามฐานะแล้วผู้ให้คำปรึกษาเปรียบเสมือนภานะ ที่รองรับการระบายความอัดอั้นตันใจ
ของเขานั้นผู้ให้คำปรึกษาจึงต้องอดทนให้มากที่สุด ในการให้คำปรึกษาจะผ่านไปได้ด้วยดีและบรรลุ
เป้าประสงค์ด้วยกันทั้งสองฝ่ายผู้ให้คำปรึกษาก็พอใจในการให้คำปรึกษาผู้รับการ ให้คำปรึกษาก็สบาย
ใจความทุกข์ในใจผ่อนคลายลงนั้นความงดงามของผู้ให้คำปรึกษาก็ต้องมีความอดทน สงบนั้นเองเพียง
แค่ผู้รับการให้คำปรึกษาเห็นท่าที่สงบเสงี่ยมของผู้ ให้คำปรึกษา ความทุกข์ก็ผ่อนคลายไปแล้วเกินครึ่ง
ดังที่ปรากฏในมงคล ๓๘ ประการนั้นว่า “การเห็นสมณะเป็นมงคลสูงสุดของชีวิต”

๒. สิ่งที่มีค่าที่สุดของผู้ให้คำปรึกษา “เพชรนิลจินดาแก้วแหวนทองเป็นของล้ำค่ามี
ราคาแพง ถ้าขาดสติสัมปชัญญะเสียแล้วสิ่งของเหล่านั้นก็ไม่มีค่าหมาย อะไร” ฉะนั้นผู้ให้คำปรึกษา
จะต้องมีสติก่อนคิดก่อนพูดก่อนทำและมีความ สำนึกรู้ตัวอยู่เสมอไม่ควรล้อเล่นกับความรู้สึกของคน
จนเกินงามอาจจะทำให้การให้คำปรึกษาล้มเหลวก็เป็นได้เพราะฉะนั้นการให้คำปรึกษา จะมีคุณค่าแก่
ทั้งสองฝ่ายจะต้องไม่ประมาทต่อถ้อยคำและการวางตัวของผู้ให้คำปรึกษา การให้คำปรึกษาเป็นการให้
แสงสว่างทางปัญญาให้เกิดความเข้าใจที่ดีต่อตนเองต่อ สถานการณ์ ต่อคนอื่นและสภาพสังคมทั่วไป
ผู้ให้การปรึกษามีสติและส่งต่อสตินี้ให้ผู้รับการปรึกษาได้ไปเจริญต่อเพราะผู้มีสติย่อมเจริญ ทุกเมื่อ
การให้คำปรึกษาก็เช่นเดียวกันถ้ามีสติการให้คำปรึกษาย่อมสำเร็จประโยชน์สุขไปด้วยดี

๓. ทำอย่างไรให้ได้ใจผู้รับการให้คำปรึกษา การได้ใจของผู้รับการให้คำปรึกษาเมื่อเราพูด
อะไรไปเขาก็ พร้อมที่รับซักถามหรือมอบสิ่งใดให้ก็รับด้วยความเต็มใจดังนั้นการที่จะ ให้ได้ใจของผู้ให้
คำปรึกษามีวิธีการดังนี้

๑) เป็นผู้รู้จักให้ การให้คำปรึกษาเท่ากับการให้ธรรมะเป็น ทาน “ผู้ให้ย่อมเป็นที่รัก
และการให้ธรรมะย่อมชนะการให้ทั้งปวง” การให้คำปรึกษาเป็นการสนทนาธรรมอย่างหนึ่งผู้ให้
คำปรึกษาควรเป็นผู้รู้จักให้คัดเลือกแต่สิ่งที่ดีๆมีประโยชน์และความสุขแก่ผู้รับการให้คำปรึกษา

๒) เป็นผู้รู้จักพูดการให้คำปรึกษาเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เพราะผู้ให้คำปรึกษาต้องม
ีความรู้หลักการที่เพียงพอต่อการให้คำปรึกษาและรู้จักวิธีการสื่อสารให้ความกระจ่างกระจับชัดเจน ไม่
คลุมเครือ ถ้อยคำที่พูดออกไปจะต้องน่าฟังไพเราะมีความจริงใจการ เป็นผู้รู้จักพูดก็ให้พิจารณาตาม
หลักการพูดคือ “พูดให้ถูกเรื่องพูดให้ ถูกคนพูดให้ถูกสถานที่พูดให้ถูกเวลา” สิ่งทีพูดออกไปต้อง
“แจ่มแจ้งจริงใจแล้วกล้าว่าเร”

^{๖๖} บริษัท นิวมิเลนเนียม โปรดักส์ คาร์ จำกัด, บริษัท พัฒนกิจ โอโตแลมป์ จำกัด , ห้างหุ้นส่วนจำกัด
พัฒนกิจจะไหล่, ธรรมะเยียวยาใจธรรมะกับการให้กำลังใจผู้ประสบภัยน้ำท่วม , (กรุงเทพมหานคร: สำนักงาน
ส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมและความมั่นคงแห่งสถาบันชาติพระศาสนาพระมหากษัตริย์, ๒๕๕๔), หน้า ๒๓-๒๔.

๓) ทำตนให้เป็นประโยชน์ผู้ให้การศึกษาต้องทำตนแบบอย่างที่ดีไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจแก่ผู้รับการศึกษาในสถานการณ์ที่เกิดภัยพิบัติทางธรรมชาติเช่นนี้จะต้องทำตนให้เป็นคนเรียบง่ายมีความเอื้อเฟื้อต่อกิจการงานอันเป็นของส่วนรวมสมดังสุภาษิตที่ว่า “อยู่บ้านท่านอย่าหนึ่งดูตายบ้านวุ่นวายให้ลูกท่านเล่น” ผู้ให้การศึกษาถือว่าเป็นรู้จักพูดสิ่งใดที่เป็นประโยชน์ต่อส่วนรวมก็ควรที่จะพูดสิ่งนั้นประสานสามัคคีของคนที่น่ารักให้มีการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

๔) วางตนให้เหมาะสม ผู้ให้การศึกษาจะต้องรู้จักวางตนให้เหมาะสมอีกทั้งวางใจให้ควรแก่สภาพนั้น ๆ “วางใจเป็นเห็นธรรมอยู่ ที่ไหนก็เป็นสุขวางตัวเป็นตามกาลเทศะอยู่ที่ไหนก็ได้รับการเคารพ” การวางตนนั้นสำคัญไม่น้อยกว่าหลักการอื่นๆ ที่กล่าวมาดังตัวอย่างการ วางตัวของท่าน พระอัสสชิที่อุปติสสะปริพพาชก (พระสารีบุตร) เห็นแล้วก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธาอยาก เข้าไปหาสนทนากับผู้ให้การศึกษา เมื่อ พิจารณาดีแล้วก็วางตัวให้เหมาะแก่สภาพนั้นๆ แล้วผู้รับการศึกษา ก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธาในตัวผู้ให้การศึกษาเหมือนกับ ที่อุปติสสะปริพพาชก (พระสารีบุตร) เลื่อมใสในพระอัสสชิ^{๖๗}

การให้การศึกษาเป็นการปรับเปลี่ยนทัศนคติของผู้รับการศึกษา ถ้าเราเปลี่ยนความคิดไม่ดีที่ฝังอยู่ในจิตใจของผู้รับการศึกษา ให้กลายเป็นดีเปลี่ยนจากความคิดลบให้เป็นบวกเปลี่ยนการมองโลกในแง่ร้ายให้มองโลกในแง่ดีเปลี่ยนความรู้สึกที่หดหู่ให้อีกเห็นเปลี่ยนความท้อแท้และสิ้นหวังให้มีพลังสามารถมองเห็นโอกาสในทุกวิกฤติได้ ผู้ประสพภัยมีคุณค่า มีความรู้และศักยภาพอยู่แล้ว เพียงแต่ให้การสนับสนุนตามความต้องการเพื่อให้เขาดูแลตัวเอง ต้อง เน้นการมีส่วนร่วมของผู้ประสพภัยในการดำเนินงานและช่วยเหลือกันเอง เพื่อให้เขารู้สึกว่ายังมีศักยภาพ การดำเนินงานเริ่มจากด้านกายภาพ ชีวิตความเป็นอยู่ อาหารน้ำ ที่พัก แล้วมาสู่ด้านสังคมคือการจัดระเบียบ การอยู่ร่วมกันเป็นสังคมในคนหมู่มา ซึ่งต้องมีการบริหารจัดการ และลึกไปถึงด้านจิตใจ คือการสนับสนุนให้เขาได้รับการดูแลจิตใจ ให้เข้มแข็งขึ้นประกอบด้วยจิตปัญญา คนที่เศร้าโศกได้รับการเยียวยาจิตใจให้เข้มแข็งขึ้นโดยการทำกลุ่ม และด้านสังคมสงเคราะห์ ได้ประสานหน่วยงานภายนอกเพื่อให้การสนับสนุนตามที่ผู้ประสพภัยต้องการ หลังจากนั้นต้องมีการศึกษาติดตามผลเมื่อผู้ประสพภัยได้กลับไปสู่ชุมชนหรือบ้านเดิมแล้ว และจัดหา กิจกรรมต่างๆ และการบำบัดจิตใจ โดยใช้ศาสนาพุทธเป็นแนวคิดพื้นฐาน

นักจิตวิทยาใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ในการทำความเข้าใจจิต และพฤติกรรมการสังเกต ทดลอง เพื่อให้ได้ข้อมูลในกระบวนการเกิดขึ้นแห่งพฤติกรรมต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อเป้าหมายทางจิตวิทยา ๔ ประการ คือ ให้ได้รู้ได้เห็นรายละเอียดของปรากฏการณ์ทางจิตและพฤติกรรมในแง่มุมต่างๆ ให้ได้มากที่สุด (Description) เมื่อได้รู้ได้เห็นในรายละเอียดก็จะทำให้สามารถอธิบายพฤติกรรมและปรากฏการณ์ทางจิตได้ (Explanation) คือสามารถบอกถึงกระบวนการเกิดขึ้นของพฤติกรรมนั้น ๆ ว่ามีสาเหตุใด มีตัวแปรหรือองค์ประกอบใดเข้าไปเกี่ยวข้อง เป็นเหตุเป็นผลกันอย่างไร พระพุทธศาสนา นั้นก็มีลักษณะที่เทียบเคียงได้กับกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ของนักจิตวิทยา โดยการนำเอาหลักพุทธธรรมมาประยุกต์ใช้ในการเยียวยาและพัฒนาจิตใจมนุษยศาสตร์สาขานี้ที่มีชื่อเรียกว่า “จิตวิทยาแนวพุทธหรือพุทธจิตวิทยา” เป็นแนวคิดที่วางรากฐานอยู่บนแก่นคำสอนของพุทธ

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๕-๒๗.

ธรรม โดยมุ่งหมายที่จะสอนให้บุคคลเข้าใจถึงความเป็นจริงตามธรรมชาติของสรรพสิ่ง โดยครอบคลุม คำสอนของพระพุทธเจ้าว่าด้วยสาเหตุของปัญหา วิธีการแก้ไขปัญหา และการพัฒนาจิตใจมนุษย์ไว้อย่างชัดเจนซึ่งความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้งในหลักธรรมดังกล่าวทำให้บุคคลสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างสอดคล้องกับความเป็นจริง หรืออีกนัยหนึ่ง ความรู้แจ้งในหลักธรรมเหล่านี้สามารถช่วยบรรเทาความทุกข์และยกระดับคุณภาพจิตใจของมนุษย์ได้ ข้อค้นพบจากการทบทวนวรรณกรรมยืนยันว่าจิตวิทยาแนวพุทธมีประสิทธิภาพทั้งในการเยียวยาสภาพจิตใจด้านลบและการพัฒนาสภาพจิตใจด้านบวก ดังนั้นจิตวิทยาแนวพุทธจึงควรได้รับการศึกษาให้มากขึ้นและแนวทางในการนำแนวคิดไปใช้ก็ควรได้รับการเผยแพร่ให้กว้างขวางมากที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้

การให้การปรึกษาแนะแนวตามพุทธศาสตร์นั้น เป็นหลักการของพุทธธรรมที่ยึดในหลักการแนะแนวที่มีจุดประสงค์เพื่อให้บุคคลพึ่งพาตนเองได้ ซึ่งมีลักษณะเป็นกระบวนการ (Process) ในการช่วยเหลือผู้ที่มีทุกข์ประสบปัญหา และบางครั้งบุคคลก็อาจจะพึ่งพาตนเองไม่ได้ในบางขณะ และต้องการการชี้แนะแนวทางออกจากบุคคลที่เรียกว่า “กัลยาณมิตร” และในหลักพุทธธรรม เรียกว่าเป็นการแสดงธรรม ซึ่งเป็นวิธีการโปรดสัตว์ กล่าวคือ เป็นการให้การช่วยเหลือให้บุคคลพ้นทุกข์หรือปัญหา นั้นเอง โดยหลักพุทธธรรมแสดงถึงความสำคัญของกัลยาณมิตรว่าเป็นจุดเริ่มต้น และความสำเร็จในการดับทุกข์ แก้ปัญหา และการพัฒนาตนเองของบุคคล และยังเน้นถึงความสำคัญของกระบวนการช่วยเหลือของกัลยาณมิตร ทั้งนี้เพราะกัลยาณมิตรจะเป็นจุดเชื่อมโยงที่สำคัญ กล่าวคือโดยปกติแล้วในตัวของมนุษย์ทั้งหลาย มีมนุษย์จำนวนเพียงเล็กน้อยที่จะเกิดมีสภาวะที่เรียกว่า “โยนิโสมนสิการ” ด้วยตนเอง และการที่มนุษย์แต่ละคนจะริเริ่มให้เกิด “โยนิโสมนสิการ” โดยไม่มีปัจจัยอื่น ๆ ภายนอกมาช่วยเลยนั้นนับเป็นสิ่งที่ยากยิ่ง ดังนั้นกระบวนการสำคัญของหลักพุทธธรรมในการให้การปรึกษาแนะแนวก็คือ เสวยธรรม อันเป็นองค์ประกอบแรกของสัมมาทิฐิ และจะเป็นเหตุปัจจัยให้เกิด “โยนิโสมนสิการ” คือ ความคิดภายในบุคคลหรือการกระทำในใจ โดยแยบคาย จนทำให้บุคคลเห็นแจ้ง เข้าใจถึงเหตุแห่งทุกข์ และทางดับทุกข์ อีกทั้งสามารถปฏิบัติตนจนให้บรรลุสู่เป้าหมายของการดับทุกข์ได้ในที่สุด

นอกจากนี้ ในหลักแห่งพุทธธรรมยังได้ชี้ให้เห็นถึงสิ่งที่เรียกว่า “การปรึกษาแนะแนวเทียม” ซึ่งหมายถึงการแนะแนวหรือการให้การปรึกษาที่ทำให้บุคคลไม่พึ่งพาตนเองจะยึดถือและพึ่งพาปัจจัยภายนอก อันเป็นลักษณะแห่งมิจฉาทิฐิ และนำไปสู่สภาวะที่เรียกว่า “สัลลพตปรามาส” หรือความเชื่อที่มกมาย ดังนั้นในการที่จะป้องกันไม่ให้เกิดความเชื่อที่มกายนั้น หลักพุทธธรรมก็กล่าวถึงสิ่งที่จะเป็นเครื่องมือในการขัดหรือถ่วงถอนความมกายนั่นคือ หลักกาลามสูตร หรือ ภัททสูตร การให้คำปรึกษาเชิงจิตวิทยาแนวพุทธ โดยใช้หลักธรรมอริยสัจ ๔ เพื่อที่ผู้ให้คำปรึกษาจะช่วยให้ผู้รับคำปรึกษาออกจากความทุกข์ไปสู่หนทางการดับทุกข์ ออกจากอวิชชาหรือความไม่รู้ตัว ไม่อยู่กับความเป็นจริงให้ไปสู่ปัญญา “ทุกข์” ในเชิงพุทธ ก็แบ่งได้หลายระดับตั้งแต่โสกะ คือแค่ระดับเศร้า ไปถึงปริเทวะ=คร่ำครวญ ทุกข์ โทมนัส=ซึมเศร้า จนถึงขั้นอุปายาส =หมดอาลัยตายอยาก ดังนั้นผู้ให้คำปรึกษาต้องไวต่อความรู้สึกว่าผู้ที่มารับคำปรึกษานั้นทุกข์ระดับใด กระบวนการให้คำปรึกษาเชิงจิตวิทยาแนวพุทธ หรือ กระบวนการ TIR ซึ่งมาจาก T=Tuning In, I=Identify Split และ R=Realization

Tuning In เป็นการอยู่คล้อยตามผู้รับคำปรึกษาได้อย่างแนบสนิท ซึ่งผู้ให้คำปรึกษาต้องรับฟังเสียงหัวใจของผู้รับคำปรึกษา ยอมรับและเข้าใจเขาในโลกของเขา Identify Split เป็นการชี้ชวนให้เห็นรอบแกระหว่างความต้องการ ความคาดหวัง ความอยาก กับความเป็นจริงของโลกและชีวิต ซึ่งสิ่งเขาทุกข์เพราะความคาดหวังกับความเป็นจริงของโลกไม่สมดุลกัน ไม่เป็นในทางทิศทางเดียวกัน Realization เป็นการนำผู้รับคำปรึกษากลับมาอยู่กับความจริงของโลกและชีวิต

๒.๑๔.๖ พุทธจิตวิทยากับการนำไปใช้เพื่อการเยียวยาและพัฒนาจิตใจ

ในปัจจุบันนี้ทั้งในประเทศไทยและต่างประเทศได้มีการนำแนวคิดแบบพุทธจิตวิทยาไปใช้ ในกระบวนการปรึกษาทางจิตวิทยาทั้งในมิติของการเยียวยาและการพัฒนาจิตใจของมนุษย์ แนวทางในการนำหลักการแบบพุทธจิตวิทยาไปใช้ พุทธจิตวิทยาสามารถช่วยบำบัดอาการเจ็บป่วยทางจิตใจ และช่วยในการยกระดับคุณภาพด้านจิตใจของมนุษย์ได้อย่างมีประสิทธิภาพรวมทั้งจากระยะเวลาที่ยาวนานกว่า ๒๕๐๐ ปีที่หลักพุทธธรรมได้รับการเผยแพร่ไปทั่วโลกและได้รับการยอมรับว่าเป็นธรรมที่ส่งผลได้ไม่จำกัดกาลและยังประโยชน์ให้กับคนทุกเพศทุกวัย พุทธจิตวิทยาจึงเป็นแนวคิดที่มีคุณค่าแก่การศึกษาสำหรับมนุษย์ทุกคนที่ควรจะต้องรู้ความจริงของสิ่งทั้งปวงอย่างถูกต้อง อันเป็นรากฐานของการมีชีวิตอยู่อย่างมีปัญญาที่จะทำให้มนุษย์สามารถเผชิญหน้าและจัดการกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตได้อย่างกลมกลืนกับทุกสิ่งที่เกิดขึ้นในชีวิต

นอกจากนี้พุทธจิตวิทยายังมีประโยชน์อย่างยิ่งโดยเฉพาะสำหรับนักจิตวิทยาการศึกษา และผู้ที่อยู่ในสายงานด้านสุขภาพจิตในฐานะที่มีบทบาทโดยตรงในการให้ความช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ในมิติทางด้านจิตใจ โดยสามารถนำพุทธจิตวิทยาไปใช้ในกระบวนการทางจิตวิทยาได้ในหลากหลายรูปแบบ เช่น การให้การปรึกษาทางจิตวิทยาแบบรายบุคคลและแบบกลุ่ม การศึกษาพบว่าพุทธจิตวิทยาเป็นเครื่องมือทางที่มีประโยชน์และมีประสิทธิภาพอย่างยิ่งในการให้ความช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ทางด้านจิตใจในหลากหลายมิติตั้งแต่การเยียวยาจิตใจผู้คนที่มีความทุกข์ทางจิตใจในระดับที่รุนแรง เช่น บุคคลที่ประสบความสูญเสียจาก อุทกภัย ภัยพิบัติอื่นๆ เช่น สึนามิ เป็นต้น ซึ่งการนำแนวคิดจิตวิทยาแนวพุทธไปใช้ได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้น นักจิตวิทยาหรือผู้ที่จะนำแนวคิดไปใช้จะต้องฝึกฝนและพัฒนาตนเองให้เกิดความเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง รู้จักวางใจวางท่าทีและปฏิบัติต่อโลกและชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสมในระดับหนึ่ง ซึ่งก็คือ นักจิตวิทยาจะต้องมีสัมมาทิฐิในตนเองนั่นเอง โดยสัมมาทิฐิของนักจิตวิทยานี้จะเป็นเสมือนแสงสว่างส่องทางที่จะช่วยให้นักจิตวิทยาเห็นถึงสาเหตุที่แท้จริงของปัญหาที่เกิดขึ้นกับผู้รับบริการ และรู้ว่าควรจะให้ความช่วยเหลือแก่ผู้มารับบริการด้วยวิธีใด เพื่อช่วยลดความทุกข์อันเกิดจากความเข้าใจที่ไม่ถูกต้อง และส่งเสริมการดำเนินชีวิตด้วยความเข้าใจที่ถูกต้องให้แก่ผู้รับบริการ เพื่อให้ผู้รับบริการสามารถเผชิญปัญหาหรือจัดการกับสิ่งต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชีวิตได้อย่างสอดคล้องตามความเป็นจริงที่เกิดขึ้น

อย่างไรก็ตาม เป็นที่น่าสังเกตว่าแม้พุทธจิตวิทยาจะมีใช้แนวความคิดใหม่แต่อย่างไร ในทางตรงกันข้ามพุทธจิตวิทยาซึ่งเป็นแนวคิดที่วางรากฐานอยู่บนหลักพุทธธรรมนั้นได้ถูกเผยแพร่มาเป็นเวลาช้านานแล้ว งานวิจัยที่นำแนวคิดพุทธจิตวิทยาไปใช้ในกระบวนการทางจิตวิทยายังคงมีอยู่ไม่มากนัก อันอาจเนื่องมาจากจำนวนนักจิตวิทยาหรือผู้ที่อยู่ในสายงานด้านสุขภาพจิตที่ให้ความสนใจ

ศึกษาและนำแนวคิดดังกล่าวไปใช้ยังมีอยู่ในวงจำกัด เหมือนดังที่ De Silva^{๖๘} ได้กล่าวไว้ในหนังสือ An Introduction to Buddhist Psychology ว่าถึงแม้ว่าหลักพุทธธรรมจะมีคุณค่ามากสำหรับการศึกษาด้านจิตใจ แต่ดูเหมือนว่าสิ่งที่มีคุณค่านี้จะไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร^{๖๙}

แต่อย่างไรก็ตาม ในช่วงเวลาที่ผ่านมา มีนักจิตวิทยาตะวันตก ที่ได้ทำการศึกษาพุทธจิตวิทยากล่าวไว้ว่า “ไม่ว่าใครก็ตามที่มีความรู้ด้านจิตวิทยาดีแค่ไหน หากได้อ่านพุทธธรรมจะต้องเห็นความจริงที่ว่าพุทธธรรมได้ให้ความรู้เกี่ยวกับจิตใจมนุษย์ พร้อมทั้งมีคำอธิบายและการวิเคราะห์เกี่ยวกับจิตใจมนุษย์ไว้อย่างละเอียดมากกว่าวรรณกรรมใดๆ”

๒.๑๕ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาและพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางสังคมในภาวะวิกฤต” ของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล^{๗๐} พบว่า ในระบบการบริหารจัดการเชิงรุก หรือ ระบบโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการบริหารจัดการภาวะวิกฤต-ภัยพิบัติจะไปด้วยรูปแบบหรือระบบย่อยอีกจำนวน ๙ ระบบ ได้แก่ ๑) ระบบข้อมูล สารสนเทศและความรู้ ๒) ระบบการติดตามสถานการณ์ เฝ้าระวังและแจ้งเตือนภัย (พร้อมด้วยระบบการบัญชาการและการควบคุมเหตุการณ์) ๓) ระบบการติดต่อสื่อสาร ๔) ระบบการจัดหา-จัดหาวัสดุ/อุปกรณ์/เครื่องมือ และระบบการขนส่งในภาวะฉุกเฉิน ๕) ระบบการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูล สารสนเทศ ความรู้ ๖) ระบบการพัฒนาส่งเสริม/สร้างเสริมศักยภาพ ๗) ระบบการพัฒนา ส่งเสริม/สร้างเสริมศักยภาพของปัจเจกบุคคล ครอบครัว กลุ่ม องค์กร หน่วยงาน ชุมชน ประชาชน ๘) ระบบการทำงานเชิงเครือข่าย ๙) ระบบการกำกับ ติดตามและประเมินผล ขณะที่สำนักชลประทานที่ ๑๒ ได้สรุปบทเรียนในการบริหารจัดการน้ำลุ่มน้ำเจ้าพระยาช่วงฤดูน้ำหลากในเขตพื้นที่^{๗๑} ว่า การแก้ไขปัญหาและบรรเทาความเสียหายจากอุทกภัยในกรณีที่น้ำเอ่อล้นตลิ่งแล้วไหลเข้าไปในพื้นที่เกษตรกรรมและชุมชน จากพฤติกรรมทางชลศาสตร์ที่เกิดขึ้นผลการปรับลดระดับน้ำด้านเหนือเขื่อนเจ้าพระยาจากตอนบนเหนือจังหวัดนครสวรรค์ เมื่อไม่สามารถเร่งระบายน้ำได้อย่างมีประสิทธิภาพ เนื่องจากแม่น้ำเจ้าพระยามีสันดอนในลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นอุปสรรคกีดขวางทางน้ำ ดังนั้นจึงเห็นควรให้มีการขุดลอกและปรับปรุงทางน้ำเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำให้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งช่วยลดระยะเวลาน้ำท่วมตอนบนให้ลดลง

^{๖๘} De Silva, Padmasiri, *An Introduction to Buddhist Psychology*, 4th ed, (Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005), p. 1.

^{๖๙} ชุมพูนุท ศรีจันทร์นิล, “จิตวิทยาแนวพุทธ : แนวทางเพื่อการเยียวยาและพัฒนาจิตใจมนุษย์”, *วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย* ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๔ เดือนตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๕๒, หน้า ๑๘๘-๒๐๘.

^{๗๐} สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, “การศึกษาและพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางสังคมในภาวะวิกฤต (Assessing and Developing Social Assistance System in Crisis Situation)”, *รายงานวิจัย*, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โครงการศึกษาและพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางสังคมในภาวะวิกฤต กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘๕-๑๘๙.

^{๗๑} กรมชลประทาน, “การบริหารจัดการน้ำลุ่มน้ำเจ้าพระยา ปี ๒๕๕๔ และแนวทางในการบรรเทาอุทกภัยโดยการขุดลอกแม่น้ำเจ้าพระยา”, *รายงานวิจัย*, กรุงเทพมหานคร : กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๕๔, หน้า ๘๒.

ทางด้านองค์การสหประชาชาติ โดยคณะกรรมการเศรษฐกิจแห่งยุโรป (UN / ECE) ได้เสนอแนวทางในการป้องกันน้ำท่วมอย่างยั่งยืน^{๗๒} ประกอบด้วย ๑) การคาดการณ์น้ำท่วมและการเตือนภัยเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับการประสบความสำเร็จของการบรรเทาความเสียหายน้ำท่วม ดังนั้นหน่วยงานที่รับผิดชอบควรมีการพยากรณ์และแจ้งเตือนให้ทันเวลา ๒) ควรมีการวางแผนและดำเนินการในทุกระดับอย่างเป็นระบบและมีการดำเนินการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องเพื่อจำกัดความเสียหายจากปัญหาน้ำท่วม ๓) สร้างความเป็นเอกภาพในการแก้ไขปัญหการบริหารจัดการน้ำในระดับภูมิภาคทั้งการจัดกักเก็บและการระบายน้ำ ๔) ระบบชดเชยความเสียหายของผู้ประสบอุทกภัยต้องมีมาตรฐานและตั้งอยู่บนเงื่อนไขพื้นฐานทางเศรษฐกิจของประเทศ ๕) มาตรการป้องกันควรมีแผนงานเพื่อลดผลกระทบจากภาวะน้ำท่วมที่สามารถนำไปสู่การปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ พริยา ชูฒยากร ยังได้ศึกษาวิเคราะห์การบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยกรณีศึกษาประเทศ เนเธอร์แลนด์^{๗๓} พบว่า หลังจากประเทศเนเธอร์แลนด์ได้ประสบอุทกภัยครั้งใหญ่เมื่อทำนบกั้นน้ำแตก ในปี ๑๙๕๓ ทำให้พื้นที่ส่วนใหญ่ทางตะวันตกเฉียงใต้ของเนเธอร์แลนด์จมอยู่ใต้น้ำและมีผู้เสียชีวิตกว่า ๑,๘๐๐ ราย ทำให้รัฐบาลเนเธอร์แลนด์ได้ดำเนินโครงการเดลต้าเวิร์ค (Delta Works) ซึ่งเป็นโครงการก่อสร้างเขื่อนและประตูเปิด-ปิดน้ำที่บริเวณปากแม่น้ำ Rhine-Scheldt เพื่อป้องกันปัญหาน้ำทะเลหนุน หลังจากนั้นโครงการนี้ยังได้ปรับบทบาทเพื่อเตรียมการรับมือกับผลกระทบจากภาวะโลกร้อนและปรับเปลี่ยนแผนแม่บทของชาติให้เข้ากับสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไปรวมทั้งการป้องกันภัยในระยะยาว โดยมีศาสตราจารย์ Veerman (อดีตรัฐมนตรีว่าการกระทรวงเกษตรของเนเธอร์แลนด์) เป็นประธานและได้นำเสนอแผนโครงการเดลต้าต่อคณะรัฐมนตรีและรัฐสภาเพื่อจัดทำเป็นพระราชบัญญัติเดลต้า หลังจากรัฐสภาผ่านความเห็นชอบแล้วองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ทั้งกระทรวง ทบวง กรม หน่วยงานในระดับท้องถิ่น จังหวัด เทศบาล คณะกรรมการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการน้ำ รวมถึงมหาวิทยาลัย สถาบันวิชาการและบริษัทเอกชน ต่างก็ได้ร่วมมือกันดำเนินการโครงการดังกล่าวอย่างเข้มข้น นอกจากนั้นยังจัดตั้งกองทุนเดลต้าเพื่อหาเงินทุนสนับสนุนการดำเนินโครงการซึ่งต้องใช้เงินลงทุนมหาศาลเนื่องจากมีระยะเวลาดำเนินโครงการหลายปี จากกรณีศึกษานี้แสดงให้เห็นว่าเทคโนโลยีไม่ใช่สิ่งสำคัญเสมอไปในการจัดการกับปัญหาสาธารณภัย หากแต่เคล็ดลับความสำเร็จของเนเธอร์แลนด์นั้นไม่ใช่เพียงแค่ความแข็งแกร่งของเขื่อนหรือทำนบกั้นน้ำเท่านั้น แต่จากการศึกษาในเชิงลึกแล้วจะพบว่าความสำเร็จนั้นมาจากร่องการบริหารจัดการและความร่วมมือจากทุกภาคส่วนต่างหากที่ทำให้โครงการนี้ประสบผลสำเร็จ

^{๗๒} United Nations and Economic Commission for Europe (UN/ECE), **Best Practices on Flood Prevention, Protection and Mitigation**, Water Directors of the European Union (EU) in Denmark Copenhagen, 21-22 November 2002.

^{๗๓} พริยา ชูฒยากร, “การบริหารจัดการปัญหาอุทกภัย”, **วารสารวิชาการปริทัศน์**, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑๒ เดือนธันวาคม ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัย จ.ก.ส, ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๔), หน้า ๖-๙.

ขณะที่เฟื่องอรุณ ปรีดีติลล ได้ศึกษาวิจัยการพัฒนาที่ยั่งยืนในวิถีชีวิตชาวเบอร์ลิน^{๗๔} แล้วพบว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนในวิถีชีวิตชาวเบอร์ลินเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างสมดุลใน ๓ มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม โดยการพัฒนาทุกมิติมีความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกัน กรณีกรุงเบอร์ลิน ประเทศเยอรมนี ได้มีการบูรณาการการพัฒนาที่ยั่งยืนเข้ากับชีวิตประจำวันหรือเรียกว่าอยู่ในวิถีชีวิตของชาวกรุงเบอร์ลิน อาทิ ค่าครองชีพ ความมีระเบียบวินัย พาหนะในการเดินทาง และความตระหนักในเรื่องสิ่งแวดล้อม ความสำเร็จในการบูรณาการการพัฒนาที่ยั่งยืนเข้ากับวิถีชีวิตของชาวเบอร์ลินเกิดจากการปลูกจิตสำนึกในกลุ่มคนทุกเพศ ทุกวัย ผ่านการศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบ และตามอัธยาศัย ซึ่งการปลูกจิตสำนึกนี้สอดคล้องกับแนวคิดของการศึกษากับการพัฒนาที่ยั่งยืนที่ต้องการใช้การศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาที่สามารถปรับพฤติกรรมของคนให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ยั่งยืนได้ โดยจะต้องคำนึงถึงเนื้อหาให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชนประเทศและใช้วิธีการที่เหมาะสม

ดร.ทรงธรรม ปิ่นโตและชนาภรณ์ เสรีวรวิทย์กุล ได้ศึกษาวิจัยยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจไทยภายใต้วิกฤตภัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม^{๗๕} พบว่า โครงการการพัฒนาเศรษฐกิจส่วนหนึ่งได้ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและเพิ่มโอกาสในการเกิดภัยพิบัติ โดยพิจารณาได้ทั้งในทางลบและในทางบวก โดยในทางลบมองว่าการพัฒนาเศรษฐกิจและการขยายของเมืองที่ขาดแผนผังการพัฒนาที่เหมาะสมและสภาพบังคับในทางปฏิบัติไม่เพียงทำให้เกิดการตัดไม้ทำลายป่าซึ่งเป็นแนวป้องกันภัยโดยธรรมชาติอย่างเดียว หากแต่ยังก่อให้เกิดการจัดสรรพื้นที่อย่างไม่เหมาะสม เช่น สร้างนิคมอุตสาหกรรมในทางไหลของน้ำ การสร้างหมู่บ้านจัดสรรในพื้นที่เกษตรกรรม สร้างโรงงานติดรั้วโรงเรียน ซึ่งเป็นการสะสมความเสี่ยงที่ต่อภัยธรรมชาติและอาจทำให้ปัญหาสิ่งแวดล้อมกลายเป็นปัญหาในวงกว้างได้ อย่างไรก็ตามในทางบวกหากการพัฒนาเศรษฐกิจได้วางแผนโดยคำนึงถึงสภาพภูมิศาสตร์และจัดสรรทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสมแล้ว เช่น วางแผนเพื่อป้องกันผลกระทบในเชิงลบของกิจกรรมทางเศรษฐกิจต่อส่วนรวม (Negative Externalities) ย่อมจะช่วยให้เกิดผลเสียต่อสิ่งแวดล้อมน้อยลงและช่วยให้ผลกระทบจากภัยธรรมชาติน้อยลงได้เช่นกัน ขณะเดียวกันยังมีโอกาสที่เศรษฐกิจไทยจะพัฒนาการบริหารจัดการทรัพยากรให้มีประสิทธิภาพที่ดีขึ้นได้ โดยภาครัฐต้องเป็นผู้นำแนวทางในการพัฒนาทั้งในระยะสั้นและระยะยาวอย่างชัดเจนและต่อเนื่องเพื่อยกระดับการพัฒนาเศรษฐกิจไทยในระยะต่อไปอย่างยั่งยืน

ดร.ณพงศ์ นพเกตุ^{๗๖} ได้ศึกษาวิจัยการพัฒนาระบบการ “วางผังชุมชนเชิงรุกโดยชุมชน” (กรณีผังแม่บทภูมิทัศน์เทศบาลตำบลปริก) พบว่า ชุมชนปริก ตำบลปริก อำเภอสะเดา

^{๗๔} เฟื่องอรุณ ปรีดีติลล, “การพัฒนาที่ยั่งยืนในวิถีชีวิตชาวเบอร์ลิน”, วารสารพฤติกรรมศาสตร์, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๕๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๕), หน้า ๓๑-๔๐.

^{๗๕} ดร.ทรงธรรม ปิ่นโตและชนาภรณ์ เสรีวรวิทย์กุล, “ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจไทยภายใต้วิกฤตภัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”, วารสารเศรษฐศาสตร์สุโขทัยธรรมาธิราช, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ มีนาคม ๒๕๕๕, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๕), หน้า ๑-๑๑.

^{๗๖} ดร.ณพงศ์ นพเกตุ, “การพัฒนาระบบการ “วางผังชุมชนเชิงรุกโดยชุมชน” (กรณีผังแม่บทภูมิทัศน์เทศบาลตำบลปริก) อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๓-๑๔๐.

จังหวัดสงขลา เป็นชุมชนไทยมุสลิมที่เข้มแข็ง มีผู้นำชุมชนและผู้นำท้องถิ่นที่มุ่งมั่นพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการพัฒนาสภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิต เช่น โครงการขยะฐานศูนย์ ธนาคารขยะโดยเยาวชน การผลิตสบู่ แชมพู น้ำยาล้างจาน ปุ๋ยชีวภาพ ฯลฯ เพื่อใช้และขายกันเองในชุมชน การผลิตถ่านบริสุทธิ์จากขยะกะลามะพร้าวการผลิตก๊าซชีวภาพใช้ในครัวเรือน การจัดตั้งโรงเรียนปฐมวัยเทศบาลตำบล ห้องสมุดประชาชน เป็นต้น ที่สำคัญยิ่งคือ ความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของทรัพยากรชุมชนร่วมกัน ในหมู่ชาวบ้าน ผู้นำและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น (Community Collective Ownership) ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญที่ทำให้เทศบาลตำบลปรีก ชับเคลื่อนนโยบายสาธารณะในด้านการพัฒนาสภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิตได้ดี กระทั่งได้รับรางวัลด้านสิ่งแวดล้อมที่หลากหลายจากหลายหน่วยงาน การวางผังเชิงรุกโดยชุมชนที่เกิดขึ้นในการวิจัยเป็นกระบวนการพัฒนาชุมชนจากข้างล่างขึ้นข้างบน หรือ Bottom-up Process กล่าวคือ เป็นกระบวนการที่ชุมชนศึกษาสภาพแวดล้อมชุมชนในอดีตและปัจจุบันด้วยตนเอง และนำเสนอ ถกเถียง กลั่นกรอง ภาพอนาคตของชุมชนในอนาคตกันเอง เพื่อที่จะเสนอเป็นโครงการพัฒนาด้วยงบประมาณของท้องถิ่น ด้วยการช่วยกันเรียงลำดับความสำคัญของโครงการที่คิดว่าเหมาะสมจากที่สำคัญมากที่สุดไปสู่น้อยที่สุด และวางแผนร่วมกันในที่ประชุมชาวบ้านว่าโครงการใดจะสัมฤทธิ์ผลเมื่อใด ด้วยงบประมาณเท่าไร ใครรับผิดชอบอะไร เป็นต้น

วิทยา จันทรแดง และ ดร.จ่านงค์ อดิวัฒนสิทธิ์^{๗๗} ได้ศึกษา “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน” พบว่า ๑) นโยบายการนำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้เพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง มีการดำเนินการในด้านการเพิ่มศักยภาพขององค์กรชุมชน การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การจัดการความรู้และการเรียนรู้ของคนในชุมชน ๒) ชุมชนมีการประยุกต์ใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในการบริหารจัดการชุมชน การประกอบอาชีพการจัดการทรัพยากรในชุมชน และการพัฒนาองค์กรในชุมชน ๓) รูปแบบใหม่ที่ค้นพบ คือ การบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งแบบบูรณาการตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง และการวิจัยในครั้งนี้นำไปสู่ข้อค้นพบใหม่ คือ ๑) การมีส่วนร่วมที่สนับสนุนให้ชุมชนเข้มแข็งแบบไตรภาคี ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคีสนับสนุน ๒) ระบบสนับสนุนชุมชนเข้มแข็ง ได้แก่ ระบบความรู้ ระบบข้อมูล ระบบความสัมพันธ์ และมีแนวทาง ในการนำไปสู่การปฏิบัติเพื่อสร้างชุมชนเข้มแข็ง ๓) แนวทางในการสร้างชุมชนเข้มแข็ง คือ แนวทางด้านการฟื้นฟูชุมชน แนวทางด้านการปรับตัวของชุมชน และแนวทางด้านการดำรงอยู่ของชุมชน

นันทิยา ทองคนารักษ์^{๗๘} ได้ศึกษาวิเคราะห์บทเรียนจากสื่อนามิสุวิฤกฤตมหาอุทกภัย ๒๕๕๔ พบว่า จากสถานการณ์ภัยพิบัติที่ผ่านมาหลายครั้งก่อให้เกิดการรวมตัวของภาคประชาชนและภาคเอกชนในการให้ความช่วยเหลือกันเองมากขึ้นในรูปแบบอาสาสมัครทั้งด้านการจัดการข้อมูลและการบรรเทาความเดือดร้อนของประชาชน โดยการรวมตัวของภาคประชาชนที่เข้มแข็งนี้เป็นลักษณะ

^{๗๗} วิทยา จันทรแดง และ ดร.จ่านงค์ อดิวัฒนสิทธิ์, “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน”, รายงานวิจัย, (วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๖)

^{๗๘} นันทิยา ทองคนารักษ์, “บทเรียนจากสื่อนามิสุวิฤกฤตมหาอุทกภัย ๒๕๕๔”, วารสารศูนย์ศึกษายุทธศาสตร์ สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงกลาโหม, ๒๕๕๕), หน้า ๑-๑๑.

การเกิดแบบธรรมชาติ ไม่มีการสั่งการ ใช้ความรู้ความชำนาญของแต่ละบุคคลทำให้สามารถดำเนินการได้อย่างรวดเร็ว รวมทั้งบทบาทของกองทัพที่มีศักยภาพมากในการช่วยเหลือบรรเทาความเดือดร้อนและสามารถเข้าถึงประชาชนได้อย่างทันทั่วทั้งที่ ทั้งนี้แนวทางการบริหารจัดการสถานการณ์อุทกภัยในอนาคตควรมีการจัดระบบนิเวศน์ชุมชนโดยให้ความสำคัญในการใช้ชุมชนเป็นฐานมากขึ้น (Area Approach) และมีการสนับสนุนในด้านข้อมูลจากนักวิชาการ สื่อมวลชน องค์กรอิสระ และมหาวิทยาลัย เพื่อร่วมกันจัดทำแผนชุมชนที่ครอบคลุมคู่ขนานไปกับการวางผังเมือง ทั้งนี้ควรมีการดำเนินงานในลักษณะเครือข่ายและมีการสื่อสารข้อมูลที่เป็นสาธารณะ ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าถึงและเข้าใจได้ง่าย ซึ่งการตระหนักถึงแนวคิดการใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community Base Disaster Risk Management : CBDRM) จากเดิมที่ชุมชนอยู่นอกเหนือการวางแผนหรือนโยบายใดๆ จากภาครัฐ แต่จากกรณีสึนามิทำให้เห็นความสำคัญของชุมชนในการจัดการตัวเอง ซึ่งจากกรณีตัวอย่างของชุมชนบ้านน้ำเค็ม จังหวัดพังงา ที่หลังจากเหตุการณ์สึนามิเมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๗ นั้น ชุมชนบ้านน้ำเค็มจากที่เคยเป็นชุมชนที่เกิดขึ้นจากการพัฒนาอุตสาหกรรมเหมืองแร่ดิบในชุมชนและบริเวณพื้นที่ใกล้เคียง ซึ่งความสัมพันธ์ทางสังคมของชุมชนในยุคเหมืองแร่แน่นแฟ้นเต็มไปด้วยเรื่องของผลประโยชน์และความขัดแย้ง ดังนั้นชุมชนจึงไม่สามารถที่จะรวมกลุ่มเพื่อทำกิจกรรมสาธารณะประโยชน์ต่างๆ ได้ แต่เหตุการณ์สึนามิกลับเป็นเหตุการณ์ที่เป็นจุดเปลี่ยนครั้งสำคัญที่ทำให้คนในชุมชนได้ลุกขึ้นมาร่วมกันกอบกู้ ฟื้นฟู และรับมือกับภัยสึนามิอีกครั้ง

จากการศึกษาจะเห็นได้ว่าในทุกวิกฤตปัญหาที่เกิดขึ้น โดยเฉพาะปัญหาด้านสาธารณภัยทั้งอุทกภัย วาตภัย หรือภัยพิบัติอื่นๆ ประชาชนในชุมชน หมู่บ้าน หรือท้องถิ่นต่างก็เป็นผู้ได้รับผลกระทบทั้งทางตรงและทางอ้อม และเป็นกลุ่มคนกลุ่มแรกที่เข้าไปสนับสนุนช่วยเหลือในทันทีที่เกิดเหตุ ขณะเดียวกันก็จะเป็นฐานรากสำคัญที่จะสะท้อนถึงความปรารถนาหรือความต้องการ รวมถึงการแสดงออกถึงความมีน้ำใจที่จะเป็นส่วนหนึ่งในการดำเนินการป้องกันและแก้ไขในทุกวิกฤตภัย เพื่อให้ภาครัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องนำไปปรับปรุงพัฒนาเป็นยุทธศาสตร์ พันธกิจ แผนงาน โครงการ กิจกรรมเพื่อนำมาสนับสนุน ส่งเสริม หรือเสริมสร้างศักยภาพในเชิงนโยบาย การใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community Base Disaster Risk Management: CBDRM) และการใช้ความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของทรัพยากรชุมชนร่วมกัน (Community Collective Ownership) ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำจึงถือเป็นทางเลือกสำคัญยิ่งที่จะทำให้การป้องกันและแก้ไขอย่างยั่งยืนในโอกาสต่อไป และถือเป็นกระบวนการจัดการชุมชนจากข้างล่างขึ้นข้างบน (Bottom-up Process) ที่จะเกิดผลสำเร็จที่เป็นรูปธรรมมากกว่าที่ดำเนินการในรูปแบบเดิมๆ เหมือนกับห้วงเวลาแห่งอดีตที่ผ่านมา

นอกจากนั้น รศ.วราพร ศรีสุพรรณและคณะ ยังมีการศึกษา “การพัฒนาการสื่อสารเพื่อจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาป่าชุมชนมะสะแก ตำบลนาสวน อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดกาฬสินธุ์ ” พบว่า ปัจจัยที่ส่งผลสนับสนุนการดำเนินการป่าชุมชนให้ต่อเนื่องคือ

๑. เจตนาธรรมของชุมชนในการดูแลรักษาป่าชุมชนชัดเจน และครอบคลุมทุกกลุ่มบ้านรอบป่า

๒. มีองค์กรเครือข่ายป่าชุมชนที่จัดตั้งจากการมีส่วนร่วมของทุกกลุ่มบ้านรอบป่าทำหน้าที่ดูแลและจัดการป่าชุมชน โดยมีวาระการปฏิบัติงานและมีระเบียบการปฏิบัติงานที่ร่วมกันกำหนดขึ้น

๓. มีแกนนำในท้องถิ่นเข้าร่วมในการจัดการป่าชุมชนเพิ่มขึ้น

๔. มีมาตรการป้องกันการบุกรุกพื้นที่และทำลายป่าไม้โดยมีการจัดทำแนวเขตชัดเจน ติดป้ายกฎระเบียบป่าชุมชน จัดทีมงานป้องกันไฟป่าตรวจป่าและเตือนภัยไฟป่า

๕. มีกลไกในการสืบทอดเจตนารมณ์ของการรักษาป่าในรูปแบบพิธีกรรมและการจัดค่ายเยาวชน มีการจัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนชุดเยาวชนเพื่อให้มีบทบาทประชุมร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชนหลัก

๖. มีข้อมูลเกี่ยวกับป่าชุมชนซึ่งคณะกรรมการป่าชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดข้อมูลและมีแนวคิดในการจัดข้อมูลอย่างต่อเนื่อง

๗. มีการยอมรับจากภาคราชการในบทบาทของชุมชนที่จะดูแลพื้นที่^{๗๙}

พวงทอง ว่องไว และคณะ ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “การฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้โดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบ ” แล้วพบว่า วิถีชีวิตหรือองค์ความรู้ในด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของประชาชนในพื้นที่ที่มีการจัดการในชีวิตประจำวันตั้งแต่อดีตกาลในเรื่องการเพาะปลูกชาวเขามีการเพาะปลูกพืชหมุนเวียนเพื่อให้ดินได้มีการพักและให้พืชได้แปรสภาพเป็นปุ๋ยให้กับดิน รวมถึงการจัดตั้งกฎระเบียบในการตัดต้นไม้บริเวณแหล่งต้นน้ำ การจัดการน้ำผ่านระบบการจัดการเหมืองฝาย ส่วนการฟื้นฟูได้นำหลักศาสนามาใช้ในการป้องกัน เช่นการบวชป่า การปลูกป่าหรือการเลี้ยงผีต่าง ๆ ตลอดถึงพิธีขอฝนหากฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล ดังนั้นวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบต้องเสริมสร้างการมีส่วนร่วมในการฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบแนวทางการจัดการคือการอนุรักษ์ฟื้นฟูและใช้ประโยชน์ ส่วนการดำเนินการคือการสร้างกลไก โดยใช้ประสบการณ์ในการดำเนินการที่ผ่านมาในอดีต^{๘๐} และยังมี การศึกษาเรื่อง “การสร้างความร่วมมือทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่นาน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ” แล้วพบว่า ชุมชนตำบลไหล่นาน ได้อนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำทั้งการผลิตซ้ำและการพัฒนาขึ้นมาใหม่เช่นการสร้างภูมิสถาปัตยกรรมในเขตพื้นที่อนุรักษ์ การขยายเขตพื้นที่อนุรักษ์ การพัฒนาภูมิสถาปัตย์ทางสังคมการพัฒนาเขตพื้นที่อนุรักษ์ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาการบริหารจัดการ การส่งเสริมและป้องกันทรัพยากรป่าและน้ำ การพัฒนาสื่อสารสาธารณะและการประชาสัมพันธ์ การพัฒนาจิตสำนึกหรือจิตวิญญาณคนในชุมชนบูรณาการในหลักสูตรท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการทางสังคมหรือเวทีสาธารณะ การจัดทำแผน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสร้างแกนนำการสร้างนโยบายสาธารณะการประยุกต์ใช้ความเชื่อจารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น การยกย่องเชิดชูผู้กระทำความดี การเชื่อมโยงความสัมพันธ์

^{๗๙} รศ.วราพร ศรีสุพรรณและคณะ, “ศึกษาการพัฒนาการสื่อสารเพื่อจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาป่าชุมชนมะสะแก ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี” , รายงานวิจัย, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, ๒๕๔๗.

^{๘๐} พวงทอง ว่องไว และคณะ, “การฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้โดยวิถีชีวิตคนพื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบ”, รายงานวิจัย, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, ๒๕๔๖.

ของชุมชนกับชุมชนหรือองค์กรอื่น การใช้กติกาทางสังคม การมีส่วนร่วมของชุมชน จนเกิดการอนุรักษ์ป่าชุมชนและการอนุรักษ์ปลา^{๘๑}

รศ.ดร.ดำรงค์ วัฒนา และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ระบบการบริหารจัดการท้องถิ่น ผลการศึกษา” แล้วพบว่า การเปลี่ยนแปลงของกระแสโลกที่มุ่งกระจายอำนาจให้แก่ท้องถิ่นการเพิ่มบทบาทของภาคประชาสังคมเพื่อมุ่งตอบสนองความต้องการของคนส่วนใหญ่ สร้างค่านิยมสากลในเรื่องการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมโลก ทำให้การบริหารจัดการของท้องถิ่นมีความโปร่งใส มีความรับผิดชอบและตระหนักถึงการมีส่วนร่วมนำไปสู่การเพิ่มประสิทธิภาพในการให้บริการสาธารณะ (Public Services) เพื่อตอบสนองความต้องการของประชาชนในท้องถิ่นมุ่งให้ประโยชน์แก่ประชาชนผ่านกลไกภาคประชาสังคม เปลี่ยนผ่านจากการบริหารราชการแผ่นดินแบบรวมศูนย์อำนาจ สู่การบริหารจัดการแบบกระจายอำนาจ (Decentralizing Governance) สร้างระบบบริหารจัดการท้องถิ่นที่ดีพัฒนาระบบบริหารจัดการท้องถิ่น ควบคู่กับการพัฒนาการมีส่วนร่วมของประชาชนแบบเครือข่าย (Network) โดยความร่วมมือของภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น โดยแต่ละภาคส่วนจะมีปฏิสัมพันธ์ (Interaction) กันอย่างต่อเนื่อง มีการพึ่งพาซึ่งกันและกัน (Interdependence) มีความเชื่อใจกัน (Trust) และการใช้กฎเกณฑ์ที่มีอยู่ร่วมกัน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเองจะต้องมีโครงสร้างอำนาจหน้าที่ ศักยภาพและขีดความสามารถของบุคลากร มีมาตรฐานทางจริยธรรมและศีลธรรมพัฒนาระบบการให้บริการสาธารณะ (public service) ให้มีมาตรฐานเท่าเทียมกัน โดยอาจนำระบบมาตรฐานสากลหรือมาตรฐานกลางของประเทศมาใช้ในการกำหนดมาตรฐานการจัดบริการของท้องถิ่นเพื่อเสริมสร้างขีดความสามารถขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อให้เกิดการบริการที่ดี^{๘๒}

สมาน นวลศรีและคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการที่เอื้อต่อการอนุรักษ์และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมโดยความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนบ้านสบซุ่น อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน” ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนบ้านสบซุ่นเกิดปัญหาสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติถูกทำลาย ทศณียภาพสกปรกน้ำในลำห้วยไม่สามารถอาบและดื่มกินได้แต่ชุมชนก็มีผู้นำที่เข้มแข็งมีความตั้งใจจริงที่จะฟื้นฟูสภาพแวดล้อมและคนในชุมชนต่างก็ตระหนักถึงสภาพปัญหาและพร้อมที่จะให้ความร่วมมือส่วนโรงเรียนมีผู้บริหารและครูที่มีความสามารถในการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ จึงเป็นสิ่งที่เอื้อต่อการจัดการเรียนรู้เป็นอย่างดี นักเรียนมีความสุขกับการเรียนการสอน มีน้ำใจ รู้จักรับผิดชอบงานที่ได้รับมอบหมาย ผู้ปกครองนักเรียนมีความพึงพอใจและเข้ามามีส่วนร่วมในการนำปัญหาของชุมชนมาสู่การเรียนการสอนในระดับห้องเรียนซึ่งสอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ทุก

^{๘๑} นันทมิตร นันทะเสนและคณะ, “การสร้างความร่วมมือทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่นาน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน” , รายงานวิจัย , กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๕.

^{๘๒} รศ.ดร.ดำรงค์ วัฒนา และคณะ , “ระบบการบริหารจัดการท้องถิ่น” , รายงานวิจัย , กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๔.

คนมีความรู้สึกเป็นเจ้าของ ทำให้สภาพชุมชนและแหล่งน้ำสะอาด ปราศจากสิ่งปฏิกูล มีป่าชุมชนและมีเขตอนุรักษ์พันธุ์ปลา^{๘๓}

พุฒ บุญเต็ม และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “องค์ความรู้การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ทามลุ่มน้ำมูลตอนกลาง อำเภอนาทม จังหวัดร้อยเอ็ด ” แล้วพบว่า ชุมชนมีชุดความรู้พื้นฐานในการจัดการป่าทามชุมชน คือความรู้เกี่ยวกับบริบททาม บริบทของวิถีชีวิตของชุมชนลุ่มน้ำมูลตอนล่าง และระบบการจัดการพื้นที่ทามในอดีต โดยนำชุดความรู้ดังกล่าวมาจัดปรับกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป พร้อมกับการศึกษาแลกเปลี่ยนกับชุมชนอื่น ๆ จนสามารถบอกถึงขั้นตอนการจัดตั้งป่าทามชุมชน การจัดการความสัมพันธ์กับองค์กรส่วนท้องถิ่นเพื่อแสวงหาความร่วมมือ รวมทั้งการกำหนดแนวทาง ขยายผลในระดับพื้นที่ ระดับเครือข่ายลุ่มแม่น้ำมูลตอนกลางโดยมีชุมชนเป็นฐานมีองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นแกนกลางในการช่วยขับเคลื่อนพร้อมกับการพัฒนาระดับข้อมูลสาธารณะและนโยบาย^{๘๔}

รุ่งทิพย์ กล้าหาญ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การพัฒนาจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมด้วยกระบวนการสร้างอนาคตร่วมกัน” แล้วพบว่า การปรับประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนแบบองค์รวมพบว่า พระสงฆ์ได้มีความพยายามในการส่งเสริมการผลิตซ้ำพลังนวัตกรรมทางจิตใจ เพื่อการเยียวยาปัญหาสังคมที่สลับซับซ้อน และเสริมพลังการจัดระเบียบสังคมโดยการใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมของสังคมมารองรับ ผสานกับแนวคิดหลักธรรมทางพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคม ทั้งนี้การทำงานของพระสงฆ์มีลักษณะเป็นอิสระมีความผันแปรตามสภาพการณ์พื้นที่ ซึ่งแตกต่างจากการทำงานของรัฐ ดังเช่นรายงานการวิจัยเรื่อง กระบวนการและเทคนิคการทำงานของพระสงฆ์ นักพัฒนาจังหวัดเชียงใหม่ หรือเรื่องหลักการและการปฏิบัติงานของพระธรรมจาริกบนที่สูงที่สมสมัย ซึ่งผลการวิจัยทั้งสองเรื่องได้สะท้อนให้เห็นถึง ความพยายามของพระสงฆ์นักพัฒนา ในการสร้างสภาพที่พึงปรารถนาเพื่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการส่งเสริมให้ผู้คนในชุมชนรวมตัวกันในชุมชนเพื่อการเรียนรู้ร่วมกัน ผ่านการปฏิบัติ โดยมีเป้าหมายเพื่อการทำมาหากินและการร่วมกันอย่างพอเพียง มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีลักษณะการเรียนรู้ร่วมกัน เคารพและเอื้ออาทรต่อกัน มีการร่วมสร้างความรู้และต่อยอดความรู้เพื่อเกื้อกูลกัน การสร้างโอกาสในการเรียนรู้ ด้วยความรู้ที่รักใคร่ชอบมากกว่าความเกรงใจ นับเป็นการสร้างพลังชุมชน โดยการนำแหล่งทุนสังคมที่เข้มแข็ง มีความเป็นพลวัตรสูงและแฝงตัวอยู่ในสังคม มาดำเนินการสร้างคุณค่าและมูลค่า เพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ซึ่งเป็นการบ่มฟักความเข้มแข็งของชุมชน โดยการบูรณาการแนวคิดการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ภายใต้บริบทของชุมชน^{๘๕}

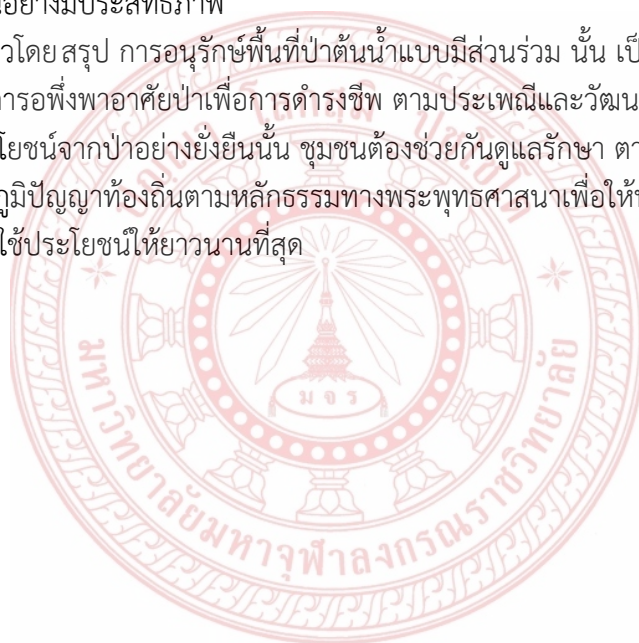
^{๘๓} สมาน นวลศรีและคณะ, “การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ ที่เอื้อต่อการอนุรักษ์และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมโดยความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนบ้านสบขุน อำเภอนาทม จังหวัดน่าน ”, รายงานวิจัย, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๘.

^{๘๔} พุฒ บุญเต็ม และคณะ, “องค์ความรู้การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ทามลุ่มน้ำมูลตอนกลาง อำเภอนาทม จังหวัดร้อยเอ็ด”, รายงานวิจัย, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๙.

^{๘๕} รุ่งทิพย์ กล้าหาญ, “การพัฒนาจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมด้วยกระบวนการสร้างอนาคตร่วมกัน”. รายงานวิจัย, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐.

ประยูรศักดิ์ บัวเทศ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “รูปแบบการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลเมืองปาน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง ” แล้วพบว่า กระบวนการจัดการป่าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันชุมชน ได้มีการจัดการป่าร่วมกันอยู่ ๒ อย่าง ได้แก่ การใช้กฎระเบียบการใช้ป่าร่วมกันและการร่วมจัดประเพณีเกี่ยวกับป่า เช่น บวชป่า สืบชะตาป่า และคืนกล้วยไม้สู่ป่า นอกจากนั้นยังมีการจัดการป่าชุมชนในรูปแบบอื่น ๆ เช่น การทำแนวกันไฟเพื่อป้องกันไฟป่า การสร้างฝายแม้ว การปลูกป่า การดับไฟป่า ฯลฯ จากกระบวนการเรียนรู้ในพื้นที่และการเติมความรู้จากชุมชนต้นแบบ มีการจัดตั้งอาสาสมัครไฟป่าและปลูกไม้ไฟในเขตพื้นที่ป่าชุมชนของตนเองกระบวนการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นสร้างแรงกระตุ้นให้ชุมชนใกล้เคียงเกิดความตื่นตัวและหันมาสนใจการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติมากขึ้น หน่วยงานภาครัฐและเอกชนที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานในพื้นที่อย่างต่อเนื่องด้วยดีเสมอมา ที่สำคัญเกิดเป็นเครือข่ายป่าชุมชน ซึ่งทำงานในการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ดูแลป้องกันป่าชุมชนอย่างมีประสิทธิภาพ^{๘๖}

กล่าวโดยสรุป การอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำแบบมีส่วนร่วม นั้น เป็นวิถีชีวิตของคนชุมชนที่อยู่รอบป่า โดยการอพยพอาศัยป่าเพื่อการดำรงชีพ ตามประเพณีและวัฒนธรรมของแต่ละชุมชน การจะได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนนั้น ชุมชนต้องช่วยกันดูแลรักษา ตามหลักวิชาการสมัยใหม่ และประยุกต์ใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเพื่อให้ทรัพยากรป่าต้นน้ำเกิดความสมดุลและใช้ประโยชน์ให้ยาวนานที่สุด

^{๘๖} ประยูรศักดิ์ บัวเทศ และคณะ, “รูปแบบการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลเมืองปาน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง, รายงานวิจัย, กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย ๒๕๕๓.

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

แผนงานวิจัยเรื่อง “ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ” มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์เชิงกลยุทธ) เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักพุทธจิตวิทยาในการเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบปัญหามลพิษในพื้นที่กลางน้ำ) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำรินในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์ภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำ) เพื่อศึกษาสังเคราะห์แผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่ลุ่มน้ำเพื่อการศึกษาค้นคว้าหาทางออกให้กับชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ตั้งแต่กระบวนการ การเตรียมพร้อม ๖ (Preparation) การป้องกัน (Prevention) การจัดการหรือตอบสนองต่อภัย (Response) การฟื้นฟู (Recovery) และการแก้ไขปัญหายั่งยืน (Sustainable) เพื่อให้ได้กรอบการบริหารจัดการปัญหามลพิษหรือภาวะวิกฤตเชิงกลยุทธที่จะเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษให้กับชุมชนในพื้นที่กลางน้ำ โดยมีขั้นตอนและวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

- ๓.๑ รูปแบบการวิจัย
- ๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง
- ๓.๓ เครื่องมือการวิจัย
- ๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล
- ๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล
- ๓.๖ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบประยุกต์ (Applied Research) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ที่ใช้การศึกษาวินิจฉัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากแบบสอบถาม (Questionnaire) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากนั้นนำฐานข้อมูลทางสถิติที่ผ่านการวิเคราะห์หาลักษณะเป็นกรอบคำถามในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่เป็นผู้แทนประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนพื้นที่กลางน้ำ แล้วนำผลการศึกษาที่ได้มาเสนอต่อเวทีสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อพัฒนาเป็นยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษที่มีความสมบูรณ์ก่อนที่จะนำเสนองานวิจัยต่อสาธารณะทั้งนี้มีการศึกษาใน ๓ ลักษณะ ได้แก่

๑. การศึกษาวิจัยในเชิงเอกสาร (Documentary Research) เพื่อค้นหาข้อมูลความรู้เกี่ยวกับมุ่งศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ขณะเดียวกันก็จะศึกษาการดำรงรักษารากเหง้าแห่งคุณธรรมและจริยธรรม รวมถึงขนบธรรมเนียมและประเพณีอันดีงามของชุมชนพื้นที่ และศึกษาแนวคิด การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม การจัดการชุมชน การเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ การบูรณาการภาครัฐร่วมเอกชน การพัฒนาทุนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และการสร้างองค์ความรู้เกี่ยวกับภัยพิบัติจากธรรมชาติ นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างองค์ความรู้และการป้องกันภัยพิบัติธรรมชาติและผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม และแนวทางหรือวิธีการในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยของชุมชน

๒. การศึกษาวิจัยในเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ศึกษาความคิดเห็นจากประชาชนในพื้นที่กลางน้ำจังหวัดนครสวรรค์ เพื่อให้ได้ฐานข้อมูลเกี่ยวกับ ๑) การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ๒) การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย ๓) การเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบปัญหาอุทกภัยตามหลักพุทธจิตวิทยา และ ๔) การบริหารจัดการน้ำ และสถานการณ์ฉุกเฉินแบบบูรณาการรัฐร่วมเอกชน ประชาชน และภาคีเครือข่าย

๓. การศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยมีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ที่ใช้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) และ การสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ได้แก่ ผู้มีส่วนได้เสียและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย รวมถึงผู้แทนภาครัฐ เอกชน องค์กรการกุศล และผู้ที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ซึ่งเป็นพื้นที่รองรับน้ำหลากและน้ำท่วมถึงจากการไหลบ่าของกลุ่มน้ำสาขา ปิง วัง ยม น่าน จนเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา โดยแบ่งตามกรอบแนวคิดและทิศทางการไหลของน้ำ ซึ่งกำหนดให้พื้นที่ต้นน้ำคือพื้นที่ภูเขาสูงที่เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำในทางภาคเหนือของไทย ส่วนพื้นที่กลางน้ำคือพื้นที่รองรับน้ำในเขตจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดใกล้เคียงที่อยู่ในตอนกลางของลำน้ำ และพื้นที่ปลายน้ำส่วนใหญ่หมายถึงพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่เป็นจุดที่น้ำไหลลงสู่ทะเลหรือจุดที่เป็นปากแม่น้ำ

๓.๒ ประชากร กลุ่มตัวอย่าง และผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

๓.๒.๑ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

ประชากรและกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ ประชาชนในพื้นที่กลางน้ำจังหวัดนครสวรรค์ซึ่งเป็นพื้นที่รองรับน้ำหลากและน้ำท่วมถึงจากการไหลบ่าของกลุ่มน้ำสาขา ปิง วัง ยม น่าน จนเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงในประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ตำบลแม่เลย์ อำเภอแม่วงก์ และตำบลแม่เปิน อำเภอแม่เปิน

จังหวัดนครสวรรค์ โดย ใช้การสุ่มกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยครั้งนี้ โดยใช้สูตรของทาโร่ ยามาเน่^๑ (Taro Yamane) ดังนี้

$$n = \frac{N}{1 + N(e)^2}$$

เมื่อ n คือ ขนาดกลุ่มตัวอย่าง

N คือ ขนาดประชากร

d คือ คลาดคลาตเคลื่อนของกลุ่มตัวอย่าง

โดยให้ความเชื่อมั่น ๙๕ % และมีความคลาดเคลื่อน ๕ % (e = .๐๕)

ทั้งนี้จากการคำนวณหากลุ่มตัวอย่างใช้สูตรของทาโร่ ยามาเน่ พบว่า โครงการย่อยที่ ๑) จากประชากรจำนวน ๓๓,๐๙๔ ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๔๐๐ ตัวอย่าง โครงการย่อยที่ ๒) จากประชากรจำนวน ๒๓,๒๗๔ คน ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๙๔ ตัวอย่าง โครงการย่อยที่ ๓) จากประชากรจำนวน ๒๓,๒๗๔ คน ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๙๔ ตัวอย่าง และโครงการย่อยที่ ๕) จากประชากรจำนวน ๓๓,๐๙๔ ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๔๐๐ ตัวอย่าง

นอกจากนี้ยังใช้วิธีการสุ่มกลุ่มตัวอย่าง (Sampling) การสุ่มกลุ่มตัวอย่างใช้หลักการสุ่มแบบแบ่งชั้น โดยการ กำหนดขนาดของกลุ่มตัวอย่างเป็นสัดส่วน ที่พิจารณาจากจำนวนประชากร เพื่อให้ได้ข้อมูลมีลักษณะกระจาย ให้สัมพันธ์กับสัดส่วนของประชากรตามกลุ่มเป้าหมายที่กำหนดตามโครงการย่อย โดยทำการสุ่มแบบแบ่งชั้น (Stratified random sampling) ซึ่งเป็นระดับในการสุ่มกลุ่มตัวอย่างอย่างเป็นสัดส่วนโดยใช้สูตร ดังนี้

$$\text{จำนวนตัวอย่างในแต่ละชั้น} = \frac{\text{จำนวนตัวอย่างทั้งหมด} \times \text{จำนวนประชากรในแต่ละชั้น}}{\text{จำนวนประชากรทั้งหมด}}$$

๓.๒.๒ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

แผนงานวิจัยเรื่อง “ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ” มีกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่ใช้สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) และการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ได้แก่ ผู้มีส่วนได้เสียและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ รวมถึงผู้แทนภาครัฐ เอกชน องค์กรการกุศล และผู้ที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ซึ่งเป็นพื้นที่รองรับน้ำหลากและน้ำท่วมถึงจากการไหลบ่าของกลุ่มน้ำสาขา ปิง วัง ยม น่าน จนเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงในประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ตำบลแม่เลย์ อำเภอแม่วงก์ และตำบลแม่เป็น อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์ โดยแบ่งตามกรอบแนวคิดและทิศทางการไหลของน้ำ ซึ่งกำหนดให้

^๑ Taro Yamane, *Elementary Sampling Theory* (Englewood Cliffs, New Jersey Prentice-Hall, 1964), p. 398.

พื้นที่ต้นน้ำคือพื้นที่ภูเขาสูงที่เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำในทางภาคเหนือของไทย ส่วนพื้นที่กลางน้ำคือพื้นที่รองรับน้ำในเขตจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดใกล้เคียงที่อยู่ในตอนกลางของลำน้ำ และพื้นที่ปลายน้ำส่วนใหญ่หมายรวมถึงพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่เป็นจุดที่น้ำไหลลงสู่ทะเลหรือจุดที่เป็นปากแม่น้ำ โดยการใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Selection)

๑. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบ่งเป็นโครงการย่อยที่ ๑) จำนวน ๒๑ รูป/คน โครงการย่อยที่ ๒) จำนวน ๑๗ รูป/คน โครงการย่อยที่ ๓) จำนวน ๒๑ รูป/คน โครงการย่อยที่ ๔) จำนวน ๗ กลุ่ม กลุ่มละ ๑๕ คน รวม ๑๐๕ คน และโครงการย่อยที่ ๕) จำนวน ๒๑ รูป/คน

๒. ผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยในการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) แบ่งเป็นโครงการย่อยที่ ๑) จำนวน ๑๓ คน โครงการย่อยที่ ๒) จำนวน ๙ รูป/คน โครงการย่อยที่ ๓) จำนวน ๙ รูป/คน โครงการย่อยที่ ๔) จำนวน ๑๐ รูป/คน และโครงการย่อยที่ ๕) จำนวน ๑๓ คน

๓.๓ เครื่องมือการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่แบบสอบถามเชิงปริมาณ (Questionnaire) และแบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interviews) โดยดำเนินการดังนี้

๑.แบบสอบถาม (Questionnaire) สำหรับประชาชนในพื้นที่กลางน้ำจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นพื้นที่รองรับน้ำหลากและน้ำท่วมถึงจากการไหลบ่าของกลุ่มน้ำสาขา ปิง วัง ยม น่าน จนเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงใน ประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ตำบลแม่เลย์ อำเภอแม่วงก์ และตำบลแม่เปิน อำเภอแม่เปิน จังหวัดนครสวรรค์ โดยมีเนื้อหาสำคัญ ๆ ประกอบด้วย

ตอนที่ ๑ ข้อมูลพื้นฐานของ ๑ สำหรับประชาชนในพื้นที่กลางน้ำจังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นพื้นที่รองรับน้ำหลากและน้ำท่วมถึงจากการไหลบ่าของกลุ่มน้ำสาขา ปิง วัง ยม น่าน จนเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงในประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ตำบลแม่เลย์ อำเภอแม่วงก์ และตำบลแม่เปิน อำเภอแม่เปิน จังหวัดนครสวรรค์ โดยเป็นแบบสอบถามเป็นแบบปลายปิดที่มีตัวเลือกให้เลือกตอบ (Check list)

ข้อมูลเกี่ยวกับ ๒ ตอนที่ความคิดเห็นและทัศนคติของสำหรับประชาชนในพื้นที่กลางน้ำจังหวัดนครสวรรค์ซึ่งเป็นพื้นที่รองรับน้ำหลากและน้ำท่วมถึงจากการไหลบ่าของกลุ่มน้ำสาขา ปิง วัง ยม น่าน จนเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงในประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ตำบลแม่เลย์ อำเภอแม่วงก์ และตำบลแม่เปิน อำเภอแม่เปิน จังหวัดนครสวรรค์ เกี่ยวกับเรื่องของ ๑) การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ๒) การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย ๓) การเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย ตามหลักพุทธจิตวิทยา และ ๔) การบริหารจัดการน้ำและสถานการณ์ฉุกเฉินแบบบูรณาการรัฐร่วมเอกชน ประชาชน และภาคีเครือข่าย โดยเป็นแบบสอบถามแบบมาตราส่วนประมาณค่า (Rating scale) ๕ ระดับ โดยกำหนดให้ ข้อคำถามที่มีความหมายเชิงปฏิฐานนิยม (Positive) กำหนดเกณฑ์การให้คะแนน ดังนี้

ถ้าตอบ	เห็นด้วยมากที่สุด	ให้คะแนน	๕	คะแนน
ถ้าตอบ	เห็นด้วยมาก	ให้คะแนน	๔	คะแนน
ถ้าตอบ	เห็นด้วยปานกลาง	ให้คะแนน	๓	คะแนน
ถ้าตอบ	เห็นด้วยน้อย	ให้คะแนน	๒	คะแนน
ถ้าตอบ	เห็นด้วยน้อยที่สุด	ให้คะแนน	๑	คะแนน

ตอนที่ ๓ สภาพปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะในการจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำ
กับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษเป็นแบบสอบถามแบบปลายเปิดให้ตอบ

๒. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ได้แก่ ผู้มีส่วนได้เสียและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ รวมถึงผู้แทนภาครัฐ เอกชน องค์กรการกุศล และผู้ที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ซึ่งเป็นพื้นที่รองรับน้ำหลากและน้ำท่วมถึงจากการไหลบ่าของลุ่มน้ำสาขา ปิง วัง ยม น่าน จนเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงใน ประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ตาบลแม่เลย์ อำเภอม่วงสามสิบ และตำบลแม่เปิน อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดนครสวรรค์ โดยแบ่งตามกรอบแนวคิดและทิศทางการไหลของน้ำ ซึ่งกำหนดให้พื้นที่ต้นน้ำคือพื้นที่ภูเขาสูงที่เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำในทางภาคเหนือของไทย ส่วนพื้นที่กลางน้ำคือพื้นที่รองรับน้ำในเขตจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดใกล้เคียงที่อยู่ในตอนกลางของลำน้ำ และพื้นที่ปลายน้ำส่วนใหญ่หมายถึงพื้นที่กรุงเทพมหานครและปริมณฑลที่เป็นจุดที่น้ำไหลลงสู่ทะเลหรือจุดที่เป็นปากแม่น้ำ โดยการใช้วิธีการสุ่มแบบเจาะจง (Purposive Selection) โดยแบ่งเป็นผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) สัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) แบ่งเป็นโครงการย่อยที่ ๑) จำนวน ๒๑ รูป/คน โครงการย่อยที่ ๒) จำนวน ๑๗ รูป/คน โครงการย่อยที่ ๓) จำนวน ๒๑ รูป/คน โครงการย่อยที่ ๔) จำนวน ๗ กลุ่ม กลุ่มละ ๑-๕ คน รวม ๑๐๕ คน และโครงการย่อยที่ ๕) จำนวน ๒๑ รูป/คน รวมผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ทั้งสิ้นจำนวน ๑๘๕ รูป/คน

๓. ผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัย ในการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อสรุปในเรื่องของ “ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ” ที่จะเป็นทางออกให้กับชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ตั้งแต่กระบวนการเตรียมพร้อม (Preparation) การป้องกัน (Prevention) การจัดการหรือตอบสนองต่อภัย (Response) การฟื้นฟู (Recovery) และการแก้ไขปัญหายั่งยืน (Sustainable) เพื่อให้ได้มาซึ่งกรอบการบริหารจัดการปัญหามลพิษหรือภาวะวิกฤตเชิงกลยุทธ์ที่จะเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษให้กับชุมชนในพื้นที่กลางน้ำ โดยแบ่งผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องกับประเด็นวิจัยในการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) ในโครงการย่อยที่ ๑) จำนวน ๑๓ คน โครงการย่อยที่ ๒) จำนวน ๙ รูป/คนโครงการย่อยที่ ๓) จำนวน ๙ รูป/คน โครงการย่อยที่ ๔) จำนวน ๑๐ รูป/คน และโครงการย่อยที่ ๕) จำนวน ๑๓ คน รวมทั้งสิ้น ๕๔ รูป/คน

๓.๓.๑ การสร้างเครื่องมือการวิจัย

๑. กำหนดเนื้อหาของแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ ตามวัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยการศึกษาข้อมูลจากแนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อกำหนดตัวแปรการวิจัยและเนื้อหาของแบบสอบถามและแบบสัมภาษณ์
๒. ร่างเครื่องมือการวิจัยแบบสอบถาม แบบสัมภาษณ์ตามประเด็นที่กำหนดให้ครบถ้วนทุกขั้นตอน
๓. นำเครื่องมือการวิจัยให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ
๔. แก้ไขเครื่องมือการวิจัยตามคำแนะนำ
๕. ปรับปรุงเครื่องมือการวิจัยและจัดทำเครื่องมือการวิจัยฉบับสมบูรณ์

๓.๓.๒ การตรวจสอบเครื่องมือการวิจัย

ผู้วิจัยนำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นสำหรับการวิจัยไปทำการทดสอบคุณภาพเครื่องมือ ส่วน คือ ค่าความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Validity) และค่าความเชื่อมั่น (Reliability) ของแบบสอบถาม ดังนี้

๑. ความเที่ยงตรงของเนื้อหา (Validity) โดยการนำแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นไปให้ผู้เชี่ยวชาญช่วยตรวจสอบความถูกต้องและความครอบคลุมของเนื้อหาที่ต้องการศึกษา จำนวน ๓ ท่าน ได้แก่

๑) พระสุธีรัตนบัณฑิต, รศ.ดร. ตำแหน่ง ผู้อำนวยการสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์

๒) พระราชวรเมธี, ผศ.ดร. ตำแหน่ง ผู้ช่วยอธิการบดีฝ่ายวิชาการ มจร วิทยาเขตนครสวรรค์

๓) พระมหาบุญเลิศ อินทปญโญ, รศ.ดร. ตำแหน่ง รองคณบดีคณะสังคมศาสตร์

พร้อมกันได้ นำค่า ประเมิน ที่ได้มาวิเคราะห์หาค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Concordance: IOC) โดยใช้สูตร ดังนี้

$$IOC = \frac{\sum R}{N}$$

เมื่อ IOC หมายถึง ค่าดัชนีความสอดคล้อง (Index of Concordance: IOC)

R หมายถึง ความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ

N หมายถึง จำนวนผู้เชี่ยวชาญ และให้คะแนนดังนี้

- ๑ หมายถึง แน่ใจว่าข้อความนั้นสอดคล้องกับเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

๐ หมายถึง ไม่แน่ใจว่าข้อความนั้นสอดคล้องหรือไม่สอดคล้องกับเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

- ๑ หมายถึง แน่ใจว่าข้อความนั้นไม่สอดคล้องกับเนื้อหาตามวัตถุประสงค์ของการศึกษา

คณะผู้วิจัยได้เลือกคำถามข้อคำถามที่มีค่า IOC มากกว่า ๐.๕ มาใช้เป็นข้อคำถามจากผู้เชี่ยวชาญ ซึ่งได้ตรวจสอบแบบสอบถามแล้วเห็นว่าแบบสอบถามทุกข้อมีความเที่ยงตรงของเนื้อหาครอบคลุม ในแต่ละด้าน และครอบคลุมวัตถุประสงค์ของการวิจัยโดยได้ค่า IOC ระหว่าง ๐.๖-๑.๐ ทุกข้อ ซึ่งถือว่าเครื่องมือใช้ได้

๒. ความเชื่อมั่น (Reliability) ผู้ศึกษาได้นำแบบสอบถามที่สร้างขึ้นและปรับปรุงแก้ไขแล้วทำการทดสอบ (Try Out) จำนวน ๓๐ ชุด กับกลุ่มประชากรที่มีคุณสมบัติใกล้เคียงกับกลุ่มตัวอย่าง คือ ประชาชนในพื้นที่จังหวัดอุทัยธานีซึ่งเป็นพื้นที่รองรับน้ำหลากและน้ำท่วมถึงจากการไหลบ่าของ แม่น้ำสะแกกรัง เพื่อตรวจสอบว่าคำถามสามารถสื่อความหมายตรงตามความต้องการตลอดจน มีความเหมาะสมหรือไม่ มีความยากง่ายเพียงใด จากนั้นจึงนำมาทดสอบความเชื่อมั่นของแบบสอบถาม โดยหาค่าสัมประสิทธิ์อัลฟา (Cronbach's Alpha) ค่าระดับความเชื่อมั่นของแบบสอบถามมากกว่า ๐.๗ จึงจะถือว่าแบบสอบถามมีความน่าเชื่อถือและสามารถนำไปศึกษากับกลุ่มตัวอย่างจริงได้ โดยได้ค่าความเชื่อมั่น เท่ากับ ๐.๘๘๓

๓. ปรับปรุงแบบสอบถามให้เป็นแบบสอบถามฉบับสมบูรณ์สำหรับการนำไปใช้จริงต่อไป

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

คณะผู้วิจัยนำหนังสือขออนุญาตเข้าทำการศึกษาวิจัยจากสถาบันวิจัยพุทธศาสตร์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ไป เก็บข้อมูลกับ ประชาชนในพื้นที่กลางน้ำจังหวัดนครสวรรค์ และผู้ที่เกี่ยวข้องเพื่อนัดหมายในการสัมภาษณ์และการเข้าศึกษาในพื้นที่

๑. แจกแบบสอบถาม เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลความคิดเห็นจาก ประชาชนในพื้นที่กลางน้ำจังหวัดนครสวรรค์ซึ่งเป็นพื้นที่รองรับน้ำหลากและน้ำท่วมถึงจากการไหลบ่าของกลุ่มน้ำสาขา ปิง วัง ยม น่าน จนเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงใน ประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ตำบลแม่เลย์ อำเภอม่วงสามสิบ และตำบลแม่เป็น อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดนครสวรรค์

๒. การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ซึ่งเป็น ผู้มีส่วนได้เสียและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย รวมถึงผู้แทนภาครัฐ เอกชน องค์กรการกุศล และผู้ที่เกี่ยวข้อง ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ซึ่งเป็นพื้นที่รองรับน้ำหลากและน้ำท่วมถึงจากการไหลบ่าของกลุ่มน้ำสาขา ปิง วัง ยม น่าน จนเป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำเจ้าพระยา รวมถึงใน ประชาชนที่อาศัยอยู่ในบริเวณพื้นที่ป่าชุมชนแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ตำบลแม่เลย์ อำเภอม่วงสามสิบ และตำบลแม่เป็น อำเภอม่วงสามสิบ จังหวัดนครสวรรค์

๓. สทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) เพื่อให้ได้มาซึ่งข้อสรุปในเรื่องของ “ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย” ที่จะป็นทางออกให้กับชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย ตั้งแต่กระบวนการเตรียมพร้อม (Preparation) การป้องกัน (Prevention) การจัดการหรือตอบสนองต่อภัย (Response) การฟื้นฟู (Recovery) และการแก้ไขปัญหายั่งยืน (Sustainable) เพื่อให้ได้มาซึ่งกรอบกรอบยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยหรือภาวะวิกฤตจากผู้เชี่ยวชาญที่เกี่ยวข้องในเชิงพื้นที่

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๕.๑ การวิเคราะห์ข้อมูลปริมาณ

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการวิจัยเชิงปริมาณ คือ ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์เพื่อวิเคราะห์หาค่าสถิติต่าง ๆ ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่และร้อยละนำเสนอเป็นตารางประกอบการบรรยายผล

ตอนที่ ๒ ข้อมูล เกี่ยวกับ ๑) การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ๒) การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย ๓) การเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย ตามหลักพุทธจิตวิทยา และ ๔) การบริหารจัดการน้ำ และสถานการณ์ฉุกเฉินแบบบูรณาการรัฐร่วมเอกชน ประชาชน และภาคีเครือข่าย เป็นแบบมาตราส่วนประเมินค่า วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต ($\bar{X}$) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D.) นำเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย โดยกำหนดเกณฑ์ในการวิเคราะห์ แปลความหมายดังนี้

๕.๕๐	- ๕.๐๐	ระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับมากที่สุด
๓.๕๐	- ๔.๔๙	ระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับมาก
๒.๕๐	- ๓.๔๙	ระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับปานกลาง
๑.๕๐	- ๒.๔๙	ระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับน้อย
๑.๐๐	- ๑.๔๙	ระดับความคิดเห็น อยู่ในระดับน้อยที่สุด

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามปลายเปิดวิเคราะห์เนื้อหาสาระประเด็นสำคัญ แล้วนำเสนอเป็นการเขียนแบบความเรียง

๓.๕.๒ การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ

๑. ในการวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interviews) นั้น คณะผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่ได้ มาวิเคราะห์และประมวลผลข้อมูล โดยดำเนินการร่วมกับกระบวนการรวบรวมข้อมูลจากการศึกษาค้นคว้าข้อมูลจากเอกสาร (Documentary Research) โดยวิธีการวิเคราะห์ ดำเนินกระบวนการตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ อันได้แก่ การวิเคราะห์ข้อมูลโดยพิจารณาประเด็นหลัก (Major Themes) หรือแบบแผนหลัก (Major Pattern) ที่พบในข้อมูลที่ได้รับจากการสัมภาษณ์ทั้งหมด จากนั้นจึงนำประเด็นหลัก (Major Themes) มาพิจารณาแบ่งแยกออกเป็นประเด็นย่อย (Sub-Themes) และหัวข้อย่อย (Categories) อันเป็นกระบวนการวิเคราะห์ โดยการเริ่มต้นจากการวิเคราะห์ภาพรวมไปสู่การวิเคราะห์ประเด็นย่อยของกระบวนการวิเคราะห์ตามแนวทางการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการตรวจสอบแบบสามเส้าด้านข้อมูล (Data Triangulation) พิจารณาจาก เวลา สถานที่ และบุคคล ร่วมกับการตรวจสอบ แบบสามเส้าด้านวิธีรวบรวมข้อมูล (Methodological Triangulation) พร้อมการวิเคราะห์เนื้อหา (Content Analysis) เพื่อหาข้อสรุปแบบอุปนัยอย่างเป็นระบบและการวิเคราะห์ส่วนประกอบอย่างมีเหตุผลโดยอิงกรอบแนวคิดและทฤษฎีและความเชื่อมโยงในเชิงปริมาณ แล้วนำมาเขียนบรรยายในเชิงพรรณนา

๓.๖ สถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๑) สถิติที่ใช้ในการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

การหาค่าความเชื่อมั่นของแบบสอบถามทั้งฉบับได้ ๐.๘๙๓ โดยใช้วิธีหาค่าสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficient) ตามวิธีของครอนบาค (Cronbach) โดยใช้โปรแกรมคอมพิวเตอร์

$$\alpha = \frac{k}{k-1} \left[1 - \sum \frac{Si^2}{St^2} \right]$$

เมื่อ α แทน ค่าสัมประสิทธิ์ของความเชื่อมั่น

k แทน จำนวนข้อของแบบสอบถาม

$\sum Si^2$ แทน ผลรวมทั้งหมดของคะแนนความแปรปรวนเป็นรายข้อ

Si^2 แทนคะแนนความแปรปรวนเป็นรายข้อ

St^2 แทนความแปรปรวนของเครื่องมือทั้งฉบับ

๑. สถิติพื้นฐาน

๑) ค่าร้อยละ (Percentage)

$$\text{ร้อยละ} = \frac{\text{ตัวเลขที่ต้องการเปรียบเทียบ} \times 100}{\text{จำนวนเต็ม}}$$

๒) ค่าเฉลี่ย (Mean) โดยใช้สูตร

$$\bar{X} = \frac{\sum x}{n}$$

เมื่อ $\bar{X}$ แทน ค่าเฉลี่ย

$\sum x$ แทน ผลรวมของคะแนนทั้งหมด

n แทน จำนวนข้อมูล

๓) ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation) ใช้สูตร

$$S.D. = \sqrt{\frac{n \sum x^2 - (\sum x)^2}{n(n-1)}}$$

เมื่อ S.D. แทนค่าความเบี่ยงเบนมาตรฐาน

$\sum x^2$ แทนผลรวมของคะแนนแต่ละตัวยกกำลังสอง

$(\sum x)^2$ แทนผลรวมของคะแนนทั้งหมดยกกำลังสอง

n แทนจำนวนกลุ่มตัวอย่าง

บทที่ ๔

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับ การป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ

แผนงานวิจัยเรื่อง “ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ” ในบทนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสังเคราะห์แผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่กลางน้ำ ถือเป็นการศึกษาเพื่อหาทางออกให้กับชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษตั้งแต่กระบวนการเตรียมพร้อม (Preparation) การป้องกัน (Prevention) การจัดการหรือตอบสนองต่อภัย (Response) การฟื้นฟู (Recovery) และการแก้ไขปัญหายั่งยืน (Sustainable) เพื่อให้ได้มาซึ่งแผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษหรือภาวะวิกฤตเชิงกลยุทธ์ ที่เป็นแนวทางในการปฏิบัติการที่เป็นรูปธรรมโดยแบ่งผลวิจัยออกเป็น ๗ ตอน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๑ การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่
วังก์เชิงกลยุทธ์

๔.๒ รูปแบบการจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ

๔.๓ การประยุกต์ใช้หลักพุทธจิตวิทยาในการเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบ
ปัญหามลพิษในพื้นที่กลางน้ำ

๔.๔ การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วังก์

๔.๕ ความสัมพันธ์ขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการ
บริหารจัดการน้ำในพื้นที่กลางน้ำ

๔.๖ แผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่กลางน้ำ

๔.๗ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

๔.๑ การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติ แม่วังก์เชิงกลยุทธ์

จากการเก็บรวบรวม ข้อมูลทางสถิติ ในการศึกษาวิจัยเชิงปริมาณจากการสำรวจทำให้พบ กระบวนการบริหารเชิงพุทธพื้นที่ป่าต้นน้ำกับการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมของชุมชน เขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วังก์ ที่เป็นฐานข้อมูลนำไปสู่การวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และนำไปสู่ การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อให้ผู้เชี่ยวชาญได้ร่วมกันหาข้อสรุปที่จะนำไปสู่การสร้างแบบจำลองทางยุทธศาสตร์เพื่อการบริหารการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ เขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วังก์แบบมีส่วนร่วม พบรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๑.๑ การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน

จากการสรุปผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่หมู่บ้านเป้าหมายชุมชนรอบแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ชุมชนที่อาศัยอยู่บริเวณติดป่าแม่วงก์ -แม่เปิน ในท้องที่ตำบลแม่เลย์ อำเภอแม่วงก์ และตำบลแม่เปิน อำเภอแม่เปิน จังหวัดนครสวรรค์ โดยศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากประชาชนที่อาศัยในชุมชนในการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน เขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผนในการตัดสินใจ ด้านการมีส่วนร่วมการดำเนินงานในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำด้านการมีส่วนร่วมการรับประโยชน์ร่วมกัน ตลอดจนการมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและประเมินผลทั้งในภาพรวมและรายละเอียดรายด้าน ดังแสดงตามตารางที่ ๔.๑ - ๔.๕ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน โดยภาพรวม (n = ๔๐๐)

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ ของชุมชนท้องถิ่น	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. การมีส่วนร่วมในการวางแผน	๓.๗๘	.๖๖๐	มาก
๒. การมีส่วนร่วมการดำเนินงาน	๔.๐๗	.๕๑๓	มาก
๓. การมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์	๔.๑๙	.๔๓๗	มาก
๔. การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและประเมินผล	๓.๙๑	.๕๓๔	มาก
ภาพรวม	๓.๙๘	.๔๒๓	มาก

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน เขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๓.๙๘) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่าการมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน เขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ในด้านการมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X}$ = ๔.๑๙) รองลงมาได้แก่ การมีส่วนร่วมการดำเนินงาน ($\bar{X}$ = ๔.๐๗) การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและประเมินผล ($\bar{X}$ = ๓.๙๑) และน้อยผลเฉลี่ยน้อยที่สุดคือการมีส่วนร่วมในการวางแผน ($\bar{X}$ = ๓.๗๘)

ตารางที่ ๔.๒ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของ
ชุมชน ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผน (n = ๔๐๐)

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ ของชุมชน เขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์		ระดับความคิดเห็น		
		$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑.	การร่วมประชุมเพื่อวางแผนการบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม	๓.๕๔	๑.๑๙๗	มาก
๒.	การร่วมเสนอความคิดเห็นในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ	๓.๕๙	๑.๐๖๔	มาก
๓.	การร่วมประชุมเพื่อกฎระเบียบเกี่ยวกับการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ	๓.๖๐	๑.๑๗๑	มาก
๔.	การร่วมประชุมเพื่อกฎระเบียบเกี่ยวกับการเก็บของในป่าในเชิงอนุรักษ์	๓.๕๘	๑.๑๔๒	มาก
๕.	การร่วมเสนอความคิดเห็นในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเพื่อใช้น้ำจากแหล่งธรรมชาติจากป่า	๓.๕๙	๑.๑๕๕	มาก
๖.	การร่วมเสนอความคิดเห็นในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเชิงอนุรักษ์ป่ากับคน	๔.๐๓	๐.๗๓๕	มาก
๗.	การเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ	๓.๕๖	๑.๐๙๔	มาก
๘.	การร่วมประชาสัมพันธ์การส่งเสริมการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมกับป่าต้นน้ำ	๔.๑๓	.๘๔๓	มาก
๙.	การร่วมประชุมเพื่อจัดทำโครงการส่งเสริมการเรียนรู้ของเยาวชนและคนในชุมชนในการฟื้นฟูป่าต้นน้ำ	๔.๑๐	.๘๘๑	มาก
๑๐	การเข้าร่วมประชุมเพื่อจัดทำโครงการส่งเสริมอาชีพเพื่อเสริมรายได้ของคนในชุมชนให้พอเพียง	๔.๐๗	.๘๒๐	มาก
ภาพรวม		๐.๗๘	.๖๖๐	มาก

ตารางที่ ๓.๒ พบว่า การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน เขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ =๓.๗๘) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมประชาสัมพันธ์กิจกรรมในการส่งเสริมการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมกับป่าต้นน้ำ ($\bar{X}$ =๔.๑๓) รองลงมาคือคนในชุมชนมีส่วนร่วมประชุมเพื่อวางแผนหรือจัดทำโครงการส่งเสริมการเรียนรู้ของเยาวชนและคนในชุมชนในการฟื้นฟูป่าต้นน้ำอย่างเป็นรูปธรรม ($\bar{X}$ =๔.๑๐) โดยเข้าไปมีส่วนร่วมประชุมเพื่อวางแผนหรือจัดทำโครงการรักษาป่าต้นน้ำและส่งเสริมอาชีพเพื่อเสริมรายได้ของคนในชุมชนให้พอเพียง ($\bar{X}$ =๔.๐๗) ซึ่งชุมชนร่วมเสนอความคิดเห็นกับชุมชนและผู้นำชุมชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเชิงอนุรักษ์ป่ากับคน ($\bar{X}$ =๔.๐๓) จนทำให้เกิด การประชุมเพื่อกฎระเบียบเกี่ยวกับการดูแลรักษาป่าต้นน้ำ ($\bar{X}$ =๓.๖๐)

ตารางที่ ๔.๓ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน การมีส่วนร่วมการดำเนินงาน (n = ๔๐๐)

	การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ ของชุมชน เขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์	ระดับความคิดเห็น		
		$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑.	การช่วยประชาสัมพันธ์ข่าวสารเกี่ยวกับการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม	๔.๐๔	.๗๘๓	มาก
๒.	การร่วมดำเนินการจัดสร้าง ดูแล และบำรุงรักษาป่าต้นน้ำ	๔.๐๓	.๘๓๓	มาก
๓.	การร่วมกิจกรรมดูแลรักษาป่าต้นน้ำ เช่น ปลูกป่า สร้างฝายกั้นน้ำในชุมชนที่อาศัยอยู่	๔.๐๘	.๘๔๘	มาก
๔.	การร่วมประสานงานระหว่างหมู่บ้าน อบต และหน่วยงานของรัฐเพื่อดูแลอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ	๔.๐๗	.๘๓๒	มาก
๕.	การเข้าร่วมอบรม/สัมมนาในการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ	๔.๐๓	.๘๓๖	มาก
๖.	การให้ข้อมูลความรู้กับเพื่อนในชุมชนเกี่ยวกับการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ	๔.๐๐	.๗๓๒	มาก
๗.	การร่วมระดมความคิดเพื่อแก้ปัญหาป่าต้นน้ำ	๓.๙๕	.๘๕๕	มาก
๘.	การร่วมกันรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ	๔.๑๘	.๘๐๗	มาก
๙.	การร่วมกันสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนให้ช่วยกันดูแลป่าต้นน้ำ	๔.๒๑	.๗๘๗	มาก
๑๐	การร่วมกันแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการจัดการป่าต้นน้ำในชุมชน	๔.๐๖	.๘๒๔	มาก
ภาพรวม		๔.๐๗	.๕๑๓	มาก

ตารางที่ ๔.๓ พบว่า การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน เขต
รอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=๔.๐๗$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ
พบว่า คนในชุมชนสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนให้ช่วยกันดูแลป่าต้นน้ำ ($\bar{X}=๔.๒๑$) รองลงมาคือคน
ในชุมชนมีส่วนร่วมคนในชุมชนของท่านร่วมกันรณรงค์เพื่อการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ($\bar{X}=๔.๑๘$) โดยเข้า
ไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมดูแลรักษาป่าต้นน้ำ เช่น ปลูกป่า สร้างฝายกั้นน้ำ ในชุมชนที่อาศัยอยู่
($\bar{X}=๔.๐๘$) ซึ่งประสานการดำเนินงานระหว่างหมู่บ้าน อบต และหน่วยงานของรัฐเพื่อดูแลอนุรักษ์ป่า
ต้นน้ำ ($\bar{X}=๔.๐๗$) จนทำให้คนในชุมชนมีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เรื่องการจัดการป่าต้นน้ำในชุมชน
($\bar{X}=๓.๐๖$)

ตารางที่ ๔.๔ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของ
ชุมชน ด้านการมีส่วนร่วมด้านการรับประโยชน์ (n = ๔๐๐)

การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ ของชุมชน เขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์		ระดับความคิดเห็น		
		$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑.	การได้รับผลประโยชน์จากการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ	๔.๐๔	.๘๗๓	มาก
๒.	การพึ่งพาอาศัยป่าต้นน้ำเพราะเป็นแหล่ง อาหาร ที่ อยู่อาศัย ยารักษาโรค	๔.๔๖	.๗๑๓	มาก
๓.	การใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำของชุมชนอย่างรู้ คุณค่า	๔.๑๐	.๘๗๔	มาก
๔.	ชุมชนมีกฎ ระเบียบและหลักเกณฑ์การใช้ ประโยชน์จากป่าต้นน้ำอย่างเป็นรูปธรรม	๔.๐๕	.๘๗๘	มาก
๕.	การร่วมกันดูแลรักษาป่าต้นน้ำรู้ประโยชน์ของป่า ต้นน้ำ	๔.๓๕	.๗๖๑	มาก
๖.	การร่วมกันกำหนดช่วงเวลาการใช้ประโยชน์จากป่า ต้นน้ำในชุมชน	๔.๐๖	.๘๐๗	มาก
๗.	การได้รับประโยชน์จากผลของการปฏิบัติตาม กฎระเบียบของชุมชนในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ	๔.๐๙	.๘๒๕	มาก
๘.	การได้รับประโยชน์อันหลากหลายจากป่าต้นน้ำใน ชุมชน	๔.๓๘	.๗๓๕	มาก
๙.	การร่วมกันอนุรักษ์ป่าต้นน้ำทำให้สภาพ ดิน น้ำ มี คุณภาพที่ดี	๔.๔๓	.๖๗๔	มาก
๑๐	ป่าและคนอยู่ร่วมกันได้โดยที่คนสามารถใช้ ประโยชน์จากป่าในเชิงอนุรักษ์	๓.๙๑	.๘๔๒	มาก
ภาพรวม		๔.๑๙	.๔๓๗	มาก

ตารางที่ ๔.๔ พบว่า การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน เขต
รอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=๔.๑๙$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ
พบว่า จำเป็นต้องพึ่งพาอาศัยป่าต้นน้ำเพราะเป็นแหล่ง อาหาร ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ($\bar{X}=๔.๔๖$)
รองลงมาคือ คนในชุมชนทำการเกษตรในพื้นที่ของตัวเองได้ผลดีมากขึ้น เนื่องจากการอนุรักษ์ป่าต้น
น้ำทำให้สภาพ ดิน น้ำ มีคุณภาพที่ดี ($\bar{X}=๔.๔๓$) ได้รับประโยชน์อันหลากหลายจากป่าต้นน้ำใน
ชุมชน เช่น มีน้ำซบใช้ตลอดทั้งปี อาหาร สมุนไพรจากป่าต้นน้ำในชุมชน ($\bar{X}=๔.๓๘$) ซึ่งคนในชุมชน
ร่วมกันดูแลรักษาป่าต้นน้ำรู้ประโยชน์ของป่า ต้นน้ำ ($\bar{X}=๔.๓๕$) การที่คนในชุมชน ได้รับ
ประโยชน์จากป่าต้นน้ำในการดำรงชีวิตเนื่องจากคนในชุมชนได้ปฏิบัติตามกฎระเบียบของชุมชนใน
การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ($\bar{X}=๔.๐๙$)

ตารางที่ ๔.๕ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน ด้านการมีส่วนร่วมการตรวจสอบและประเมินผล (n = ๔๐๐)

	การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ ของชุมชน เขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์	ระดับความคิดเห็น		
		$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑.	การเข้าร่วมติดตามผลการเข้าร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการป่าต้นน้ำ	๓.๘๕	.๙๒๙	มากที่สุด
๒.	การให้ข้อมูลและความร่วมมือในการประเมินผล การจัดการป่าต้นน้ำ	๓.๗๖	.๘๖๖	มาก
๓.	การเข้าร่วมศึกษาและรับทราบผลการดำเนินงาน ในแต่ละกิจกรรมที่มีการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ	๓.๘๔	.๙๖๙	มาก
๔.	การเข้าร่วมแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับชุมชน เกี่ยวกับการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของชุมชน	๓.๘๒	.๘๗๘	มาก
๕.	การเข้าร่วมการติดตามการดำเนินงานของโครงการ การจัดการป่าต้นน้ำกับหน่วยงานของรัฐ	๓.๘๓	.๙๑๐	มาก
๖.	การร่วมสะท้อนเสนอข้อจำกัดในโครงการที่อนุรักษ์ ป่าต้นน้ำต่อผู้ที่เกี่ยวข้อง	๔.๐๓	.๖๙๕	มาก
๗.	การเข้าร่วมแก้ไขปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้นในกิจกรรม การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำของชุมชน	๓.๖๕	.๙๖๐	มาก
๘.	การร่วมติดตามและส่งเสริมเยาวชนให้ช่วยดูแลป่า ต้นน้ำของชุมชน	๔.๑๒	.๘๒๓	มาก
๙.	การร่วมติดตามผลของการทำเกษตร เนื่องจากการ อนุรักษ์ป่าต้นน้ำทำให้สภาพ ดิน น้ำ มีคุณภาพที่ดี	๔.๐๘	.๘๖๕	มาก
๑๐.	การเข้าร่วมประชุมสรุปผลการดำเนินการอนุรักษ์ ป่าในชุมชนทุกครั้งที่มีกิจกรรมในชุมชน	๔.๐๗	.๘๑๗	มาก
ภาพรวม		๓.๙๑	.๕๓๔	มาก

ตารางที่ ๔.๕ พบว่า การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน เขต
รอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ =๓.๙๑) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ
พบว่า การติดตามและส่งเสริมเยาวชนให้ช่วยดูแลป่าต้นน้ำของชุมชน ($\bar{X}$ =๔.๑๒) รองลงมาคือ คนใน
ชุมชนติดตามผลของการทำเกษตร เนื่องจากการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำทำให้สภาพ ดิน น้ำ มีคุณภาพที่ดี
($\bar{X}$ =๔.๐๘) ชุมชนเข้าร่วมประชุมสรุปผลการดำเนินการและติดตามการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในชุมชนทุกครั้งที่มี
กิจกรรมและโครงการในชุมชน ($\bar{X}$ =๔.๐๗) ซึ่งท่านและชุมชนของท่านเคยเสนอแนะข้อบกพร่องใน
การทำงานของโครงการที่อนุรักษ์ป่าต้นน้ำในชุมชนเสนอต่อผู้นำชุมชนและหน่วยงานของรัฐที่
เกี่ยวข้อง ($\bar{X}$ =๔.๐๓) ชุมชนของท่านเข้าร่วมติดตามผลการเข้าร่วมของชุมชนในการบริหารจัดการป่า
ต้นน้ำ ($\bar{X}$ =๓.๘๕)

๔.๑.๒ กระบวนการบริหารเชิงพุทธพื้นที่ป่าต้นน้ำกับการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมของชุมชน

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องใน กระบวนการบริหารจัดการเชิงพุทธพื้นที่ป่าต้นน้ำกับการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมของชุมชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ สามารถนำมาสรุปเป็นประเด็นและหัวข้อที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

๑. สภาพบริบททั่วไป

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ พบว่า พื้นที่ในการทำวิจัยทั้งหมดเป็นพื้นที่กันชนป่าชุมชนแนวกั้นเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแห่งชาติแม่วงก์ ประชาชนในพื้นที่ส่วนใหญ่มีอาชีพในการทำเกษตร วิถีชีวิตในชุมชนดำเนินชีวิตอยู่ร่วมกับป่าโดยอาศัยทรัพยากรธรรมชาติในป่าเฉพาะบางฤดูกาล เพราะลักษณะของพื้นที่เป็นพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธาร มีภูมิประเทศสวยงาม เป็นแหล่งท่องเที่ยวทางธรรมชาติ มีสัตว์ป่าและพันธุ์ไม้ที่หายาก มีความหลากหลายทางชีวภาพ มีสังคมและวัฒนธรรมที่งดงามในชุมชนที่อยู่อาศัยพื้นที่ดั้งเดิมก่อนที่จะมาเป็นชุมชนในปัจจุบันตลอดแนวผืนป่าตะวันตกอุทยานแห่งชาติแม่วงก์สภาพภูมิประเทศเป็นเทือกเขาสูงสลับซับซ้อนเรียงรายกันอยู่ตามเทือกเขาถนนธงชัยลดหลั่นลงมาจนถึงพื้นที่ราบ ประมาณ ๔๐ -๕๐ ลูก ยอดที่สูงที่สุดคือ “ยอดเขาโมโกจู ” สูงจากระดับน้ำทะเลประมาณ ๑,๙๖๔ เมตร เป็นแหล่งต้นน้ำลำธารต้นกำเนิดของลำน้ำแม่วงก์ ส่วนพื้นที่ราบมีไม่มาก ส่วนใหญ่อยู่บริเวณริมแม่น้ำ โดยลำน้ำแม่วงก์ หรือแม่เฒ่า เป็นแม่น้ำหรือลำน้ำสายหลักของอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ มีลักษณะภูมิประเทศที่หลากหลายมีระบบนิเวศพิเศษ มีลักษณะเป็นลำธารที่ราบมีเกาะแก่งต่าง ๆ มากมายเป็นที่ตั้งของป่าละเมาะอันเป็นที่อยู่ของสิ่งมีชีวิตต่างๆ ที่สำคัญและหายากใกล้สูญพันธุ์ ขณะที่ป่าริมน้ำเป็นถิ่นที่อยู่ของเสือโคร่งพันธุ์อินโดจีน , แก่งลานนกยูง เป็นที่อยู่และจับคู่ผสมพันธุ์ของนกยูงพันธุ์ไทยที่เหลือเพียงไม่กี่แห่งในประเทศไทย รวมถึงนกใหญ่ชนเรียบ ขณะที่ในลำน้ำพบปลาน้ำจืดอีกกว่า ๖๐ ชนิด

สภาพภูมิอากาศของอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ในช่วงฤดูหนาวเริ่มตั้งแต่เดือนพฤศจิกายน ถึงเดือนกุมภาพันธ์ เป็นช่วงที่เหมาะสมแก่การไปท่องเที่ยวมากที่สุด เพราะอากาศค่อนข้างหนาวเย็น อันเนื่องมาจากความกดอากาศสูงมาจากประเทศจีนแผ่ลงมาทางตอนใต้เข้าสู่ประเทศไทยตอนบนและปกคลุมทั่วประเทศ ลมที่พัดสู่ประเทศไทยในฤดูนี้คือ ลมมรสุมตะวันออกเฉียงเหนืออุณหภูมิต่ำสุดในเดือนมกราคม ประมาณ ๘ .๙ องศาเซลเซียส ส่วนช่วงฤดูร้อนเริ่มต้นจากเดือนมีนาคม - เดือนพฤษภาคม อุณหภูมิสูงสุดในเดือนเมษายนประมาณ ๓๘ .๑ องศาเซลเซียส อากาศค่อนข้างร้อนจัดและมีฝนตกน้อย ทำให้สังคมพืชป่าเต็งรังและป่าเบญจพรรณผลัดใบ สำหรับฤดูฝนเริ่มตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคม มีปริมาณน้ำฝนโดยเฉลี่ย ๑,๑๐๐ มิลลิเมตรต่อปี

อุทยานแห่งชาติแม่วงก์เป็นต้นกำเนิดของป่าต้นน้ำและความหลากหลายทางชีวภาพของลำน้ำแม่วงก์ที่มีลำน้ำสาขามากมายที่ไหลมารวมกัน จากรายงานแผนแม่บทการจัดการอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ (๒๕๔๒ -๒๕๔๖) พบว่าผืนป่าแม่วงก์มีทรัพยากรอันอุดมสมบูรณ์ มีสภาพป่าหลายประเภททั้งป่าดิบเขา ดิบแล้ง เบญจพรรณและเต็งรัง พบสัตว์ป่าไม่น้อยกว่า ๕๐๔ ชนิด สัตว์ป่าสงวนและสัตว์ป่าที่หายากหรือใกล้สูญพันธุ์ เช่น ช้าง กระทิง วัวแดง เสือโคร่ง เสือดำหรือเสือดาว วัวแดง หมูหมา นาก ชะนี ค่าง นกเงือกกรมช้าง เป็นต้น

อุทยานแห่งชาติแม่วงก์ยังประกอบด้วยป่าหลายประเภท เช่น ป่าเบญจพรรณ ซึ่งสำรวจพบว่าไม้พรรณไม้ไม่น้อยกว่า ๗๐ ชนิด และมีลักษณะพิเศษ คือมีไม้สักเป็นไม้เด่น โดยเฉพาะไม้สักที่กำลังฟื้นตัวขึ้นตามธรรมชาติขึ้นอยู่อย่างหนาแน่น มีขนาดเส้นรอบวงโดยเฉลี่ย ๘๐ ซม. อีกทั้งยังพบว่าเนื้อไม้สักมีสีทอง หรือที่เรียกว่า "สีทอง" ซึ่งในประเทศไทยจะพบผืนป่าสักทองธรรมชาติเช่นนี้เพียง ๒ แห่งคือ ที่อุทยานแห่งชาติแม่ม่ม และอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ เท่านั้น นับเป็นพื้นที่ป่าที่รักษาพันธุ์กรรมสักตามธรรมชาติที่สำคัญคือ ป่าเต็งรัง จัดว่าเป็นป่าเต็งรังที่มีความอุดมสมบูรณ์ที่สุดแห่งหนึ่งของประเทศ มีไม้เต็ง รัง พลวง ตะแบกเลือด ขึ้นอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ ป่าดิบเขา มีสภาพภูมิประเทศเป็นเขาสลับซับซ้อนของเทือกเขาถนนธงชัย มีทิวทัศน์ธรรมชาติสวยงาม โดยมีเขาโมโกจู เป็นยอดเขาที่มีความสูงที่สุด ๑,๙๖๔ เมตรจากระดับน้ำทะเล และเป็นต้นน้ำของน้ำแม่วงก์ ป่าดิบแล้ง พบพันธุ์ไม้ในวงยาง มีลูกไม้ขึ้นปกคลุมพื้นล่างอยู่อย่างหนาแน่น มีพันธุ์ไม้กว่า ๔๓ ชนิด

นอกจากนี้แม่วงก์ยังเป็นผืนป่าส่วนหนึ่งของป่าตะวันตก มีอาณาเขตติดต่อกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง พื้นที่มรดกทางธรรมชาติของโลกแห่งเดียวในประเทศไทย รวมเป็นป่าอนุรักษ์ที่ต่อเนื่องกันเป็นป่าผืนใหญ่กว่า ๑๒ ล้านไร่ ถือเป็นพื้นที่ที่มีระบบนิเวศเดียวกันกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง และผืนป่าอนุรักษ์อื่นๆ มีความสำคัญต่อระบบนิเวศและชีวิตความเป็นอยู่ทั้งพืชและสัตว์ที่สามารถเคลื่อนย้ายหากิน เป็นแหล่งหลบภัยของสัตว์ป่า เป็นแหล่งรักษาพันธุ์กรรมที่สามารถอนุรักษ์ความหลากหลายทางชีวภาพให้อยู่ได้ป่าแม่วงก์ยังเป็นแหล่งศึกษาธรรมชาติและการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ มีทิวทัศน์ธรรมชาติที่สวยงาม เช่น ยอดเขาโมโกจู ที่มีความสูงกว่า ๑๙๖๐ เมตร ร.ทก. น้ำตกแม่กะสา ซึ่งสูงที่สุดในอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ มีทั้งหมด ๙ ชั้น รวมความสูง ๙๐๐ เมตร บางชั้นมีความสูงกว่า ๒๗๐ เมตร น้ำตกแม่เฒ่า มี ๕ ชั้น บางชั้นมีความสูงกว่า ๑๐๐ เมตร น้ำตกแม่กิ-น้ำตกแม่วงก์ ที่มีความสวยงามมาก ซึ่งแหล่งธรรมชาติเหล่านี้สามารถให้ประโยชน์กับคนท้องถิ่นและประเทศได้อย่างมาก ปัจจุบันมีนักท่องเที่ยวปีละ ๓๐,๐๐๐ คน และมีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น

สภาพทั่วไปและปัญหาการบุกรุกทำลายป่าในพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่วงก์ชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ซึ่งมีแนวติดตำบลแม่เลย์ อำเภอแม่วงก์ และเขตรอยต่อตำบลแม่เป็น อำเภอแม่เป็น จังหวัดนครสวรรค์ สาเหตุเกิดจากการขยายพื้นที่เพื่อการเกษตรและการต้องการที่อยู่อาศัยของประชาชนในชุมชนซึ่งมาจากหลากหลายที่ในอดีตเจ้าหน้าที่รัฐควบคุมไม่ทั่วถึงเนื่องจากเดิมอำเภอแม่เป็นเป็นส่วนหนึ่งของตำบลห้วยน้ำหอม อำเภอลาดยาว ซึ่งมีพื้นที่กว้างขวางและเป็นพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติซึ่งเป็นพื้นที่เสื่อมโทรมจากการสัมปทานป่าไม้ตามนโยบายของรัฐบาล ต่อมาถึงแม้ว่ารัฐบาลจะยกเลิกสัมปทานแต่ยังมีประชาชนจำนวนมากเข้ามาแย่งการครอบครองพื้นที่ทำกินเมื่อประชาชนมีความต้องการที่ดินเป็นจำนวนมากจึงมีกลุ่มผู้มีอิทธิพลเข้ามาในพื้นที่มีการกว้านซื้อที่ดินและจัดสรรที่ดินเองโดยอาศัยความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่รัฐบางคนบางกลุ่มหลายปีที่ผ่านมาป่าไม้ในพื้นที่ป่าต้นน้ำตะวันตกเสื่อมโทรมลงอย่างรวดเร็วเนื่องจากมีกลุ่มทุนนอกพื้นที่เข้ามาหาซื้อที่ดินเนื่องจากพื้นที่อำเภอแม่เป็นเป็นพื้นที่อยู่ท่ามกลางระหว่างอุทยานแห่งชาติ ๒ แห่ง คืออุทยานแห่งชาติทุ่งใหญ่นเรศวรและอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ มีสภาพอากาศเย็นทั้งปีเหมาะสำหรับใช้เป็นที่พักในการท่องเที่ยวเชิงนิเวศ ส่วนปัญหาอื่นคือการขยายตัวของภาคเกษตรที่คนในชุมชนที่ทำการเกษตรต้องเพิ่มที่ดินทำกินเพื่อสร้างรายได้ให้กับครอบครัว ปัญหาของภาคการเกษตรที่เกิดขึ้นในพื้นที่ป่าต้นน้ำแม่วงก์ชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ตำบลแม่เลย์ ตำบลแม่เป็น ปัญหาความยากจนของประชาชนใน

ชุมชนส่งผลให้มีการบุกรุกทำลายป่าส่วนใหญ่เป็นปัญหาที่เกิดจากความไม่ให้ความร่วมมือในการมีส่วนร่วมกับภาครัฐ ประชาชนในชุมชนกลัวอำนาจของรัฐทำให้เกิดการไม่ไว้วางใจเจ้าหน้าที่รัฐ ถึงแม้ปัจจุบันประชาชนในชุมชนให้ความสำคัญกับการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมแต่หากผู้นำชุมชนไม่เข้มแข็ง โครงการต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐก็ดำเนินได้ง่าย กระบวนการตรวจสอบไม่เข้มแข็ง หากผู้นำชุมชนเข้มแข็งแต่ประชาชนในชุมชนไม่เข้าใจปัญหาที่เกิดในพื้นที่ป่าต้นน้ำ มีกฎหมายให้ท้องถิ่นจัดการป่าชุมชนท้องถิ่นที่เป็นแนวกันชนอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ เจ้าหน้าที่ภาครัฐที่เข้ามามีอำนาจในพื้นที่เพื่อช่วยแก้ปัญหาชุมชนป่าต้นน้ำ

เมื่อหลายปีที่ผ่านมา ป่าต้นน้ำ จะมีความอุดมสมบูรณ์กว่านี้ ชาวบ้านและผู้มีอิทธิพลใช้เครื่องจักรหนักโค่น แผ้วถาง ใช้รถแบ็กโฮ รถแทรกเตอร์เข้าทำลายป่า ประชาชนในชุมชนที่รักและห่วงแหนช่วยรักษาป่าของชุมชนเอาไว้ ให้ความร่วมมือกับเจ้าหน้าที่รัฐจัดตั้งขึ้นทะเบียนป่าชุมชนและผลักดัน พ.ร.บ.ป่าชุมชนเพราะในชุมชน หากประชาชนไม่เข้าไปมีส่วนร่วมในการสงวนดูแลรักษาอนุรักษ์ ป่าไม้ต้องเสื่อมโทรมสัตว์ป่าต้องลดน้อยลง แหล่งอาหารตามธรรมชาติ ระบบนิเวศในป่าแหล่งต้นน้ำมีผลกระทบที่เกิดจากทรัพยากรป่าไม้ลดลงเป็นผลกระทบต่อชุมชนโดยตรง

๖ ปีที่ผ่านมามีปัญหาบุกรุกพื้นที่ป่าเกี่ยวกับการส่งเสริมอาชีพให้กับคนในชุมชน โดยมีการจัดตั้งวิสาหกิจต่อเนื่องในพื้นที่ชุมชน ภาครัฐส่งเสริมอาชีพโดยให้มีวิสาหกิจชุมชนในหมู่บ้าน ทำให้เกิดการบุกรุกพื้นที่ป่าของคนบางกลุ่มเพื่อนำต้นไม้มาทำสิ่งประดิษฐ์เพื่อส่งออก เพราะต่อไม้จากหัวไร่ปลายนาที่เป็นวัตถุดิบหมดจึงมีการบุกรุกพื้นที่ป่าของชุมชน เกิดความขัดแย้งในชุมชนจึงมีการรวมตัวเพื่อหยุดวิสาหกิจต่อไม้ เพราะป่าไม้ถูกบุกรุก ซึ่งเป็นป่าแนวกันชนอุทยานแห่งชาติ ป่าชุมชนที่เป็นแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์จะมีคณะกรรมการร่วมลาดตระเวนกับเจ้าหน้าที่หน้าแล้งมีการทำแนวกันไฟ เราจะประชุมหมู่บ้านทุกวันที่ ๕ และประชุมเครือข่ายดูแลป่าทุกวันที่ ๑๕ ของเดือน ชุมชนใช้ประโยชน์จากป่าเพราะป่าคือแหล่งอาหาร ถูกล่าเห็ดเราได้เห็ด ถูกล่าไม้เก็บหาหน่อไม้ หน้าแล้งมีไผ่ผดแดง มีฝักรหวาน หน้าฝนหาอ้อย มีสมุนไพร มีไม้ใช้สอย ถ้าไม่มีป่าคนในชุมชนก็เดือดร้อน รายจ่ายในครัวเรือนชาวบ้านเพิ่มขึ้น เมื่อเราใช้ประโยชน์จากป่าตามฤดูกาล ถึงเวลาพักป่าเราก็กำหนดวันปิดป่า และปลูกทดแทนที่ใช้ไป หากป่าถูกทำลาย ระบบนิเวศและสิ่งแวดล้อมจะเสียหายพวกเราก็ขาดแหล่งอาหาร ดังนั้นชุมชนต้องเข้มแข็งจะต้องมีส่วนร่วมในการวางแผนในการตัดสินใจ มีส่วนร่วมในการดำเนินงาน มีส่วนร่วมในการรับประโยชน์และมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและประเมินผล ต้องดูแลรักษา สงวน อนุรักษ์และฟื้นฟูป่า โดยมีเครือข่ายป่าชุมชนจะเป็นแนวทางการรักษาให้ป่าต้นน้ำตลอดจนสร้างฝายกั้นน้ำเพื่อประโยชน์ของชุมชน และมีเจ้าหน้าที่รัฐช่วยกำกับดูแลให้เป็นไปตามกฎหมาย และช่วยสร้างความเข้าใจในการใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำอย่างเป็นธรรมทั่วถึงและรู้คุณค่า ชุมชนควบคุมดูแลป่าต้นน้ำอย่างเป็นระเบียบเพราะป่าต้นน้ำเป็นสมบัติส่วนรวมของคนในชุมชน

สรุปพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์เดิมที่เคยเป็นพื้นที่สัมปทาน ป่าไม้การบุกเบิกการเกษตร การลักลอบตัดไม้ และสัมปทานป่าไม้ โดยเฉพาะไม้สัก จนมีสภาพป่าเสื่อมโทรม ไม้ใหญ่ถูกตัดจนเกือบหมด เมื่อป่าเสื่อมโทรม ปัญหาประชาชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ส่วนใหญ่ทำไร่เลื่อนลอยจึงเข้าถากถางพื้นที่ป่าจับจองเป็นเจ้าของเพื่อขยายพื้นที่ทำกินและใช้เป็นที่อยู่อาศัยตลอดจนมีกระบวนการนายทุนและผู้มีอิทธิพลในท้องถิ่นเข้าแสวงหาประโยชน์โดยการบุกรุกพื้นที่ป่า

เพิ่มเติมเพื่อขายให้กับผู้ที่ต้องการพื้นที่ทำกิน ปัญหาดังกล่าวได้รับการแก้ไขจากภาครัฐบางส่วน เช่น ปัญหาประชาชนที่ตั้งที่อยู่อาศัยในเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม้บางรายจะถูกผลักดันออกมาอยู่นอกแนวเขตอุทยานแห่งชาติแล้วจัดพื้นที่ทำกินให้กับแต่ประชาชนเหล่านั้น ซึ่งภาครัฐได้จัดให้บางส่วนแต่ยังไม่เพียงพอจึงเกิดปัญหาการเข้าไปบุกรุกพื้นที่เพื่อการดำรงชีวิต

จนเมื่อปี พ.ศ.๒๕๓๐ กรมป่าไม้ได้มีการประกาศเป็นอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ผืนป่าแห่งนี้จึงได้รับการอนุรักษ์และมีการฟื้นตัวตามธรรมชาติกลับมาอย่างรวดเร็ว จนปัจจุบันมีสภาพป่าที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก และชาวบ้านในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการปลูกป่าและดูแลป่าเดิมเพื่อเป็นแนวกันชนก่อนถึงป่าอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ซึ่งป่าที่ชาวบ้านได้ดูแลรักษาให้อยู่กับชุมชนเรียกว่าป่าชุมชนในแนวเขตกันพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์

๒. กระบวนการบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมของชุมชน

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลจากการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในเขตพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ พบดังนี้

ด้านการมีส่วนร่วมในการวางแผนในการตัดสินใจ เนื่องจากที่ผ่านมาประชาชนในชุมชนได้รับผลกระทบจากการตัดไม้ทำลายป่าของคนในชุมชนบางรายที่มีนายทุนหนุน ประชาชนในชุมชนจึงระดมความคิดเห็นร่วมกันวางแผนในการตัดสินใจกับเจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำชุมชน เพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารในการบริหารจัดการพื้นที่ป่าต้นน้ำในเขตชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องและผู้นำได้นัดหมายประชุมหารือร่วมกัน โดยให้ทุกคนได้แสดงความคิดเห็นต่อหน้าที่ประชุม เพื่อให้มีความเข้าใจเกิดจิตสำนึกในการรักษาป่าต้นน้ำอันเป็นแหล่งต้นน้ำแม่วงก์ที่สมบูรณ์ ประสานขอความร่วมมือกับโรงเรียน มีการจัดกิจกรรมเพื่อให้เยาวชนรู้จักป่าต้นน้ำซึ่งเป็นแหล่งต้นน้ำลำธารเป็นที่อาศัยของตนเอง เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมกันในการคิดและตัดสินใจในการวางแผนบริหารจัดการพื้นที่ป่าต้นน้ำกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์โดยมีส่วนร่วมของคนในชุมชน พร้อมทั้งให้ประชาชนแสดงความคิดเห็นเพื่อวางแผนการอนุรักษ์ สงวนและฟื้นฟู ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ในชุมชนให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น โดยหน่วยงานภาครัฐในชุมชน โดยเฉพาะองค์การบริหารส่วนตำบลทั้งสองแหล่ง คือ องค์การบริหารส่วนตำบลแม่แล้ง และองค์การบริหารส่วนตำบลอำเภอแม่เปิน ได้เข้ามามีส่วนร่วมในการวางแผน กำหนดพื้นที่แนวป่ากันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ผู้นำชุมชนได้จัดตั้งคณะกรรมการหมู่บ้านในการรักษาป่าของชุมชนซึ่งเป็นแนวเขตกันพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์เจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องมีการลงพื้นที่เพื่อสร้างความคุ้นเคยกับชุมชนเพื่ออำนวยความสะดวกการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ มีเสียงตามสาย มีการจัดวิทยุชุมชนเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับการอนุรักษ์และรักษาป่าต้นน้ำ ส่งเสริมให้ป่าชุมชนที่เป็นแนวเขตกันอุทยานแห่งชาติแม่วงก์เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงระบบนิเวศเพื่อที่จะส่งเสริมให้เศรษฐกิจในชุมชนดีขึ้น และเป็นการรักษาป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ที่ยั่งยืน ผู้นำคนในชุมชนตลอดจนเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้องร่วมกันทุกฝ่ายเดินสำรวจพื้นที่ มีการประชุมเครือข่ายป่าชุมชนในหมู่บ้านแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ และนำปัญหามาพูดคุยเพื่อร่วมกันในการแก้ไขปัญหาต่อไปในที่ประชุม หรือประสานงานผ่านผู้นำชุมชนทางโทรศัพท์หรือผ่านไลน์กลุ่ม อีเมล ตลอดจนหนังสือราชการ เพื่อมีการประชุมวางแผนในการแก้ไขปัญหาพื้นที่ป่าแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ให้ยั่งยืนต่อไป

ด้านการมีส่วนร่วมดำเนินการ ผู้นำชุมชนได้ประชุมประชาคมหมู่บ้านในชุมชน เพื่อจัดตั้งป่าชุมชนโดยในแต่ละหมู่บ้านในแต่ละตำบลที่มีป่าชุมชนในเขตพื้นที่แนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ และมีการสร้างเครือข่ายป่าชุมชนเป็นแนวกันชนพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่วงก์ โดยประธานป่าชุมชนคณะกรรมการและสมาชิกร่วมถึงประชาชนในชุมชน มอบหมายหน้าที่ในการดูแลป่าชุมชนซึ่งเป็นป่าแนวกันชนป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ระดมความคิดเพื่อออกกฎระเบียบของป่าชุมชน มีบทลงโทษหากมีการฝ่าฝืนกฎระเบียบ มีหน่วยลาดตระเวน โดยคนในชุมชนเข้าร่วมกับคณะกรรมการป่าชุมชนและเจ้าหน้าที่ของรัฐเดินลาดตระเวนในหมู่บ้านจะมี มีการกระจายข่าวประชาสัมพันธ์หมู่บ้านตามเสียงตามสายหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน การบริหารจัดการป่าต้นน้ำพื้นที่เขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ป่าชุมชน มีการอนุรักษ์ พันธุ์ป่า ซึ่ง มีป่าอนุรักษ์ และป่าใช้สอย มีกิจกรรมปลูกป่าซึ่งทางหน่วยงานของรัฐเจ้าหน้าที่ป่าไม้ มีการดำเนินงานร่วมกันกับชุมชนในการจัดกิจกรรมปลูกป่า และในทางพระพุทธศาสนาคนในหมู่บ้านชุมชนมีพิธีเรียกขวัญให้ป่าโดยการบวชป่า สืบชะตาป่า และมีการปลูกฝังโดยมีกิจกรรมอบรมเยาวชนในชุมชนให้รักและเข้าใจว่าป่าให้ประโยชน์ถ้าไม่มีป่าก็จะอยู่กันอย่างไร โดยมีวิทยากรให้ความรู้ให้เยาวชนเข้าไปสัมผัสชีวิตโดยเข้าไปเรียนรู้สิ่งต่างๆในป่าต้นน้ำ ให้เกิดความรักสามัคคีมีจิตใจในการรักผืนป่าซึ่งเป็นผืนป่าสุดท้ายที่เยาวชนควรที่จะรู้และทำความเข้าใจ โดยมีมูลนิธิสืบ นาคะเสถียรเป็นองค์กรเครือข่ายในการประสานงานของทุกกลุ่มในผืนป่า ช่วยกันดูแลรักษาป่าต้นน้ำแนวกันชนเขตรอยต่อป่าแม่วงก์อย่างยั่งยืนต่อไป

ด้านการมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ การใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ประชาชนในชุมชนอาศัยป่าในการดำรงชีวิต โดยใช้เป็นอาหาร และปัจจัยสี่ดำเนินชีวิตในชุมชน คนอยู่ได้ ป่าอยู่ได้ โดยคนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากป่าในการหาอาหารจากการหาหน่อไม้ เห็ดต่างๆ ผักหวานป่า แมลง กบ เขียด ปลา ฯลฯ ต้นไม้ที่ล้มตายด้วยธรรมชาตินำมาสร้างที่อยู่อาศัยเพิ่มเติม สมุนไพรในป่ามาช่วยเยียวยาวิธชาวบ้านโดยใช้ภูมิปัญญาจากสมุนไพรในป่าในการรักษาตนเองได้ ต้นไม้ในป่าสามารถนำมาทำหมอน ยัดทำฟูกที่นอน สำหรับคนในชุมชนป่าให้อากาศที่สมบูรณ์ ทำให้ฝนตกตามฤดูกาลและยังเป็นป่าต้นน้ำที่อาศัยน้ำซับจากป่ามาเป็นน้ำประปาหมู่บ้านเรียกว่าประปาภูเขาให้คนทั้งหมู่บ้านได้ใช้น้ำที่สะอาดสดชื่นจากป่าต้นน้ำ เมื่อป่าต้นน้ำมีความอุดมสมบูรณ์จึงใช้เป็นแหล่งอาหารเป็นแหล่งสมุนไพร เห็ด หน่อไม้ ไม้ไผ่นำมาจักสาน เพิ่มรายได้เสริมให้กับชุมชนโดยทุกคนรู้จักการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างสร้างสรรค์โดยไม่ทำลาย จะเกิดประโยชน์สูงสุดให้กับชุมชน โดยการใช้ประโยชน์แบบมีส่วนร่วมจะทำให้ประชาชนในชุมชนได้รับผลประโยชน์สูงสุด โดยทุกคนในชุมชนป่าต้นน้ำแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ได้ทำตามกฎกติกาในการใช้ประโยชน์จากป่าเมื่อถึงเวลาปิดป่าก็ไม่มีการบุกรุกป่าเพื่อที่จะเข้าไปเก็บของในป่ามาใช้ในชีวิตประจำวัน แต่ถ้าเกิดปัญหาที่มีการบุกรุกป่าในช่วงที่ปิดป่า เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำหมู่บ้านได้มีการวางกฎระเบียบกติกาของหมู่บ้าน และมีการพูดคุยตักเตือนผู้กระทำความผิด จึงทำให้คนในหมู่บ้านไม่มีใครกล้ากระทำความผิด ส่วนใหญ่ผู้เข้ามาใช้ประโยชน์จากป่าจะเป็นคนนอกพื้นที่ ที่มาสร้างปัญหาลักลอบหาหน่อไม้เพื่อประโยชน์ทางเศรษฐกิจ บางรายมากันเป็นรถบรรทุกเพื่อมาหาของป่าจากป่าต้นน้ำ ดังนั้นในการวางกฎระเบียบของป่าซึ่งทางหมู่บ้านชุมชนได้ออกร่วมกันได้มีการปรับและพูดคุยตักเตือนผู้ที่กระทำความผิด

เมื่อมีได้ผลประโยชน์จากป่าต้นน้ำแล้วมีประโยชน์กับคนในชุมชนอย่างมหาศาล ดังนั้นคนที่จะได้ประโยชน์ก็ไม่ใช้ใครก็ตามในชุมชนนั่นเอง ในเมื่อได้ประโยชน์แล้วก็ต้องรู้จักรักษาป่าเพื่อประโยชน์ไว้ให้อยู่เท่าเดิมและให้มากกว่าเดิม การลงทะเบียนจากคนที่เข้ามาในป่าเพื่อหาของป่าต้องจำกัดจำนวน จำกัดเวลา เพื่อให้ธรรมชาติของป่าสร้างระบบนิเวศให้กับป่าต้นน้ำโดยไม่มีผู้ใดเข้าไปบุกรุกหรือทำลายในช่วงที่ป่าเติบโต เพื่อให้ชุมชนและป่าอยู่ร่วมกันได้เจ้าหน้าที่รัฐ ผู้นำชุมชนตลอดคนในชุมชนต้องรู้จักสามัคคีให้ป่าต้นน้ำแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ซึ่งเป็นป่าผืนสุดท้ายอยู่กับคนในชุมชนและลูกหลานเยาวชนอย่างยั่งยืนตลอดไป

ด้านการมีส่วนร่วม ในการ ตรวจสอบและประเมินผล จากการดำเนินงานผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐ คณะกรรมการ ได้ร่วมกันประเมินความยั่งยืนแหล่งอาหาร สมุนไพร สัตว์ป่า ต้นไม้ใหญ่จากป่าที่ผ่านมาพบว่าแหล่งอาหาร สมุนไพร สัตว์น้อยใหญ่ ต้นไม้ใหญ่มีความอุดมสมบูรณ์มากขึ้น การประเมินโดยการตรวจสอบข้อมูลโดยใช้ GPS มีการใช้แผนที่ประกอบในการสำรวจตรวจสอบข้อมูลในผลของการมีส่วนร่วมของชุมชนและเจ้าหน้าที่ว่ามีการปลูกป่าหรือทำลายป่าตรวจสอบภัยคุกคาม ไฟป่า ส่วนการประเมินผลด้านกฎเกณฑ์ หรือระเบียบข้อบังคับของการบริหารจัดการป่าต้นน้ำป่าชุมชนต่างๆ พบว่าในการจัดการป่าต้นน้ำ กฎระเบียบต่าง ๆ เหล่านี้กลับส่งผลให้คนในชุมชนได้ใช้ประโยชน์จากป่าอย่างพอเพียง และมีผลดีต่อป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ได้เป็นช่วงป่าปิดเป็นการอนุรักษ์ พันธุ์ ป่าต้นน้ำเป็นไปตามระบบนิเวศ อีกทั้งเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการระดมความคิดเห็นในที่ประชุมเครือข่ายทุกวัน ที่ ๑๕ ของทุกเดือน เพื่อให้ผลการปฏิบัติงานของคณะกรรมการทั้งรูปแบบการบริหารจัดการป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ โดยให้ประโยชน์ต่อคนในชุมชนพร้อมกับเป็นการอนุรักษ์และฟื้นฟูเพื่อให้เกิดประโยชน์ร่วมกันในชุมชนอย่างยั่งยืนในที่สุด

ขณะเดียวกันข้อมูลข้อเท็จจริงที่ได้ จากการสัมภาษณ์ เชิงลึก ยังพบว่า การมีส่วนร่วมในการสงวน การมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์ การมีส่วนร่วมในการพัฒนา และการมีส่วนร่วมในการใช้ประโยชน์ พบข้อมูลข้อเท็จจริง ดังนี้

ด้านการสงวน ประชาชนในชุมชนพื้นที่ป่าต้นน้ำมีส่วนร่วมในการวางแผนในการตัดสินใจในการสงวนป่าต้นน้ำร่วมกับผู้นำชุมชนและเจ้าหน้าที่รัฐในการสงวนป่าต้นน้ำแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ เมื่อมีประชาชนจะเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าในบางฤดูกาล เช่นการหาเห็ดป่า การหาหน่อไม้ การหาผักหวาน สมุนไพร น้ำผึ้ง ซึ่งเจ้าหน้าที่ภาครัฐผู้นำชุมชนและคณะกรรมการป่าในชุมชนร่วมทั้งประชาชนเข้าร่วมประชุมเพื่อหาข้อตกลงและมาตรการเพื่อควบคุมประชาชนที่เข้าไปใช้ประโยชน์จากป่า เนื่องจากบางช่วงที่ประกาศปิดป่า แต่ยังมีประชาชนเข้าไปหาของป่า ซึ่งได้ฝ่าฝืนกฎระเบียบของป่าที่คณะกรรมการและชุมชนได้ประชุมร่วมกันเพื่อวางแผนในมาตรการบทลงโทษกับผู้ที่ฝ่าฝืน ส่วนการมีส่วนร่วมด้านการดำเนินการ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐ คณะกรรมการชุมชนและประชาชนประชุมเพื่อหาข้อตกลงไม่บุกรุกช่วงเวลาป่าพักฟื้น และร่วมดำเนินการให้พื้นที่ป่าชุมชนเป็นป่าเป็นแนวกันชนรอบเขตพื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่วงก์ผืนป่าตะวันตก ป่าต้นน้ำผืนสุดท้าย ให้คนในชุมชนได้ช่วยกันสอดส่องคนนอกชุมชน ที่เข้ามากระทำความผิดกฎ ระเบียบของชุมชน เพราะคนนอกชุมชนไม่เข้าใจข้อห้ามและข้อตกลงของชุมชนป่าต้นน้ำ ประชาชนทุกท่านในชุมชนต้องช่วยแนะนำและกล่าวกีดกันเพื่อสงวนป่าต้นน้ำให้มีความสมบูรณ์ เมื่อป่าสมบูรณ์จะ

ส่งผลให้การใช้ชีวิตในชุมชนหลายๆอย่าง เพราะป่าต้นน้ำมีประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน คนในชุมชนต้องรู้จักสงวนไว้เพื่อประโยชน์ส่วนรวม ส่วนด้านติดตามและประเมินผล ชุมชนและคณะกรรมการดำเนินงานได้มีการตรวจสอบโครงการต่าง ๆ ของภาครัฐที่เป็นโครงการเกี่ยวกับป่าว่า ส่งผลในการสงวนป่าต้นน้ำมากน้อยอย่างไรดูจากความสำเร็จจากป่า

ด้านการอนุรักษ์ คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมกันระดมความคิดเห็นในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ เขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ โดยมีการบริหารจัดการให้ประชาชนได้เข้าใจถึงความสำคัญของป่าต้นน้ำ เป็นแหล่งน้ำซับ ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์มีความสมบูรณ์มากเท่าไร คนในชุมชนก็จะมีความสมบูรณ์เช่นกันเพราะป่าอยู่ได้คนก็อยู่ได้ อีกประการหนึ่งเมื่อมีป่าต้นน้ำที่สมบูรณ์ การบริหารจัดการพื้นที่ป่าต้นน้ำแนวเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์นี้สามารถจัดเป็นท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ที่สามารถให้คนในชุมชนสร้างรายได้เนื่องจากมีนักท่องเที่ยวมาเที่ยวชมหรือพักผ่อน ส่วนหนึ่งชาวบ้านก็ได้รายได้จากการขายของให้กับนักท่องเที่ยวสร้างรายได้ให้กับชุมชน การอนุรักษ์ป่าต้นน้ำโดยมีผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐ และคณะกรรมการชุมชน กำหนดช่วงเวลาในการปิดป่า ซึ่งในช่วงปิดป่าเป็นช่วงที่ธรรมชาติได้ขยายพันธุ์ ไม่ให้ล่าสัตว์ ไม่ให้เข้าไปในช่วงที่ป่าปิดเพราะจะทำให้ไปทำลายพันธุ์ไม้ไปเหยียบย่ำพืชคลุมดินทำให้การเจริญเติบโตการขยายพันธุ์ต่างๆ เสียความสมบูรณ์ กำหนดพื้นที่หวงห้ามและใช้สอย โดยมีประธานคณะกรรมการชุมชนเป็นแกนนำ เพื่อให้สัตว์และพืชเหล่านั้นได้ขยายพันธุ์เพิ่มขึ้น ใช้หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและความเชื่อเข้ามามีส่วนร่วมในการช่วยอนุรักษ์ โดยมีพระสงฆ์เข้ามามีส่วนร่วมในการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ มีข้อตกลงระหว่างคนในชุมชนและคนนอกชุมชนให้มีส่วนร่วมในอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำเมื่อการอนุรักษ์ในช่วงขยายพันธุ์ไปด้วยดีชุมชนก็จะมีป่าที่สมบูรณ์ และเมื่อคนในชุมชนและนอกชุมชนช่วยกันดูแลรักษาป่าเพื่อใช้ประโยชน์ร่วมกันมีการจัดหน่วยลาดตระเวนดูแลรักษาป่าต้นน้ำ โดยไม่ให้ผู้ใดเข้ามาลักลอบเข้าไปเพื่อประโยชน์ในการทำลายป่าต้นน้ำ และช่วยกันทำแนวกันไฟป่าโดยได้รับความร่วมมือจากเจ้าหน้าที่รัฐ และชุมชนให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้การทำแนวกันไฟ แต่บ้างหมู่บ้านใช้ถนนเป็นแนวกันไฟเพื่อไม่ให้ไฟลุกลามไปในป่าอุทยานแห่งชาติแม่วงก์

ด้านการพัฒนา ชุมชนผู้นำชุมชนทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน ได้จัดมีโครงการปลูกต้นไม้เพิ่มในพื้นที่ป่าต้นน้ำ พื้นที่ในส่วนของวัดและรอบๆหน่วยงานราชการบ้างหน่วย บริเวณหัวไร่ปลายนาของประชาชนในชุมชนเพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้เป็นป่าต้นน้ำที่สมบูรณ์ตลอดจนเป็นป่าเชิงท่องเที่ยว การจัดกิจกรรมโครงการดังกล่าว เจ้าหน้าที่รัฐในส่วนของการจัดการป่าชุมชนจะสนับสนุนต้นกล้าให้กับประธานชุมชนและคณะกรรมการป่า ผู้นำชุมชนจะประชาสัมพันธ์ทางหอกระจายข่าวของหมู่บ้าน เพื่อให้ประชาชนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการปลูกต้นไม้ในช่วงของวันสำคัญ มีโครงการเพาะพันธุ์สัตว์ที่มีความสำคัญทางเศรษฐกิจเพื่อขยายพันธุ์ให้เพิ่มจำนวนและกระจายพันธุ์ไปตามชุมชนต่าง ๆ โดยเฉพาะสัตว์ที่ชุมชนนำมาเป็นอาหารประจำและสามารถขยายพันธุ์ได้ง่าย เช่น ปลา ไก่ เพื่อไม่ให้คนในชุมชนไปรบกวนป่าต้นน้ำในช่วงป่าปิดปล่อยสัตว์ให้ ให้อยู่ในพื้นที่ธรรมชาติป่า เช่น แยก เขียด มีโครงการส่งเสริมอาชีพเสริมเพื่อสร้างรายได้ให้กับชุมชน เช่น การปลูกผักหวาน ต้นมะกอก ผักชะอม ต้นกก ต้นจี่งป่า ต้นไม้ไผ่ตรง ให้เป็นพืชเศรษฐกิจ ซึ่งมีพื้นที่เขตรอยต่อกับอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ จะสามารถสร้างรายได้ให้กับชุมชนแล้วจะเป็นส่วนหนึ่งที่ลดปัญหาการบุกรุกป่าเป็นและเป็นการลดการพึ่งป่าอย่างยั่งยืนตลอดไป

ด้านการใช้ประโยชน์ ผู้นำชุมชน เจ้าหน้าที่รัฐ ให้ข้อมูลทางคณะผู้วิจัยที่มีแนวความคิดที่เหมือนกันคือประชาชนในชุมชนรักป่าต้นน้ำกันมากขึ้น เพราะชุมชนรู้ประโยชน์จากป่าทำให้มีความร่วมมือกันในการอนุรักษ์ป่าเพื่อการใช้ประโยชน์ในอนาคต ชุมชนช่วยกันดูแลไม่ให้ป่าถูกทำลายจากคนภายในและภายนอกชุมชน แต่ประชาชนจะได้รับประโยชน์จากป่าในช่วงฤดูกาลป่าเปิดซึ่งอาศัยการใช้ประโยชน์จากป่าที่เป็นธรรมชาติไม่ได้ทำลายความสมดุลของป่าต้นน้ำ เช่น เห็ด ผักหวานป่า หน่อไม้ พืชสมุนไพร สัตว์เล็ก ๆ ในป่ามาเป็นอาหารเพื่อดำรงชีพในชีวิตประจำวัน ฤดูกาลที่มีเห็ดป่า หน่อไม้และผักหวานก็จะมีประธานและคณะกรรมการชุมชนร่วมมือกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติเข้ามามีส่วนร่วมในการบริหารจัดการวิธีการเข้าไปในป่าโดยมีกำหนดระยะเวลาเข้าออก เพื่อให้ประชาชนในชุมชนได้มีโอกาสใช้ประโยชน์จากป่า และเป็นการป้องกันไม่ให้ประชาชนหรือบุคคลภายนอกฝ่าฝืนกฎกติกาข้อตกลงที่ได้ทำการประชาคมร่วมกันมีมาตรการ และบทลงโทษผู้ใดกระทำความผิดไม่ให้ความร่วมมืออย่างเคร่งครัดเพื่อเกิดความเป็นธรรมจากการใช้ประโยชน์จากป่าให้ยั่งยืนอยู่กับคนในชุมชนตลอดไป

ส่วนการใช้ประโยชน์จากป่าด้านสุขภาพของชาวบ้านในชุมชน มีการใช้สมุนไพรรักษาโรค โดยอาศัยจากป่าแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติ โดยในได้ทำข้อตกลงกับเจ้าหน้าที่รัฐ ประธานและคณะกรรมการป่าต้นน้ำขอน้ำพืชสมุนไพรรักษาโรค มาปลูกในพื้นที่ของชาวบ้านในชุมชน เพื่อเป็นพืชเศรษฐกิจโดยคนจะได้ไม่ไปยุ่งกับป่ามากจนเกินไปเป็นสร้างรายได้ลดการพึ่งพาป่า ดังนั้นในเรื่องของการใช้ประโยชน์จากป่าชาวบ้านเห็นความสำคัญในการพึ่งพาป่าต้นน้ำเป็นอย่างมากทั้งให้น้ำซับมาทำเป็นประปาหมู่บ้าน เป็นอาหาร สมุนไพร เพื่อการดำรงชีวิตอยู่อย่างยั่งยืนชาวบ้านในพื้นที่ป่าต้นน้ำสามารถหาผลผลิตจากป่าได้ตลอดทั้งปีเนื่องจากป่ามีความสมบูรณ์และชาวบ้านในชุมชนช่วยกันดูแลรักษาป่าให้อยู่กับคน โดยอาศัยความสมบูรณ์ของป่าในส่วนของการอาหารเพื่อการดำรงชีพ และให้ป่าอยู่อย่างยั่งยืน

๔.๑.๓ ยุทธศาสตร์การบริหารจัดการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์

จากการวิเคราะห์เพื่อนำไปพัฒนาเป็นแบบจำลองเชิงยุทธศาสตร์ใน การบริหารจัดการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ เพื่อนำไปสู่เวที การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จากผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๑๓ คน ได้ข้อสรุปดังนี้

ตารางที่ ๔.๖ ผลการวิเคราะห์ SWOT พื้นที่ป่าต้นน้ำตะวันตก

กรอบการวิเคราะห์	ข้อเท็จจริงของพื้นที่
จุดแข็ง(Strengths)	๑) มีป่าต้นน้ำธรรมชาติที่สมบูรณ์ มีแหล่งน้ำธรรมชาติที่มาจากพื้นที่ป่า มีแหล่งอาหารที่มีความสมบูรณ์ตามธรรมชาติ ๒) เป็นแหล่งต้นน้ำที่มีทรัพยากรน้ำและสภาพป่าต้นน้ำค่อนข้างอุดมสมบูรณ์ มีประปาหมู่บ้านและประปาภูเขาที่มาจากป่าต้นน้ำ ๓) ชุมชนมีการตั้งกฎ กติกา ระเบียบในการใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำ

กรอบการวิเคราะห์	ข้อเท็จจริงของพื้นที่
	๔) มีการให้ความสำคัญในการทำงานอย่างมีส่วนร่วมกับชุมชน ๕) มีผู้นำที่มีความรู้ความสามารถ ชำนาญในพื้นที่ และมีประสบการณ์ในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ ๖) มีการตั้งเครือข่ายการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในท้องถิ่น ๗) มีการประชาสัมพันธ์ในชุมชนมีส่วนร่วมการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำอย่างต่อเนื่อง
จุดอ่อน (Weakness)	๑) ขาดการวางแผนการจัดการบริหารจัดการป่าต้นน้ำแบบมีส่วนร่วม ๒) คนนอกพื้นที่เข้ามาใช้ประโยชน์จากป่า ๓) ขาดงบประมาณในการดูแลพื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชนในพื้นที่เขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ๔) ขาดการประสานงานที่ดีและบูรณาการระหว่างชุมชนกับหน่วยของรัฐ ๕) พื้นที่ในชุมชนอนุรักษ์ พื้นฟู พัฒนา ไม่ทั่วถึง
โอกาส (Opportunities)	๑) ชุมชนมีศักยภาพในการพัฒนาการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมป่าต้นน้ำ ๒) มีแหล่งป่าต้นน้ำเพื่อการอุปโภคบริโภค และเกษตรกรรมได้ ๓) หน่วยงานภาครัฐ เอกชนและชุมชนให้ความร่วมมือและมีส่วนร่วมในการบริหารการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ ๔) เป็นแหล่งป่าต้นน้ำสำคัญของพื้นที่ในจังหวัดนครสวรรค์ ๕) ภาวะโลกร้อนทำให้ชุมชนรักป่าต้นน้ำและตื่นตัวในการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม ๖) กระแสการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์มีมากขึ้นในพื้นที่ป่าในชุมชน ๗) นโยบายของรัฐบาลให้ความสำคัญต่อการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำ ๘) ความเจริญทางเทคโนโลยีสารสนเทศ และการสื่อสาร ทำให้ชุมชนเข้าถึงข้อมูลข่าวสารได้สะดวกและรวดเร็วขึ้น ๙) ชุมชนและหน่วยงานของรัฐและเอกชนต่าง ๆ ให้ความร่วมมือเพิ่มมากขึ้นในการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม ๑๐) ส่งเสริมการเรียนรู้ให้ชุมชนได้รับความรู้ในการประกอบอาชีพเสริมในชุมชนท้องถิ่นมากขึ้น ๑๑) ฝึกอบรมเยาวชนรุ่นหลังให้รู้ถึงคุณค่าของป่าต้นน้ำ
อุปสรรค(Treats)	๑) ปัญหาการบุกรุกทำลายป่า ๒) การสร้างการมีส่วนร่วมและเครือข่ายยังเป็นเรื่องที่ท้าทายของคนในชุมชน ๓) การขยายพื้นที่ทำกินของคนในชุมชน/นายทุน ๔) นโยบายรัฐบาลด้านทรัพยากรธรรมชาติป่าต้นน้ำไม่ต่อเนื่อง ๕) คนในชุมชนบางรายขาดจิตสำนึกและการให้ความร่วมมือในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ ๖) การใช้ทรัพยากรป่าต้นน้ำที่ไม่ถูกต้อง ๗) ไฟป่า ๘) ชุมชนขาดความรู้ ความสามารถและทักษะในการประกอบอาชีพที่จะพึ่งตนเองได้อย่างเข้มแข็ง

ในการบริหารการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำ หาก ขาดการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน โดยเฉพาะในเรื่องของการสงวน อนุรักษ์ฟื้นฟู พัฒนา จะส่งผลให้คนในชุมชนเกิดความเดือดร้อน และจากปัญหาป่าต้นน้ำถูกทำลาย จำเป็นจะต้องบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมเพื่อสร้างจิตสำนึกให้คนในชุมชน และเพื่อจัดปัญหาที่เกิดขึ้นโดยฝีมือคนในชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความร่วมมือจะต้องทำงานด้วยการมีส่วนร่วมในการวางแผนในการตัดสินใจ การมีส่วนร่วมในการดำเนินงาน การมีส่วนร่วมในการรับผลประโยชน์ การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและประเมินผล โดยมีการประชุมเพื่อให้เกิดความรวดเร็วและสนองต่อนโยบายของรัฐ อนึ่งในการจำลองยุทธศาสตร์ตามสถานการณ์ปัจจุบันของการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำนั้นอาจมีการเปลี่ยนแปลง สุดท้ายเมื่อสถานการณ์ที่ทำให้เกิด ปัญหาจากที่ใช้พื้นที่ป่าต้นน้ำโดยไม่รู้คุณค่า เมื่อเหตุการณ์ผ่านไปชุมชนและส่วนงานที่เกี่ยวข้องรวมถึงประชาชน จะต้องร่วมมือกันในการ สงวน อนุรักษ์ ฟื้นฟู พัฒนา ทั้งนี้เพื่อ ลดปัญหาการตัดไม้ทำลายป่าต้นน้ำ ในส่วนของ แบบจำลองเชิงยุทธศาสตร์การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม นั้น ข้อสรุปที่ได้จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จากผู้เชี่ยวชาญ พบว่ามีแนวทางในการขับเคลื่อนเชิงยุทธศาสตร์ ดังแสดงในตารางที่ ๔.๗ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๗ แบบจำลองเชิงยุทธศาสตร์การบริหารการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแบบมีส่วนร่วม

การบริหารแบบมีส่วนร่วม	การบริหารเชิงยุทธศาสตร์	การมีส่วนร่วม	การบริหารเชิงยุทธศาสตร์
การมีส่วนร่วมในการวางแผนและตัดสินใจ	๑. การร่วมวางแผนในกิจการโครงการต่างๆ ๒. การมีส่วนร่วมในการให้ข้อมูลข่าวสาร ๓. การมีส่วนร่วมในการกำหนดพื้นที่ร่วมตัดสินใจในการดำเนินงาน ๔. มีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นในที่ประชุม ๕. ร่วมเสนอกิจกรรมต่างๆในการตัดสินใจในการวางแผน	สงวน	๑. แนวเขตกันเป็นการแบ่งพื้นที่สงวนป่าต้นน้ำ ๒. กำหนดพื้นที่ใช้ประโยชน์ ไม่รบกวนผืนป่าต้นน้ำในพื้นที่สงวน ๓. มีกฎระเบียบข้อบังคับ สำหรับพื้นที่ป่าต้นน้ำ
หน่วยงานหรือองค์กรที่รับผิดชอบ	ชุมชน / ผู้นำชุมชน / ประชาชน / องค์กรภาคประชาชน / อปท. / หน่วยงานภาครัฐ		
การมีส่วนร่วมในการดำเนินการ	๑.การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนด้วยแรงกายและแรงทรัพย์ ๒. ร่วมประสานงานฝ่ายต่างๆเพื่อให้กิจกรรมต่างๆของชุมชนสำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ๓. ร่วมออก กฎระเบียบต่างๆเพื่อเป็นแนวทางปฏิบัติร่วมกันในชุมชนป่าต้นน้ำ	อนุรักษ์ฟื้นฟู	๑.ใช้ป่าต้นน้ำอย่างรู้คุณค่าเหมาะสมตามหลักวิชาการ ๒.ใช้หลักศาสนาและภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช่วยในการอนุรักษ์ ๓. สนับสนุนคนในชุมชนให้รักป่าต้นน้ำโดย

การบริหารแบบมีส่วนร่วม	การบริหารเชิงยุทธศาสตร์	การมีส่วนร่วม	การบริหารเชิงยุทธศาสตร์
	๔.ร่วมดำเนินการกับทุกฝ่ายทุกด้าน ทั้งภาครัฐ ภาคเอกชน		ร่วมกันอนุรักษ์เพื่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อน
หน่วยงานหรือองค์กรที่รับผิดชอบ	ผู้นำชุมชน / ผู้นำท้องที่ / ผู้นำท้องถิ่น / ประชาชน / เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ		
การมีส่วนร่วมในการรับประโยชน์	๑. ร่วมโครงการเพิ่มรายได้ให้กับครอบครัว ๒. ร่วมกิจกรรมดำเนินการมีผลตอบแทนเป็นปัจจัยสี่ ๓. ร่วมกิจกรรมดำเนินการลดรายจ่ายให้กับครอบครัวในชุมชน ๔. มีส่วนร่วมดำเนินกิจกรรมที่เป็นโอกาสและส่งผลต่อการดำรงชีวิตของคนในชุมชน ๕. กิจกรรมที่ร่วมกันดำเนินการในชุมชนส่งผลให้คนในชุมชนมีคุณค่า	การพัฒนา	๑. ปลูกป่าเพิ่มและปลูกไม้ใช้เอง ขยายพันธุ์ผักป่าเศรษฐกิจ ๒. ปลูกพืชป่าสมุนไพรเพาะขยายพันธุ์สัตว์ป่าเศรษฐกิจอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ ๓. สร้างเยาวชนโดยมีการจัดฝึกอบรมโครงการเกี่ยวกับเรารักป่าต้นน้ำ
หน่วยงานหรือองค์กรที่รับผิดชอบ	ประชาชน / ผู้มีส่วนได้เสีย / ผู้นำชุมชน / ผู้นำท้องที่ / ผู้นำท้องถิ่น / ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ		
การมีส่วนร่วมในการตรวจสอบและประเมินผล	๑. จัดตั้งคณะกรรมการตรวจสอบในชุมชน ๒. สอบถามความคิดเห็นร่วมกันเพื่อลงความเห็นจากกิจกรรม ๓. ร่วมพิจารณาตรวจสอบและจัดสรรประโยชน์ ๔. ร่วมประเมินผลการดำเนินงานกับกิจกรรมต่างๆ ๕. มีส่วนร่วมในการลงประชามติในที่ประชุมเพื่อตรวจสอบและประเมินผลของการดำเนินงานต่างๆ	การใช้ประโยชน์	๑. ใช้ประโยชน์อย่างรู้คุณค่า เพื่อการดำรงชีวิตประจำวัน ๒. การใช้ประโยชน์ไม่ทำลายความสมดุลของป่าต้นน้ำเพื่อให้ขยายเวลาการใช้ประโยชน์ จากป่าต้นน้ำให้ยาวนานที่สุด ๓. รู้คุณค่าจากการใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำ โดยช่วยกันรักษาป่าต้นน้ำให้อยู่กับชุมชนให้ยั่งยืน
หน่วยงานหรือองค์กรที่รับผิดชอบ	ผู้นำชุมชน / ผู้นำท้องที่ / ผู้นำท้องถิ่น / ประชาชน / ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ		

นอกจากนี้จากการ สนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ผู้เชี่ยวชาญยังให้ข้อสรุปในเรื่องของยุทธศาสตร์การบริหารการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแบบมีส่วนร่วม ในมิติต่างๆ ดังต่อไปนี้

ด้านการสงวนรักษา

ในส่วนของการมีส่วนร่วม ในการวางแผน นั้น ประชาชนเข้าไปมีส่วนร่วมใน ฐานะคณะกรรมการในพื้นที่ป่าชุมชนแนวกันป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ โดยร่วมกำหนดหลักเกณฑ์การเข้าไปใช้ประโยชน์จากป่าในช่วงป่าปิด ไม่รบกวนพื้นที่ป่า เช่นการหาเห็ดป่า การหาหน่อไม้ สมุนไพร โดยได้ความร่วมมือหน่วยงานของภาครัฐเจ้าหน้าที่ภาครัฐและคณะกรรมการในชุมชนจะร่วมประชุมหารือร่วมกันเพื่อหามาตรการต่าง ๆ ที่จะควบคุมการใช้ประโยชน์จากป่าของคนในชุมชนให้เป็นไปในแนวทางเดียวกันและเพื่อหาทางออกร่วมกัน การมีส่วนร่วมดำเนินการ มีคณะกรรมการชุมชนและคนในชุมชนร่วมประชุมเพื่อทำข้อตกลงไม่บุกรุกทำลายป่าต้นน้ำที่คณะกรรมการและเจ้าหน้าที่ภาครัฐได้ตกลงไว้โดยได้ขออนุญาตจัดตั้งป่าชุมชนไว้เป็นแนวกันชนรอบเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ และมีมาตรการในชุมชนช่วยกันตรวจสอบผู้ที่กระทำผิดกฎ ระเบียบช่วยกันสอดส่องดูแลคนนอกชุมชนที่เข้ามาใช้ประโยชน์หากบุคคลเหล่านั้นไม่ทราบถึงข้อห้ามและข้อตกลงต่าง ๆ คนในชุมชนต้องช่วยกันแนะนำในข้อปฏิบัติ การมีส่วนร่วมรับประโยชน์ มีส่วนร่วมในการเข้าไปเสนอเพื่อขอแก้ไข ข้อตกลง กฎ ระเบียบต่าง ๆ ที่มีผลกระทบต่อคนในชุมชนซึ่งคนในชุมชนได้รับประโยชน์จากความอุดมสมบูรณ์ของป่าต้นน้ำที่ส่งผลต่อการดำรงชีวิตประจำวันในด้านปัจจัยสี่และการมีส่วนร่วมตรวจสอบและประเมินผล คนในชุมชนและคณะกรรมการชุมชนได้มีการตรวจสอบโครงการและกิจกรรมต่าง ๆ ของหน่วยงานภาครัฐและสามารถยับยั้งโครงการบางโครงการ ส่งผลกระทบต่อพื้นที่ป่าต้นน้ำลำธารของชุมชน

ด้านการอนุรักษ์

ในส่วนของการมีส่วนร่วม ในการมีส่วนร่วมวางแผน คนในชุมชนระดมความคิดเพื่อแลกเปลี่ยนข้อมูลข่าวสารกับหน่วยงานภาครัฐในการมีส่วนร่วมบริหารการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำในเขตชุมชนที่ตนอาศัยอยู่ให้ยั่งยืนตลอดไป การมีส่วนร่วมดำเนินการ คนในชุมชนพื้นที่ป่าต้นน้ำแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ใช้องค์ความรู้ใหม่บูรณาการกับหลักธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นประสานงานเป็นเครือข่ายป่าชุมชนในพื้นที่เขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์สามารถจัดตั้งป่าชุมชนในเขตพื้นที่ป่ากันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ คนในชุมชนได้จัดตั้งคณะกรรมการป่าชุมชนมอบหมายและแบ่งหน้าที่ ระดมความคิดเพื่อออกกฎ ระเบียบ มีบทลงโทษหากมีการฝ่าฝืนกฎระเบียบ มีหน่วยลาดตระเวน ในการควบคุมการดูแลรักษาป่าต้นน้ำเพื่อมิให้ผู้ใดเข้ามาลักลอบตัดไม้เพื่อประโยชน์ส่วนตัว โดยคนในชุมชนและคณะกรรมการในชุมชนร่วมกับเจ้าหน้าที่อุทยานแห่งชาติแม่วงก์เพื่อร่วมมือกันในการจัดทำแนวป้องกันไฟป่า โดยประสานความร่วมมือของคนในชุมชนพื้นที่ป่าเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ การมีส่วนร่วมรับประโยชน์ป่าชุมชนในพื้นที่ป่าต้นน้ำแนวกันชนพื้นที่รอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ที่คนในชุมชนร่วมมือกันอนุรักษ์ให้พื้นที่ป่ามีความอุดมสมบูรณ์เพิ่มขึ้น การเก็บหาของป่า เช่น เห็ด ผักหวานป่า หน่อไม้ สมุนไพร ได้ง่ายและมีมากเนื่องจากชุมชนได้ร่วมมือการอนุรักษ์ ในแหล่งน้ำเป็นแหล่งอาหารมีปลาและสัตว์น้ำอื่นชุกชุมประชาชนได้รับประโยชน์ซึ่งเป็นผลสืบเนื่องมาจากการอนุรักษ์ของชุมชนนั่นเอง สำหรับ การมีส่วนร่วมตรวจสอบและ

ประเมินผลนั้น เมื่อได้ประเมินผลจากการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมทำให้ทราบถึงผลจากความร่วมมือในการอนุรักษ์ ทำให้ชุมชนมีแหล่งอาหารจากป่าเพิ่มขึ้น ป่าต้นน้ำมีความอุดมสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น ส่วนการประเมินผลด้านกฎระเบียบ ต่าง ๆ พบว่า กฎระเบียบของชุมชนต่าง ๆ ส่งผลกระทบต่อคนในชุมชนจากการใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำแต่ส่งผลดีต่อการอนุรักษ์และฟื้นฟูป่า หากมีผลกระทบต่อการใช้ประโยชน์ต่อคนในชุมชนมาก คณะกรรมการก็จะปรับกฎระเบียบและข้อตกลงใหม่ ในการประชุมหรือการระดมความคิดเห็นในชุมชนหรือการประชุมเครือข่ายเพื่อหาข้อสรุปเพื่อที่จะเอื้อต่อการใช้ประโยชน์ของชุมชน

ด้านการพัฒนา

ในส่วนของการมีส่วนร่วมในการวางแผน คนในชุมชนมีการกำหนดปฏิทินการปลูกต้นไม้ในวันสำคัญ มีการจัดโครงการเพื่อพัฒนาเยาวชนในการรักษาป่าต้นน้ำ จัดกิจกรรมการสร้างฝายชะลอน้ำบริเวณป่าแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์ โดยประสานกับเจ้าหน้าที่รัฐที่เกี่ยวข้อง ฝ่ายปกครองส่วนท้องถิ่นองค์การบริหารส่วนตำบลแม่เลย์และแม่เป็นและฝ่ายเจ้าหน้าที่รัฐเป็นผู้หาพันธุ์กล้าไม้มาปลูกในพื้นที่ป่าแนวเขตกันอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ ตลอดจนมีส่วนร่วมในการวางแผน ด้านการพัฒนาอาชีพเสริมให้กับคนในชุมชนเพื่อให้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้นเพื่อไม่ให้ไปรบกวนป่าต้นน้ำ การมีส่วนร่วมดำเนินการ คนในชุมชนมีการขับเคลื่อนโครงการปลูกต้นไม้เพิ่มในพื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชนและพื้นที่สาธารณะประโยชน์ที่ว่าง พื้นที่ส่วนราชการและพื้นที่วัดตลอดถึงพื้นที่หัวไร่ปลายนาของตนเองในชุมชนเพื่อส่งเสริมสนับสนุนให้เป็นป่าเศรษฐกิจ ตลอดจนให้ความร่วมมือในการเรียนรู้การประกอบอาชีพเสริมเพื่อเพิ่มรายได้ให้กับชุมชน การมีร่วมรับประโยชน์ คนในชุมชนช่วยกันในการพัฒนาป่าต้นน้ำส่งผลให้ชุมชนมีไม้ใช้ประโยชน์ตามหัวไร่ปลายนามีสมุนไพรใช้เองในพื้นที่ของชุมชนโดยไม่รบกวนป่าต้นน้ำ มีพืชผักป่าในหัวไร่ปลายนาและในสวนของตนเอง ตลอดจนมีอาชีพเสริมที่สร้างรายได้ให้กับชุมชนโดยคนในชุมชนจะได้อยู่ร่วมกันกับป่าต้นน้ำได้ยาวนานและยั่งยืน และในส่วนของการมีส่วนร่วมตรวจสอบและประเมินผล ผลจากการพัฒนาทำให้พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชนเพิ่มขึ้น คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการตรวจสอบโครงการปลูกต้นไม้ร่วมกับหน่วยงานภาครัฐที่ใช้ให้ชุมชนว่าได้เติบโตตามโครงการที่ได้จัดทำ ผลการประเมินด้านพัฒนาอาชีพเสริมให้กับชุมชนทำให้คนในชุมชนมีรายได้เพิ่มมากขึ้น ส่งผลให้ป่าต้นน้ำมีความสมบูรณ์ตามระยะเวลาได้มากขึ้น และจากการตรวจสอบการที่มีรายได้เสริมทำให้ชุมชนมีการพัฒนาด้านการวางแผนการการตลาดความต้องการพืชผักป่าที่ปลูกไว้ในพื้นที่ของตนมีความเพียงพอที่จะผลิตผลนำสู่ตลาดสามารถส่งผลให้คนในชุมชนเข้มแข็งมากขึ้นด้านเศรษฐกิจ

การใช้ประโยชน์

ในส่วนของการมีส่วนร่วมในการวางแผน คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการวางแผนร่วมแสดงความคิดเห็นในการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ใช้สอยของป่าต้นน้ำป่าชุมชนเป็นแนวกันชนรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์โดยมีพื้นที่อนุรักษ์และพื้นที่ใช้สอย ร่วมกำหนดหลักเกณฑ์ การใช้ประโยชน์จากป่าสร้างจิตสำนึก เพื่อการใช้ประโยชน์แบบอนุรักษ์อย่างยั่งยืน การมีส่วนร่วมดำเนินการ คนในชุมชนเข้าร่วมเป็นคณะกรรมการในการดูแลป่าต้นน้ำ ในการทำหน้าที่เพื่อควบคุมปริมาณผู้ที่เข้าใช้ประโยชน์จากป่าโดยออกเป็นคู่มือกำหนดเวลาเข้าออกจากป่า หากเป็นบุคคลภายนอกจะต้องเสียค่าใช้จ่าย

ประโยชน์จากป่าต่อครั้งหรือต่อผลประโยชน์ที่ได้รับขึ้นอยู่กับกฎ ระเบียบของคนในชุมชน และมีส่วนร่วมในการดำเนินการในการลาดตระเวนสอดส่องดูแล ผู้ฝ่าฝืนในการใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำ ในช่วงป่าปิดเพื่อไม่ให้เกิดการทำลายในช่วงป่าปิด เพื่อให้ป่าได้พักผ่อนเพื่อสร้างความสมบูรณ์ของ ธรรมชาติของป่าต้นน้ำได้สมบูรณ์ขึ้น การมีส่วนร่วมรับประโยชน์ ในการใช้ประโยชน์จากป่าชุมชนที่คนใน ชุมชนร่วมกันดูแล จะได้รับผลตอบแทนจากธรรมชาติของป่าต้นน้ำที่ชุมชนอาศัยอยู่ ด้านอาหาร ด้าน ยารักษาโรค ด้านแหล่งน้ำ เช่นเห็ด พืชผักหวานป่า สัตว์เล็ก หรือแมลง สมุนไพร ประปาภูเขา ส่วน เจ้าหน้าที่ซึ่งเป็นคณะกรรมการช่วยควบคุมดูแล ก็จะได้ประโยชน์จาก ค่าตอบแทนจากคนในชุมชน และผลประโยชน์ที่เก็บค่าคูปองจากการใช้ป่า เป็นส่วนหนึ่งที่น่ามาใช้ในการจัดชุดเครื่องแบบในการ ดำเนินงานในการเดินลาดตระเวนตรวจป่าในช่วงเวลาป่าปิด หรือสวัสดิการอื่นที่คณะกรรมการชุมชน มีมติหรือเห็นสมควร ในส่วนของ การมีส่วนร่วมตรวจสอบและประเมินผล คนในชุมชนมีส่วนร่วมใน การตรวจสอบและประเมินผลผ่านความอุดมสมบูรณ์ของป่าต้นน้ำป่าชุมชนแนวเขตกันชนรอยต่อ อุทยานแห่งชาติแม่วงก์ยังมีความอุดมสมบูรณ์ และยังเกิดความพึงพอใจของผู้ที่เข้าใช้ประโยชน์จาก การประเมินรายจ่ายในภาคครัวเรือนว่าการเข้าใช้ประโยชน์จากป่าในพื้นที่ป่าชุมชนแนวกันชนรอยต่อ อุทยานแห่งชาติแม่วงก์ที่คนในชุมชนร่วมกันดูแลรักษานูรักษ์ฟื้นฟู และพัฒนาสามารถลดรายจ่าย ให้กับครัวเรือนได้ ได้นำใช้จากป่าต้นน้ำเป็นประปะภูเขาที่ต่อมาใช้ในครัวเรือนโดยประหยัดค่าใช้จ่าย ในภาคครัวเรือนนี้เป็นผลการตรวจสอบและการประเมินผล ด้านการใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำที่ส่งผล ให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมในการบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติ แม่วงก์ซึ่งเป็นพื้นที่ป่าสุดท้ายให้คงอยู่และยั่งยืน

จากข้อมูลข้อเท็จจริงดังที่ได้รวบรวมมา ได้ นำมา สรุป เป็นประเด็น เชิงกลยุทธ์ ในการ บริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติ ดังต่อไปนี้

กลยุทธ์ที่ ๑ การป้องกันและรักษา

กลยุทธ์ที่ ๒ ฟื้นฟูระบบนิเวศ

กลยุทธ์ที่ ๓ พัฒนาและส่งเสริมอาชีพ

กลยุทธ์ที่ ๔ สร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบูรณาการเพื่อความยั่งยืน

กลยุทธ์ที่ ๑. ด้านการป้องกันและรักษา

กลยุทธ์การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติ แม่วงก์เกิดในการป้องกันและรักษานั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชนในชุมชน ผู้นำชุมชน ตลอดจน เจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ และส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันดำเนินการ ดังนี้

๑. เพิ่มประสิทธิภาพการคุ้มครองรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำแบบบูรณาการอย่างต่อเนื่อง

๒. พัฒนาการมีส่วนร่วมและจิตสำนึกในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน

๓. จัดรูปแบบการบริหารจัดการการป้องกันและรักษาป่าต้นน้ำให้มีศักยภาพเพิ่มขึ้นของ

ชุมชน

๔. จัดเตรียมอุปกรณ์ เครื่องมือ และทรัพยากรสนับสนุนที่จำเป็นในการป้องกันไฟป่า และรักษาป่าต้นน้ำ

กลยุทธ์การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติด้านการป้องกันและรักษา มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการป้องกันและรักษาป่าในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๒ พื้นฟูระบบนิเวศ

กลยุทธ์การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติในการฟื้นฟูระบบนิเวศนั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชนในชุมชน ผู้นำชุมชน ตลอดจนเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ และส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันดำเนินการดังนี้คือ

๑. ชุมชนมีส่วนร่วมในการหยุดยั้งการบุกรุกทำลายป่าต้นน้ำไม่ให้ถูกทำลาย
๒. ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชนในพื้นที่เพื่อให้ทราบเกี่ยวกับอนุรักษ์ป่าต้นน้ำป่าชุมชนแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติ
๓. ฟื้นฟูระบบนิเวศในป่าต้นน้ำเพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ
๔. การปลูกป่าฟื้นฟูพื้นที่ป่าต้นน้ำ โดยการปลูกป่าบนพื้นที่ต้นน้ำที่เสื่อมโทรมเพื่อคืนความอุดมสมบูรณ์ เพิ่มความหลากหลายของระบบนิเวศป่าต้นน้ำ
๕. ส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำอย่างสมดุลเพื่อสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

กลยุทธ์การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติด้านการฟื้นฟูระบบนิเวศ มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศป่าต้นน้ำในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๓ ด้านพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ

กลยุทธ์การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติเกิดการพัฒนาและส่งเสริมอาชีพนั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชนในชุมชน ผู้นำชุมชน ตลอดจนเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ และส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันดำเนินการดังนี้คือ

๑. ส่งเสริมทักษะการประกอบอาชีพของประชากรเพื่อลดการบุกรุกป่า
๒. ฝึกอบรมในการสร้างรายได้ให้กับกลุ่มอาชีพ ในชุมชน
๓. เพื่อให้ประชาชนในชุมชนมีอาชีพเสริมเพิ่มผลผลิตและรายได้ให้กับครอบครัว เพื่อแก้ไขปัญหาการบุกรุกพื้นที่ป่าต้นน้ำ
๔. นำภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในพื้นที่ มาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์และได้รับการพัฒนาเป็นอาชีพให้กับชุมชนให้มากขึ้น

กลยุทธ์การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติด้านพัฒนาและส่งเสริมอาชีพ มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาและส่งเสริมอาชีพเสริมให้กับชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๔ สร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบูรณาการเพื่อความยั่งยืน

กลยุทธ์การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติ เกิดการ สร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบูรณาการเพื่อความยั่งยืน นั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชนในชุมชน ผู้นำชุมชน ตลอดจนเจ้าหน้าที่หน่วยงานภาครัฐ และส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง จะต้องช่วยกันดำเนินการดังนี้คือ

๑. สร้างองค์ความรู้ให้กับเยาวชนและคนในชุมชนเพื่อสร้างจิตสำนึกของชุมชนให้ตระหนักถึงคุณค่าของความสำคัญของป่าต้นน้ำในพื้นที่ชุมชนมีคุณค่าหลากหลายทางชีวภาพ

๒. ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการอยู่ร่วมกันกับป่าต้นน้ำ สร้างองค์ความรู้ ให้กับเยาวชนและคนในชุมชนเพื่อ จัดทำโครงการต่างๆด้านความหลากหลายทางชีวภาพทั้งการฟื้นฟูอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์

๓ . สร้างความตระหนักว่าป่าต้นน้ำเป็นทรัพย์สินร่วมกันของชุมชน ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมได้รับประโยชน์และมีส่วนในการรับผิดชอบโดยเท่าเทียมกัน การบริหารจัดการให้เกิด ลักษณะส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม โดยมีองค์ความรู้ การเสริมสร้างจิตสำนึก เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยในการตัดสินใจ เพื่ออนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ ระหว่างผลประโยชน์ระยะสั้นกับผลประโยชน์ระยะยาว และระหว่างผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มต่างๆ

๔. สร้างเครือข่ายทางสังคมที่เป็นความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน ท้องถิ่น และนักวิชาการ เพื่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนทางสังคมเพื่อเป็นการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำอย่างยั่งยืน

กลยุทธ์การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติ ด้านการสร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำบูรณาการเพื่อความยั่งยืน มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อ พัฒนาและส่งเสริมอาชีพเสริมให้กับชุมชน

ทั้งนี้คณะผู้วิจัยขอสรุปวิเคราะห์เพื่อให้เห็นประเด็นยุทธศาสตร์ที่จะนำไปสู่การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมเป็นนโยบาย โครงการ กิจกรรม ดังแผนภาพที่ ๔.๑ ที่แสดงแบบจำลองเชิงยุทธศาสตร์ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำแบบมีส่วนร่วม ดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๑ แบบจำลองเชิงยุทธศาสตร์

๔.๒ รูปแบบการจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย

การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยเป็น การศึกษาเพื่อหาทางออกให้กับชุมชน โดยมุ่งหวังที่จะ มีกรอบการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยหรือ ภาวะวิกฤตเชิงกลยุทธ์ เพื่อ ให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการวางแผน มีส่วนร่วม ที่จะเป็นส่วนหนึ่ง ใน คณะทำงาน รวมถึงการที่จะมีสิทธิ์มีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจ การติดตามดูแลแก้ไขในยามวิกฤต ในช่วงที่ประสบกับปัญหาอุทกภัย พบรายละเอียดดังต่อไปนี้

๔.๒.๑ การจัดการชุมชนกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย

คณะผู้วิจัยได้สรุปผลการวิเคราะห์ความคิดเห็นของประชาชนในพื้นที่กลางน้ำซึ่งเป็น พื้นที่รองรับน้ำหลากและน้ำท่วมถึงในเขตต้นแม่น้ำเจ้าพระยาและลุ่มน้ำสาขา (ปิง วัง ยม น่าน) ใน เขตจังหวัดนครสวรรค์ โดยศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากประชาชนที่อาศัยในชุมชน ลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา (ชุมชนเกาะยม-บางปรอง) ประชาชนที่อาศัยใน ชุมชนลุ่มแม่น้ำปิง (ชุมชนวัด คลองคราง-บึงเสนาท) ประชาชนที่อาศัยใน ชุมชนลุ่มแม่น้ำยม (ชุมชนบางพระหลวง-บางเคียน) และประชาชนที่อาศัยในชุมชนลุ่มแม่น้ำน่าน (ชุมชนเกรียงไกร-แควใหญ่) ในเรื่อง การจัดการชุมชน พื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย ทั้งในภาพรวมและรายละเอียดรายด้าน ดังแสดง ตามตารางที่ ๔.๘ - ๔.๑๓ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๘ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและ แก้ไขปัญหาอุทกภัย โดยภาพรวม (n = ๓๙๔)

การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกัน และแก้ไขปัญหาอุทกภัย	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. ด้านการวางแผนหรือนโยบาย (Planning)	๔.๕๔	๐.๔๙๗	มากที่สุด
๒. ด้านการจัดโครงสร้างในชุมชน (Organizing)	๔.๔๒	๐.๕๓๔	มาก
๓. ด้านการแบ่งงานกันทำ (Staffing)	๔.๔๙	๐.๕๕๓	มาก
๔. ด้านการตัดสินใจและสั่งการ (Directing)	๔.๔๗	๐.๕๘๗	มาก
๕. ด้านการติดตามประเมินผล (Controlling)	๔.๖๒	๐.๔๗๘	มากที่สุด
ภาพรวม	๔.๕๓	๐.๔๗๐	มากที่สุด

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่า การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและแก้ไขปัญหา อุทกภัย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = ๔.๕๓) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า มีการจัดการ ชุมชนทั้งการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยในด้านการกำกับดูแลและการติดตามประเมินผล (Controlling) หรือการประเมินสถานการณ์แบบวันต่อวันหรือแบบชั่วโมงต่อชั่วโมง โดยเฉพาะ ในช่วงที่ประสบกับปัญหาอุทกภัยขั้นวิกฤตจะมีการบริหารจัดการเห็นผลที่เป็นรูปธรรมที่สุดและมี ค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X}$ = ๔.๖๒) รองลงมาได้แก่ ด้านการวางแผนหรือนโยบาย (Planning) ($\bar{X}$ = ๔.๕๔) ซึ่ง มี การขับเคลื่อนกันในช่วงก่อนที่จะเกิดปัญหาอุทกภัยเกิดขึ้นในพื้นที่ ต่อมา การ แบ่งงานกันทำ

(Staffing) ($\bar{X}$ = ๔.๔๙) ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูหาทกภัย ซึ่งถือเป็นเรื่องที่ตามมาหลังจากเกิดปัญหาแล้ว ขณะที่การบริหารจัดการชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาคูหาทกภัยในด้าน การตัดสินใจและสั่งการ (Directing) ($\bar{X}$ = ๔.๔๗) และการรวมตัวหรือการจัดโครงสร้างในชุมชน (Organizing) ($\bar{X}$ = ๔.๔๒)

ตารางที่ ๔.๙ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูหาทกภัย ด้านการวางแผนหรือนโยบาย (Planning) (n = ๓๙๔)

การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูหาทกภัย		ระดับความคิดเห็น		
		$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑.	ชุมชนมีการวางแผนรองรับกับปัญหาคูหาทกภัยทั้ง ก่อนเกิดภัย ขณะเกิดภัย และหลังเกิดภัย	๔.๖๓	๐.๖๔๕	มากที่สุด
๒.	ทุกครอบครัวมีการเตรียมความพร้อมและมี แผนรองรับและแก้ไขกับปัญหาคูหาทกภัย	๔.๗๑	๐.๕๔๓	มากที่สุด
๓.	การอยู่ร่วมกับปัญหาคูหาทกภัยอย่างปกติเป็นการวางแผนที่เกิดจากวิถีชีวิตของคนในพื้นที่กลางน้ำ	๔.๕๙	๐.๖๑๔	มากที่สุด
๔.	การหล่อหลอมประสบการณ์จากคนรุ่นสู่รุ่น เป็นการวางแผนที่เป็นรูปธรรมของคนในพื้นที่	๔.๗๐	๐.๕๗๕	มากที่สุด
๕.	ภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สั่งสมมา เป็นการวางแผนในการเผชิญความเสี่ยงที่มีระบบจากคนรุ่นสู่รุ่น	๔.๖๒	๐.๖๑๐	มากที่สุด
๖.	ไม่ว่าจะท่วมหรือแล้งคนในชุมชนก็มีการวางแผนที่จะใช้ประโยชน์จากสถานการณ์ของปัญหา	๔.๒๒	๐.๙๔๐	มาก
๗.	ความเป็นเครือญาติในชุมชนส่งผลให้การวางแผนเป็นไปด้วยความ เอื้อเพื่อ เพื่อแผ่และเจือจุนกัน	๔.๓๓	๐.๘๖๒	มาก
ภาพรวม		๔.๕๔	๐.๔๙๗	มากที่สุด

ตารางที่ ๔.๙ พบว่า การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูหาทกภัย ด้านการวางแผนหรือนโยบาย (Planning) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}$ = ๔.๕๔) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า ทุกครอบครัวมีการเตรียมความพร้อมและมี แผนรองรับและแก้ไขกับปัญหาคูหาทกภัยอยู่ในระดับค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุดในด้านนี้ ($\bar{X}$ = ๔.๗๑) รองลงมาคือ การหล่อหลอมประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่น หนึ่งซึ่งเป็นการวางแผนโดยวิถีธรรมชาติในการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูหาทกภัยที่เป็นรูปธรรมของคนในพื้นที่ ($\bar{X}$ = ๔.๗๐) โดยในชุมชนเองก็จะมี การวางแผนรองรับกับปัญหาคูหาทกภัยทั้ง ก่อนเกิดภัย ขณะเกิดภัยและหลังเกิดภัย ($\bar{X}$ = ๔.๖๓) ซึ่งตั้งอยู่บนฐาน ภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสั่งสมมา ในการเผชิญความเสี่ยงที่มีระบบและกระบวนการที่ถูกถ่ายทอดจากคนรุ่นสู่รุ่น ($\bar{X}$ = ๔.๖๒) จนทำให้เกิดการอยู่ร่วมกับปัญหาคูหาทกภัยอย่าง

ปกติถือเป็นการวางแผนการป้องกันและแก้ไขที่เกิดจากวิถีชีวิตของคนในชุมชนในพื้นที่กลางน้ำ
($\bar{X}=๔.๕๙$)

ตารางที่ ๔.๑๐ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและ
แก้ไขปัญหาอุทกภัย ด้านการรวมตัวหรือการจัดโครงสร้างในชุมชน (Organizing) ($n = ๓๙๔$)

	การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกัน และแก้ไขปัญหาอุทกภัย	ระดับความคิดเห็น		
		$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑.	การรวมตัวกันของคนในชุมชนเป็นไปตามการ ขับเคลื่อนของหน่วยงานภาครัฐ	๔.๕๖	๐.๖๘๐	มาก
๒.	การรวมตัวกันของคนในชุมชนเป็นไปตามการ ขับเคลื่อนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น	๔.๕๐	๐.๖๙๗	มาก
๓.	การรวมตัวกันของคนในชุมชนในรูปแบบ คณะกรรมการมีการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ	๔.๕๒	๐.๗๐๗	มาก
๔.	ลักษณะองค์กรทางจิตวิญญาณที่เกิดจาก จิตสำนึกที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด	๔.๖๒	๐.๖๑๔	มากที่สุด
๕.	การรวมตัวกันของคนในชุมชนเป็นไปด้วย ความเสียสละ เพื่อชุมชนที่รักและผูกพัน	๔.๖๒	๐.๖๓๖	มากที่สุด
๖.	การรวมตัวกันของคนในชุมชนเกิดจาก ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับ ธรรมชาติ และชุมชนกับชุมชนข้างเคียง	๔.๕๙	๐.๖๐๑	มากที่สุด
๗.	การรวมตัวกันของคนในชุมชนจะมีการสืบสาน กันรุ่นต่อรุ่น	๔.๕๙	๐.๖๔๘	มากที่สุด
ภาพรวม		๔.๕๓	๐.๕๓๔	มากที่สุด

ตารางที่ ๔.๑๐ พบว่า การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและแก้ไขปัญหา
อุทกภัย ด้านการรวมตัวหรือการจัดโครงสร้างในชุมชน (Organizing) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก
ที่สุด ($\bar{X}=๔.๕๓$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า เป็นการรวมตัวกันของคนในชุมชนในการป้องกันและ
แก้ไขปัญหาอุทกภัยเป็นไปในลักษณะองค์กรทางจิตวิญญาณที่เกิดจากจิตสำนึกที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด
อยู่ในระดับค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด ($\bar{X}=๔.๖๒$) รองลงมาคือการรวมตัวกันของคนในชุมชนในการป้องกันและ
แก้ไขปัญหาอุทกภัยเป็นไปด้วยความเสียสละเพื่อชุมชนที่เขารักและผูกพัน ($\bar{X}=๔.๖๒$) โดยจะมีการ
สืบสานกันรุ่นต่อรุ่นจากอาวุโสไปสู่รุ่นกลางและรุ่นใหม่ ($\bar{X}=๔.๕๙$) และเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่าง
คนกับคน คนกับธรรมชาติ และชุมชนกับชุมชนข้างเคียง ($\bar{X}=๔.๕๙$)

ตารางที่ ๔.๑๑ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและ
แก้ไขปัญหามลพิษ ด้านการแบ่งงานกันทำ (Staffing) ($n = ๓๙๔$)

การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกัน และแก้ไขปัญหามลพิษ		ระดับความคิดเห็น		
		$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑.	การแบ่งงานกันทำของคนในชุมชนถือเป็นพันธะ ทางสังคมในการตอบแทนกัน ร่วมมือกัน	๔.๔๑	๐.๗๓๔	มาก
๒.	การแบ่งงานกันทำของคนในชุมชนถือเป็นหน้าที่ ในการปกป้องประโยชน์ร่วมกันของสมาชิก	๔.๕๑	๐.๖๗๗	มากที่สุด
๓.	การแบ่งงานกันทำของคนในชุมชนถือเป็นการ แก้ไขปัญหามากมาย ร่วมกัน	๔.๔๙	๐.๖๙๓	มาก
๔.	การแบ่งงานกันทำของคนในชุมชนตั้งอยู่บนความ หลากหลายทางความคิด	๔.๔๓	๐.๗๓๐	มาก
๕.	การแบ่งงานกันทำของคนในชุมชนถือเป็นการ รับผิดชอบร่วมกันของทุกคนในชุมชน	๔.๕๓	๐.๖๔๕	มากที่สุด
๖.	การแบ่งงานกันทำของคนในชุมชนยึดถือเอาเสมอ ภาคและเท่าเทียมเป็นที่ตั้ง	๔.๔๕	๐.๖๗๔	มาก
๗.	การแบ่งงานกันทำของคนในชุมชน ถือเป็น ระบบ การแบ่งปันทางความคิดของคนในชุมชน	๔.๖๓	๐.๕๗๓	มากที่สุด
ภาพรวม		๔.๔๙	๐.๕๕๓	มาก

ตารางที่ ๔.๑๑ พบว่า การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ด้านการแบ่งงานกันทำ (Staffing) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=๔.๔๙$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า มีการแบ่งงานกันทำของคนในชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ที่ถือเป็น ระบบการแบ่งปัน ทางความคิดของคนในชุมชน อยู่ในระดับค่าเฉลี่ยที่สูงที่สุด ($\bar{X}=๔.๖๓$) รองลงมาคือการแบ่งงานกันทำของคนในชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษถือเป็นความรับผิดชอบร่วมกันของทุกคนในชุมชน ($\bar{X}=๔.๕๓$) การแบ่งงานกันทำของคนในชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษถือเป็นหน้าที่ในการปกป้องประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ($\bar{X}=๔.๕๑$) การแบ่งงานกันทำของคนในชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษถือเป็นการแก้ไขปัญหามากมาย ร่วมกัน ($\bar{X}=๔.๔๙$) การแบ่งงานกันทำของคนในชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษยึดถือเอาเสมอภาคและเท่าเทียมเป็นที่ตั้ง ($\bar{X}=๔.๔๕$) การแบ่งงานกันทำของคนในชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษถือเป็นการขับเคลื่อนที่ตั้งอยู่บนความหลากหลายทางความคิด ($\bar{X}=๔.๔๓$) การแบ่งงานกันทำของคนในชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษถือเป็นพันธะทางสังคมในการตอบแทนกัน ร่วมมือกัน ($\bar{X}=๔.๔๑$) เกิดขึ้นในลักษณะที่รองลงไป

ตารางที่ ๔.๑๒ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและ
แก้ไขปัญหามลพิษ ด้านด้านการตัดสินใจและสั่งการ (Directing) ($n = ๓๙๔$)

การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและ แก้ไขปัญหามลพิษ		ระดับความคิดเห็น		
		$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑.	การตัดสินใจ ของ ชุมชนยึดถือความรับผิดชอบ ร่วมกันเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชน	๔.๖๑	๐.๖๐๓	มากที่สุด
๒.	การตัดสินใจของชุมชนถือเป็นเรียนรู้ตลอดชีวิตทั้งที่ เป็นทางการและไม่เป็นทางการ	๔.๔๖	๐.๗๑๘	มาก
๓.	การตัดสินใจของชุมชนถือเป็นปรากฏการณ์ทาง ปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชน	๔.๔๙	๐.๖๕๐	มาก
๔.	การตัดสินใจในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ของชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดในการ พึ่งตนเองโดยเฉพาะในสถาบันครอบครัว	๔.๔๖	๐.๖๖๑	มาก
๕.	การตัดสินใจของชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานในการใช้ ทรัพยากรในชุมชนมาเป็นปัจจัยเกื้อหนุน	๔.๔๕	๐.๖๘๓	มาก
๖.	การตัดสินใจ ของชุมชนตั้งอยู่บนศักยภาพส่วน บุคคลที่จะมีส่วนร่วมสนับสนุนซึ่งกันและกัน	๔.๔๕	๐.๖๖๘	มาก
๗.	การตัดสินใจของชุมชนจะให้ความสำคัญและ น้ำหนักที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน	๔.๓๗	๐.๗๓๓	มาก
ภาพรวม		๔.๔๗	๐.๕๘๗	มาก

ตารางที่ ๔.๑๒ พบว่า การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ด้าน การตัดสินใจและ สั่งการ (Directing) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=๔.๔๙$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า การตัดสินใจในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษชุมชนยึดถือความรับผิดชอบร่วมกันเพื่อตอบสนองความต้องการของชุมชนตนเองอยู่ในระดับค่าเฉลี่ยที่มากที่สุดและสูงสุดในด้านนี้เพียงข้อเดียว ($\bar{X}=๔.๖๑$) ส่วนในข้ออื่นๆ ในลำดับที่รองลงมาที่น่าสนใจ คือ การตัดสินใจในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษของชุมชนถือเป็นปรากฏการณ์ทางปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชน ($\bar{X}=๔.๔๙$) การตัดสินใจในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษของชุมชนตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดในการพึ่งตนเองโดยเฉพาะในสถาบันครอบครัว ($\bar{X}=๔.๔๖$) การตัดสินใจในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษของชุมชนถือเป็นเรียนรู้ตลอดชีวิตทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ($\bar{X}=๔.๔๖$)

ตารางที่ ๔.๑๓ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ด้านการกำกับดูแลและการติดตามประเมินผล (Controlling) (n = ๓๔๔)

การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. การติดตามและประเมินสถานการณ์ของชุมชนมีการกำหนดพื้นที่เป้าหมายทางการบริหารจัดการ	๔.๕๖	๐.๖๕๙	มากที่สุด
๒. การติดตามและประเมินสถานการณ์ของชุมชนในพื้นที่เป้าหมายหลักที่ให้ความสนใจเป็นพิเศษ	๔.๖๐	๐.๖๐๕	มากที่สุด
๓. การติดตามและประเมินสถานการณ์ของชุมชน มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง	๔.๖๐	๐.๖๐๑	มากที่สุด
๔. การติดตามและประเมินสถานการณ์ของชุมชนก่อนเกิดเหตุมีการสำรวจสภาพแวดล้อมชุมชน	๔.๖๕	๐.๕๔๐	มากที่สุด
๕. การติดตามและประเมินสถานการณ์ของชุมชนขณะเกิดเหตุเพื่อให้การสนับสนุนช่วยเหลือ	๔.๖๕	๐.๕๕๐	มากที่สุด
๖. การติดตามและประเมินสถานการณ์ของชุมชนหลังเกิดเหตุจะมีการตรวจสอบและเร่งฟื้นฟู	๔.๖๓	๐.๕๗๑	มากที่สุด
๗. การติดตามและประเมินสถานการณ์ของชุมชนมีการสร้างความร่วมมือและเครือข่ายร่วมกัน	๔.๖๖	๐.๕๖๙	มากที่สุด
ภาพรวม	๔.๖๒	๐.๕๗๘	มากที่สุด

ตารางที่ ๔.๑๓ พบว่า การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษด้านการกำกับดูแลและการติดตามประเมินผล (Controlling) ซึ่งเป็นการติดตามและประเมินสถานการณ์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษของชุมชน โดยเฉพาะในช่วงก่อนที่จะประสบปัญหา ช่วงที่ประสบปัญหา และในช่วงการพัฒนาฟื้นฟูชุมชนหลังประสบปัญหามลพิษ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมากที่สุด ($\bar{X}=4.62$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า มีการติดตามและประเมินสถานการณ์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษของชุมชนที่มีการสร้างความร่วมมือและเครือข่ายร่วมกันในระดับต่ำและต่ำอยู่ในระดับค่าเฉลี่ยที่มากที่สุด ($\bar{X}=4.66$) รองลงมา คือ การติดตามและประเมินสถานการณ์ก่อนเกิดเหตุน้ำท่วมหรือหิมะหรือภัยพิบัติโดยมีการติดตามตรวจสอบและสำรวจสภาพแวดล้อมชุมชน และในช่วงวิกฤตหรือขณะเกิดเหตุน้ำท่วมจะมีการติดตามตรวจสอบเพื่อส่งมอบการสนับสนุนช่วยเหลือในทุกๆ ด้านอยู่ในระดับค่าเฉลี่ยที่เท่ากัน ($\bar{X}=4.65$) การติดตามและประเมินสถานการณ์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษของชุมชนหลังเกิดเหตุโดยมีการตรวจสอบและเร่งฟื้นฟูสภาพแวดล้อมชุมชนให้กลับมาดีดังเดิม ($\bar{X}=4.63$)

๔.๒.๒ รูปแบบการจัดการชุมชนกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูหาทกภัย

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำในการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูหาทกภัย สามารถนำมาสรุปเป็นประเด็นและหัวข้อที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

๑. การจัดการชุมชนกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูหาทกภัยก่อนเกิดเหตุ

จากผลสรุปวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ถึงรูปแบบในการจัดการชุมชนกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูหาทกภัยก่อนเกิดเหตุ นั้น พบว่า ในการเตรียมความพร้อมและมี แผนรองรับ ในแก้ไขกับปัญหาคูหาทกภัยของ ทุกครอบครัวในชุมชน นั้น จะ การหล่อหลอมประสบการณ์จากรุ่นสู่รุ่นทั้งก่อนเกิดเหตุ ขณะเกิดเหตุ และหลังเกิดเหตุนี้ว่า โดย ตั้งอยู่บนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสั่งสมมาจนทำให้เกิดการอยู่ร่วมกับปัญหาคูหาทกภัยอย่างปกติ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่างให้ข้อมูล ที่เป็นไปในทิศทางเดียวกัน ว่า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ชุมชนมีประสบการณ์และมี การวางแผน ที่จะรองรับกับปัญหาทั้งก่อนเกิด ปัญหาน้ำท่วม เช่น มีการคิดแยกและเก็บทรัพย์สินหรือข้าวของอย่างเป็นระบบเพื่อง่ายต่อการขนย้ายหรือการลำเลียงไปสู่ระบบการจัดเก็บในที่ปลอดภัย มีการเตรียมยานพาหนะ เช่น เรือตะเข้ เรือพาย แพ หรือพาหนะที่คล้ายเรือเพื่อจะได้ใช้ในการสัญจรหรือเดินทางในวันที่ประสบปัญหาน้ำท่วม มีการร่วมแรงร่วมใจกันช่วยเหลือเพื่อนบ้านในชุมชน โดยเริ่มตั้งแต่ครัวเรือนที่มีความเสี่ยงสูงสุดหรือที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มต่ำสุด จากนั้นก็จะไล่เรียงตามลำดับเพื่อให้ทุกคนทุกครัวเรือนได้เคลื่อนไหวหรือเคลื่อนย้ายไปสู่จุดที่ปลอดภัยที่สุด ทั้งในมิติของชีวิตคน ชีวิตสัตว์เลี้ยง ทรัพย์สินหรือข้าวของทุกชนิด ขณะเดียวกันหลังจากน้ำลดก็จะเริ่มขนย้ายทุกสิ่งอย่างไล่เรียงกลับยังบ้านเรือนทุกครัวเรือนในชุมชน ในลักษณะที่เริ่มตั้งแต่หลังคาเรือนที่อยู่สูงสุดไปยังหลังคาเรือนที่อยู่ในพื้นที่ลุ่มต่ำสุด โดยดำเนินการไปตามระดับการลดของน้ำที่ท่วมขัง

ในส่วนของการเตรียมการหรือการวางแผนของ ทุกครอบครัว ในช่วงก่อนเกิดเหตุ ได้ มีการเตรียมความพร้อมและมีแผนรองรับและแก้ไขกับปัญหาคูหาทกภัย อย่างเป็นระบบ และเป็นไปตามวงจรของวิถีชีวิตของคนในพื้นที่กลางน้ำ ซึ่งในหนึ่งปีจะมีปัญหาในลักษณะเดียวกันนี้มาเยือนทุกปี ขณะเดียวกันก็จะมีปัญหาในลักษณะนี้ที่เป็นปัญหาที่เกิดขึ้นในลักษณะวิกฤตหรือเกิดกรณีน้ำท่วมใหญ่ในทุก ๔ ปี หรือ ๑๐ ปี ทั้งนี้ก็จะเป็นไปตามวงจรของสภาวะอากาศ จากสภาพความเป็นจริงที่ชุมชนและประชาชนประสบในห้วงเวลาที่ผ่านมามีทำให้เกิดการเรียนรู้และการเตรียมการหรือการวางแผนที่เป็นไปตามแนววิถีชีวิตที่ถูกสั่งสมจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้ไกลถึงห้วงเวลาในฤดูน้ำหลาก ประชาชนและคนในชุมชนก็จะมี การเตรียมความพร้อมอย่างเป็นระบบเพื่อง่ายต่อการขนย้ายหรือการลำเลียงไปสู่ระบบการจัดเก็บในที่ปลอดภัย มีการเตรียมยานพาหนะเช่นเรือตะเข้ เรือพาย แพ หรือพาหนะที่คล้ายเรือเพื่อจะได้ใช้ในการสัญจรหรือเดินทาง รวมถึงมีการวางแผนที่จะพลิกวิกฤตหรือปัญหาคูหาทกภัยหรือน้ำท่วมให้เป็นโอกาสโดยการเตรียมเครื่องมือในการหาปลาหรือดักจับสัตว์น้ำมาทำอาหาร มาเป็นวัตถุดิบในการถนอมอาหารทั้งทำปลาร้า ปลาเกลื่อ ปลาแห้ง ปลากรอบ ปลาหมกวัน หรืออื่นๆ ซึ่งปีไหนโชคดีได้มากก็จะก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนที่จะนำไปสู่การจำหน่ายแจกหรือการแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัย ๔ ด้านอื่นๆ ต่อไปด้วย

ขณะเดียวกันในด้านการรวมตัวในชุมชน ทั้งในมิติการรวมตัวกันของคนในชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามูลเหตุกลายเป็นไปในลักษณะองค์กรทางจิตวิญญาณที่เกิดจากจิตสำนึกที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิดเป็นไปด้วยความเสียสละเพื่อชุมชนที่รักและผูกพัน ซึ่งตั้งอยู่บนฐาน ภูมิปัญญาท้องถิ่น และกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนสั่งสมมา มีการสืบสานกันรุ่นต่อรุ่น จากอาวุโสไปสู่รุ่นกลางและรุ่นใหม่ และเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และชุมชนกับชุมชนข้างเคียง ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่างให้ข้อมูลว่าในการรวมตัวกันของคนในชุมชน เพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหามูลเหตุที่เกิดขึ้นในแต่ละปีหรือแต่ละครั้งนั้นส่วนใหญ่จะเป็นไปด้วยความเสียสละ และตั้งอยู่บนพื้นฐานของจิตอาสา จิตสาธารณะ ที่จะคิดหรือทำ เพื่อชุมชนที่ตนเองรักและผูกพันมากกว่าที่จะเป็นไปตามการขับเคลื่อนของหน่วยงานภาครัฐ หรือองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และการรวมตัวกันนั้นจะเป็นการรวมตัวกันในลักษณะที่ไม่เป็นทางการที่มีลักษณะเป็นองค์กรแนวราบ มีความเสมอภาคเท่าเทียมและอาจจะมีผู้ที่มีความเหมาะสมทั้งอาจจะเป็นความอาวุโสหรือความเหมาะสมในมิติอื่นๆ ทั้งนี้เพราะเป็นเรื่องที่เป็นไปในลักษณะองค์กรทางจิตวิญญาณที่เกิดจากจิตสำนึกที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด มากกว่าที่จะเป็นไปในรูปแบบคณะกรรมการที่มีการแต่งตั้งอย่างเป็นทางการ หรือเป็นไปตามลักษณะขององค์กรแนวดิ่งที่นิยมกันในระบบราชการ

การรวมตัวหรือการจัดโครงสร้างในระดับชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหามูลเหตุในรูปแบบคณะกรรมการ ส่วนใหญ่การรวมตัวกันจะเกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนด้วยกันเอง โดยจะมีการสานต่อภารกิจ แนวคิด อุดมการณ์ ความรู้ ความเข้าใจ การปรับตัว รวมถึงการยอมรับในความเป็นธรรมชาติและภัยจากธรรมชาติ ถือเป็นภูมิปัญญาในการผนึกกำลังร่างกาย แรงใจที่ถูกสั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นต่อรุ่น ทั้งนี้ ไม่ว่าจะท่วมหรือแล้งคนในชุมชน ในภาคพื้นนี้ ก็จะมีการรวมตัวกันที่จะต่อสู้กับทุกปัญหา และส่วนหนึ่งก็มีการประยุกต์ ใช้จังหวะและโอกาสที่จะหาประโยชน์หรือสร้างอรรถประโยชน์จากสถานการณ์ต่างๆ ของปัญหา

การรวมตัวหรือ การจัดโครงสร้าง ในชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหามูลเหตุในพื้นที่กลางน้ำ ในห้วงเวลาที่ผ่านมาโดยบริบทและภูมิปัญญาชุมชนยังให้ความสำคัญและ ยึดลำดับอาวุโสและความสามารถหรือความถนัดในด้านนั้นๆ เป็นหลัก โดยคณะกรรมการชุมชนจะประชุมเพื่อทำข้อตกลงร่วมกันและระบุขอบเขตหน้าที่ความรับผิดชอบของแต่ละคนแต่ละกลุ่ม ไว้อย่างชัดเจน ในขั้นแรกจะมีการจัดบุคคลเข้าประจำการหรือทำหน้าที่ตาม ลำดับผู้ที่มีอาวุโสมาเป็นผู้รับผิดชอบ หลักในขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้ผู้อาวุโสน้อยหรือมีความรู้ ความสามารถพิเศษ ในงานนั้นๆ ได้มีโอกาสมีส่วนร่วมรับผิดชอบงาน ในแต่ละภารกิจ ทั้งนี้เพราะในชุมชนและ สังคมที่อยู่รวมกันเป็นกลุ่ม นั้น มักจะมีผู้ที่มีความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ที่แตกต่างกัน เมื่อมีการมาอยู่ร่วมกัน ด้วยความเสียสละเป็นที่ตั้ง ก็จะมีการยอมรับนับถือกันในเรื่องนี้เพื่อให้ภารกิจนั้นๆ ดำเนินไปสู่ความสำเร็จ

นอกจากนั้นการจัดการชุมชนในพื้นที่กลางน้ำยังมีรูปแบบ การรวมตัวหรือ การจัดโครงสร้างในชุมชน ในลักษณะของเครือข่าย โดยเฉพาะการเชื่อมประสานไปยังหมู่บ้านหรือ ชุมชนข้างเคียง ทั้งในรูปแบบการเชื่อมประสานในลักษณะของเครือข่ายหรือการบริหารจัดการและตั้งองค์การในเครือข่ายของการปกครองส่วนท้องถิ่นหรือผ่านกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำนัน แพทย์ประจำตำบล หรือการจัดตั้งผ่านระบบขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่จะมีสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลหรือเทศบาลประจำอยู่ทุกหมู่บ้านหรือตามเขตเลือกตั้ง เมื่อจะถึงฤดูน้ำ

หลากหลายน้ำท่วมคณะกรรมการเหล่านี้ก็จะมีการประชุม ปรึกษาหารือ และวิเคราะห์ถึงสถานการณ์ ความรุนแรงของปัญหาที่อาจจะเกิดขึ้น ก่อนที่จะประสานไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทั้ง องค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) เทศบาล หรือนายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด เพื่อขอรับการ สนับสนุนอุปกรณ์ เครื่องมือ หรืองบประมาณที่จะมาสนับสนุนการดำเนินการ ขณะเดียวกันในขณะ ที่เกิดเหตุหรือประสบปัญหาน้ำท่วมก็จะมีการประสานงานเพื่อส่งมอบส่งสนับสนุนช่วยเหลือ ทั้งน้ำดื่ม ข้าวสารอาหารแห้ง ยารักษาโรค เต็นท์ที่พักพิงชั่วคราว และอื่นๆ อยู่ตลอดเวลา เมื่อน้ำแห้งหรือน้ำ ลดก็จะประสานสนับสนุนช่วยเหลือกันในการจัดการสภาวะแวดล้อมของชุมชนให้เกิดความเป็น ระเบียบเรียบร้อย ปลอดภัยจากโรคและแมลงที่จะมารบกวน รวมถึงสนับสนุนช่วยกันในการปรับปรุง และแก้ไขระบบสาธารณูปโภคขั้นพื้นฐานให้กับมาใช้ในการได้ตามปกติด้วย

๒. การจัดการชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธกภัยในขณะที่เกิดเหตุ

จากผลสรุปวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในเรื่องของการ จัดการชุมชนในขณะที่เกิดเหตุภาวะวิกฤตหรือประสบปัญหาน้ำท่วม นั้น พบว่า ในมิติการแบ่งงานกัน ทำของคนในชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธกภัย ถือว่าเป็น ระบบ ของ การแบ่ง พะ พาะ ทาง ความคิด และ เป็น ความรับผิดชอบร่วมกันของทุกคนในชุมชน และเป็นความเสียสละของผู้มีจิตอาสา จิตสาธารณะในการทำ หน้าที่เพื่อการปกป้องผลประโยชน์ร่วมกันของสมาชิกในชุมชน ซึ่งผู้ให้ข้อมูล สำคัญต่างให้ข้อมูลว่า ในการแบ่งงานกันทำของคนในชุมชน เพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธกภัย นั้นถือเป็นพันธะทางสังคมที่จะต้องมีความร่วมแรงร่วมใจกัน ร่วมไม้ร่วมมือกัน และเป็นการตอบแทน คุณซึ่งกันและ กัน โดยผู้คนในชุมชนจะมี การแบ่งงานกันทำ ช่วยเหลือเกื้อกูลกัน มีความเสียสละ แบ่งปัน ไม่สะทกที่จะสนับสนุนด้วยแรงกายก็จะสนับสนุนด้วยแรงใจ มีการจัดหาน้ำท่าข้าวปลา อาหารไปสุกกิน ถือเป็นการแบ่งเบาความเหน็ดเหนื่อย การร่วมแรงร่วมใจใน การแก้ไขปัญหายุทธกภัย ของชุมชนร่วมกัน

ในการแบ่งงานกันทำของคนในชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธกภัย นั้นปัจจุบัน ยังมีการเปิดกว้างและเคารพใน ความหลากหลายทางความคิด แต่เมื่อมีการมาทำงานร่วมกันทุกคนก็ จะระดมความคิดเห็นเพื่อนำมาพัฒนารูปแบบหรือกระบวนการที่บรรพบุรุษได้ส่งทอดต่อมา ทั้งนี้ เนื่องจากสภาพสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และสภาพแวดล้อมในชุมชนหรือรอบชุมชนเกิดการ เปลี่ยนแปลงไป การป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธกภัยจึงมีความซับซ้อนยิ่งขึ้น ฉะนั้นการเปิดรับฟัง ความคิดเห็นใหม่ๆ ก็จะมีส่วนสนับสนุนและเติมเต็มให้การบริหารจัดการชุมชนเกิดประสิทธิภาพและ ประสิทธิภาพยิ่งขึ้น ทั้งนี้เพราะ การป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธกภัย นั้นถือเป็นความรับผิดชอบร่วมกัน ของทุกคนในชุมชน เป็นการยึดถือเอาเสมอภาคและเท่าเทียมที่จะเสียสละ ร่วมแรงร่วมใจและร่วมมือ กันเป็นที่ตั้ง และถือเป็นระบบการแบ่งพะ พาะทางความคิดของคนในชุมชน ที่ถูกส่งทอดมายังคนรุ่นหลัง ที่ทุกคนจะต้องช่วยเหลือเกื้อกูลกัน สามัคคีกัน เสียสละ ร่วมแรงร่วมใจกัน และถือเป็นกิจกรรมที่ทำ ให้คนในชุมชนได้หันมาพูดคุย แลกเปลี่ยนเรียนรู้ ร่วมทุกข์ร่วมสุขกันมากกว่าในภาวะปกติทั่วไป

ทั้งนี้จากผลสรุปวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากประเด็น ต่าง ๆ ข้างต้น พบว่า ในด้าน การตัดสินใจและ สั่งการ (Directing) ทั้งในมิติการตัดสินใจในการ ป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธกภัยชุมชนยึดถือความรับผิดชอบร่วมกันเพื่อตอบสนองความต้องการของ

ชุมชนเป็นปรากฏการณ์ทางปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกที่อาศัยอยู่ในชุมชน และตั้งอยู่บนพื้นฐานความคิดในการพึ่งตนเองโดยเฉพาะในสถาบันครอบครัว นอกจากนั้นยังเป็นการตัดสินใจที่มาจากการ เรียนรู้ตลอดชีวิตทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่างให้ข้อมูลว่า การสั่งการหรือการตัดสินใจในการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธศาสตร์ชุมชน นั้น ทุกคนในชุมชนจะ ยึดถือและดำเนินการบนพื้นฐานของ ความรับผิดชอบร่วมกันเพื่อตอบสนองความต้องการของ กันและกัน และในบางครั้งในการตัดสินใจหรือจะสั่งการในเรื่องใด ๆ ก็จะต้องอยู่บนพื้นฐานของ เรียนรู้ตลอดชีวิต หรือในชีวิตของบุคคลๆ นั้น ซึ่งอาจจะเกิดจากประสบการณ์หรือการถูกสอนสั่ง ทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการจากครั้งบรรพบุรุษ และทุกครั้งที่เกิดปัญหายุทธศาสตร์หรือปัญหาน้ำท่วมก็จะกลายเป็นปรากฏการณ์ทางชุมชนหรือสังคมที่จะนำพาให้ผู้คนในชุมชนและสังคมหันมา มี ปฏิสัมพันธ์ต่อกัน เพื่อร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือ และร่วมประเมินผลหรือประเมินสถานการณ์ ทั้งในมิติของการป้องกันและการแก้ไขปัญหายุทธศาสตร์ที่เกิดขึ้นในเชิงหน้าหรือกำลังจะเกิดขึ้นในอนาคต

การตัดสินใจและ สั่งการ ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธศาสตร์ของ คนใน ชุมชน นั้น พื้นฐานที่สำคัญก็คือการมีความคิดในการพึ่งตนเอง เป็นเบื้องต้น โดยเฉพาะในสถาบันครอบครัวที่ทุกครอบครัวจะต้องมีการเตรียมการหรือเตรียมความพร้อมในการรองรับกับความเสี่ยงหรือสถานการณ์ที่จะเกิดขึ้น โดยแต่ละ ครอบครัว จะมีการเตรียมความพร้อมและมีแผนรองรับ อย่างเป็นระบบ และเป็นไปตามวงจรของวิถีชีวิตของคนในพื้นที่กลางน้ำ ซึ่งในหนึ่งปีจะมีปัญหาในลักษณะเดียวกันนี้มาเยือนทุกปีหรือในทุก ๔ ปี หรือ ๑๐ ปี ทำให้เกิดการเรียนรู้ การเตรียมการ การวางแผน หรือการตัดสินใจที่เป็นไปตามแนววิถีชีวิตที่ถูกสั่งสมจากรุ่นสู่รุ่น ทำให้ใกล้ถึงหัวเลี้ยวในฤดูน้ำหลากผู้คนในชุมชนก็จะมีการเตรียมความพร้อมโดยการคัดแยกและเก็บทรัพย์สินหรือข้าวของอย่างเป็นระบบเพื่อง่ายต่อการขนย้ายหรือการลำเลียงไปสู่ระบบการจัดเก็บในที่ปลอดภัย มีการเตรียมยานพาหนะเช่น เรือตะเข้ เรือพาย แพ หรือพาหนะที่คล้ายเรือเพื่อจะได้ใช้ในการสัญจรหรือเดินทาง รวมถึงมีการวางแผนที่จะพลิกวิกฤตหรือปัญหายุทธศาสตร์หรือน้ำท่วมให้เป็นโอกาสโดยการเตรียมเครื่องมือในการหาปลาหรือดักจับสัตว์น้ำมาทำอาหาร มาเป็นวัตถุดิบในการถนอมอาหารทั้งทำปลาร้า ปลาเกล็ด ปลาแห้ง ปลากรอบ ปลารมควัน หรืออื่นๆ ซึ่งปีไหนโชคดีได้มากก็จะก่อให้เกิดมูลค่าทางเศรษฐกิจในระดับครัวเรือนที่จะนำไปสู่การจำหน่ายจ่ายแจกหรือการแลกเปลี่ยนเพื่อให้ได้มาซึ่งปัจจัย ๔ ด้านอื่นๆ ซึ่งทั้งหมดทั้งมวลนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานการตัดสินใจโดยคนในชุมชนทั้งสิ้น

นอกจากนั้น การตัดสินใจและ สั่งการ ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธศาสตร์ของชุมชน ยังให้ความสำคัญที่ตั้ง อยู่บนพื้นฐานในการใช้ทรัพยากรภายในชุมชน หรือที่มีตามศักยภาพส่วนบุคคลในชุมชนนั้นๆ มาสนับสนุนช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ก่อนเป็นอันดับแรกและ เป็นปัจจัยสนับสนุนหรือเกื้อหนุน เป็นหลัก หากมีแนวโน้มที่จะเกิดปัญหาในขั้นวิกฤตก็จะมีการประสานไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น อำเภอ หรือจังหวัดให้จัดหาหรือจัดซื้อสิ่งของที่จำเป็นมาสนับสนุนช่วยเหลือในขั้นต่อมาและใน การตัดสินใจในการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธศาสตร์ของชุมชน นั้นส่วนใหญ่ จะให้ความสำคัญและน้ำหนักที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ทั้งนี้เพราะเป็น กระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนที่ถูกสั่งสมมาอย่างยาวนานจนกลายเป็นวิถีชีวิตหรือวิถีประชา ที่มีระบบและเป็นกระบวนการที่ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ถือเป็นการความเข้มแข็งของชุมชนที่มีการสานต่อภารกิจ แนวคิด อุดมการณ์ ความรู้ ความเข้าใจ การปรับตัว รวมถึงการยอมรับในความเป็นธรรมชาติและภัยจากธรรมชาติ ถือ

เป็นภูมิปัญญาที่ถูกสั่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นต่อรุ่น ทั้งนี้ ไม่ว่าจะท่วมหรือแล้งคนในชุมชนก็ จะมีการเตรียมความพร้อมและ วางแผนที่จะ ตัดสินใจดำเนินการอะไร อย่างไร เพื่อที่จะให้สามารถที่จะอยู่ร่วมกับทุกปัญหาอย่างกลมกลืน และที่สำคัญที่สุดคือ ความเป็นเครือญาติในชุมชน ได้ส่งผลให้เกิดการตัดสินใจในการ ป้องกันและแก้ไขปัญหามุทกภัยเป็นไปด้วยความ เอื้ออาทร เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่และช่วยเหลือเอื้อจุนกัน ทุกคนต่างมุ่งให้ความสนใจไปหาผู้ที่เดือดร้อนในชุมชนและหมู่บ้านเป็นอันดับแรก และในทุกการตัดสินใจไม่ว่าจะก่อนเกิดปัญหา ระหว่างที่ประสบปัญหา หรือปัญหาคลี่ยคลายลงแล้ว ต่างก็มีวัตถุประสงค์หรือจุดมุ่งหมายสำคัญในการตัดสินใจก็คือการสนับสนุนช่วยเหลือกัน การยินยอมพร้อมใจกัน ร่วมแรงร่วมใจกันต่อสู้และฟันฝ่าในทุกอุปสรรคปัญหา เพื่อให้ ทุกคนรอบครัวในชุมชนและสังคมได้รับผลกระทบหรือได้รับความเสียหายน้อยที่สุดเท่าที่จะทำได้

๓. การจัดการชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามุทกภัยหลังเกิดเหตุ

จากผลสรุปวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในการติดตามและประเมินสถานการณ์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามุทกภัยของชุมชน นั้น ยังมีการสร้างความร่วมมือและเครือข่ายร่วมกันในระดับตำบลและอำเภอ ทั้งโดยมีการติดตามตรวจสอบและสำรวจสภาพแวดล้อมชุมชน การติดตามตรวจสอบเพื่อส่งมอบการสนับสนุนช่วยเหลือ และที่สำคัญในช่วงหลังจากเกิดเหตุน้ำท่วมขังในชุมชนก็จะ มีการประเมินและเร่งฟื้นฟูสภาพแวดล้อมชุมชนให้กลับมาดีดังเดิม ซึ่งผู้ให้ข้อมูลสำคัญต่างให้ข้อมูลว่า ที่ผ่านมามีการกำหนดพื้นที่เป้าหมาย อย่างชัดเจนเพื่อให้การบริหารจัดการ หรือการคลี่ยคลายปัญหาบรรลยงวัตถุประสงค์หรือเป้าหมายสูงสุด โดยเฉพาะในพื้นที่เสี่ยงซึ่งเป็น พื้นที่เป้าหมายหลัก ที่จะก่อให้เกิดความเสียหายแก่ชุมชนและสังคม คณะกรรมการชุมชนหรือส่วนงานที่เกี่ยวข้องก็จะให้ความสนใจเป็นพิเศษ มีการตรวจสอบ ติดตาม และประเมินผลในทุกชั่วโมงหรือนาทีต่อนาที

นอกจากนั้นในการฟื้นฟูและแก้ไขปัญหามุทกภัยของชุมชนหลังเกิดเหตุ คณะกรรมการชุมชนหรือผู้ที่ได้รับมอบหมายก็ จะให้ความสนใจและ มีการดำเนินการ หรือขับเคลื่อน อย่างต่อเนื่อง โดยก่อนที่จะเกิดเหตุ ก็จะมีการสำรวจสภาพแวดล้อมชุมชน โดยละเอียด มีการตรวจสอบอุปกรณ์เครื่องมือ เครื่องใช้ ยานพาหนะ หรือสิ่งสนับสนุนช่วยเหลือในการป้องกันและแก้ไขปัญหามุทกภัยอย่างเต็มที่ ประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อหาข้อมูลในการแจ้งเตือนภัย โดยเฉพาะการจัดระบบติดตามการรายงานข่าวพยากรณ์อากาศ พยากรณ์ระดับน้ำ หรือการคาดหมายกำลังลม ปริมาณน้ำฝน และพื้นที่ที่คาดว่าจะเกิด ความเสียหาย ขณะเดียวกันก็จะมีการกำหนดจุดวัด ระดับน้ำของแม่น้ำลำคลองในพื้นที่ใน บริเวณจุดเสี่ยงหรือที่คาดคะเนว่าจะเกิดน้ำท่วม ก่อนจุดอื่นๆ ในชุมชนพร้อมกับมีการ กระจายข่าวสารไปยังประชาชนในพื้นที่เพื่อประโยชน์ในการป้องกันภัยเป็นการล่วงหน้า พร้อมกันนั้นทางผู้นำท้องที่ทั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน หรือผู้ที่ได้รับมอบหมายก็จะประสานงานไปยังกองอำนาจการป้องกันภัยฝ่ายพลเรือนจังหวัด อำเภอ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ส่วนราชการ รัฐวิสาหกิจ หรือหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องซึ่งมีหน้าที่ความรับผิดชอบในการป้องกันและแก้ไขปัญหามุทกภัย

ในขณะที่เกิดเหตุ ก็จะมีการส่งมอบความช่วยเหลือไปยังประชาชนหรือครัวเรือนที่ประสบปัญหาหรือได้รับความเสียหาย โดย สนับสนุนช่วยเหลือในทุกๆ ด้าน ทั้งเรื่องอุปโภคบริโภค ข้าวสารอาหารแห้ง น้ำดื่ม ที่พักพิง ยารักษาโรค และ ให้การบำบัดรักษาผู้บาดเจ็บ หรือผู้ป่วยโดยเจ้าหน้าที่สาธารณสุขจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลหรือโรงพยาบาลชุมชนประจำอำเภอ เพื่อรักษาชีวิตผู้ได้รับบาดเจ็บในระยะแรกอย่างทันทั่วถึง รวมทั้งคณะจิตแพทย์หรือนักจิตวิทยาผู้เชี่ยวชาญที่จะเข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือในการลดทอนปัญหาความซึมเศร้าและความเครียดและอื่นๆ พร้อมกันนั้นก็จะมี การเคลื่อนย้ายทรัพย์สินของประชาชนและของทางราชการไปไว้ในที่ปลอดภัย โดยใช้กำลังร่างกายแรงใจของคนในชุมชนและ อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือนในพื้นที่และเร่ง จัดส่งเครื่องอุปโภคบริโภค น้ำดื่ม หรือ สิ่งของจำเป็นต่อการดำรงชีพเข้าไปช่วยเหลือประชาชนในพื้นที่ประสบภัยโดยเร่งด่วน ในกรณีที่เกินขีดความสามารถ ของคนในชุมชนและสังคมก็จะมี การประสานงานเพื่อ ขอรับการสนับสนุนไปยัง หน่วยงานราชการและภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง เป็นต้นว่า องค์การบริหารส่วนตำบล อำเภอ สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย ตำรวจ ทหาร หรืออื่นๆ เข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือ โดยเฉพาะการ จัดระบบการรักษาความสงบเรียบร้อย ความปลอดภัยในชุมชนที่ประสบภัย

ในส่วนของการติดตามแก้ไขปัญหายุทธศาสตร์ของชุมชนหลังเกิดเหตุ การณ์น้ำท่วม ก็จะมีการตรวจสอบและสำรวจความเสียหายทุกด้านอย่างละเอียด ทั้งด้านชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน และสิ่งสาธารณะประโยชน์ เพื่อประโยชน์ในการช่วยเหลือและเร่งฟื้นฟูสภาพแวดล้อมชุมชน ทรัพย์สินสาธารณะประโยชน์ ถนนหนทาง ตลอดจนทั้งบ้านเรือนประชาชน เพื่อให้กลับคืนสู่สภาพปกติมากที่สุด มี การซ่อมแซมส่วนที่เสียหายโดยพิจารณาเห็นว่าเป็นสิ่งที่สามารถซ่อมแซมได้ ก็จะดำเนินการโดยเร็วเพื่อให้สามารถใช้การได้ตามปกติ ในกรณีที่ไม่สามารถซ่อมแซมได้ก็จะมี การรื้อถอนออกไปเพื่อป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้น ทั้งนี้ นอกจากประชาชนในชุมชนหรือหมู่บ้านจะร่วมแรงร่วมใจกันฟื้นฟูชุมชนอันเป็นที่รักของตนแล้ว ส่วนหนึ่งทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องก็จะเข้ามาสนับสนุนช่วยเหลือและเยียวยา รวมทั้งเป็นส่วนหนึ่งในการสนับสนุนช่วยเหลือเครื่องจักรกลหนักเข้ามาปรับปรุงและพัฒนาในเรื่องโครงสร้างพื้นฐาน การขุดลอกคูคลอง ระบบการระบายน้ำ คันคลองประครองน้ำ หรือบางส่วนก็มีการจัดทำหรือจัดสร้างสันเขื่อนหรือแนวเขตป้องกันน้ำท่วมในเขตชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้ชุมชนได้รับความเสียหายจากอุทกภัยในครั้งต่อไปน้อยที่สุด ขณะเดียวกันจากประสบการณ์ที่เลวร้ายจากปัญหาอุทกภัยในครั้งที่ผ่านมา ยังเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้ประชาชนและชุมชน มีแนวคิดแผนงาน แผนปฏิบัติการ และก่อเกิดเครือข่ายที่จะ สร้างความร่วมมือร่วม แรงร่วมใจ กันทั้งในระดับตำบลและอำเภอ ในการป้องกัน การเตือนภัย การสนับสนุนช่วยเหลือ การเยียวยาหรือฟื้นฟูหากจะเกิดปัญหาอุทกภัยขึ้นในครั้งต่อไป

๔. การจัดการชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธศาสตร์เพื่อความยั่งยืน

จากผลสรุปวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ในเรื่องของการจัดการชุมชนเพื่อความยั่งยืนในการป้องกันและแก้ไขภาวะวิกฤตหรือประสบปัญหาน้ำท่วม นั้น พบว่า การทำใจยอมรับและ อยู่ร่วมกับปัญหาอุทกภัยอย่างปกติ หรือเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต และเป็นสิ่งที่จะต้องพบ ต้องเจอ จนถือว่าเป็นสิ่งที่ชีวิตนั้นขาดไม่ได้ของคนในพื้นที่กลางน้ำ ถือเป็นการป้องกัน

และแก้ไขอย่างยั่งยืนที่แท้จริง ทั้งนี้เพราะปัญหาอุทกภัยหรือปัญหาน้ำท่วมถือเป็นส่วนหนึ่งใน วิถีแห่งการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนในพื้นที่แห่งนี้ และความคุ้นชินเหล่านี้ทำให้ทุกคนไม่ได้รับรู้ว่าการเกิดกรณีน้ำหลากหรือน้ำท่วมเป็นปัญหาของชีวิต หากแต่เขาเหล่านั้นยอมรับได้ว่าการเกิดน้ำแห้ง น้ำแล้ง น้ำท่วมหรือน้ำหลาก ซึ่งอาจจะมีมากบ้าง น้อยบ้างนั้น มันเป็นวิถีชีวิตที่จะต้องประสบหรือพบเจอในรอบปี ในรอบ ๔ ปี หรือในรอบ ๑๐ ปี จนเกิดการเข้าใจและวางแผนในการดำเนินชีวิตได้อย่างไม่ติดขัด เช่น ปีนี้ท่วมหนักข้าวของหรือพืชผลทางการเกษตรอาจจะเสียหายไปบ้าง แต่ในอีก ๓ ถึง ๔ ข้างหน้าต่อไปปัญหาวิกฤตถึงจะเวียนมาเกิดซ้ำอีก และหากผ่านพ้นในปีที่ ๔ ไปแล้วยังไม่เกิดปัญหาน้ำท่วมหรือวิกฤต ก็จะเป็นเครื่องย้ำเตือนหรือเป็นกลางบอกให้ทราบว่าปัญหาน้ำท่วมหนักอาจจะขยายยาวไปถึงรอบใหม่ในปีที่ ๑๐ ซึ่งในห้วงเวลานี้ก็จะเร่งเตรียมตัวและกักตุนในหลายสิ่งหลายอย่างให้พร้อมเพื่อรองรับกับปัญหาที่จะตามมาในรอบใหม่ ถือเป็นการเข้าใจ เข้าถึง แล้วพัฒนาชีวิต ความเป็นอยู่ และชุมชนให้อยู่กับปัญหาได้อย่างเป็นปกติชีวิตนั่นเอง

สำหรับการหล่อหลอมประสบการณ์จากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ตั้งแต่ครั้งปู่ย่าตาทวดจนมาถึงปัจจุบัน บรรพบุรุษได้สอนสั่งให้ลูกหลานได้เรียนรู้ที่จะต้องเตรียมตัว เตรียมใจ และเตรียมพร้อมที่จะรองรับกับปัญหาที่เกิดขึ้น เช่น ในชุมชนบางปรอง เกาะยม แควใหญ่ เกรียงไกร แล้วไล่เรียงไปจนถึงชุมชนบางพระหลวง บางเคียน ส่วนใหญ่ปู่ย่าตาทวดก็จะพาลูกหลานสร้างบ้านบนแพไม้ไผ่หรือบนลูกบวบอีกหนึ่งหลัง พอน้ำมาก็จะขนข้าวของจากบ้านบนบกขึ้นมาไว้บนบ้านเรือนแพเพื่อแก้ไขปัญหาน้ำท่วมขัง พอน้ำลดก็จะขนข้าวของจากบ้านแพคืนกลับบ้านบนบก ส่วนบ้านแพก็จะผูกไว้ริมตลิ่งตามแนวแม่น้ำนานไว้นอนพักในช่วงหน้าแล้งร้อน ๆ ก็จะย้ายจากบ้านบนบกมานอนบ้านแพให้ชุ่มเย็นอีกทางเลือกหนึ่ง แต่ก็มีหลายครอบครัวที่เปื่อการที่จะขนข้าวของไปกลับระหว่างบ้านบนบกกับบ้านบนแพ สุดท้ายก็เลยตัดสินใจพักอาศัยถาวรบนแพเลยก็มีและส่วนหนึ่งก็ยังมีกรลากแพไปผูกพักนอนในคิ่งน้ำต่างๆ เป็นการเปลี่ยนบรรยากาศได้ด้วย ขณะเดียวกันส่วนหนึ่งยังมีการลากแพไปผูกโยงกับแพอื่น ๆ เพื่อรวมตัวกันเป็นตลาดย่านการค้าทางน้ำก็มี ซึ่งทั้งหมดนี้ถือเป็นการวางแผนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษที่เป็นรูปธรรมของคนในพื้นที่ กลางน้ำและเป็นวิถีชีวิตที่ยังหลงเหลือหลักฐานมาจนถึงปัจจุบัน

ในเรื่องของภูมิปัญญาท้องถิ่นและกระบวนการเรียนรู้ที่ชุมชนที่ถูกส่งสมมาอย่างยาวนานจนกลายเป็นวิถีชีวิตหรือวิถีประชาจนกลางเป็นการวางแผนในการเผชิญความเสี่ยงที่มีระบบและ เป็นกระบวนการที่ถูกถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น ถือเป็นการความเข้มแข็งของชุมชนที่มีการสานต่อภารกิจ แนวคิดอุดมการณ์ ความรู้ ความเข้าใจ การปรับตัว รวมถึงการยอมรับในความเป็นธรรมชาติและภัยจากธรรมชาติ ถือเป็นภูมิปัญญาที่ถูกส่งสมและถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น และที่ผ่านมามีคนที่ปึกหลักหรือถิ่นฐานอยู่ในบริเวณนี้ก็สืบสานกันมาเช่นนี้ ทั้งนี้ไม่ว่าจะท่วมหรือแล้งคนในชุมชน ในภาคพื้นนี้ก็จะมีกรเตรียมความพร้อมและ วางแผนที่จะ อยู่กับทุกปัญหา และส่วนหนึ่งก็ยังมีกรประยุกต์ ใช้จังหวะและโอกาสที่จะหา ประโยชน์หรือสร้างอรรถประโยชน์ จากสถานการณ์ต่าง ๆ ของปัญหา เช่น น้ำมาก็จะเตรียมเครื่องมือจับปลาสร้างรายได้ เป็นต้น และที่สำคัญที่สุดความเป็นเครือญาติในชุมชน ได้ส่งผลให้เกิดการวางแผนป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษเป็นไปด้วยความ เอื้ออาทร เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่และช่วยเหลือเอื้อกัน ทุกคนต่างยื่นมือไปจุดดิ่งผู้ที่เดือดร้อนในชุมชนและหมู่บ้านให้ก้าวข้ามผ่านพ้นวิกฤต มีน้อยมีมากก็แบ่งกันกิน อยู่กันด้วยความรักและสามัคคี ที่สำคัญคืออยู่ด้วยความเคารพต่อ

ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม สำหรับปัญหาความเดือดร้อนที่เกิดขึ้นในปัจจุบันนี้ส่วนหนึ่งก็เป็นเพราะคนขาดความเคารพในธรรมชาติ คนกลั่นแกล้งหรือเปลี่ยนแปลงธรรมชาติ และส่วนหนึ่งก็เพราะสังคมและชุมชนมีความหลากหลายและซับซ้อนขึ้น มีคนจากพื้นที่อื่นแหล่งอื่นเข้ามาอยู่ในชุมชนและสังคมมากขึ้น และที่สำคัญคือเพราะความเจริญทำให้คนพื้นที่อื่นและคนในชุมชนรับเอาประเพณีวัฒนธรรม หรือแนวความคิดจากพื้นที่อื่นเข้ามาประยุกต์ใช้ในสังคมมากขึ้น ทำให้ปัญหาหลากหลายที่เกิดขึ้นจากพิษผลของการไม่เข้าใจธรรมชาติ เปลี่ยนแปลงธรรมชาติ หรือรังแกธรรมชาติจึงเกิดขึ้นติดตามมา เช่น การสร้างบ้านของคนรุ่นใหม่นิยมที่จะสร้างบ้านแบบยุโรป โดยหลงลืมบ้านแบบไทยที่ยกพื้นสูงแล้วมาสร้างเป็นบ้านชั้นเดียวในพื้นที่ที่มีน้ำท่วมขังอยู่เป็นประจำ ซึ่งจะต้องมีการถมพื้นดินให้สูงขึ้นเพื่อหนีน้ำท่วม ปัญหาที่ตามมาคือทำให้พื้นที่ที่อยู่ของน้ำหรือแก้มลิงในการรองรับน้ำเริ่มแคบลงและแคบลง และเมื่อถมกันมากขึ้นก็ยิ่งก่อให้เกิดการขัดขวางทิศทางการเดินของกระแสน้ำหลากหรือน้ำไหล ต้นไม้และกอไผ่ที่เคยมีมากก็มีถูกตัดเผาทำลายเพื่อให้เกิดความโล่งแจ้ง ทำให้ไม่มีกำแพงหรือกันชนธรรมชาติในการลดแรงหรือความเขี่ยวกรากของสายน้ำ ถือเป็นการเยียบย่ำและซ้ำเติมธรรมชาติสุดท้ายธรรมชาติเลยลงโทษทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมหนักมากยิ่งขึ้นๆ ขึ้นไป

๔.๒.๓ การจัดการชุมชนเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาคอขวด

จากการศึกษาข้อมูล และข้อเท็จจริงเชิงสำรวจ (Survey Research) พื้นที่ในการจัดการชุมชน รวมถึงการป้องกันและแก้ไขปัญหาคอขวดในพื้นที่กลางน้ำ (Case Study) โดยเฉพาะในเขตพื้นที่ราบลุ่มต้นแม่น้ำเจ้าพระยา (ชุมชนเกาะยม-บางปรอง) ชุมชนริมฝั่ง แม่น้ำปิง (ชุมชนวัดคลองคราง-บึงเสนาท) ชุมชนริมฝั่ง แม่น้ำยม (ชุมชนบางพระหลวง-บางเคียน) และชุมชนริมฝั่ง แม่น้ำน่าน (ชุมชนเกรียงไกร-แควใหญ่) นำไปสู่การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) เพื่อให้ได้กรอบแนวความคิดกว้างๆ ให้เห็นถึงจุดแข็ง จุดอ่อน อุปสรรค และโอกาส และนำไปสู่การวิเคราะห์เพื่อก่อให้เกิดกรอบแนวคิดที่จะนำไปพัฒนาเป็นแบบจำลองเชิงยุทธศาสตร์ในการจัดการชุมชนกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาคอขวด ในเวทีการสนทนากลุ่ม เฉพาะ (Focus Group Discussion) จากผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๙ คน ดังแสดงในตารางที่ ๔.๑๔ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑๔ ผลการวิเคราะห์ SWOT การจัดการชุมชนในพื้นที่กลางน้ำ

กรอบการวิเคราะห์	ข้อเท็จจริง
จุดแข็ง	๑. มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติ ๒. ป้องกันและแก้ไขโดยวิถีทางตามธรรมชาติ ๓. สืบสานและสืบทอด ความคิดและความเชื่อจากรุ่นสู่รุ่น ๔. สามารถอยู่ร่วมกับปัญหาคอขวดอย่างปกติ ๕. ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นการสั่งสมองค์ความรู้ในการเผชิญความเสี่ยง ๖. สามารถพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาส ๗. สามารถใช้ประโยชน์จากสถานการณ์ของปัญหา ๘. ความเป็นเครือญาติคือพลังทางสังคม ๙. เป็นองค์การทางจิตวิญญาณที่เกิดจากจิตสำนึกที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด

กรอบการวิเคราะห์	ข้อเท็จจริง
จุดอ่อน	๑. วิธีการและนโยบายของรัฐคือจุดเปลี่ยน ๒. เมื่อรัฐหรือหน่วยงานรัฐนำ ประชาชนจะชะลอ ๓. การรวมตัวในรูปองค์การที่เป็นทางการมักจะไม่มียั่งยืน ๔. การตัดสินใจในการป้องกันและแก้ไขปัญหาของรัฐมักจะล่าช้าเพราะติดระเบียบ ๕. การพัฒนาจากโครงการภาครัฐส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีแวดล้อม
อุปสรรค	๑. การบริหารจัดการของรัฐมุ่งเป้าหมายทางสถิติ (ตัวเลขที่ดำเนินการมากกว่าคุณค่าที่เกิดขึ้น) ๒. การบริหารจัดการของรัฐไม่ค่อยจะต่อเนื่อง เพราะภัยธรรมชาติมีท่วมมีแล้งสลับกัน ๓. การบริหารจัดการของรัฐเกิดจากความรีบเร่ง ไม่สัมพันธ์สอดคล้องกับสภาพความเป็นจริง ๔. นโยบายของรัฐเปลี่ยนแปลงบ่อยและไม่ค่อยมีเสถียรภาพ ๕. การสร้างความร่วมมือและเครือข่ายร่วมกันยังเป็นเรื่องที่ทำหาย
โอกาส	๑. สร้างทัศนคติใหม่ให้อุทกภัยคือความรับผิดชอบร่วมกันของชุมชน ๒. ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน ๓. สร้างปฏิสัมพันธ์ของสมาชิกในชุมชนเพื่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อน ๔. หน่วยงานรัฐต้องถอยและคอยเป็นหน่วยสนับสนุนประชาชน ๕. นโยบายและกรอบความคิดในการจัดการปัญหาควรมาจากระดับล่างสู่ระดับบน

จากการศึกษาวิเคราะห์บริบทแห่งปัญหาผ่านข้อมูลข้อเท็จจริงที่มาจากการศึกษาวิจัยทั้งในเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพที่เป็นฐานข้อมูลที่เป็นจุดแข็ง จุดอ่อน อุปสรรค และโอกาส ซึ่งสามารถสรุปวิเคราะห์ออกมาในรูปของการพัฒนาเพื่อเป็นกรอบความคิดเชิงยุทธศาสตร์ที่จะนำไปสู่การบริหารจัดการชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำที่เป็นรูปธรรม ในรูปแบบของ โครงการ กิจกรรม หรือแนวปฏิบัติที่จะสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในชุมชนและสังคมนั้น สิ่งที่ค้นพบก็คือการคงไว้ซึ่งความเป็นอัตลักษณ์ของชุมชนที่เรียกว่าภราดรภาพหรือความเป็นพี่เป็นน้อง และตั้งอยู่บนพื้นฐานของความมีพรหมวิหารธรรมที่ดีต่อกัน กล่าวคือ มีความเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พร้อมทั้งจะเสียสละประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวม มีความกรุณาที่เปี่ยมด้วยจิตอาสา จิตสาธารณะ ช่วยเหลือเกื้อกูล ผ่อนหนักเป็นเบาช่วยกัน ความมีมุทิตาที่ยินดีกับผู้ที่บ้านเรือนยังไม่ถูกน้ำท่วมขณะเดียวกันผู้ที่บ้านเรือนไม่ถูกท่วมก็ยินดีที่เห็นผู้ที่ถูกท่วมได้รับการสนับสนุนช่วยเหลือทั้งจากชุมชนและจากภาครัฐ พร้อมกันนั้นยังตั้งอยู่บนพื้นฐานของภูมิปัญญาเบ็ดเตล็ด คือ สามารถยอมรับกับปัญหาวิกฤตได้โดยเป็นทุกข์ร้อนน้อยที่สุด ขณะเดียวกันก็ปรับประยุกต์วิถีชีวิตให้สอดคล้องกับสถานการณ์โดยการปรับเปลี่ยนวิถีให้เป็นโอกาส เมื่อน้ำมาปลาก็มาฉะนั้นก็จะมีมาตรการเตรียมเครื่องมือดักจับสัตว์น้ำเพื่อนำมาสู่การจัดเก็บเป็นคลังอาหารและเป็นรายได้เสริม ทั้งปลาสาม ปลาจ่อม ปลาร้า ปลากรอบ ปลาแห้ง เป็นต้น ทั้งนี้การจัดการเชิงกลยุทธ์ที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของอัตลักษณ์แห่งชุมชนในพื้นที่กลางน้ำนั้น คณะผู้วิจัยขอสรุปวิเคราะห์เพื่อให้เห็นประเด็นเชิงกลยุทธ์ที่จะนำไปสู่การพัฒนาเป็นนโยบาย โครงการ กิจกรรม ใน การสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จากผู้เชี่ยวชาญ ดังรายละเอียดในตารางที่ ๔.๑๕ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑๕ การวิเคราะห์การจัดการชุมชนในพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์

SWOT MATRIX	Strengths	Weaknesses
Opportunities	SO Strategies (ทำทันที) - สนับสนุน ส่งเสริมให้เกิด การเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการป้องกันและแก้ไขโดยวิถีทางตามธรรมชาติ - สนับสนุน ส่งเสริม ให้เกิดการ สืบสานและสืบทอดความคิด ความเชื่อจากรุ่นสู่รุ่นเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน - สนับสนุน ส่งเสริม ให้เกิดการอนุรักษ์ ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเป็น ภูมิคุ้มกัน ในการเผชิญกับปัญหา - สนับสนุน ส่งเสริม ให้เกิด พลังในการขับเคลื่อน ชุมชนและ พลิกวิกฤติให้เป็นโอกาส - สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาองค์การทางจิตวิญญาณที่เกิดจากความเป็นเครือญาติเพื่อจิตสำนึกที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด	WO Strategies (เติมเต็ม) - ริเริ่มในการ สร้างกรอบความคิด ใหม่ให้อุทกภัยคือความรับผิดชอบร่วมกันของชุมชนและภาครัฐ - ริเริ่มให้รัฐสนับสนุนและ ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน - ควรริเริ่มให้รัฐสนับสนุน สมาชิกในชุมชนทำงานร่วมกัน เพื่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อน - ควรริเริ่มให้ หน่วยงานรัฐต้อง ปรับลดระเบียบและขั้นตอนเพื่อให้ภาคประชาชนสามารถขับเคลื่อนได้ง่ายขึ้น - ควรริเริ่มในการเปิดรับแนว นโยบายและกรอบความคิดมาจากระดับล่าง หรือประชาชนมากขึ้น
Threats	ST Strategies (ริเริ่ม) - สร้างรูปแบบการบริหารจัดการของรัฐ แนวใหม่ควร มุ่งเป้าหมายทาง คุณค่ามากกว่าตัวเลขสถิติ - สร้างรูปแบบ การบริหารจัดการของรัฐ จะต้องสอดคล้องกับวิถีธรรมชาติ และวิถีของชุมชน - สร้างรูปแบบการบริหารจัดการของรัฐ ต้องเกิดจาก การ สืบสานและสืบทอด อย่างต่อเนื่อง - สร้างเสถียรภาพนโยบายของรัฐ ให้ตั้งอยู่บนฐานแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น - สร้างความร่วมมือและเครือข่าย ในการจัดการปัญหาของชุมชนบนฐานของ ความเป็นเครือญาติ	WT Strategies (ทบทวน) - ทบทวนนโยบายของรัฐ เพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับบริบททางปัญหา - ทบทวนที่จะให้หน่วยงานของ รัฐเป็นหน่วยนำ และควรส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมมากกว่าที่เป็นอยู่ - ทบทวน การบริหารจัดการใน รูปแบบองค์การที่เป็นทางการ หรือองค์การแนวตั้ง ให้เป็นองค์การแนวราบมากขึ้น - ทบทวนระเบียบและขั้นตอนในการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อให้ทันต่อสภาพปัญหาและสถานการณ์ - ทบทวนโครงการ พัฒนาจากภาครัฐให้สัมพันธ์และสอดคล้องกับ วิถีแวดล้อมของชุมชน

จากการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จากผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๙ คน เพื่อหาข้อสรุปในการบริหารจัดการชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย พบว่า หลายฝ่ายมองว่าปัญหาอุทกภัยในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์นั้นส่วนใหญ่ถือเป็น ภาวะวิกฤติ (Crisis) ที่เกิดขึ้น บางครั้งก็เป็นไป อย่างที่คาดคิด หรือในบางครั้งก็ ไม่คาดคิดว่าจะเกิดก็กลับเกิดขึ้น ขณะเดียวกัน

บางครั้งก็มีการประเมินกันไว้ว่าจะไม่มีความรุนแรง แต่ในความเป็นจริงกลับมีความรุนแรงหรือท่วมซังอย่างยาวนาน ซึ่งเป็นปรากฏการณ์ที่ส่งผลกระทบกับทุกสาขาวิชาชีพในชุมชนนั้นๆ เพราะเมื่อชุมชนเกิดวิกฤติการณ์ จากปัญหาอุทกภัยเกิดขึ้น วิกฤติการณ์นั้นก็จะเกิดผลกระทบต่อ ชุมชน ฉะนั้นในการป้องกันและแก้ไขชุมชน นั้นจะต้องดำเนินการบริหารภาวะวิกฤติ (Crisis Management) ที่เกิดขึ้นให้ได้โดยเร็ว และการจัดการโดยอาศัยวิธีการต่างๆ เพื่อคลี่คลายเหตุการณ์รุนแรงที่เกิดขึ้นให้เข้าสู่ภาวะปกติ รวมถึงการปฏิบัติการช่วยเหลือผู้ประสบภัย บรรเทาภัยและการฟื้นฟูอื่น ๆ หลังเกิดวิกฤติด้วย

ในการบริหาร จัดการ ภาวะวิกฤติ จากปัญหาอุทกภัยนั้น สิ่งที่ชุมชน จะต้องดำเนินการอย่างเร่งด่วนควบคู่กันไปด้วยก็คือการเร่งกระจายข่าวสารให้ประชาชนในชุมชนให้ได้รับทราบโดยเร็ว ซึ่งถือเป็นส่วนหนึ่งของการบริหารจัดการในภาวะวิกฤติที่ จะมีผลต่อความน่าเชื่อถือศรัทธาของ ชุมชน ทั้งนี้จะต้องมีการบูรณาการ หลักการบริหารภาวะวิกฤติที่มีประสิทธิภาพ และที่ผ่านมาก็ ได้รับการยอมรับในนานาอารยประเทศว่ามีการประยุกต์ใช้แล้วเกิดทั้งประสิทธิภาพและประสิทธิผล คือ หลัก 2P2R ซึ่งประกอบด้วยหลักการเตรียมพร้อม (Preparation) หลักการป้องกัน (Prevention) หลักการจัดการหรือตอบสนองต่อภัย (Response) และหลักการฟื้นฟู (Recovery) โดยทั่วไปมองว่า หลัก 2P คือ การดำเนินการก่อนเกิดวิกฤติ ส่วนหลัก 2R คือเครื่องมือในการขับเคลื่อนในระหว่างการเกิดภาวะวิกฤติและภายหลังการเกิดวิกฤติ ดังนี้

การเตรียมพร้อม (Preparation) ในการเผชิญกับภาวะวิกฤติจากปัญหาอุทกภัย ผู้นำชุมชนจะต้องมีเชื่อ ว่าภาวะวิกฤติจากปัญหาอุทกภัยนั้น สามารถเกิดขึ้นได้ ทุกเมื่อในช่วงฤดูฝน โดยเฉพาะในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ซึ่งมีสภาพภูมิประเทศเป็นแอ่งกระทะในช่วงกึ่งกลางของจังหวัด และเป็นศูนย์รวมของแม่น้ำ ๔ สายสำคัญที่ไหลมาบรรจบกัน (ปิง วัง ยม น่าน) มาประสานเป็นแม่น้ำเจ้าพระยา เช่นในกรณีน้ำท่วมใหญ่ในปี ๒๕๕๔ ที่มีการท่วมซังนานนับ ๓ เดือน ดังนั้นจึงต้องมีการเตรียมความพร้อมในการบริหาร จัดการภาวะวิกฤติ ด้วยการวางแผน หรือกลยุทธ์ไว้ล่วงหน้าและ เมื่อเกิดเหตุการณ์คับขันก็สามารถที่จะนำมาประยุกต์ ใช้ได้ทันทีเมื่อเกิด ภาวะวิกฤติ ไม่ว่าจะเป็น การเตรียมปัจจัยในการทำงาน 4Ms ได้แก่ บุคลากร (Man) งบประมาณ (Money) เครื่องมืออุปกรณ์ อาคาร สถานที่ หรือยานพาหนะในการขนย้าย (Material) และระบบหรือกลไกในการบริหารจัดการ (Management) ทั้งการกำหนดหน้าที่ การกำหนดกระบวนการและ ขั้นตอนในการปฏิบัติงานเพื่อให้เกิดความชัดเจน เข้าใจที่ตรงกัน และขับเคลื่อนดำเนินการให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน

เมื่อเตรียมความพร้อมเสร็จแล้ว ขั้นตอนต่อไป จะต้องสร้างระบบหรือแนวทางใน การป้องกัน (Prevention) ล่วงหน้า ทั้งนี้เพื่อกำจัดจุดอ่อน เพิ่มจุดแข็ง อุดรูรั่ว หรืออุปสรรคปัญหาในทุกวิถีทางที่อาจจะเกิดขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้การดำเนินการป้องกันและแก้ไขภาวะวิกฤติจากปัญหาอุทกภัยให้เป็นไปตามแผนที่วางไว้ ขณะเดียวกันควรที่จะมี การคาดการณ์ล่วงหน้าทั้งระดับเลวร้ายที่สุด (Worst case scenario) จนถึงเบาบางที่สุด ต่อสภาพปัญหาหรือภาวะวิกฤติต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นด้วย จากนั้นผู้นำชุมชนหรือหน่วยงานภาครัฐที่เกี่ยวข้องควรที่จะมีการกำหนดให้เกิด กระบวนการ ชักซ้อมหรือเตรียมการในทุกระดับ ทั้งการ ชักซ้อมที่เกิดขึ้นแบบประชุมชี้แจง หรือวางแผนบนโต๊ะ (Table Top Exercise) การชักซ้อมที่เกิดขึ้นโดยการกำหนดหน้าที่ (Functional Exercise) หรือแยกกลุ่ม กระจายกลุ่มกันไปชักซ้อมย่อยเป็นจุด ๆ หรือบางครั้งอาจจะมีเวลาหรือโอกาสเอื้ออำนวยก็ควรที่จะมีการชักซ้อมแบบเต็มรูปแบบ (Full Scale Exercise) หรือการชักซ้อมใหญ่เสมือนจริง ทั้งนี้ในขั้นตอนการ

ชักซ้อมหรือการเตรียมความพร้อม ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤตในลักษณะนี้ ถือเป็นสิ่งที่ผู้นำชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะ ต้องกระทำให้เกิดขึ้นมากที่สุด เพื่อสร้างความเข้าใจให้เกิดขึ้นในชุมชน โดยทุกคนใน ชุมชนจะได้ ทราบแนวคิด ทิศทางของ ชุมชน หรือข่าวคราว ความเคลื่อนไหวของชุมชนอย่างต่อเนื่อง รวมทั้งยังเป็นการกระตุ้นให้ชุมชนเกิดการติดตามข้อมูลข่าวสารความเคลื่อนไหวของปัญหาภาวะวิกฤตอย่างใกล้ชิด ขณะเดียวกัน ผู้นำชุมชนหรือคณะกรรมการชุมชน ทุกคนในชุมชน จะต้องเป็น แกนนำ ในการสร้างความเข้าใจ ที่ดีให้เกิดขึ้น กับคนในชุมชนหรือภาคีเครือข่าย ตลอดจนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องเพื่อที่จะได้ร่วมมือกันป้องกันและแก้ไขอย่างเต็มศักยภาพ เมื่อเกิดภาวะวิกฤติ

เมื่อชุมชนเตรียมความพร้อมและป้องกันแล้ว แต่ยังเกิดภาวะวิกฤติ จากปัญหาอุทกภัย เกิดขึ้นอีก ผู้นำชุมชนหรือผู้รับผิดชอบ จะต้องรีบดำเนินการ จัดการหรือตอบสนอง (Response) ต่อการแก้ไขปัญหอย่างรวดเร็ว ซึ่งการตอบสนองหรือ การรับมือกับภาวะวิกฤตจากปัญหาอุทก ภัย โดยจะต้องดำเนินการ ยึดหลักการเร่งระงับ การกำกับ ควบคุม และ เร่งขจัดปัญหาที่เกิดขึ้น อย่างรวดเร็ว ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเสียหายหรือสูญเสียชีวิตและทรัพย์สินให้น้อยที่สุด นอกจากนั้นควรที่จะมี การทำงานเชิงรุกในขณะที่เกิดภาวะวิกฤติ กล่าวคือ จะต้องทำงานด้วยความรวดเร็ว มีความต่อเนื่อง และ มีการปรับกลยุทธ์ตามสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลง สุดท้ายเมื่อวิกฤติการณ์ผ่านไป ชุมชนและส่วนงานที่เกี่ยวข้องรวมถึงประชาชนจะต้องร่วมด้วยช่วยกันทำ การฟื้นฟู (Recovery) หลังเกิดภาวะวิกฤติ จากปัญหาอุทกภัย และ จะต้องทำการชี้แจงสิทธิในการช่วยเหลือฟื้นฟูให้ผู้ได้รับผลกระทบทราบ พร้อมยอมรับถึงข้อผิดพลาด บางประการหรือบางจุด ที่ไม่สามารถที่จะป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิด ขึ้นได้อย่างทันท่วงที ขณะเดียวกันก็จะต้องมีการทบทวนอุปสรรคปัญหาเพื่อการสร้างแนวทางหรือรูปแบบ ในการป้องกันและแก้ไข ทั้งนี้เพื่อที่ จะไม่ยอมให้เกิดปรากฏการณ์แบบเดิม กันนี้เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำ อีก ในอนาคต ดังแสดงกรอบความคิดใน แบบจำลองเชิงกลยุทธ์ใน การจัดการชุมชน กับการป้องกันและแก้ไขปัญหามหาภัย ตามตาราง ๔.๙ ดังนี้

ตารางที่ ๔.๑๖ แบบจำลองเชิงกลยุทธ์ใน การจัดการชุมชน เพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหามหาภัย

สถานการณ์	ระบบการบริหารจัดการ	การจัดการเชิงกลยุทธ์
ก่อนเกิดเหตุ 2P Preparation และ Prevention	การวางแผน (Planning)	๑. ขับเคลื่อนนโยบายของรัฐเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับบริบททางปัญหา ๒. ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหามหาภัย ๓. จัดวางรูปแบบการบริหารจัดการในชุมชนให้เป็นรูปแบบองค์การแนวราบ ๔. ลดระเบียบและขั้นตอนในทางภาครัฐเพื่อให้เกิดสอดคล้องกับปัญหา ๕. มุ่งพัฒนาโครงการที่สัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีแวดล้อมของชุมชน
	หน่วยงานหรือองค์กร ที่รับผิดชอบ	ชุมชน / ผู้นำชุมชน / ประชาชน / องค์กรภาคประชาชน / อปท. /

สถานการณ์	ระบบการบริหารจัดการ	การจัดการเชิงกลยุทธ์
	(Organizing)	หน่วยงานภาครัฐ
	การกำหนดภารกิจ หน้าที่ (Staffing)	๑. สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามวิถีทางตาม ธรรมชาติเพื่อการอยู่ร่วมกับธรรมชาติ ๒. สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการสืบสานและสืบทอดความคิด ความ เชื่อ จากรุ่นสู่รุ่นเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน ๓. สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อเป็น ภูมิคุ้มกันในการเผชิญกับปัญหา ๔. สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนชุมชนและพัฒนา รูปแบบหรือแนวทางในการพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาส ๕. สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาองค์การทางจิตวิญญาณที่เกิด จากจิตสำนึกที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด
	การตัดสินใจหรือ สั่ง การ (Directing)	ผู้นำชุมชน / ผู้นำท้องที่ / ผู้นำท้องถิ่น / ประชาชน / ผู้แทน หน่วยงานภาครัฐ
	การติดตามประเมินผล (Controlling)	การติดตาม / การสอบถาม / การสังเกต / การสังเกตแบบมีส่วนร่วม / แบบประเมินผล / แบบสอบถาม / การร่วมลงประชามติ
ระหว่างเกิดเหตุ จะต้อง ตอบสนอง (Response)	การวางแผน (Planning)	๑. อุทกภัยคือความรับผิดชอบร่วมกัน ๒. อุทกภัยคือการเรียนรู้ตลอดชีวิต ๓. สมาชิกในชุมชนคือพลังในการขับเคลื่อนแก้ไขปัญหา ๔. หน่วยงานรัฐต้องปรับลดระเบียบและขั้นตอนเพื่อให้ขับเคลื่อน ได้ง่ายขึ้น ๕. หน่วยงานรัฐต้องทุ่มสรรพกำลังอย่างเต็มที่เพื่อการกอบกู้วิกฤต แห่งปัญหา
	หน่วยงานหรือองค์กร ที่รับผิดชอบ (Organizing)	ประชาชน / ผู้มีส่วนได้เสีย / ผู้นำชุมชน / ผู้นำท้องที่ / ผู้นำท้องถิ่น / ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ
	การกำหนดภารกิจ หน้าที่ (Staffing)	๑. จัดตั้งศูนย์บัญชาการหรือศูนย์อำนวยการแก้ไขปัญหาฉุกเฉิน ชุมชน ๒. ประชาสัมพันธ์ข้อมูลแก่ประชาชนในพื้นที่เพื่อให้พร้อมรับกับ ภาวะวิกฤต ๓. จัดเตรียมความพร้อมเครื่องมืออุปกรณ์เพื่อช่วยเหลือผู้ประสบภัย ในทันที ๔. ประสานงานกับทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อการ สนับสนุนช่วยเหลือ ๕. เร่งขุดลอกลำคลองและเพิ่มช่องทางในการระบาย น้ำออกจาก ชุมชน

สถานการณ์	ระบบการบริหารจัดการ	การจัดการเชิงกลยุทธ์
		๖. จัดสร้างเพิงพักหรือที่พักสำรองกรณีที่มีการอพยพประชาชนไปอยู่ที่สูง ๗. ทำการอพยพประชาชนในพื้นที่เสี่ยงหรือจุดอันตราย ๘. จัดชุดเจ้าหน้าที่ปฐมพยาบาลในกรณีที่มีบาดเจ็บหรือเจ็บป่วย ๙. สนับสนุนเครื่องยังชีพทั้งข้าวสารอาหารแห้ง
	การตัดสินใจหรือสั่งการ (Directing)	ผู้นำชุมชน / ผู้นำท้องที่ / ผู้นำท้องถิ่น / ประชาชน / ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ
	การติดตามประเมินผล (Controlling)	การติดตาม / การสอบถาม / การสังเกต / การสังเกตแบบมีส่วนร่วม / แบบประเมินผล / แบบสอบถาม / การร่วมลงประชามติ
หลังเกิดเหตุจะต้องทำการฟื้นฟู (Recovery)	การวางแผน (Planning)	๑. การบริหารจัดการของรัฐที่มุ่งเน้นเป้าหมายทางคุณค่ามากกว่าทางสถิติ ๒. ปรับประยุกต์รูปแบบการบริหารจัดการของรัฐที่สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติและวิถีของชุมชน ๓. การบริหารจัดการของรัฐต้องเกิดจากการสืบสานและสืบทอดอย่างต่อเนื่อง ๔. สร้างเสถียรภาพนโยบายของรัฐให้ตั้งอยู่บนฐานแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น ๕. สร้างความร่วมมือและเครือข่ายในการจัดการปัญหาของชุมชนบนฐานของความเป็นเครือญาติ
	หน่วยงานหรือองค์กรที่รับผิดชอบ (Organizing)	ชุมชน / ผู้นำชุมชน / ประชาชน / องค์กรภาคประชาชน / อปท. / หน่วยงานภาครัฐ
	การกำหนดภารกิจหน้าที่ (Staffing)	๑. ติดตามการให้การช่วยเหลือผู้ประสบภัยทั้งทางร่างกายและจิตใจ ๒. ติดตามต่อเนื่องถึงการปรับปรุงแก้ไขสภาพแวดล้อมในชุมชน ๓. จัดวางมาตรการในการฟื้นฟูจุดเสี่ยง จุดอันตราย ให้เกิดความมั่นคงเข้มแข็ง ๔. ทบทวนระเบียบ ข้อบังคับ หรือเงื่อนไขของภาครัฐเพื่อความยืดหยุ่น ๕. ปรับประยุกต์การนำเทคโนโลยีเข้ามาสนับสนุนในการเตือนภัย การระงับภัย และการบริหารจัดการ
	การตัดสินใจหรือสั่งการ (Directing)	ผู้นำชุมชน / ผู้นำท้องที่ / ผู้นำท้องถิ่น / ประชาชน / ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ
	การติดตามประเมินผล (Controlling)	การติดตาม / การสอบถาม / การสังเกต / การสังเกตแบบมีส่วนร่วม / แบบประเมินผล / แบบสอบถาม / การร่วมลงประชามติ

สถานการณ์	ระบบการบริหารจัดการ	การจัดการเชิงกลยุทธ์
การป้องกันและแก้ไขอย่างยั่งยืน (Sustainable)	การวางแผน (Planning)	๑. การสร้างจิตสำนึกและความรับผิดชอบร่วมกันของชุมชน ๒. การเรียนรู้ตลอดชีวิต เกี่ยวกับปัญหา อุทกภัย และการอยู่ร่วมกับปัญหาอุทกภัยอย่างเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา ๓. การสร้างจิตสำนึกร่วมกันในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ๔. การปรับลดระเบียบและขั้นตอนภาครัฐเพื่อการขับเคลื่อนป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ๕. การบริหารจัดการ ภาครัฐที่มุ่งเน้นตัวชี้วัดเชิงคุณค่าที่สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติและวิถีของชุมชน ๖. การสร้างความร่วมมือและเครือข่ายในการจัดการปัญหาของชุมชนบนฐานของความเป็นเครือญาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น
	หน่วยงานหรือองค์กรที่รับผิดชอบ (Organizing)	ชุมชน / ผู้นำชุมชน / ประชาชน / องค์กรภาคประชาชน / อปท. / หน่วยงานภาครัฐ
	การกำหนดภารกิจหน้าที่ (Staffing)	๑. จัดกิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกและความรับผิดชอบร่วมกันในทุกชุมชน ๒. สร้างชุดความรู้เกี่ยวกับปัญหา อุทกภัย และการอยู่ร่วมกับปัญหาอุทกภัย ๓. จัดกิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ๔. ทบทวนและแก้ไข ระเบียบและขั้นตอน ในองค์กรของรัฐเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ๕. ปรับปรุงหลักเกณฑ์หรือตัวชี้วัดในโครงการพัฒนาของรัฐให้สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติและวิถีของชุมชน ๖. จัดกิจกรรมเสริม สร้างความร่วมมือและเครือข่ายในการจัดการปัญหาของชุมชนบนฐานภูมิปัญญาท้องถิ่น
	การตัดสินใจหรือสั่งการ (Directing)	ผู้นำชุมชน / ผู้นำท้องที่ / ผู้นำท้องถิ่น / ประชาชน / ผู้แทนหน่วยงานภาครัฐ
	การติดตามประเมินผล (Controlling)	การติดตาม / การสอบถาม / การสังเกต / การสังเกตแบบมีส่วนร่วม / แบบประเมินผล / แบบสอบถาม / การร่วมลงประชามติ

สำหรับ ประเด็นเชิงกลยุทธ์ในการจัดการชุมชน กับ การป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ นั้นข้อสรุปจากเวทีการสนทนากลุ่ม (Focus Group Discussion) จากผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๙ คน ได้ข้อสรุปดังต่อไปนี้

กลยุทธ์ที่ ๑ ด้านการป้องกันก่อนเกิดอุทกภัย

กลยุทธ์ที่ ๒ ด้านการแก้ไขสถานการณ์ระหว่างประสบอุทกภัย

กลยุทธ์ที่ ๓ ด้านการเยียวยาและฟื้นฟูหลังประสบอุทกภัย

กลยุทธ์ที่ ๔ ด้านการบูรณาการเพื่อความยั่งยืน

กลยุทธ์ที่ ๑. ด้านการป้องกันก่อนเกิดอุทกภัย

การจัดการชุมชนกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษก่อนเกิดอุทกภัย นั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ตลอดจนทั้งส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันดำเนินการก็คือ

๑. ขับเคลื่อนนโยบายของรัฐที่สัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีแวดล้อมของชุมชน และลดระเบียบและขั้นตอนในทางภาครัฐเพื่อให้สอดคล้องกับบริบททางปัญหา

๒. สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตตามวิถีทางตามธรรมชาติ บนพื้นฐานมีส่วนร่วมร่วมในการป้องกันปัญหามลพิษจากฐานสู่ฐานเพื่อการแก้ไขปัญหายั่งยืน

๓. ปลุกจิตสำนึกที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิด และการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อ เสริมสร้างภูมิคุ้มกันที่เข้มแข็งในการเผชิญกับปัญหา

๔. จัดรูปแบบการบริหารจัดการในชุมชนให้เป็นรูปแบบองค์การแนวราบ เพื่อก่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนชุมชน

๕. จัดเตรียมอุปกรณ์ เครื่องมือ และทรัพยากรสนับสนุนที่จำเป็นในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ เช่น เครื่องสูบน้ำ เครื่องจักรกล ยานพาหนะ เป็นต้น

การจัดการชุมชนกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษก่อนเกิดอุทกภัย มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริม โดยชุมชนหรือทางภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรม ที่จัดขึ้นเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๒. ด้านการแก้ไขสถานการณ์ระหว่างประสบอุทกภัย

การจัดการชุมชนกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ระหว่างที่ประสบ อุทกภัย นั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ตลอดจนทั้งส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันดำเนินการก็คือ

๑. ชุมชนและส่วนงานที่เกี่ยวข้องร่วมกัน จัดตั้งศูนย์บัญชาการหรือศูนย์อำนวยการแก้ไขปัญหามลพิษของชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษทางอุทกภัย

๒. เร่งประชาสัมพันธ์ข้อมูล ข่าวสาร แก่ประชาชนในพื้นที่เพื่อให้ ทราบข่าวความเคลื่อนไหวและความรุนแรงของปัญหา เพื่อจะได้เตรียมความพร้อมในการรองรับกับภาวะวิกฤต

๓. สนับสนุนช่วยเหลือกันในการ จัดเตรียมความพร้อมเครื่องมืออุปกรณ์ เช่น เครื่องสูบน้ำ เครื่องจักรกล ยานพาหนะ เพื่อสนับสนุนช่วยเหลือผู้ประสบภัยในทันทีที่เกิดเหตุ

๔. เร่งประสานงานกับทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในพื้นที่ รวมถึงส่วนงานราชการ องค์กรภาคเอกชน มูลนิธิ สมาคม เพื่อขอรับการสนับสนุนช่วยเหลือในกรณีเร่งด่วน

๕. เร่งขุดลอกลำคลองและเพิ่มช่องทางในการระบายน้ำออกจากชุมชน รวมถึงการสร้างแนวป้องกันในจุดเสี่ยงหรือจุดอันตรายในชุมชน

๖. ดำเนินการ จัดสร้าง ศูนย์พักพิงเพื่อรองรับประชาชนใน กรณีที่มีการอพยพ จากพื้นที่ วิกฤตไปอยู่ในจุดที่ปลอดภัย

๗. สนับสนุนและร่วมมือกันส่วนงานที่เกี่ยวข้องในการ อพยพประชาชนในพื้นที่เสี่ยงหรือ พื้นที่อันตรายไปยังพื้นที่ปลอดภัยหรือศูนย์พักพิงที่ได้เตรียมไว้

๘. จัดชุดเจ้าหน้าที่ หรือขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานในสังกัดกระทรวงสาธารณสุข เพื่อเข้ามามีทำการรักษาพยาบาลในกรณีที่ได้รับบาดเจ็บ กรณีเจ็บป่วย หรือเกิดความเครียดจากปัญหา

๙. เร่งส่งมอบความช่วยเหลือทั้งข้าวสารอาหารแห้ง ยารักษาโรค หรืออื่นๆ ที่จำเป็น การจัดการชุมชนกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษระหว่างที่ประสบปัญหา มลพิษ มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริม โดยชุมชนหรือทางภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๓. ด้านการเยียวยาและฟื้นฟูหลังประสบอุทกภัย

การจัดการชุมชนกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ หลังประสบอุทกภัยนั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ตลอดทั้งส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันดำเนินการก็คือ

๑. จัดชุดปฏิบัติการหรือทีมงานในการ ติดตามให้การช่วยเหลือผู้ประสบภัยทั้งทางร่างกายและจิตใจ

๒. จัดชุดปฏิบัติการหรือทีมงานในการ ปรับปรุงแก้ไขสภาพแวดล้อมในชุมชน อย่างต่อเนื่อง เพื่อปรับปรุงพัฒนาให้จุดอ่อนกลับกลายเป็นจุดแข็ง

๓. จัดวางมาตรการเพื่อขอรับการสนับสนุนจากทางภาครัฐในการฟื้นฟูหรือแก้ไขจุดเสี่ยงจุดอันตราย เพื่อให้เกิดความมั่นคงเข้มแข็งในอนาคต

๔. ประชุม สัมมนาเพื่อ ทบทวนระเบียบ ข้อบังคับ หรือเงื่อนไขของภาครัฐเพื่อ ปรับประยุกต์ให้สอดคล้องกับสถานการณ์และเวลา เพื่อให้เกิดความยืดหยุ่นมากกว่าที่ผ่านมา

๕. ปรับประยุกต์ วิธีการบริหารจัดการโดย การนำเทคโนโลยีเข้ามาสนับสนุนในการ แจ้งเตือนภัย การบริหารสถานการณ์ที่เป็นสาธารณ ภัย และการบริหารจัดการ ที่เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล

การจัดการชุมชนกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษก่อนเกิดอุทกภัย มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริม โดยชุมชนหรือทางภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๔. ด้านการบูรณาการเพื่อความยั่งยืน

การจัดการชุมชนกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ อย่างยั่งยืนนั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ตลอดทั้งส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันดำเนินการก็คือ

๑. สร้างจิตสำนึกร่วมกันในชุมชนและผู้คนทุกเพศทุกวัยว่า อุทกภัยคือความรับผิดชอบร่วมกัน

๒. ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเกี่ยวกับปัญหาอุทกภัยและการอยู่ร่วมกับปัญหาอุทกภัยอย่างเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา

๓. สร้างจิตสำนึกร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชนเพื่อเสริมสร้างพลังในการขับเคลื่อนเพื่อการแก้ไขปัญหามลพิษ

๔. หน่วยงานรัฐจะต้องทุ่มสรรพกำลังอย่างเต็มที่ และปรับลดระเบียบและขั้นตอนในการทำงานเพื่อให้ขับเคลื่อนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษได้ง่ายขึ้นและสะดวกขึ้น

๕. หน่วยงานรัฐจะต้องการบริหารจัดการที่มุ่งเน้นเป้าหมายทางคุณค่าที่สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติและวิถีของชุมชนมากกว่าที่จะเน้นสถิติข้อมูลหรือตัวเลขทางงบประมาณ

๖. ชุมชนจะต้อง สร้างความร่วมมือและเครือข่ายในการจัดการปัญหาของชุมชนบนฐานของความเป็นเครือญาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น

การจัดการชุมชนกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ อย่างยั่งยืน มี ตัวชี้วัด คือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริม โดยชุมชนหรือทางภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรม ที่จัดขึ้นเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในชุมชน

กล่าวโดยสรุป จากการเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) การเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) และการสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) จากผู้เชี่ยวชาญรวมถึงผู้แทนจากหน่วยงานภาครัฐและประชาชน แล้วสังเคราะห์พัฒนาเป็นกลยุทธ์ในการจัดการชุมชนกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ใน ๔ กลยุทธ์สำคัญ ประกอบด้วย กลยุทธ์ที่ ๑ ด้านการป้องกันก่อนเกิดอุทกภัย กลยุทธ์ที่ ๒ ด้านการแก้ไขสถานการณ์ระหว่างประสบอุทกภัย กลยุทธ์ที่ ๓ ด้านการเยียวยาและฟื้นฟูหลังประสบอุทกภัย และกลยุทธ์ที่ ๔ ด้านการบูรณาการเพื่อความยั่งยืน ทั้งนี้สามารถนำมาประมวลและ สรุปในภาพรวมเป็นองค์ความรู้ที่ ได้จากการวิจัยดัง แผนภาพที่ ๔.๒ ดังนี้

๔.๓ การประยุกต์ใช้หลักพุทธจิตวิทยาในการเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบปัญหาอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ

ในการประยุกต์ใช้หลักพุทธจิตวิทยาในการเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบปัญหาอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ๑) ศึกษาปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย ๒) วิเคราะห์แนวทางในการแก้ไขปัญหาด้านสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย ตามหลักพุทธจิตวิทยา และ ๓) สังเคราะห์รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธจิตวิทยาเพื่อการเยียวยาและฟื้นฟูผู้ประสบอุทกภัย พบรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๓.๑ ปัญหาทางสุขภาพจิตของผู้ประสบอุทกภัย

ผลการศึกษาวิเคราะห์สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถามเรื่องปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย ประกอบด้วย ๑) สาเหตุทางกาย (Biological Cause) ๒) สาเหตุด้านจิตใจ (Psychological Cause) และ ๓) สาเหตุด้านสังคม (Social Cause) ดังแสดงรายละเอียดในตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑๗ แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ถึงปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย โดยภาพรวม (n=๓๙๔)

ปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. สาเหตุทางกาย (Biological Cause)	๓.๘๑	๐.๔๕๔	มาก
๒. สาเหตุด้านจิตใจ (Psychological Cause)	๓.๘๘	๐.๔๑๓	มาก
๓. สาเหตุด้านสังคม (Social Cause)	๓.๘๕	๐.๔๒๗	มาก
รวม	๓.๘๕	๐.๓๗๙	มาก

จากตารางที่ ๔. ๑๗ พบว่า ปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๘๕$) เมื่อพิจารณารายละเอียดในแต่ละด้าน พบว่า ปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัยที่มาจากสาเหตุทางจิตใจ มีค่าเฉลี่ยสูงสุด ($\bar{X} = ๓.๘๘$) รองลงมา คือ ปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัยที่มาจากสาเหตุด้านสังคม ($\bar{X} = ๓.๘๕$) และปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัยที่มาจากสาเหตุทางร่างกาย ($\bar{X} = ๓.๘๑$)

ตารางที่ ๔.๑๘ แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ถึงปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัยที่มีสาเหตุมาจากทางกาย (n=๓๙๔)

ปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. เมื่อประสบอุทกภัยทำให้เบื่ออาหารจนเกิดความเครียด	๓.๙๓	.๖๕๐	มาก
๒. เมื่อประสบอุทกภัยทำให้นอนไม่หลับจนเกิดความเครียด	๔.๐๙	.๗๑๕	มาก
๓. เมื่อประสบอุทกภัยทำให้เจ็บป่วยง่ายจนเกิดความเครียด	๓.๙๙	.๗๗๑	มาก
๔. เมื่อทรัพย์สิน ข้าวของที่หามาได้จากน้ำพักน้ำแรงได้รับความเสียหายจากอุทกภัยทำให้ต้องร้องไห้บ่อยครั้งจนเกิดความเครียด	๓.๘๑	.๗๔๓	มาก
๕. เมื่อได้รับความเสียหายและการสูญเสียจากอุทกภัยทำให้ต้องดื่มแอลกอฮอล์จนติดและทำให้เกิดความเครียด	๓.๘๕	.๗๓๒	มาก
๖. เมื่อประสบอุทกภัยทำให้ร่างกาย ขาดการพักผ่อนและ เกิดความเครียด	๓.๗๔	.๘๒๑	มาก
๗. จากปัญหาอุทกภัยทำให้ร่างกายซูบผอมหรือเปลี่ยนไปจนเกิดความเครียด	๓.๘๑	.๗๖๘	มาก
๘. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยหลายวันทำให้คิดมากจนเกิดอาการไม่เกรน	๓.๘๐	.๗๖๓	มาก
๙. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยหลายวันและหาทางออกไม่ได้จนทำให้เครียดและเกิดภาวะใจสั้น	๓.๙๒	.๗๖๗	มาก
๑๐. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยหลายวันและหาทางออกไม่ได้จนทำให้เกิดความเครียดและมีอาการเบลอๆ	๓.๘๑	.๗๓๙	มาก
รวมทั้งหมด	๓.๘๘	๐.๔๑๓	มาก

จากตารางที่ ๔. ๑๘ พบว่า ปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัยที่มีสาเหตุมาจากทางกาย โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๓.๘๘) เมื่อพิจารณารายละเอียดแต่ละข้อพบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่อยู่ในระดับ ค่าเฉลี่ย สูงสุดได้แก่ เมื่อประสบอุทกภัยทำให้นอนไม่หลับจนเกิดความเครียด ($\bar{X}$ = ๔.๐๙) และในระดับ ระดับค่าเฉลี่ยต่ำสุดได้แก่ เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยหลายวันทำให้คิดมากจนเกิดอาการไม่เกรน ($\bar{X}$ = ๓.๘๐)

ตารางที่ ๔.๑๙ แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ถึงปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัยที่มีสาเหตุมาจากทางด้านจิตใจ (n=๓๙๔)

ปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยหลายวันและหาทางออกไม่ได้จนทำให้เกิดอาการช็อก	๓.๘๗	.๗๓๘	มาก
๒. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยหลายวันและหาทางแก้ไขปัญหไม่ได้จนทำให้รู้สึกผิดและเสียใจ	๓.๗๗	.๗๓๘	มาก
๓. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยหลายวันทำให้เกิดความหวาดกลัวหวาดระแวงว่าจะเกิดปัญหาโรคภัยหรือการเจ็บป่วย	๓.๗๘	.๗๕๐	มาก
๔. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยหลายวันและหาทางออกไม่ได้จนทำให้เกิดความท้อแท้ สิ้นหวัง	๓.๙๑	.๗๔๖	มาก
๕. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยหลายวันและหาทางออกไม่ได้จนทำให้เกิดความเศร้าเพราะต้องอยู่และเผชิญปัญหาคนเดียว	๓.๘๔	.๗๗๓	มาก
๖. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยหลายวันและหาทางออกไม่ได้จนทำให้เกิดอารมณ์ฉุนเฉียวและเกรี้ยวกราดกับคนรอบข้าง	๓.๗๙	.๗๕๕	มาก
๗. เมื่อเกิดความเครียดจากปัญหาอุทกภัยทำให้เกิดการกระทบกระทั่งและทำร้ายร่างกายผู้อื่น	๓.๗๒	.๘๑๙	มาก
๘. เมื่อเกิดความเครียดจากปัญหาอุทกภัยและหาทางออกไม่ได้บางคนถึงกับทำร้ายตัวเอง	๓.๘๗	.๗๔๐	มาก
๙. เมื่อเกิดการสูญเสียบุคคลหรือสิ่งของอันเป็นที่รักจากปัญหาอุทกภัยบางคนถึงกับพยายามที่จะฆ่าตัวตาย	๓.๗๖	.๘๐๒	มาก
๑๐. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยและเกิดการสูญเสียบุคคลหรือสิ่งของอันเป็นที่รักทำให้บางคนถึงกับแสดงอาการ มีนชา ไร้อารมณ์ ความรู้สึก	๓.๘๔	.๗๘๘	มาก
รวมทั้งหมด	๓.๘๑	๐.๔๕๔	มาก

จากตารางที่ ๔. ๑๙ พบว่า ปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัยที่มีสาเหตุมาจากทางด้านจิตใจ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๘๑$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีระดับค่าเฉลี่ย สูงสุดได้แก่ เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยหลายวันและหาทางออกไม่ได้จนทำให้เกิดความ ท้อแท้ สิ้นหวัง ($\bar{X} = ๓.๙๑$) และข้อที่มีระดับค่าเฉลี่ยต่ำสุดได้แก่ เมื่อเกิดความเครียดจากปัญหาอุทกภัยทำให้เกิดการกระทบกระทั่งและ ทำร้ายร่างกายผู้อื่น ($\bar{X} = ๓.๗๒$)

ตารางที่ ๔.๒๐ แสดงค่าเฉลี่ยและส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ถึงปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย ที่มีสาเหตุมาจากทางด้านสังคม (n=๓๙๔)

ปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	แปลผล
๑. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยยาวนานหลายวันทำให้บางคนชอบเก็บตัวเงียบอยู่เพียงลำพัง	๓.๙๕	.๗๒๐	มาก
๒. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยยาวนานหลายวันทำให้บางคนชอบหลีกเลี่ยงที่จะพบปะผู้คน	๓.๘๗	.๖๙๖	มาก
๓. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยยาวนานหลายวันทำให้บางคนชอบมีอาการหวาดระแวงบุคคลแปลกหน้า	๓.๘๔	.๗๓๕	มาก
๔. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยยาวนานหลายวันทำให้บางคนชอบแยกตัวจากผู้อื่นหรือแอบไปทำกิจกรรมอื่นคนเดียว	๓.๘๔	.๗๕๕	มาก
๕. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยยาวนานหลายวันทำให้บางคนหลีกเลี่ยงหนีสังคมและไม่ยอมร่วมกิจกรรมที่ส่วนงานต่างๆ จัดขึ้น	๓.๘๙	.๗๔๙	มาก
๖. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยยาวนานหลายวันทำให้บางคนเกิดความขัดแย้งกับผู้อื่น	๓.๗๘	.๘๔๐	มาก
๗. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยยาวนานหลายวันทำให้บางคน มีปัญหาในการทำงานและไม่ตอบสนองเท่าที่ควร	๓.๗๖	.๗๘๙	มาก
๘. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยยาวนานหลายวันทำให้บางคนหลีกเลี่ยงหนีสังคมและยอมทิ้งทุกสิ่งทุกอย่าง	๓.๙๒	.๗๑๖	มาก
๙. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยยาวนานหลายวันทำให้บางคน ยุติความสัมพันธ์ กับคนที่เคยรู้จักเพราะคิดว่าเขาไม่น่าใจที่จะมาช่วยเหลือ	๓.๘๐	.๗๖๖	มาก
๑๐. เมื่อปัญหาอุทกภัยคลี่คลายแล้วก็ยังทำให้บางคนหันหลังให้กับพวกพ้องเพราะมองว่าเขาเหล่านั้นไม่มีน้ำใจ	๓.๘๙	.๗๔๔	มาก
รวมทั้งหมด	๓.๘๕	๐.๔๒๗	มาก

จากตารางที่ ๔.๒๐ พบว่า ปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย ที่มีสาเหตุมาจากทางด้าน สังคม โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}$ = ๓.๘๕) เมื่อพิจารณาเป็นราย ข้อ พบว่า อยู่ในระดับมากทุกข้อ โดยข้อที่มีระดับค่าเฉลี่ย สูงสุดได้แก่ เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยยาวนานหลายวันทำให้บางคนชอบ เก็บตัวเงียบอยู่เพียงลำพัง ($\bar{X}$ = ๓.๙๕) และข้อที่มีระดับค่าเฉลี่ยต่ำสุดได้แก่ เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยยาวนานหลายวันทำให้บางคน มีปัญหาในการทำงานและไม่ตอบสนองเท่าที่ควร ($\bar{X}$ = ๓.๗๖)

๔.๓.๒ แนวทางแก้ไขปัญหาสุขภาพจิตของผู้ประสบอุทกภัยตามหลักพุทธจิตวิทยา

จากการศึกษาวิเคราะห์ แนวทางในการแก้ไข ปัญหาสุขภาพจิตของผู้ประสบอุทกภัยตามหลักพุทธจิตวิทยา พบว่า ปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัยจะมีผลต่อการแสดงพฤติกรรม ที่แสดงออกทั้งต่อตนเองและผู้อื่น ตั้งแต่ระดับเบาไปจนถึงขั้น ควบคุมตนเองไม่ได้ และมีการแสดงออกทางกายที่พึงสังเกตเห็นได้ ได้แก่ ๑) เกิดความเศร้าหมอง ท้อแท้ ๒) ร้องไห้ง่าย ๓) หลงผิด ไปดื่มหรือเสพ สุราหรือสารเสพติดอื่นเพื่อให้ผ่อนคลาย ๔) เกิดความเบื่อหน่าย ๕) อารมณ์หงุดหงิดไม่มีสมาธิ ๖) โทษตนเอง คิดว่าตนเองไร้ค่า ชีวิตไม่มีความหมาย ๗) พยายามฆ่าตัวตาย ๘) โกรธ แค้น อาฆาต และพยาบาท กับบุคคลหรือส่วนงานที่ทำให้เกิดการสูญเสีย และ ๙) วิดกกังวลมากจนทำอะไรไม่ ถูกหรือจำอะไรไม่ได้ ทั้งนี้ในทาง พุทธจิตวิทยา นั้นมองว่า สิ่งที่ทำให้จิตใจ ผู้ประสบปัญหาอุทกภัยเกิดความเศร้าหมองหรือเกิดความทุกข์ จนแสดงลักษณะอาการผ่านออกมาทางกายนั้น มีปัจจัยหลักที่สัมพันธ์และเกี่ยวข้องอยู่ ๓ ประการสำคัญ คือ

๑. อาจจะมาจากการอารมณ์ของ โลภะหรือความโลภ ความอยากได้ ความเพติดเพลินยินดี ความยึดเหนี่ยวจิตใจ เป็นต้นว่าผู้ที่อยู่ในกลุ่มผู้ประกอบการเลี้ยงปลา ฟาร์มปลา ฟาร์มปศุสัตว์ หรือแม้กระทั่งชาวนา ชาวนสวนที่ลงทุน ลงแรง เพื่อหวังจะกอบโกยหรือเก็บเกี่ยวพืชผลการเกษตร แต่สุดท้ายน้ำก็มาทำลายหรือท่วมซึ่งจนทำให้พืชผลทางการเกษตรเกิดการเน่าเสีย หรือ ได้รับความเสียหาย ขาดทุนย่อยยับอะไรประมาณนี้

๒. อาจจะมาจากการอารมณ์ของ โทสะ คือ ความโกรธ ความขัดเคืองใจ ความเศร้า ความเสียใจ ความกลัว ความทุกข์ทางใจทั้งหลาย ที่อาจมาจากผลของการได้รับการสนับสนุนหรือช่วยเหลือที่ช้ากว่าที่คาดการณ์หรือคาดหวังไว้ สุดท้ายจึงเกิดการเสียหายหรือได้รับความเสียหายในชีวิตหรือทรัพย์สินของบุคคลหรือสิ่งของอันเป็นที่รัก และอารมณ์สูญเสียข้างต้นจึงได้แปรเปลี่ยนเป็นอารมณ์แห่งโทสะหรืออารมณ์แห่งความโกรธ เกลียดในตัวบุคคล องค์กร หรือหน่วยงานที่ไม่ยอมมาสนับสนุนช่วยเหลือให้ทันเวลา

๓. อาจจะมาจากการอารมณ์ของ โมหะ คือ ความหลง ความไม่รู้ ในการเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติหรือข้อมูลข่าวสารที่ประกาศในภาวะฉุกเฉิน หรือเกิดความหลงผิดในข้อมูลข่าวสารจนเป็นฐานแห่งอวิชชา

ขณะเดียวกันในการแสดงออกถึงภาวะ ทางกาย ซึ่งเป็นสภาวะที่ส่วนใหญ่เป็นผลมาจากอาการทางจิตที่ส่งผลให้ร่างกายเกิดการเจ็บป่วย ทรมานและส่งผลต่อสุขภาพร่างกายทั้งในระยะสั้นและระยะยาว เช่น ๑) เบื่ออาหาร ร่างกายซูบผอม ๒) นอนไม่หลับ ๓) เจ็บป่วยง่าย คลื่นไส้ อาเจียน ท้องอืด จุกเสียด ฯลฯ ๔) ร้องไห้ พุ่มพวย ๕) ใช้แอลกอฮอล์หรือสารเสพติด และมีความเสี่ยงที่จะติดแอลกอฮอล์และสารเสพติด ๖) ขาดการพักผ่อนและ เคร่งเครียดจนเกิดปัญหาสุขภาพ ๗) การทำงานของอวัยวะต่างๆ ทั้งภายในและภายนอกร่างกายไม่เป็นปกติ เช่น ใจสั่น ใจเต้นเบาแต่เร็ว แขนขาอ่อนแรง ปวดหัวมากและบางรายปวดจนเป็นไมเกรน ตาค้าง นอนไม่หลับ หรือมีอาการเบลอๆ

การแสดงออกตามภาวะทางอารมณ์ สภาวะที่เกิดขึ้นจะมีตั้งแต่ระดับเบาไปจนถึงรุนแรงมาก ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบ ทางบุคลิกภาพ ทั้งต่อตนเองและบุคคลแวดล้อม เช่น ๑) ซ็อก มึนชา ไร้ความรู้สึก ไร้อารมณ์ ๒) รู้สึกผิด เศร้าโศก เสียใจ ๓) หวาดกลัว หวาดระแวง ๔) ท้อแท้ หดหู่ สิ้นหวัง ๕) มีอารมณ์เศร้า และบางรายมีอาการหนักจนถึงขั้นต้องการทำร้ายตัวเอง พยายามฆ่าตัวตาย

เช่น กินยาตาย กรีดข้อมือ ผูกคอตาย กระโดดน้ำตาย เป็นต้น ๖) มีอารมณ์ฉุนเฉียว เกรี้ยวกราด ในบางรายอาจถึงขั้นพยาบาทและทำร้ายร่างกายผู้อื่น

การแสดงออกตามภาวะทางสังคม สภาวะที่เกิดขึ้นของผู้ ประสบอุทกภัยส่วนใหญ่ จะเก็บตัวอยู่เพียงลำพัง และหลีกเลี่ยงการเข้าสังคม รวมทั้งมีอาการหวาดระแวง ชอบเก็บตัวอยู่เพียงลำพัง และมีแนวโน้มที่จะทำร้ายร่างกายตนเองได้สูง เนื่องจากจะจมอยู่กับความทุกข์โศกเศร้า ความสูญเสีย ดังนั้นจึงจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคคลในครอบครัวหรือบุคคลแวดล้อมต้องช่วยกันดูแล สภาวะที่เกิดขึ้นทางสังคมจะปรากฏออกมาในลักษณะ ๑) แยกตัวจากผู้อื่น / หลีกหนีสังคม ๒) ขัดแย้งกับผู้อื่นมากขึ้น ๓) มีปัญหาในการทำงาน ๔) หลีกหนีสังคมอย่างรุนแรง ไม่กล้าเข้าสังคม

การแสดงออกตามภาวะทางสติปัญญา สภาวะที่เกิดขึ้นจะมีความคิดในทางลบ ตั้งแต่การมองโลกในแง่ร้าย คิดในทางลบ และอาจทวีความรุนแรงจนถึงขั้นเจ็บป่วยทางจิตใจได้ เช่น ๑) ความเชื่อมั่นในศักยภาพตนเองลดลง ต่ำหีนตนเอง ๒) ความสามารถในการตัดสินใจไม่ดี ๓) รู้สึกผิดตลอดเวลา ๔) มีอาการสับสน สูญเสียความเป็นตัวเอง และ ๕) ขาดสติ และใช้อารมณ์ชั่ววูบ

ในส่วนของสภาวะที่เกิดขึ้นเมื่อเผชิญกับ ความสูญเสียในเรื่องต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการประสบกับภาวะวิกฤตที่เกิดขึ้นปัญหาอุทกภัย จะมีตั้งแต่ระดับเบาบางไปจนถึงขั้นรุนแรง กล่าวคือ มีตั้งแต่เศร้า ร้องไห้ เสียใจ โกรธแค้น อาฆาต สาปแช่ง พุ่มพ่าย เก็บตัว โทษตนเอง ทำร้ายตนเอง และพยายามฆ่าตนเอง ซึ่งสภาวะดังกล่าวจะเกิดขึ้นในช่วงแรก ๆ วิธีการที่ใช้จัดการกับโดยส่วนมากจะใช้การพูดคุยเล่าเรื่องให้กับคนที่ไวใจ การทำสมาธิ การอ่านหนังสือธรรมะ เป็นต้น ถ้าเป็นการกระทำในเชิงบวกก็จะช่วยส่งเสริมให้สภาวะนั้น ๆ ดีขึ้นและเป็นไปในทางบวก แต่ถ้ากระทำในเชิงลบก็จะก่อให้เกิดปัญหาต่อสุขภาพกาย จิต อารมณ์ สังคม และสติปัญญา เช่น เกิดความเครียด ร่างกายขาดการพักผ่อน เกิดความตึงเครียดและส่งผลเสียต่อสุขภาพ อาจทำให้เจ็บป่วยและเป็นโรคประจำตัวในอนาคต

เมื่อสถานการณ์หรือภาวะวิกฤตจากปัญหาอุทกภัยเริ่มที่จะคลี่คลาย แล้ว ก็จะมีการเรียนรู้และทักษะชีวิตที่ดีขึ้น และเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิตทั้งในปัจจุบันและในอนาคต โดยเฉพาะการเรียนรู้ในเรื่องหลักธรรมที่จะช่วยให้หลุดพ้นจากความทุกข์ ในทางพระพุทธศาสนา มองว่าความเครียด ความหดหู่ หรือเกิดการหมดอาลัยตายจาก อาจเกิดจากการไม่รู้เท่าทันอารมณ์ของตนหรือความนึกคิดของตน เกิดจากการยึดมั่นถือมั่น ยึดติดใน สภาวะหรือปัญหา ตลอดจนยึดติดในความเสียหายหรือความสูญเสียจน ทำให้เกิดความเครียด เกิดการเจ็บป่วย ส่งผลให้เกิดความทุกข์ ความไม่สงบ และรู้สึกเศร้าโศกเสียใจ ดังนั้นผู้ประสบอุทกภัยควรที่จะมองให้เป็นสภาวะธรรมที่ทำให้ได้เห็นถึงกฎไตรลักษณ์ที่ประกอบด้วย อนิจจัง ทุกขัง และอนัตตา ซึ่งเป็นสภาวะที่ทำให้เข้าใจใน ปัญหาและภาวะของชีวิตมากขึ้น รวมถึงเข้าใจในความเปลี่ยนแปลง ความแปรปรวน ความไม่สม่ำเสมอของสิ่งต่าง ๆ

เมื่อเกิดอาการเครียดหรือภาวะทางจิตที่มีสาเหตุมาจากอุทกภัย ซึ่งเป็นสภาวะอันเกี่ยวเนื่องถึงความ เป็นเจ้าของและ การเผชิญกับปัญหาความเสียหายหรือความสูญเสียในสิ่งของหรือบุคคลอันเป็นที่รักนั้น สภาวะทางจิตใจที่เกิดขึ้นสามารถแบ่งระยะอาการได้ ๒ ระยะ คือ ระยะแสดงอาการทางลบและระยะแสดงอาการทางบวก ดังนี้

๑. ระยะแสดงอาการทางลบ กล่าวคือ เป็นการแสดงออกในเชิงลบทั้งจิตใจ ความคิด อารมณ์ อาการทางกาย และด้านสังคม มีตั้งแต่ระดับเบาไปถึงขั้นรุนแรง ได้แก่ จิตใจเศร้าหมอง ร้องไห้ โกรธ แค้นอาฆาต พยาบาท ต้องการทำร้าย ตนเอง คนอื่น และอาจจะรุนแรงถึงขั้นฆ่าตัวตาย เป็นต้น ซึ่งสภาวะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น จะมีความเชื่อมโยงกัน เช่น หากผู้ ประสบอุทกภัยมีสภาวะอาการ มองโลกในแง่ร้าย คิดโทษตนเองไปจนถึงขั้นคิดโทษผู้อื่น อาจส่งผลให้ขาดสติปัญญาและทำในสิ่งที่ไม่ ถูกต้อง รวมถึงส่งผลต่อสุขภาพจิต จนทำให้บางรายอาจมีอาการย้ำคิดย้ำทำ (ในการคิดโทษตนเอง) หรืออาจมีอาการก้าวร้าว ซึมเศร้า รวมทั้งส่งผลให้ร่างกายเสื่อมโทรมลงถึงขั้นเจ็บป่วย โดยระดับความ รุนแรงของอาการที่เกิดขึ้นนั้นมีตั้งแต่ระดับปกติที่สามารถเยียวยาได้ด้วยตนเองไปจนถึงขั้นรุนแรงที่ จำเป็นต้องรักษาด้วยการขอคำปรึกษาหรือใช้ยาบำบัดรักษาจากจิตแพทย์ นอกจากนี้มีความจำเป็น อย่างยิ่งที่บุคคลแวดล้อมในสังคมโดยเฉพาะครอบครัว จะต้องคอยให้กำลังใจและเป็นที่พึ่งทางใจแก่ผู้ ที่ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัย เพื่อให้เขารู้สึกว่าชีวิตมีคุณค่า และ เป็นที่ต้องการของสังคม

๒. ระยะแสดงอาการ ทางบวก จะเกิดขึ้นจากการที่ผู้ที่ ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัยได้ผ่านกระบวนการเยียวยาในรูปแบบต่าง ๆ จนทำให้เกิดความเข้าใจ มีสติรู้คิด และยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้น ในทุกการเปลี่ยนแปลงไป ซึ่งวิธีการจัดการกับสภาวะที่เกิดขึ้นนั้น มีวิธีการหลากหลายประกอบด้วย การใช้วิธีการตามหลักธรรม หลักพุทธศาสนา การใช้วิธีการตาม แนวคิดตะวันตก วิธีการทางการแพทย์ และ/หรือการใช้วิธีการตามความเชื่อต่าง ๆ เป็นต้น

จาก ปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย ที่แสดงออก ทางด้านจิตใจ จะพบว่าส่วนใหญ่เรื่องความเศร้าหมอง เมื่อจิตเศร้าหมองวิธีการ ที่จะเยียวยาและฟื้นฟู กับสภาวะที่เกิดขึ้นนี้ คือ การทำให้ตนเองมีสติ เพราะสติเป็นเหตุให้เกิดกุศล เกิดความสว่าง เกิดภาวะ ทางธรรมชาติดี ๆ ขึ้น ถึงแม้ภายในจิตใจจะมีแต่ความเศร้าหมอง จากประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัย ในทางพระพุทธศาสนาหาก เกิดสติรู้เท่าทันอกุศลจิต อกุศลจิตก็จะ เปลี่ยนเป็นมหาอกุศลจิตทันที ทั้งนี้เพราะ การมีสติรู้ทันและสร้างจิตให้สดใส ให้จิตเบิกบานบริสุทธิ์ และคิดยอมรับตามจริง อนึ่งในการจัดการกับสภาวะจิตใจที่เศร้าหมอง ของผู้ประสบความสูญเสียหรือ ได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัยยังสามารถใช้หลักสมณะจัดการกับอารมณ์เศร้า หมองที่เกิดขึ้น ได้ ทั้งนี้เพราะ สมณะ คือ การบรรเทา กดขี่ หรือใช้ธรรมที่ตรงข้ามกับอารมณ์นั้นมาจัดการ เช่น พอ โกรธก็ต้องพยายามแผ่เมตตา หรือเอาจิตมาจดจ่ออยู่ที่ลมหายใจจะได้ไม่หมกมุ่นอยู่กับความโกรธหรือ คนที่ทำให้เราโกรธ หรืออาจจะเรียกว่าเป็นการใช้สมาธิบรรเทาความโกรธก็ได้

สำหรับกรณีที่เกิดจากความ เศร้าหมอง สิ่งแรกที่พึงทำคือการหาสาเหตุของความเศร้า หมองก่อนว่า ที่จิตเศร้าหมองอยู่ ณ เวลานี้ เกิดจากสาเหตุอะไร เพราะมีสาเหตุมากมายที่จะทำให้จิต เศร้าหมอง เช่น โกรธเกลียด ผิดหวังไม่ได้ดังใจ เป็นต้น ลำดับต่อมาคือการรู้ทันสิ่งเหล่านั้นว่าที่เกิดขึ้น จนทำให้จิตเศร้าหมองอยู่ในขณะนี้หากมาจากปัจจัยอื่นหรือมาจากบุคคลอื่น ก็ต้องไตร่ตรองว่าแก้ไข ได้หรือไม่ ถ้าแก้ไขแล้วจะได้ประโยชน์ในทางที่ดีบ้างไหม หากแก้ไขได้สำเร็จคิดต่อว่าเป็นความสำเร็จ ที่เป็นความจริงไหม แต่ทุกอย่างก็ขึ้นอยู่กับปัจจัยแห่งเหตุ และในบางครั้งเหตุบางอย่างก็ไม่จำเป็นต้อง แก้ เพียงแต่จิตที่เศร้าหมองไปเพราะไปหลงผิวยึดติด จิตเศร้าหมองในโลกแห่งความอยากจึงมักจะมา จากสิ่งที่มากระทบเมื่อรู้เช่นนี้ก็พึงทำความเข้าใจสิ่งที่มากระทบว่าเหตุมาจากอะไร ควรแก้หรือไม่

หรือแค่รับรู้แล้วปล่อยวาง ทำจิตให้ว่างไม่ยึดติดไม่สนใจ รู้ทันต่อสาเหตุแห่งความเศร้าหมอง ควบคุมจิตมิให้โลดแล่นตามกระแสแห่งเหตุที่ไม่สมควรแก่เหตุหรือเป็นเหตุนั่นเอง

ปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย ที่แสดงออกทางกาย หลักธรรมทางพุทธศาสนาที่ช่วยเยียวยาและฟื้นฟูสภาวะที่เกิดขึ้นทางกายโดยส่วนใหญ่แล้วจะเป็นในเรื่องของการส่งเสริมสุขภาพ เช่น การรักษาศีล การควบคุมกาย วาจา และใจ ให้อยู่ในทางที่ดี คือ ทำให้มีหรือทำให้เกิดความบริสุทธิ์ทั้งกาย วาจา และใจ ซึ่งนอกจากการรักษาศีลแล้วยังมีหลักธรรมอื่น ๆ อีกที่ช่วยส่งเสริมการมีชีวิตยืนยาว การรักษาศีล ๕ จึงเป็นการเพียรพยายามเพื่อระงับโทษทางกาย วาจา และใจเพื่อไม่ให้กิเลสเกิดขึ้นครอบงำ

ปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย ที่แสดงออกทางอารมณ์ หากกล่าวถึงสภาวะทางอารมณ์ หลักธรรมจะมีความใกล้เคียงกับการเยียวยาและฟื้นฟูสภาวะที่เกิดขึ้นทางจิตใจ หลักธรรมที่จะช่วยระงับยับยั้งอารมณ์ได้ดีที่สุด คือ สติเพราะสติทำให้เกิดการรู้คิด และทำให้เกิดสมาธิ และการรู้คิดหรือการมีสมาธินั้นจะทำให้เกิดปัญญา ปัญญาที่มีสมาธิหรือการรู้คิดเป็นฐานนั้นจะมีพลัง เพราะฉะนั้นผู้ที่ ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัย จึงต้องพึงมีสติให้อยู่กับปัจจุบัน อย่าใจลอย ใจต้องอยู่กับเรื่องเฉพาะหน้าที่ต้องทำ ไม่คิดฟุ้งซ่านถึงความทุกข์โศกเศร้า ให้ดูตามปัจจุบันว่าทำอะไร อย่างไร จนเกิดเป็นสมาธิ แล้ว ให้สมาธินั้นทำให้เกิดปัญญาและนำไปสู่การแก้ไข ทั้งนี้เพราะ ปัญญาคือความรอบรู้ ส่วนสัมปชัญญะคือความรู้ชัดรู้จริงที่จะต้องนำมาแก้ปัญหาเฉพาะหน้าขณะนั้นได้ และสติกับสัมปชัญญะต้องมาด้วยกัน เพราะสติคือความรู้ทัน ส่วนสัมปชัญญะคือความรู้เท่าถึงการณ เห็นเหตุแล้วคาด ได้ว่าผลลัพธ์จะเกิดอะไรตามมา ดังคำกล่าวที่ว่า “รู้เท่าเอาไว้ป้องกัน รู้ทันเอาไว้แก้ไข”

ปัญหาทางสุขภาพจิตของประชาชนพื้นที่กลางน้ำที่ประสบอุทกภัย ที่แสดงออกทางสังคม หลักธรรมที่สำคัญ ที่จะมุ่งเป้าหมายไป ขยายผลหรือนำไปสู่การประยุกต์ใช้ของ บุคคลแวดล้อมของผู้ที่ ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัย โดยเฉพาะ สมาชิก หรือบุคคล ในครอบครัว ญาติพี่น้อง เพื่อนฝูง และเพื่อนร่วมงาน จะต้องน้อมนำหลักกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นคุณธรรม ๗ ประการสำหรับมิตรแท้ เพื่อนแท้ เพื่อนตาย และเป็นมิตรที่หวังดีต่อกันด้วยความจริงใจ ซึ่ง กัลยาณมิตรในที่นี้ไม่ได้หมายรวมแค่เพียงเพื่อนฝูงเท่านั้น หากแต่ยังหมายรวมถึงสมาชิกในครอบครัว ญาติพี่น้อง และเพื่อนร่วมงาน ของผู้ที่ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัย ด้วย เพื่อให้ทุกคน จะได้ร่วมกันประคับประคองเยียวยา และฟื้นฟูสุขภาพจิตใจ ให้ผู้ที่ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัยคืนกลับสู่สภาวะที่ปกติ รายละเอียดดังนี้

๑. มีความน่ารัก ความมีเมตตากรุณา ใส่ใจ เห็นอกเห็นใจ และเข้าใจสภาวะอาการที่เกิดขึ้นของผู้ที่ ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัย ว่าเป็นความเจ็บป่วยชนิดหนึ่งที่จะต้องได้รับการดูแลและได้รับความเข้าใจด้วยใจจริงเป็นอย่างยิ่ง

๒. มีความน่าเคารพ น่าเชื่อถือ เป็นผู้มีหลักการ ทำให้รู้สึกอบอุ่นใจและเป็นที่พัก แก่ผู้ที่ ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัย โดยเฉพาะการเป็นผู้รับฟังปัญหา ความทุกข์ใจของผู้ที่ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัยประสบอยู่

๓. มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญาแท้จริง เป็นผู้ฝึกฝนปรับปรุงตนอยู่เสมอ และเป็นที่น่ายกย่องให้เป็น แบบอย่าง สามารถให้คำแนะนำที่เป็นประโยชน์ในเชิงสร้างสรรค์ให้แก่ผู้ที่ ประสบความ

สูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัย ได้ และชักชวนผู้ที่ ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัยให้กลับมาดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้อง

๔. รู้จัก การอธิบายหรือชี้แจง ให้เข้าใจ คอยให้คำแนะนำตักเตือนและเป็นที่ปรึกษาที่ดี รวมถึงยังเป็นผู้ที่รู้กาลเทศะที่พึงปฏิบัติต่อผู้ที่ ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัย ว่าสิ่งใดควรทำ สิ่งใดควรพูด หรือสิ่งใดไม่ควร ทำและสิ่งใดไม่ควรพูด เพื่อไม่ให้เกิดการกระทบกระเทือนจิตใจ ซึ่งจะเป็นสาเหตุที่นำมาซึ่ง ความเจ็บความทุกข์ให้แก่ผู้ที่ ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัยต้องจบปลักในเรื่องดังกล่าวซ้ำแล้วซ้ำอีก

๕. เป็นผู้ที่มีความอดทนต่อการรับฟัง อดทนต่อถ้อยคำ พร้อม ที่จะรับฟัง ให้คำปรึกษา ชักถาม อดทนต่อคำล่วงเกินหรือการก้าวล่วงในบางเวลา เป็นผู้มีความอดทนอดกลั้น และเป็นผู้รับฟังที่ดี เพราะในบางครั้งผู้ที่ ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัย อาจมีอาการย่ำคิดย่ำทำ หรืออาจจะไม่ให้ความร่วมมือทำตามคำแนะนำก็ต้องอดทน พร้อม ยอมรับในข้อจำกัดของผู้ที่ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัยและพร้อมที่จะให้อภัย

๖. สามารถอธิบายเรื่องยากให้เป็นเรื่องง่าย สามารถที่จะอธิบายเรื่องราวต่าง ๆ ที่ผู้ที่ ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัย ขอคำแนะนำปรึกษาได้อย่างละเอียด และเข้าใจง่าย ไม่ใช่คำที่ซับซ้อน หรือถ้อยคำที่สร้างความเจ็บ ความทุกข์ให้แก่ผู้ที่ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัยเพิ่ม

๗. ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสียหรือเรื่องเหลวไหล ไม่ชักจูงให้ผู้ที่ ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัยก้าวไปในทางที่เสื่อมเสีย เช่น การดื่มสุราของมึนเมาเพื่อให้ลืมความทุกข์ ซึ่งสิ่งดังกล่าวเป็นความเสื่อม ทั้งเสื่อมในเรื่องศีลธรรม เสื่อมในเรื่องสุขภาพ และส่งผลกระทบให้เกิดความเสื่อมในเรื่องอื่น ๆ ร่วมด้วย เป็นต้น ขณะเดียวกันก็ควรที่จะ ชักจูงผู้ที่ประสบความสูญเสียหรือได้รับความเสียหายจากปัญหาอุทกภัย ไปทำกิจกรรมในทางสร้างสรรค์เชิงบวก เพื่อให้มีสถานะที่ดี และสามารถดำเนินชีวิตได้อย่างปกติสุข

๔.๓.๓ การประยุกต์ใช้หลักพุทธจิตวิทยาเพื่อการเยียวยาและฟื้นฟูผู้ประสบอุทกภัย

ปัญหาที่เกิดผลกระทบต่อ สุขภาพจิตของประชาชนที่ประสบอุทกภัย และแสดงออกที่เป็นลักษณะอาการทางกาย ทางอารมณ์ และทางสังคมนั้น ในทางพระพุทธศาสนาและตามแนวทางพุทธจิตวิทยามองว่า แนวทางหรือรูปแบบที่จะนำไปสู่การฟื้นฟู เยียวยา และแก้ไขสภาวะทางอารมณ์ที่เกิดขึ้นนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ประสบอุทกภัย บุคคลที่อยู่รอบข้าง หรือบุคคลในครอบครัวจะต้องช่วยกัน ประคับประคอง สนับสนุน ส่งเสริมให้ผู้ป่วยหรือผู้ได้รับผลกระทบสามารถที่จะกลับมาใช้ชีวิตดั้งเดิม ดังนี้

๑. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยหรือได้รับความเดือดร้อน เสียหาย หรือสูญเสีย จะต้องตื่น รู้เท่าทันอารมณ์ที่มีการเปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะ ทุกข์ของมนุษย์เกิดจากความคิด ฉะนั้นถ้าจะหยุดทุกข์ก็ต้องหยุดคิด การหยุดคิดในที่นี้คือการหยุดคิดในสิ่งที่เศร้าหมองในอดีต และหยุดกังวลถึงเรื่องในอนาคตที่ยังมาไม่ถึง โดยการเฝ้ามองดูอารมณ์ที่เกิดขึ้นทั้งอารมณ์สุข ทุกข์ อย่างต่อเนื่อง และสิ่งนี้จะช่วยให้จิตกลับเข้าสู่ความเป็นกลางและเกิดความสงบ เมื่อจะเริ่มคิดก็ให้เลือกคิดแต่สิ่งที่ดี ๆ มีประโยชน์และสร้างสรรค์ มนุษย์ส่วนใหญ่มักไม่รู้ตัวว่า ตัวเองกำลังถูกความคิดลากไปเรื่องแล้วเรื่องเล่า หรือรู้ตัวกำลังคิดแต่ไม่รู้จัก

เลือกเรื่องที่เกิด เพราะคิดเรื่องเศร้าหมองจนเป็นนิสัยหรือรู้ว่าสิ่งที่ตัวเองคิดนั้นก่อให้เกิดความทุกข์ แต่ไม่สามารถพาตัวเองออกจากความคิดเหล่านั้นได้เพราะไม่มีกำลังสมาธิเพียงพอ

๒. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยหรือได้รับความเดือดร้อน เสียหาย หรือสูญเสีย ขอให้หีสติ หรือตั้งสติ ทั้งนี้มนุษย์อาจจะรู้ว่าสิ่งที่ตนเองคิดอยู่นั้นก่อให้เกิดทุกข์แต่ไม่รู้ว่าจะออกจากกองทุกข์นั้นได้อย่างไร หรือขณะที่กำลังขบคิดแก้ปัญหาแต่คิดเท่าไรก็คิดไม่ออก ก่อให้เกิดความสับสนและว้าวุ่น เมื่อจิตเกิดความไม่สงบอันประกอบด้วยความอยากมีอยากเป็นอยากได้ ความไม่อยากมีไม่อยากเป็น ไม่อยากได้ การหมกมุ่นในกามตัณหา ความโกรธเกลียดอาฆาตเค้น ความเบียดเบียนแข่งชีวิต ความฟุ้งซ่านสับสนและความลึกลับสงสัยไม่แน่ใจ จิตจะไม่มีสมาธิ ไม่มีความสงบ สภาวะจิตเช่นนี้ นอกจากจะไม่ช่วยให้สถานการณ์ดีขึ้นแล้ว ยังจะทำให้เรายิ่งทุกข์และยิ่งแก้ไขปัญหามิออกเหมือนเดิม หรืออาจจะมีปัญหาอื่นตามมาอีกเป็นทวีคูณ ฉะนั้นวิธีการที่ดีที่สุดที่จะแก้ไขปัญหานี้คือ การหยุดคิดและให้ลืมปัญหา ลืมตัวเอง ลืมทุกสิ่งทุกอย่างไปชั่วขณะหนึ่ง โดยการสวดมนต์หรือทำสมาธิโดยการจดจ่ออยู่กับลมหายใจโดยไม่คิดเรื่องอื่น จิตจึงจะมีเริ่มมีพลัง สภาวะจิตจึงจะเหมาะแก่การนำไปขบคิด เพื่อแก้ไขปัญหา เพื่อออกจากกองทุกข์ และเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นต่อไปเรื่อย ๆ นอกจากนั้นในสภาวะปกติเมื่อไม่มีความทุกข์ใด ๆ ก็ให้หมั่นสวดมนต์ ทำสมาธิและให้นำพลังสมาธินี้ไปใช้เพื่อเฝ้ามองดูอารมณ์ในชีวิตประจำวัน และฝึกความรู้เนื้อรู้ตัวในทุก ๆ อิริยาบถเพื่อทำลายนิสัยเก่า ๆ ที่เคยชินกับความคิดเดิม ๆ ที่เศร้าหมองและสับสนและสร้างนิสัยใหม่ในการเลือกความคิด คิดแต่ในสิ่งที่ดีและมีประโยชน์ต่อไป

๓. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยหรือได้รับความเดือดร้อน เสียหาย หรือสูญเสีย และเมื่ออยู่ร่วมกับผู้เผชิญชะตากรรมเดียวกัน และต่างคนต่างก็ประสบกับความเดือดร้อน เสียหาย หรือสูญเสีย ขอให้พูดทีละคำฟังทีละเสียง ทั้งนี้เพราะ คนส่วนใหญ่มักไม่ได้ยินเสียงที่ตัวเองพูด ไม่รู้ว่าตนเองกำลังพูดอะไร พูดไปทำไม พูดแล้วจะเกิดอะไร พูดและไม่พูดผลต่างกันอย่างไร บางครั้งสักแต่ว่าพูด ๆ ไปตามความคิดที่พูดขึ้นมาตามความเคยชิน ประกอบกับผู้ประสบภัยบางคนก็ มักชอบพูดเพื่อเจ้อ พูดนินทา พูดส่อเสียด พูดคำฟรุสวาท พูดโกหกจนเป็นนิสัยโดยที่ไม่รู้ตัว การพูดโดยขาดสติ ไม่มีความยับยั้งชั่งใจ ไม่มีความรู้สึกละอาย ฉะนั้นวิธีแก้ไขที่ง่ายที่สุดคือแก้ไขที่ต้นเหตุคือ ขอให้ทุกคนคิดก่อนพูดและต้องได้ยินหรือใส่ใจในสิ่งที่ตนเองกำลังพูดออกมาด้วย

๔. เมื่อประสบปัญหาอุทกภัยหรือได้รับความเดือดร้อน เสียหาย หรือสูญเสีย ผู้ประสบอุทกภัยจะต้องพยายามหรือฝืนที่จะ ทำจิตใจ เกิดความ ผ่องใสและ ผ่อนคลาย และ เพียรพยายาม ประคับประคองจิตใจให้มีความผ่องใสเบิกบาน โดยมีวิธีปฏิบัติ คือ ๑) รักษาศีล ๕ ให้บริสุทธิ์เพื่อทำให้จิตสามารถตั้งอยู่ได้ เพื่อไม่ให้เกิดการรังแกกันจนก่อให้เกิดความเดือดร้อน ซึ่งจะทำให้จิตใจหยาบกระด้าง ไร้ความรู้สึก ข้อสองคือ การลักทรัพย์เอาของของผู้อื่นมาเป็นของตนเอง ข้อสามคือการประพฤติดีกในกาม ซึ่งจะทำให้จิตใจจะเกิดความวุ่นและหวาดระแวง ไร้ความสงบ ข้อที่สี่คือการพูดเท็จ การพูดคำหยาบ การพูดส่อเสียด และการพูดเพ้อเจ้อ หรือการพูดมากขาดสติจะทำให้จิตใจฟุ้งซ่าน ขาดความสงบ ข้อที่ห้าคือการดื่มสุราหรือหมกมุ่นในสิ่งของมีนเมา ซึ่งจะทำให้ขาดสติและขาดความยับยั้งชั่งใจ สามารถก่ออกุศลกรรม และทำให้จิตใจเกิดความสับสน ทุกข์ทรมาน ขาดความสงบมากขึ้นอีกเป็นทวีคูณ ๒) มีสติรู้เท่าทันสภาวะจิตของตนเองว่า ในขณะนี้เรากำลังอยู่ในสภาวะการณ์ใดๆ ว่ามีความทุกข์ทรมานอึดอัด หรือผ่องใสเบาสบาย อย่างไร ๓) มีสมาธิเพื่อใช้ในการมองและรู้เท่า

ทัศนภาวะจิตอย่างต่อเนื่อง ๔) ใช้ปัญญาในการข่มจิตเพื่อประคับประคองจิตใจ ๕) รู้จักและเข้าใจระบบความคิดของตน พยายามประคับประคองจิตใจให้ผ่องใสอยู่เสมอ

ขณะเดียวกันใน เวลาที่พบเจอ ปัญหาทุกข์จนได้รับความเดือดร้อน เสียหาย หรือสูญเสียนั้น เมื่อเกิดความสูญเสียใด ๆ ควบที่จะวางใจให้เป็นกลาง ๆ และมองด้วยจิตที่บริสุทธิ์ว่า เมื่อคาดหวังหรือปรารถนาใครได้ในสิ่งใดก็มีแต่จะพบกับความทุกข์ หากความสุขไม่ได้เลย ฉะนั้นจึงขอให้ละความพอใจยินดีในสิ่งของหรือบุคคลอันเป็นที่รัก ความทุกข์ก็จะลดน้อยลง ขณะเดียวกันก็ควรที่จะตรึกตรองนึกคิดปรารถนาดี หรือแสดงออกถึงความมี เมตตาต่อเพื่อนร่วมชะตากรรมด้วยกัน โดยแสดงออกซึ่งน้ำใจที่โอบอ้อมอารี เอื้ออาทร สงเคราะห์ แบ่งปัน เพื่อหวังให้ เขาเหล่านั้นได้รับความสุขหรือมีความสุข และสิ่งที่พึงทำในลำดับต่อมาคือการเว้นโทษ เว้นการผูกเจ็บแค้นใด ๆ ถือเป็นการให้อภัยเป็นทาน ต่อความผิดพลาดจากการวางแผนหรือการทำงานของหน่วยงานหรือบุคคลที่เกี่ยวข้อง เพราะยิ่งผูกโทษหรือผูกใจเจ็บมากเท่าไร ก็ยิ่งทุกข์หนักมากขึ้นอีก

สิ่งที่สำคัญในการที่จะผ่อนคลายหรือแก้ไขปัญหาที่เกิดผลกระทบต่อ สุขภาพจิตของ ผู้ประสบทุกข์ภัยการทำในใจโดยแยบคาย การคิดพิจารณาอย่างละเอียด ถี่ถ้วนและลึกซึ้ง หรือการคิดที่ถูกวิธี มีระเบียบ มีเหตุผล และสร้างสรรค์ ดังนี้

๑. วิธีคิดแบบสืบสาวเหตุปัจจัย คือ คิดแบบมีเหตุผล เช่น พระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้โดยใช้วิธีการคิดแบบสืบสาวหาเหตุจากปัจจัย พระองค์ตั้งคำถามขึ้นมาเกี่ยวกับเวทนา ได้แก่ ความรู้สึกสุขทุกข์ โดยทรงพิจารณาว่าเวทนาที่เป็นสุขเป็นทุกข์นี้เกิดขึ้นโดยมีอะไรเป็นปัจจัย แล้วพระองค์ก็สืบสาวไปถึงทรงค้นพบว่า มีผัสสะ เป็นต้น

๒. วิธีคิดแบบแยกแยะ ส่วนประกอบ คือ การคิดจำแนกแยกแยะองค์รวมของสิ่งต่าง ๆ ออกเป็นองค์ย่อย ๆ ทำให้มองเห็นความและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบย่อยเหล่านั้นว่ามีความเกี่ยวเนื่องกัน เป็นเหตุเป็นผลและพึ่งพาอาศัยกันอย่างไร จึงประสานสอดคล้องกันเป็นองค์รวม วิธีคิดแบบนี้จะทำให้เรารู้และเข้าใจสิ่งต่าง ๆ ตามสภาพความเป็นจริง

๓. วิธีแบบสามัญลักษณะ คือ คิดแบบไตรลักษณ์ (อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา) คิดแบบรู้เท่าทันธรรมดา ชีวิตของคนเราก็คือเป็นเช่นนี้เป็นอนิจจังไม่เที่ยงแท้ ทุกขังมีแต่ความทุกข์อนัตตาไม่มีตัวตนที่แน่นอน

๔. วิธีคิดแบบอริยสัจ หรือ วิธีคิดแบบแก้ปัญหา คือ การพิจารณาปัญหามีอะไรบ้าง (ทุกข์)

สาเหตุอยู่ที่ใด (สมุทัย) แนวทางและเป้าหมายของการแก้ปัญหาที่ตั้งไว้ (นิโรธ) พิจารณาวิธีการดำเนินงานเพื่อบรรลุเป้าหมาย (มรรค) ซึ่งเราสามารถใช้เป็นหลักยึดในการพิจารณาถึงความ เป็นจริงและนำไปสู่การคิดตามกระบวนการนี้

๕. วิธีคิดแบบบรรลธรรมสัมพันธ์ คิดตามหลักการและความมุ่งหมาย เป็นการคิดแบบสุด บรุชหรือสัปปุริสธรรมอันเป็นคุณสมบัติของคนดี คือ รู้จักเหตุ รู้จักผลรู้จักตน รู้จักประมาณ รู้จัก บุคคล รู้จักชุมชน

๖. วิธีคิดแบบเห็นคุณ-โทษและทางออก คือ มองในเชิงคุณค่าว่าสิ่งนั้น ๆ มีคุณในแง่ไหน มีโทษในแง่ไหน มองทั้งคุณและโทษ แล้วก็หาทางออกที่จะแก้ไข

๗. คิดแบบคุณค่าแท้ - คุณค่าเทียม รู้จักแยกแยะสิ่งดีชั่วได้อย่างมีเหตุผล

๘. วิธีคิดแบบปลูกเร้าคุณธรรม คิดแบบปลูกเร้าคุณธรรมหรือชุดความดี หมายถึง การบำเพ็ญความดี ซึ่งจะต้องกระทำให้ถึงที่สุด

๙. วิธีคิดแบบเป็นอยู่ในขณะปัจจุบัน คือ คิดอยู่ในปัจจุบัน แนวนี้นี้ต้องมีวิปัสสนากรรมฐานเป็นเครื่องมือ

๑๐. วิธีคิดแบบวิภาษวาท (แบบจำแนก) คือ คิดแบบรอบด้าน แยกแยะ มองสิ่งต่าง ๆ ในหลาย ๆ มุมอย่างละเอียดรอบคอบ

สำหรับบุคคลที่แวดล้อมผู้ที่ประสบทุกข์ภัย เป็นเสมือนมิตรแท้ เพื่อนแท้ที่คอยช่วยเหลืออย่างจริงใจโดยไม่หวังสิ่งตอบแทน ร่วมกันประคับประคองและเยียวยาให้ ผู้ที่ประสบทุกข์ภัยมีสภาวะที่ปกติ กัลยาณมิตรจะต้องมีคุณธรรม ๗ ประการ ประกอบไปด้วย มีเมตตากรุณา ใส่ใจคนและประโยชน์สุขของเขา เป็นผู้ที่มีความหนักแน่นถือหลักการเป็นสำคัญ มีความรู้จริง ทรงภูมิปัญญา ความรู้ รู้จักชี้แจงให้เข้าใจและเป็นที่ปรึกษาที่ดี อดทนต่อถ้อยคำ กล่าวชี้แจงเรื่องต่างๆ ที่ยุ่งยากลึกซึ้ง ให้เข้าใจง่าย และไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย

กล่าวโดยสรุป เมื่อประสบทุกข์ภัยนั้น สภาวะทางจิตใจที่เกิดขึ้นสามารถแบ่งระยะอาการได้ ๒ ระยะ คือ ระยะแสดงอาการทางลบ และระยะแสดงอาการทางบวก ระดับความรุนแรงที่จะก่อให้เกิดปัญหาด้านสุขภาพนั้น

๑. ระยะแสดงอาการทางลบ กล่าวคือ เป็นการแสดงออกในเชิงลบทั้งจิตใจ ความคิด อารมณ์ อาการทางกาย และด้านสังคม มีตั้งแต่ระดับเบาไปถึงขั้นรุนแรง ได้แก่ จิตใจเศร้าหมอง ร้องไห้ โกรธ แค้น อาฆาต พยาบาท ต้องการทำร้ายคนอื่น และฆ่าตัวตาย เป็นต้น ซึ่งสภาวะต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นจะมีความเชื่อมโยงกัน เช่น หาก ผู้ที่ประสบทุกข์ภัย มีสภาวะอาการมองโลกในแง่ร้าย คิดโทษตนเองไปจนถึงขั้นคิดโทษผู้อื่น อาจส่งผลให้ขาดสติปัญญาและทำในสิ่งที่ไม่ถูกต้อง ส่งผลต่อสุขภาพจิต ในบางรายอาจมีอาการย้ำคิดย้ำทำ (ในการคิดโทษตนเอง) อาการก้าวร้าว และอาการซึมเศร้า รวมทั้งส่งผลให้ร่างกายเสื่อมโทรมลง และถึงขั้นเจ็บป่วย โดยระดับความรุนแรงของอาการที่เกิดขึ้นนั้นมีตั้งแต่ระดับปกติที่สามารถเยียวยาได้ด้วยตนเองไปจนถึงขั้นรุนแรงที่จำเป็นต้องรักษาด้วยการขอคำปรึกษาหรือเข้ายบำบัดรักษาจากจิตแพทย์ นอกจากนี้มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่บุคคลแวดล้อมในสังคมโดยเฉพาะครอบครัว จะต้องคอยให้กำลังใจและเป็นที่พึ่งทางใจแก่ผู้ที่เผชิญความทุกข์ เพื่อให้เขารู้สึกว่าชีวิตมีคุณค่าและเป็นที่ต้องการของสังคมต่อไป

สำหรับสุขภาพจิตในทางบวกนั้น จะเกิดขึ้นจากการที่ ผู้ที่ประสบทุกข์ภัยได้ผ่านกระบวนการเยียวยาในรูปแบบต่างๆ จนทำให้เกิดความเข้าใจ มีสติรู้คิด และยอมรับในสิ่งที่เกิดขึ้นกับความสัมพันธ์ที่เปลี่ยนแปลงไป ซึ่งวิธีการจัดการกับสภาวะที่เกิดขึ้นนั้น ประกอบด้วย

๑. การใช้วิธีการตามหลักธรรม / หลักพุทธศาสนา

๒. การใช้วิธีการตามแนวคิดตะวันตก / วิธีการทางการแพทย์

๓. การใช้วิธีการตามความเชื่อต่าง ๆ

เมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นได้ว่าการใช้วิธีการตามหลักธรรมหรือหลักพุทธศาสนา จะเป็นวิธีการทางวิทยาศาสตร์ / วิทยาศาสตร์สังคม คือพิสูจน์ได้จากการปฏิบัติจริงด้วยตนเอง และไม่สร้างปัญหาให้กับผู้อื่น เป็นวิธีการที่เริ่มที่ตนเองเป็นสำคัญ ตามดู ตามรู้กับสิ่งที่เกิดขึ้นในจิตใจของเราแล้วกำหนดรู้ไปตามนั้น เพื่อให้เกิดสติเพราะการที่คนเรามีสติเกิดขึ้นจะสามารถทำทุกสิ่งทุกอย่างได้อย่างมี

ประสิทธิภาพ ต่อจากนั้นก็ใช้วิธีการคิดเพื่อให้เกิดปัญญาในการจัดการกับปัญหา ซึ่งเริ่มตั้งแต่การคิดแบบโยนิโสมนสิการ การใช้หลักอริยสัจ ๔ และการคิดโดยใช้หลักไตรลักษณ์ เป็นต้น แล้ววางใจของตนในการเข้าใจ ยอมรับ และให้อภัย เพื่อกลับมาใช้ชีวิตอย่างมีความสุขต่อไป ในช่วงเวลาของการเยียวยาจิตใจของผู้ที่ประสบอุทกภัย นั้น มักจะนำวิธีการตามแนวคิดตะวันตก /วิธีการทางการแพทย์ มาประยุกต์ร่วมใช้ด้วย เช่น ในบางรายที่ไม่อยากให้ตนเองว่าง ก็จะหางานอดิเรกทำหรือไปออกกำลังกาย เพื่อให้สามารถนอนหลับได้สนิท ไม่ต้องคิดฟุ้งซ่านหรือใช้ยานอนหลับ หรือในบางรายจะใช้วิธีการไปท่องเที่ยวสังสรรค์กับครอบครัวและเพื่อนฝูงของตน เพื่อไม่ให้อยู่คนเดียวจะได้ลดอาการเหงา การคิดมาก และอาการซึมเศร้า เป็นต้น

๔.๔ การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำรินในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่वंก

การศึกษารูปแบบการบริหารจัดการน้ำของชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่वंก เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาการบริหารจัดการน้ำให้เป็นไปตามแนวพระราชดำริ ขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ โดยมีหวังที่จะเป็นการศึกษาเพื่อหาทางออกให้กับชุมชน ให้มีการบริหารจัดการน้ำทั้งกรณีน้ำท่วม น้ำแล้ง พบรายละเอียดต่อไปนี้

๔.๔.๑ การบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่वंก

คณะผู้วิจัยได้สรุปผลการ ศึกษาถึงกรอบแนวคิดในการบริหารจัดการน้ำของชุมชนในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่वंกจากการ ศึกษาเอกสาร (Documentary Research) ได้แก่ เอกสารหรือข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับโครงการพระราชดำริ (Template of King Bhumibol Adulyadej) การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืน (Sustainable Irrigation Management) บริบทการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่वंก จังหวัดนครสวรรค์ รวมถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในพื้นที่ นอกจากนี้ยังได้มีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) และสัมภาษณ์กลุ่ม (Group Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informant) ผู้ที่เกี่ยวข้องในการบริหารจัดการลุ่มน้ำแม่वंก ทั้งผู้บริหารหน่วยงานราชการ ผู้ปกครองท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น พระภิกษุ ประชาชน ประชาชนชุมชน หรือผู้แทนองค์กรภาคประชาชน ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่वंก แล้วพบว่า

ลำน้ำแม่वंก นั้นมีต้นกำเนิดบริเวณเทือกเขาโมโกจูซึ่งเป็นเส้นแบ่งเขตระหว่างจังหวัดตากและจังหวัดนครสวรรค์ จากนั้นจะไหลมาตาม ลำห้วยแม่वंก ผ่านอำเภอแม่वंกอำเภอลาดยาว แล้วแยกเป็น ๒ สาย โดยสายแรกไหลผ่านอำเภอลาดยาวเข้าสู่เขตอำเภอเมืองนครสวรรค์ จังหวัดนครสวรรค์ ขณะอีกสายหนึ่งได้ไหลไปบรรจบกับลำห้วยคลองโพธิ์ซึ่งไหลมาจากเทือกเขาแนวแบ่งเขตระหว่างจังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดอุทัยธานีที่อำเภอสว่างอารมณ์ จังหวัดอุทัยธานี ก่อนที่จะกลายเป็นน้ำตกแดด แล้วไหลลง ไปบรรจบกับ ลำห้วยทับเสลาในเขตอำเภอกันทรารมย์ จังหวัดอุทัยธานี ย้อนกลับเข้ามาในเขตอำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ แล้วไหลเลียบบ้านเขาสะแกกรัง ในเขตจังหวัดอุทัยธานี จนได้ชื่อว่าแม่น้ำสะแกกรัง ก่อนจะลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาทางตอนเหนือของเขื่อนเจ้าพระยา

สำหรับปัญหาอุทกภัยในเขตลุ่มน้ำแม่वंกหรือในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ส่วนมากเกิดจากปริมาณน้ำฝนที่ตกหนักติดต่อกันหลายวันในพื้นที่ภาคเหนือและตามแนวผืนป่าตะวันตก เมื่อมี

ปริมาณฝนตกมากทำให้เกิดปริมาณน้ำสะสมมากติดตามมา ในขณะที่สภาพความเป็นจริงในภูมิภาคนี้กลับไม่มีแหล่งกักเก็บน้ำที่มีขนาดใหญ่ที่มีจำนวนที่มากพอจะรองรับปริมาณน้ำขนาดมหาศาล ประกอบกับแหล่งกักเก็บน้ำที่มีอยู่เดิมในก็มีความตื้นเขินไม่สามารถรองรับน้ำในปริมาณที่มากมายได้ ทำให้น้ำในแม่น้ำสายหลักต่างๆ ได้ไหลเอ่อล้นเข้าท่วมพื้นที่การเกษตรและพื้นที่ชุมชน ปัญหาที่สำคัญอีกประการหนึ่งที่ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมขังในพื้นที่บริเวณนี้คือ ปัญหาการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ สังคม และความหนาแน่นของประชากรในเขตเมือง ทำให้เกิดโครงการอสังหาริมทรัพย์ทั้งเพื่อการพาณิชย์และเพื่อที่อยู่อาศัย รวมถึงโครงข่ายคมนาคมหลายเส้นทางที่เป็นปัญหาในการปิดกั้นหรือกีดขวางทางเดินของน้ำและถือเป็นอีกสาเหตุสำคัญที่ทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมขังที่มีระยะเวลาที่ยาวนานขึ้นกว่าในอดีต

การป้องกันปัญหาอุทกภัยในเขตชุมชนลุ่มน้ำแม่वंก หากมองลงไปเชิงลึกถึงต้นตอของปัญหาอุทกภัย ส่วนหนึ่งเราจะพบว่าหนึ่งในปัญหาที่สำคัญที่น่าจะเป็นสาเหตุหลักของการเกิดอุทกภัยหรือปัญหาน้ำท่วมก็คือ ปัญหาการบุกรุก ฝัาถาง ขุดเจาะ และทำลายพื้นที่ต้นน้ำลำธาร โดยในแต่ละปีในเกือบจะพบว่าพื้นที่ป่าต้นน้ำได้ถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก ผลที่ตามมาความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าไม้ที่เปรียบเสมือนฟองน้ำขนาดใหญ่ที่จะช่วยดูดซับ ดูดซับ หรือเก็บกักน้ำก่อนที่จะค่อยๆ ปล่อยออกสู่ลำห้วย ลำธารและไหลลงสู่แม่น้ำขนาดใหญ่ก็แทบจะไม่เหลือหรือ ซ้ำร้ายในพื้นที่สูงตามทีลาดเชิงเขาเมื่อเกิดกรณีฝนตกหนักติดต่อกันปัญหาน้ำป่าไหลหลากและดินโคลนถล่มก็เกิดขึ้นติดตามมาและก็จะเกิดปัญหาลักษณะนี้ขึ้นบ่อยครั้งในปัจจุบัน

สำหรับความเป็นมาของโครงการก่อสร้างเขื่อนแม่वंกนั้น หลังจากกรมชลประทานได้เริ่มสำรวจความเป็นไปได้ในการพัฒนาโครงการในลุ่มน้ำสะแกกรังตั้งแต่ปี ๒๕๒๗ รัฐบาลญี่ปุ่น โดย JICA ได้ให้ความช่วยเหลือในการศึกษาด้านความเหมาะสมและผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมเพื่อพัฒนาลุ่มน้ำสะแกกรัง โดยผลการศึกษาครั้งนั้นสรุปว่าโครงการเขื่อนแม่वंกเป็นโครงการที่มีความสำคัญอันดับหนึ่งของการพัฒนาลุ่มน้ำแห่งนี้ ต่อมาในปี พ.ศ.๒๕๓๒ คณะรัฐมนตรี (สัฎจรภาคเหนือ) ได้มีมติให้กรมชลประทานจัดทำรายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมโครงการเขื่อนแม่वंก

ในหลายๆ รัฐบาลต่อจากนั้นมาโดยคณะกรรมการผู้ชำนาญการพิจารณารายงานการวิเคราะห์ผลกระทบสิ่งแวดล้อมด้านโครงการพัฒนาแหล่งน้ำ (คชก.) ได้มีการขับเคลื่อนและผลักดันในโครงการนี้อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ให้มีการจัดทำรายงานผลกระทบสิ่งแวดล้อม (EIA) แผนแก้ไขผลกระทบสิ่งแวดล้อม (E.I.M.P) การประเมินผลกระทบสิ่งแวดล้อมเชิงกลยุทธ์ (SEA: Strategic Environmental Assessment) จนกระทั่งวันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๕๕ คณะรัฐมนตรีในสมัยรัฐบาลนางสาวยิ่งลักษณ์ ชินวัตร นายกรัฐมนตรี ได้อนุมัติให้ดำเนินโครงการสร้างเขื่อนแม่वंก จังหวัดนครสวรรค์ ที่มีลักษณะเป็นเขื่อนหินทิ้งแกนดินเหนียวขนาดใหญ่ ความยาว ๗๓๐ เมตร กว้าง ๑๐ เมตร สูง ๕๗ เมตร มีพื้นที่อ่างเก็บน้ำประมาณ ๑๓,๐๐๐ ไร่อยู่ในอุทยานแห่งชาติแม่वंก จังหวัดกำแพงเพชรและจังหวัดนครสวรรค์ และมีปริมาณกักเก็บน้ำ ๒๕๐ ล้านลูกบาศก์เมตรเพื่อแก้ปัญหา น้ำท่วม น้ำแล้ง โดยจะใช้งบประมาณก่อสร้างทั้งสิ้น ๑๓,๒๘๐ ล้านบาท ใช้ระยะเวลาก่อสร้างถึง ๘ ปี โดยผูกพันงบประมาณไปจนถึงปีงบประมาณ ๒๕๖๒

ล่าสุดเมื่อวันที่ ๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๕๗ ในการประชุมคณะกรรมการผู้ชำนาญการ (คชก.) ที่ประชุมพิจารณาไม่รับรองรายงานผลกระทบด้านสุขภาพและสิ่งแวดล้อมเขื่อนแม่वंก แล้ว

สรุปมิตรร่วมกันว่าจะไม่สร้างเขื่อน เนื่องจากกรมอุทยานสัตว์ป่าและพันธุ์พืชเจ้าของพื้นที่เห็นว่า พื้นที่ป่าส่วนใหญ่เป็นป่าสมบูรณ์มากกว่าที่จะปล่อยให้มีการสร้างเขื่อน นอกจากนั้นกรมอุทยานฯ ยังมีแผนผนวกอุทยานแห่งชาติแม่วงก์เข้าเป็นพื้นที่มรดกโลกรวมกับเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้งด้วย ผลการยกเลิกหรือลบล้างโครงการก่อสร้างเขื่อนแม่วงก์ทำให้หลายคน หลายฝ่าย โดยเฉพาะประชาชนที่อาศัยอยู่ในเขตลุ่มน้ำแห่งนี้ต่างมีความเคลือบแคลงสงสัยว่า ต่อไปการบริหารจัดการแก้ไขปัญหาน้ำท่วม น้ำแล้งในลุ่มน้ำสายนี้จะดำเนินการกันอย่างไร ทั้งนี้เพราะเนิ่นนานกว่า ๒๐ ปีมาแล้วที่ทุกคนทุกฝ่าย ต่างเฝ้ารอคอยการเกิดขึ้นของเขื่อนแม่วงก์ ซึ่งถือเป็นเงื่อนไขสมมติฐาน และสัญลักษณ์ที่สำคัญประการหนึ่งว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาน้ำท่วม น้ำแล้งได้ ขณะเดียวกันเขื่อนแห่งนี้ก็จะเป็นแม่เหล็กสำคัญที่จะดึงดูดความเจริญรุ่งเรืองทั้งทางเศรษฐกิจและสังคมให้เกิดขึ้นในภูมิภาคนี้ ซึ่งผลจากการยกเลิกหรือลบล้างการก่อสร้างเขื่อน แม่วงก์ในครั้งนี้ก็ทำให้หลายคน หลายฝ่ายต่างอยู่ใน ความกังวลและมองไม่เห็นหนทางที่จะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาซ้ำซาก (น้ำท่วม น้ำแล้ง) ที่เกิดขึ้นในพื้นที่ข้างต้น

แผนภาพที่ ๔.๓ สภาพลำน้ำแม่วงก์ในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์^๑

ในส่วนของ เส้นทาง เดินของ น้ำในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์จังหวัดนครสวรรค์นั้น จากการศึกษาพบว่า มีระบบและโครงข่ายเส้นทางเดินของน้ำแบ่งได้เป็น ๓ ช่วง คือ

๑. เส้นทางเดินของน้ำหลังจากที่ไหลมาจากเทือกเขาในเขตอำเภอแม่วงก์ ก่อนน้ำเข้าสู่ตัวเมืองลาดยาวน้ำจะเริ่มเอ่อขึ้นมาหลังฝายยายไข่ คือ ตรงพื้นที่ตำบลวังวาน วังชันแล้ว แตกคลองสาขากระจายออกไปในพื้นที่วังทับเกวียน ก่อนที่น้ำจะมาบรรจบกันอีกครั้งที่บริเวณ หมู่บ้านทุ่งแม่ น้ำน้อยและบ้านหนองกระทุ่มในเขตตำบลลาดยาว อำเภอลาดยาว ขณะเดียวกันที่ฝายสะเดาซ้ายก่อนที่จะถึงฝายคลองขุนลาด ลำน้ำแม่วงก์ก็ได้แตกออกเป็น ๒ สาย โดยสายหนึ่งได้ไหลเข้าสู่พื้นที่ตำบลมาบแก ตำบลวังม้าและตำบลวังเมืองในเขตอำเภอลาดยาว ก่อนที่จะไหลไปรวมกับลำน้ำคลองโพธิ์และเข้าไหลสู่อำเภอสว่างอารมณ์ อำเภอทัพทัน จังหวัดอุทัยธานีและกลายเป็นแม่น้ำสะแกกรังในที่สุด

^๑ กรมชลประทาน, เอกสารประกอบการประชุมโครงการเขื่อนแม่วงก์ จังหวัดนครสวรรค์, กรุงเทพมหานคร : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๕๔.

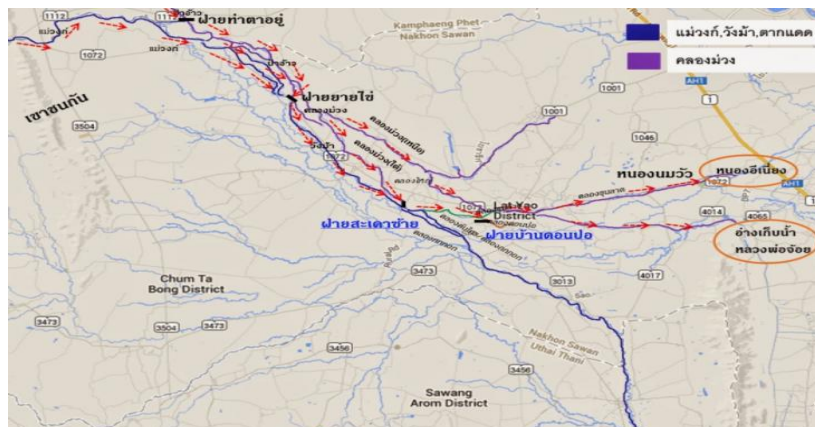
แผนภาพที่ ๔.๔ น้ำป่าไหลหลากบริเวณเกาะแก่งใหญ่ในพื้นที่ลำน้ำแม่वंงก์

๒. เส้นทางเดินของน้ำหลังจากที่ไหลบ่าจากเทือกเขาในเขตอำเภอแม่वंงก์ แล้วไหลมารวมตัวกันบริเวณหมู่บ้านทุ่งแม่่น้ำน้อยและบ้านหนองกระทุ่มในเขตตำบลลาดยาว อำเภอลาดยาว น้ำทั้งหมดจะไหลเข้าสู่ตัวตลาดลาดยาว โดยไหลไปตามคลองขุนลาดผ่านใจกลางตัวตลาดเพื่อออกไปทางตำบลหนองนมวัว แต่ข้อเท็จจริงในปัจจุบันน้ำจะไหลผ่านตัวตลาดลาดยาวยากมากเนื่องจากไหลผ่านใจกลางชุมชนที่มีความหนาแน่น ประกอบกับลำคลองบางจุดแคบและมีสิ่งก่อสร้างกีดขวางทำให้ไหลไม่สะดวก บางปีน้ำมีจำนวนมากเกินความจุของลำคลองในพื้นที่นี้จึงได้เกิดการเอ่อล้นเข้าท่วมตัวตลาดลาดยาวอยู่เป็นประจำ

แผนภาพที่ ๔.๕ น้ำท่วมขังในฤดูน้ำหลากในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่वंงก์จังหวัดนครสวรรค์

๓. เส้นทางเดินของน้ำหลังจากที่ไหลออกจากตัวตลาด ลาดยาว เดิมนั้นน้ำส่วนหนึ่งก็จะถูกจะระบายไปตามทุ่งน้ำหลาก ในพื้นที่บ้านดอนไม้และ บ้านโป่งยอและไหลมาตามคลองขุนลาดออกไปทางตำบลหนองนมวัว แล้วไหลผ่านเข้าไปยังตำบลหนองกระโดนเพื่อไปรวมกับคลองขนมจินในเขตตำบลบ้านแก่งอำเภอเมืองนครสวรรค์ ขณะอีกเส้นทางน้ำอีกสายหนึ่งได้แยกตัวที่หลังตลาดลาดยาวไหลพาดผ่านไปยังเขตตำบลหนองนมวัว หนองยาว เข้าสู่เขตตำบลหนองกรดอำเภอเมืองนครสวรรค์และไหลไปลงคลองบางประมุงเพื่อมุ่งสู่แม่น้ำเจ้าพระยาในที่สุด

แผนภาพที่ ๔.๖ เส้นทางเดินของน้ำในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์จังหวัดนครสวรรค์^๒

สำหรับระบบการบริหารจัดการน้ำในเขตลุ่มน้ำแม่วงก์นั้นส่วนใหญ่จะใช้ฝายทดน้ำกั้นลำน้ำเป็นระยะๆ โดยฝายที่เป็นตัวแปรสำคัญที่มีส่วน ในการบริหารจัดการมีอยู่ จำนวน ๓ ฝาย คือ ฝายยายไข่ ฝายสะเดาซ้ายหรือฝายคลองขุนลาด และฝายบ้านดอนปอ

๑. ฝายยายไข่ เป็นประตูที่ควบคุมการไหลจากคลองม่วงลงสู่ลำน้ำ คลองโพธิ์ในเขตพื้นที่ตำบลวังม้า แต่ฝายนี้เป็นฝายที่อยู่ในพื้นที่ส่วนบุคคล การบริหารจัดการคงต้องมีการคุยกันกับเจ้าของพื้นที่เพื่อให้มีการเปิด - ปิดฝายอย่างถูกระบบ

๒. ฝายสะเดาซ้าย - ฝายคลองขุนลาด เป็นฝายที่มีความสำคัญสำหรับผู้คนในตลาดยาว หากจะรู้ว่ามีน้ำมากหรือน้อยแค่ไหนหากไปสังเกตที่ ฝายนี้จะทราบถึงสถานการณ์ที่เกิดขึ้นว่าจะมีความรุนแรงแค่ไหน อย่างไร ฉะนั้นในช่วงวิกฤติเวลาจะเปิด-ปิดประตูระบายน้ำบ้างที่ ชาวบ้านต้องมาทางเดินที่ฝายฝายกัน เลยทีเดียว ทั้งนี้เพราะชาวบ้านในพื้นที่ จะเป็นผู้นำหน้าที่ มาเปิด - ปิดประตูน้ำกันเอง และไม่มีหน่วยงานกลางที่มาคอยช่วยควบคุมทิศทางการไหลที่ถูกต้องว่าเวลาหน้าน้ำควรจะเปิดหรือปิดประตูระบายน้ำอย่างไร ผลที่ตามมาทำให้บางครั้ง จึงเป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดน้ำท่วมพื้นที่ตลาดยาวในที่สุด

แผนภาพที่ ๔.๗ การบริหารจัดการน้ำของฝายสะเดาซ้าย - ฝายคลองขุนลาด

^๒ กรมชลประทาน, เอกสารประกอบการประชุมโครงการเชื่อมแม่วงก์ จังหวัดนครสวรรค์ , กรุงเทพมหานคร : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๕๔.

จากภาพจะเห็นได้ว่าน้ำจากลำน้ำแม่วงศ์ (เส้นสีน้ำเงิน) ถ้าฝาย สะเดาซ้ายปิดน้ำก็จะเอ่ออยู่เหนือฝายและจะดันน้ำให้ไหลลงตามเส้นสีเหลืองหรือไปตามคลองวังมาเพื่อรวมกับน้ำจากคลองโพธิ์ไหลลงสู่แม่น้ำสะแกกรังในเขตจังหวัดอุทัยธานีต่อไป แต่ในกรณีที่น้ำท่วมลาดยาวคือการที่ประตูฝายสะเดาซ้ายเปิดซึ่งโดยปกติจะมีน้ำจากคลองม่วง (เส้นสีม่วง) ไหลเข้าสู่พื้นที่ลาดยาวอยู่แล้ว พอประตูฝายสะเดาซ้ายถูกเปิดด้วยจึงทำให้มีน้ำจาก ลำน้ำแม่วงศ์อีกเส้นหนึ่ง ไหลเข้ามาพร้อมกับมวลน้ำจากคลองม่วง สุดท้ายกลายเป็นว่ามีน้ำจากแม่น้ำสองสายไหลเข้าสู่พื้นที่ลาดยาวในที่สุด

๓. ฝายบ้านดอนปอ ในกรณีที่ประตูฝายถูกปิดน้ำ ก็จะไม่สามารถไหลไปตามแม่น้ำวังมาซึ่งคนในพื้นที่เรียกว่าคลองดอนปอ (เส้นสีน้ำเงิน) ได้และจะทำให้น้ำไหลย้อนเข้าสู่พื้นที่ตำบลลาดยาวทั้งนี้ด้วยลำน้ำสองสายซึ่งเป็นลักษณะเดียวกับฝายสะเดาซ้ายที่สามารถผันน้ำให้เข้าหรือออกจากพื้นที่ตลาดลาดยาวได้ด้วยลำน้ำสองสายเช่นเดียวกัน

แผนภาพที่ ๔.๘ การบริหารจัดการน้ำของฝายดอนปอ

จากการลงพื้นที่ศึกษาข้อมูลเชิงบริบทในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงศ์ พบข้อมูลข้อเท็จจริงในการบริหารจัดการน้ำโดยแบ่งพื้นที่โดยรวมของกลุ่มน้ำแม่วงศ์ออกเป็น ๓ ส่วน ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. พื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงศ์ตอนบน เป็นพื้นที่ดอน ไม่มีปัญหาน้ำท่วม จะอยู่ใกล้ พื้นที่อุทยานแห่งชาติแม่วงก์มาก ที่สุด การบริหารจัดการน้ำในพื้นที่เกือบจะลาดชันข้างต้นหลายชุมชนได้มีการจัดการและวางแผนในการกักเก็บน้ำเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์ และคงความชุ่มชื้นของผืนดินรวมทั้งป่าเขามากที่สุดโดยการก่อสร้างฝายทดน้ำหรือฝายแม้วเป็นระยะๆ ซึ่งการแก้ปัญหาในลักษณะนี้ยังส่งผลให้เกิดการจัดการแหล่งน้ำที่มีอยู่เดิมหรือตามคูคลองต่างๆ ให้กักเก็บน้ำในฤดูแล้งได้มากขึ้น เช่น การขุดลอกคูคลอง การซ่อมแซมฝาย การส่งเสริมให้เกษตรกรทำไร่แบบผสมผสานโดยมีแหล่งเก็บน้ำเป็นของตนเอง และการใช้น้ำใต้ดินหรือบ่อบาดาลมาเสริมหรือสนับสนุนการเพาะปลูกพืชไร่ในฤดูแล้งไว้

แผนภาพที่ ๔.๙ สภาพการจัดทำฝายทดน้ำของลำคลองย่อยหรือลำคลองลำน้ำแม่วงก์

๒. พื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์ตอนกลาง เป็นพื้นที่ดอน น้ำไหลมาแล้วก็ไหลไป ไม่มีปัญหาน้ำท่วมต่อเนื่องรุนแรง ตรงนี้มีปัญหาแล้งพอสมควร แต่สามารถแก้ปัญหาได้ด้วยการพัฒนาอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กที่มีอยู่ในพื้นที่และพิจารณาสร้างเพิ่มเติมในบริเวณที่เหมาะสม ปรับปรุงฝาย และ ขุดลอกลำน้ำให้สามารถเก็บน้ำไว้ใช้ได้มากขึ้น สนับสนุนให้เกษตรกรมีแหล่งน้ำเป็นของตนเอง และใช้น้ำได้ดินหรือบ่อบาดาลสูบน้ำขึ้นมาเสริมให้กับพืชในฤดูแล้ง

แผนภาพที่ ๔.๑๐ สภาพการขุดลอกคูคลองในพื้นที่ลำน้ำแม่วงก์

๓. พื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์ตอนล่าง เป็นพื้นที่ราบลุ่ม มีปัญหาน้ำท่วม-น้ำแล้ง พอสมควร ในส่วนของน้ำท่วมนั้น เป็นน้ำที่หลากมาจากที่ดอนซึ่งจะไหลผ่านพื้นที่เกษตร คู คลองย่อยต่างๆ และ เรียบริมถนนในฤดูน้ำหลาก ไม่ส่งผลเสียหายต่อพืชผลทางการเกษตรมากนัก และไม่ท่วมชุมชนขนาดใหญ่ ปัญหาภัยแล้งตรงนี้สามารถแก้ไขได้ด้วยการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กตามเชิงเขา พัฒนาบ่อน้ำใต้ดินและบ่อขนาดเล็กตามไร่นาเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้ ขุดลอกและพัฒนาฝายในลำน้ำแม่วงก์

แผนภาพที่ ๔.๑๑ สภาพการจัดทำสระกักเก็บน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงศ์

ขณะที่ในพื้นที่อำเภอลาดยาว ซึ่งเป็นพื้นที่ราบที่มีชุมชนขนาดใหญ่ อาศัยอยู่หนาแน่น และมักจะเกิดปัญหาน้ำท่วมหลากเข้าตัวอำเภอบ่อยครั้ง ทำให้ชาวบ้านในอำเภออยากได้เขื่อนแม่วงศ์ เนื่องจากเชื่อว่าถ้าแก้ปัญหานี้ได้ ในขณะเดียวกันปัญหาของตรงนี้ก็หลักๆ อยู่กับการจัดการการระบายน้ำในพื้นที่ ยังทำได้ไม่ดี มีการสร้างสิ่งปลูกสร้างรูกล้าลำน้ำทำให้น้ำระบายได้ไม่คล่อง ประตูล้อมน้ำ และฝายที่มีในแหล่งน้ำ บางแห่งการบริหารไม่ดี บางแห่งชำรุดกลายเป็นสิ่งกีดขวางทำให้น้ำไหลไม่สะดวก ถ้าแก้ปัญหานี้ได้ ก็เชื่อว่าน้ำจะมีโอกาสท่วมพื้นที่ได้น้อยมาก นอกจากนั้นพื้นที่ลุ่มตรงนี้มีพื้นที่กักเก็บน้ำ เช่น บึงห่ม อยู่ทางตอนเหนือของตัวอำเภอ ซึ่งสามารถพัฒนาเป็นแหล่งกักเก็บน้ำ ช่วยชะลอไม่ให้ไหลเข้าท่วมอำเภอได้อีกทางหนึ่งด้วย

แผนภาพที่ ๔.๑๒ การป้องกันและแก้ไขระบบระบายน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงศ์

สรุปได้ว่า ใน พื้นที่ลุ่มน้ำ แม่วงศ์ตอนบน ซึ่งเป็นพื้นที่เกือบจะลาดชันมีการจัดการและวางแผนในการกักเก็บน้ำเพื่อก่อให้เกิดประโยชน์และคงความชุ่มชื้นของผืนดินรวมทั้งป่าเขา โดยการก่อสร้างฝายทดน้ำหรือฝายแม้วเป็นระยะๆ ขณะที่ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงศ์ตอนกลางซึ่งเป็นพื้นที่ตอนใต้มีการก่อสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กและมีการปรับปรุงเหมืองฝาย ขุดลอกลำน้ำให้สามารถเก็บน้ำไว้ใช้ได้มากขึ้น และมีการสนับสนุนให้เกษตรกรมีแหล่งน้ำเป็นของตนเอง รวมถึงใช้น้ำใต้ดินหรือบ่อบาดาลสูบ

ขึ้นมาเสริมให้กับพืชในฤดูแล้ง สำหรับพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์ตอนล่าง ส่วนใหญ่เป็นพื้นที่ราบ สลับเชิงเขา และมักจะมีปัญหาน้ำท่วม-น้ำแล้งพอสมควร จึงมีการแก้ไขได้ด้วยการสร้างอ่างเก็บน้ำขนาดเล็กตามเชิงเขา พัฒนาบ่อน้ำใต้ดินและบ่อขนาดเล็กตามไร่นาเพื่อกักเก็บน้ำไว้ใช้และบรรเทาความเดือดร้อน

๔.๔.๒ ลุ่มน้ำแม่วงก์กับการบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ

ในการจัดการทรัพยากรน้ำ ในเขตลุ่มน้ำแม่วงก์ จังหวัดนครสวรรค์ ผู้ให้ข้อมูลหลายคนมองว่าเป็น ที่เกิดปัญหาความขัดแย้งทางความคิดมากที่สุดพื้นที่หนึ่ง ในประเทศ ทั้งนี้เพราะ การใช้เทคโนโลยีกักเก็บน้ำโดยการ สร้างเขื่อน สร้างฝายขนาดใหญ่ อ่างเก็บน้ำ หรือว่า ใช้ในการขุดคลอง รวมทั้งวิธีการต่าง ๆ ที่ใช้เทคโนโลยีที่ต้องการควบคุมธรรมชาติ และเป็นสิ่งที่จะถูกสร้างขึ้นเพื่อให้มีความชอบธรรมในการ เข้ามาจัดการน้ำอย่างเป็นระบบ จากการลงพื้นที่วิจัย พบว่า ในเขตลุ่มน้ำแม่วงก์ จังหวัดนครสวรรค์ มีการจัดการน้ำของชุมชน เริ่มตั้งแต่การจัดการบ่อน้ำซึ่งมีบ่อหิน บ่อน้ำตื้น บ่อน้ำซับ การใช้ประโยชน์และการจัดการบ่อ เหล่านี้เพื่อให้นำน้ำมาใช้ประโยชน์เพื่อการอุปโภคและบริโภค ของคนใน พื้นที่ และปัจจุ บันก็ยังพบร่องรอยและยังมี บ่อน้ำที่ยังคงใช้ประโยชน์อยู่เกือบทุกชุมชน ใน การขุดบ่อ นั้นพบว่า ชาวบ้านได้อาศัย ภูมิปัญญา บาง อย่าง เพื่อให้เข้าถึงน้ำใต้ดินอย่างเหมาะสม เช่น การสังเกตว่าบริเวณใดมีต้นมะเดื่อปล้องอยู่แสดงว่าใต้ พื้นดินมีตาน้ำ อยู่ไม่ลึกมากนัก หรือการที่ชาวบ้านใช้วิธีการสังเกตโดยการ นำกะลาไปครอบไว้ แล้วดูว่ามีไอน้ำเกาะที่กะลาหรือไม่ ในบางชุมชนมีระบบการจัดการน้ำแบบให้ ม่ ๆ ที่ชุมชนได้อาศัยความรู้เดิมและความรู้ที่ เข้ามา จากภายนอก เป็นต้นว่าที่ชุมชนธารมะยมซึ่งตั้งอยู่เชิงเขาแม่กระทุ้ในเขตตำบลวังชัน อำเภอแม่วงก์ ที่มีการจัดทำประปาภูเขาและน้ำดื่มชุมชน ทั้งนี้การจัดการน้ำลักษณะดัง กล่าวเป็นความพยายามในการแก้ปัญหาเรื่องการขาดแคลนน้ำของชุมชนต้นน้ำ และการนำน้ำมาใช้ ประโยชน์จึงไปมีส่วนสัมพันธ์กับชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่กลางน้ำและปลายน้ำ เมื่อ เป็นเช่นนี้ การจัดการน้ำที่เป็นรูปแบบใหม่ ๆ จึงต้องทำความเข้าใจกับส่วนอื่น ๆ ที่สัมพันธ์โยงใยกันเพื่อป้องกันไม่ให้เกิดปัญหาความขัดแย้ง ขึ้นเพราะความไม่เข้าใจกันเกี่ยวกับการจัดการน้ำได้

นอกจากนี้ยังมีการบริหารจัดการน้ำ อีกหลากหลาย เป็นต้นว่า การจัดการน้ำโดยการให้น้ำจากพื้นที่สูงไหลลงสู่พื้นที่ต่ำหรือ เรียกว่า “กาลักน้ำ ” โดยน้ำที่ไหลจาก ภูเขาจะส่งน้ำผ่านท่อลำเลียงไปเก็บยัง ถังเก็บน้ำ และถังเก็บน้ำ นั้นนอกจากมีประโยชน์ในการเก็บน้ำ แล้วยังช่วยเป็นเครื่องมือในการกรองเอาเศษ ทราย เศษไม้ และใบไม้ที่ไหลมากับน้ำได้ตกตะกอน ขณะเดียวกันชาวบ้านก็จะใช้ผ้าขาวบางๆ มาผูกติดกับก๊อกน้ำเพื่อเป็นการกรองน้ำก่อนที่จะนำไปใช้เพื่อการอุปโภค ในเรื่องต่างๆ และอีกวิธีหนึ่งที่นิยมคือการเปิดน้ำใส่ภาชนะและรอให้น้ำตกตะกอนเองหรือใช้การแกว่งสารส้มเพื่อทำให้น้ำสะอาดยิ่งขึ้น ส่วนในฤดูแล้งชาวบ้านหลายชุมชนก็จะมีปัญหาขาดแคลนน้ำ เพราะน้ำจากภูเขา จะแห้งและ ไม่ไหล ชาวบ้านก็จะใช้ น้ำประปาหมู่บ้านที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดสร้างขึ้นทดแทนกันไปหรือควบคุ้งกันไป

ขณะเดียวกันสำหรับการจัดการน้ำแบบการสร้างระบบ ประปาหมู่บ้านของชุมชนจะใช้น้ำผิวดินจากบ่อดิน สระน้ำ หรือเหมืองฝายที่กั้นลำนน้ำแม่วงก์มาใช้เป็นน้ำดิบเพื่อการ ผลิตเป็นน้ำประปาหมู่บ้าน ซึ่งการผลิตน้ำประปาหมู่บ้านบางส่วนก็ได้รับ การสนับสนุนงบประมาณจากกรมอนามัย กระทรวงสาธารณสุข จากกรมโยธาธิการ กระทรวงมหาดไทย หรือจากงบประมาณขององค์กร

ปกครองส่วนท้องถิ่นที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ที่ได้รับการสนับสนุนจาก กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น กระทรวงมหาดไทย และในการบริหารกิจการประปาหมู่บ้านมีการจัดตั้งหรือคัดเลือกตัวแทนสมาชิกผู้ใช้น้ำมาทำหน้าที่ในการดำเนินการบริหารกิจการประปาหมู่บ้าน ซึ่งคณะกรรมการบริหารกิจการประปาหมู่บ้านจะประกอบด้วย ประธาน รองประธาน เภรณฤฎิก คณะกรรมการที่ปรึกษา และผู้ดูแลระบบประปาหมู่บ้าน เงินที่เก็บได้จากค่าใช้น้ำประปาหมู่บ้าน ก็จะมาจากการ ออกข้อบัญญัติเรื่องการใช้น้ำประปาและอัตราค่าน้ำประปาหมู่บ้าน

ในส่วนของการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่การเกษตรโดยเฉพาะตามแปลงนา นั้น ชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำแฉ่งส่วนใหญ่จะ ก่อสร้างคันกันน้ำพร้อมระบบส่งน้ำและระบบระบายน้ำใน แปลงนาของตนเอง ส่งผลให้ชาวบ้าน บางชุมชนที่อดีตนิยมที่จะทำนาปีแบบปักดำได้เปลี่ยนมาทำนาปีแบบนาหว่านที่ไม่ต้องรอน้ำฝนก็มี โดยชาวบ้านได้ใช้วิธีขุดยกร่องซึ่งเป็นลักษณะของการจัดการน้ำ ที่บางพื้นที่เรียกว่า “ระบบเหมืองไส้ไก่” ตามกรอบแนวคิดที่สำนักงานจัดรูปที่ดินได้ส่งเสริมและสนับสนุน โดยสร้างระบบส่งน้ำจากคลอง สาขาลำน้ำแฉ่งเพื่อให้ไหลเข้า สู่นา ซึ่งทำให้ชาวบ้านสะดวกในการทำนามากยิ่งขึ้นและนิยมที่จะขุดบ่อดินขนาดเล็กเป็นเป็นที่กักเก็บน้ำธรรมชาติอยู่ตามมุนา เพื่อจะได้เป็นน้ำต้นทุนที่ได้จากลำคลองสาขานำไปสู่การกระจายไปยังพื้นที่ที่ต้องการผ่านคลองซอยย่อยที่เรียกว่า “ไส้ไก่” ที่กระจายอยู่ทั่วผืนนา ส่วนแหล่งน้ำ รูปแบบ อื่นๆ ที่ชาวบ้านได้จัดการและใช้ประโยชน์ทั้งเพื่อการเพาะปลูกและเป็นพื้นที่เอนกประสงค์ในพื้นที่ของตนเอง โดยส่วนหนึ่งยังใช้เป็นบ่อล่อปลา โดยชาวบ้านจะ บ่อขึ้นมา เพื่อเป็นจุดกระจายน้ำแล้วยังใช้เป็นที่รวบรวมปลาและสัตว์น้ำหลากหลายชนิดที่ตามกระแสน้ำ ผ่าน การขุดทางน้ำเล็กๆ ให้เชื่อมต่อกับบ่อ อีที่ขุดไว้ เมื่อถึงฤดูน้ำหลาก ปลาก็จะว่ายเข้ามาอยู่อาศัยในบ่อ ขณะเดียวกันก็จะใช้ใช้กิ่งไม้มาสูมไว้ในบริเวณ ใจกลางของบ่อเพื่อให้เป็นที่หลบภัยของปลา เมื่อหมดช่วงหน้าฝน หรือเข้าสู่ฤดูแล้ง เจ้าของนาหรือเจ้าของ บ่อก็จะสูบน้ำออกเพื่อจับปลาจำหน่ายและทำการ ขุดลอกบ่อใหม่เพื่อให้เหมาะกับการล่อปลา ในฤดูกาลต่อไปสำหรับแหล่ง น้ำอีกประเภทหนึ่งที่ชาวบ้านได้ใช้มาตั้งแต่อดีต คือ บ่อน้ำ มีสองลักษณะด้วยกัน ทั้งบ่อน้ำดินก้นลึกและบ่อน้ำดินก้นตื้นหรือสระน้ำ ซึ่งชาวบ้านขุดบ่อขึ้นเพื่อนำน้ำมาใช้ประโยชน์ เพื่อการอุปโภค บริโภค เลี้ยงปลาหรือใช้น้ำเพื่อการเกษตร

ในพื้นที่ราบลุ่มน้ำแฉ่งโดยเฉพาะในช่วงกลางน้ำ เป็นพื้นที่ซึ่งผู้คน ส่วนใหญ่ตั้งชุมชนอาศัยอยู่หนาแน่น ทั้งนี้เพราะพื้นที่ดังกล่าวมีความเหมาะสมกับอาชีพทำนา เนื่องจากเป็นพื้นที่ราบลุ่มเมื่อเป็นเช่นนี้การเพาะปลูกข้าวจึงกลายเป็นพลังอำนาจภายในของชุมชน และเป็นตัวแปรสำคัญที่มีผลหรือส่งผลต่อการบริหารจัดการน้ำในระดับพื้นที่ ดังนั้นการจัดการน้ำของชุมชนในพื้นที่ราบลุ่ม จากการศึกษาทั้งในการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่มเฉพาะ พบว่า ลักษณะการจัดการน้ำในพื้นที่ข้างต้นจะมี การเชื่อมต่อระหว่างชุมชนใกล้เคียงโดย อาศัยเส้นทางน้ำ ที่ไหลมาจากอุทยานแห่งชาติแฉ่งมาใช้เพื่อการเพาะปลูกพืชผลการเกษตร โดยการใช้เครื่องสูบน้ำจากคลอง หลักและลำคลองย่อยเข้ามาสู่นาข้าว บางครั้งยังมีวิธีการคือตัดแปลงรตเณนาเดินตามมาใช้เป็นตัวหมุนเครื่องสูบน้ำเพื่อดึงน้ำมาใช้ประโยชน์ในพื้นที่ของตนเองด้วย

นอกจากนี้ยังมีการจัดการแหล่งน้ำโดยการเชื่อมต่อแหล่งน้ำที่มีในพื้นที่เพื่อเชื่อมต่อกับสายน้ำอื่นผ่านการขุดลอกพื้นที่เป็นระบบ เหมืองซึ่งมีทั้งที่เชื่อมต่อกันเองและเชื่อมต่อกับคลองซึ่งเป็นแหล่งน้ำหลักในพื้นที่ ระบบเหมือง หมายถึงการขุดลอกและขยายพื้นที่ร่องน้ำเป็นแนวกว้างและลึก

แล้วจัดทำคันฝายปิดกั้นเส้นทางน้ำไหลและจัดทำขอบสันฝายเป็นระบบน้ำล้น เหมืองโดยส่วนใหญ่จะมีลักษณะเป็นสี่เหลี่ยมหรือกลม พอในช่วงฤดูน้ำหลากมีลักษณะเป็นทางไหลของน้ำในที่ลุ่มต่ำ โดยในช่วงฤดูน้ำหลากทางมาน้ำจะลึกพอช่วงหน้าแล้งน้ำจะแห้ง การใช้ประโยชน์จากมาบ ส่วนใหญ่จะเกิดขึ้นในช่วงฤดูน้ำหลากเท่านั้น ขณะเดียวกันก็จะเป็นช่องทางที่ จะมีปลาและสัตว์น้ำไหลตามน้ำ มาในช่วงน้ำหลากเข้าบ่อล่อปลาที่ขุดเอาไว้ ขณะเดียวกัน ในช่วงฤดูน้ำหลากชาวบ้าน จะขังน้ำไว้ในพื้นที่นาเพื่อหล่อเลี้ยงต้นข้าว และเป็นช่วงเวลา ที่ปลาน้ำจืดได้ขึ้นมาอาศัยอยู่ในพื้นที่นาซึ่งได้อาศัยแมลง และพืชน้ำในการสร้างความสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นกับตัวปลา โดยน้ำในนา ข้าวจะขังอยู่ราวสามถึงสี่เดือน ซึ่งขึ้นอยู่กับพันธุ์ข้าวที่ชาวนาใช้เพาะปลูก ต่อมาเมื่อข้าวเริ่มสุกและแก่จัดชาวนาก็จะทำการเกี่ยวข้าว ถัดจากนั้นชาวนาจะทำการ “วิดบ่อล่อปลา” ซึ่งก่อนหน้านั้นจะใช้แรงงานคน ก่อนที่จะมา พัฒนา มาเป็นการใช้เครื่องสูบน้ำในปัจจุบัน

แผนภาพที่ ๔.๑๓ การจัดการน้ำผ่านระบบเหมืองฝายและเหมืองไส้ไก่ในลุ่มน้ำแม่วงก์

ในปัจจุบันพบว่าการใช้ประโยชน์จากระบบเหมืองเพื่อการจับสัตว์น้ำลดลงมากเนื่องจากปริมาณสัตว์น้ำที่ลดลง เงื่อนไขสำคัญคือวิธีการทำนาที่เปลี่ยนแปลงไป เริ่มจากการเปลี่ยนแปลงวิถีคิดของชาวบ้านที่มองลักษณะการผลิตแบบเชิงเดี่ยว มองไม่เห็นความเชื่อมโยงของระบบการทำนา กับทรัพยากรที่ชาวบ้านเคยพึ่งพา เช่น มองว่าศัตรูพืช (ปู หนู หอย หรือพืชอย่างอื่นที่ไม่ใช่ข้าว) เป็นสิ่งที่อยู่ร่วมกับข้าวไม่ได้วิถีคิดเช่นนี้นำไปสู่การกำจัดสิ่งเหล่านี้ออกไปจากที่นาโดยใช้สารเคมี ซึ่งส่งผลต่อสัตว์น้ำที่เคยมีอยู่อย่างหลากหลายในผืนนาและ อยู่อาศัยตามบ่อล่อปลาหรือตามลำเหมือง ลดลงและหายไปในที่สุด และนอกจากนั้นระบบการขุดบ่อล่อปลาก็เริ่มที่จะหายไปจากผืนนาตามกาลเวลาด้วย การใช้ประโยชน์ในลักษณะของการจัดการน้ำเพื่อใช้ในการทำนาเป็นลักษณะเด่นของระบบเหมืองอีกลักษณะหนึ่งคือการรักษาภาวะที่สมดุลของน้ำ กล่าวคือ เมื่อถึงเวลาที่ต้นข้าวจะออกรวงบ่อล่อปลาหรือระบบเหมือง จะเป็นพื้นที่ที่ดึงน้ำออกจากนา ทำให้พื้นดินแห้งตามเวลาที่ต้องการ เมื่อข้าวสุกหรือแก่จัดพอที่จะเก็บเกี่ยวดินก็แห้งพอดี ซึ่งลักษณะนี้จะมีความเหมาะสมกับการเก็บเกี่ยวทั้งจากแรงงานคนหรือเครื่องจักร จากการลงพื้นที่ล่าสุดกลับพบว่าในปัจจุบันนี้ชาวนายุคใหม่ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการบริหารจัดการน้ำผ่านระบบการจัดทำบ่อล่อปลาหรือระบบเหมืองฝายมากนัก ทั้งนี้

เพราะเขาเหล่านั้นไม่สนใจว่าน้ำจะแห้งหรือยังท่วมยังในแปลงนา เมื่อเห็นข้าวแก่จัดก็จะใช้รถเกี่ยว ข้าวเข้าไปเกี่ยวได้เลย หลังจากนั้นก็จะใช้รถไถนาไปบดอัดหรือตีดินเพื่อเหยียบย่ำต่อซึ่งข้าวคลุมเคล้า เข้ากับดิน และปรับสภาพผืนนาเพื่อการหว่านดำในรอบต่อไปในเกือบจะทันที

สำหรับการขุดยกร่องเป็นลักษณะของการจัดการน้ำและดินมาตั้งแต่การเริ่มต้นก่อตั้งชุมชนเพราะเงื่อนไขของระบบภูมิศาสตร์ได้แก่ ที่ตั้งของชุมชนตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม ชาวบ้านจึงจำเป็นต้องขุดดินขึ้นมาเพื่อเป็นส่วนช่วยแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในช่วงฤดูน้ำหลาก โดยใช้พื้นที่ดินส่วนที่ขุดขึ้นนี้สำหรับเลี้ยงสัตว์ปลูกพืชและใช้น้ำ ช่วงระยะหลังมาชาวบ้านได้นำความรู้เรื่องการขุดโคกยกร่องมาสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจ โดยใช้เป็นพื้นที่สำหรับปลูกผักหรือผลไม้ หรือที่เรียกว่า “การทำไร่นาสวนผสม” ซึ่งการจัดการน้ำ ในรูปแบบนี้จะมี การขุดยกร่องที่เป็นการนำความรู้แต่เดิมของชุมชนมาประยุกต์ใช้กับยุคปัจจุบัน ถือเป็นการจัดการน้ำที่ส่งผลต่อความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจของครัวเรือนและชุมชน และเป็นทางออกสำหรับการแก้ปัญหาเรื่องอาชีพให้กับชุมชนได้ แต่ข้อจำกัดเรื่องการขุดยกร่องเพื่อการบริหารจัดการน้ำยังมีปัญหาในเรื่องของต้นทุนทางการเงินที่ต้องใช้จำนวนมากหากจะมีการขุดยกร่อง ทำให้การจัดการน้ำ ในลักษณะข้างต้น นี้จำกัดอยู่เฉพาะผู้ที่มีฐานะทางการเงินดีหรือบุคคลที่สามารถเข้าถึงความช่วยเหลือจากรัฐเท่านั้น

ในการจัดการน้ำแบบเหมืองห้วยนา คูนา ถือเป็นการจัดการน้ำเพื่อใช้ประโยชน์ในการทำนา ทั้งนี้เพราะการจัดการน้ำที่มีรูปแบบและระบบที่เหมาะสมนั้นจะส่งผลต่อความสำเร็จในการปลูกข้าวในแต่ละปี ขณะนี้ยังมีชาวบ้านหรือชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแฉ่งก่ ได้ใช้ระบบการจัดการน้ำแบบเหมืองห้วยนาอยู่ โดยเกษตรกรบางรายได้ขุดเส้นทางน้ำเป็นสายเล็กๆ ขนาดความกว้างประมาณ ๑ ฟุต เพื่อเป็นเส้นทางส่งน้ำจาก ลำคลองสาขาลำน้ำแฉ่งก่ เข้าสู่พื้นที่นา เมื่อต้องการจะใช้น้ำก็จะใช้จอบแฉะดินที่เหมืองห้วยนาออกเพื่อให้น้ำเข้าไปในนา ปัจจุบันมีการนำรูปแบบข้างต้นไปใช้ร่วมกับโครงการจัดรูปที่ดินการสร้างทำนบกั้นน้ำ ถือเป็นการจัดการ ความรู้และการจัดการน้ำ ที่เกิดขึ้นจากการบูรณาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งผลให้องค์ความรู้และการจัดการน้ำแบบอดีตนั้นปัจจุบันถูกแทนที่โดยการจัดการน้ำแบบใหม่แต่ก็ยังคงมีร่องรอยของการสร้างทำนบกั้นน้ำหลงเหลืออยู่บ้าง

แผนภาพที่ ๔.๑๔ การบริหารจัดการน้ำของชาวนาที่ศาลเจ้าไก่ต่อ^๓

^๓ ศศิน เฉลิมลาภ, เหตุผลในการคัดค้านโครงการเขื่อนแฉ่งก่, กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, ๒๕๕๕, หน้า ๗๓.

สรุปได้ว่า มีการจัดการน้ำของชุมชนเริ่มตั้งแต่การจัดการบ่อน้ำซึ่งมีบ่อหิน บ่อน้ำตื้น บ่อน้ำซับ เพื่อนำน้ำมาใช้ประโยชน์เพื่อการอุปโภคและบริโภคของคนในพื้นที่ ขณะเดียวกันยังมี การจัดทำประปาหมู่บ้าน ประปาภูเขา และการจัดการน้ำแบบกัลกน้ำโดยดึงน้ำที่ไหลจากภูเขาส่งทางท่อส่งน้ำไปเก็บยังถังเก็บน้ำ ในส่วนของการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่การเกษตรโดยเฉพาะตามแปลงนา นั้น ชาวนาจะสร้างคันระบบส่งน้ำและระบบระบายน้ำในแปลงนาของตนเองที่เรียกว่าระบบเหมืองไส้ไก่ให้กระจายอยู่ทั่วผืนนา และมีบ่อล่อปลาที่เชื่อมต่อกับระบบเหมืองซึ่งเป็นแหล่งน้ำหลัก ช่วงระยะหลังมาชาวบ้านได้มีการตื่นตัวที่จะมีการ ทำไร่นาสวนผสม ตามแนวพระราชดำริ โดยมี การจัดการน้ำแบบเหมืองหัวนา คูนา โดยขุดลอกเส้นทางน้ำจากลำคลองสาขาลำน้ำแม่วงศ์เข้าสู่พื้นที่นา แล้วสร้างทำนบกั้นน้ำ ถือเป็นการจัดการความรู้และการจัดการน้ำที่เกิดขึ้นจากการบูรณาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งผลให้องค์ความรู้และการจัดการน้ำแบบอดีตนั้นปัจจุบันถูกแทนที่โดยการจัดการน้ำแบบใหม่แต่ก็ยังคงมีร่องรอยของอดีตหลงเหลืออยู่บ้าง

๔.๔.๓ รูปแบบการบริหารจัดการน้ำตามโครงการพระราชดำรินในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงศ์

จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม นักวิชาการ ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น และผู้แทนภาคประชาชนได้ออกมาแสดงทัศนะที่น่าสนใจ และนำมาเป็นข้อสนับสนุนทางวิชาการ ที่เป็นรูปแบบเกี่ยวกับการ บริหารจัดการน้ำตามโครงการพระราชดำริระดับชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงศ์นั้น พบรูปแบบในการบริหารจัดการน้ำที่สอดคล้องหรือเป็นไปตามแนวพระราชดำริ มีดังนี้

๑. การบริหารจัดการน้ำด้วยความเข้าใจ

ชุมชนแต่ละท้องถิ่นในเขตลุ่มน้ำแม่วงศ์มีส่วนร่วมในการจัดการน้ำในพื้นที่ของตน เพราะการจัดการน้ำโดยชุมชนจะเป็นทางเลือกที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เป็นจริงของชาวบ้านมากกว่า โครงการของรัฐ ซึ่งจะมีความ สอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวบ้าน หรือเกษตรกรผู้ใช้น้ำซึ่งในพื้นที่อำเภอแม่วงศ์และอำเภอลาดยาวบางส่วนซึ่งเป็นพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงศ์ ชาวบ้านหรือเกษตรกรในพื้นที่ส่วนใหญ่จะเป็นคนไทยจากภาคอีสานที่อพยพหนีความแห้งแล้งกันดารจากดินแดนภาคตะวันออกเฉียงเหนือเข้ามาจับจองและลงหลักปักฐานร่วมกันก่อตั้งหมู่บ้านและชุมชนจนหนาแน่นขึ้นเป็นอำเภอแม่วงศ์ อำเภอแม่เป็น และอำเภอชุมตาบงในปัจจุบัน และชาวบ้านนี้ต่างก็ มีองค์ความรู้ในการหาแหล่งน้ำเพื่อนำมาอุปโภคและบริโภคก่อนที่จะมีระบบประปาหมู่บ้านหรือประปาชุมชนดังเช่นในปัจจุบัน โดย ภูมิปัญญานั้นคือการ ขุดบ่อน้ำตื้นหรือใน ภาษาอีสานที่มักนิยมเรียกกันก็คือการ ขุดน้ำสา่งไว้เพื่อเป็นบ่อน้ำที่จะใช้เพื่อการอุปโภคและบริโภค ซึ่งในกระบวนการก่อเกิดองค์ความรู้ข้างต้นนั้นชาวบ้านจะรวมตัวกัน ออกไปเดินหา จุดหรือพิกัดที่จะขุดบ่อน้ำตื้น ในช่วงเวลากลางคืน และหากเป็นช่วง หน้าหนาวหรือฤดูหนาว ได้ยิ่งดี หากพบว่าที่ใดมีไอน้ำจากพื้นดิน ลอยขึ้นก็หมายความว่าที่นั้นมีน้ำใต้ดิน พอจะขุดบ่อน้ำตื้นหรือน้ำสา่งได้ ขณะเดียวกันยังมีความเชื่อและ เทคนิของชาวบ้านบางแห่ง ที่ยังนิยมใช้กะลาแห้งครอบไว้ตามผิวดินในช่วงกลางคืน แล้วก็มาตรวจสอบหรือพิสูจน์ ดูในตอนเช้า ซึ่งหากพบว่าจุดใดมีไอน้ำเกาะด้านในของกะลามากก็จะแสดงว่าจุดนั้นก็มึน้ำมาก และเมื่อร่วมกันขุดเจาะบ่อน้ำตื้นหรือน้ำสา่งร่วมกันแล้วบ่อน้ำแห่งนั้นก็จักตก เป็นสมบัติ ของส่วนรวมที่ ชาวบ้าน จะใช้เพื่อประโยชน์ในการอุปโภคบริโภค และนอกจากนั้นยังมีการขุดวางร่องระบายน้ำตามแปลงนาเพื่อถ่ายทอด

การดึงน้ำเข้าไปใช้ประโยชน์ในการเพาะปลูกข้าวโดยเฉพาะในการทำนาปีในช่วงฤดูฝน ซึ่งจะต้องมีความเร่งรีบดำเนินการเพื่อให้เพาะปลูกเสร็จสิ้นตามกรอบของฤดูกาล

แผนภาพที่ ๔.๑๕ การบริหารจัดการน้ำของชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์

นอกจากนี้ชาวบ้าน ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์ก็ยัง มีความรู้ เรื่อง การขุดน้ำตื้นที่เหมาะสมกับภูมิประเทศในบริเวณนี้ เช่น ชาวบ้านบางส่วนจะบอกว่าหากมีการขุดสระน้ำตื้น ก็จะไม่ควรขุดให้ลึก และไม่ควรสร้างคันดินกันขอบสระเนื่องจากเป็นพื้นที่ลาดชันและจะทำให้ น้ำที่ไหลบ่าไม่ไหลเข้าสระในช่วงฤดูฝน จึงทำให้สังเกตเห็นโดยทั่วไปว่าสระน้ำตื้นหรือบ่อกักเก็บน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์ส่วนใหญ่จะสร้างหรือขุดและทำคันบ่อในลักษณะของตัวยู (U) ในภาษาอังกฤษ

แผนภาพที่ ๔.๑๖ การขุดสระรูปตัว “U” ของชาวนาในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์

ในขณะเดียวกันหากพื้นที่ใดมีลักษณะเป็นโพรงหินหรือมีดินพื้นบ่อที่ไม่ใช่ดินเหนียว การขุดบ่อแบบตัวยูก็ยิ่งเป็นผลดีเพราะจะทำให้ ตะกอนที่ถูกพัดพามากับโคลนเลนยามน้ำไหลบ่าจะเป็นตัวเชื่อมประสานหรือ อุดพื้นบ่อให้กักเก็บน้ำได้ดียิ่งขึ้น ในส่วนของการใช้ประโยชน์จากบ่อน้ำตื้นหรือสระน้ำตามหัวไร่ปลายนาหรือตามร่องน้ำไหลนั้น ชาวบ้านก็จะมีน้ำเป็นต้นทุนในการเพาะปลูกพืชผักสวนครัวหรือทำการเกษตรขนาดเล็กๆ เพื่อเป็นรายได้เสริมในหน้าแล้ง เช่น การเพาะปลูกพริก มะเขือ

แตงกวา หรืออื่นๆ ชาวบ้านในบางหมู่บ้านหรือพื้นที่ เช่น ที่บ้านธารมะยมซึ่งตั้งอยู่เชิงเขาแม่กระทุในเขตตำบลวังซ่าน อำเภอแม่จังก์ ได้จัดสร้าง ระบบชลประทานน้ำ โดยการสร้างฝายชะลอน้ำเพื่อให้ชาวบ้านมีน้ำกินน้ำใช้ และสร้างแก้มลิงขนาดเล็กไว้กักกักน้ำเป็นช่วงๆ พร้อมกับนำความคิดสมัยใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนจากองค์กรภาคเอกชนและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจัดทำระบบประปาภูเขา แจกจ่ายน้ำกินน้ำใช้ไปยังบ้านสมาชิก ๒๐๐ ครัวเรือนแล้วติดมิเตอร์เพื่อการจัดเก็บค่าบริการหน่วยละ ๓ บาท โดยนำรายได้ที่มาจากการจัดเก็บค่าน้ำไปจัดตั้งเป็นกองทุนเพื่อสวัสดิการด้านต่างๆ คืนกลับสู่ชุมชน เช่น เป็นทุนการศึกษาสำหรับเด็ก เป็นเบี้ยยังชีพเพื่อคนชรา หรือเป็นกองทุนเงินกู้ฉุกเฉิน ส่วนรายได้อีกส่วนหนึ่งก็กักไว้เป็นค่าใช้จ่ายเพื่อการซ่อมแซมท่อระบบประปาหากมีกรณีชำรุดเสียหาย

ในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่จังก์นั้น นักวิชาการ ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น และภาคประชาชน ได้เสนอแนวคิดมุมมองต่อองค์ความรู้ของผู้คนในพื้นที่นี้ว่า "ความรู้" ของการบริหาร จัดน้ำของชาวบ้าน นั้นเกิดขึ้นบนวิถีแห่งการต่อสู้เพื่อที่จะอยู่ร่วมกับธรรมชาติ และสร้าง ธรรมชาติประโยชน์จากสิ่งธรรมชาติได้ประทานหรือแบ่งปัน ซึ่งองค์ ความรู้ของคนในลุ่มน้ำแม่จังก์ เป็นความรู้ที่เชื่อมโยง วิถีแห่งการดำรงชีพที่มีการประยุกต์ใช้ เทคโนโลยีมาประสานสัมพันธ์กับ ระบบนิเวศ ในชุมชน และดำรงพัฒนาอยู่บนพื้นฐานทาง สังคมวัฒนธรรม ที่สืบทอดมาตั้งแต่ครั้งบรรพบุรุษ และเป็นการใช้ประโยชน์ที่แอบอิงกับระบบนิเวศหรือธรรมชาติอย่างยั่งยืนซึ่งเป็นไปตามแนวพระราชดำริที่ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๙ พระราชทานให้คนไทยทุกคน

๒. การบริหารจัดการน้ำด้วยความเข้าถึง

ในการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม นักวิชาการ ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น และ ผู้แทนภาคประชาชนยังได้ออกมาแสดงทัศนะที่มีต่อองค์ความรู้ในการบริหารจัดการน้ำของชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่จังก์ว่า มีพื้นฐานทางความคิด ความเชื่อ หรือค่านิยม 'ที่ยอมรับต่อการเปลี่ยนแปลง ของธรรมชาติว่าในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่จังก์นั้น เป็นเรื่องปกติฤดูฝนย่อมมีน้ำหลาก และเมื่อถึงฤดูแล้งก็ย่อมเกิด ความแห้งแล้งเป็นธรรมดาเนื่องจากเป็นพื้นที่ลาดชัน ฉะนั้นมุมมองที่มีต่อ ปัญหาจึงไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การเปลี่ยนแปลงของฤดูกาล หรืออบยากมีความคิดที่จะไปควบคุมฤดูกาล เช่น ในฤดูน้ำหลากก็จะไปสร้าง เครื่องกีดขวางไม่ให้เกิดน้ำหลาก เป็นต้น ชาวบ้านในภาคพื้นนี้จึงทำที่ต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นว่า เป็นเรื่องของธรรมชาติ เช่น ถ้าน้ำหลากในตอนเช้าตอนเย็นน้ำก็จะแห้ง หรือหากมีฝนตกชุกหรือตก หนักก็จะเป็นช่วงน้ำหลากไม่เกิน ๓ วัน ๗ วัน น้ำก็จะแห้ง

สำหรับการใช้ประโยชน์จากการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาตินั้น องค์ความรู้ที่ชาวบ้านในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่จังก์นั้นใช้ก็คือ ในร่องน้ำที่ลาดชันตามสภาพภูมิประเทศเมื่อมีฝนตกหนักก็จะขุดบ่อหรือ สระน้ำตื้นเป็นรูปตัวยู (U) ไว้กักเก็บน้ำ และเป็นที่กักเก็บปลานานาชนิดที่หลากมากับน้ำไว้เป็นอาหาร ขณะเดียวกัน สระน้ำตื้น ก็จะเป็นแก้มลิงที่เป็นต้นทุนในการ ใช้เพาะ ปลูกพืช ผักสวนครัวและพืช เศรษฐกิจ บางอย่างในฤดูแล้ง เพื่อเป็นรายได้เสริมจากการทำนาปีหรือทำไร่ สิ่งที่เกิดขึ้นข้างต้นนี้ ก็เนื่องมาจากชาวบ้านบนพื้นที่มีความเข้าใจและเข้าถึงขีดจำกัดทางธรรมชาติที่อาจจะมิทั้งท่วมและแล้ง คละเคล้ากันไป ฉะนั้นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากบรรพบุรุษและการอยู่ร่วมกับการเปลี่ยนแปลงของ ธรรมชาติก็คือการสร้าง “ระบบความสมดุล” หรือ ความพอดีให้เกิดขึ้นกับที่นาหรือที่ไร่ของตน และ พยายามที่จะสร้างสรรพประโยชน์ให้เกิดขึ้นเพื่อการกินดีอยู่ดีของคนในครอบครัว

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญบางท่านยัง พูดถึงการใช้ประโยชน์ทรัพยากร อย่างหลากหลายตาม ลักษณะเฉพาะของพื้นที่และตามความผันแปรของธรรมชาติ โดยในช่วงที่มีน้ำหลากชาวบ้านส่วนหนึ่ง จะมีเครื่องมือหลากหลายในการจับปลา มีการชุดบ่อ มีการสร้างแนวผนังกันน้ำ หรือว่า บางชุมชนยังมี วิธีการดักหรืออาศัยตะกอนจากน้ำหลากมาทำให้เกิดปุ๋ยธรรมชาติในการเพาะปลูกข้าวหรือพืชสวนพืช ไร่ ทั้งนี้เมื่อถึงฤดูน้ำหลากในพื้นที่ริมน้ำที่เคยเป็นพื้นที่ ชุมน้ำก็จะกลายเป็นท่าเลทองใน ช่วงฤดูน้ำแล้ง ที่เกษตรกรจะใช้เป็นพื้นที่การเกษตร ในการเพาะปลูกข้าวโพด พริก มะเขือ แตงกวา หรืออื่นๆ เพื่อ เป็นอาชีพเสริมสร้างรายได้ให้กับครัวเรือน ขณะเดียวกันตลอดแนวลำน้ำแม่วงศ์ตามพื้นที่ริมตลิ่งก็จะมี พืชพันธุ์ต่าง ๆ นานาชนิดเกิดขึ้นทั้งเป็นทั้งพืชสมุนไพร เป็นผักที่กินได้ เป็นหน่อไม้ หรือว่าที่อยู่อาศัย ของ มดแดง ลำน้ำแม่วงศ์บางจุดก็จะกลายเป็นซูเปอร์มาร์เก็ตชุมชนที่มี ทรัพยากรหลากหลาย ให้ เลือกรสรหาหรือเลือกกินเลือกใช้ได้ ตามฤดูกาลที่หมุนเวียนเปลี่ยนผ่าน ซึ่งความเข้าใจ และเข้าถึงใน ความหลากหลายของทรัพยากรที่มีอยู่ ในลำน้ำหรือลุ่มน้ำแม่วงศ์นั้น แสดงให้เห็นว่าไม่ใช่ ชาวบ้านใน ละแวกนี้จะมีความรู้แค่จะใช้ทำอะไร เท่านั้น หากแต่ชาวบ้านในละแวกนี้ จะรู้ว่ในแต่ละพื้นที่มี ความหลากหลายของดิน ของไม้ ของปลา และพืชต่างๆ ที่สามารถนำมาใช้ ประโยชน์เพื่อการดำรงอยู่ ของชีวิต ของครอบครัว ของชุมชนอย่างไรนั่นเอง

๓. การบริหารจัดการน้ำด้วยการพัฒนา

ในการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสนทนากลุ่ม นักวิชาการ ผู้นำท้องที่ ผู้นำท้องถิ่น และ ผู้แทนภาคประชาชนยังได้ออกมาแสดงทัศนะที่มีต่อองค์ความรู้ในการบริหารจัดการน้ำของชาวบ้านใน พื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงศ์ โดยเฉพาะในพื้นที่ชุมชนตามหมู่บ้านหรือตำบลต่างๆ รู้จักพัฒนารูปแบบของการ บริหารจัดการน้ำ ที่แตกต่างกัน ตามความแตกต่างในเชิงบริบทของพื้นที่ ขณะเดียวกันยัง มีการจัด องค์การเพื่อใช้น้ำและดูแลรักษาทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ให้มีความยั่งยืน บางแห่งมีกฎเกณฑ์ที่เขียน ไว้เป็นที่ยึดถือปฏิบัติ ของผู้คนในชุมชน เพื่อกำกับ ดูแล ควบคุม และก่อให้เกิดความเป็นธรรม จึง ถือเป็นการถือปฏิบัติ และถือปฏิบัติหรือเป็นระบบศีลธรรมในการใช้ทรัพยากรร่วมกัน ไม่ว่าจะเป็นที่ดิน หรือป่าไม้จะเห็นได้ว่าการจัดการทรัพยากรของชาวบ้านและชุมชนในพื้นที่นี้ ที่ตั้งอยู่บนองค์ความ รู้และความเข้าใจลักษณะภูมิประเทศที่หลากหลาย มีการจัดองค์กร ชุมชนและระหว่างชุมชน ที่มีฐาน จากการเอื้อเฟื้อ แบ่งปัน อุทิศตนเจือจานช่วยเหลือซึ่งกันและกันในยามจำเป็นเร่งด่วน และเป็นระบบ ศีลธรรมที่เกื้อหนุนให้ชุมชนแก้ปัญหาด้วยตัวเองได้โดยไม่ทำลายทรัพยากรธรรมชาติ

ขณะเดียวกันใน การก่อตัวของชุมชนและเครือข่าย ชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงศ์ นั้น ใน หลายพื้นที่ มีการผลิต สินค้าการเกษตร ออกมาไม่เหมือนกัน ทั้งชาวนา ชาวสวน ชาวไร่ แต่ สายน้ำ แม่วงศ์ก็ยังคงเป็น ตัวเชื่อมระหว่าง สำคัญระหว่างอาชีพเกษตรกรเหล่านั้น ฉะนั้นลำน้ำแม่วงศ์ จึง เปรียบประหนึ่งสายใยชีวิตที่เรียงร้อยผู้คนตั้งแต่พื้นที่ต้นน้ำที่อยู่รายรอบอุทยานแห่งชาติแม่วงศ์ พื้นที่ กลางน้ำซึ่งเป็นแหล่งอยู่อาศัยน้ำในพื้นที่ราบในเขตอำเภอลาดยาว และพื้นที่ปลายน้ำซึ่งมีความแตกต่าง ค่อนข้างสูงและยังมีความเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทในพื้นที่อำเภอเมืองนครสวรรค์ให้กลับกลายเป็น เครือข่ายประชาชนเข้าด้วยกัน ยามแห่งแล้งทุกคนทุกฝ่ายต่างก็เผชิญปัญหาหาร่วมกันและ ขณะเดียวกัน ในยามฤดูน้ำหลากในปีที่มีฝนตกหนักและตกชุก ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ต่างก็เผชิญกับปัญหาน้ำหลาก น้ำท่วมขัง ไล่เรียงและส่งทอดกันมาเป็นลำดับเช่นกัน แต่ในทุกวิกฤตที่

เกิดขึ้นการพัฒนาที่เห็นภาพเป็นรูปธรรมทางการบริหารจัดการ ก็คือ มีการส่งข้อมูลข่าวสารความเคลื่อนไหวก็จะยังคงมีถึงกันเสมอโดยผ่านเครือข่ายผู้นำท้องที่ เป็นต้นว่า กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน สารวัตรกำนัน หรือผ่านกระบวนการบริหารจัดการข้อมูลขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ทั้งเทศบาล องค์การบริหารส่วนตำบล หรือ อบต. ที่อยู่ในพื้นที่ โดยมีองค์การบริหารส่วนจังหวัดจะคอยสนับสนุนอุปกรณ์และเครื่องจักรกลหนักเข้าสนับสนุนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น

ในปัจจุบันเมื่อปัญหาความแห้งแล้งมีระยะเวลาที่ยาวนานขึ้น ทั้งนี้อาจจะสืบเนื่องมาจากปรากฏการณ์เอลนีโญหรือลานีญา หลายชุมชนเริ่มมีการพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการน้ำโดยการผลักดันและร้องขอให้ทางภาครัฐดำเนิน การสร้างฝายหรือ ประตูระบายน้ำ เพื่อเป็นเครื่องมือในการทดน้ำหรือกักเก็บน้ำเพื่อเกษตรกรรมในพื้นที่ตั้งแต่พื้นที่ริมป่าเขา พื้นที่ราบลุ่ม และพื้นที่ปลายน้ำ โดยในแต่ละชุมชนได้ ระดมความคิดเห็นกันเพื่อ สร้างสรรค์ องค์ความรู้เกี่ยวกับการจัดการน้ำที่มีความเหมาะสมกับพื้นที่ของตัวเอง ก่อนที่จะส่งต่อองค์ความรู้สู่ลูกหลานรุ่นแล้วรุ่นเล่ากระทั่งถึงปัจจุบัน และเพื่อความสะดวกต่อการทำความเข้าใจ คณะผู้วิจัย จึงได้แบ่งเขตพื้นที่ ลุ่มน้ำแม่วงศ์ ออกเป็น ๓ ลักษณะ กล่าวคือ พื้นที่เชิงเขา พื้นที่ราบลุ่ม และพื้นที่ปากแม่น้ำแม่วงศ์ ซึ่งพื้นที่เหล่านี้มีลักษณะการผลิต หรือการประกอบอาชีพเกษตรกรรม ที่แตกต่างกัน และขึ้นอยู่กับสภาพภูมิประเทศ ความแตกต่างของลักษณะการผลิตยังนำไปสู่ความแตกต่างของการจัดการน้ำ เพื่อนำมาซึ่งผลผลิตที่ผลิตได้ในแต่ละชุมชนที่จะนำมาสู่การสร้าง ความมั่นคง มั่งคั่งให้กับครอบครัวและชุมชน โดยใช้สายน้ำเป็นสื่อ ในการสร้างเครือข่ายความสัมพันธ์และความผูกพันให้เกิดขึ้น สุดท้ายจึงเป็นที่มาของระบบ การผูกมิตรเกลือ ดอง จนกระทั่งเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ของชุมชนที่มีมาตั้งแต่การก่อตั้งชุมชนจนถึงปัจจุบัน

ปัจจุบันถึงแม้ความสัมพันธ์ที่กล่าวถึงนี้ค่อนข้างอ่อนตัวลงเนื่องด้วยเพราะระบบคมนาคมที่รวดเร็วขึ้น สะดวกขึ้น ประกอบกับด้วยแนวคิดที่เป็นไปตามระบบเศรษฐกิจทุนนิยมที่ต้องอาศัยการแก่งแย่งแข่งขันมาเป็นเครื่องมือในการครอบครองวัตถุดิบหรือการตลาด แม้กระทั่งน้ำในลำน้ำแม่วงศ์ ในช่วงที่มีการประกันราคาข้าวที่สูงๆ ก็ยังเกิดปัญหาการแย่งชิงน้ำเพื่อนำเข้าสู่แปลงนาระหว่างกัน ระหว่างชุมชน ระหว่างตำบล หรือระหว่างอำเภอที่ยังเคยมี ใน การศึกษาเกี่ยวกับประเด็นการจัดการน้ำในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงศ์ยังพบว่าชุมชนยังมีลักษณะการจัดการน้ำที่น่าสนใจหลายกรณี เป็นต้นว่า การจัดการน้ำบ่อต้น การจัดการระบบน้ำ ชับ การจัดการระบบประปาภูเขา รวมทั้งการจัดทำน้ำดื่มของชุมชน ซึ่งมีพัฒนาการเรื่องการจัดการน้ำ และการแก้ไขปัญหา น้ำท่วม น้ำแล้ง มาเป็นลำดับและเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขของเวลา แต่การจัดการน้ำในรูปแบบเก่าก็ยังคงเหลืออยู่บ้างทั้งที่เป็นแบบดั้งเดิมและปรับเปลี่ยนไปตามยุคสมัย รวมถึงการจัดการน้ำโดยคณะสงฆ์ในเขตตำบลหนองกรดอำเภอเมืองนครสวรรค์ของหลวงพ่ोज้อย จนทสุณโณ ที่ชาวบ้านผู้ได้รับอานิสงค์จากการบริหารจัดการน้ำอย่างชาญฉลาดข้างต้นว่า ว่า “สระหลวงพ่ोज้อยหรืออ่างเก็บน้ำหลวงพ่ोज้อย” ซึ่งแก้ไขปัญหาน้ำหลาก น้ำท่วม และน้ำแล้งในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงศ์อีกโครงการหนึ่ง ซึ่งปัจจุบันนำมาซึ่งการสร้างอาชีพและความสุขในครัวเรือนเนื่องจากพ่อแม่ไม่ต้องตระเวนออกไปขายแรงงานในช่วงฤดูแล้งตามโครงการก่อสร้างในต่างจังหวัด แต่สามารถใช้ประโยชน์จากแหล่งน้ำที่หลวงพ่ोज้อย จนทสุณโณ สร้างขึ้นมา สร้างอาชีพ และสร้างรายได้ให้กับครอบครัวตลอดทั้งปี

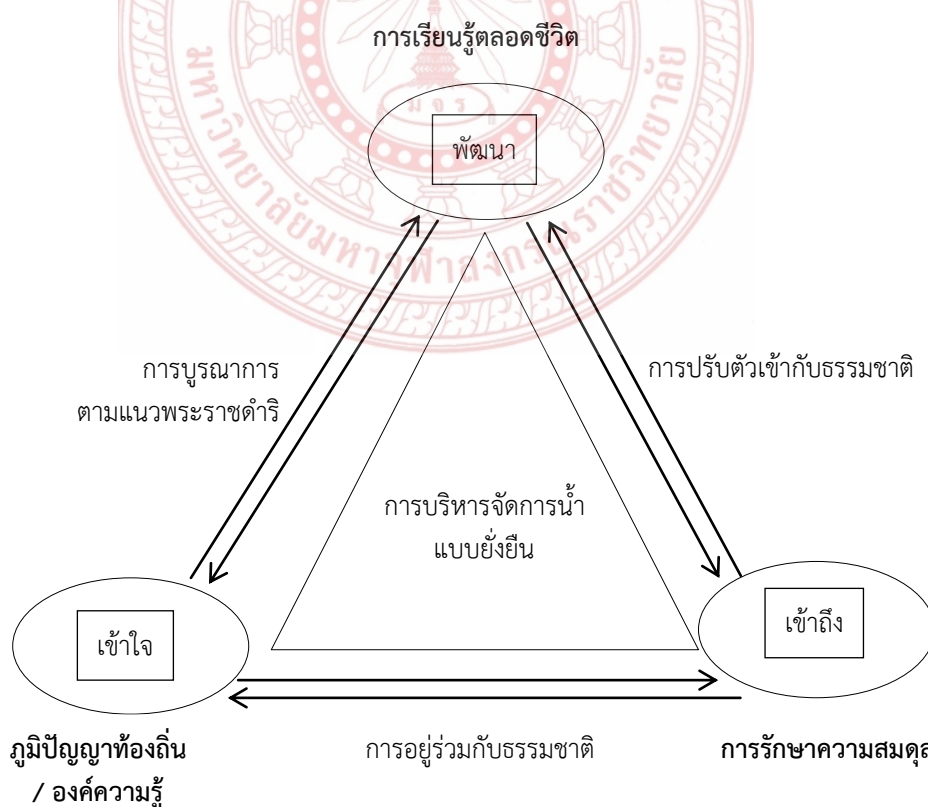

แผนภาพที่ ๔.๑๘ การบริหารจัดการน้ำของหลวงพ่ोज้อย จันทสุวณโณ

สรุปได้ว่า การบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการตาม แนวพระราชดำริ ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่่วงกั้นั้น เป็นการบริหารจัดการที่มาจาก ภูมิปัญญาในการจัดการทรัพยากรน้ำของชาวบ้าน และชุมชน และเป็นองค์ความรู้ในการ บริหาร จัดการที่มาจากการปฏิบัติทดลองในชีวิตประจำวัน และสืบทอดความรู้มาจากปู่ย่าตายายและบรรพบุรุษ ในขณะเดียวกันก็เห็นได้ว่าองค์ความรู้ที่เป็นฐาน ทางความคิดในการจัดการน้ำของ ผู้คนในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่่วงกั้นั้น เป็นองค์ความรู้ที่สามารถจะอธิบายความ สลับซับซ้อนของระบบนิเวศของชุมชน ระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและการจัดการที่หลากหลาย ที่เกิดขึ้นตลอดลำน้ำสายนี้ ผู้คนและชุมชนในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่่วงกั้นั้นมี “ความเข้าใจ” ในสภาพภูมิศาสตร์เชิงพื้นที่ซึ่งเป็นรอยต่อกับผืนป่าต้นน้ำ ประกอบกับสภาพพื้นที่ที่มีความลาดเอียงสลับกับพื้นราบในตอนกลางของพื้นที่ การก่อเกิดภูมิปัญญาหรือองค์ความรู้เพื่อการอยู่ร่วมกับธรรมชาติจึงเกิดขึ้น ประกอบกับประชาชนและชุมชนส่วนหนึ่งเป็นคนไทยเชื้อสายอีสานที่อพยพมาจากดินแดนที่ราบสูงหรือภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศเข้ามาตั้งรกรากอาศัย องค์ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นส่วนหนึ่งจึงมีลักษณะคล้ายคลึงกับผู้คนในทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ซึ่งเป็นชาติพันธุ์ที่มีความเข้มแข็ง อดทน และทนอยู่รอดกับสภาพหรือขีดจำกัดทางธรรมชาติได้ ฉะนั้นในภาพรวมจึงเห็นว่า ผู้คนในแถบลุ่มน้ำแม่่วงกั้นั้นสามารถที่จะปรับตัวและอยู่ร่วมกับธรรมชาติได้มาหลายทศวรรษ

สำหรับในมิติของ “การเข้าถึง” นั้น เมื่อผู้คน ในพื้นที่ลุ่มน้ำข้างต้นสามารถอยู่ร่วมกับสภาพและพื้นที่อย่างผู้มั่งคั่งหรือภูมิปัญญา ก็จะมีการปรับตัวให้เข้ากับสภาพธรรมชาติพร้อมทั้งมีการรักษาความสมดุลให้เกิดขึ้นเพื่อการดำเนินชีวิตไม่ให้เกิดขัด เป็นต้นว่า การขุดสระรูปตัวยู “U” การจัดระบบเหมืองฝายไล่ไต่ การจัดระบบประปาภูเขาของชุมชนธารมะยม ที่มีระบบการบริหารจัดการน้ำต้นทุนในการใช้เพาะปลูกพืชผักสวนครัวและพืชเศรษฐกิจเพื่อเป็นรายได้เสริมจากการทำนาปีหรือทำไร่ บนพื้นฐานของการมีความเข้าใจและเข้าถึงขีดจำกัดทางธรรมชาติที่อาจจะจะมีทั้งท่วมและแล้งคละเคล้ากันไป ฉะนั้นองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากบรรพบุรุษและการอยู่ร่วมกับการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติก็คือการสร้าง “ระบบความสมดุล” หรือ ความพอดีให้เกิดขึ้นกับที่นาหรือที่ไร่ของตนและพยายามที่จะสร้างอรรถประโยชน์ให้เกิดขึ้นเพื่อการกินดีอยู่ดีของคนในครอบครัว

ในมิติของ “การพัฒนา” นั้น ลำน้ำแม่วงศ์ที่ เปรียบเสมือนสายโลหิตสำคัญที่หล่อเลี้ยงชีวิตผู้คนตั้งแต่พื้นที่ต้นน้ำที่อยู่รายรอบอุทยานแห่งชาติแม่วงก์ พื้นที่กลางน้ำซึ่งเป็นแหล่งอยู่อาศัยน้ำในพื้นที่ราบในเขตอำเภอลาดยาว และพื้นที่ปลายน้ำซึ่งมีความแตกต่างค่อนข้างสูงและยังมีความเป็นชุมชนกึ่งเมืองกึ่งชนบทในพื้นที่อำเภอเมืองนครสวรรค์ ยามแห่งแล้งทุกคนทุกฝ่ายต่างก็เผชิญปัญหา ร่วมกันและขณะเดียวกัน ในยามฤดูน้ำหลากในปีที่มีฝนตกหนักและตกชุก ตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และ ปลายน้ำต่างก็เผชิญกับปัญหาน้ำหลาก น้ำท่วมขัง ไล่เรียงและส่งทอดกันมาเป็นลำดับเช่นกัน แต่ในทุกวิกฤตที่เกิดขึ้นการเรียนรู้ที่จะพัฒนารูปแบบทางการบริหารจัดการเพื่อการอยู่ร่วมกันแบบเครือข่าย และมีการบริหารจัดการน้ำแบบบูรณาการที่สอดคล้องและเป็นไปตามแนวพระราชดำรินพื้นฐานการบริหารจัดการที่มาจาก ภูมิปัญญาของชาวบ้าน และชุมชน และเป็นองค์ความรู้ในการ บริหารจัดการที่เกิดจากการปฏิบัติทดลองในชีวิตประจำวันและสืบทอดความรู้ มาจากปู่ย่าตายายและบรรพบุรุษ ในขณะเดียวกันก็เห็นได้ว่าองค์ความรู้ที่เป็นฐานทางความคิดในการจัดการน้ำของ ผู้คนในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงศ์เป็นองค์ความรู้ที่สามารถจะบูรณาการเพื่อให้เกิดการอยู่ร่วมกันกับ ความสลับซับซ้อนของระบบนิเวศของชุมชน และระบบความสัมพันธ์ทางสังคมและการจัดการที่หลากหลาย ที่เกิดขึ้นตลอดลำน้ำสายนี้ จะมีแนวพระราชดำริในการบริหารจัดการน้ำขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ภูมิพลอดุลยเดช รัชกาลที่ ๙ ที่เปรียบเสมือนกรอบแนวคิดสำคัญที่นำพาให้ก้าวข้ามทุกอุปสรรคและปัญหาที่เกิดขึ้นในแห่งความวิกฤตปัญหาที่เกิดขึ้นเกี่ยวกับเรื่องน้ำในลุ่มน้ำแห่งนี้ ดังแสดงเป็นแผนภาพดังนี้

แผนภาพที่ ๔.๑๙ การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำรินพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงศ์

๔.๕ ความสัมพันธ์ขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่กลางน้ำ

การวิจัยเกี่ยวกับบทบาทขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชน ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย โดยมุ่งหวังที่จะมีกรอบการบริหาร จัดการปัญหาอุทกภัยแบบ บูรณาการของภาคีเครือข่าย เพื่อให้เกิดกระบวนการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย ที่เกี่ยวข้องกับ บทบาทขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชน ให้เข้ามามีส่วนร่วมกัน พบ รายละเอียดดังนี้

๔.๕.๑ กระบวนการจัดการปัญหาอุทกภัยกับบทบาทของภาคีเครือข่าย

คณะผู้วิจัยได้วิเคราะห์ผลกระบวนการจัดการน้ำกับบทบาทขององค์กรภาครัฐ องค์กร ปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย จากกลุ่มตัวอย่างที่มาจาก ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่กลางน้ำ จังหวัดนครสวรรค์ ผ่านการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) ทั้ง ในภาพรวมและรายละเอียดรายด้าน ดังแสดงตามตาราง ดังนี้

ตารางที่ ๔.๒๑ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน กระบวนการจัดการน้ำกับ บทบาทขององค์กร ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย โดยภาพรวม (n = ๔๐๐)

การจัดการปัญหาอุทกภัย กับบทบาทของภาคีเครือข่าย	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. การรับรู้ข่าวสาร	๓.๗๘	.๖๖๐	มาก
๒. การปรึกษาหารือ	๔.๐๗	.๕๑๓	มาก
๓. การประชุมรับฟังความคิดเห็น	๔.๑๙	.๔๓๗	มาก
๔. การตัดสินใจ	๓.๙๑	.๕๓๔	มาก
๕. การใช้กลไกกับการขับเคลื่อน	๓.๙๑	.๕๓๔	มาก
ภาพรวม	๓.๙๘	.๔๒๓	มาก

จากตารางที่ ๔.๒๑ พบว่า กระบวนการจัดการน้ำกับบทบาท บทบาทขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย โดยภาพรวมอยู่ใน ระดับมาก ($\bar{X}$ = ๓.๙๘) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า การประชุมรับฟังความคิดเห็นมีค่าเฉลี่ย สูงสุด ($\bar{X}$ = ๔.๑๙) รองลงมาได้แก่ การปรึกษาหารือ ($\bar{X}$ = ๔.๐๗) การตัดสินใจ ($\bar{X}$ = ๓.๙๑) และน้อยผล เฉลี่ยน้อยที่สุดคือการรับรู้ข่าวสาร ($\bar{X}$ = ๓.๗๘)

ตารางที่ ๔.๒๒ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน กระบวนการจัดการน้ำกับ บทบาทขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ

ด้านการรับรู้ข่าวสาร

(n = ๔๐๐)

การจัดการปัญหามลพิษ กับบทบาทของภาคีเครือข่าย	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. การรับรู้ข่าวสารของภาคีเครือข่ายในการวางแผนงาน ป้องกันปัญหามลพิษ	๑.๙๕	๑.๐๕๕	น้อย
๒. การร่วมรับรู้ระบบในการป้องกันปัญหามลพิษ ของภาคีเครือข่าย	๒.๓๔	๑.๒๙๙	น้อย
๓. การรับรู้กฎระเบียบเกี่ยวกับการป้องกันปัญหา มลพิษ ของภาคีเครือข่าย	๓.๔๒	๐.๘๐๓	ปานกลาง
๔. การรับรู้ข่าวสารวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการป้องกันปัญหา มลพิษ	๓.๘๖	๐.๕๔๔	มาก
๕. การรับรู้ข่าวสารของภาคีเครือข่ายในการวางแผนงาน แก้ไขปัญหามลพิษ	๓.๖๑	๐.๙๑๔	มาก
๖. การร่วมรับรู้ระบบในการแก้ไข ปัญหามลพิษ ของภาคีเครือข่าย	๒.๗๙	๑.๒๘๐	ปานกลาง
๗. การรับรู้กฎระเบียบเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหามลพิษ ของภาคีเครือข่าย	๔.๓๖	๐.๗๒๖	มาก
๘. การรับรู้ข่าวสารวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการแก้ไข ปัญหามลพิษ	๓.๗๔	๐.๗๕๗	มาก
๙. การรับรู้ข่าวสารและระเบียบเกี่ยวกับการเยียวยา ปัญหามลพิษ	๓.๔๖	๐.๕๖๗	ปานกลาง
๑๐. การรับรู้ข่าวสารและวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการเยียวยา ปัญหามลพิษ	๓.๔๓	๐.๗๐๘	ปานกลาง
ภาพรวม	๓.๒๙	๐.๔๒๐	ปานกลาง

ตารางที่ ๔.๒๒ พบว่า กระบวนการจัดการน้ำกับ บทบาทขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$ =๓.๒๙) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า การรับรู้กฎระเบียบเกี่ยวกับ การแก้ไขปัญหามลพิษของภาคีเครือข่าย ($\bar{X}$ =๔.๓๖) รองลงมาคือการรับรู้ข่าวสารและระเบียบเกี่ยวกับ การเยียวยาปัญหามลพิษ ($\bar{X}$ =๓.๔๖) ส่วนที่น้อยที่สุดคือ การรับรู้ข่าวสารของภาคีเครือข่ายในการวางแผน งานป้องกันปัญหามลพิษ ($\bar{X}$ =๑.๙๕)

ตารางที่ ๔.๒๓ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน กระบวนการจัดการน้ำกับ บทบาทขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ

ด้านการรักษาหรือ

(n = ๔๐๐)

การจัดการปัญหาหมอกควัน กับบทบาทของภาคีเครือข่าย	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. มีการรักษาหรือของภาคีเครือข่ายในการวางแผนงานป้องกันปัญหาหมอกควัน	๒.๗๐	๐.๙๗๒	ปานกลาง
๒. มีการรักษาหรือของภาคีเครือข่ายในการจัดวางระบบในการป้องกันปัญหาหมอกควัน	๒.๕๕	๑.๐๒๗	ปานกลาง
๓. มีการรักษาหรือของภาคีเครือข่ายถึงกฎระเบียบเกี่ยวกับการป้องกันปัญหาหมอกควัน	๒.๓๓	๐.๙๒๓	น้อย
๔. มีการรักษาหรือของภาคีเครือข่ายถึงวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับการป้องกันปัญหาหมอกควัน	๒.๗๘	๑.๐๔๖	ปานกลาง
๕. มีการรักษาหรือของภาคีเครือข่ายในการวางแผนงานแก้ไข ปัญหามลพิษ	๒.๕๓	๐.๙๐๙	ปานกลาง
๖. มีการรักษาหรือของภาคีเครือข่ายถึงระบบในการแก้ไข ปัญหามลพิษ	๒.๗๒	๑.๒๔๓	ปานกลาง
๗. มีการรักษาหรือของภาคีเครือข่ายเกี่ยวกับกฎระเบียบเกี่ยวกับการแก้ไข ปัญหา	๒.๖๕	๑.๑๗๕	ปานกลาง
๘. มีการรักษาหรือของภาคีเครือข่ายถึงวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับการแก้ไข ปัญหามลพิษ	๒.๙๗	๑.๒๘๐	ปานกลาง
๙. มีการรักษาหรือของภาคีเครือข่ายถึงระเบียบเกี่ยวกับการเฝ้าระวัง ปัญหามลพิษ	๒.๙๑	๑.๑๔๐	ปานกลาง
๑๐. มีการรักษาหรือของภาคีเครือข่ายถึงวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับการเฝ้าระวัง ปัญหามลพิษ	๓.๙๖	๐.๙๙๖	มาก
ภาพรวม	๒.๘๑	๐.๖๒๙	ปานกลาง

ตารางที่ ๔.๒๓ พบว่า กระบวนการจัดการน้ำกับ บทบาทขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ด้านการรักษาหรือ โดยภาพรวม อยู่ในระดับ ปานกลาง ($\bar{X}$ =๒.๘๑) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อพบว่า มีการรักษาหรือของภาคีเครือข่ายถึง วิถีปฏิบัติเกี่ยวกับการเฝ้าระวัง ปัญหามลพิษ ($\bar{X}$ =๓.๙๖) รองลงมาคือ มีการรักษาหรือของภาคีเครือข่ายถึง วิถีปฏิบัติเกี่ยวกับการแก้ไข ปัญหามลพิษ ($\bar{X}$ =๒.๙๗) ส่วนที่มีคะแนนต่ำที่สุดในด้านนี้คือ มีการรักษาหรือของภาคีเครือข่ายถึง กฎระเบียบเกี่ยวกับ การป้องกันปัญหามลพิษ ($\bar{X}$ =๒.๓๓)

ตารางที่ ๔.๒๔ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน กระบวนการจัดการน้ำกับ บทบาทขององค์กร
ภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ
ด้านการประชุมรับฟังความคิดเห็น (n = ๔๐๐)

การจัดการปัญหามลพิษ กับบทบาทของภาคีเครือข่าย	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. มีการประชุมรับฟังความคิดเห็นของภาคีเครือข่ายใน การวางแผนงานป้องกันปัญหามลพิษ	๔.๔๑	๐.๔๙๓	มาก
๒. มีการประชุมรับฟังความคิดเห็นของภาคีเครือข่าย ในการจัดวางระบบในการป้องกันปัญหามลพิษ	๔.๕๖	๐.๖๒๑	มากที่สุด
๓. มีการประชุมรับฟังความคิดเห็นของภาคีเครือข่าย ถึงกฎระเบียบเกี่ยวกับการป้องกันปัญหามลพิษ	๔.๑๖	๐.๙๕๘	มาก
๔. มีการประชุมรับฟังความคิดเห็นของภาคีเครือข่าย ถึงวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการป้องกันปัญหามลพิษ	๔.๕๓	๐.๗๑๑	มากที่สุด
๕. มีการประชุมรับฟังความคิดเห็นของภาคีเครือข่ายใน การวางแผนงานแก้ไข ปัญหามลพิษ	๔.๐๔	๐.๘๒๕	มาก
๖. มีการประชุมรับฟังความคิดเห็นของภาคีเครือข่าย ถึงระบบในการแก้ไขปัญหามลพิษ	๔.๑๕	๐.๕๗๔	มาก
๗. มีการประชุมรับฟังความคิดเห็นของภาคีเครือข่าย เกี่ยวกับกฎระเบียบเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหามลพิษ	๔.๕๘	๐.๗๕๓	มากที่สุด
๘. มีการประชุมรับฟังความคิดเห็นของภาคีเครือข่าย ถึงวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการแก้ไข ปัญหามลพิษ	๔.๓๐	๐.๖๖๔	มาก
๙. มีการประชุมรับฟังความคิดเห็นของภาคีเครือข่าย ถึงระเบียบเกี่ยวกับการเฝ้าระวัง ปัญหามลพิษ	๔.๐๘	๐.๖๓๘	มาก
๑๐ มีการประชุมรับฟังความคิดเห็นของภาคีเครือข่าย ถึงวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการเฝ้าระวัง ปัญหามลพิษ	๔.๓๘	๐.๗๒๕	มาก
ภาพรวม	๔.๓๑	๐.๔๙๗	มาก

ตารางที่ ๔.๒๔ พบว่า กระบวนการจัดการน้ำกับ บทบาทขององค์กรภาครัฐ องค์กร
ปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ด้านการประชุมรับฟัง
ความคิดเห็น โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X}=๔.๓๑$) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีการประชุม
รับฟังความคิดเห็น ของภาคีเครือข่ายเกี่ยวกับ กฎระเบียบเกี่ยวกับ การ แก้ไข ปัญหามลพิษ ($\bar{X}=๔.๕๘$)
รองลงมาคือ มีการประชุมรับฟังความคิดเห็น ของภาคีเครือข่ายถึง วิธีปฏิบัติ เกี่ยวกับการ ป้องกัน
ปัญหามลพิษ ($\bar{X}=๔.๕๓$) และที่น้อยที่สุดในด้านนี้ คือ มีการประชุมรับฟังความคิดเห็น ของภาคี
เครือข่ายในการวางแผนงานแก้ไข ปัญหามลพิษ ($\bar{X}=๔.๐๔$)

ตารางที่ ๔.๒๕ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน กระบวนการจัดการน้ำกับ บทบาทขององค์กร
ภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ
ด้านการตัดสินใจ (n = ๔๐๐)

การจัดการปัญหามลพิษ กับบทบาทของภาคีเครือข่าย		ระดับความคิดเห็น		
		$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑.	มีการตัดสินใจร่วมกันของภาคีเครือข่ายในการวางแผนงาน ป้องกันปัญหามลพิษ	๓.๓๓	๑.๐๒๑	ปานกลาง
๒.	มีการตัดสินใจร่วมกันของภาคีเครือข่ายในการจัดวางระบบในการป้องกันปัญหามลพิษ	๓.๑๕	๑.๐๕๓	ปานกลาง
๓.	มีการตัดสินใจร่วมกันของภาคีเครือข่ายถึงกฎระเบียบเกี่ยวกับการป้องกันปัญหามลพิษ	๓.๒๔	๑.๒๒๕	ปานกลาง
๔.	มีการตัดสินใจร่วมกันของภาคีเครือข่ายถึงวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการป้องกันปัญหามลพิษ	๓.๓๒	๑.๐๕๙	ปานกลาง
๕.	มีการตัดสินใจร่วมกันของภาคีเครือข่ายในการวางแผนงานแก้ไข ปัญหามลพิษ	๒.๘๑	๑.๐๖๖	ปานกลาง
๖.	มีการตัดสินใจร่วมกันของภาคีเครือข่ายถึงระบบในการแก้ไข ปัญหามลพิษ	๓.๐๑	๒.๖๒๒	ปานกลาง
๗.	มีการตัดสินใจร่วมกันของภาคีเครือข่ายเกี่ยวกับกฎระเบียบเกี่ยวกับการแก้ไข ปัญหา	๓.๕๓	๑.๐๑๖	มาก
๘.	มีการตัดสินใจร่วมกันของภาคีเครือข่ายถึงวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการแก้ไข ปัญหามลพิษ	๒.๙๓	๑.๑๐๒	ปานกลาง
๙.	มีการตัดสินใจร่วมกันของภาคีเครือข่ายถึงระเบียบเกี่ยวกับการเยียวยา ปัญหามลพิษ	๒.๕๘	๐.๙๗๓	ปานกลาง
๑๐.	มีการตัดสินใจร่วมกันของภาคีเครือข่ายถึงวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการเยียวยา ปัญหามลพิษ	๓.๒๕	๑.๐๔๔	ปานกลาง
ภาพรวม		๓.๑๑	๐.๗๗๘	ปานกลาง

ตารางที่ ๔.๒๕ พบว่า กระบวนการจัดการน้ำกับ บทบาทขององค์กรภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ด้านการตัดสินใจ โดยภาพรวมอยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$ =๓.๑๑) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีการตัดสินใจร่วมกันของภาคีเครือข่ายเกี่ยวกับ กฎระเบียบเกี่ยวกับการแก้ไข ปัญหา ($\bar{X}$ =๓.๕๓) รองลงมาคือ มีการตัดสินใจร่วมกันของภาคีเครือข่ายในการวางแผนงาน ป้องกันปัญหามลพิษ ($\bar{X}$ =๓.๓๓) และที่มีคะแนนน้อยที่สุด คือ มี การตัดสินใจร่วมกันของภาคีเครือข่ายถึง ระเบียบเกี่ยวกับการเยียวยา ปัญหามลพิษ ($\bar{X}$ =๒.๕๘)

ตารางที่ ๔.๒๖ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน กระบวนการจัดการน้ำกับ บทบาทขององค์กร
ภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ
ด้านการใช้กลไกในการขับเคลื่อน (n = ๔๐๐)

การจัดการปัญหามลพิษ กับบทบาทของภาคีเครือข่าย	ระดับความคิดเห็น		
	$\bar{X}$	S.D.	การแปลผล
๑. มีการใช้กลไกในการขับเคลื่อนของภาคีเครือข่ายในการวางแผนงานป้องกันปัญหามลพิษ	๓.๓๘	๑.๐๗๒	ปานกลาง
๒. มีการใช้กลไกในการขับเคลื่อนของภาคีเครือข่ายในการจัดวางระบบในการป้องกันปัญหามลพิษ	๓.๓๔	๐.๙๖๙	ปานกลาง
๓. มีการใช้กลไกในการขับเคลื่อนของภาคีเครือข่ายถึงกฎระเบียบเกี่ยวกับการป้องกันปัญหามลพิษ	๓.๐๙	๑.๑๔๗	ปานกลาง
๔. มีการใช้กลไกในการขับเคลื่อนของภาคีเครือข่ายถึงวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการป้องกันปัญหามลพิษ	๓.๓๓	๐.๙๖๘	ปานกลาง
๕. มีการใช้กลไกในการขับเคลื่อนของภาคีเครือข่ายในการวางแผนงานแก้ไข ปัญหามลพิษ	๓.๓๗	๑.๑๑๔	ปานกลาง
๖. มีการใช้กลไกในการขับเคลื่อนของภาคีเครือข่ายถึงระบบในการแก้ไข ปัญหามลพิษ	๓.๓๙	๑.๐๕๕	ปานกลาง
๗. มีการใช้กลไกในการขับเคลื่อนของภาคีเครือข่ายเกี่ยวกับกฎระเบียบเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหามลพิษ	๓.๒๑	๑.๐๕๙	ปานกลาง
๘. มีการใช้กลไกในการขับเคลื่อนของภาคีเครือข่ายถึงวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการแก้ไข ปัญหามลพิษ	๓.๐๗	๑.๑๒๐	ปานกลาง
๙. มีการใช้กลไกในการขับเคลื่อนของภาคีเครือข่ายถึงระเบียบเกี่ยวกับการเยียวยา ปัญหามลพิษ	๒.๖๘	๑.๓๑๕	ปานกลาง
๑๐. มีการใช้กลไกในการขับเคลื่อนของภาคีเครือข่ายถึงวิธีปฏิบัติเกี่ยวกับการเยียวยา ปัญหามลพิษ	๒.๙๙	๑.๑๑๐	ปานกลาง
ภาพรวม	๓.๑๘	๐.๗๓๗	ปานกลาง

ตารางที่ ๔.๒๖ พบว่า กระบวนการจัดการน้ำกับบทบาท บทบาทขององค์กรภาครัฐ องค์การปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ ด้านการใช้กลไกในการขับเคลื่อนโดยภาพรวม อยู่ในระดับปานกลาง ($\bar{X}$ =๓.๑๘) เมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่า มีการใช้กลไกในการขับเคลื่อน ของภาคีเครือข่ายถึงระบบใน การแก้ไข ปัญหามลพิษ ($\bar{X}$ =๓.๓๙) รองลงมา คือ มีการใช้กลไก ในการขับเคลื่อน ของภาคีเครือข่าย ในการวางแผน งาน ป้องกันปัญหามลพิษ ($\bar{X}$ =๓.๓๘) และที่มีคะแนนน้อยที่สุดในด้านนี้ คือ มีการใช้กลไกในการขับเคลื่อนของภาคีเครือข่ายถึงระเบียบเกี่ยวกับการเยียวยา ปัญหามลพิษ ($\bar{X}$ =๒.๖๘)

๔.๕.๒ บทบาทภาคีเครือข่ายในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ

จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในบทบาทบทบาทขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษสามารถนำมาสรุปเป็นประเด็นและหัวข้อที่เกี่ยวข้องดังต่อไปนี้

จังหวัดนครสวรรค์หรือเมืองสี่แคว เป็นจังหวัดในกลุ่มภาคเหนือตอนล่างภาคกลางตอนบน มีเนื้อที่ ๙,๕๙๗ ตารางกิโลเมตร แบ่งเขตการปกครองออกเป็น ๑๕ อำเภอ ๑๒๘ ตำบล ๑,๔๓๗ หมู่บ้าน มีแม่น้ำสำคัญ ๔ สาย กล่าวคือ แม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน ที่มาประสานรวมเป็นหนึ่งเดียวคือ “แม่น้ำเจ้าพระยา”^๕ ที่ตลาดปากน้ำโพ นอกจากนั้นยังมีลำคลองสาขาอีกหลายสิบลำคลอง^๖ กระจายไปทั่วทุกส่วนของจังหวัด เป็นต้นว่า ด้านทิศตะวันออกของจังหวัดมี ๑๗ ลำคลองขนาดเล็กที่มาจากเทือกเขาใน เขตรอยต่อกับจังหวัดเพชรบูรณ์แล้วไหลลงบึงบอระเพ็ด ด้านทิศตะวันตกมีลำคลองขนาดใหญ่ ๒ ลำคลอง คือ คลองโพธิ์ซึ่งเป็นต้นน้ำสำคัญของลุ่มแม่น้ำสะแกกรังและลำน้ำแม่วังกซึ่งกำลังเป็นที่สนใจเนื่องจากรัฐบาลที่ผ่านมามีได้อนุมัติงบประมาณ ๑๓,๐๐๐ ล้านบาทให้สร้างเขื่อนปิดกั้นลำน้ำสายนี้เพื่อแก้ไขปัญหามลพิษและปัญหาล้าง ทางด้านทิศเหนือมีลำคลองสาขาจากลำน้ำคลองลานและลำน้ำคลองวังเจ้า รวมถึงบริเวณส่วนกลางของจังหวัดยังมีลำคลองที่เชื่อมประสานระหว่างสายน้ำสำคัญๆ หลายสาย ส่วนทางด้านทิศใต้มีลำคลองสายสำคัญ คือ คลองอนุศาสตร์ที่ลำเลียงน้ำจากแม่น้ำเจ้าพระยาไปยังอำเภอ ตาคลีก่อนจะไหลลงสู่จังหวัดลพบุรีเพื่อเชื่อมประสานกับลุ่มแม่น้ำป่าสัก

ปัญหาสำคัญของจังหวัดนครสวรรค์ที่นำมาซึ่งปัญหามลพิษที่เห็นชัดที่สุด ก็คือ เรื่องการไหลหรือการระบายของน้ำที่มาจากแม่น้ำสายสำคัญทั้ง ปิง วัง ยม น่าน และลำคลองอีกหลายสิบลำคลองที่ไหลลงมารวมเป็นแม่น้ำเจ้าพระยาซึ่งจะต้องไหลผ่านช่องแคบ ๆ ประมาณ ๔๐๐ เมตร บริเวณคอสะพานเดชาติวงศ์ซึ่งห่างจากจุดรวมประสานต้นน้ำเจ้าพระยาเพียง ๑ กิโลเมตร ทั้งนี้จากสภาพโดยทั่วไปของแม่น้ำเจ้าพระยา ณ จุดสะพานเดชาติวงศ์นั้นสามารถที่จะรองรับน้ำได้ไม่เกินความจุที่ ๓,๕๐๐ ล้านลูกบาศก์เมตรต่อวินาที (ลบ.ม./วินาที) “ขณะเดียวกันถ้าหากมีมวลน้ำที่มีปริมาณที่มากกว่าหรือเกินกว่าค่าเฉลี่ยข้างต้น มวลน้ำก็จะเกิดการไหลเอ่อเข้าท่วมพื้นที่ราบลุ่มเหนือสะพานเดชาติวงศ์ และตามแม่น้ำสายสำคัญรวมถึงลำคลองสาขา ทั้งนี้ยังรวมถึงพื้นที่ชุมชนทั่วไปในหลายอำเภอของจังหวัดนครสวรรค์ และเขตพื้นที่เศรษฐกิจสำคัญของจังหวัด หรือ ตลาดปากน้ำโพอย่างปฏิเสธไม่ได้

^๕ แม่น้ำเจ้าพระยาเกิดจากการไหลรวมกันของแม่น้ำปิง วัง ยม และ น่าน โดยแม่น้ำปิงกับแม่น้ำวังไหลรวมกันที่อำเภอบ้านตาก จังหวัดตาก จากนั้นได้ไหลลงมาผ่านจังหวัดกำแพงเพชร เข้าสู่พื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ ขณะเดียวกันแม่น้ำยมกับแม่น้ำน่านนั้นได้ไหลมาบรรจบกันที่ตำบลเกยไชย อำเภอชุมแสง จังหวัดนครสวรรค์ จากนั้นทั้งสองสายน้ำก็ได้ไหลมารวมกันที่ตลาดปากน้ำโพ ซึ่งเป็นเขตเศรษฐกิจที่สำคัญตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงปัจจุบัน

^๖ ดร.พีระพล ไตรทศาวทย์, ปฏิบัติการผู้ว่าซีไอออนนครสวรรค์, (นครสวรรค์ : ทิศทางการพิมพ์, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๖ -๑๒๗.

^๗ แม่น้ำปิงมีความจุโดยรวมประมาณ ๑,๙๖๐ ลบ.ม./วินาที ส่วนแม่น้ำน่านนั้นมีความจุที่ ๑,๓๗๐ ลบ.ม./วินาที

ตลอดระยะเวลากว่า ๕๐ ปีที่ผ่านมา จังหวัดนครสวรรค์โดยเฉพาะในเขตตัวเมืองซึ่งเป็นเขตเศรษฐกิจได้ประสบปัญหาอุทกภัยหรือน้ำท่วมใหญ่มาแล้วหลายครั้ง เป็นต้นว่า ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓, ๒๕๑๘, ๒๕๒๑, ๒๕๒๓, ๒๕๒๖ และ ๒๕๒๘ และ ๒๕๓๘ ที่ประสบภาวะน้ำไหลเอ่อเข้าท่วมขังบางปีในตัวตลาดมีระดับความลึกตั้งแต่ระดับเอวไปจนถึงระดับอกและได้สร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจอย่างมหาศาล ขณะที่ในปี ๒๕๔๕ และในปี ๒๕๔๙ ถึงแม้จะมีมวลน้ำจำนวนมากไหลเอ่อเข้าท่วมในหลายพื้นที่เกือบรอบจังหวัดแต่ในเขตเศรษฐกิจหรือพื้นที่เขตเมืองก็ยังสามารถสกัดกั้นและตัดทานกระแสไม่ให้ไหลเข้าท่วมเมืองได้ ทั้งนี้ส่วนหนึ่งก็เนื่องมาจากการสนับสนุนงบประมาณในการจัดสร้างเขื่อนคอนกรีตในจุดที่เป็นปัญหาและการมีองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นจากการประสบปัญหาในลักษณะเดียวกันมาเป็นเวลานานที่คณะทำงานโดยเฉพาะผู้บริหารท้องถิ่นจึงมีความเชี่ยวชาญที่จะป้องกันมิให้น้ำไหลทะลักเข้าเมืองได้

ในแต่ละปีโดยเฉลี่ยประมาณเดือนกันยายนครสวรรค์ก็จะได้ล้นกับปริมาณน้ำเหนือที่เริ่มไหลบ่าลงมาท่วมขังยังท้องทุ่งรวมถึงในเขตพื้นที่บึงบอระเพ็ดซึ่งเป็นแก้มลิงธรรมชาติที่มีขนาดใหญ่นับแสนไร่ จากการเก็บข้อมูลของกรมชลประทานพบว่า มวลน้ำที่ปล่อยจากเขื่อนภูมิพลจังหวัดตาก จะใช้เวลาเดินทางมาตามลำน้ำปิงมาถึงจังหวัดกำแพงเพชรประมาณ ๓๖ ชั่วโมง จากจังหวัดกำแพงเพชรถึงตัวเมืองนครสวรรค์หรือบริเวณต้นน้ำเจ้าพระยา ๒๔ ชั่วโมง สรุปลแล้วน้ำจากเขื่อนภูมิพลจะเดินทางมาถึงต้นน้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดนครสวรรค์ใช้เวลาประมาณ ๖๐ ชั่วโมงหรือ ๒ วันครึ่ง ขณะเดียวกันหากมีการปล่อยน้ำที่เขื่อนสิริกิติ์ จังหวัดอุตรดิตถ์ จากเขื่อนแควน้อยบำรุงแดนและลำน้ำสาขาน้ำจะเดินทางมาถึงตลาดปากน้ำโพหรือต้นแม่น้ำเจ้าพระยาใช้เวลาประมาณ ๔ วันครึ่งหรือประมาณ ๑๐๘ ชั่วโมง

๑. มหาอุทกภัย ๒๕๕๔

อุทกภัยครั้งนี้เริ่มขึ้นในระหว่างฤดูมรสุมเมื่อพายุหมุนนุกเดินขึ้นฝั่งทางตอนเหนือของเวียดนาม ส่งผลให้เกิดฝนตกหนักทางภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ทำให้เกิดอุทกภัยในหลายจังหวัดเริ่มตั้งแต่วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๕๔ โดยในสัปดาห์แรกของอุทกภัยก็มีรายงานผู้เสียชีวิตถึงสี่สามคน อุทกภัยยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเมื่อยังมีพายุฝนตกลงมาอย่างหนักและภายในเวลาไม่นานอุทกภัยก็ลุกลามและขยายพื้นที่สร้างความเสียหายกว้างใหญ่ยิ่งขึ้น เริ่มจากภาคเหนือก่อนจะลามลงมาทางใต้เมื่อแม่น้ำเจ้าพระยาได้รับน้ำปริมาณจำนวนมากจากแม่น้ำสาขาจนส่งผลกระทบต่อหลายจังหวัดในภาคกลางและไหลหลากเข้าท่วมกรุงเทพมหานครและปริมณฑลในที่สุด

มหาอุทกภัย พ.ศ. ๒๕๕๔ ถือเป็นมหาอุทกภัยที่สร้างความเสียหายอย่างรุนแรงต่อสังคมไทย และจัดให้เป็นภัยพิบัติครั้งสร้างความเสียหายร้ายแรงทั้งในแง่ของปริมาณน้ำและจำนวนผู้ได้รับผลกระทบมากที่สุดเป็นอันดับสี่ของโลก กล่าวคือ มีราษฎรได้รับผลกระทบมากกว่า ๑๒.๘ ล้านคน ทั้งนี้ธนาคารโลกประเมินมูลค่าความเสียหายสูงถึง ๑.๔๔ ล้านล้านบาท โดยทำให้พื้นดินกว่า ๑๕๐ ล้านไร่ ซึ่งในจำนวนนี้เป็นทั้งพื้นที่เกษตรกรรมและอุตสาหกรรมใน ๖๕ จังหวัด ๖๘๔ อำเภอ ราษฎรได้รับความเดือดร้อน ๔,๐๘๖,๑๓๘ครัวเรือน ๑๓,๕๙๕,๑๙๒ คน บ้านเรือนเสียหายทั้งสิ้น ๒,๓๒๙ หลัง บ้านเรือนเสียหายบางส่วน ๙๖,๘๓๓ หลัง พื้นที่การเกษตรคาดว่าจะได้รับความเสียหาย

๑๑.๒ ล้านไร่ ถนน ๑๓,๙๖๑ สาย ท่อระบายน้ำ ๗๗๗ แห่ง ฝาย ๙๘๒ แห่ง ทำนบ ๑๔๒ แห่ง สะพาน/คอสะพาน ๗๒๔ แห่ง บ่อปลา/บ่อกุ้ง/หอย ๒๓๑,๙๑๙ ไร่ ปศุสัตว์ ๑๓.๔๑ ล้านตัว มีผู้เสียชีวิต ๘๑๓ ราย (๔๔ จังหวัด) สูญหาย ๓ คน (จ.แม่ฮ่องสอน ๒ ราย จ.อุดรธานี ๑ ราย)^๘

สำหรับพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ภายหลังจากที่เขื่อนภูมิพลและเขื่อนสิริกิติ์ได้เร่งระบายน้ำเต็มพิกัด หลังจากที่มีปริมาณมวลน้ำถูกกักเก็บเหนือเขื่อนเกินความจุ ซึ่งจากรายงานของกรมชลประทาน พบว่า ณ วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๔ จังหวัดนครสวรรค์มีปริมาณน้ำไหลผ่าน ๓,๕๖๘ ลบ.ม./วินาที สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง (รทก.) ๒๖.๒๕ เมตร ซึ่งถือเป็นระดับน้ำที่แม่น้ำเจ้าพระยาสามารถรองรับได้สูงสุดและถ้าหากเพิ่มสูงขึ้นกว่านี้ก็จะเกิดกรณีน้ำล้นตลิ่ง ส่วนสถานการณ์ในระดับวิกฤตที่เกิดขึ้นพอสรุปได้ดังนี้^๙

- วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๕๔ ระดับน้ำขยับสูงขึ้นไปที่ ๔,๐๓๘ ลบ.ม./วินาที สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง (รทก.) ๒๖.๕๑ เมตร

- วันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๕๔ ระดับน้ำยังพุ่งสูงขึ้นเป็น ๔,๕๒๔ ลบ.ม./วินาที สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง (รทก.) ๒๖.๕๔ เมตร

- วันที่ ๘, ๙, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๕๔ มวลน้ำเพิ่มระดับสูงขึ้นเป็น ๔,๖๕๐ ลบ.ม./วินาที หรือที่ระดับสูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง (รทก.) ๒๖.๘๕ เมตร ซึ่งถือเป็นระดับที่วิกฤตพอที่จะส่งผลให้คั่นกันน้ำบริเวณหลังโรงไฟฟ้าน้ำแข็งเก่าซึ่งติดกับชุมชนตลาดลาวในเขตเศรษฐกิจเมืองนครสวรรค์พังทลายลง จนทำให้มวลน้ำจำนวนมหาศาลทะลักเข้าท่วมเขตเศรษฐกิจในตัวเมืองนครสวรรค์ทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของถนนสายเอเชียเกือบ ๑๐๐ เปอร์เซนต์

- โดยเฉพาะเท่านั้นระดับน้ำที่มาจากการระบายอย่างเต็มพิกัดของสองเขื่อนใหญ่ยังเพิ่มระดับสูงขึ้นจนเป็นสถิติสูงสุดในรอบหลายสิบปีที่ ๔,๖๘๖ ลบ.ม./วินาที หรือที่ระดับสูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง (รทก.) ๒๖.๘๗ เมตรในวันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๔

สำหรับสรุปภาพรวมความเสียหายของจังหวัดนครสวรรค์จากมหาอุทกภัย ๒๕๕๔ นั้นพบว่า^{๑๐} มีพื้นที่ประสบภัยพิบัติจากอุทกภัยทั้งจังหวัด ๑๕ อำเภอ ๑๒๓ ตำบล ๙ เทศบาล ๑,๒๔๔ หมู่บ้าน โดยแบ่งเป็นพื้นที่ประสบภัยจากน้ำหลาก ๕ อำเภอ ๔๕ ตำบล ๕๘๐ หมู่บ้าน พื้นที่ประสบภัยจากน้ำท่วมขัง ๑๐ อำเภอ ๗๘ ตำบล ๖๖๔ หมู่บ้าน ๗๕ ชุมชนเมือง ๑๑๓,๐๙๙ ครัวเรือน ประชาชนได้รับผลกระทบและความเดือดร้อน ๓๕๖,๐๑๒ คน เสียชีวิต ๙๑ ราย บ้านเรือนถูกน้ำท่วม ๑๑๒,๒๑๙ หลังคาเรือน โรงเรียน ๑๐๕ แห่ง วัด ๑๙๐ แห่ง สถานบริการสาธารณสุข ๔๕ แห่ง ถนน ๖๒ สายและอื่น ๆ รวมถึงพื้นที่การเกษตรได้รับความเสียหายหนักใน ๑๓ อำเภอ ๙๐๓,๔๐๐ ไร่ การปศุสัตว์ การประมงก็ได้รับผลกระทบไม่น้อยหน้ากัน

^๘ <http://th.wikipedia.org/wiki> เข้าถึงข้อมูลเมื่อ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^๙ ข้อมูลจากกรมชลประทาน <http://th.hydro-๕.com/HD-๐๖/๖-H๒.htm>. เข้าถึงเมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๙.

^{๑๐} ศูนย์อำนวยการเฉพาะกิจป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย วาตภัยและดินถล่มจังหวัดนครสวรรค์ ปี ๒๕๕๔, สรุปสถานการณ์อุทกภัยจังหวัดนครสวรรค์, สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครสวรรค์ : ศาลากลางจังหวัดนครสวรรค์.

นอกจากนั้นหอการค้าจังหวัดนครสวรรค์ยังประเมินมูลค่าความเสียหายทางเศรษฐกิจ^{๑๑} โดยเฉพาะในภาคพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรม ว่า น่าจะมีร้านค้า บริษัทห้างร้านและโรงงาน อุตสาหกรรมได้รับความเสียหายจากมหาอุทกภัยครั้งนี้ไม่ต่ำกว่า ๖,๐๐๐ ราย รวมมูลค่ากว่า ๙,๐๐๐ ล้านบาท โดยแบ่งเป็นทรัพย์สินและเครื่องมือประกอบอาชีพรวมไปถึงภาคสินค้าคงคลังที่จมไปกับน้ำ ขณะที่ในภาคอุตสาหกรรมก็มีเครื่องจักรและสินค้าได้รับความเสียหายเช่นกัน นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงความเสียหายจากโอกาสในการที่จะประกอบธุรกิจที่จะต้องอาศัยระยะเวลาฟื้นฟูทางกายภาพ และสร้างความเชื่อมั่นให้กับลูกค้าและคู่ค้าอีกนับไม่ถ้วน

๒. เหตุและปัจจัยที่ทำให้เกิดอุทกภัยในจังหวัดนครสวรรค์

การเกิดอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ (ต้นแม่น้ำเจ้าพระยา) จากการศึกษาน่าจะมีสาเหตุหลักมาจากสภาพทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นในพื้นที่ลุ่มน้ำ และการกระทำของมนุษย์ต่อสภาพทางกายภาพของกลุ่มน้ำเจ้าพระยา ดังที่สรุปวิเคราะห์ไว้ในหัวข้อ ๗.๒.๑ แล้วว่า ส่วนใหญ่จะเกิดจากปัญหา ๒ ประการ คือ ๑) เกิดจากสาเหตุจากธรรมชาติ ทั้งกรณีเกิดฝนตกหนักถล่ม กรณีขนาดของลำน้ำที่มีความตื้นเขินหรือมีความคับแคบ ทำให้ ไม่มีขีดความสามารถเพียงพอที่จะรองรับน้ำไหลบ่าจากพื้นที่ต้นน้ำ ประกอบกับลักษณะของพื้นที่ลุ่มน้ำย่อยของกลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบน ซึ่งมีลักษณะเป็นหุบเขา และภูเขาทำให้น้ำท่วมไหลบ่าลงมาท่วมพื้นที่ ได้ง่าย ขณะเดียวกันปัญหาน้ำท่วมก็มาจากสาเหตุ ๒) จากการกระทำของมนุษย์ ที่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันมีการ การตัดไม้ทำลายป่า กันอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับมีการ ขยายตัวของชุมชนเมืองและการถมปรับพื้นที่และการก่อสร้าง ทำให้เป็นอุปสรรคหรือเป็นสิ่งกีดขวางทางระบายของน้ำได้

เมื่อเกิด กรณีฝนตกหนัก ในพื้นที่ภาคเหนือ โดยเฉพาะในบริเวณพื้นที่ต้นน้ำปิง วัง ยม น่าน ก็จะทำให้มีมวล น้ำไหลบ่า ลงมายังพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และบริเวณต้นแม่น้ำเจ้าพระยา หลังจากที่มีน้ำในแม่น้ำทั้ง ๔ สายได้ไหลมารวมกันในปริมาณที่มากก็จะเกิดปรากฏการณ์น้ำล้นตลิ่งและสร้างความเสียหายทั้งต่อพื้นที่ชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำสาขา และเอ่อล้นเข้าท่วมพื้นที่เกษตรกรรมและพื้นที่ชนบทที่ตั้งอยู่ในที่ราบ ๒ ผังของแม่น้ำ ซึ่งลักษณะการเกิดและสภาพน้ำท่วมที่เกิดขึ้นในลักษณะข้างต้นนี้จากการศึกษาพบว่า ตั้งแต่ช่วงปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ถึงปี พ.ศ. ๒๕๕๔ มีสภาพการณ์เกิดขึ้น ดังนี้

๑. สภาพน้ำท่วมปี พ.ศ. ๒๕๑๘ เกิดสภาวะน้ำท่วมใหญ่ทั้งลุ่มน้ำ สาเหตุเนื่องมาจากมีพายุดีเปรสชันพัดผ่านในบริเวณพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบน ในช่วงเดือนกันยายน ทำให้มีปริมาณน้ำสูงสุดที่จังหวัดนครสวรรค์ถึง ๔,๐๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที เป็นเหตุให้ปริมาณน้ำในแม่น้ำสาขาและแม่น้ำเจ้าพระยาไหลบ่าเข้าท่วมที่ราบลุ่มตลอดทั้งสองฟากฝั่งลำน้ำ

๒. สภาพน้ำท่วมปี พ.ศ. ๒๕๒๑ เกิดขึ้นจากพายุดีเปรสชัน “เบส” และ “คิท” พัดผ่านพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบนหรือพื้นที่สูงซึ่งเป็นป่าต้นน้ำของแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ส่งผลให้มีปริมาณน้ำไหลหลากลงสู่แม่น้ำเจ้าพระยาที่จังหวัดนครสวรรค์ มีประมาณการวัดความเร็วของน้ำที่ ๓,๕๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที ส่งผลให้เกิดน้ำท่วมที่เกิดขึ้นตามพื้นที่การเกษตรและชุมชน แต่มีความรุนแรงไม่มากนัก

^{๑๑} วารสาร หอการค้า ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑๕๕ ประจำเดือนธันวาคม ๒๕๕๔.

๓. สภาพน้ำท่วมปี พ.ศ. ๒๕๒๓ เกิดจากพายุดีเปรสชันที่พัดผ่านภาคเหนือของประเทศไทยช่วงเดือนกันยายน ส่งผลให้เกิดฝนตกหนักถึงหนักมากในลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบนหรือพื้นที่สูงซึ่งเป็นป่าต้นน้ำของแม่น้ำปิง วัง ยม น่าน จนมีปริมาณน้ำไหลหลากผ่านจังหวัดนครสวรรค์มีความเร็วสูงถึง ๔,๔๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที โดยปริมาณน้ำหลากดังกล่าวเมื่อเคลื่อนตัวผ่านเข้ามาในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ได้ไหลล้นเข้าท่วมทุ่งซึ่งเป็นพื้นที่ราบและชุมชนในหลายอำเภอ

๔. สภาพน้ำท่วมปี พ.ศ. ๒๕๒๖ เกิดจากอิทธิพลของมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และร่องมรสุมพัดผ่านภาคเหนือและภาคกลางในช่วงเดือนกันยายน - เดือนตุลาคม รวมทั้งได้รับอิทธิพลพายุโซนร้อน “เซอร์เบอร์ท” ในระหว่างวันที่ ๗ - ๑๑ ตุลาคมในปีเดียวกัน และพายุดีเปรสชัน “คิม” ระหว่างวันที่ ๑๗ - ๒๐ ตุลาคม ส่งผลให้ปริมาณน้ำในลำน้ำต่างๆ มีปริมาณน้ำสูงสุดประจำปี โดยเฉพาะที่อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ มีปริมาณน้ำ ๒,๒๙๐ ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที (เมื่อวันที่ ๒๒ ตุลาคม) แม่น้ำสะแกกรังที่อำเภอสว่างอารมณ์ อำเภอเมือง จังหวัดอุทัยธานี และในพื้นที่อำเภอโกรกพระ จังหวัดนครสวรรค์ที่มีพื้นที่คาบเกี่ยวกัน ก็มีปริมาณความเร็วของน้ำไหลแรงสูงสุดถึง ๑,๕๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที ทำให้ปริมาณน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาและพื้นที่ข้างเคียงเกิดการท่วมขัง

๕. สภาพน้ำท่วมปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ซึ่งเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและติดต่อกันตลอดช่วงฤดูฝน เนื่องจากประเทศไทยได้รับอิทธิพลจากร่องความกดอากาศต่ำและลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้อย่างสม่ำเสมอ ครอบคลุมทั้งลุ่มน้ำเจ้าพระยา อีกทั้งยังได้รับอิทธิพลจากพายุทั้งทางตรงและทางอ้อม (พายุแกรี่, พายุเฮเลน, พายุโลอิส และพายุโนนา) จนเป็นเหตุให้เกิดสภาวะอุทกภัย โดยสภาพน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาจังหวัดนครสวรรค์ มีปริมาณน้ำหลากความเร็วสูงสุด ๔,๘๒๐ ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที ถึงแม้ว่าปีนั้นเขื่อนภูมิพลจะสามารถเก็บกักน้ำจากลุ่มน้ำปิงไว้ได้ทั้งหมด แต่ขณะเดียวกันเขื่อนสิริกิติ์กลับไม่สามารถกักเก็บน้ำจำนวนมาหาศาลได้ จึงจำเป็นต้องระบายน้ำอย่างต่อเนื่อง เนื่องจากปริมาณน้ำเต็มเขื่อนและเกินกว่าระดับเก็บกักที่เขื่อนจะสามารถรองรับ สำหรับปริมาณน้ำที่ระบายออกระหว่างเดือนสิงหาคมถึงเดือนตุลาคมในปีนั้นคิดเป็นร้อยละ ๑๗ ของปริมาณน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาทั้งหมด

๖. สภาพน้ำท่วมปี พ.ศ. ๒๕๓๙ จากการวิเคราะห์พบว่าสภาพน้ำท่วมในปีนั้นเกิดจากปริมาณฝนที่ตกหนักในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์และจังหวัดใกล้เคียงมากกว่าสาเหตุจากปริมาณน้ำเหนือไหลหลากเหมือนกับหลายๆ ปีที่ผ่านมา โดยสามารถวัดปริมาณความเร็วของน้ำที่ไหลผ่านจังหวัดนครสวรรค์ได้ ๓,๑๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที และถือเป็นความโชคดีที่ความรุนแรงของน้ำท่วมในปีนั้นไม่ก่อให้เกิดความเสียหายต่อพื้นที่การเกษตรและชุมชนมากนัก

๗. สภาพน้ำท่วมปี พ.ศ. ๒๕๔๙ ได้เกิดความเสียหายที่เกิดขึ้นในช่วงฤดูฝนตั้งแต่เดือนพฤษภาคมถึงเดือนตุลาคม โดยปีนั้นพื้นที่ลุ่มน้ำเจ้าพระยาได้รับอิทธิพลจากพายุโซนร้อนจำนวน ๔ ลูก พายุไต้ฝุ่นจำนวน ๑๑ ลูก และพายุดีเปรสชันอีกจำนวน ๒ ลูก ที่พัดเข้ามาควบคุมเกี่ยวกับการเกิดลมมรสุมตะวันตกเฉียงใต้และหย่อมอากาศต่ำจำนวน ๔ ครั้ง จนเป็นเหตุให้เกิดสภาวะอุทกภัยโดยสภาพน้ำของแม่น้ำเจ้าพระยาจังหวัดนครสวรรค์ มีปริมาณน้ำหลากความเร็วสูงสุดมากกว่า ๔,๒๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที จนทำให้ในทุกพื้นที่และทุกชุมชนที่แม่น้ำปิง วัง ยม น่าน ไหลผ่านในอำเภอต่างๆ ของจังหวัดนครสวรรค์ถูกน้ำท่วมขังนานนับเดือน

๘. สภาพน้ำท่วมปี พ.ศ. ๒๕๕๔ และความเสียหายที่เกิดขึ้นเกิดจากการเปลี่ยนแปลงสภาพอากาศ ส่งผลให้มีปริมาณฝนตกมาก ตั้งแต่เดือนมิถุนายนถึงเดือนตุลาคม ๒๕๕๔ ซึ่งสูงกว่าค่าเฉลี่ยประมาณ ๓๙% ในพื้นที่ภาคเหนือ และสูงกว่าค่าเฉลี่ยประมาณการถึงร้อยละ ๒๒ ขณะเดียวกันในพื้นที่ภาคกลางยังได้รับอิทธิพลจากพายุโซนร้อนไหหม่า นักเต็น ไถ่ถาง เนสาด นาลแก และร่องความกดอากาศต่ำกำลังแรงที่พัดผ่านภาคเหนือ ทำให้ทุกพื้นที่เกิดพายุฝนตกหนักและมีปริมาณน้ำท่าสะสมมากกว่าค่าปกติ สำหรับปริมาณน้ำสูงสุดที่ไหลต่อเนื่องตั้งแต่เดือนสิงหาคมถึงกลางเดือนตุลาคม ๒๕๕๔ ที่ไหลมารวมกันที่จังหวัดนครสวรรค์มีปริมาณน้ำสูงสุดที่ ๔,๖๘๖ ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที และมีปริมาณน้ำไหลผ่าน ๓๖,๙๖๑ ล้านลูกบาศก์เมตรซึ่งมากกว่าปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ถึง ๙,๘๙๐ ล้านลูกบาศก์เมตร แต่อย่างไรก็ตามด้วยระยะเวลาที่มวลน้ำไหลผ่านอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์จำนวนมหาศาลที่มีระดับความเร็วและกินระยะเวลายาวนานกว่ามากเหตุการณ์น้ำท่วมขังในหลายๆ ปีที่ผ่านมา หากคิดปริมาตรน้ำสะสมที่ไหลผ่านอำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายนจนถึงวันที่ ๓๑ ตุลาคม ๒๕๕๔ พบว่า มีประมาณ ๓๖,๙๖๑ ล้านลูกบาศก์เมตร และมีปริมาณมากกว่าปี พ.ศ. ๒๕๓๘ ซึ่งมีเพียง ๒๗,๐๗๑ ล้านลูกบาศก์เมตร ประมาณ ๙,๘๙๐ ล้านลูกบาศก์เมตร

ดังนั้นจึงส่งผลให้สถานการณ์น้ำท่าของพื้นที่ตอนต้นแม่น้ำเจ้าพระยาโดยเฉพาะในพื้นที่ จังหวัดนครสวรรค์ ชุมชนชนบทและชุมชนเมืองรวมถึงพื้นที่ทางการเกษตรและอื่นๆ เริ่มพบปัญหาวิกฤตตั้งแต่กลางเดือนกลางเดือนกันยายน ๒๕๕๔ ขณะเดียวกันในปีนั้นมีรายงานว่าการระบายน้ำในเขื่อนภูมิพลและเขื่อนสิริกิติ์ตั้งแต่วันที่ ๑ - ๓๐ กันยายน ๒๕๕๔ มีปริมาณน้ำไหลเข้าอ่างเก็บน้ำ ๒,๘๔๒.๕ และ ๒,๓๔๐.๙ ล้านลูกบาศก์เมตร ตามลำดับ ซึ่งทำให้เขื่อนภูมิพลมีปริมาณน้ำเก็บกักในอ่างเก็บน้ำเท่ากับ ๑๒,๔๘๑.๐ ล้านลูกบาศก์เมตร คิดเป็นร้อยละ ๙๒.๐ ของความจุในการเก็บกัก ขณะที่เขื่อนสิริกิติ์มีปริมาณน้ำเก็บกักในอ่างเก็บน้ำเท่ากับ ๙,๔๐๔.๓ ล้านลูกบาศก์เมตร ณ เวลานั้น คิดเป็นร้อยละ ๙๙.๐ ของความจุเก็บกัก ก่อนที่จะมีการระบายน้ำตั้งแต่วันที่ ๑ - ๓๐ กันยายน ๒๕๕๔ เป็นปริมาณ ๗๗๖.๐ และ ๑,๘๓๐.๕ ล้านลูกบาศก์เมตรของทั้งสองเขื่อนในเวลาต่อมา

จากการรายงานของกรมชลประทาน พบว่า ที่สถานีตรวจวัดปริมาณน้ำ C.๒ อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ซึ่งเป็นสถานีตรวจวัดปริมาณน้ำที่ต้นแม่น้ำเจ้าพระยาบริเวณหลังค่ายจิรประวัติ นครสวรรค์ และพบว่าแม่น้ำเจ้าพระยาจะมีความจุลำนน้ำเพียง ๓,๕๐๐ ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที หากพบว่ามีความน้ำที่เร็วหรือสูงกว่านี้ น้ำก็จะไหลเอ่อล้นลำนน้ำเข้าท่วมพื้นที่ราบหรือท้องทุ่งการเกษตร รวมถึงชุมชนที่อยู่ในที่ราบต่ำ และจากข้อมูลพบว่าน้ำได้เริ่มล้นตลิ่งเข้าท่วมพื้นที่และชุมชนต่างๆ ในเขตจังหวัดนครสวรรค์ ตั้งแต่วันที่ ๑๒ กันยายน ๒๕๕๔ มีปริมาณน้ำไหลผ่าน ๓,๐๑๓ ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที ที่ระดับน้ำสูงกว่าตลิ่ง ๐.๓ เมตร และมีปริมาณน้ำไหลผ่านสูงสุด ๓,๗๒๑ ลูกบาศก์เมตรต่อวินาที ที่ระดับน้ำสูงกว่าตลิ่ง ๑.๖ เมตร วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๕๔ ก่อนที่จะรุนแรงและสร้างความเสียหายในภาพรวมทั้งจังหวัดนานนับ ๖๐ วันหลังจากนั้น

๓. การต่อสู้และป้องกันมหาอุทกภัย

ในภาพรวมของจังหวัดนครสวรรค์นั้นแนวทางในการต่อสู้และป้องกันปัญหาอุทกภัย ตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาพบว่า ส่วนใหญ่ชาวนครสวรรค์จะเป็นกลุ่มคนที่ผูกพันอยู่กับสายน้ำสังเกตได้จาก

สภาพบ้านเรือนที่อยู่ในที่ราบลุ่มที่มีน้ำท่วมขังเป็นประจำทุกปี โดยชาวบ้านส่วนใหญ่จะนิยมปลูกสร้างบ้านเรือนในสภาพยกใต้ถุนสูงและมีเรือแจวเก็บไว้เกือบทุกหลังคาเรือน นอกจากนั้นยังนิยมหาสื่อบ้านเรือนในลักษณะสี่สอไม่ว่าจะเป็นสี่เหลี่ยม สี่เหลี่ยม สี่เหลี่ยม สามเหลี่ยม ทั้งนี้เหตุผลสำคัญก็คือจะช่วยให้มองเห็นในระยะไกล ๆ ในกรณีที่เกิดน้ำท่วมหรือน้ำหลากซึ่งจะเป็นการง่ายที่จะพายเรือลัดเลาะวิ่งน้ำกลับบ้านได้ถูก

สำหรับการต่อสู้และป้องกันอุทกภัยหรือมหาอุทกภัยนั้นหากเป็นพื้นที่ตามท้องถื่นหรือชนบททั่วไปก็จะมี การต่อสู้และป้องกันในช่วงแรก ๆ ที่มีน้ำหลากเข้าไปในพื้นที่ โดยใช้วิธีการขุดลอกคูคลองเพื่อเร่งระบายน้ำให้ออกจากพื้นที่ได้ดีขึ้น พร้อมกันนั้นส่วนหนึ่งก็จะมี การสร้างคันดินกั้นน้ำหรือวางแนวกระสอบทรายเพื่อไม่ให้ น้ำหลากเข้าพื้นที่ ทั้งนี้หากน้ำไหลหลากมามากก็จะยอมหรือปล่อยให้หลากไปตามธรรมชาติ

ขณะเดียวกันในภาพของการป้องกันและการต่อสู้กับปัญหาอุทกภัยที่เกิดขึ้นอย่างยาวนานและต่อเนื่องก็คือ ภาพการต่อสู้ของเทศบาลนครนครสวรรค์ทั้งในภาพอดีตและในปัจจุบัน หลังจากที่เขตเมืองหรือเขตเศรษฐกิจประสบปัญหาน้ำท่วมได้รับความเสียหายมาหลายครั้งนับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๓, ๒๕๑๘, ๒๕๒๑, ๒๕๒๓, ๒๕๒๖ และ ๒๕๒๘ และ ๒๕๓๘ ที่ประสบภาวะน้ำไหลเอ่อเข้าท่วมขังสร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจอย่างมหาศาล ส่วนในปี ๒๕๔๕ และในปี ๒๕๔๙ ถึงแม้จะมีมวลน้ำจำนวนมากมหาศาลไหลเอ่อเข้าท่วมในหลายพื้นที่เกือบครึ่งจังหวัด แต่ในเขตเศรษฐกิจหรือพื้นที่เขตเมืองสามารถสกัดกั้นและตัดทานกระแสน้ำไม่ให้ไหลเข้าท่วมเมืองได้ ก่อนที่สุดท้ายมหาอุทกภัย ๒๕๕๔ จะมากระหน่ำซ้ำเติมจนเกิดรอยแผลแห่งความเสียหายเกือบมิดทั้งเมือง

สำหรับแนวทางที่เทศบาลนครนครสวรรค์ใช้ในการป้องกันเขตเศรษฐกิจจากมหาอุทกภัย ๒๕๕๔ นั้นได้ยึดเอาองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมที่เกิดขึ้นมาในรอบหลายสิบปี โดยนำเอาแนวคิดและความสำเร็จในการป้องกันปัญหาน้ำท่วมในปี ๒๕๔๕ และ ๒๕๔๙ มาเป็นแนวทางในการดำเนินงาน เริ่มตั้งแต่การวางแผนที่จะทำการปิดล้อมพื้นที่เศรษฐกิจด้วยการให้ความสำคัญกับระบบท่อระบายน้ำซึ่งโยงเป็นใยแมงมุมทั่วทุกถนนและตามตรอกซอกซอยของแต่ละชุมชน ทั้งนี้เพื่อเรียนรู้และทำความเข้าใจกับทิศทาง การไหลของน้ำที่อาจจะไม่ไหลไปตามทิศทางปกติ ในกรณีที่น้ำท่วมขัง หรือ กรณีที่มีน้ำในแม่น้ำหนุนสูงขึ้นซึ่งน้ำอาจจะทะลักหรือไหลย้อนตามท่อเข้ามาในชุมชนเมือง ซึ่งหากเป็นไปตามแนวทางข้างต้นเทศบาลนครนครสวรรค์ก็จะดำเนินการอุดท่อระบายน้ำตามจุดเสี่ยง หรือ ทำการบล็อกท่อด้วยกระสอบทราย จากนั้นก็จะดำเนินการติดตั้งเครื่องสูบน้ำขนาดใหญ่เพื่อสูบน้ำเสียจากชุมชนลงสู่แม่น้ำ

ในขั้นต่อมาคือก่อสร้างเขื่อนคอนกรีตริมแม่น้ำที่ขยายพื้นที่เป็นแนวยาวริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ตามมาด้วยการสร้างพนังไม้เสริมแนวเขื่อนกรณีที่มีน้ำสูงกว่าแนวสันเขื่อน และการสร้างคันหินคลุก คันดินลูกรัง การวางแนวกระสอบทราย การใช้คันผสม เป็นต้นว่า ๑) ด้านหน้าเป็นกระสอบทรายด้านหลังเป็นแนวหินคลุก การใช้คันผสม ๒) ด้านหน้าเป็นแท่งคอนกรีตแบรีเออร์ด้านหลังเป็นแนวคันดินลูกรัง การใช้คันผสม ๓) ด้านหน้าเป็นแท่งคอนกรีตแบรีเออร์ด้านหลังเป็นแนวกระสอบทราย การใช้คันผสม และ ๔) ด้านหน้าเป็นแท่งคอนกรีตแบรีเออร์ด้านหลังเป็นแนวคันดินเหนียว รวมถึงวิธีการนำผ้าใบไปคลุมตามแนวคันกั้นน้ำในรูปแบบต่าง ๆ ข้างต้นเพื่อป้องกันเม็ดฝนที่จะชะล้างหรือป้องกันน้ำไม่ให้เล็ดลอดเข้ามาตามช่องว่างซึ่งจะกลายเป็นปัญหาใหญ่หลวงในยามวิกฤต

ทั้งนี้แนวป้องกันต่าง ๆ นั้นก็จะดำเนินการตามจุดเฝ้าระวังหรือจุดเสี่ยง และบางส่วนยังเสริมพื้นผิวการจราจรให้สูงขึ้นโดยวางหินคลุกเพื่อปรับสภาพถนนให้เป็นแนวกันน้ำอีกชั้นหนึ่ง^{๑๒}

ปัจจุบันเทศบาลนครนครสวรรค์ยังมีระบบสูบน้ำใต้ดิน ๕ จุดสนับสนุนการป้องกันปัญหาอุทกภัย โดยจุดแรกตั้งอยู่บริเวณปลายถนนอรรถกวีใกล้กับธนาคารกรุงไทย จุดที่สองปลายถนนมาตุลีข้างบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์เจ้าพระยา จุดที่สามอยู่ข้างสะพานเดชาติวงศ์ จุดที่สี่อยู่ข้างศาลเยาวชนและครอบครัวนครสวรรค์ และจุดที่ห้าจุดสุดท้ายปลายถนนหน้าตลาดศรีนครสะพานดำ ซึ่งเมื่อเกิดภาวะวิกฤตเครื่องสูบน้ำทั้งใต้ดินและบนดินของจังหวัดนครสวรรค์สามารถสูบน้ำออกจากเขตตัวเมืองได้วันละไม่ต่ำกว่า ๑ ล้านลูกบาศก์เมตร

ถึงแม้เหตุการณ์ในวันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๕๔ จะมีกระแสน้ำไหลทะลักเข้าท่วมเมือง แต่จากการตรวจสอบในกล้อง CCTV ในจุดที่เกิดปัญหาพบว่า แนวป้องกันน้ำของเทศบาลนครสวรรค์ยังคงทำหน้าที่อย่างแข็งแรง จะผิดพลาดก็ตรงที่มีประชาชนลากเรือแจวเข้าออกข้ามแนวป้องกันจนเกิดรอยแยกเพียงจุดเดียวก่อนที่จะขยายวงกว้างขึ้นเพราะแรงดันอันมหาศาลของมวลน้ำสุดท้ายก็ทำให้มวลน้ำไหลทะลักเข้าตัวเมืองในที่สุด ซึ่งจุดดังกล่าวคือบริเวณหลังโรงไฟฟ้าน้ำแข็งเก่าติดกับชุมชนตลาดลาว ซึ่งกว่าเทศบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะนำ Big Bag ไปวางกันน้ำได้สำเร็จก็ส่งผลให้เกิดน้ำท่วมสูงเกือบทั้งเมือง และเมื่อดำเนินการเรียบร้อยแล้วก็เร่งดำเนินการสูบน้ำที่ขังอยู่ในตัวเมืองออก

๔. การเยียวยาช่วยเหลือหลังมหาอุทกภัย

ในภาพรวมของจังหวัดมีการสนับสนุน ช่วยเหลือ และเยียวยาจากรัฐ เป็นต้นว่ามอบถุงยังชีพ ๒๘๙,๔๔๙ ชุด, น้ำดื่ม ๖๙,๕๖๔ ชุด, เรือพาย/เรือท้องแบน ๕๙๘ ลำ, เครื่องสูบน้ำ ๑๓๙ เครื่อง, สุขาลอยน้ำ ๑๓๒ หลัง, เต็นท์ที่พัก ๒๔๕ หลัง, กระสอบทราย ๒ ล้าน ๒ แสนใบ, รถผลิตน้ำดื่ม ๕ คัน, สนับสนุนหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ออกบริการ ๑,๕๑๑ ครั้ง มีผู้เข้าบริการ ๙๖,๙๔๒ คน แจกจ่ายยา ๙๒,๑๐๗ ชุด, จัดสถานที่รองรับผู้ประสบภัย ๑๓ แห่ง มีผู้อพยพเข้าพักอาศัย ๒,๖๒๖ ครอบครัว ๙,๑๕๖ คน นอกจากนั้นภาครัฐยังมีการจ่ายเงินเยียวยาบ้านถูกน้ำท่วมครัวเรือนละ ๕,๐๐๐ บาทตามมติ ครม. จำนวน ๑๑๒,๑๗๑ ครัวเรือน และเยียวยาครอบครัวผู้เสียชีวิตจำนวน ๙๑ ราย รายละ ๕๐,๐๐๐ บาท ไม่เฉพาะเท่านั้นยังมีการจ่ายชดเชยความเสียหายในด้านต่างๆ รวมถึงสวัสดิการ การลดหย่อนภาษี การฟื้นฟูสถานประกอบการและรัฐยังให้สนับสนุนฟื้นฟูในรูปแบบอื่นๆ

ในขณะที่การสนับสนุนช่วยเหลือของเทศบาลนครนครสวรรค์หลังจากเกิดมหาอุทกภัย ๒๕๕๔ ดูเหมือนจะได้รับบทหนักเกือบทุก ๆ เรื่อง ข้าราชการ พนักงาน เจ้าหน้าที่ อาสาสมัคร บุคลากรหน่วยงานข้างเคียง เช่น ตำรวจ ทหาร และประชาชนผู้รักถิ่นฐานต่างออกมาสนับสนุนช่วยเหลือกันในทุก ๆ ด้าน ตั้งแต่การรับช่วยเหลือและขนย้ายประชาชนและข้าวของที่จำเป็นออกจากจุดเกิดเหตุ การร่วมกันป้องกันน้ำที่กำลังทะลักเข้ามาท่วมเมือง การเข้าไปดูแลเรื่องระบบน้ำประปาที่ถูกน้ำท่วมซึ่งทำให้ไม่สามารถผลิตน้ำประปาได้ในช่วงวันสองวันแรกให้กลับมาเดินเครื่องอีกครั้งเพื่อให้ประชาชนมีน้ำดื่มน้ำใช้ การตั้งศูนย์อพยพ การดูแลเรื่องอาหารการกิน เรื่องการรักษาสุขภาพ ขณะเดียวกันหลังจากน้ำลดภารกิจในการเก็บกวาดขยะจำนวนกว่า ๑๕,๐๐๐ ตัน การล้างทำความสะอาด

^{๑๒} อ่านรายละเอียดเพิ่มเติมใน, เล่าเรื่อง..เมื่อปากน้ำโพแตกแค่ผลเดียว.

สะอาดเมือง การจัดเก็บคันดินและหินคลุกรวมถึงแนวกระสอบทราย พนังกั้นน้ำ และที่สำคัญ คือ การเร่งแก้ไขปัญหาน้ำเน่าเสียที่ขังตามแอ่งหรือที่ลุ่มต่ำต่าง ๆ ซึ่งสร้างปัญหาส่งกลิ่นเหม็นรบกวนและยังเป็นที่เพาะเชื้อโรคนานาชนิด ผู้ที่เกี่ยวข้องต้องนำปูนขาวเข้าไปหว่านเพื่อให้น้ำที่ขุ่นตกตะกอนและมีสีใสขึ้น พร้อมกันนั้นยังนำน้ำหมักชีวภาพ หรือ E.M. ไปใส่ตามจุดที่มีปัญหาซึ่งก็สามารถลดกลิ่นเหม็นของน้ำลงได้ ขณะเดียวกันก็ยังคงเร่งสูบน้ำเสียจากท่อระบายน้ำออกจากเมืองควบคู่กันไปอีกทางหนึ่ง

โดยสรุปแล้วหลังจากที่อุดพนังกั้นน้ำในจุดที่เป็นต้นเหตุให้น้ำทะลักเข้าเมืองเสร็จในวันที่ ๑๗ ตุลาคม หลังจากนั้นเทศบาลนครนครสวรรค์ได้ใช้เวลาในการสูบน้ำจำนวนมหาศาลออกจากเมืองจนแห้งสนิทเพียง ๒ สัปดาห์ รถทุกชนิดวิ่งได้ในทุกตรอกซอยและสถานีขนส่งผู้โดยสารสามารถให้บริการประชาชนภายใน ๓ สัปดาห์ ตลาดสด ตลาดชั่วคราวสามารถกลับมาค้าขายได้อย่างปกติภายใน ๔ สัปดาห์ และสุดท้ายสามารถที่จะทำความสะอาดเก็บกวาด ล้าง และจัดระเบียบเมืองได้เสร็จภายใน ๖ สัปดาห์ ซึ่งถือว่าเป็นปฏิบัติการที่มีประสิทธิภาพภายใต้ห้วงระยะเวลาที่สั้นมากเมื่อเทียบกับสภาพความเสียหายที่ปรากฏ

๔.๕.๓ ปัญหา อุปสรรค ผลกระทบในการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทกภัย ของภาคีเครือข่าย

หลังจากที่ประสบปัญหาน้ำท่วมหนักมาหลายปี จังหวัด นครสวรรค์ได้มีนโยบายที่จะดำเนินการป้องกันและแก้ไขปัญหที่เกิดขึ้นเพื่อรักษาเขตพื้นที่เศรษฐกิจของจังหวัด โดยก่อนปี ๒๕๒๘ บริเวณริมแม่น้ำเจ้าพระยาหน้าตลาดปากน้ำโพได้มีการปลูกสร้างราวเหล็กเป็นแนว ส่วนหนึ่งก็เพื่อป้องกันมิให้ประชาชนตกลงไปในแม่น้ำและส่วนหนึ่งยังจัดสรรเป็นสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ ขณะเดียวกันพอน้ำไหลหลากลงมาก็ปรับพื้นที่เป็นแนวเขื่อนกั้นน้ำไม่ให้ไหลเข้าในเขตเมือง หรือตัวตลาด แต่ท้ายที่สุดปีนั้นก็ไม่สามารถต้านทานความแรงของกระแสน้ำได้

ต่อมาได้มีแนวคิดที่จะสร้างแนวเขื่อนคอนกรีตเพื่อป้องกันการพังทลายของตลิ่งและต้านทานความแรงของกระแสน้ำเพื่อ ป้องกันน้ำท่วมในฤดูน้ำหลาก โครงการนี้แรกๆ ประชาชน ชาว นครสวรรค์และในตลาดปากน้ำโพยังไม่มั่นใจและ ยังมีบางส่วนยังไม่เห็นด้วย เนื่องจากกลัวว่าจะเป็น การบดบังทัศนียภาพบริเวณต้นน้ำเจ้าพระยา จึงทำให้การก่อสร้างดำเนินการไปได้เพียง ๑๐๐ เมตร กับขนาดความสูง ๑.๒๐ เมตร แต่พอถึงช่วงน้ำหลากลงมาปรากฏว่าเขื่อนที่ก่อสร้างขึ้นนั้นสามารถต้านทานและป้องกันน้ำท่วมได้ประชาชนเลยเกิดการยอมรับมากขึ้น และหันมาให้การสนับสนุนให้มีการ สร้างเขื่อนที่ขยายพื้นที่ยาวขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกๆ ปี ปีละ ๑๐๐ – ๒๐๐ เมตรตามกำลังงบประมาณทั้ง ที่มาจากงบประมาณในส่วนของเทศบาลและบสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง พร้อมๆ กับการ สร้างทำคันดิน แนวคันกั้นน้ำ และถนนคอนกรีต รวมถึงการจัดวางระบบท่อระบายน้ำในชุมชน ระบบท่อบำบัดน้ำเสียรวม และวางระบบติดตั้งเครื่องสูบน้ำใต้ดินที่จะประสานสอดคล้องกันเพื่อ ป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมในอนาคต

๑. สภาพวิกฤตและปัญหาที่ทำนายขอภาคีเครือข่าย

สำหรับมหาอุทกภัย ปี ๒๕๕๔ อุทกภัยครั้งนั้นเริ่มขึ้นในระหว่างฤดูมรสุม เมื่อพายุหมุน นกเตนขึ้นฝั่งทางตอนเหนือของเวียดนาม ทำให้เกิดฝนตกหนักทางภาคเหนือและภาคตะวันออก

เฉียดเหนือของประเทศไทย และเกิดอุทกภัยในหลายจังหวัดเริ่มตั้งแต่วันที่ ๓๑ กรกฎาคม ๒๕๕๔ โดยในสัปดาห์แรกของอุทกภัยก็มีรายงานผู้เสียชีวิตถึง ๑๓ คน แต่อุทกภัยยังคงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องเมื่อยังมีพายุฝนตกลงมาอย่างหนัก และในเวลาไม่นานอุทกภัยก็ลุกลามและขยายพื้นที่สร้างความเสียหายกว้างใหญ่ยิ่งขึ้น เริ่มจากภาคเหนือก่อนจะลามลงมาทางใต้เมื่อแม่น้ำเจ้าพระยาได้รับน้ำปริมาณจำนวนมากมหาศาลจากแม่น้ำสาขาจนส่งผลกระทบต่อหลายจังหวัด

มหาอุทกภัย ๒๕๕๔ ถือเป็นมหาอุทกภัยที่สร้างความเสียหายอย่างรุนแรงต่อสังคมไทย และจัดให้เป็นภัยพิบัติครั้งสร้างความเสียหายร้ายแรงทั้งในแง่ของปริมาณน้ำและจำนวนผู้ได้รับผลกระทบมากที่สุดเป็นอันดับสี่ของโลก กล่าวคือ มีราษฎรได้รับผลกระทบมากกว่า ๑๒.๘ ล้านคน ทั้งนี้ธนาคารโลกประเมินมูลค่าความเสียหายสูงถึง ๑.๔๔ ล้านล้านบาท โดยทำให้พื้นดินกว่า ๑๕๐ ล้านไร่ ซึ่งในจำนวนนี้เป็นทั้งพื้นที่เกษตรกรรมและอุตสาหกรรมใน ๖๕ จังหวัด ๖๘๔ อำเภอ ราษฎรได้รับความเดือดร้อน ๔,๐๘๖,๑๓๘ ครอบครัว ๑๓,๕๙๕,๑๙๒ คน บ้านเรือนเสียหายทั้งสิ้น ๒,๓๒๙ หลัง บ้านเรือนเสียหายบางส่วน ๙๖,๘๓๓ หลัง พื้นที่การเกษตรคาดว่าจะได้รับความเสียหาย ๑๑.๒ ล้านไร่ ถนน ๑๓,๙๖๑ สาย ท่อระบายน้ำ ๗๓๗ แห่ง ฝาย ๙๘๒ แห่ง ทำนบ ๑๔๒ แห่ง สะพาน ๗๒๔ แห่ง บ่อปลา/บ่อกุ้ง/หอย ๒๓๑,๙๑๙ ไร่ ปศุสัตว์ ๑๓.๔๑ ล้านตัว มีผู้เสียชีวิต ๘๑๓ รายใน ๔๔ จังหวัด เกิดการสูญหาย ๓ คนใน จ.แม่ฮ่องสอน ๒ ราย และที่ จ.อุตรดิตถ์อีก ๑ ราย

สำหรับพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ภายหลังจากที่เขื่อนภูมิพลและเขื่อนสิริกิติ์ได้เร่งระบายน้ำเต็มพิกัด หลังจากที่มีปริมาณมวลน้ำถูกกักเก็บเหนือเขื่อนเกินความจุ ซึ่งจากรายงานของกรมชลประทาน พบว่า วันที่ ๑๕ กันยายน ๒๕๕๔ จังหวัดนครสวรรค์มีปริมาณน้ำไหลผ่าน ๓,๕๖๘ ลบ.ม./วินาที สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง (รทก.) ๒๖.๒๕ เมตร ซึ่งถือเป็นระดับน้ำที่แม่น้ำเจ้าพระยาสามารถรองรับได้สูงสุดและถ้าหากเพิ่มสูงขึ้นกว่านี้ก็จะเกิดกรณีน้ำล้นตลิ่ง ส่วนสถานการณ์ในระดับวิกฤตที่เกิดขึ้นพอสรุปได้ดังนี้

- วันที่ ๒๑ กันยายน ๒๕๕๔ ระดับน้ำขยับสูงขึ้นไปที่ ๔,๐๓๘ ลบ.ม./วินาที สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง (รทก.) ๒๖.๕๑ เมตร

- วันที่ ๔ ตุลาคม ๒๕๕๔ ระดับน้ำยังพุ่งสูงขึ้นเป็น ๔,๕๒๔ ลบ.ม./วินาที สูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง (รทก.) ๒๖.๕๔ เมตร

- วันที่ ๘, ๙, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๕๔ มวลน้ำเพิ่มระดับสูงขึ้นเป็น ๔,๖๕๐ ลบ.ม./วินาที หรือที่ระดับสูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง (รทก.) ๒๖.๘๕ เมตร ซึ่งถือเป็นระดับที่วิกฤตพอที่จะส่งผลให้คันกั้นน้ำบริเวณหลังโรงไฟฟ้าน้ำแข็งเก่าซึ่งติดกับชุมชนตลาดลาวในเขตเศรษฐกิจเมืองนครสวรรค์พังทลายลง จนทำให้มวลน้ำจำนวนมากมหาศาลทะลักเข้าท่วมเขตเศรษฐกิจในตัวเมืองนครสวรรค์ทั้งฝั่งซ้ายและฝั่งขวาของถนนสายเอเชียเกือบ ๑๐๐ เพอร์เซ็นต์ ไม่เฉพาะเท่านั้นระดับน้ำที่มาจากกระแสน้ำอย่างเต็มพิกัดของสองเขื่อนใหญ่ยังเพิ่มระดับสูงขึ้นจนเป็นสถิติสูงสุดในรอบหลายสิบปี ๔,๖๘๖ ลบ.ม./วินาที หรือที่ระดับสูงกว่าระดับน้ำทะเลปานกลาง (รทก.) ๒๖.๘๗ เมตรในวันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๕๔

สำหรับสรุปภาพรวมความเสียหายของจังหวัดนครสวรรค์จากมหาอุทกภัย ๒๕๕๔ นั้นพบว่า มีพื้นที่ประสบภัยพิบัติจากอุทกภัยทั้งจังหวัด ๑๕ อำเภอ ๑๒๓ ตำบล ๙ เทศบาล ๑.๒๔๔ หมู่บ้าน โดยแบ่งเป็นพื้นที่ประสบภัยจากน้ำหลาก ๕ อำเภอ ๔๕ ตำบล ๕๘๐ หมู่บ้าน พื้นที่ประสบ

ภัยจากน้ำท่วมขัง ๑๐ อำเภอ ๗๘ ตำบล ๖๖๔ หมู่บ้าน ๗๕ ชุมชนเมือง ๑๑๓ ,๐๙๙ครัวเรือน ประชาชนได้รับผลกระทบและความเดือดร้อน ๓๕๖,๐๑๒ คน เสียชีวิต ๙๑ ราย บ้านเรือนถูกน้ำท่วม ๑๑๒,๒๑๙ หลังคาเรือน โรงเรียน ๑๐๕ แห่ง วัด ๑๙๐ แห่ง สถานบริการสาธารณสุข ๔๕ แห่ง ถนน ๖๒ สายและอื่นๆ รวมถึงพื้นที่การเกษตรได้รับความเสียหายหนักใน ๑๓ อำเภอ ๙๐๓,๔๐๐ ไร่ การปลูสดำรง การประมงก็ได้รับผลกระทบไม่น้อยหน้ากัน

นอกจากนั้นหอการค้าจังหวัดนครสวรรค์ยังประเมินมูลค่าความเสียหายทางเศรษฐกิจ โดยเฉพาะในภาคพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรมว่ามีร้านค้า บริษัท ห้างร้าน และโรงงานอุตสาหกรรม ได้รับความเสียหายจากมหาอุทกภัยครั้งนี้ไม่ต่ำกว่า ๖ ,๐๐๐ ราย รวมมูลค่ากว่า ๙ ,๐๐๐ ล้านบาท โดยแบ่งเป็นทรัพย์สินและเครื่องมือประกอบอาชีพรวมไปถึงภาคสินค้าคงคลังที่จมไปกับน้ำ ขณะที่ในภาคอุตสาหกรรมก็มีเครื่องจักรและสินค้าได้รับความเสียหายเช่นกัน นอกจากนี้ยังหมายรวมถึงความเสียหายจากโอกาสในการที่จะประกอบธุรกิจที่จะต้องอาศัยระยะเวลาฟื้นฟูทางกายภาพและสร้างความเชื่อมั่นให้กับลูกค้าและคู่ค้าอีกนับไม่ถ้วน

๒. ข้อจำกัดในการต่อสู้และป้องกันอุทกภัยของภาคีเครือข่าย

ในภาพรวมของจังหวัดนครสวรรค์นั้นแนวทางในการต่อสู้และป้องกันปัญหาอุทกภัย ตั้งแต่อดีตที่ผ่านมาพบว่า ส่วนใหญ่ชาวนครสวรรค์จะเป็นกลุ่มคนที่ผูกพันอยู่กับสายน้ำสังเกตได้จากสภาพบ้านเรือนที่อยู่ในที่ราบลุ่มที่มีน้ำท่วมขังเป็นประจำทุกปี โดยชาวบ้านส่วนใหญ่จะนิยมปลูกสร้างบ้านเรือนในสภาพยกใต้ถุนสูงและมีเรือแจวเก็บไว้เกือบทุกหลังคาเรือน นอกจากนั้นยังนิยมทาสีบ้านเรือนในลักษณะสีสดใสน่าจะเป็นสีเขียว สีส้ม สีฟ้า ทั้งนี้เหตุผลสำคัญก็คือจะช่วยให้มองเห็นในระยะไกลๆ ในกรณีที่เกิดน้ำท่วมหรือน้ำหลากซึ่งจะเป็นการง่ายที่จะพายเรือลัดเลาะวิ่งน้ำกลับบ้านได้ ถูก สำหรับการต่อสู้และป้องกันอุทกภัยหรือมหาอุทกภัยนั้นหากเป็นพื้นที่ตามท้องถื่นหรือชนบททั่วไป ก็จะมีการต่อสู้และป้องกันในช่วงแรกๆ ที่มีน้ำหลากเข้าไปในพื้นที่ โดยใช้วิธีการขุดลอกคูคลองเพื่อเร่งระบายน้ำให้ออกจากพื้นที่ได้ดีขึ้น พร้อมกันนั้นส่วนหนึ่งก็มีการสร้างคันดินกั้นน้ำหรือวางแนวกระสอบทรายเพื่อไม่ให้น้ำหลากเข้าพื้นที่ ทั้งนี้หากน้ำไหลหลากมามากก็จะยอมหรือปล่อยให้หลากไปตามธรรมชาติ

ขณะเดียวกันในภาพของการป้องกันและการต่อสู้กับปัญหาอุทกภัยที่เกิดขึ้นอย่างยาวนานและต่อเนื่องก็คือ ภาพการต่อสู้ในเขตเทศบาลนครนครสวรรค์ซึ่งเป็นเขตเศรษฐกิจ ทั้งในอดีตและในปัจจุบันหลังจากที่เขตเมืองหรือเขตเศรษฐกิจประสบปัญหาน้ำท่วมได้รับความเสียหายมาหลายครั้งนับตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๓ , ๒๕๑๘, ๒๕๒๑, ๒๕๒๓, ๒๕๒๖ และ ๒๕๒๘ และ ๒๕๓๘ ที่ประสบภาวะน้ำไหลเอ่อเข้าท่วมขังสร้างความเสียหายทางเศรษฐกิจอย่างมหาศาล ส่วนในปี ๒๕๔๕ และในปี ๒๕๔๙ ถึงแม้จะมีมวลน้ำจำนวนมากไหลเอ่อเข้าท่วมในหลายพื้นที่เกือบก่อนจังหวัด แต่ในเขตเศรษฐกิจหรือพื้นที่เขตเมืองสามารถสกัดกั้นและตัดทอนกระแสไม่ให้ไหลเข้าท่วมเมืองได้ ก่อนที่สุดท้ายมหาอุทกภัย ๒๕๕๔ จะมากระหน่ำซ้ำเติมจนเกิดรอยแผลแห่งความเสียหายเกือบมิดทั้งเมือง

สำหรับ รูปแบบหรือ แนวทางในการป้องกันเขตเศรษฐกิจ ให้รอดพ้น จากปัญหาอุทกภัย นั้น ก็ได้ยึดเอาองค์ความรู้ที่เกิดขึ้นในการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมที่ ทำกันอย่างต่อเนื่องในรอบ

หลายสิบปี โดยนำเอาแนวคิดและความสำเร็จในการป้องกันปัญหาน้ำท่วมในปี ๒๕๔๕ และ ๒๕๔๙ มาเป็นแนวทางในการดำเนินงาน เริ่มตั้งแต่การวางแผนที่จะทำการปิดล้อมพื้นที่เขตเศรษฐกิจด้วยการให้ความสำคัญกับระบบท่อระบายน้ำซึ่งโยงเป็นใยแมงมุมทั่วทุกถนนและตามตรอกซอกซอยของแต่ละชุมชน ทั้งนี้เพื่อเรียนรู้และทำความเข้าใจกับทิศทางการไหลของน้ำที่อาจจะไม่ไหลไปตามทิศทางปกติ ในกรณีที่มีน้ำท่วมขังหรือกรณีที่มีน้ำในแม่น้ำหนุนสูงขึ้นซึ่งน้ำอาจจะทะลักหรือไหลย้อนตามท่อเข้ามาในชุมชนเมือง ซึ่งหากอยู่ในภาวะวิกฤตเทศบาลนครนครสวรรค์ก็จะดำเนินการอุดท่อระบายน้ำตามจุดเสี่ยงหรือทำการบล็อกท่อ ระบายน้ำ ด้วยกระสอบทราย จากนั้นก็จะดำเนินการติดตั้งเครื่องสูบน้ำขนาดใหญ่เพื่อสูบน้ำเสียจากชุมชนลงสู่แม่น้ำ

ในเวลาต่อมา มีการก่อสร้างเขื่อนคอนกรีตริมน้ำที่ขยายพื้นที่เป็นแนวยาว ตลอดริมฝั่งแม่น้ำเจ้าพระยา ตามมาด้วยการสร้างพนังไม้เสริมแนวเขื่อนกรณีที่มีน้ำสูงกว่าแนวสันเขื่อน และการสร้างคันหินคลุก คันดินลูกรัง การวางแผนกระสอบทราย การใช้คันผสม เป็นต้นว่า ๑) ด้านหน้าเป็นกระสอบทรายด้านหลังเป็นแนวหินคลุก การใช้คันผสม ๒) ด้านหน้าเป็นแท่งคอนกรีตแบรีเออร์ด้านหลังเป็นแนวคันดินลูกรัง ๓) ด้านหน้าเป็นแท่งคอนกรีตแบรีเออร์ด้านหลังเป็นแนวกระสอบทราย การใช้คันผสม และ ๔) ด้านหน้าเป็นแท่งคอนกรีตแบรีเออร์ด้านหลังเป็นแนวคันดินเหนียว รวมถึงวิธีการนำผ้าใบไปคลุมตามแนวคันกันน้ำในรูปแบบต่างๆ ข้างต้นเพื่อป้องกันเม็ดฝนที่จะชะล้างหรือป้องกันน้ำไม่ให้เล็ดลอดเข้ามาตามช่องว่างซึ่งจะกลายเป็นปัญหาใหญ่หลวงในยามวิกฤต ทั้งนี้แนวป้องกันต่างๆ นั้นก็จะดำเนินการตามจุดเฝ้าระวังหรือจุดเสี่ยง และบางส่วนยังเสริมพื้นผิวการจราจรให้สูงขึ้นโดยวางหินคลุกเพื่อปรับสภาพถนนให้เป็นแนวกันน้ำอีกชั้นหนึ่ง

ปัจจุบันเทศบาลนครนครสวรรค์มีระบบสูบน้ำใต้ดิน ๕ จุดสนับสนุนการป้องกันมหาอุทกภัย โดยจุดแรกตั้งอยู่บริเวณปลายถนนอรุณวิภาลัยกับธนาคารกรุงไทย จุดที่สองปลายถนนมาตุลีข้างบริษัทเงินทุนหลักทรัพย์เจ้าพระยา จุดที่สามอยู่ข้างสะพานเดชาติวงศ์ จุดที่สี่อยู่ข้างศาลเยาวชนและครอบครัวนครสวรรค์ และจุดที่ ๕ จุดสุดท้ายปลายถนนหน้าตลาดศรีนครสะพานดำ ซึ่งเมื่อเกิดภาวะวิกฤตเครื่องสูบน้ำทั้งใต้ดินและบนดินของจังหวัดนครสวรรค์สามารถสูบน้ำออกจากเขตตัวเมืองได้วันละไม่ต่ำกว่า ๑ ล้านลูกบาศก์เมตร

ถึงแม้เหตุการณ์ในวันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๕๔ จะมีกระแสน้ำไหลทะลักเข้าท่วมเมือง แต่จากการตรวจสอบในกล้อง CCTV ในจุดที่เกิดปัญหาพบว่าแนวป้องกันน้ำของเทศบาลนครนครสวรรค์ยังคงทำหน้าที่อย่างแข็งแรง จะผิดพลาดก็ตรงที่มีประชาชนลากเรือแจวเข้าออกข้ามแนวป้องกันจนเกิดรอยแยกเพียงจุดเดียวก่อนที่จะขยายวงกว้างขึ้นเพราะแรงดันอันมหาศาลของมวลน้ำ สุดท้ายก็ทำให้มวลน้ำไหลทะลักเข้าตัวเมืองในที่สุด ซึ่งจุดดังกล่าวคือบริเวณหลังโรงไฟฟ้าน้ำแข็งเก่าติดกับชุมชนตลาดลาว ซึ่งกว่าเทศบาลและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องจะนำ Big Bag ไปวางกันน้ำได้สำเร็จก็ส่งผลให้เกิดน้ำท่วมสูงเกือบทั้งเมือง และเมื่อดำเนินการเรียบร้อยแล้วก็เร่งดำเนินการสูบน้ำที่ขังอยู่ในตัวเมืองออกสู่แม่น้ำเจ้าพระยา

๓. ปัญหาการเยียวยาช่วยเหลือหลังมหาอุทกภัยของภาคีเครือข่าย

ในภาพรวมของจังหวัด ในขณะที่ประสบปัญหาอุทกภัยในปี ๒๕๕๔ ได้ มีการสนับสนุนช่วยเหลือและเยียวยาจากรัฐ เป็นต้นว่า มีการมอบถุงยังชีพ ๒๘๙,๔๔๙ ชุด, น้ำดื่ม ๖๙,๕๖๔ ชุด,

เรือพาย/เรือท้องแบน ๕๙๘ ลำ, เครื่องสูบน้ำ ๑๓๙ เครื่อง, สูทาลอยน้ำ ๑๓๒ หลัง, เต็นท์ที่พัก ๒๔๕ หลัง, กระสอบทราย ๒ ล้าน ๒ แสนใบ, รถผลิตน้ำดื่ม ๕ คัน, สนับสนุนหน่วยแพทย์เคลื่อนที่ ออกบริการ ๑,๕๑๑ ครั้ง มีผู้เข้าบริการ ๙๖,๙๔๒ คน แจกจ่ายยา ๙๒,๑๐๗ ชุด, จัดสถานที่รองรับ ผู้ประสบภัย ๑๓ แห่ง มีผู้อพยพเข้าพักอาศัย ๒,๖๒๖ ครอบครัว ๙,๑๕๖ คน นอกจากนั้นภาครัฐยัง มีการจ่ายเงินเยียวยายบ้านถูกน้ำท่วมครัวเรือนละ ๕ ,๐๐๐ บาทตามมติ ครม. จำนวน ๑๑๒ ,๑๗๑ ครัวเรือน และเยียวยาครอบครัวผู้เสียชีวิตจำนวน ๙๑ ราย รายละ ๕๐ ,๐๐๐ บาท ไม่เฉพาะเท่านั้น ยังมีการจ่ายชดเชยความเสียหายในด้านต่าง ๆ รวมถึงสวัสดิการ การลดหย่อนภาษี การฟื้นฟูสถาน ประกอบการและรัฐยังให้สนับสนุนฟื้นฟูในรูปแบบอื่น ๆ ด้วย

ในขณะที่การสนับสนุนช่วยเหลือของ ภาครัฐเครือข่ายใน นครสวรรค์หลังจากเกิดมหา อุทกภัย ๒๕๕๔ ดูเหมือน ว่าหน่วยงานทางภาครัฐ จะได้รับบทหนักเกือบทุก ๆ เรื่อง ทั้งข้าราชการ พนักงาน เจ้าหน้าที่ อาสาสมัคร บุคลากรหน่วยงานข้างเคียง เช่น ตำรวจ ทหาร และประชาชนผู้รัก ถิ่นฐานต่างออกมาสนับสนุนช่วยเหลือกันในทุก ๆ ด้าน ตั้งแต่การรับช่วยเหลือและขนย้ายประชาชน และข้าวของที่จำเป็นออกจากจุดเกิดเหตุ ที่มีการท่วมขังตามชุมชน หมู่บ้าน หรือสถานที่ราชการที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ราบ และขณะเดียวกันก็ได้พร้อมใจกันป้องกันน้ำที่กำลังทะลักเข้ามาท่วมเขตเมืองหรือเขต เศรษฐกิจ พร้อมทั้งการเข้าไปดูแลเรื่องระบบน้ำประปาที่ บางพื้นที่ระบบการผลิตน้ำประปา ถูกน้ำท่วม ขังทำให้ไม่สามารถผลิตน้ำประปาได้ พร้อมกันนั้นยังมีการตั้งศูนย์อพยพ การดูแลเรื่องอาหารการกิน เรื่องการรักษาสุขภาพตลอดระยะเวลาที่น้ำท่วมขัง

ขณะเดียวกันหลังจากน้ำลดภารกิจในการเก็บกวาดขยะจำนวนกว่า ๑๕ ,๐๐๐ ตันตาม ชุมชน ตำบล หมู่บ้าน และในเขตเมือง พร้อมกับการล้างทำความสะอาดเมือง การจัดเก็บคันดินและ หินคลุก รวมถึงแนวกระสอบทราย พนังกั้นน้ำ และที่สำคัญคือการเร่งแก้ไขปัญหาน้ำเน่าเสียที่ขังตาม แอ่งหรือที่ลุ่มต่ำต่าง ๆ ซึ่งสร้างปัญหาส่งกลิ่นเหม็นรบกวนและยังเป็นที่เพาะเชื้อโรคนานาชนิด หน่วยงานราชการและผู้ที่เกี่ยวข้องต้องนำปูนขาวไปหว่านเพื่อให้น้ำที่ขุ่นตกรวดกอนและมี ความสะดวกมากขึ้น พร้อมกันนั้นยังนำน้ำหมักชีวภาพ หรือ E.M. ไปใส่ตามจุดที่มีปัญหาซึ่งก็สามารถลด กลิ่นเหม็นของน้ำเน่าเสียลงได้ ขณะเดียวกันก็ยังคงเร่งสูบน้ำเสียจากท่อระบายน้ำออกจากเมืองควบคู่ กันไปอีกทางหนึ่ง ซึ่งในเขตเมืองต้องใช้เวลาราว ๒ สัปดาห์ รถทุกชนิด ถึงวิ่งได้ในทุกตรอกซอย ขณะที่ สถานีขนส่งผู้โดยสารหรือ บขส. ซึ่งตั้งอยู่ในจุดลุ่มต่ำกว่าพื้นที่อื่นต้องใช้เวลาราว ๓ สัปดาห์จึงสามารถ กลับมาเปิดบริการได้ตามปกติ และสุดท้าย กว่าที่จะทำความสะอาดเก็บกวาด ล้าง และจัดระเบียบ ชุมชนในเขตเมืองได้แล้วเสร็จต้องใช้เวลาราว ๖ สัปดาห์ ขณะที่ชุมชนชนบทตามตำบล หมู่บ้านต่าง ๆ ที่อยู่ห่างไกลจากเขตเมืองและมีเครื่องมือ เครื่องจักรกลหนักเข้าสนับสนุนช่วยเหลือภารกิจในปริมาณที่ น้อยต้องเวลากว่าเกือบ ๓ เดือนทุกสิ่งอย่างจึงกลับเข้าสู่ภาวะปกติ

๔. ทิศทางการป้องกันและแก้ไขปัญหามหาอุทกภัยของภาครัฐเครือข่ายในอนาคต

จากวิสัยทัศน์ จังหวัดนครสวรรค์ที่ตั้งไว้ว่าจะเป็น “ศูนย์กลางการคมนาคมขนส่งไป ภาคเหนือ ศูนย์กลางการผลิต การค้าข้าวและสินค้าเกษตรที่มีศักยภาพทางการตลาด มีแหล่ง ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมและธรรมชาติ เมืองแห่งการศึกษา สังคมอยู่ในสิ่งแวดล้อมที่ดี มีความเข้มแข็ง ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียน” โดยมีพันธกิจ (MISSION) ที่

สำคัญที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ คือ การ บริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมให้เกิดสมดุลอย่างยั่งยืน รวมทั้งตั้งมั่นที่จะ บำบัดทุกข์ บำรุงสุขประชาชนให้มีคุณภาพ ชีวิตที่ดี และเพิ่มประสิทธิภาพการให้บริการประชาชน

สำหรับ เป้าประสงค์ ที่จะทำให้บรรลุ (GOAL) ที่เป็นตัวชี้วัดในการป้องกันและแก้ไข ปัญหามลพิษนั้น จังหวัดนครสวรรค์กำหนดไว้ว่า ประชาชนจะต้องได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพ มีสุขภาพ ภาวะ มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และมีทรัพยากรธรรมชาติอุดม สมบูรณ์และมีสภาพแวดล้อมที่ดี โดยมีประเด็นยุทธศาสตร์ มารองรับในเรื่องนี้ใน ยุทธศาสตร์ที่ ๓ คือ การพัฒนาคนให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี มีคุณธรรมนำความรู้และเกิดความสุข โดยการพัฒนาการเรียนรู้ ตลอดชีวิต และ สร้างความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินโดยชุมชนมีส่วนร่วม ขณะเดียวกันใน ยุทธศาสตร์ที่ ๔ เรื่องการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง นั้นมี กลยุทธ์หลักในการที่จะสร้างครอบครัว/ชุมชน อาชีพให้เข้มแข็ง มีการส่งเสริมและสนับสนุนการมีส่วนร่วม ของประชาชน และที่สำคัญที่สุดคือในยุทธศาสตร์ที่ ๕ เรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อมให้มีประสิทธิภาพอย่างยั่งยืน ซึ่งเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและแก้ไข ปัญหามลพิษโดยตรง จังหวัดนครสวรรค์ได้กำหนดเอาไว้ว่า

๑. จะมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติแบบบูรณาการ
 ๒. จะป้องกันและบรรเทาผลกระทบจากภัยพิบัติ
 ๓. จะควบคุม ป้องกัน ฟื้นฟูและเสริมสร้างคุณภาพสิ่งแวดล้อมที่ดี
 ๔. จะส่งเสริมให้ทุกภาคส่วนมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม
- ในการขับเคลื่อนยุทธศาสตร์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ

นายธนาคม จงจิริะ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ ^{๑๓} ได้มอบนโยบาย ต่อทุกภาคส่วนให้บูรณาการ ร่วมกันเพื่อการขับเคลื่อนแก้ไขในปัญหาดังกล่าว โดยเน้นย้ำในเรื่อง การป้องกันสาธารณภัย ทั้งปัญหา น้ำท่วม ภัยแล้ง หมอกควัน ไฟป่า โดย ขอให้มีการแจ้งเตือนภัยที่รวดเร็ว สามารถรองรับ สถานการณ์ได้จริง และมีการซักซ้อม เตรียมความพร้อมอย่างต่อเนื่อง เคร่งครัด โดยนายอำเภอ เจ้าของพื้นที่ต้องรู้สภาพปัญหาภัย พิบัติต่างๆ ที่เกิดขึ้นก่อนสื่อมวลชน ขณะเดียวกันในด้านการ บำรุงรักษา ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ก็ขอให้มีการณรงค์รักษาความสะอาด การ ดำเนินงานคลองสวยน้ำใส การลดปริมาณขยะ การรณรงค์คัดแยกขยะ เพื่อไม่ให้ลำคลองเกิดความตื้น เชนหรือไปปิดกั้นระบบระบายน้ำ ทั้งนี้ได้สั่งกำชับให้ทุก ท้องที่และทุกท้องถิ่นทำงานอย่างมี ประสิทธิภาพและบริหารภายใต้ยุทธศาสตร์ พื้นที่ใด ควรจะดูแลอย่างไรด้วย

ในส่วนของการเตรียมการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ น้ำท่วมฉับพลัน น้ำป่าไหล หลาก และดินโคลนถล่ม จังหวัดนครสวรรค์ได้สั่งการและประสานไปยังองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นซึ่ง เป็นหน่วยงานที่ใกล้ชิดประชาชน สามารถเข้าถึงปัญหาความเดือดร้อนและความต้องการของ ประชาชนได้เป็นอย่างดี ประกอบกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นหน่วยงานที่มีอำนาจ หน้าที่

^{๑๓} นายธนาคม จงจิริะ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์ , “ประเด็น การมอบนโยบาย ”, เอกสาร ประกอบการประชุมหัวหน้าส่วนราชการจังหวัดนครสวรรค์ , ณ ห้องประชุมนิวาสธรรมชั้น ๓ (๕๐๑), ศาลา กลางจังหวัดนครสวรรค์, วันจันทร์ที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๕๘ เวลา ๑๐.๐๐ น.

งบประมาณ บุคลากร และเครื่องมือเครื่องใช้ในการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย โดยกำหนดรูปแบบและขั้นตอนการดำเนินการ^{๓๔} ดังนี้

๑. ขั้นเตรียมการก่อนเกิดภัย

๑.๑ พิจารณาตั้งงบประมาณรายจ่าย งบกลาง ประเภทเงินสำรองจ่าย ให้เพียงพอต่อการเผชิญเหตุสาธารณภัยที่อาจเกิดขึ้น และให้นำเงินสำรองจ่ายดังกล่าวไปใช้จ่ายในกรณีฉุกเฉินเพื่อบรรเทาปัญหาความเดือดร้อนของประชาชนที่ประสบสาธารณภัย เป็นลำดับแรก

๑.๒ ประชาสัมพันธ์ให้ประชาชนที่อยู่ในพื้นที่เสี่ยงได้เตรียมความพร้อมในการรับสถานการณ์อุทกภัย น้ำท่วมฉับพลัน น้ำป่าไหลหลาก และดินโคลนถล่ม

๑.๓ สำรวจวัสดุอุปกรณ์ที่เกี่ยวข้อง และเตรียมความพร้อมให้สามารถปฏิบัติงานได้ทันทีเมื่อเกิดภัย หรือได้รับการร้องขอสนับสนุน เช่น เครื่องสูบน้ำ เครื่องจักรกลหนัก ฯลฯ

๑.๔ จัดให้มีการซักซ้อมแผนป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย น้ำท่วมฉับพลัน น้ำป่าไหลหลาก และดินโคลนถล่ม ที่ได้จัดทำไว้ตามความจำเป็นและเหมาะสม เพื่อให้เกิดทักษะความคล่องตัวในการปฏิบัติ และมอบหมายให้ศูนย์อาสาสมัครป้องกันภัยฝ่ายพลเรือนขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเตรียมความพร้อมในการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยได้อย่างทันทั่วทั้งที่ รวมถึงการอพยพประชาชนให้ไปอยู่ในที่ปลอดภัย โดยให้มีอาสาสมัครเตือนภัยประจำชุมชน “มิสเตอร์เตือนภัย” จัดหาเครื่องหมายอาณัติสัญญาณแจ้งเตือนภัย

๒. การดำเนินการขณะเกิดภัย

๒.๑ ให้สำนักงานส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นศูนย์ประสานงานขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยในพื้นที่ของตนเองตามความจำเป็นและเหมาะสม

๒.๒ ให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นนำเงินงบประมาณที่ได้เตรียมไว้ ตามข้อ ๑.๑ ไปใช้จ่ายเพื่อช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนเป็นลำดับแรก หากไม่เพียงพอให้โอนเงินงบประมาณเหลือจ่ายหรือเงินงบประมาณในแผนงาน/โครงการอื่นที่ยังไม่มีความจำเป็นต้องจ่ายหรือว่ามีความจำเป็นน้อยกว่าไปตั้งจ่ายเพิ่มเติมได้ตามระเบียบกระทรวงมหาดไทยว่าด้วยวิธีการงบประมาณขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๔๑ และหากเงินงบประมาณในการช่วยเหลือผู้ประสบภัยดังกล่าวยังไม่เพียงพออีก องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอาจขออนุมัติผู้บริหารท้องถิ่นจ่ายขาดเงินสะสมไปช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนได้ตามระเบียบว่าด้วยการรับเงิน การเบิกจ่ายเงิน การเก็บรักษาเงิน และการตรวจเงินขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. ๒๕๔๗ ได้ตามความจำเป็น โดยคำนึงถึงฐานะการเงินการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น

๒.๓ จัดหาน้ำสะอาด เพื่อช่วยเหลือประชาชนในการอุปโภค บริโภค องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นสามารถจัดหาน้ำสะอาด ตลอดจนวัสดุอุปกรณ์หรือครุภัณฑ์สำหรับผลิตน้ำสะอาดเพื่อ

^{๓๔} หนังสือราชการ ที่ นว ๐๐๒๓.๓/๑๕๕๖๐ ลงวันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๕๗, การเตรียมการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย น้ำท่วมฉับพลัน น้ำป่าไหลหลาก และดินโคลนถล่ม , จังหวัดนครสวรรค์ : ศาลากลางจังหวัดนครสวรรค์, ๒๕๕๗.

บริการประชาชนโดยไม่คิดมูลค่า และหากหน่วยงานราชการ องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคประชาชน จัดหาน้ำสะอาดหรือเครื่องอุปโภคบริโภคไปแจกจ่ายให้แก่ประชาชน ขอให้องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอำนวยความสะดวกในการปฏิบัติงานของส่วนงานราชการและองค์กรต่างๆ ในการดำเนินงาน

๒.๔ ให้เร่งดำเนินการอพยพประชาชนที่ประสบภัย หรือคาดว่าจะประสบภัยไปอยู่ที่ปลอดภัย พร้อมทั้งจัดระบบสาธารณสุขโรค สาธารณูปการให้พร้อม โดยคำนึงถึงความปลอดภัยในชีวิต และทรัพย์สินของประชาชนเป็นลำดับแรก

๓. การดำเนินการหลังเกิดภัย

๓.๑ เร่งสำรวจความเสียหายจากอุทกภัย น้ำท่วมฉับพลัน น้ำป่าไหลหลาก และดินโคลนถล่ม ทั้งภาครัฐและภาคเอกชน รวมทั้งปัญหาความเดือดร้อนและความต้องการของประชาชนในด้านต่างๆ เพื่อให้การช่วยเหลือตามอำนาจหน้าที่โดยด่วน หากงบประมาณไม่เพียงพอให้ขอรับการสนับสนุนจากคณะกรรมการให้ความช่วยเหลือผู้ประสบภัยพิบัติอำเภอ/จังหวัด (ก.ช.ภ.อ./ก.ช.ภ.จ.) ตามลำดับ

๓.๒ ประสานงานกับสำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัด และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการช่วยเหลือประชาชนในพื้นที่ โดยจัดระเบียบและกำหนดพื้นที่การช่วยเหลือตามความจำเป็นเร่งด่วนอย่างเป็นธรรมและเสมอภาค มิให้เกิดความซ้ำซ้อน

๓.๓ ทำความสะอาด เก็บสิ่งปฏิกูล ขยะมูลฝอย ที่มาจากอุทกภัย น้ำท่วมฉับพลัน น้ำป่าไหลหลาก และดินโคลนถล่ม เพื่อให้เกิดความสะอาดและเป็นการป้องกันโรคระบาด รวมทั้งซ่อมแซมสิ่งสาธารณูปโภค สาธารณูปการ ให้สามารถกลับมาใช้การได้ดีโดยเร็ว ตลอดจนประสานกับหน่วยบริการสาธารณสุขในพื้นที่และอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เพื่อให้บริการประชาชนในกรณีที่เกิดโรคที่มากับน้ำท่วม หรือบริการสุขภาพในด้านอื่นๆ

๓.๔ เร่งฟื้นฟูและส่งเสริมการประกอบอาชีพให้แก่ผู้ประสบภัย โดยการประสานงานกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายในจังหวัด ภาค หรือพื้นที่รับผิดชอบ เพื่อให้ประชาชนมีรายได้จากการประกอบอาชีพและเป็นการป้องกันการเคลื่อนย้ายแรงงานเข้าสู่เมืองใหญ่

ทั้งนี้ในการให้ความช่วยเหลือประชาชนที่ได้รับความเดือดร้อนจากอุทกภัย น้ำท่วมฉับพลัน น้ำป่าไหลหลาก และดินโคลนถล่ม ขอให้คำนึงถึงประโยชน์ของทางราชการ ประชาชน สถานะทางการเงินการคลังขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ตลอดจนระเบียบ กฎหมาย และหนังสือสั่งการที่เกี่ยวข้องโดยเคร่งครัด

๔.๖ แผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่กลางน้ำ

จากการวิจัยตามวัตถุประสงค์ทำให้ค้นพบว่า แผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในพื้นที่กลางน้ำนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องมีการกำหนดยุทธศาสตร์สำคัญซึ่งเริ่มตั้งแต่ยุทธศาสตร์ในการเตรียมความพร้อม (Preparation) ยุทธศาสตร์ในการป้องกันมลพิษ (Prevention) ยุทธศาสตร์ในการจัดการมลพิษ (Response) ยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟู (Recovery) และยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหที่ยั่งยืน (Sustainable) ซึ่งถือเป็นยุทธศาสตร์สำคัญในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษหรือภาวะวิกฤตโดยมีการสังเคราะห์ผลการศึกษาออกมาเป็นกลยุทธ์ที่เกี่ยวข้องตามประเด็นยุทธศาสตร์ และมีการกำหนดเป้าประสงค์ที่มีตัวชี้วัดเพื่อให้บรรลุถึงเป้าหมายระยะยาวต่อไป

๑. ยุทธศาสตร์ในการเตรียมความพร้อม (Preparation)

กลยุทธ์ที่ ๑ การฟื้นฟูความสัมพันธ์ของภาคีเครือข่าย

ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดมลพิษในพื้นที่กลางน้ำ นั้น พันธกิจที่สำคัญ การฟื้นฟูความสัมพันธ์ของภาคีเครือข่าย ที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชน จะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. ขับเคลื่อนนโยบายของรัฐที่สัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีวัฒนธรรมของชุมชน ประชาชน ผู้นำชุมชน และภาคเอกชน

๒. ลดระเบียบและขั้นตอนในทางภาครัฐเพื่อให้สอดคล้องกับ การทำงานเชิงภาคีเครือข่ายและบริบททางปัญหา

๓. สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการ แลกเปลี่ยน เรียนรู้ ร่วมกันระหว่างรัฐ ประชาชน ผู้นำชุมชน และภาคเอกชน ในการป้องกันปัญหามลพิษ

๔. จัดรูปแบบการบริหารจัดการ ปัญหามลพิษหรือสาธารณภัย ให้เป็นรูปแบบองค์การแนวราบเพื่อก่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อน

๕. หมั่นประชุมปรึกษาหารือเพื่อการวางแผนการทำงานร่วมกัน รวมถึงสร้างความเป็นเอกภาพในการขับเคลื่อนภารกิจ

ในการฟื้นฟูความสัมพันธ์ของภาคีเครือข่ายที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ภาคเอกชน ตลอดจนส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องนั้น มี ตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ ร่วมกันวางแผน ๒) ร้อยละของจำนวนและหน่วยงานที่เข้าร่วมในแต่ละกิจกรรม

กลยุทธ์ที่ ๒ การบูรณาการร่วมภาคีเครือข่ายและการฝึกฝนทบทวน

ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดมลพิษในพื้นที่กลางน้ำ นั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชน คือ จะต้องช่วยกันขับเคลื่อนการบูรณาการร่วมภาคีเครือข่ายและการฝึกฝนทบทวน ดังนี้

๑. สำรวจหน่วยงานและองค์กรภาคีเครือข่ายที่จะเข้าร่วมบูรณาการการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ

๒. สำรวจและจัดเตรียมอุปกรณ์ เครื่องมือ และทรัพยากรสนับสนุนที่จำเป็นในการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ เช่น เครื่องสูบน้ำ เครื่องจักรกล ยานพาหนะ เป็นต้น

๓. จัดฝึกอบรม ทบทวน ชักซ้อม และเตรียมความพร้อมเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่เป็นไปตามระบบ ขั้นตอน หรือกระบวนการ

๔. ประเมินผลการฝึกอบรม ทบทวน ชักซ้อม และเตรียมความพร้อม เพื่อนำไปสู่การเร่งดำเนินการปรับปรุงและแก้ไขในส่วนที่ยังมีข้อจำกัดหรือบกพร่อง

๕. วางแผนเพื่อการพัฒนาการดำเนินงานของภาคีเครือข่ายเพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาและสถานการณ์ รวมทั้งวางมาตรการที่จะนำไปสู่การก้าวข้ามอุปสรรคปัญหาบางประการในกรณีฉุกเฉินและเร่งด่วน

ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัย ผ่านการบูรณาการร่วมภาคีเครือข่ายและการฝึกฝนทบทวน มีตัวชี้วัด คือ ๑) ความถี่ในการจัด ฝึกฝนทบทวน และการบูรณาการร่วมของภาคีเครือข่าย ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม การจัดฝึกฝนทบทวน และการบูรณาการร่วมของภาคีเครือข่ายในการป้องกันและแก้ไขปัญหาดูแลภัยในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๓ การจัดหน่วยเคลื่อนที่เร็วเมื่อประสบอุทกภัย

ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ นั้น การจัดหน่วยเคลื่อนที่เร็วเมื่อประสบอุทกภัย ถือเป็นพันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. จัดตั้งศูนย์บัญชาการหรือศูนย์อำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาสำคัญ เร่งด่วน หรือฉุกเฉิน
๒. เร่งประชาสัมพันธ์หรือแจ้งข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนในพื้นที่และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

๓. จัดเตรียมความพร้อมของอุปกรณ์ เครื่องมือ และทรัพยากรสนับสนุนที่จำเป็นในการป้องกันและแก้ไขปัญหาดูแลภัย เช่น เครื่องสูบน้ำ เครื่องจักรกล ยานพาหนะ เป็นต้น

๔. ประสานงานไปยังหน่วยงานข้างเคียงเพื่อเตรียมเครื่องจักรกลหนัก หรือเครื่องมือที่ทรงประสิทธิภาพ เช่น หน่วยทหาร สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย (ปภ.) เป็นต้น

๕. เตรียมพื้นที่จัดตั้งศูนย์อพยพในพื้นที่ปลอดภัย

๖. จัดเตรียมชุดปฐมพยาบาลและการสาธารณสุข

๗. จัดเตรียมข้าวสารอาหารแห้งสำรองไว้เผื่อกรณีฉุกเฉิน

ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ นั้น การจัดหน่วยเคลื่อนที่เร็วเมื่อประสบอุทกภัย มีตัวชี้วัด คือ ๑) ร้อยละของการเตรียมความพร้อม ๒) ร้อยละของจำนวนหน่วยงานหรือผู้เข้าร่วมในศูนย์บัญชาการหรือศูนย์อำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาสำคัญ เร่งด่วน หรือฉุกเฉิน

๒. ยุทธศาสตร์ในการป้องกันปัญหาดูแลภัย (Prevention)

กลยุทธ์ที่ ๔ การป้องกันและรักษาป่าต้นน้ำ

ในการป้องกันและรักษาป่าต้นน้ำนั้น พันธกิจที่สำคัญที่ ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนจะต้องช่วยกันดำเนินการคือ

๑. เพิ่มประสิทธิภาพการคุ้มครองรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำแบบบูรณาการอย่างต่อเนื่อง

๒. พัฒนาการมีส่วนร่วมและจิตสำนึกในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน
๓. จัดรูปแบบการบริหารจัดการการป้องกันและรักษาป่าต้นน้ำให้มีศักยภาพเพิ่มขึ้นของ

ชุมชน

๔. จัดเตรียมอุปกรณ์ เครื่องมือ และทรัพยากรสนับสนุนที่จำเป็นในการป้องกันไฟป่า และรักษาป่าต้นน้ำ

ในการป้องกันและรักษาป่าต้นน้ำ มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการป้องกันและรักษาป่าในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๕ การลดความรุนแรงและการสูญเสีย

ในการป้องกันปัญหาอุทกภัย ตามพันธกิจ การลดความรุนแรงและการสูญเสีย นั้น สิ่งที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องดำเนินการร่วมกัน คือ

๑. สนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการอยู่ร่วมกัน ธรรมชาติอย่างยั่งยืน
๒. พัฒนาทักษะการใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น
๓. พัฒนาศักยภาพของกำลังพลของภาคีเครือข่ายและประชาชนในชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้น
๔. จัดชุดเฝ้าระวังในพื้นที่จุดเสี่ยง จุดอันตราย และเตรียมแผนรองรับกับสถานการณ์
๕. สนับสนุนการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาสนับสนุนในการเตือนภัย ระวังภัย หรือในระบบการบริหารจัดการสถานการณ์

ในการขับเคลื่อน ภาคีเครือข่ายร่วม บูรณาการป้องกันปัญหาอุทกภัย ตามพันธกิจ การลดความรุนแรงและการสูญเสีย มีตัวชี้วัดคือ ๑) ร้อยละของ ภาคีเครือข่าย ที่มีส่วนร่วมในการ ป้องกันปัญหาอุทกภัย ๒) ร้อยละของจำนวนหน่วยงานและภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการวางแผนเพื่อการลดความรุนแรงและการสูญเสีย

กลยุทธ์ที่ ๖ การขับเคลื่อนนโยบายรัฐที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การขับเคลื่อนนโยบายรัฐที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการป้องกันปัญหาอุทกภัย นั้น พันธกิจที่สำคัญที่ ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องดำเนินการร่วมกัน คือ

๑. ขับเคลื่อนนโยบายของรัฐเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับบริบททางปัญหาในเชิงพื้นที่
๒. สนับสนุนและส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมร่วมในการป้องกันปัญหาอุทกภัย
๓. จัดวางรูปแบบการบริหารจัดการในชุมชน และภาคีเครือข่าย ให้เป็นรูปแบบองค์การแนวราบ
๔. ลดระเบียบและขั้นตอนในทางภาครัฐเพื่อ ประชาชน ชุมชน และภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหา

๕. มุ่งพัฒนาโครงการหรือนโยบายสาธารณะภาครัฐให้มีความ สัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีแวดล้อมของชุมชน

ในการขับเคลื่อนภาคีเครือข่ายร่วมบูรณาการป้องกันปัญหาอุทกภัย มีตัวชี้วัดคือ ๑) ร้อยละของภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหาอุทกภัย ๒) ร้อยละของงบประมาณในการจัดซื้อจัดจ้างอุปกรณ์เพื่อการป้องกันปัญหาอุทกภัยของภาคีเครือข่าย ๓) ร้อยละของประชาชนและกำลังพลที่เข้าร่วมรับการฝึกอบรมเตรียมความพร้อมตามรอบระยะเวลา

๓. ยุทธศาสตร์ในการจัดการอุทกภัย (Response)

กลยุทธ์ที่ ๗ การบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ

ในการบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำรินั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องดำเนินการร่วมกัน คือ

๑. ทบทวนนโยบายการแก้ไขปัญหาระบบน้ำของรัฐโดยเฉพาะโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน
 ๒. บริหารจัดการน้ำบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตของชุมชนในเชิงพื้นที่
 ๓. และเปลี่ยนเรียนรู้การบริหารจัดการน้ำในพื้นที่จากฐานสู่ฐาน ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน
 ๔. อนุรักษ์รักษาแม่น้ำลำคลองเพื่อเอื้ออรรถประโยชน์แก่กันและกันและก่อให้เกิดความยั่งยืน
 ๕. บริหารจัดการน้ำบนพื้นฐานของความสมัครสมาน สามัคคี เพื่อก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพและจิตสำนึกที่ดี
- ในการบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำรินั้น มีตัวชี้วัดคือ ๑) ร้อยละของงบประมาณที่ใช้ในการบริหารจัดการน้ำเชิงพื้นที่ ๒) ร้อยละของประชาชนที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำในเชิงพื้นที่

กลยุทธ์ที่ ๘ การจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยง

ในการจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยง ในการป้องกันปัญหาอุทกภัย นั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องดำเนินการร่วมกัน คือ

๑. สร้างชุดความรู้เกี่ยวกับ ป้องกันและแก้ไข ปัญหาอุทกภัยและ ระเบียบวิธีปฏิบัติในขณะประสบปัญหาอุทกภัย
๒. ประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อการสนับสนุนช่วยเหลือ ในการจัดการสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะในบริเวณที่เป็นจุดเสี่ยง
๓. เร่งขุดลอกลำคลองและเพิ่มช่องทางเลือกในการระบายน้ำออกจากชุมชน
๔. จัดชุดเฝ้าระวังในพื้นที่จุดเสี่ยง จุดอันตราย และเตรียมแผนรองรับกับสถานการณ์
๕. สนับสนุนการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาสนับสนุนในการเตือนภัย ระวังภัย หรือในระบบการบริหารจัดการสถานการณ์

ในการจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยง ในการป้องกันปัญหาอุทกภัย มีตัวชี้วัดคือ ๑) ร้อยละของภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุด

เสียง ๒) ร้อยละของงบประมาณที่สนับสนุนในกิจกรรมหรือโครงการ จัดการสภาพแวดล้อมและการ
เฝ้าระวังจุดเสี่ยง ๓) ร้อยละของประชาชนและภาคีเครือข่ายที่เข้าร่วมในโครงการจิตอาสาเพื่อ
จัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยง

กลยุทธ์ที่ ๙ การบูรณาการรัฐร่วมเอกชน ภาคีเครือข่าย และชุมชน

ในการบูรณาการรัฐร่วมเอกชน ภาคีเครือข่าย และชุมชนนั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน
ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. ทบทวนระเบียบและขั้นตอนในการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อให้ทันต่อสภาพปัญหา
และสถานการณ์เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤตทางอุทกภัย

๒. หน่วยงานรัฐร่วมเอกชน ภาคีเครือข่าย และชุมชน ต้องทุ่มสรรพ และเครื่องมือ
อุปกรณ์ในการที่จะช่วยกอบกู้วิกฤตแห่งปัญหา

๓. ประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่าย
และชุมชน เพื่อบูรณาการและเตรียมให้การสนับสนุนช่วยเหลือเมื่อรู้ว่าจะเกิดปัญหาวิกฤต

๔. เตรียมประสานงานกับทางองค์กรภาคเอกชน มูลนิธิ สมาคม เพื่อขอรับการสนับสนุน
ช่วยเหลือในบางเรื่องบางประการที่จำเป็นในกรณีเร่งด่วน

๕. จัดประชุมทำความเข้าใจในระบบ ขั้นตอน หรือกระบวนการ เพื่อให้เป็นไปตามที่ได้มี
การร่วมซักซ้อมร่วมกัน หรือเพิ่มทางเลือกในการจะแก้ไขปัญหาวิกฤต

ในการบูรณาการรัฐร่วมเอกชน ภาคีเครือข่าย และชุมชน มีตัวชี้วัด คือ ๑) จำนวน
โครงการ/กิจกรรม/ที่ต้องดำเนินการร่วมกันตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ๒) ร้อยละของจำนวน
ผู้เข้าร่วมกิจกรรม หรือหน่วยงานที่จะเข้าป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤตในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๑๐ การแก้ไขสถานการณ์ระหว่างชุมชนประสบอุทกภัย

ในการแก้ไขสถานการณ์ระหว่าง ชุมชนประสบอุทกภัย นั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน
ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. ชุมชนและส่วนงานที่เกี่ยวข้องร่วมกัน จัดตั้งศูนย์บัญชาการหรือศูนย์อำนวยการแก้ไข
ปัญหาฉุกเฉินของชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤตทางอุทกภัย

๒. เร่งประชาสัมพันธ์ข้อมูล ข่าวสาร แก่ประชาชนในพื้นที่เพื่อให้ ทราบข่าวความ
เคลื่อนไหวและความรุนแรงของปัญหา เพื่อจะได้เตรียมความพร้อมในการรองรับกับภาวะวิกฤต

๓. สนับสนุนช่วยเหลือกันในการ จัดเตรียมความพร้อมเครื่องมืออุปกรณ์ เช่น เครื่องสูบน้ำ
เครื่องจักรกล ยานพาหนะ เพื่อสนับสนุนช่วยเหลือผู้ประสบภัยในทันทีที่เกิดเหตุ

๔. เร่งประสานงานกับทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ในพื้นที่ รวมถึงส่วนงานราชการ
องค์กรภาคเอกชน มูลนิธิ สมาคม เพื่อขอรับการสนับสนุนช่วยเหลือในกรณีเร่งด่วน

๕. เร่งขุดลอกลำคลองและเพิ่มช่องทางในการระบายน้ำออกจากชุมชน รวมถึงการสร้าง
แนวป้องกันในจุดเสี่ยงหรือจุดอันตรายในชุมชน

๖. ดำเนินการ จัดสร้างศูนย์พักพิงเพื่อรองรับประชาชนใน กรณีที่มีการอพยพ จากพื้นที่
วิกฤตไปอยู่ในจุดที่ปลอดภัย

๗. สนับสนุนและร่วมมือกันส่วนงานที่เกี่ยวข้องในการ อพยพประชาชนในพื้นที่เสี่ยงหรือพื้นที่อันตรายไปยังพื้นที่ปลอดภัยหรือศูนย์พักพิงที่ได้เตรียมไว้

๘. จัดชุดเจ้าหน้าที่หรือขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานในสังกัดกระทรวงสาธารณสุข เพื่อเข้ามาทำการรักษาพยาบาลในกรณีที่ได้รับบาดเจ็บ กรณีเจ็บป่วย หรือเกิดความเครียดจากปัญหา

๙. เร่งส่งมอบความช่วยเหลือทั้งข้าวสารอาหารแห้ง ยารักษาโรค หรืออื่นๆ ที่จำเป็น

ในการแก้ไขสถานการณ์ระหว่างชุมชนประสบอุทกภัย มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริม โดยชุมชนหรือทางภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในชุมชน

๔. ยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟู (Recovery)

กลยุทธ์ที่ ๑๑ การฟื้นฟูระบบนิเวศชุมชน

ในการฟื้นฟูระบบนิเวศ ชุมชน นั้น พันธกิจที่สำคัญที่ ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. ชุมชนมีส่วนร่วมในการหยุดยั้งการบุกรุกทำลายป่าต้นน้ำไม่ให้ถูกทำลาย

๒. ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชนในพื้นที่เพื่อให้ทราบเกี่ยวกับอนุรักษ์ป่าต้นน้ำป่าชุมชนแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติ

๓. ฟื้นฟูระบบนิเวศในป่าต้นน้ำเพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ

๔. การปลูกป่าฟื้นฟูพื้นที่ป่าต้นน้ำ โดยการปลูกป่าบนพื้นที่ต้นน้ำที่เสื่อมโทรมเพื่อ คืนความอุดมสมบูรณ์ เพิ่มความหลากหลายของระบบนิเวศป่าต้นน้ำ

๕. ส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำอย่างสมดุลเพื่อสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ในการฟื้นฟูระบบนิเวศ ชุมชน มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศป่าต้นน้ำในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๑๒ การฟื้นฟูแม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่าย

การฟื้นฟูแม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่าย นั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. จัดชุดปฏิบัติการหรือทีมงานในการสำรวจ ติดตามสภาพแวดล้อมของ แม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่ายในพื้นที่

๒. จัดชุดปฏิบัติการหรือทีมงานในการ ปรับปรุงแก้ไขสภาพแวดล้อม ของแม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่ายในพื้นที่

๓. เร่งขุดลอกลำคลองที่ตื้นเขินและเพิ่มช่องทางในการระบายน้ำออกจากชุมชน หากเกิดเหตุฉุกเฉินหรือกรณีเร่งด่วน

๔. สร้างระบบระบายน้ำ เช่น ประตูเปิดปิดน้ำ ฝายชะลอน้ำ เพื่อการจัดสรรและการใช้ประโยชน์

๕. พัฒนาความสมดุลและความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นในแม่น้ำลำคลอง เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรและความมั่นคงทางทรัพยากรน้ำและแหล่งอาหาร

๖. ส่งเสริมการปลูกฝายหรือหญ้าแฝกตามริมแม่น้ำลำคลองเพื่อป้องกันการพังทลายของหน้าดิน และเพื่อลดแรงเสียดทานหรือความรุนแรงจากกระแสน้ำ

ในการของพื้นที่แม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่ายในพื้นที่ มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริม โดยชุมชนหรือทางภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๑๓ การฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย

การฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. สร้างภาคีเครือข่ายร่วมประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชนชุมชนในพื้นที่กลางน้ำ
๒. สร้าง ภาคีเครือข่าย อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เพื่อติดตามตรวจสอบ สภาพปัญหาสุขภาพจิตของประชาชนทั้งก่อน ระหว่าง และหลังเกิดเหตุ
๓. สร้างภาคีเครือข่ายบริการทางสาธารณสุขเข้าสนับสนุน ช่วยเหลือ และเยียวยาในขณะที่เกิดปัญหาอุทกภัย
๔. สร้างภาคีเครือข่ายบริการทางสาธารณสุขเข้าฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบอุทกภัย ผู้ป่วยทางโรคซึมเศร้า และอื่นๆ

การฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย มีตัวชี้วัด คือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริม เพื่อการฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย ๒) ร้อยละของภาคีเครือข่าย ในการฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย ๓) ร้อยละของ ผู้ป่วยจากการประสบปัญหาอุทกภัยที่ได้รับการฟื้นฟูสุขภาพจิต

๕. ยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน (Sustainable)

กลยุทธ์ที่ ๑๔ การสร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเพื่อความยั่งยืน

การสร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเพื่อความยั่งยืน มีพันธกิจสำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. สร้างองค์ความรู้ให้กับเยาวชนและคนในชุมชนเพื่อ สร้างจิตสำนึกของชุมชนให้ตระหนักถึงคุณค่าของป่าต้นน้ำในพื้นที่ชุมชนมีคุณค่าหลากหลายทางชีวภาพ
๒. ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการอยู่ร่วมกันกับป่าต้นน้ำ สร้างองค์ความรู้ ให้กับเยาวชนและคนในชุมชน เพื่อจัดทำโครงการต่าง ๆ ด้านความหลากหลายทางชีวภาพทั้งการฟื้นฟูอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์

๓ . สร้างความตระหนักว่าป่าต้นน้ำเป็นทรัพย์สินร่วมกันของชุมชน ทุกคนในชุมชนมีส่วนร่วมได้รับประโยชน์และมีส่วนในการรับผิดชอบโดยเท่าเทียมกัน การบริหารจัดการให้เกิด ลักษณะส่งเสริม

กระบวนการมีส่วนร่วม โดยมีองค์ความรู้ การเสริมสร้างจิตสำนึก เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยในการตัดสินใจ เพื่ออนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ ระหว่างผลประโยชน์ระยะสั้นกับผลประโยชน์ระยะยาว และระหว่างผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มต่าง ๆ

๔. สร้างเครือข่ายทางสังคมที่เป็นความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน ท้องถิ่น และนักวิชาการ เพื่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนทางสังคมเพื่อเป็นการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำอย่างยั่งยืน การสร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเพื่อความยั่งยืน มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อ พัฒนาและส่งเสริมอาชีพเสริมให้กับชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๑๕ การสร้างความรักและความสามัคคีของคนในชุมชน

การสร้างความรักและความสามัคคีของคนในชุมชน พันธกิจสำคัญ ที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหาอุทกภัย
๒. จัดวางรูปแบบการบริหารจัดการในชุมชนให้เป็นรูปแบบองค์การแนวราบ
๓. สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนชุมชนและพัฒนารูปแบบหรือแนวทางในการพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาส

๔. สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการสืบสานและสืบทอดความคิด ความเชื่อ จากรุ่นสู่รุ่นเพื่อการแก้ไขปัญหายั่งยืน

๕. จัดกิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ

การสร้างความรักและความสามัคคีของคนในชุมชน มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้น

กลยุทธ์ที่ ๑๖ การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด

การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. สร้างจิตสำนึกร่วมกันในชุมชนและผู้คนทุกเพศทุกวัยว่า อุทกภัยคือความรับผิดชอบร่วมกัน

๒. ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเกี่ยวกับปัญหามลพิษและการอยู่ร่วมกับปัญหามลพิษอย่างเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา

๓. สร้างจิตสำนึกร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชนเพื่อเสริมสร้างพลังในการขับเคลื่อนเพื่อการแก้ไขปัญหามลพิษ

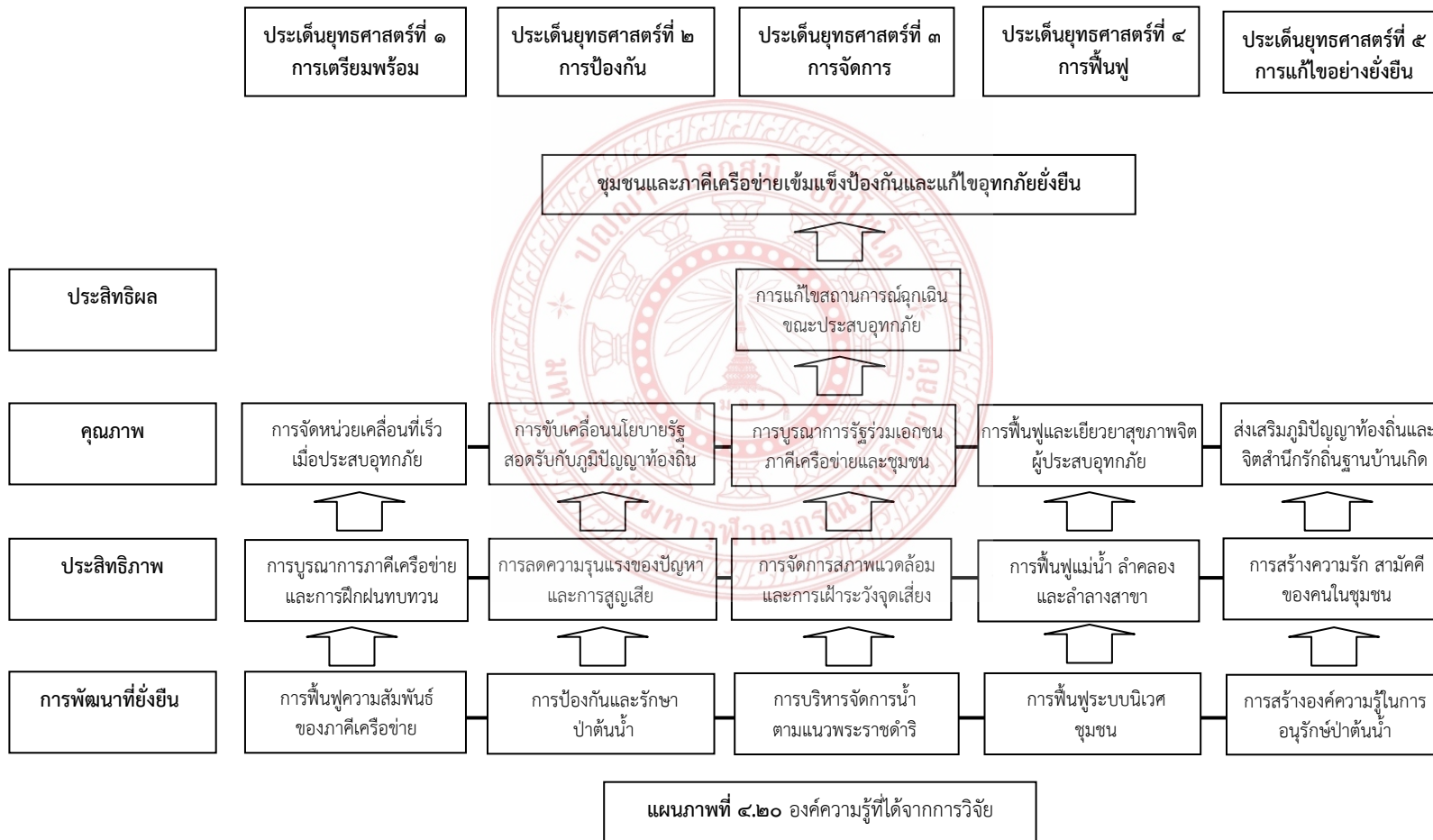
๔. ชุมชนจะต้อง สร้างความร่วมมือและเครือข่ายในการจัดการปัญหาของชุมชนบนฐานของความเป็นเครือญาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น

๕. หน่วยงานรัฐจะต้องการบริหารจัดการที่มุ่งเน้นเป้าหมายทางคุณค่าที่สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติและวิถีของชุมชนมากกว่าที่จะเน้นสถิติข้อมูลหรือตัวเลขทางงบประมาณ

การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรม ที่จัดขึ้นเพื่อ การสนับสนุนส่งเสริมส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด

๔.๗ องค์ความรู้ที่ได้จากการวิจัย

จากแผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ ที่แบ่งได้เป็น ๕ ยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ในการเตรียมความพร้อม (Preparation) ยุทธศาสตร์ในการป้องกันอุทกภัย (Prevention) ยุทธศาสตร์ในการจัดการอุทกภัย (Response) ยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟู (Recovery) และยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหายั่งยืน (Sustainable) และมีการกำหนดเป้าประสงค์ในการดำเนินการตั้งแต่ในมิติการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน (Sustainable Building) มิติด้านประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากร (Management Resources) มิติด้านคุณภาพของการบริหารจัดการปัญหายุทกภัย (Serve the Flood) และมิติด้านประสิทธิผลในการขับเคลื่อนดำเนินการในขณะประสบภาวะอุทกภัยฉุกเฉิน (Run the Crisis Management) ผ่าน ๑๖ กลยุทธ์ ๘๔ ประเด็นพันธกิจ และมี ๓๕ ตัวชี้วัด ความสำเร็จสำคัญที่ต้องดำเนินการ ทั้งนี้ เพื่อให้ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชน บูรณาการร่วมกัน และจะนำไปสู่การบรรลุยังวัตถุประสงค์และเป้าหมายตามที่ได้กำหนดไว้ ดังรายละเอียดที่สรุปเป็นองค์ความรู้ตามแผนภาพที่ ๔.๒๐ ดังนี้

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

แผนงานวิจัยเรื่อง “ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย” มีวัตถุประสงค์ ๑) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์เชิงกลยุทธ) เพื่อศึกษาวิเคราะห์รูปแบบการจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักพุทธจิตวิทยาในการเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบปัญหาอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ) เพื่อศึกษาวิเคราะห์การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำรินในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์๕) เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่กลางน้ำ๖) เพื่อศึกษาสังเคราะห์แผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ๗) เพื่อเป็นการศึกษาเพื่อหาทางออกให้กับชุมชน ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย ตั้งแต่กระบวนการ การเตรียมพร้อม (Preparation) การป้องกัน (Prevention) การจัดการหรือตอบสนองต่อภัย (Response) การฟื้นฟู (Recovery) และการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน (Sustainable) เพื่อให้ได้มาซึ่งกรอบการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยหรือภาวะวิกฤตเชิงกลยุทธจะเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยให้กับชุมชนในพื้นที่กลางน้ำ

การวิจัยในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบประยุกต์ (Applied Research) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ที่ใช้การศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากแบบสอบถาม (Questionnaire) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและสภาพการบริหารจัดการชุมชนที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากนั้นนำฐานข้อมูลทางสถิติที่ผ่านการวิเคราะห์หามาสังเคราะห์เป็นกรอบคำถามในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่เป็นผู้แทนประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนพื้นที่กลางน้ำ แล้วนำผลการศึกษาที่ได้มาพัฒนาเป็นรูปแบบการจัดการชุมชนเพื่อนำเสนอต่อเวทีสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) เพื่อพัฒนาเป็นแบบจำลองเชิงกลยุทธการจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยที่มีความสมบูรณ์ก่อนที่จะนำเสนองานวิจัยต่อสาธารณชน ทั้งนี้จากผลการวิจัยสามารถสรุปผลอภิปรายผล และมีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปการวิจัย

แผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำที่แบ่งได้เป็น ๕ ยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ในการเตรียมความพร้อม (Preparation) ยุทธศาสตร์ในการป้องกันอุทกภัย (Prevention) ยุทธศาสตร์ในการจัดการอุทกภัย (Response) ยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟู (Recovery) และยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน (Sustainable) และมีการกำหนดเป้าประสงค์ในการดำเนินการตั้งแต่ในมิติการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน (Sustainable Building) มิติด้านประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากร (Management Resources) มิติด้านคุณภาพของการ

บริหารจัดการปัญหาอุทกภัย (Serve the Flood) และมีมิติด้านประสิทธิภาพในการขับเคลื่อน
ดำเนินการในขณะประสบภาวะอุทกภัยฉุกเฉิน (Run the Crisis Management) ผ่าน ๑๖ กลยุทธ์
สำคัญที่ต้องดำเนินการ และมี ๓๕ ตัวชี้วัด เพื่อให้ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง
และภาคเอกชนบูรณาการร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การบรรลุยังวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ดังรายละเอียด
ต่อไปนี้

๑. ยุทธศาสตร์ในการเตรียมความพร้อม (Preparation)

กลยุทธ์ที่ ๑ การฟื้นฟูความสัมพันธ์ของภาคีเครือข่าย

ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำนั้น พันธกิจที่สำคัญการฟื้นฟู
ความสัมพันธ์ของภาคีเครือข่ายที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชน
จะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. ขับเคลื่อนนโยบายของรัฐที่สัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีแวดล้อมของชุมชน
ประชาชน ผู้นำชุมชน และภาคเอกชน
๒. ลดระเบียบและขั้นตอนในทางภาครัฐเพื่อให้สอดคล้องกับการทำงานเชิงภาคี
เครือข่ายและบริบททางปัญหา
๓. สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างรัฐ ประชาชน ผู้นำ
ชุมชน และภาคเอกชน ในการป้องกันปัญหาอุทกภัย
๔. จัดรูปแบบการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยหรือสาธารณภัยให้เป็นรูปแบบองค์การ
แนวราบเพื่อก่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อน
๕. หมั่นประชุมปรึกษาหารือเพื่อการวางแผนการทำงานร่วมกัน รวมถึงสร้างความเป็น
เอกภาพในการขับเคลื่อนภารกิจ

ในการฟื้นฟูความสัมพันธ์ของภาคีเครือข่ายที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ภาคเอกชน ตลอดจน
ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องนั้น มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ร่วมกันวางแผน ๒) ร้อย
ละของจำนวนและหน่วยงานที่เข้าร่วมในแต่ละกิจกรรม

กลยุทธ์ที่ ๒ การบูรณาการร่วมภาคีเครือข่ายและการฝึกฝนทบทวน

ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำนั้น พันธกิจที่สำคัญที่
ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชน คือ จะต้องช่วยกันขับเคลื่อน
การบูรณาการร่วมภาคีเครือข่ายและการฝึกฝนทบทวน ดังนี้

๑. สสำรวจหน่วยงานและองค์กรภาคีเครือข่ายที่จะเข้าร่วมบูรณาการการป้องกันและ
แก้ไขปัญหามหาอุทกภัย
๒. สสำรวจและจัดเตรียมอุปกรณ์ เครื่องมือ และทรัพยากรสนับสนุนที่จำเป็นในการ
ป้องกันและแก้ไขปัญหามหาอุทกภัย เช่น เครื่องสูบน้ำ เครื่องจักรกล ยานพาหนะ เป็นต้น
๓. จัดฝึกอบรม ทบทวน ซักซ้อม และเตรียมความพร้อมเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่
เป็นไปตามระบบ ขั้นตอน หรือกระบวนการ

๔. ประเมินผลการฝึกอบรม ทบทวน ซักซ้อม และเตรียมความพร้อม เพื่อนำไปสู่การเร่งดำเนินการปรับปรุงและแก้ไขในส่วนที่ยังมีข้อจำกัดหรือบกพร่อง

๕. วางแผนเพื่อการพัฒนาการดำเนินงานของภาคีเครือข่ายเพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาและสถานการณ์ รวมทั้งวางมาตรการที่จะนำไปสู่การก้าวข้ามอุปสรรคปัญหาบางประการในกรณีฉุกเฉินและเร่งด่วน

ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัยผ่านการบูรณาการร่วมภาคีเครือข่ายและการฝึกฝนทบทวน มีตัวชี้วัดคือ ๑) ความถี่ในการจัดฝึกฝนทบทวนและการบูรณาการร่วมของภาคีเครือข่าย ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมการจัดฝึกฝนทบทวนและการบูรณาการร่วมของภาคีเครือข่ายในการป้องกันและแก้ไขปัญหาดูแลภัยในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๓ การจัดหน่วยเคลื่อนที่เร็วเมื่อประสบอุทกภัย

ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำนั้น การจัดหน่วยเคลื่อนที่เร็วเมื่อประสบอุทกภัยถือเป็นพันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. จัดตั้งศูนย์บัญชาการหรือศูนย์อำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาสำคัญ เร่งด่วน หรือฉุกเฉิน
๒. เร่งประชาสัมพันธ์หรือแจ้งข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนในพื้นที่และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง

๓. จัดเตรียมความพร้อมของอุปกรณ์ เครื่องมือ และทรัพยากรสนับสนุนที่จำเป็นในการป้องกันและแก้ไขปัญหาดูแลภัย เช่น เครื่องสูบน้ำ เครื่องจักรกล ยานพาหนะ เป็นต้น

๔. ประสานงานไปยังหน่วยงานข้างเคียงเพื่อเตรียมเครื่องจักรกลหนัก หรือเครื่องมือที่ทรงประสิทธิภาพ เช่น หน่วยทหาร สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย (ปภ.) เป็นต้น

๕. เตรียมพื้นที่จัดตั้งศูนย์อพยพในพื้นที่ปลอดภัย

๖. จัดเตรียมชุดปฐมพยาบาลและการสาธารณสุข

๗. จัดเตรียมข่าวสารอาหารแห้งสำรองไว้เผื่อกรณีฉุกเฉิน

ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำนั้น การจัดหน่วยเคลื่อนที่เร็วเมื่อประสบอุทกภัย มีตัวชี้วัดคือ ๑) ร้อยละของการเตรียมความพร้อม ๒) ร้อยละของจำนวนหน่วยงานหรือผู้เข้าร่วมในศูนย์บัญชาการหรือศูนย์อำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาสำคัญ เร่งด่วน หรือฉุกเฉิน

๒. ยุทธศาสตร์ในการป้องกันปัญหาดูแลภัย (Prevention)

กลยุทธ์ที่ ๔ การป้องกันและรักษาป่าต้นน้ำ

ในการป้องกันและรักษาป่าต้นน้ำนั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนจะต้องช่วยกันดำเนินการคือ

๑. เพิ่มประสิทธิภาพการคุ้มครองรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำแบบบูรณาการอย่างต่อเนื่อง

๒. พัฒนาการมีส่วนร่วมและจิตสำนึกในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน

๓. จัดรูปแบบการบริหารจัดการการป้องกันและรักษาป่าต้นน้ำให้มีศักยภาพเพิ่มขึ้นของชุมชน

๔. จัดเตรียมอุปกรณ์ เครื่องมือ และทรัพยากรสนับสนุนที่จำเป็นในการป้องกันไฟป่า และรักษาป่าต้นน้ำ

ในการป้องกันและรักษาป่าต้นน้ำ มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการป้องกันและรักษาป่าในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๕ การลดความรุนแรงและการสูญเสีย

ในการป้องกันปัญหาอุทกภัย ตามพันธกิจการลดความรุนแรงและการสูญเสียนั้น สิ่งที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องดำเนินการร่วมกัน คือ

๑. สนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการอยู่ร่วมกัน ธรรมชาติอย่างยั่งยืน

๒. พัฒนาทักษะการใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น

๓. พัฒนาศักยภาพของกำลังพลของภาคีเครือข่ายและประชาชนในชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้น

๔. จัดชุดเฝ้าระวังในพื้นที่จุดเสี่ยง จุดอันตราย และเตรียมแผนรองรับกับสถานการณ์

๕. สนับสนุนการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาสนับสนุนในการเตือนภัย ระวังภัย หรือในระบบการบริหารจัดการสถานการณ์

ในการขับเคลื่อนภาคีเครือข่ายร่วมบูรณาการป้องกันปัญหาอุทกภัย ตามพันธกิจการลดความรุนแรงและการสูญเสีย มีตัวชี้วัดคือ ๑) ร้อยละของภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหาอุทกภัย ๒) ร้อยละของจำนวนหน่วยงานและภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการวางแผนเพื่อการลดความรุนแรงและการสูญเสีย

กลยุทธ์ที่ ๖ การขับเคลื่อนนโยบายรัฐที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

การขับเคลื่อนนโยบายรัฐที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการป้องกันปัญหาอุทกภัยนั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องดำเนินการร่วมกัน คือ

๑. ขับเคลื่อนนโยบายของรัฐเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับบริบททางปัญหาในเชิงพื้นที่

๒. สนับสนุนและส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมร่วมในการป้องกันปัญหาอุทกภัย

๓. จัดวางรูปแบบการบริหารจัดการในชุมชนและภาคีเครือข่ายให้เป็นรูปแบบองค์การแนวราบ

๔. ลดระเบียบและขั้นตอนในทางภาครัฐเพื่อประชาชน ชุมชน และภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหา

๕. มุ่งพัฒนาโครงการหรือนโยบายสาธารณะภาครัฐให้มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีแวดล้อมของชุมชน

ในการขับเคลื่อนภาคีเครือข่ายร่วมบูรณาการป้องกันปัญหาอุทกภัย มีตัวชี้วัดคือ ๑) ร้อยละของภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหาอุทกภัย ๒) ร้อยละของงบประมาณในการจัดซื้อจัดจ้างอุปกรณ์เพื่อป้องกันปัญหาอุทกภัยของภาคีเครือข่าย ๓) ร้อยละของประชาชนและกำลังพลที่เข้าร่วมรับการฝึกอบรมเตรียมความพร้อมตามรอบระยะเวลา

๓. ยุทธศาสตร์ในการจัดการอุทกภัย (Response)

กลยุทธ์ที่ ๗ การบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ

ในการบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำรินั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องดำเนินการร่วมกัน คือ

๑. ทบทวนนโยบายการแก้ไขปัญหาร่องน้ำของรัฐโดยเฉพาะโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน
 ๒. บริหารจัดการน้ำบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตของชุมชนในเชิงพื้นที่
 ๓. และเปลี่ยนเรียนรู้การบริหารจัดการน้ำในพื้นที่จากฐานสู่ฐาน ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน
 ๔. อนุรักษ์รักษาแม่น้ำลำคลองเพื่อเอื้ออรรถประโยชน์แก่กันและกันและก่อให้เกิดความยั่งยืน
 ๕. บริหารจัดการน้ำบนพื้นฐานของความสมัครสมาน สามัคคี เพื่อก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพและจิตสำนึกที่ดี
- ในการบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำรินั้น มีตัวชี้วัดคือ ๑) ร้อยละของงบประมาณที่ใช้ในการบริหารจัดการน้ำเชิงพื้นที่ ๒) ร้อยละของประชาชนที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำในเชิงพื้นที่

กลยุทธ์ที่ ๘ การจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยง

ในการจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยงในการป้องกันปัญหาอุทกภัยนั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องดำเนินการร่วมกัน คือ

๑. สร้างชุดความรู้เกี่ยวกับป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษและระเบียบวิธีปฏิบัติในขณะประสบปัญหาอุทกภัย
๒. ประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อการสนับสนุนช่วยเหลือในการจัดการสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะในบริเวณที่เป็นจุดเสี่ยง
๓. เร่งขุดลอกลำคลองและเพิ่มช่องทางเลือกในการระบายน้ำออกจากชุมชน
๔. จัดชุดเฝ้าระวังในพื้นที่จุดเสี่ยง จุดอันตราย และเตรียมแผนรองรับกับสถานการณ์
๕. สนับสนุนการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาสนับสนุนในการเตือนภัย ระวังภัย หรือในระบบการบริหารจัดการสถานการณ์

ในการจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยงในการป้องกันปัญหาอุทกภัย มีตัวชี้วัดคือ ๑) ร้อยละของภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุด

เสี่ยง ๒) ร้อยละของงบประมาณที่สนับสนุนในกิจกรรมหรือโครงการจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยง ๓) ร้อยละของประชาชนและภาคีเครือข่ายที่เข้าร่วมในโครงการจิตอาสาเพื่อการจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยง

กลยุทธ์ที่ ๙ การบูรณาการรัฐร่วมเอกชน ภาคีเครือข่าย และชุมชน

ในการบูรณาการรัฐร่วมเอกชน ภาคีเครือข่าย และชุมชนนั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชนผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. ทบทวนระเบียบและขั้นตอนในการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อให้ทันต่อสภาพปัญหาและสถานการณ์เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤตทางอุทกภัย

๒. หน่วยงานรัฐร่วมเอกชน ภาคีเครือข่าย และชุมชน ต้องทุ่มสรรพและเครื่องมืออุปกรณ์ในการที่จะช่วยกอบกู้วิกฤตแห่งปัญหา

๓. ประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่าย และชุมชน เพื่อบูรณาการและเตรียมให้การสนับสนุนช่วยเหลือเมื่อรู้ว่าจะเกิดปัญหาวิกฤต

๔. เตรียมประสานงานกับทางองค์กรภาคเอกชน มูลนิธิ สมาคม เพื่อขอรับการสนับสนุนช่วยเหลือในบางเรื่องบางประการที่จำเป็นในกรณีเร่งด่วน

๕. จัดประชุมทำความเข้าใจในระบบ ขั้นตอน หรือกระบวนการ เพื่อให้เป็นไปตามที่ได้มีการร่วมซักซ้อมร่วมกัน หรือเพิ่มทางเลือกในการจะแก้ไขปัญหาวิกฤต

ในการบูรณาการรัฐร่วมเอกชน ภาคีเครือข่าย และชุมชน มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรม/ที่ต้องดำเนินการร่วมกันตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม หรือหน่วยงานที่จะเข้าป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤตในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๑๐ การแก้ไขสถานการณ์ระหว่างชุมชนประสบอุทกภัย

ในการแก้ไขสถานการณ์ระหว่างชุมชนประสบอุทกภัยนั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชนผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. ชุมชนและส่วนงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันจัดตั้งศูนย์บัญชาการหรือศูนย์อำนวยการแก้ไขปัญหาฉุกเฉินของชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหาวิกฤตทางอุทกภัย

๒. เร่งประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนในพื้นที่เพื่อให้ทราบข่าวความเคลื่อนไหวและความรุนแรงของปัญหา เพื่อจะได้เตรียมความพร้อมในการรองรับกับภาวะวิกฤต

๓. สนับสนุนช่วยเหลือกันในการจัดเตรียมความพร้อมเครื่องมืออุปกรณ์ เช่น เครื่องสูบน้ำ เครื่องจักรกล ยานพาหนะ เพื่อสนับสนุนช่วยเหลือผู้ประสบภัยในทันทีที่เกิดเหตุ

๔. เร่งประสานงานกับทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ รวมถึงส่วนงานราชการ องค์กรภาคเอกชน มูลนิธิ สมาคม เพื่อขอรับการสนับสนุนช่วยเหลือในกรณีเร่งด่วน

๕. เร่งขุดลอกลำคลองและเพิ่มช่องทางในการระบายน้ำออกจากชุมชน รวมถึงการสร้างแนวป้องกันในจุดเสี่ยงหรือจุดอันตรายในชุมชน

๖. ดำเนินการจัดสร้างศูนย์พักพิงเพื่อรองรับประชาชนในกรณีที่มีการอพยพจากพื้นที่วิกฤตไปอยู่ในจุดที่ปลอดภัย

๗. สนับสนุนและร่วมมือกันส่วนงานที่เกี่ยวข้องในการอพยพประชาชนในพื้นที่เสี่ยงหรือพื้นที่อันตรายไปยังพื้นที่ปลอดภัยหรือศูนย์พักพิงที่ได้เตรียมไว้

๘. จัดชุดเจ้าหน้าที่หรือขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขเพื่อเข้ามาทำการรักษาพยาบาลในกรณีที่ได้รับบาดเจ็บ กรณีเจ็บป่วย หรือเกิดความเครียดจากปัญหา

๙. เร่งส่งมอบความช่วยเหลือทั้งข้าวสารอาหารแห้ง ยารักษาโรค หรืออื่นๆ ที่จำเป็น

ในการแก้ไขสถานการณ์ระหว่างชุมชนประสบอุทกภัย มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในชุมชน

๔. ยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟู (Recovery)

กลยุทธ์ที่ ๑๑ การฟื้นฟูระบบนิเวศชุมชน

ในการฟื้นฟูระบบนิเวศชุมชนนั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. ชุมชนมีส่วนร่วมในการหยุดยั้งการบุกรุกทำลายป่าต้นน้ำไม่ให้ถูกทำลาย

๒. ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชนในพื้นที่เพื่อให้ทราบเกี่ยวกับอนุรักษ์ป่าต้นน้ำป่าชุมชนแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติ

๓. ฟื้นฟูระบบนิเวศในป่าต้นน้ำเพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ

๔. การปลูกป่าฟื้นฟูพื้นที่ป่าต้นน้ำ โดยการปลูกป่าบนพื้นที่ต้นน้ำที่เสื่อมโทรมเพื่อคืนความอุดมสมบูรณ์ เพิ่มความหลากหลายของระบบนิเวศป่าต้นน้ำ

๕. ส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำอย่างสมดุลเพื่อสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ในการฟื้นฟูระบบนิเวศชุมชน มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศป่าต้นน้ำในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๑๒ การฟื้นฟูแม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่าย

การฟื้นฟูแม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่านั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. จัดชุดปฏิบัติการหรือทีมงานในการสำรวจติดตามสภาพแวดล้อมของแม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่ายในพื้นที่

๒. จัดชุดปฏิบัติการหรือทีมงานในการปรับปรุงแก้ไขสภาพแวดล้อมของแม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่ายในพื้นที่

๓. เร่งขุดลอกลำคลองที่ตื้นเขินและเพิ่มช่องทางในการระบายน้ำออกจากชุมชนหากเกิดเหตุฉุกเฉินหรือกรณีเร่งด่วน

๔. สร้างระบบระบายน้ำ เช่น ประตูเปิดปิดน้ำ ฝายชะลอน้ำ เพื่อการจัดสรรและการใช้ประโยชน์

๕. พัฒนาความสมดุลและความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นในแม่น้ำลำคลอง เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรและความมั่นคงทางทรัพยากรน้ำและแหล่งอาหาร

๖. ส่งเสริมการปลูกไม้หรือหญ้าแฝกตามริมแม่น้ำลำคลองเพื่อป้องกันการพังทลายของหน้าดิน และเพื่อลดแรงเสียดทานหรือความรุนแรงจากกระแสน้ำ

ในการของพื้นที่แม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่ายในพื้นที่ มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๑๓ การฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย

การฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. สร้างภาคีเครือข่ายร่วมประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชนชุมชนในพื้นที่กลางน้ำ

๒. สร้างภาคีเครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เพื่อติดตามตรวจสอบ สภาพปัญหาสุขภาพจิตของประชาชนทั้งก่อน ระหว่าง และหลังเกิดเหตุ

๓. สร้างภาคีเครือข่ายบริการทางสาธารณสุขเข้าสนับสนุน ช่วยเหลือ และเยียวยาในขณะที่เกิดปัญหาอุทกภัย

๔. สร้างภาคีเครือข่ายบริการทางสาธารณสุขเข้าฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบอุทกภัย ผู้ป่วยทางโรคซึมเศร้า และอื่นๆ

การฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมเพื่อการฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย ๒) ร้อยละของภาคีเครือข่ายในการฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย ๓) ร้อยละของผู้ป่วยจากการประสบปัญหาอุทกภัยที่ได้รับการฟื้นฟูสุขภาพจิต

๕. ยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน (Sustainable)

กลยุทธ์ที่ ๑๔ การสร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเพื่อความยั่งยืน

การสร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเพื่อความยั่งยืน มีพันธกิจสำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. สร้างองค์ความรู้ให้กับเยาวชนและคนในชุมชนเพื่อ สร้างจิตสำนึกของชุมชนให้ตระหนักถึงคุณค่าของป่าต้นน้ำในพื้นที่ชุมชนมีคุณค่าหลากหลายทางชีวภาพ

๒. ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการอยู่ร่วมกันกับป่าต้นน้ำ สร้างองค์ความรู้ให้กับเยาวชนและคนในชุมชน เพื่อ จัดทำโครงการต่าง ๆ ด้านความหลากหลายทางชีวภาพทั้งการฟื้นฟูอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์

๓. สร้างความตระหนักว่าป่าต้นน้ำเป็นทรัพย์สินร่วมกันของชุมชน ทุกคนในชุมชนมีส่วนได้รับประโยชน์และมีส่วนในการรับผิดชอบโดยเท่าเทียมกัน การบริหารจัดการให้เกิดลักษณะ

ส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วม โดยมีองค์ความรู้ การเสริมสร้างจิตสำนึก เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยในการตัดสินใจ เพื่ออนุรักษ์และการใช้ประโยชน์ ระหว่างผลประโยชน์ระยะสั้นกับผลประโยชน์ระยะยาว และระหว่างผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มต่าง ๆ

๔. สร้างเครือข่ายทางสังคมที่เป็นความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน ท้องถิ่น และนักวิชาการ เพื่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนทางสังคมเพื่อเป็นการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำอย่างยั่งยืน การสร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเพื่อความยั่งยืน มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาและส่งเสริมอาชีพเสริมให้กับชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๑๕ การสร้างความรักและความสามัคคีของคนในชุมชน

การสร้างความรักและความสามัคคีของคนในชุมชน พันธกิจสำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหาอุทกภัย
 ๒. จัดวางรูปแบบการบริหารจัดการในชุมชนให้เป็นรูปแบบองค์การแนวราบ
 ๓. สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนชุมชนและพัฒนารูปแบบหรือแนวทางในการพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาส
 ๔. สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการสืบสานและสืบทอดความคิด ความเชื่อ จากรุ่นสู่รุ่นเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน
 ๕. จัดกิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย
- การสร้างความรักและความสามัคคีของคนในชุมชน มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้น

กลยุทธ์ที่ ๑๖ การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด

การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

๑. สร้างจิตสำนึกร่วมกันในชุมชนและผู้คนทุกเพศทุกวัยว่าอุทกภัยคือความรับผิดชอบร่วมกัน
๒. ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเกี่ยวกับปัญหาอุทกภัยและการอยู่ร่วมกับปัญหาอุทกภัยอย่างเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา
๓. สร้างจิตสำนึกร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชนเพื่อเสริมสร้างพลังในการขับเคลื่อนเพื่อการแก้ไขปัญหาอุทกภัย
๔. ชุมชนจะต้องสร้างความร่วมมือและเครือข่ายในการจัดการปัญหาของชุมชนบนฐานของความเป็นเครือญาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น
๕. หน่วยงานรัฐจะต้องการบริหารจัดการที่มุ่งเน้นเป้าหมายทางคุณค่าที่สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติและวิถีของชุมชนมากกว่าที่จะเน้นสถิติข้อมูลหรือตัวเลขทางงบประมาณ

การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการสนับสนุนส่งเสริมส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

ในเรื่อง ของยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาคอขวดที่ค้นพบในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ มียุทธศาสตร์สำคัญที่สมควรจะนำไปสู่การกำหนดแผนงานโครงการ หรือกิจกรรม ใน ๕ ประเด็นยุทธศาสตร์ ได้แก่ ยุทธศาสตร์ในการเตรียมความพร้อม (Preparation) ยุทธศาสตร์ในการป้องกันอุทกภัย (Prevention) ยุทธศาสตร์ในการจัดการอุทกภัย (Response) ยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟู (Recovery) และยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน (Sustainable) ทั้งนี้เพื่อให้เป็นไปตาม เป้าประสงค์ที่ได้กำหนดไว้ในมิติการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน (Sustainable Building) มิติด้านประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากร (Management Resources) มิติด้านคุณภาพของการบริหารจัดการปัญหาคอขวด (Serve the Flood) และมิติด้านประสิทธิผลในการขับเคลื่อนดำเนินการในขณะภาวะฉุกเฉิน (Run the Crisis Management) ผ่าน ๑๖ กลยุทธ์สำคัญที่ต้องดำเนินการ และมี ๓๕ ตัวชี้วัด เพื่อให้ ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชน บูรณาการร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การบรรลุถึงวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ดังนี้

ประเด็นยุทธศาสตร์ในการเตรียมความพร้อม (Preparation) ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำนั้น มีกลยุทธ์สำคัญ คือ

กลยุทธ์ที่ ๑ การฟื้นฟูความสัมพันธ์ของภาคีเครือข่ายเพื่อการบูรณาการร่วมกัน

กลยุทธ์ที่ ๒ การบูรณาการร่วมภาคีเครือข่ายและการฝึกฝนทบทวน

กลยุทธ์ที่ ๓ การจัดหน่วยเคลื่อนที่เร็วเมื่อประสบอุทกภัย เพื่อรองรับกับสถานการณ์ฉุกเฉินหรือภาวะวิกฤต

ประเด็น ยุทธศาสตร์ในการป้องกันอุทกภัย (Prevention) ในการป้องกันปัญหาคอขวดนั้นสิ่งที่จำเป็นและสำคัญที่จะต้องดำเนินการ มีกลยุทธ์สำคัญ คือ

กลยุทธ์ที่ ๔ การป้องกันและรักษาป่าต้นน้ำโดยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย

กลยุทธ์ที่ ๕ การลดความรุนแรงและการสูญเสียจากปัญหาคอขวด

กลยุทธ์ที่ ๖ การขับเคลื่อนนโยบายรัฐที่สอดคล้องกับ ธรรมชาติ วิถีชีวิต และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ประเด็นยุทธศาสตร์ในการจัดการอุทกภัย (Response)

กลยุทธ์ที่ ๗ การบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ บนพื้นฐานของความเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา รวมถึงอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล

กลยุทธ์ที่ ๘ การจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยง เพื่อการบริหารจัดการเชิงรุกและแก้ไขปัญหาคอขวดหรือภาวะวิกฤต

กลยุทธ์ที่ ๙ การบูรณาการรัฐร่วมเอกราช ภาคีเครือข่าย และชุมชนที่ต้องดำเนินการร่วมกันตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำของปัญหา

กลยุทธ์ที่ ๑๐ การแก้ไขสถานการณ์ระหว่างชุมชนประสบอุทกภัย เพื่อรองรับกับภาวะวิกฤตโดยการสนับสนุน ช่วยเหลือ ประสานงาน ร่วมมือ เพื่อให้ประชาชนในพื้นที่เสี่ยงหรือพื้นที่อันตรายได้รับความปลอดภัย

ประเด็นยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟู (Recovery)

กลยุทธ์ที่ ๑๑ การฟื้นฟูระบบนิเวศชุมชน เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ

กลยุทธ์ที่ ๑๒ การฟื้นฟูแม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่ายที่ต้นเงินและเพิ่มช่องทางในการระบายน้ำออกจากชุมชนหากเกิดเหตุฉุกเฉินหรือกรณีเร่งด่วน

กลยุทธ์ที่ ๑๓ การฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย ในขณะที่ประสบปัญหาและหลังประสบปัญหาอุทกภัย

ประเด็นยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน (Sustainable)

กลยุทธ์ที่ ๑๔ การสร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเพื่อความยั่งยืน

กลยุทธ์ที่ ๑๕ การสร้างความรักและความสามัคคีของคนในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๑๖ การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด

ผลการศึกษาวิจัย เรื่อง ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษมีความสอดคล้องกับการศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาและพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางสังคมในภาวะวิกฤต” ของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล^๑ ที่ศึกษาแล้วพบว่า ในระบบการบริหารจัดการเชิงรุกหรือ เชิงกลยุทธ์นั้น ควรที่จะมีระบบโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการบริหารจัดการภาวะวิกฤต-ภัยพิบัติทั้งในเรื่องระบบข้อมูล สารสนเทศ ระบบการติดตามสถานการณ์ เฝ้าระวัง และแจ้งเตือนภัย ระบบการติดต่อสื่อสาร ระบบการจัดหาวัสดุ อุปกรณ์เครื่องมือ และการขนส่งในภาวะฉุกเฉิน ระบบการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูล สารสนเทศ ระบบการพัฒนา ส่งเสริม หรือสร้างเสริมศักยภาพบุคคล ครอบครัว กลุ่ม องค์กร หน่วยงาน ชุมชน ประชาชน ระบบการทำงานเชิงเครือข่าย และระบบการกำกับ ติดตามและประเมินผล ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับกรณีศึกษาที่ สำนักชลประทานที่ ๑๒ ได้สรุปบทเรียนในการบริหารจัดการน้ำลุ่มน้ำเจ้าพระยาช่วงฤดูน้ำหลาก^๒ ว่าการแก้ไขปัญหาและบรรเทาความเสียหายจากอุทกภัยในกรณีที่มีน้ำเอ่อล้นตลิ่งแล้วไหลเข้าไปในพื้นที่เกษตรกรรมและชุมชน นั้น เนื่องจากแม่น้ำเจ้าพระยามีสันดอนในลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นอุปสรรคกีดขวางทางน้ำที่สำคัญ ดังนั้นจึงเห็นควรให้มีการขุดลอกและปรับปรุงทางน้ำเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำ

^๑ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, “การศึกษาและพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางสังคมในภาวะวิกฤต (Assessing and Developing Social Assistance System in Crisis Situation)”, รายงานวิจัย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โครงการศึกษาและพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางสังคมในภาวะวิกฤต กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘๕-๑๘๗.

^๒ กรมชลประทาน, “การบริหารจัดการน้ำลุ่มน้ำเจ้าพระยา ปี ๒๕๕๔ และแนวทางในการบรรเทาอุทกภัยโดยการขุดลอกแม่น้ำเจ้าพระยา”, รายงานวิจัย, กรุงเทพมหานคร : กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๕๔, หน้า ๘๒.

ให้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งช่วยลดระยะเวลาน้ำท่วมตอนบนให้ลดลง ขณะเดียวกันผลการวิจัยยังมีความสอดคล้องกับแนวทางในการป้องกันน้ำท่วมอย่างยั่งยืน^๓ ขององค์การสหประชาชาติ ที่บอกว่า จะต้องมีการคาดการณ์น้ำท่วมและการเตือนภัยให้ทันเวลา มีการวางแผนและดำเนินการในทุกระดับอย่างเป็นระบบและมีการดำเนินการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องเพื่อจำกัดความเสียหายจากปัญหาน้ำท่วม ในขณะที่ปฏิบัติการก็ควรที่จะ สร้างความเป็นเอกภาพในการแก้ไขปัญหา และหลังน้ำลดก็ควรที่จะมีระบบการชดเชยความเสียหาย ที่มีมาตรฐานและตั้งอยู่บนเงื่อนไขพื้นฐานทางเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งมีความสอดคล้องกับผลวิจัย การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธภัย ในเขตพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ที่ค้นพบทั้งในส่วนของการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) และจากการเก็บข้อมูลและข้อเท็จจริงจาก การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่เป็นประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนพื้นที่กลางน้ำ

ขณะเดียวกันยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธภัย นั้น หากมองถึงรูปแบบและวิธีการในการบริหารจัดการ ตลอดทั้งแนวทางในการแก้ไขจะมีความแตกต่างกับแนวคิดในการบริหารจัดการปัญหายุทธภัยกรณีศึกษาประเทศเนเธอร์แลนด์^๔ ที่ฟิรยา ชูวูมยากร ได้ศึกษาวิเคราะห์ แล้วพบว่า โครงการเดลต้าเวิร์ค (Delta Works) ซึ่งเป็นโครงการก่อสร้างเขื่อนและประตูเปิด-ปิดน้ำที่บริเวณปากแม่น้ำ Rhine-Scheldt เพื่อป้องกันปัญหาน้ำทะเลหนุน ทั้งนี้ เพราะชุมชนพื้นที่กลางน้ำในเขตจังหวัดนครสวรรค์นั้นประสบกับปัญหายุทธภัยหรือน้ำท่วมจากกรณีที่มีน้ำไหลหลากจากทางภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะจากแม่น้ำสายสำคัญ ๔ สาย ได้แก่ แม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน ไหลเอ่อมารวมกันในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ซึ่งเป็นต้นแม่น้ำเจ้าพระยา ประกอบกับหากปีไหนมีฝนตกชุกมากกว่าปกติ ปริมาณมวลน้ำมหาศาลก็จะไหลมาท่วมขังพื้นที่หลายชุมชนในจังหวัดนครสวรรค์นานนับเดือน ซึ่งมีความแตกต่างจากกรณีของประเทศเนเธอร์แลนด์ที่ประสบปัญหายุทธภัยหรือน้ำท่วมขังจากปัญหาน้ำทะเลหนุนสูง ทำให้แนวทางการแก้ไขจึงเป็นการสร้างระบบป้องกันหรือกำแพงป้องกันไม่ให้น้ำไหลเข้าท่วมเมือง ขณะที่นครสวรรค์นั้นแนวทางในการแก้ไขคือจะหาอย่างไรที่จะทำให้น้ำระบายออกสู่ทะเลเร็วที่สุดหรือมากที่สุด

ในส่วนของการออกแบบแนวคิดหรือมุมมองของ ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธภัยนั้น หากพิจารณาในเชิงลึกและละเอียดอ่อนจะว่ามีความสอดคล้องกับผลวิจัยของเฟื่องอรุณ ปรีดีติลก ที่ได้ศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนในวิถีชีวิตชาวเบอร์ลิน^๕ แล้วพบว่า การพัฒนาที่ยั่งยืนในวิถีชีวิตชาวเบอร์ลิน นั้นเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างสมดุลใน ๓ มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ที่จะต้องมีการพัฒนาทุกมิติให้เกิดความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกัน

^๓ United Nations and Economic Commission for Europe (UN/ECE), **Best Practices on Flood Prevention, Protection and Mitigation**, Water Directors of the European Union (EU) in Denmark Copenhagen, 21-22 November 2002.

^๔ ฟิรยา ชูวูมยากร, “การบริหารจัดการปัญหายุทธภัย”, วารสารวิชาการปริทัศน์, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑๒ เดือนธันวาคม ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัย จ.ก.ส, ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๔), หน้า ๖-๙.

^๕ เฟื่องอรุณ ปรีดีติลก, “การพัฒนาที่ยั่งยืนในวิถีชีวิตชาวเบอร์ลิน”, วารสารพฤติกรรมศาสตร์, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๕๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๕), หน้า ๓๑-๔๐.

และเป็นส่วนหนึ่งที่จะ สามารถปรับ เปลี่ยน พฤติกรรมของคนให้สอดคล้องกับวิถี ธรรมชาติ ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับแนวความคิดที่มาจากผลการวิจัยของ ดร.ทรงธรรม ปิ่นโตและชนาภรณ์ เสรีวรวิทย์กุล ที่ได้ร่วมกัน ศึกษาวิจัยยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจไทยภายใต้วิกฤตภัยธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม^๖ แล้วพบว่า การพัฒนาเศรษฐกิจที่อาจจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและเพิ่มโอกาส ในการเกิดภัยพิบัตินั้น ควรที่จะมีการวางแผนบนพื้นฐานของการ คำนึงถึงสภาพภูมิศาสตร์และจัดสรร ทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม เพื่อป้องกันผลกระทบในเชิงลบต่อส่วนรวม (Negative Externalities) และยังสอดคล้องกับงานวิจัย การวางผังชุมชนเชิงรุกโดยชุมชน กรณีผังแม่บทภูมิทัศน์ เทศบาลตำบลปริก ของ ดร.ณพงศ์ นพเกตุ^๗ ที่พบว่า ความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของทรัพยากรชุมชน ร่วมกัน ในหมู่บ้าน ผู้นำและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น (Community Collective Ownership) ถือเป็น หัวใจสำคัญ ในการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ และการพัฒนาสภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิต ที่ดี และเป็นกระบวนการจัดการชุมชนจากข้างล่างขึ้นข้างบน หรือ Bottom-up Process ที่ชุมชนจะต้อง ร่วมกันศึกษาสภาพแวดล้อมด้วยตนเอง แล้ว นำสู่การถกเถียง กลั่นกรอง และสร้าง ภาพอนาคตของ ชุมชนร่วมกัน

นอกจากนั้นหากจะมองในรูปแบบการจัดการชุมชนที่เป็นไปตาม ตามแนวปรัชญา เศรษฐกิจพอเพียง ผลวิจัยยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย นั้น ก็มีความสอดคล้องกับผลวิจัยที่ วิทยา จันทร์แดง และ จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์^๘ ได้ศึกษาวิจัยการ พัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาค กลางตอนบน แล้วพบว่า ในการสร้างชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งนั้นสิ่งที่สำคัญก็คือ การส่งเสริมการมี ส่วนร่วม การจัดการความรู้ และการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยมีการสนับสนุนช่วยเหลือในลักษณะ ของแบบไตรภาคี ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคี เพื่อก่อให้เกิดแนวทางด้านการฟื้นฟู ชุมชน แนวทางการปรับตัวของชุมชน และแนวทางการดำรงอยู่ของชุมชน ซึ่งก็ไม่ได้ต่างจาก สิ่งที่ นันทิยา ทองคนารักษ์^๙ ได้ค้นพบในการ ศึกษาวิเคราะห์บทเรียนจากสึนามิสุวิฤตมหาอุทกภัย ๒๕๕๔ แล้วพบว่า ในการป้องกันและแก้ไขในภาวะวิกฤตนั้นจะ ก่อให้เกิดการรวมตัวของภาค ประชาชนและภาคเอกชน เพื่อช่วยเหลือกันเองมากขึ้น ทั้งในลักษณะการเกิดแบบธรรมชาติ ไม่มีการ สั่งการ มีการ ใช้ความรู้ความชำนาญของแต่ละบุคคล เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันมากขึ้น

^๖ ดร.ทรงธรรม ปิ่นโตและชนาภรณ์ เสรีวรวิทย์กุล, “ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจไทยภายใต้ วิกฤตภัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”, วารสารเศรษฐศาสตร์สุโขทัยธรรมาธิราช , ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ มีนาคม ๒๕๕๕, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๕), หน้า ๑-๑๑.

^๗ ดร.ณพงศ์ นพเกตุ, “การพัฒนากระบวนการ “วางผังชุมชนเชิงรุกโดยชุมชน” (กรณีผังแม่บทภูมิ ทัศน์เทศบาลตำบลปริก) อำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : แผนงานสร้างเสริม นโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๓-๑๔๐.

^๘ วิทยา จันทร์แดง และ ดร.จ่านงค์ อติวัฒน์สิทธิ์, “การพัฒนาแบบการบริหารจัดการชุมชน เข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน”, รายงานวิจัย, (วิทยาลัยนวัตกรรมการ จัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๖)

^๙ นันทิยา ทองคนารักษ์, “บทเรียนจากสึนามิสุวิฤตมหาอุทกภัย ๒๕๕๔”, วารสารศูนย์ศึกษา ยุทธศาสตร์ สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงกลาโหม, ๒๕๕๕), หน้า ๑-๑๑.

ขณะเดียวกันก็เป็นบทเรียนที่ ทำให้คนในชุมชนได้ลุกขึ้นมาร่วมกันกอบกู้ พื้นฟูและรับมือกับ ภาวะวิกฤตด้วยความเข้มแข็งร่วมกันอีกครั้งต่อไป

ขณะเดียวกันยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาคอขวดทางวิเคราะห์ ตามหลักพุทธศาสนา ก็พบว่าเมื่อศีลธรรมของมนุษย์ส่งผลกระทบไปถึงสิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมไม่แยกขาดจากการกระทำของมนุษย์ มนุษย์และระบบนิเวศเป็นเครือข่ายกัน การกระทำของมนุษย์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยอำนาจความโลภของมนุษย์ ความวุ่นวายและความยุติธรรมก็คืบคลานเข้ามาสู่ชีวิตมนุษย์ ^{๑๐} และสอดคล้องกับความเห็นของท่านพุทธทาสภิกขุต่อธรรมชาติที่ ดร. ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริภุชงค์ ได้ศึกษาวิจัย พบว่า ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า ธรรมชาติที่บริสุทธิ์เป็นตัวอย่างของสังคมที่บริสุทธิ์ ระบบสุริยะอยู่ร่วมกันโดยไม่รบกวนซึ่งกันและกัน ทุกชีวิตในจักรวาล ไม่มีอะไรแยกขาดจากกันได้ ผลผลิตทางธรรมชาติเพียงพอแค่การดำรงชีวิต ความยุติธรรมในสังคมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อ คนกลับสู่สภาวะสมดุลของธรรมชาติ คนมีสิทธิที่จะใช้ทรัพยากรเฉพาะเท่าที่จำเป็น คนต้องเรียนรู้การแบ่งปันส่วนเกิน ให้กับคนอื่น การรู้จักบริโภคทรัพยากรให้น้อยและควรปลูกฝังให้กับคนในสังคมทุกคนควรรู้จักควบคุมความยากและความโลภของตน ^{๑๑} และสอดคล้องกับการศึกษาการปรับประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนแบบองค์รวม ของ รุ่งทิพย์ กล้าหาญ พบว่า พระสงฆ์ได้มีความพยายามในการส่งเสริมการผลิตซ้ำพลังนวัตกรรมทางจิตใจ เพื่อการเยียวยาปัญหาสังคมที่สลับซับซ้อน และเสริมพลังการจัดระเบียบสังคมโดยการใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมของสังคมมารองรับ ผสมผสานกับแนวคิดหลักธรรมทางพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคมทั้งนี้ การทำงานของพระสงฆ์มีลักษณะเป็นอิสระมีความผันแปรตามสภาพการณ์ในพื้นที่ ซึ่งแตกต่างจากการทำงานของรัฐบาล ความพยายามของพระสงฆ์นักพัฒนา ในการสร้างสภาพที่พึงปรารถนาเพื่อการสร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการส่งเสริมให้ผู้คนในชุมชนรวมตัวกันในชุมชนเพื่อการเรียนรู้ร่วมกันผ่านการปฏิบัติโดยมีเป้าหมายเพื่อการทำมาหากินและการร่วมกันอย่างพอเพียง มีความเอื้ออาทรต่อกัน มีลักษณะการเรียนรู้ร่วมกัน เคารพและเอื้ออาทรต่อกัน มีการร่วมสร้างความรู้และต่อยอดความรู้เพื่อเกื้อกูลกัน การสร้างโอกาสในการเรียนรู้ ด้วยความรู้สึกรับผิดชอบมากกว่าความเกรงใจ นับเป็นการสร้างพลังชุมชน โดยการนำแหล่งทุนสังคมที่เข้มแข็ง มีความเป็นพลวัตรสูงและแฝงตัวอยู่ในสังคม มาดำเนินการสร้างคุณค่าและมูลค่าเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ซึ่งเป็นการบ่มฟักความเข้มแข็งของชุมชนโดยการบูรณาการแนวคิดการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตภายใต้บริบทของชุมชน ^{๑๒}

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาคอขวดสอดคล้องกับงานวิจัยของ เดชรัตน์ ปินทะนา และคณะ ศึกษาเรื่อง แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพด้านการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้ใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำแม่สาบ ต.สะเมิงใต้ อ.สะเมิง จ.

^{๑๐} รศ.มานพ นักการเรียน , พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา , กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖

^{๑๑} ทวีวัฒน์ ปุณฺณทริภุชงค์. พุทธาสภิกขุ : ธรรมิกสังคมนิยมกับธรรมชาติ . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ, ๒๕๓๘

^{๑๒} รุ่งทิพย์ กล้าหาญ. “การพัฒนาจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมด้วยกระบวนการสร้างอนาคตร่วมกัน”. รายงานวิจัย. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐

เชียงใหม่ พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการสำรวจพื้นที่ ดูนันทุน ร่วมประชุม ร่วมกำหนด กฎระเบียบ มีบทลงโทษหากมีการฝ่าฝืนกฎระเบียบ มีการประชาสัมพันธ์ กิจกรรมผ่านหอกระจายข่าว มีการประสานงานกับภาครัฐ มีการตรวจสอบคืบคืบ โดย คณะกรรมการควบคุม นำหลักศาสนาและความเชื่อ เพื่อเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ป่า มีคณะองค์กรปกครองท้องถิ่นเป็นที่ปรึกษา ส่งเสริมความเรียบง่ายและความสามัคคี จัดสรรประโยชน์แบบมีส่วนร่วม^{๑๓} และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ประยูรศักดิ์ บัวเทศ และคณะ ศึกษา วิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลเมืองปาน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการจัดการ การใช้กฎระเบียบการใช้ป่าร่วมกัน การร่วมจัดประเพณีเกี่ยวกับป่า เช่น บวชป่า สืบชะตาป่า การจัดการป่าชุมชนในรูปแบบอื่น ๆ เช่น การทำแนวกันไฟเพื่อป้องกันไฟป่า การสร้างฝายแม้ว การปลูกป่า การดับไฟป่า กระบวนการเรียนรู้ในพื้นที่และการเติมความรู้จากชุมชนต้นแบบ มีการจัดตั้งอาสาสมัครไฟป่า ปลูกไม้เฝื่อนในพื้นที่ป่าชุมชนของตนเอง สร้างแรงกระตุ้นให้ชุมชนใกล้เคียง ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐและเอกชนก่อให้เกิดเป็นเครือข่ายป่าชุมชน^{๑๔}

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาไฟป่าสอดคล้องกับงานวิจัยของ หนูเกณ จันทาสี และคณะ ศึกษาเรื่อง รูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน ตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น พบว่า การขยายเขตอภัยทานของวัดการจัดพิธีบวชป่า ฟื้นฟูความเชื่อเรื่องผีปู่ตา กำหนดเขตดอนปู่ตาเพื่อเป็นพื้นที่อนุรักษ์ให้ผู้สูงอายุ ฟื้นฟูป่าช้าและข้อห้ามเพื่อกำหนดให้เป็นป่าทางพิธีกรรม ถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ลูกหลาน^{๑๕} และสอดคล้องกับงานวิจัยของ สุระ ศาสตรา ศึกษาเรื่อง การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรที่อยู่ในพื้นที่แนวกันชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง พบว่าผลิตผลจากป่าที่ราษฎรส่วนใหญ่เก็บมาใช้ประโยชน์ คือ หน่อไม้ เห็ดป่า ผักป่า ไม้ใช้สอย คุณประโยชน์จากป่าที่ราษฎรเล็งเห็นมากที่สุดคือ ช่วยให้อากาศชุ่มชื้น และฝนตกตามฤดูกาล สำหรับปัจจัยที่มี ความสัมพันธ์กับการพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของราษฎร ได้แก่ รายจ่ายรวมของครัวเรือน ขนาดของพื้นที่ถือครอง ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐาน เชื้อชาติ และจำนวนแรงงานในครัวเรือน^{๑๖} สอดคล้องกับงานวิจัยของ นันทมิตร นันทะเสนและคณะ ศึกษาเรื่อง การสร้างความร่วมมือทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนตำบลไหล่น่าน ได้อนุรักษ์ทรัพยากรป่า

^{๑๓} เจริญรัตน์ ปินทะนา และคณะ. “แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพ ด้านการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้ใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำแม่สาบ ต.สะเมิงใต้ อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่”. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๕.

^{๑๔} ประยูรศักดิ์ บัวเทศ และคณะ. “รูปแบบการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลเมืองปาน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง”. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย , ๒๕๕๓.

^{๑๕} หนูเกณ จันทาสีและคณะ. “รูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชนตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น”. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย , ๒๕๕๘.

^{๑๖} สุระ ศาสตรา. “การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรที่อยู่ในพื้นที่แนวกันชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง” รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓.

และน้ำทั้งการผลิตซ้ำและการพัฒนาขึ้นมาใหม่ เช่น การสร้างภูมิสถาปัตย์ในเขตพื้นที่อนุรักษ์ การขยายเขตพื้นที่อนุรักษ์ การพัฒนาภูมิสถาปัตย์ทางสังคมการพัฒนาเขตพื้นที่อนุรักษ์ให้เป็นแหล่งท่องเที่ยว การพัฒนาการบริหารจัดการ การส่งเสริมและป้องกันทรัพยากรป่าและน้ำ การพัฒนาสื่อสารสาธารณะและการประชาสัมพันธ์ การพัฒนาจิตสำนึกหรือจิตวิญญาณคนในชุมชนบูรณาการในหลักสูตรท้องถิ่นโดยใช้กระบวนการทางสังคมหรือเวทีสาธารณะ การจัดทำแผน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสร้างแกนนำการสร้างนโยบายสาธารณะการประยุกต์ใช้ความเชื่อจารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น การยกย่องเชิดชูผู้กระทำความดี การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของชุมชนกับชุมชนหรือองค์กรอื่น การใช้กติกาทางสังคม การมีส่วนร่วมของชุมชน จนเกิดการอนุรักษ์ป่าชุมชนและการอนุรักษ์ปลา^{๑๗}

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย คณะผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. การทบทวนนโยบายของรัฐเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับบริบททางปัญหา
๒. การทบทวนในความพยายามที่จะให้หน่วยงานของรัฐเป็นหน่วยงานนำ แล้วหันมาส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมหรือเป็นผู้นำมากว่าเดิม ทั้งนี้เพราะเป็นผู้ที่มีความเข้าใจกับสภาพปัญหาในพื้นที่ได้ชัดเจนที่สุด
๓. การทบทวนการบริหารจัดการในรูปแบบองค์การที่เป็นทางการหรือองค์การแนวตั้ง แล้วปรับประยุกต์ให้เป็นการบริหารจัดการองค์การในแนวราบมากขึ้น
๔. การทบทวนระเบียบและขั้นตอน ที่ยุ่งยากและซับซ้อนในการบริหารจัดการภาครัฐให้เกิดความง่าย สั้น กระชับมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ทันต่อสภาพปัญหาและสถานการณ์
๕. การทบทวนโครงการพัฒนาจากภาครัฐให้สัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีแวดล้อมของชุมชนมากกว่าที่ผ่านมา
๖. การสร้างรูปแบบการบริหารจัดการ ภาครัฐแนวใหม่ที่มุ่งเป้าหมายทางคุณค่ามากกว่าตัวเลขสถิติหรือตัวเลขทางงบประมาณ
๗. การสร้างรูปแบบการบริหารจัดการ ภาครัฐที่มีการปรับประยุกต์ให้มีความ สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติและวิถีของชุมชน
๘. การ สร้างรูปแบบการบริหารจัดการ ภาครัฐจะต้องมีการสืบสานและสืบทอดอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้จะมีการปรับเปลี่ยนไปก็รัฐบาลแล้วก็ตาม

^{๑๗} นันทมิตร นันทะเสนและคณะ. “การสร้างความร่วมมือทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่นาน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดศรีสะเกษ”. รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๕.

๙. การสร้างเสถียรภาพ ในนโยบายของ ภาครัฐที่ควร ตั้งอยู่บน พื้นฐานแห่งภูมิปัญญา ท้องถิ่น เพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธ์ สอดคล้อง และกลมกลืน

๑๐. การสร้างความร่วมมือและเครือข่ายในการจัดการปัญหาของชุมชนบนฐานของ ความใกล้ชิด ทั้งในรูปแบบที่เป็นเครือญาติ ความเป็นชุมชนข้างเคียงหรือชุมชนเครือข่าย

๑๑. การสร้างกรอบความคิดใหม่ให้อุทกภัยคือความรับผิดชอบร่วมกันของชุมชนและ ภาครัฐ

๑๒. รัฐจะต้องให้ความสำคัญและ สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการ แก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน

๑๓. รัฐจะต้องมีส่วนร่วมในการสนับสนุนหรือปลูกฝังจิตสำนึกสาธารณะให้กับ สมาชิกใน ชุมชนเพื่อที่จะได้ทำงานร่วมกันและเกิดพลังในการขับเคลื่อนแก้ไขปัญหา

๑๔. การเปิดรับแนวนโยบายและกรอบความคิดมาจากระดับล่างหรือประชาชนมากขึ้น

๑๕. การสนับสนุน ส่งเสริมให้เกิด การเรียนรู้ตลอดชีวิต ให้กับบุตรหลาน เพื่อเป็นการ ป้องกันและแก้ไขโดย อาศัยวิถีทางตามธรรมชาติ ของชุมชนและครอบครัวที่ควรจะเป็น มากกว่าที่จะ รอคอยการสนับสนุนช่วยเหลือจากทางภาครัฐ

๑๖. การสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการสืบสานและสืบทอดความคิด ความเชื่อ จากรุ่นสู่รุ่น ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทกภัยว่าเป็นเรื่องที่ทุกคนควรรู้และควรทำเพื่อนำไปสู่ การแก้ไข ปัญหาที่ยั่งยืน

๑๗. การสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดพลังแห่งความสมัครสมาน สามัคคี เกิดขึ้นในชุมชนทุก ชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้การขับเคลื่อนทุกองคาพยพในชุมชนเกิดความเป็นเอกภาพ และก่อให้เกิด จิตสำนึก ที่ดีที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง

๕.๓.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายูทกภัย ใน ประเด็นยุทธศาสตร์ในการเตรียมความพร้อม (Preparation) ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิด อุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ นั้น สิ่งที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ตลอดจนทั้งส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง จะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

กลยุทธ์ที่ ๑ การฟื้นฟูความสัมพันธ์ของภาคีเครือข่ายเพื่อการบูรณาการร่วมกัน

กลยุทธ์ที่ ๒ การบูรณาการร่วมภาคีเครือข่ายและการฝึกฝนทบทวน

กลยุทธ์ที่ ๓ การจัดหน่วยเคลื่อนที่เร็วเมื่อประสบอุทกภัย เพื่อรองรับกับสถานการณ์ ฉุกเฉินหรือภาวะวิกฤต

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายูทกภัย ใน ประเด็นยุทธศาสตร์ในการป้องกันอุทกภัย (Prevention) ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัย ในพื้นที่กลางน้ำ นั้น สิ่งที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ตลอดจนทั้งส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้อง ช่วยกันดำเนินการ คือ

กลยุทธ์ที่ ๔ การป้องกันและรักษาป่าต้นน้ำโดยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย

กลยุทธ์ที่ ๕ การลดความรุนแรงและการสูญเสียจากปัญหายูทกภัย

กลยุทธ์ที่ ๖ การขับเคลื่อนนโยบายรัฐที่สอดคล้องกับ ธรรมชาติ วิถีชีวิต และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาคอขวด ในประเด็นยุทธศาสตร์ในการจัดการคอขวด (Response) ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดคอขวดในพื้นที่กลางน้ำ นั้น สิ่งที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ตลอดจนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

กลยุทธ์ที่ ๗ การบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ บนพื้นฐานของความเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา รวมถึงอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล

กลยุทธ์ที่ ๘ การจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยง เพื่อการบริหารจัดการเชิงรุกและแก้ไขปัญหาคอขวดหรือภาวะวิกฤต

กลยุทธ์ที่ ๙ การบูรณาการรัฐร่วมเอกชน ภาคีเครือข่าย และชุมชนที่ต้องดำเนินการร่วมกันตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำของปัญหา

กลยุทธ์ที่ ๑๐ การแก้ไขสถานการณ์ระหว่างชุมชนประสบภัย เพื่อรองรับกับภาวะวิกฤตโดยการสนับสนุน ช่วยเหลือ ประสานงาน ร่วมมือ เพื่อให้ ประชาชนในพื้นที่เสี่ยงหรือพื้นที่อันตรายได้รับความปลอดภัย

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาคอขวด ในประเด็นยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟู (Recovery) ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดคอขวดในพื้นที่กลางน้ำนั้น สิ่งที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ตลอดจนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

กลยุทธ์ที่ ๑๑ การฟื้นฟูระบบนิเวศชุมชน เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ

กลยุทธ์ที่ ๑๒ การฟื้นฟูแม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่ายที่ต้นเหตุน้ำและเพิ่มช่องทางในการระบายน้ำออกจากชุมชนหากเกิดเหตุฉุกเฉินหรือกรณีเร่งด่วน

กลยุทธ์ที่ ๑๓ การฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบภัยคอขวด ในช่วงที่ประสบปัญหาและหลังประสบภัยคอขวด

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาคอขวด ในประเด็นยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหายั่งยืน (Sustainable) ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดคอขวดในพื้นที่กลางน้ำ นั้น สิ่งที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ตลอดจนหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

กลยุทธ์ที่ ๑๔ การสร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเพื่อความยั่งยืน

กลยุทธ์ที่ ๑๕ การสร้างความรักและความสามัคคีของคนในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๑๖ การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องนโยบายของรัฐกับการแก้ไขปัญหาคอขวดและภาวะวิกฤติ
๒. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่อง รัฐกับบทบาทใหม่การ ส่งเสริม การมีส่วนร่วม ในการแก้ไขปัญหาคอขวดและภาวะวิกฤติ
๓. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องการ สร้างรูปแบบการบริหารจัดการ ภาครัฐแนวใหม่ เพื่อเป้าหมายเชิงคุณค่าในการแก้ไขปัญหาคอขวดและภาวะวิกฤติ
๔. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่อง ความร่วมมือและเครือข่ายใน การแก้ไขปัญหาคอขวดและภาวะวิกฤติบนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น
๕. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการแก้ไขปัญหาคอขวดอย่างยั่งยืน
๖. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องการอนุรักษ์รักษา ภูมิปัญญาท้องถิ่น กับการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตของคนกลางน้ำ

บรรณานุกรม

๑.ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

(๑) หนังสือ :

- กรมชลประทาน. เอกสารประกอบการประชุมโครงการเชื่อมแม่วงก์ จังหวัดนครสวรรค์ . กรุงเทพมหานคร : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๕๔.
- กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย . การลดความเสี่ยงจากสาธารณภัย . กรุงเทพมหานคร : กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๕๖.
- กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย. รายงานศูนย์สนับสนุนการอำนวยความสะดวกการบริหารสถานการณ์อุทกภัย วาตภัยและดินโคลนถล่ม คอส. . กรุงเทพมหานคร : กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย. ๒๕๕๔.
- กิตติชัย รัตน์. การมีส่วนร่วมในการจัดการลุ่มน้ำ. กรุงเทพมหานคร : ภาควิชาอนุรักษ์วิทยา คณะวนศาสตร์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๙.
- เกษม จันทรแก้ว. หลักการจัดการลุ่มน้ำ เล่ม ๑ . กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ , ๒๕๓๙
- คณะกรรมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ. “บทว่าด้วยการบริหารจัดการน้ำและอุทกภัย”. แผนการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ – ๒๕๕๗. กรุงเทพมหานคร : กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย : คณะกรรมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ, ๒๕๕๔.
- คณะกรรมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ . “บทว่าด้วยการบริหารจัดการน้ำและอุทกภัย”. แผนการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ – ๒๕๕๗ . กรุงเทพมหานคร : กระทรวงมหาดไทย. ๒๕๕๖.
- คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. สำนักงาน. แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย พ.ศ. ๒๕๔๖ – พ.ศ. ๒๕๕๐ . กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. ๒๕๔๖.
- คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. สำนักงาน. แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย พ.ศ. ๒๕๕๑ – พ.ศ. ๒๕๕๕ . กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. ๒๕๕๑.

คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. สำนักงาน. แผนยุทธศาสตร์การพัฒนาระบบราชการไทย พ.ศ.

๒๕๕๖ – พ.ศ. ๒๕๖๑ . กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. ๒๕๕๖.

คณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ . สำนักงาน. เอกสารชี้แจงพระราชกฤษฎีกาว่าด้วยหลักเกณฑ์และวิธีการบริหารจัดการบ้านเมืองที่ดี พ.ศ. ๒๕๔๖ . กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, ๒๕๔๖.

คณะกรรมการการยกร่างรัฐธรรมนูญ . ร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย . กรุงเทพมหานคร : สำนักงานเลขาธิการสภาผู้แทนราษฎร ปฏิบัติหน้าที่สำนักงานเลขาธิการสภาปฏิรูปแห่งชาติ, ๒๕๕๘.

เจลิยว บุรีภักดี และคณะ . ชุมวิชาการวิจัยชุมชน . กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสภาสถาบัน ราชภัฏ. กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๔๕.

ซัซพล ทรงสุนทรวงศ์. มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม. กรุงเทพมหานคร : ด้านสุขภาพการพิมพ์, ๒๕๔๖.

ดุสิต เวชกิจ. การมีส่วนร่วมของประชาชนและการระดมทรัพยากรเพื่อการป่าไม้ชุมชน เอกสารการสอนชุดวิชาการป่าไม้ชุมชน หน่วยที่ ๕ สาขาวิชาส่งเสริมการเกษตรและสหกรณ์. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๓๔.

ถวิลวดี บุรีกุล. การมีส่วนร่วม : แนวคิด ทฤษฎีและการบวนการ . นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า , ๒๕๔๘.

ทวีวัฒน์ บุญทริภักดี. พุทธาสถิก : ธรรมิกสังคัมมกับธรรมชาติ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ, ๒๕๓๘

นิรันดร์ จงวุฒิเวศน์ . กลวิธี แนวทางส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนในงานพัฒนาชุมชนในการมีส่วนร่วมของประชาชนในการพัฒนาชนบท . กรุงเทพมหานคร : ศักดิ์โสภารการพิมพ์, ๒๕๒๗.

นิวัติ เรืองพานิช. การอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม. พิมพ์ครั้งที่ ๓. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๒.

บ. นิยมเล่นนิยม โปรดักส์ คาร์ จำกัด . บ. พัฒนกิจ โอโตแลมป์ จำกัด . ห้างหุ้นส่วน พัฒนกิจอะไหล่ จำกัด . ธรรมะเยียวใจธรรมะกับการให้กำลังใจผู้ประสบภัยน้ำท่วม . กรุงเทพมหานคร: สำนักงานส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมและความมั่นคงแห่งสถาบันชาติ พระศาสนาพระมหากษัตริย์, ๒๕๕๔.

บำเพ็ญ เขียวหวาน. การวิจัยชุมชนและการวางแผนพัฒนาชุมชน . นนทบุรี :มหาวิทยาลัย สุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๑.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ . กระบวนการพัฒนาและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา . กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย สกว, ๒๕๔๓.

พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต) . พุทธศาสตร์กับการแนะแนว . กรุงเทพมหานคร: กองทุนวัฒนธรรมเพื่อการศึกษา และปฏิบัติธรรม, ๒๕๓๔.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต) และคณะ . วิถีชุมชน. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๒.

พีระพล ไตรทศาวิทย์. **ปฏิบัติการผู้ว่าซีอีโอนครสวรรค์**. นครสวรรค์ : ทิศทางการพิมพ์, ๒๕๔๘.

มัลลิกา พลอนันต์. **ทฤษฎีการสื่อสาร**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยกรุงเทพ, ๒๕๕๒.

มานพ นักการเรียน. **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖

วันชัย วัฒนศัพท์. **ความขัดแย้ง: ทางออกด้วยสันติวิธี**. นนทบุรี : สำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาลสถาบันพระปกเกล้า สมาคมสันติวิธีแห่งประเทศไทย. ๒๕๔๙.

ศศิน เฉลิมลาภ. **เหตุผลในการคัดค้านโครงการเขื่อนแม่วงก์**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิสืบนาคะเสถียร, ๒๕๕๕.

ศูนย์อำนวยการเฉพาะกิจป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย วาตภัยและดินถล่มจังหวัดนครสวรรค์

ปี ๒๕๕๔. **สรุปสถานการณ์อุทกภัยจังหวัดนครสวรรค์**. สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครสวรรค์ : ศาลากลางจังหวัดนครสวรรค์, ๒๕๕๔

สถาบันพระปกเกล้า. **“การพัฒนาการเมืองและการมีส่วนร่วมของประชาชน”**. เอกสารประกอบการศึกษาดูงานของคณะกรรมการการรัฐสภา. นนทบุรี : สถาบันพระปกเกล้า. ๒๕๕๑. เอกสารอัดสำเนา

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ. **ทุนทางสังคมฉบับประชาชน**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ๒๑ เซ็นจูรี จำกัด, ๒๕๔๘.

สำนักงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์. **แนวพระราชดำรินครหลวงลัดโพธิ์และสะพานภูมิพล**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท ดาวฤกษ์ คอมมูนิเคชั่นส์ จำกัด, ๒๕๕๔.

สำนักงานนโยบายและแผนสิ่งแวดล้อม. **แผนการจัดการคุณภาพสิ่งแวดล้อม พ.ศ. ๒๕๕๕ - ๒๕๕๙**. กรุงเทพมหานคร : กระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี, ๒๕๕๑.

สำนักส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชน. **คู่มือการจัดเวทีรับฟังความคิดเห็นของประชาชน**. กรุงเทพมหานคร : กรมชลประทาน, ๒๕๕๕.

สุคนธ์ เครือคำ และคณะ. **การพัฒนาทีมงาน**. ลพบุรี : มหาวิทยาลัยราชภัฏเทพสตรี, ๒๕๔๕.

สุมาลี พิตรานุกูล. **นิเวศวิทยา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๓๒

สุรเชษฐ์ เชษฐมาศ. **ป๋านุรักษ์ ขนาดเนื้อที่และมาตรการในการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๔

เสรี พงศ์พิศ. **แนวคิด แนวปฏิบัติยุทธศาสตร์การพัฒนาท้องถิ่น**. กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๕๑.

อรัญ จิตตะเสน และคณะ. **หลักการและวิธีการบริหารชุมชน**. จังหวัดสงขลา : โครงการวิจัยและพัฒนาตามปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงสู่สภาวะองค์กรรวม, ๒๕๔๖.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. **การระดมทุนเพื่อสังคม**. กรุงเทพมหานคร : สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา, ๒๕๔๑.

อุษณีย์ เย็นสบาย. **จิตวิทยาแนะแนว**. กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส.พรินต์ติ้ง เฮาส์, ๒๕๓๓.

(๒) งานวิจัย

กรมชลประทาน. “การบริหารจัดการน้ำลุ่มน้ำเจ้าพระยา ปี ๒๕๕๔ และแนวทางในการบรรเทา

อุทกภัยโดยการขุดลอกแม่น้ำเจ้าพระยา”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๕๔.

ณพงศ์ นพเกตุ. “การพัฒนากระบวนการ “วางผังชุมชนเชิงรุกโดยชุมชน” กรณีผังแม่บทภูมิทัศน์

เทศบาลตำบลปริก อำเภอสะเตา จังหวัดสงขลา”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี นสธ. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ สสส., ๒๕๕๔.

ดำรงค์ วัฒนา และคณะ. “ระบบการบริหารจัดการท้องถิ่น”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๔.

เดชรัตน์ ปินทะนา และคณะ. “แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพ ด้านการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของ

ชุมชนผู้ใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำแม่สาบ ต.สะเมิงใต้ อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๕.

นันทมิตร นันทะเสน และคณะ. “การสร้างความร่วมมือทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำ

ในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๕.

ประยูรศักดิ์ บัวเทศ และคณะ. “รูปแบบการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลเมือง

ปาน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๓.

ปรีดา ปูนพันธ์ฉาย. “ผลของการให้คำแนะนำแบบมีส่วนร่วมต่อความร่วมมือในการรักษาของผู้ป่วยโรค

ความดันโลหิตสูงชนิดไม่ทราบสาเหตุ”. **รายงานวิจัย**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล ๒๕๕๐.

พวงทอง ว่องไว และคณะ. “การฟื้นฟูสายน้ำแม่ทะลบและการบริหารทรัพยากรป่าไม้โดยวิถีชีวิตคน

พื้นที่สูงและคนพื้นที่ราบ”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, ๒๕๕๖.

พุดม บุญเต็ม และคณะ. “องค์ความรู้การจัดการป่าชุมชนในพื้นที่ทามลุ่มน้ำมูลตอนกลาง อำเภอโพธิ์

ทราย จังหวัดร้อยเอ็ด”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๔.

รุ่งทิพย์ กล้าหาญ. “การพัฒนาจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมด้วยกระบวนการสร้างอนาคตร่วมกัน”.

รายงานวิจัย. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๐.

วรภาพร ศรีสุพรรณ และคณะ. “ศึกษาการพัฒนาการสื่อสารเพื่อจัดการป่าชุมชน กรณีศึกษาป่าชุมชน

มะสะแก ตำบลนาสวน อำเภอศรีสวัสดิ์ จังหวัดกาญจนบุรี” . **รายงานวิจัย** .

กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนงานวิจัย, ๒๕๕๗.

วิทยา จันทรแดง และจำนงค์ อติวัฒนสิทธิ์. “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตาม

แนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน” . **รายงานวิจัย**. วิทยาลัย

นวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๖

สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล . “การศึกษาและพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางสังคมในภาวะวิกฤต Assessing and Developing Social Assistance System in Crisis Situation”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : โครงการศึกษาและพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางสังคมในภาวะวิกฤต กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๕.

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ . “โครงการจัดทำรูปแบบกลไกการมีส่วนร่วมของผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดทำนโยบาย แผน มาตรการ กฎหมาย หลักเกณฑ์และแนวทางปฏิบัติในการบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม” . **รายงานวิจัย**. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๔๗.

สมาน นวลศรี และคณะ . “การจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการ ที่เอื้อต่อการอนุรักษ์และการพัฒนาสิ่งแวดล้อมโดยความร่วมมือระหว่างโรงเรียนกับชุมชนบ้านสบซุ่น อำเภอท่าวังผา จังหวัดน่าน”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๘.

สุระ ศาสตรา. “การพึงพิงทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรที่อยู่ในพื้นที่แนวกันชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง” **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย , ๒๕๔๓.

หนูเกณ จันทาสี และคณะ. “รูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชนตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๘.

(๓) วารสาร

ชมพูนุท ศรีจันทร์นิล . “จิตวิทยาแนวพุทธ: แนวทางเพื่อการเยียวยาและพัฒนาจิตใจมนุษย์” . **วารสารวิชาการ มหาวิทยาลัยหอการค้าไทย** ปีที่ ๒๙ ฉบับที่ ๔ เดือนตุลาคม - ธันวาคม ๒๕๕๒: ๑๘๘-๒๐๘.

ทรงธรรม ปิ่นโตและชนาภรณ์ เสรีวรวิทย์กุล. “ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจไทยภายใต้วิกฤตภัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”. **วารสารเศรษฐศาสตร์สุโขทัยธรรมมาธิราช**. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ มีนาคม ๒๕๕๕. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช. ๒๕๕๕: ๑-๑๑.

นันทิยา ทองคนารักษ์ . “บทเรียนจากสึนามิสุโขทัยมหาอุทกภัย ๒๕๕๔” . **วารสารศูนย์ศึกษายุทธศาสตร์ สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ** . กรุงเทพมหานคร : กระทรวงกลาโหม . ๒๕๕๕: ๑-๑๑.

พริยา ชูผดุงการ. “การบริหารจัดการปัญหาอุทกภัย”. **วารสารวิชาการปริทัศน์**. ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑๒ เดือนธันวาคม ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัย ธ.ก.ส . ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร. ๒๕๕๔: ๖-๙.

เพ็ญอรุณ ปรีดีติลล. “การพัฒนาที่ยั่งยืนในวิถีชีวิตชาวเบอร์ลิน”. **วารสารพฤติกรรมศาสตร์**. ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๕๕. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ๒๕๕๕ : ๓๑-๔๐.

วารสารหอการค้าจังหวัดนครสวรรค์ ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑๕๕ ประจำเดือนธันวาคม ๒๕๕๔.

(๔) เอกสารที่ไม่ได้ตีพิมพ์

ธนาคม จงจิระ ผู้ว่าราชการจังหวัดนครสวรรค์. “ประเด็นการมอบนโยบาย”. เอกสารประกอบการประชุมหัวหน้าส่วนงานราชการจังหวัดนครสวรรค์ . ณ ห้องประชุมนิวาธรรมชั้น ๕๐๑. ศาลากลางจังหวัดนครสวรรค์. วันจันทร์ที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๕๔ เวลา ๑๐.๐๐ น.
หนังสือราชการ ที่ นว ๐๐๒๓.๓/๑๕๕๖๐ ลงวันที่ ๔ สิงหาคม ๒๕๕๗. การเตรียมการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทธภัย น้ำท่วมฉับพลัน น้ำป่าไหลหลาก และดินโคลนถล่ม . จังหวัดนครสวรรค์ : ศาลากลางจังหวัดนครสวรรค์. ๒๕๕๗.

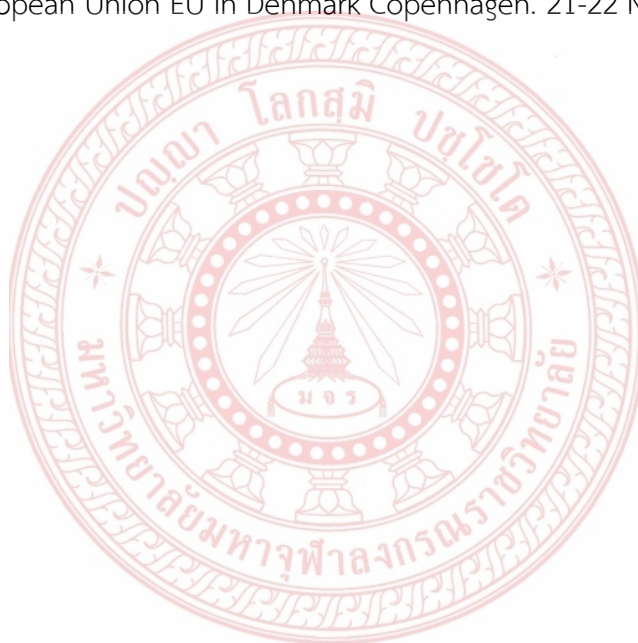
(๕) ออนไลน์

กรมชลประทาน. “ข้อมูลจากกรมชลประทาน ”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://th.hydro-5.com/HD-06/6-H2.htm>. ๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๙.
กรมป่าไม้ . “การกำหนดชั้นคุณภาพพื้นที่ต้นน้ำ ”. [ออนไลน์] . แหล่งที่มา : <http://www.forest.go.th>. ๒๓ ธันวาคม ๒๕๕๙.

๒. ภาษาอังกฤษ

- Cohen J.M. and Uphoff N.T.. **Participation's Place in Rural Development : Seeking Clarity Through Specific**. World Development. New York : Cornell University, 1977.
- De Silva. Padmasiri. **An Introduction to Buddhist Psychology**. 4thed. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 2005.
- Friedmann. John. **Empowerment: The Politics of Alternative Development**. Blackwell: Cambridge M.A. and Oxford UK, 1993.
- Good. C.V.. **Dictionary of Education**. New York: McGraw - Hill Book Company. 1985.
- Patterson. C.H.. **Theories of Counseling and Psychotherapy**. 2nd ed. New York: Row. Publisher, 1973.
- Pornrawee Seeluangsawat. Pornrawee Seelaungsawat. “A Study of Social Capital From Thai Perspective”. **The Degree of Master of Arts Rural Development Studies**. Faculty of Graduate Studies Mahidol University, 2002.
- Putnam D. Robert. **Bowing Alone: The Collapse and Revival of American Community**. Touchstone Rockefeller Center: New York, 2000.

- Ripan Debnath. **Sustainable Flood Management**. Bestway Group: Hydropower & Dams, 2012.
- Taro Yamane. **Elementary Sampling Theory** Englewood Cliffs. New Jersey Prentice-Hall, 1964.
- United Nation. “Popular Participation as a Strategy for Promoting Community Level Action and Nation Development Report of The Meeting for The Adhoc Group of Expert”. **Department of International Economic and Social Affairs**. New York: United Nation, 1981.
- United Nations and Economic Commission for Europe UN/ECE. **Best Practices on Flood Prevention. Protection and Mitigation**. Water Directors of the European Union EU in Denmark Copenhagen. 21-22 November 2002.

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไข ปัญหาอุทกภัย

The Management Strategy of Middle Branch Watershed Community for Prevention and Editing of Flood

พระเทพปริยัติเมธี, รศ.ดร.^๑

Assoc. Prof Dr. Phra Theppariyattimedhi

บทคัดย่อ

แผนงานวิจัยเรื่อง“ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญห
อุทกภัย” วัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์แผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ
และเป็นทางออกของชุมชนในการป้องกันและแก้ไขปัญหอุทกภัย การวิจัยในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบ
ประยุกต์ ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณที่ใช้การศึกษาวิจัยเชิงสำรวจจากแบบสอบถามการวิจัยเชิงคุณภาพ
เก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึกจากผู้ให้ข้อมูลสำคัญและการสนทนากลุ่มเฉพาะ เพื่อพัฒนาเป็นแผน
ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหอุทกภัย

ผลการวิจัยพบว่า

แผนยุทธศาสตร์ในการจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหอุทกภัย
นำไปสู่การกำหนดแผนงาน โครงการ หรือกิจกรรม ประกอบด้วย ๕ ประเด็นยุทธศาสตร์สำคัญ ได้แก่
ยุทธศาสตร์การเตรียมความพร้อม ยุทธศาสตร์การป้องกันอุทกภัย ยุทธศาสตร์การจัดการอุทกภัย
ยุทธศาสตร์การเยียวยาฟื้นฟู และยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหายั่งยืน และเพื่อให้เป็นไปตาม
เป้าหมายที่ได้กำหนดไว้ทั้งในมิติการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน มิติด้านประสิทธิภาพในการบริหาร
จัดการทรัพยากร มิติด้านคุณภาพของการบริหารจัดการปัญหอุทกภัย และมิติด้านประสิทธิผลใน
การขับเคลื่อนดำเนินการในขณะประสพภาวะอุทกภัยฉุกเฉิน ซึ่งจะต้องขับเคลื่อนใน ๑๖ แผนกลยุทธ์
๘๔ ประเด็นพันธกิจ และมี ๓๕ ตัวชี้วัดความสำเร็จ ทั้งนี้เพื่อให้ประชาชน ผู้นำชุมชน ภาศีเครือข่าย
ภาครัฐร่วมเอกชน และองค์การสาธารณะกุศลในพื้นที่ บูรณาการร่วมกันเพื่อให้บรรลุย้งวัตถุประสงค์
และเป้าหมายตามที่กำหนดไว้

คำสำคัญ : ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหอุทกภัย

Abstract

The objectives of Research Plan; the management strategy of middle
branch watershed community for prevention and editing of flood was to synthesize a
strategic plan to prevent and solve flood problems in the middle branch watershed
and community solution to prevent and solve flood problems. The methodology

^๑ อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตศึกษา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์.

was the apply research methodology. Quantitative research utilized qualitative research, quantitative research by survey research and qualitative research by in-depth interviews and focus group discussions from the Stakeholders in the area.

Findings were as follow:

The management strategy of middle branch watershed community for prevention and editing of flood which will lead to the formulation of plans, projects or activities consisting of 5 strategic issues was to preparation, prevention, response, recovery, sustainable and in order to meet the goals set forth in both the development dimension for sustainable building, management resources, serve the flood and run the crisis management. The management strategy; which must be driven in 16 strategic plans, 84 mission and 35 indicators of success in order for the public, community leaders, department of government, private sector networks and public charitable organizations in the area, integrated together to achieve the objectives and goals as specified.

Key Word: The management strategy, middle branch watershed community, Prevention and resolution of flood,

๑. บทนำ

นับตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันประเทศไทยประสบกับสภาวะการเกิดอุทกภัยที่รุนแรงหลายครั้งและมูลค่าความเสียหายแต่ละปีตั้งแต่หลักพันล้านถึงหลักหมื่นล้าน โดยสถิติย้อนหลัง ๒๐ ปี ตั้งแต่ปี ๒๕๓๕-๒๕๕๕ ประเทศไทยได้รับความเสียหายจากน้ำท่วมเป็นมูลค่ารวม ๑.๗ ล้านล้านบาท โดยปีที่ได้รับ ความเสียหายมากที่สุด คือ ปี ๒๕๕๔ มีราษฎรได้รับผลกระทบมากกว่า ๑๒ ล้านคน ธนาคารโลกประเมินมูลค่าความเสียหายสูงถึง ๑.๔๔ ล้านล้านบาท และจัดให้เป็นภัยพิบัติที่สร้างความเสียหายมากที่สุดเป็นอันดับสี่ของโลก^๒ รองลงมาคือ ปี ๒๕๕๓ มูลค่า ๑๖,๓๓๘ ล้านบาท ปี ๒๕๔๕ มูลค่า ๑๓,๓๘๕ ล้านบาท และปี ๒๕๔๓ มูลค่า ๑๐,๐๓๒ ล้านบาท โดยมีความเสียหายครอบคลุมทั้งด้านชีวิตและทรัพย์สิน อาทิ ราษฎรเดือดร้อนและเสียชีวิต สถานที่ราชการ วัด โรงเรียน อาคารพาณิชย์และที่อยู่อาศัยเอกชน รวมถึงพื้นที่การเกษตรและปศุสัตว์ได้รับความเสียหาย^๓

^๒ คณะกรรมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ, “บทว่าด้วยการบริหารจัดการน้ำและอุทกภัย”, แผนการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ - ๒๕๕๗, (กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย : คณะกรรมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ), ๒๕๕๔.

^๓ กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย, รายงานศูนย์สนับสนุนการอำนวยความสะดวกการบริหารจัดการสถานการณ์อุทกภัย วาตภัยและดินโคลนถล่ม (คอส.), (กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย : กระทรวงมหาดไทย), ๒๕๕๔.

สำหรับพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครสวรรค์ ได้สรุปภาพรวมความเสียหายของจังหวัดนครสวรรค์จากมหาอุทกภัย ๒๕๕๔^๔ พบว่า มีพื้นที่ประสบภัยพิบัติจากอุทกภัยทั้งจังหวัด ๑๕ อำเภอ ๑๒๓ ตำบล ๙ เทศบาล ๑,๒๔๔ หมู่บ้าน โดยแบ่งเป็นพื้นที่ประสบภัยจากน้ำหลาก ๕ อำเภอ ๔๕ ตำบล ๕๘๐ หมู่บ้าน พื้นที่ประสบภัยจากน้ำท่วมขัง ๑๐ อำเภอ ๗๘ ตำบล ๖๖๔ หมู่บ้าน ๗๕ ชุมชนเมือง ๑๑๓,๐๙๙ ครัวเรือน ประชาชนได้รับผลกระทบและความเดือดร้อน ๓๕๖,๐๑๒ คน เสียชีวิต ๙๑ ราย บ้านเรือนถูกน้ำท่วม ๑๑๒,๒๑๙ หลังคาเรือน โรงเรียน ๑๐๕ แห่ง วัด ๑๙๐ แห่ง สถานบริการสาธารณสุข ๔๕ แห่ง ถนน ๖๒ สาย และอื่นๆ รวมถึงพื้นที่การเกษตรได้รับความเสียหายหนักใน ๑๓ อำเภอ ๙๐๓,๔๐๐ ไร่ การปศุสัตว์ การประมงก็ได้รับผลกระทบไม่น้อยเช่นกัน นอกจากนั้นหอการค้าจังหวัดนครสวรรค์ยังประเมินมูลค่าความเสียหายทางเศรษฐกิจ^๕ โดยเฉพาะในภาคพาณิชย์กรรมและอุตสาหกรรม ว่า มีร้านค้า บริษัทห้างร้าน และโรงงานอุตสาหกรรมได้รับความเสียหายจากมหาอุทกภัยครั้งนี้ไม่ต่ำกว่า ๖,๐๐๐ ราย รวมมูลค่ากว่า ๙,๐๐๐ ล้านบาท โดยแบ่งเป็นทรัพย์สินและเครื่องมือประกอบอาชีพรวมไปถึงภาคสินค้าคงคลังที่จมไปกับน้ำ ขณะที่ในภาคอุตสาหกรรมก็มีเครื่องจักรและสินค้าได้รับความเสียหายเช่นกัน นอกจากนั้นยังหมายรวมถึงความเสียหายจากโอกาสในการที่จะประกอบธุรกิจที่จะต้องอาศัยระยะเวลาฟื้นฟูทางกายภาพและสร้างความเชื่อมั่นให้กับลูกค้าและคู่ค้าอีกนับไม่ถ้วน

ปัญหาอุทกภัยในเขตพื้นที่กลางน้ำส่วนมากเกิดจากปริมาณน้ำฝนที่ตกหนักติดต่อกันหลายวันในพื้นที่ภาคเหนือและตามแนวผืนป่าตะวันตก เมื่อมีปริมาณฝนตกมากทำให้เกิดปริมาณน้ำสะสมมากติดตามมา ในขณะที่สภาพความเป็นจริงในภูมิภาคนี้กลับไม่มีแหล่งกักเก็บน้ำที่มีขนาดใหญ่ที่มีจำนวนที่มากพอจะรองรับปริมาณน้ำขนาดมหาศาล ประกอบกับแหล่งกักเก็บน้ำที่มีอยู่เดิมในก็มี ความตื้นเขินไม่สามารถรองรับน้ำในปริมาณที่มาก ๆ ได้ ทำให้น้ำในแม่น้ำสายหลักต่าง ๆ ได้ไหลเอ่อล้นเข้าท่วมพื้นที่การเกษตรและพื้นที่ชุมชน นอกจากนี้การระบายน้ำออกจากเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำเพื่อป้องกันความเสียหายที่อาจเกิดขึ้นกับเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำนั้นๆ ในเขตภาคเหนือและลุ่มน้ำเจ้าพระยาตอนบนก็เป็นอีกสาเหตุหนึ่งซึ่งเพิ่มปริมาณมวลน้ำให้มีจำนวนมหาศาลยิ่งขึ้น ซึ่งเมื่อน้ำที่ระบายออกมาจากเขื่อนหรืออ่างเก็บน้ำรวมกับน้ำท่า (น้ำท่วมขังตามแอ่งหรือท้องทุ่ง) ที่เกิดจากปริมาณน้ำฝนที่ตกสะสมจึงทำให้เกิดปัญหาน้ำท่วมหรืออุทกภัยเกิดขึ้นในหลายพื้นที่

การป้องกันปัญหาอุทกภัยในเขตพื้นที่กลางน้ำหากมองลงไปเชิงลึกถึงต้นตอของปัญหาอุทกภัย ส่วนหนึ่งเราจะพบว่า หนึ่งในปัญหาที่สำคัญที่น่าจะเป็นสาเหตุหลักของการเกิดอุทกภัยหรือปัญหาน้ำท่วมก็คือ ปัญหาการบุกรุก ฝายาง ขุดเจาะ และทำลายพื้นที่ต้นน้ำลำธาร โดยในแต่ละปีในเกือบทุกตำบล อำเภอ และจังหวัดเราจะพบว่าพื้นที่ป่าต้นน้ำได้ถูกทำลายลงเป็นจำนวนมาก ผลที่ตามมาความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าไม้ที่เปรียบเสมือนฟองน้ำขนาดใหญ่ที่จะช่วยดูดซับ ดูดซับ หรือเก็บกักน้ำก่อนที่จะค่อยๆ ปล่อยออกสู่ลำห้วย ลำธารและไหลลงสู่แม่น้ำขนาดใหญ่ก็แทบจะไม่เหลือ

^๔ ศูนย์อำนวยการเฉพาะกิจป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย วาตภัยและดินถล่มจังหวัดนครสวรรค์ ปี ๒๕๕๔, **สรุปสถานการณ์อุทกภัยจังหวัดนครสวรรค์** , สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครสวรรค์ : ศาลากลางจังหวัดนครสวรรค์.

^๕ วารสารหอการค้าจังหวัดนครสวรรค์ ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑๕๕ ประจำเดือนพฤษภาคม ๒๕๕๔.

หรือ ช้ำร้ายในพื้นที่สูงตามทีลาดเชิงเขาเมื่อเกิดกรณีฝนตกหนักติดต่อกันปัญหาน้ำป่าไหลหลากและดินโคลนถล่มก็เกิดขึ้นติดตามมาและก็มีมักจะเกิดปัญหาลักษณะนี้ขึ้นบ่อยครั้งในปัจจุบัน

การป้องกันและแก้ปัญหาอุทกภัยหลังจากเกิดน้ำท่วมใหญ่ในปี ๒๕๕๔ มีการบูรณาการแก้ไขจัดหาแหล่งรองรับน้ำหรือแก้มลิง การจัดวางระบบผังเมือง การจัดสร้างกำแพงคอนกรีตป้องกันน้ำในเขตเศรษฐกิจ การจัดระบบโครงข่ายคมนาคมที่ไม่ทำให้เกิดการกีดขวางทางน้ำ การขุดลอกคูคลองหรือแม่น้ำ หรือแม้แต่การผันน้ำข้ามเขตพื้นที่ลุ่มน้ำที่มีคนพยายามคิดที่จะทำกันอยู่ในขณะนี้ก็กลายเป็นทางเลือกใหม่ให้รัฐบาลสมัยที่ผ่านๆ มาได้ตัดสินใจกู้เงินมาลงทุน ขณะที่การฟื้นฟูสภาพป่าไม้ การเพิ่มเนื้อที่ป่าไม้ การป้องกันไม่ให้เนื้อที่ป่าไม้ที่เหลือน้อยถูกทำลายเพิ่มเติม รวมถึงการสร้างฝายชะลอน้ำในพื้นที่ป่าเพื่อการบริหารจัดการน้ำ ซึ่งการป้องกันลักษณะนี้นอกจากจะทำให้มีน้ำสม่ำเสมอทั้งปีแล้วยังเป็นการช่วยแก้ปัญหาสภาวะโลกร้อนอีกทางหนึ่งกลับได้รับความสนใจในสนับสนุนส่งเสริม ไม่ค่อยจะเกิดผลที่เป็นรูปธรรมนัก รวมถึงการมุ่งสร้างแผนในการป้องกัน แก้ไข เยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจในปัจจุบันยังไม่มี การขับเคลื่อนกันอย่างเป็นระบบ และที่ผ่านมาส่วนใหญ่เป็นดำเนินการให้เป็นไปในลักษณะไฟไหม้ฟาง ไม่มีความต่อเนื่อง ไม่มีการสร้างเครือข่าย องค์กร ในลักษณะกลุ่มจิตอาสาหรือกลุ่มจิตสาธารณะ

คำถามจึงมีอยู่ว่า เราจะมียุทธศาสตร์ใน การป้องกันและแก้ไขปัญหามหาภัย หาเพื่อเป็นทางออกให้กับชุมชนตั้งแต่กระบวนการเตรียมพร้อม (Preparation) การป้องกัน (Prevention) การจัดการหรือตอบสนองต่อภัย (Response) การฟื้นฟู (Recovery) และการแก้ไขปัญหายั่งยืน (Sustainable) ได้อย่างไร ทั้งนี้เพื่อให้ได้มาซึ่งยุทธศาสตร์ในการบริหารจัดการปัญหามหาภัยหรือภาวะวิกฤตที่จะเป็นแนวทางในการป้องกันและแก้ไขปัญหามหาภัยให้กับชุมชนในพื้นที่กลางน้ำให้เกิดความเข้มแข็ง เกิดความพร้อม และเป็นชุมชนที่เข้มแข็ง ยั่งยืน ยืนหยัด และช่วยเหลือตนเองได้ดังที่เกิดขึ้นในอดีต คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจจะศึกษาวิจัยในแผนงานวิจัยข้างต้นนี้

๒. วัตถุประสงค์การวิจัย

๑. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ ยุทธศาสตร์ การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์
๒. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ ยุทธศาสตร์ การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามหาภัย
๓. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การประยุกต์ใช้หลักพุทธจิตวิทยาในการเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบปัญหามหาภัยในพื้นที่กลางน้ำ
๔. เพื่อศึกษาวิเคราะห์การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์
๕. เพื่อศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการบริหารจัดการน้ำในพื้นที่กลางน้ำ
๖. เพื่อศึกษาสังเคราะห์แผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหามหาภัยในพื้นที่กลางน้ำ

๓. ขอบเขตการวิจัย

มุ่งศึกษาแนวคิด ทฤษฎี เกี่ยวกับกระบวนการเปลี่ยนแปลงทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรม ขณะเดียวกันก็จะศึกษาการดำรงรักษารากเหง้าแห่งคุณธรรมและจริยธรรม รวมถึง ขนบธรรมเนียมและประเพณีอันดีงามของชุมชนพื้นที่ และศึกษาแนวคิดการบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม การจัดการชุมชน การเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริ การบูรณาการภาคีรัฐร่วมเอกชน นอกจากนั้นยังเป็นการ สร้างองค์ความรู้และการป้องกันภัยพิบัติธรรมชาติและผลกระทบทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม และแนวทางหรือวิธีการในการป้องกันและแก้ไขปัญหามหาภัยของชุมชน อุทกภัย ตั้งแต่กระบวนการ เตรียมพร้อม (Preparation) การป้องกัน (Prevention) การจัดการหรือตอบสนองต่อภัย (Response) การฟื้นฟู (Recovery) และการแก้ไขปัญหายั่งยืน (Sustainable) โดยมีผู้แทนส่วนงานราชการ บริษัท ห้างร้านเอกชน องค์กรการกุศล และประชาชนในพื้นที่กลางน้ำจังหวัดนครสวรรค์ รวมถึงคณะ ผู้เชี่ยวชาญ ผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่มจำนวน ๕๔ รูป/คน ผู้ให้ข้อมูลสำคัญในการสัมภาษณ์เชิงลึก จำนวน ๑๘๕ รูป/คน และกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถามในการวิจัยเชิงสำรวจ จำนวน ๑,๕๙๒ ตัวอย่าง ซึ่งเป็นส่วนสำคัญที่ทำให้ข้อมูล เชื่อถือได้จริง เกิดความครบถ้วน ครอบคลุม และเพียงพอที่จะ นำเข้าสู่การประมวล วิเคราะห์ และสังเคราะห์

๔. กรอบแนวคิดในการวิจัย

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง “ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและ แก้ไขปัญหามหาภัย” คณะผู้วิจัยได้จัดกรอบแนวคิดที่แสดงออกในลักษณะของกระบวนการและวิธี การศึกษา รวมทั้งผลลัพธ์จากการศึกษา ดังนี้

๕. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบประยุกต์ (Applied Research) ระหว่างการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ที่ใช้การศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) จากแบบสอบถาม (Questionnaire) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและสภาพการบริหารจัดการชุมชนที่มีมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๑,๕๙๒ ตัวอย่าง จากนั้นนำฐานข้อมูลทางสถิติที่ผ่านการวิเคราะห์หาค่าสังเคราะห์เป็นกรอบคำถามในการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการเก็บข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่เป็นผู้แทนประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนพื้นที่กลางน้ำจำนวน ๑๘๕ รูป/คน แล้วนำผลการศึกษาที่ได้มาพัฒนาเป็นแบบจำลองยุทธศาสตร์ในการจัดการชุมชนนำเสนอต่อเวทีสนทนากลุ่มเฉพาะ (Focus Group Discussion) ที่มีคณะผู้เชี่ยวชาญผู้ทรงคุณวุฒิในการสนทนากลุ่มจำนวน ๕๔ รูป/คน ช่วยวิเคราะห์ สังเคราะห์ และหาข้อสรุปร่วมกัน เพื่อพัฒนาเป็นแผนยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย

๖. สรุปผลการวิจัย

แผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำที่แบ่งได้เป็น ๕ ยุทธศาสตร์ที่สำคัญ ประกอบด้วย ยุทธศาสตร์ในการเตรียมความพร้อม (Preparation) ยุทธศาสตร์ในการป้องกันอุทกภัย (Prevention) ยุทธศาสตร์ในการจัดการอุทกภัย (Response) ยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟู (Recovery) และยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน (Sustainable) และมีการกำหนดเป้าประสงค์ในการดำเนินการตั้งแต่ในมิติการพัฒนาเพื่อความยั่งยืน (Sustainable Building) มิติด้านประสิทธิภาพในการบริหารจัดการทรัพยากร (Management Resources) มิติด้านคุณภาพของการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัย (Serve the Flood) และมิติด้านประสิทธิผลในการขับเคลื่อนดำเนินการในขณะประสบภาวะอุทกภัยฉุกเฉิน (Run the Crisis Management) ผ่าน ๑๖ แผนกลยุทธ์ ๘๔ ประเด็นพันธกิจ และมี ๓๕ ตัวชี้วัดความสำเร็จ เพื่อให้ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนบูรณาการร่วมกัน เพื่อนำไปสู่การบรรลุยังวัตถุประสงค์และเป้าหมาย ดังรายละเอียดต่อไปนี้

๑. ยุทธศาสตร์ในการเตรียมความพร้อม (Preparation)

กลยุทธ์ที่ ๑ การฟื้นฟูความสัมพันธ์ของภาคีเครือข่าย พันธกิจที่สำคัญการฟื้นฟูความสัมพันธ์ของภาคีเครือข่ายที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ ๑) ขับเคลื่อนนโยบายของรัฐที่สัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีแวดล้อมของชุมชน ประชาชน ผู้นำชุมชน และภาคเอกชน ๒) ลดระเบียบและขั้นตอนในทางภาครัฐเพื่อให้สอดคล้องกับการทำงานเชิงภาคีเครือข่ายและบริบททางปัญหา ๓) สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกันระหว่างรัฐ ประชาชน ผู้นำชุมชน และภาคเอกชน ในการป้องกันปัญหาอุทกภัย ๔) จัดรูปแบบการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัยหรือสาธารณภัยให้เป็นรูปแบบองค์การแนวราบเพื่อก่อให้เกิดพลังในการขับเคลื่อน และ ๕) หนุนประชุมปรึกษาหารือเพื่อการวางแผนการ

ทำงานร่วมกัน รวมถึงสร้างความเป็นเอกภาพในการขับเคลื่อนภารกิจ โดยมีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ร่วมกันวางแผน ๒) ร้อยละของจำนวนและหน่วยงานที่เข้าร่วมในแต่ละกิจกรรม

กลยุทธ์ที่ ๒ การบูรณาการร่วมภาคีเครือข่ายและการฝึกฝนทบทวน พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชน คือ จะต้องช่วยกันขับเคลื่อนการบูรณาการร่วมภาคีเครือข่ายและการฝึกฝนทบทวน ดังนี้ ๑) สำรวจหน่วยงานและองค์กรภาคีเครือข่ายที่จะเข้าร่วมบูรณาการการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย ๒) สำรวจและจัดเตรียมอุปกรณ์เครื่องมือ และทรัพยากรสนับสนุนที่จำเป็นในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย เช่น เครื่องสูบน้ำ เครื่องจักรกล ยานพาหนะ เป็นต้น ๓) จัดฝึกอบรม ทบทวน ชักซ้อม และเตรียมความพร้อมเพื่อให้เกิดการบริหารจัดการที่เป็นไปตามระบบ ขั้นตอน หรือกระบวนการ ๔) ประเมินผลการฝึกอบรม ทบทวน ชักซ้อม และเตรียมความพร้อม เพื่อนำไปสู่การเร่งดำเนินการปรับปรุงและแก้ไขในส่วนที่ยังมีข้อจำกัดหรือบกพร่อง และ ๕) วางแผนเพื่อการพัฒนาการดำเนินงานของภาคีเครือข่ายเพื่อให้สอดคล้องกับปัญหาและสถานการณ์ รวมทั้งวางมาตรการที่จะนำไปสู่การก้าวข้ามอุปสรรคปัญหาบางประการในการฉกฉวยและเร่งด่วน โดยมีตัวชี้วัดคือ ๑) ความถี่ในการจัดฝึกฝนทบทวนและการบูรณาการร่วมของภาคีเครือข่าย ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรมการจัดฝึกฝนทบทวนและการบูรณาการร่วมของภาคีเครือข่ายในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๓ การจัดหน่วยเคลื่อนที่เร็วเมื่อประสบอุทกภัย ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำนั้น การจัดหน่วยเคลื่อนที่เร็วเมื่อประสบอุทกภัยถือเป็นพันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ ๑) จัดตั้งศูนย์บัญชาการหรือศูนย์อำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาสำคัญ เร่งด่วน หรือฉุกเฉิน ๒) เร่งประชาสัมพันธ์หรือแจ้งข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนในพื้นที่และภาคีเครือข่ายที่เกี่ยวข้อง ๓) จัดเตรียมความพร้อมของอุปกรณ์ เครื่องมือ และทรัพยากรสนับสนุนที่จำเป็นในการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย เช่น เครื่องสูบน้ำ เครื่องจักรกล ยานพาหนะ เป็นต้น ๔) ประสานงานไปยังหน่วยงานข้างเคียงเพื่อเตรียมเครื่องจักรกลหนัก หรือเครื่องมือที่ทรงประสิทธิภาพ เช่น หน่วยทหาร สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย (ปภ.) เป็นต้น ๕) เตรียมพื้นที่จัดตั้งศูนย์อพยพในพื้นที่ปลอดภัย ๖) จัดเตรียมชุดปฐมพยาบาลและการสาธารณสุข และ ๗) จัดเตรียมข้าวสารอาหารแห้งสำรองไว้เผื่อกรณีฉุกเฉิน โดยมีตัวชี้วัดคือ ๑) ร้อยละของการเตรียมความพร้อม ๒) ร้อยละของจำนวนหน่วยงานหรือผู้เข้าร่วมในศูนย์บัญชาการหรือศูนย์อำนวยการเพื่อแก้ไขปัญหาสำคัญ เร่งด่วน หรือฉุกเฉิน

๒. ยุทธศาสตร์ในการป้องกันปัญหาอุทกภัย (Prevention)

กลยุทธ์ที่ ๔ การป้องกันและรักษาป่าต้นน้ำ พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนจะต้องช่วยกันดำเนินการคือ ๑) เพิ่มประสิทธิภาพการคุ้มครองรักษาพื้นที่ป่าต้นน้ำแบบบูรณาการอย่างต่อเนื่อง ๒) พัฒนาการมีส่วนร่วมและจิตสำนึกในการอนุรักษ์พื้นที่ป่าต้นน้ำของชุมชน ๓) จัดรูปแบบการบริหารจัดการการป้องกันและรักษาป่าต้นน้ำให้มีศักยภาพเพิ่มขึ้นของชุมชน และ ๔) จัดเตรียมอุปกรณ์ เครื่องมือ และทรัพยากรสนับสนุนที่จำเป็นในการป้องกันไฟป่าและรักษาป่าต้นน้ำ โดยมีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับ

การสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการป้องกันและรักษาป่าในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๕ การลดความรุนแรงและการสูญเสีย ในการป้องกันปัญหาอุทกภัยตามพันธกิจการลดความรุนแรงและการสูญเสีย นั้น สิ่งที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องดำเนินการร่วมกัน คือ ๑) สนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการอยู่ร่วมกันธรรมชาติอย่างยั่งยืน ๒) พัฒนาทักษะการใช้ชีวิตที่สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น ๓) พัฒนาศักยภาพของกำลังพลของภาคีเครือข่ายและประชาชนในชุมชนเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาที่จะเกิดขึ้น ๔) จัดชุดเฝ้าระวังในพื้นที่จุดเสี่ยง จุดอันตราย และเตรียมแผนรองรับกับสถานการณ์ และ ๕) สนับสนุนการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาสนับสนุนในการเตือนภัย ระวังภัย หรือในระบบการบริหารจัดการสถานการณ์ โดยมีตัวชี้วัดคือ ๑) ร้อยละของภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหาอุทกภัย ๒) ร้อยละของจำนวนหน่วยงาน และภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการวางแผนเพื่อการลดความรุนแรงและการสูญเสีย

กลยุทธ์ที่ ๖ การขับเคลื่อนนโยบายรัฐที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่น การขับเคลื่อนนโยบายรัฐที่สอดคล้องกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในการป้องกันปัญหาอุทกภัยนั้น พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องดำเนินการร่วมกัน คือ ๑) ขับเคลื่อนนโยบายของรัฐเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับบริบททางปัญหาในเชิงพื้นที่ ๒) สนับสนุนและส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหาอุทกภัย ๓) จัดวางรูปแบบการบริหารจัดการในชุมชน และภาคีเครือข่ายให้เป็นรูปแบบองค์การแนวราบ ๔) ลดระเบียบและขั้นตอนในทางภาครัฐเพื่อประชาชน ชุมชน และภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการป้องกันและแก้ไขปัญหา และ ๕) มุ่งพัฒนาโครงการหรือนโยบายสาธารณะภาครัฐให้มีความสัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีแวดล้อมของชุมชน โดยมีตัวชี้วัดคือ ๑) ร้อยละของภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหาอุทกภัย ๒) ร้อยละของงบประมาณในการจัดซื้อจัดจ้างอุปกรณ์เพื่อการป้องกันปัญหาอุทกภัยของภาคีเครือข่าย ๓) ร้อยละของประชาชนและกำลังพลที่เข้าร่วมรับการฝึกอบรมเตรียมความพร้อมตามรอบระยะเวลา

๓. ยุทธศาสตร์ในการจัดการอุทกภัย (Response)

กลยุทธ์ที่ ๗ การบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องดำเนินการร่วมกัน คือ ๑) ทบทวนนโยบายการแก้ไขปัญหาเรื่องน้ำของรัฐโดยเฉพาะโครงการก่อสร้างขนาดใหญ่ ที่จะก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชน ๒) บริหารจัดการน้ำบนพื้นฐานภูมิปัญญาท้องถิ่นและวิถีชีวิตของชุมชนในเชิงพื้นที่ ๓) และเปลี่ยนเรียนรู้การบริหารจัดการน้ำในพื้นที่จากฐานสู่ฐาน ตั้งแต่ระดับบุคคล ครอบครัว และชุมชน ๔) อนุรักษ์รักษาแม่น้ำลำคลองเพื่อเอื้ออรรถประโยชน์แก่กันและกันและก่อให้เกิดความยั่งยืน และ ๕) บริหารจัดการน้ำบนพื้นฐานของความสมัครสมาน สามัคคี เพื่อก่อให้เกิดความเป็นเอกภาพและจิตสำนึกที่ดี โดยมีตัวชี้วัดคือ ๑) ร้อยละของงบประมาณที่ใช้ในการบริหารจัดการน้ำเชิงพื้นที่ ๒) ร้อยละของประชาชนที่มีส่วนร่วมในการบริหารจัดการน้ำในเชิงพื้นที่

กลยุทธ์ที่ ๘ การจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยง พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องดำเนินการร่วมกัน คือ ๑) สร้างชุดความรู้เกี่ยวกับป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศและระเบียบวิธีปฏิบัติในขณะที่ยังประสบปัญหา ๒) ประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเพื่อการสนับสนุนช่วยเหลือในการจัดการสภาพแวดล้อมโดยเฉพาะในบริเวณที่เป็นจุดเสี่ยง ๓) เฝ้าระวังมลพิษทางอากาศและเพิ่มช่องทางเลือกในการระบายน้ำออกจากชุมชน ๔) จัดชุดเฝ้าระวังในพื้นที่จุดเสี่ยง จุดอันตราย และเตรียมแผนรองรับกับสถานการณ์ และ ๕) สนับสนุนการประยุกต์ใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่เข้ามาสนับสนุนในการเตือนภัย ระวังภัย หรือในระบบการบริหารจัดการสถานการณ์ โดยมีตัวชี้วัดคือ ๑) ร้อยละของภาคีเครือข่ายที่มีส่วนร่วมในการจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยง ๒) ร้อยละของงบประมาณที่สนับสนุนในกิจกรรมหรือโครงการจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยง ๓) ร้อยละของประชาชนและภาคีเครือข่ายที่เข้าร่วมในโครงการจิตอาสาเพื่อการจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยง

กลยุทธ์ที่ ๙ การบูรณาการรัฐร่วมเอกชน ภาคีเครือข่าย และชุมชน พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ ๑) ทบทวนระเบียบและขั้นตอนในการบริหารจัดการภาครัฐเพื่อให้ทันต่อสภาพปัญหาและสถานการณ์ เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศ ๒) หน่วยงานรัฐร่วมเอกชน ภาคีเครือข่าย และชุมชน ต้องทบทวนและเครื่องมือ อุปกรณ์ในการที่จะช่วยกอบกู้วิกฤตแห่งปัญหา ๓) ประสานงานกับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น หน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน ภาคีเครือข่าย และชุมชน เพื่อบูรณาการและเตรียมให้การสนับสนุนช่วยเหลือเมื่อรู้ว่าจะเกิดปัญหามลพิษ ๔) เตรียมประสานงานกับทางองค์กรภาคเอกชน มูลนิธิ สมาคม เพื่อขอรับการสนับสนุนช่วยเหลือในบางเรื่องบางประการที่จำเป็นในกรณีเร่งด่วน และ ๕) จัดประชุมทำความเข้าใจในระบบ ขั้นตอน หรือกระบวนการ เพื่อให้เป็นไปตามที่ได้มีการร่วมซักซ้อมร่วมกัน หรือเพิ่มทางเลือกในการจะแก้ไขปัญหาวิกฤต โดยมีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรม/ที่ต้องดำเนินการร่วมกันตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม หรือหน่วยงานที่จะเข้าป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๑๐ การแก้ไขสถานการณ์ระหว่างชุมชนประสบอุทกภัย พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ ๑) ชุมชนและส่วนงานที่เกี่ยวข้องร่วมกันจัดตั้งศูนย์บัญชาการหรือศูนย์อำนวยการแก้ไขปัญหาฉุกเฉินของชุมชนเพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษทางอากาศ ๒) เฝ้าระวังสภาพพื้นที่เสี่ยงภัยและข้อมูลข่าวสารแก่ประชาชนในพื้นที่เพื่อให้ทราบข่าวความเคลื่อนไหวและความรุนแรงของปัญหา เพื่อจะได้เตรียมความพร้อมในการรองรับกับภาวะวิกฤต ๓) สนับสนุนช่วยเหลือกันในการจัดเตรียมความพร้อมเครื่องมืออุปกรณ์ เช่น เครื่องสูบน้ำ เครื่องจักรกล ยานพาหนะ เพื่อสนับสนุนช่วยเหลือผู้ประสบภัยในพื้นที่ที่เกิดเหตุ ๔) เฝ้าระวังประสานงานกับทางองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในพื้นที่ รวมถึงส่วนงานราชการ องค์กรภาคเอกชน มูลนิธิ สมาคม เพื่อขอรับการสนับสนุนช่วยเหลือในกรณีเร่งด่วน ๕) เฝ้าระวังมลพิษทางอากาศและเพิ่มช่องทางในการระบาย น้ำออกจากชุมชน รวมถึงการสร้างแนวป้องกันในจุดเสี่ยงหรือจุดอันตรายในชุมชน ๖) ดำเนินการจัดสร้างศูนย์พักพิงเพื่อรองรับประชาชนในกรณีที่มีการอพยพจากพื้นที่วิกฤตไปอยู่ในจุดที่ปลอดภัย ๗) สนับสนุนและร่วมมือกันส่วนงานที่เกี่ยวข้องในการอพยพประชาชนในพื้นที่เสี่ยงหรือพื้นที่อันตรายไปยังพื้นที่ปลอดภัยหรือศูนย์พักพิงที่ได้เตรียมไว้ ๘) จัดชุด

เจ้าหน้าที่หรือขอรับการสนับสนุนจากหน่วยงานในสังกัดกระทรวงสาธารณสุขเพื่อเข้ามาทำการรักษาพยาบาลในกรณีที่ได้รับบาดเจ็บ กรณีเจ็บป่วย หรือเกิดความเครียดจากปัญหา และ ๔) เร่งส่งมอบความช่วยเหลือทั้งข้าวสารอาหารแห้ง ยารักษาโรค หรืออื่นๆ ที่จำเป็น โดยมีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยในชุมชน

๔. ยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟู (Recovery)

กลยุทธ์ที่ ๑๑ การฟื้นฟูระบบนิเวศชุมชน พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ ๑) ชุมชนมีส่วนร่วมในการหยุดยั้งการบุกรุกทำลายป่าต้นน้ำไม่ให้เกิดภัยแล้ง ๒) ประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชนในพื้นที่เพื่อให้ทราบเกี่ยวกับอนุรักษ์ป่าต้นน้ำป่าชุมชนแนวกันชนเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติ ๓) ฟื้นฟูระบบนิเวศในป่าต้นน้ำเพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ ๔) การปลูกป่าฟื้นฟูพื้นที่ป่าต้นน้ำ โดยการปลูกป่าบนพื้นที่ต้นน้ำที่เสื่อมโทรมเพื่อ คืนความอุดมสมบูรณ์ เพิ่มความหลากหลายของระบบนิเวศป่าต้นน้ำ และ ๕) ส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากป่าต้นน้ำอย่างสมดุลเพื่อสนับสนุนการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม โดยมีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อฟื้นฟูระบบนิเวศป่าต้นน้ำในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๑๒ การฟื้นฟูแม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่าย พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ ๑) จัดชุดปฏิบัติการหรือทีมงานในการสำรวจติดตามสภาพแวดล้อมของแม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่ายในพื้นที่ ๒) จัดชุดปฏิบัติการหรือทีมงานในการปรับปรุงแก้ไขสภาพแวดล้อมของแม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่ายในพื้นที่ ๓) เร่งขุดลอกลำคลองที่ตื้นเขินและเพิ่มช่องทางการระบายน้ำออกจากชุมชนหากเกิดเหตุฉุกเฉินหรือกรณีเร่งด่วน ๔) สร้างระบบระบายน้ำ เช่น ประตูเปิดปิดน้ำฝายชะลอน้ำ เพื่อการจัดสรรและการใช้ประโยชน์ ๕) ฟื้นฟูความสมดุลและความอุดมสมบูรณ์ให้เกิดขึ้นในแม่น้ำลำคลอง เพื่อเป็นแหล่งทรัพยากรและความมั่นคงทางทรัพยากรน้ำและแหล่งอาหาร และ ๖) ส่งเสริมการปลูกไม้หรือหญ้าแฝกตามริมแม่น้ำลำคลองเพื่อป้องกันการพังทลายของหน้าดิน และเพื่อลดแรงเสียดทานหรือความรุนแรงจากกระแสน้ำ มีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๑๓ การฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย พันธกิจที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ ๑) สร้างภาคีเครือข่ายร่วมประชาสัมพันธ์ข้อมูลข่าวสารแก่ชุมชนในพื้นที่กลางน้ำ ๒) สร้างภาคีเครือข่ายอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เพื่อติดตาม ตรวจสอบ สภาพปัญหาสุขภาพจิตของประชาชนทั้งก่อน ระหว่าง และหลังเกิดเหตุ ๓) สร้างภาคีเครือข่ายบริการทางสาธารณสุขเข้าสนับสนุนช่วยเหลือ และเยียวยาในขณะที่เกิดปัญหาอุทกภัย และ ๔) สร้างภาคี

เครือข่ายบริการทางสาธารณสุขเข้าฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบอุทกภัย ผู้ป่วยทางโรคซึมเศร้า และอื่น ๆ โดยมีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมเพื่อการฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย ๒) ร้อยละของภาคีเครือข่ายในการฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย ๓) ร้อยละของผู้ป่วยจากการประสบปัญหาอุทกภัยที่ได้รับการฟื้นฟูสุขภาพจิต

๕. ยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน (Sustainable)

กลยุทธ์ที่ ๑๔ การสร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเพื่อความยั่งยืน มีพันธกิจสำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ ๑) สร้างองค์ความรู้ให้กับเยาวชนและคนในชุมชนเพื่อ สร้างจิตสำนึกของชุมชนให้ตระหนักถึงคุณค่าของความสำคัญของป่าต้นน้ำในพื้นที่ชุมชนมีคุณค่าหลากหลายทางชีวภาพ ๒) ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตและการอยู่ร่วมกันกับป่าต้นน้ำสร้างองค์ความรู้ให้กับเยาวชนและคนในชุมชน เพื่อ จัดทำโครงการต่าง ๆ ด้านความหลากหลายทางชีวภาพทั้งการฟื้นฟู อนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ ๓) สร้างความตระหนักว่าป่าต้นน้ำเป็นทรัพย์สินร่วมกันของชุมชน ทุกคนในชุมชนมีส่วนได้รับประโยชน์และมีส่วนร่วมในการรับผิดชอบโดยเท่าเทียมกัน การบริหารจัดการให้เกิดลักษณะส่งเสริมกระบวนการมีส่วนร่วมโดยมีองค์ความรู้ การเสริมสร้างจิตสำนึก เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยในการตัดสินใจ เพื่ออนุรักษ์และใช้ประโยชน์ ระหว่างผลประโยชน์ระยะสั้นกับผลประโยชน์ระยะยาว และระหว่างผู้มีส่วนได้เสียกลุ่มต่าง ๆ และ ๔) สร้างเครือข่ายทางสังคมที่เป็นความร่วมมือกันระหว่างภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน ท้องถิ่น และนักวิชาการ เพื่อให้เกิดพลังขับเคลื่อนทางสังคมเพื่อเป็นการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำอย่างยั่งยืน โดยมีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาและส่งเสริมอาชีพเสริมให้กับชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๑๕ การสร้างความรักและความสามัคคีของคนในชุมชน มีพันธกิจสำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ ๑) ส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการป้องกันปัญหาอุทกภัย ๒) จัดวางรูปแบบการบริหารจัดการในชุมชนให้เป็นรูปแบบองค์การแนวราบ ๓) สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดพลังในการขับเคลื่อนชุมชนและพัฒนารูปแบบหรือแนวทางในการพลิกวิกฤติให้เป็นโอกาส ๔) สนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการสืบสานและสืบทอดความคิด ความเชื่อ จากรุ่นสู่รุ่นเพื่อการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน และ ๕) จัดกิจกรรมเสริมสร้างจิตสำนึกสาธารณะเพื่อการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย โดยมีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมโดยชุมชนหรือทางหน่วยงานภาครัฐ ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้น

กลยุทธ์ที่ ๑๖ การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด มีพันธกิจสำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้อง และภาคเอกชนต้องช่วยกันดำเนินการ คือ ๑) สร้างจิตสำนึกร่วมกันในชุมชนและผู้คนทุกเพศทุกวัยว่าอุทกภัยคือความรับผิดชอบร่วมกัน ๒) ส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตเกี่ยวกับปัญหาอุทกภัยและการอยู่ร่วมกับปัญหาอุทกภัยอย่างเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา ๓) สร้างจิตสำนึกร่วมกันระหว่างสมาชิกในชุมชนเพื่อเสริมสร้างพลังในการขับเคลื่อนเพื่อการแก้ไขปัญหาอุทกภัย ๔) ชุมชนจะต้องสร้างความร่วมมือและเครือข่ายในการจัดการ

ปัญหาของชุมชนบนฐานของความเป็นเครือญาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น และ ๕) หน่วยงานรัฐจะต้องการบริหารจัดการที่มุ่งเน้นเป้าหมายทางคุณค่าที่สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติและวิถีของชุมชนมากกว่าที่จะเน้นสถิติข้อมูลหรือตัวเลขทางงบประมาณ โดยมีตัวชี้วัดคือ ๑) จำนวนโครงการ/กิจกรรมที่ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด ๒) ร้อยละของจำนวนผู้เข้าร่วมกิจกรรม และมีโครงการ/กิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อการสนับสนุนส่งเสริมส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด

๗. การอภิปรายผล

ผลการศึกษาวิจัย เรื่อง ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหอุทกภัยมีความสอดคล้องกับการ ศึกษาวิจัยเรื่องการศึกษาและพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางสังคมในภาวะวิกฤตของสถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล^๖ ที่ศึกษาแล้วพบว่า ในระบบการบริหารจัดการเชิงรุกหรือ เชิงกลยุทธ์นั้น ควรที่จะมีระบบโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการบริหารจัดการภาวะวิกฤต-ภัยพิบัติทั้งในเรื่องระบบข้อมูล สารสนเทศ ระบบการติดตามสถานการณ์ เฝ้าระวัง และแจ้งเตือนภัย ระบบการติดต่อสื่อสาร ระบบการจัดหาวัสดุ อุปกรณ์เครื่องมือ และการขนส่งในภาวะฉุกเฉิน ระบบการประชาสัมพันธ์ เผยแพร่ข้อมูล สารสนเทศ ระบบการพัฒนา ส่งเสริม หรือสร้างเสริมศักยภาพบุคคล ครอบครัว กลุ่ม องค์กร หน่วยงาน ชุมชน ประชาชน ระบบการทำงานเชิงเครือข่าย และระบบการกำกับ ติดตามและประเมินผล ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับกรณีศึกษาที่ สำนักชลประทานที่ ๑๒ ได้สรุปบทเรียนในการบริหารจัดการน้ำลุ่มน้ำเจ้าพระยาช่วงฤดูน้ำหลาก^๗ ว่าการแก้ไขปัญหาและบรรเทาความเสียหายจากอุทกภัยในกรณีที่มีน้ำเอ่อล้นตลิ่งแล้วไหลเข้าไปในพื้นที่เกษตรกรรมและชุมชน นั้น เนื่องจากแม่น้ำเจ้าพระยามีสันดอนในลุ่มน้ำ ซึ่งเป็นอุปสรรคกีดขวางทางน้ำที่สำคัญ ดังนั้นจึงเห็นควรให้มีการขุดลอกและปรับปรุงทางน้ำเพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการระบายน้ำให้ดียิ่งขึ้น อีกทั้งช่วยลดระยะเวลาน้ำท่วมตอนบนให้ลดลง ขณะเดียวกันผลการวิจัยยังมีความสอดคล้องกับแนวทางในการป้องกันน้ำท่วมอย่างยั่งยืน^๘ ขององค์การสหประชาชาติ ที่บอกว่า จะต้องมีการคาดการณ์น้ำท่วมและการเตือนภัยให้ทันเวลา มีการวางแผนและดำเนินการในทุกระดับอย่างเป็นระบบและมีการดำเนินการฝึกอบรมอย่างต่อเนื่องเพื่อจำกัดความเสียหายจากปัญหาน้ำท่วม ในขณะที่ปฏิบัติการก็ควรที่จะ สร้างความเป็นเอกภาพในการแก้ไขปัญหา และหลังน้ำลดก็ควรที่จะมี

^๖ สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล, “การศึกษาและพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางสังคมในภาวะวิกฤต (Assessing and Developing Social Assistance System in Crisis Situation)”, รายงานวิจัย, พิมพ์ครั้งที่ ๑, (กรุงเทพมหานคร : โครงการศึกษาและพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางสังคมในภาวะวิกฤต กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๕), หน้า ๑๘๕-๑๙๗.

^๗ กรมชลประทาน, “การบริหารจัดการน้ำลุ่มน้ำเจ้าพระยา ปี ๒๕๕๔ และแนวทางในการบรรเทาอุทกภัยโดยการขุดลอกแม่น้ำเจ้าพระยา”, รายงานวิจัย, (กรุงเทพมหานคร : กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๕๔), หน้า ๘๒.

^๘ United Nations and Economic Commission for Europe (UN/ECE), **Best Practices on Flood Prevention, Protection and Mitigation**, Water Directors of the European Union (EU) in Denmark Copenhagen, 21-22 November 2002.

ระบบการชดเชยความเสียหาย ที่มีมาตรฐานและตั้งอยู่บนเงื่อนไขพื้นฐานทางเศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งมีความสอดคล้องกับผลวิจัย การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไข ปัญหาอุทกภัย ในเขตพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ที่ค้นพบทั้งในส่วนของการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) และจากการเก็บข้อมูลและข้อเท็จจริงจาก การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) จากผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (Key Informants) ที่เป็นประชาชนและผู้ที่เกี่ยวข้องในชุมชนพื้นที่กลางน้ำ

ขณะเดียวกันยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามหาอุทกภัย นั้น หากมองถึงรูปแบบและวิธีการในการบริหารจัดการ ตลอดทั้งแนวทางในการแก้ไขจะมีความ แตกต่างกับแนวคิดใน การบริหารจัดการปัญหามหาอุทกภัยกรณีศึกษาประเทศเนเธอร์แลนด์^๙ ที่ฟรียา ชู ทุมยากร ได้ศึกษาวิเคราะห์ แล้วพบว่า โครงการเดลต้าเวิร์ค (Delta Works) ซึ่งเป็นโครงการก่อสร้าง เขื่อนและประตูเปิด-ปิดน้ำที่บริเวณปากแม่น้ำ Rhine-Scheldt เพื่อป้องกันปัญหาน้ำทะเลหนุน ทั้งนี้ เพราะชุมชนพื้นที่กลางน้ำในเขตจังหวัดนครสวรรค์นั้นประสบกับปัญหามหาอุทกภัยหรือน้ำท่วมจากกรณี ที่มีน้ำไหลหลากจากทางภาคเหนือตอนบน โดยเฉพาะจากแม่น้ำสายสำคัญ ๔ สาย ได้แก่ แม่น้ำปิง วัง ยม และน่าน ไหลเอ่อมารวมกันในพื้นที่จังหวัดนครสวรรค์ซึ่งเป็นต้นแม่น้ำเจ้าพระยา ประกอบกับ หากปีไหนมีฝนตกชุกมากกว่าปกติ ปริมาณมวลน้ำมหาศาลก็จะไหลมาท่วมขังพื้นที่หลายชุมชนใน จังหวัดนครสวรรค์นานนับเดือน ซึ่งมีความแตกต่างจากกรณีของประเทศเนเธอร์แลนด์ที่ประสบ ปัญหามหาอุทกภัยหรือน้ำท่วมขังจากปัญหาน้ำทะเลหนุนสูง ทำให้แนวทางการแก้ไขจึงเป็นการสร้าง ระบบป้องกันหรือกำแพงป้องกันไม่ให้น้ำไหลเข้าท่วมเมือง ขณะที่นครสวรรค์นั้นแนวทางในการแก้ไข คือจะหาอย่างไรที่จะทำให้ระบายออกสู่ทะเลเร็วที่สุดหรือมากที่สุด

ในส่วนของการออกแบบแนวคิดหรือมุมมองของ ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการ ป้องกันและแก้ไขปัญหามหาอุทกภัยนั้น หากพิจารณาในเชิงลึกและละเอียดอ่อนจะว่ามีความสอดคล้องกับ ผลวิจัยของเฟื่องอรุณ ปรีดีติลลิก ที่ได้ศึกษาการพัฒนาที่ยั่งยืนในวิถีชีวิตชาวเบอร์ลิน^{๑๐} แล้วพบว่า การ พัฒนาที่ยั่งยืนในวิถีชีวิตชาวเบอร์ลิน นั้นเป็นการพัฒนาที่มุ่งเน้นการสร้างสมดุลใน ๓ มิติ คือ เศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ที่จะต้องมีการพัฒนาทุกมิติให้เกิดความสัมพันธ์และเกี่ยวเนื่องกัน และเป็นส่วนหนึ่งที่จะ สามารถปรับ เปลี่ยน พฤติกรรมของคนให้สอดคล้องกับวิถี ธรรมชาติ ขณะเดียวกันยังสอดคล้องกับแนวความคิดที่มาจากผลการวิจัยของ ดร.ทรงธรรม ปิ่นโตและชนาภรณ์ เสรีวรวิทย์กุล ที่ได้ร่วมกัน ศึกษาวิจัยยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจไทยภายใต้วิกฤตภัยธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม^{๑๑} แล้วพบว่า การพัฒนาเศรษฐกิจ ที่อาจจะส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและเพิ่ม โอกาสในการเกิดภัยพิบัตินั้น ควรที่จะมีการ วางแผนบนพื้นฐานของการ คำนึงถึงสภาพภูมิศาสตร์และ

^๙ ฟรียา ชูทุมยากร, “การบริหารจัดการปัญหามหาอุทกภัย”, วารสารวิชาการปริทัศน์, ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑๒ เดือนธันวาคม ๒๕๕๔, (กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัย จ.ก.ส, ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๔), หน้า ๖-๙.

^{๑๐} เฟื่องอรุณ ปรีดีติลลิก, “การพัฒนาที่ยั่งยืนในวิถีชีวิตชาวเบอร์ลิน”, วารสารพฤติกรรมศาสตร์, ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๕๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๕๕), หน้า ๓๑-๔๐.

^{๑๑} ทรงธรรม ปิ่นโตและชนาภรณ์ เสรีวรวิทย์กุล, “ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจไทยภายใต้วิกฤต ภัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”, วารสารเศรษฐศาสตร์สุโขทัยธรรมาธิราช , ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ มีนาคม ๒๕๕๕, (นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช, ๒๕๕๕), หน้า ๑-๑๑.

จัดสรรทรัพยากรธรรมชาติอย่างเหมาะสม เพื่อป้องกันผลกระทบในเชิงลบต่อส่วนรวม (Negative Externalities) และยังสอดคล้องกับงานวิจัย การวางผังชุมชนเชิงรุกโดยชุมชน กรณีผังแม่บทภูมิทัศน์เทศบาลตำบลปริก ของ ดร.ณพงศ์ นพเกตุ^{๑๒} ที่พบว่า ความรู้สึกร่วมเป็นเจ้าของทรัพยากรชุมชนร่วมกัน ในหมู่ชาวบ้าน ผู้นำและเจ้าหน้าที่ท้องถิ่น (Community Collective Ownership) ถือเป็นหัวใจสำคัญ ในการขับเคลื่อนนโยบายสาธารณะ และการพัฒนาสภาพแวดล้อมและคุณภาพชีวิต ที่ดีและเป็นกระบวนการจัดการชุมชนจากข้างล่างขึ้นข้างบน หรือ Bottom-up Process ที่ชุมชนจะต้องร่วมกันศึกษาสภาพแวดล้อมด้วยตนเอง แล้ว นำสู่การถกเถียง กลั่นกรอง และสร้าง ภาพอนาคตของชุมชนร่วมกัน

นอกจากนั้นหากจะมองในรูปแบบการจัดการชุมชนที่เป็นไปตาม ตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ผลวิจัยยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยนั้น ก็มีความสอดคล้องกับผลวิจัยที่ วิทยา จันทรแดง และ จ่านงค์ อติวัฒนสิทธิ์^{๑๓} ได้ศึกษาวิจัยการพัฒนาแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน แล้วพบว่า ในการสร้างชุมชนให้เกิดความเข้มแข็งนั้นสิ่งที่สำคัญก็คือ การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การจัดการความรู้ และการเรียนรู้ของคนในชุมชน โดยมีการสนับสนุนช่วยเหลือในลักษณะของแบบไตรภาคี ได้แก่ องค์กรชุมชน องค์กรภาครัฐ องค์กรภาคี เพื่อก่อให้เกิดแนวทางด้านการฟื้นฟูชุมชน แนวทางการปรับตัวของชุมชน และแนวทางด้านการดำรงอยู่ของชุมชน ซึ่งก็ไม่ได้ต่างจากสิ่งที่ นันทิยา ทองคนารักษ์^{๑๔} ได้ค้นพบในการศึกษาวิเคราะห์บทเรียนจากสึนามิสุวิภุมหาอุทกภัย ๒๕๕๔ แล้วพบว่า ในการป้องกันและแก้ไขในภาวะวิกฤตนั้นจะ ก่อให้เกิดการรวมตัวของภาคประชาชนและภาคเอกชน เพื่อช่วยเหลือกันเองมากขึ้น ทั้งในลักษณะการเกิดแบบธรรมชาติ ไม่มีการสั่งการ มีการใช้ความรู้ความชำนาญของแต่ละบุคคล เพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลซึ่งกันและกันมากขึ้น ขณะเดียวกันก็เป็นบทเรียนที่ ทำให้คนในชุมชนได้ลุกขึ้นมาร่วมกันกอบกู้ ฟื้นฟูและรับมือกับ ภาวะวิกฤตด้วยความเข้มแข็งร่วมกันอีกครั้งต่อไป

ขณะเดียวกันยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยหากวิเคราะห์ ตามหลักพุทธศาสนา ก็พบว่าเมื่อศีลธรรมของมนุษย์ส่งผลกระทบไปถึงสิ่งแวดล้อม และสิ่งแวดล้อมไม่แยกขาดจากการกระทำของมนุษย์ มนุษย์และระบบนิเวศเป็นเครือข่ายกัน การกระทำของมนุษย์ผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อม ด้วยอำนาจความโลภของมนุษย์ ความอู้อี้และความ

^{๑๒} ณพงศ์ นพเกตุ, “การพัฒนากระบวนการ “วางผังชุมชนเชิงรุกโดยชุมชน” (กรณีผังแม่บทภูมิทัศน์เทศบาลตำบลปริก) อำเภอเสนา จังหวัดสงขลา”, **รายงานวิจัย**, (กรุงเทพมหานคร : แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสอ.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), ๒๕๕๔), หน้า ๑๑๓-๑๔๐.

^{๑๓} วิทยา จันทรแดง และ ดร.จ่านงค์ อติวัฒนสิทธิ์, “การพัฒนาแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน”, **รายงานวิจัย**, (วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์, ๒๕๕๖).

^{๑๔} นันทิยา ทองคนารักษ์, “บทเรียนจากสึนามิสุวิภุมหาอุทกภัย ๒๕๕๔”, **วารสารศูนย์ศึกษายุทธศาสตร์ สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ**, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงกลาโหม, ๒๕๕๕), หน้า ๑-๑๑.

อยุธยาธรรมก็สืบคลานเข้ามาสู่ชีวิตมนุษย์^{๑๕} และสอดคล้องกับความเห็นของท่านพุทธทาสภิกขุต่อ ธรรมชาติที่ ดร. ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์ ได้ศึกษาวิจัย พบว่า ท่านพุทธทาสภิกขุกล่าวว่า ธรรมชาติที่ บริสุทธิ์เป็นตัวอย่างของสังคมที่บริสุทธิ์ ระบบสุริยะอยู่ร่วมกันโดยไม่รบกันซึ่งกันและกัน ทุกชีวิตใน จักรวาล ไม่มีอะไรแยกขาดจากกันได้ ผลผลิตทางธรรมชาติเพียงพอแก่การดำรงชีวิต ความยุติธรรมใน สังคมจะเกิดขึ้นก็ต่อเมื่อ คนกลับสู่สภาวะสมดุลของธรรมชาติ คนมีสิทธิที่จะใช้ทรัพยากรเฉพาะเท่าที่ จำเป็น คนต้องเรียนรู้การแบ่งปันส่วนเกิน ให้กับคนอื่น การรู้จักบริโภคทรัพยากรให้น้อยและควร ปลุกฝังให้กับคนในสังคมทุกคนควรรู้จักควบคุมความยากและความโลภของตน^{๑๖} และสอดคล้องกับ การศึกษาการปรับประยุกต์หลักพุทธธรรมเพื่อพัฒนาสิ่งแวดล้อมชุมชนแบบองค์รวม ของ รุ่งทิพย์ กล้าหาญ พบว่า พระสงฆ์ได้มีความพยายามในการส่งเสริมการผลิตซ้ำพลังนวัตกรรมทางจิตใจ เพื่อ การเยียวยาปัญหาสังคมที่สลับซับซ้อน และเสริมพลังการจัดระเบียบสังคมโดยใช้ต้นทุนทาง วัฒนธรรมของสังคมมารองรับ ผสมกับแนวคิดหลักธรรมทางพุทธศาสนาเพื่อการพัฒนาสังคมทั้งนี้ การทำงานของพระสงฆ์มีลักษณะเป็นอิสระมีความผันแปรตามสภาพการณ์ในพื้นที่ ซึ่งแตกต่างจาก การทำงานของรัฐ ความพยายามของพระสงฆ์นักพัฒนา ในการสร้างสภาพที่พึงปรารถนาเพื่อการ สร้างความเข้มแข็งของชุมชน โดยการส่งเสริมให้ผู้คนในชุมชนรวมตัวกันในชุมชนเพื่อการเรียนรู้ ร่วมกันผ่านการปฏิบัติโดยมีเป้าหมายเพื่อการทำมาหากินและการร่วมกันอย่างพอเพียง มีความเอื้อ ออาทรต่อกัน มีลักษณะการเรียนรู้ร่วมกัน เคารพและเอื้ออาทรต่อกัน มีการร่วมสร้างความรู้และต่อ ยอดความรู้เพื่อเกื้อกูลกัน การสร้างโอกาสในการเรียนรู้ ด้วยความรู้สึกรับผิดชอบมากกว่าความ เกรงใจ นับเป็นการสร้างพลังชุมชน โดยการนำแหล่งทุนสังคมที่เข้มแข็ง มีความเป็นพลวัตรสูงและ แผ่ตัวอยู่ในสังคม มาดำเนินการสร้างคุณค่าและมูลค่าเพื่อความอยู่เย็นเป็นสุขร่วมกัน ซึ่งเป็นการบ่ม พักความเข้มแข็งของชุมชนโดยการบูรณาการแนวคิดการมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิต ภายใต้บริบทของชุมชน^{๑๗}

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัยสอดคล้อง กับงานวิจัยของ เดชรัตน์ ปินทะนา และคณะ ศึกษาเรื่อง แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพด้าน การเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้ใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำแม่สาบ ต.สะเมิงใต้ อ.สะเมิง จ. เชียงใหม่ พบว่า ประชาชนมีส่วนร่วมในการ สำรวจพื้นที่ ดูนันทุน ร่วมประชุม ร่วมกำหนด กฎ ระเบียบ มีบทลงโทษหากมีการฝ่าฝืนกฎระเบียบ มีการประชาสัมพันธ์ กิจกรรมผ่านหอกระจายข่าวมี การประสานงานกับภาครัฐ มีการตรวจสอบควบคุม โดย คณะกรรมการควบคุม นำหลักศาสนาและ ความเชื่อ เพื่อเป็นกุศโลบายในการอนุรักษ์ป่า มีคณะองค์กรปกครองท้องถิ่นเป็นที่ปรึกษา ส่งเสริม

^{๑๕} มานพ นักการเรียน, พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖).

^{๑๖} ทวีวัฒน์ ปุณฺทริกวิวัฒน์. พุทธาสภิกขุ : ธรรมิกสังคณนิยมกับธรรมชาติ . (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ, ๒๕๓๘).

^{๑๗} รุ่งทิพย์ กล้าหาญ. “การพัฒนาจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมด้วยกระบวนการสร้างอนาคตร่วมกัน”. รายงานวิจัย. (สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๐).

ความเรียบง่ายและความสามัคคี จัดสรรประโยชน์แบบมีส่วนร่วม^{๑๘} และยังสอดคล้องกับงานวิจัยของ ประยูรศักดิ์ บัวเทศ และคณะ ศึกษา วิจัยเรื่องรูปแบบการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลเมืองปาน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง ผลการวิจัยพบว่า กระบวนการจัดการ การใช้ ภาวะเทียบการใช้ป่าร่วมกัน การร่วมจัดประเพณีเกี่ยวกับป่า เช่น บวชป่า สืบชะตาป่า การจัดการป่า ชุมชนในรูปแบบอื่น ๆ เช่น การทำแนวกันไฟเพื่อป้องกันไฟป่า การสร้างฝายแม้ว การปลูกป่า การดับ ไฟป่า กระบวนการเรียนรู้ในพื้นที่และการเติมความรู้จากชุมชนต้นแบบ มีการจัดตั้งอาสาสมัครไฟป่า ปลูกไม้เฝื่อนเขตพื้นที่ป่าชุมชนของตนเอง สร้างแรงกระตุ้นให้ชุมชนใกล้เคียง ได้รับการสนับสนุนจาก หน่วยงานภาครัฐและเอกชนก่อให้เกิดเป็นเครือข่ายป่าชุมชน^{๑๙}

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาไฟป่าสอดคล้อง กับงานวิจัยของ หนูเกณ จันทาสี และคณะ ศึกษาเรื่อง รูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อใน การจัดการป่าชุมชน ตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น พบว่า การขยายเขตอภัยทานของวัด การจัดพิธีบวชป่า ฟื้นฟูความเชื่อเรื่องผีปู่ตา กำหนดเขตดอนปู่ตาเพื่อเป็นพื้นที่อนุรักษ์ให้ผู้สูงอายุ ฟื้นฟูป่าช้าและข้อห้ามเพื่อกำหนดให้เป็นป่าทางพิธีกรรม ถ่ายทอดองค์ความรู้สู่ลูกหลาน^{๒๐} และ สอดคล้องกับงานวิจัยของ สุระ ศาสตรา ศึกษาเรื่อง การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรที่อยู่ในพื้นที่ แนวกันชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง พบว่าผลิตผลจากป่าที่ราษฎรส่วนใหญ่เก็บมาใช้ ประโยชน์ คือ หน่อไม้ เห็ดป่า ผักป่า ไม้ใช้สอย คุณประโยชน์จากป่าที่ราษฎรเล็งเห็นมากที่สุดคือ ช่วยให้อากาศชุ่มชื้น และฝนตกตามฤดูกาล สำหรับปัจจัยที่มี ความสัมพันธ์กับการพึ่งพิงทรัพยากรป่า ไม้ของราษฎร ได้แก่ รายจ่ายรวมของครัวเรือน ขนาดของพื้นที่ถือครอง ระยะเวลาในการตั้งถิ่นฐาน เชื้อชาติ และจำนวนแรงงานในครัวเรือน^{๒๑} สอดคล้องกับงานวิจัยของ นันทมิตร นันทะเสนและ คณะ ศึกษาเรื่อง การสร้างความร่วมมือทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนตำบลไหล่น่าน ได้อนุรักษ์ทรัพยากรป่า และน้ำทั้งการผลิตซ้ำและการพัฒนาขึ้นมาใหม่ เช่น การสร้างภูมิสถาปัตยกรรมในเขตพื้นที่อนุรักษ์ การ ขยายเขตพื้นที่อนุรักษ์ การพัฒนาภูมิสถาปัตย์ทางสังคมการพัฒนาเขตพื้นที่อนุรักษ์ให้เป็นแหล่ง ท่องเที่ยว การพัฒนาการบริหารจัดการ การส่งเสริมและป้องกันทรัพยากรป่าและน้ำ การพัฒนา สื่อสารสาธารณะและการประชาสัมพันธ์ การพัฒนาจิตสำนึกหรือจิตวิญญาณคนในชุมชนบูรณาการ

^{๑๘} เดชรัตน์ ปินทะนา และคณะ. “แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพ ด้านการเกษตรโดยการมีส่วนร่วม ของชุมชนผู้ใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำแม่สาบ ต.สะเมิงใต้ อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่”. รายงานวิจัย. (กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๕).

^{๑๙} ประยูรศักดิ์ บัวเทศ และคณะ. “รูปแบบการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลเมือง ปาน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง ”. รายงานวิจัย. (กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย , ๒๕๕๓).

^{๒๐} หนูเกณ จันทาสีและคณะ. “รูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชน ตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น”. รายงานวิจัย. (กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย , ๒๕๔๘).

^{๒๑} สุระ ศาสตรา. “การพึ่งพิงทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรที่อยู่ในพื้นที่แนวกันชนของเขตรักษาพันธุ์ สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง” รายงานวิจัย. (กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๓).

ในหลักสูตรท้องถิ่นโดย ใช้กระบวนการทางสังคมหรือเวทีสาธารณะ การจัดทำแผน การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ การสร้างแกนนำการสร้างนโยบายสาธารณะการประยุกต์ใช้ความเชื่อจารีตประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่น การยกย่องเชิดชูผู้กระทำความดี การเชื่อมโยงความสัมพันธ์ของชุมชนกับชุมชนหรือองค์กรอื่น การใช้กติกาทางสังคม การมีส่วนร่วมของชุมชน จนเกิดการอนุรักษ์ป่าชุมชนและการอนุรักษ์ปลา^{๒๒}

๘ ข้อเสนอแนะ

จากผลการศึกษาวิจัยเรื่อง “ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหามลพิษ คุณะผู้วิจัยขอเสนอแนะดังนี้

๘.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. การทบทวนนโยบายของรัฐเพื่อให้เกิดความสอดคล้องกับบริบททางปัญหา
๒. การทบทวนในความพยายามที่จะให้หน่วยงานของรัฐเป็นหน่วยนำ แล้วหันมาส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมหรือเป็นผู้นำมากกว่า ทั้งนี้เพราะเป็นผู้ที่มีความเข้าใจกับสภาพปัญหาในพื้นที่ได้ชัดเจนที่สุด
๓. การทบทวนการบริหารจัดการในรูปแบบองค์การที่เป็นทางการหรือองค์การแนวตั้ง แล้วปรับประยุกต์ให้เป็นการบริหารจัดการองค์การในแนวราบมากขึ้น
๔. การทบทวนระเบียบและขั้นตอน ที่ยุ่งยากและซับซ้อนในการบริหารจัดการภาครัฐให้เกิดความง่าย สั้น กระชับมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้ทันต่อสภาพปัญหาและสถานการณ์
๕. การทบทวนโครงการพัฒนาจากภาครัฐให้สัมพันธ์และสอดคล้องกับวิถีแวดลอมของชุมชนมากกว่าที่ผ่านมา
๖. การสร้างรูปแบบการบริหารจัดการ ภาครัฐแนวใหม่ที่มุ่งเป้าหมายทางคุณค่ามากกว่าตัวเลขสถิติหรือตัวเลขทางงบประมาณ
๗. การสร้างรูปแบบการบริหารจัดการ ภาครัฐที่มีการปรับประยุกต์ให้มีความ สอดคล้องกับวิถีธรรมชาติและวิถีของชุมชน
๘. การ สร้างรูปแบบการบริหารจัดการ ภาครัฐจะต้องมีการสืบสานและสืบทอดอย่างต่อเนื่อง ถึงแม้จะมีการปรับเปลี่ยนไปก็รัฐบาลแล้วก็ตาม
๙. การ สร้างเสถียรภาพ ในนโยบายของ ภาครัฐที่ควร ตั้งอยู่บน พื้นฐานแห่งภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อก่อให้เกิดความสัมพันธ์ สอดคล้อง และกลมกลืน
๑๐. การ สร้างความร่วมมือและเครือข่ายในการจัดการปัญหาของชุมชนบนฐานของความใกล้ชิด ทั้งในรูปแบบที่เป็นเครือญาติ ความเป็นชุมชนข้างเคียงหรือชุมชนเครือข่าย

^{๒๒} นันทมิตร นันทะเสนและคณะ. “การสร้างความร่วมมือทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่นาน อำเภอยางชุมน้อย จังหวัดอำนาจเจริญ”. รายงานวิจัย. (กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๕).

๑๑. การสร้างกรอบความคิดใหม่ให้อุทกภัยคือความรับผิดชอบร่วมกันของชุมชนและภาครัฐ

๑๒. รัฐจะต้องให้ความสำคัญและ สนับสนุนส่งเสริม ให้เกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการแก้ไขปัญหายั่งยืน

๑๓. รัฐจะต้องมีส่วนร่วมในการสนับสนุนหรือปลูกฝังจิตสำนึกสาธารณะให้กับ สมาชิกในชุมชนเพื่อที่จะได้ทำงานร่วมกันและเกิดพลังในการขับเคลื่อนแก้ไขปัญหายั่งยืน

๑๔. การเปิดรับแนวนโยบายและกรอบความคิดมาจากระดับล่างหรือประชาชนมากขึ้น

๑๕. การสนับสนุน ส่งเสริม ให้เกิด การเรียนรู้ตลอดชีวิต ให้กับบุคลากร เพื่อเป็นการป้องกันและแก้ไขโดย อาศัยวิถีทางตามธรรมชาติ ของชุมชนและครอบครัวที่ควรจะเป็น มากกว่าที่จะรอคอยการสนับสนุนช่วยเหลือจากทางภาครัฐ

๑๖. การสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดการสืบสานและสืบทอดความคิด ความเชื่อ จากรุ่นสู่รุ่น ในการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทกภัยว่าเป็นเรื่องที่ทุกคนควรรู้และควรทำเพื่อนำไปสู่ การแก้ไขปัญหายั่งยืน

๑๗. การสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดพลังแห่งความสมัครสมาน สามัคคี เกิดขึ้นในชุมชนทุกชุมชน ทั้งนี้เพื่อให้การขับเคลื่อนทุกองคาพยพในชุมชนเกิดความเป็นเอกภาพ และก่อให้เกิด จิตสำนึกที่ดีที่มีต่อถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเอง

๘.๒ ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทกภัย ในประเด็นยุทธศาสตร์ในการเตรียมความพร้อม (Preparation) ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ นั้น สิ่งที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ตลอดจนทั้งส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

กลยุทธ์ที่ ๑ การฟื้นฟูความสัมพันธ์ของภาคีเครือข่ายเพื่อการบูรณาการร่วมกัน

กลยุทธ์ที่ ๒ การบูรณาการร่วมภาคีเครือข่ายและการฝึกฝนทบทวน

กลยุทธ์ที่ ๓ การจัดหน่วยเคลื่อนที่เร็วเมื่อประสบอุทกภัย เพื่อรองรับกับสถานการณ์ฉุกเฉินหรือภาวะวิกฤต

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทกภัย ในประเด็นยุทธศาสตร์ในการป้องกันอุทกภัย (Prevention) ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ นั้น สิ่งที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ตลอดจนทั้งส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

กลยุทธ์ที่ ๔ การป้องกันและรักษาป่าต้นน้ำโดยการมีส่วนร่วมของภาคีเครือข่าย

กลยุทธ์ที่ ๕ การลดความรุนแรงและการสูญเสียจากปัญหายุทกภัย

กลยุทธ์ที่ ๖ การขับเคลื่อนนโยบายรัฐที่สอดคล้องกับ ธรรมชาติ วิถีชีวิต และ ภูมิปัญญาท้องถิ่น

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหายุทกภัย ในประเด็นยุทธศาสตร์ในการจัดการอุทกภัย (Response) ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัยใน

พื้นที่กลางน้ำ นั้น สิ่งที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ตลอดทั้งส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

กลยุทธ์ที่ ๗ การบริหารจัดการน้ำตามแนวพระราชดำริ บนพื้นฐานของความเข้าใจ เข้าถึง และพัฒนา รวมถึงอยู่ร่วมกับธรรมชาติอย่างเกื้อกูล

กลยุทธ์ที่ ๘ การจัดการสภาพแวดล้อมและการเฝ้าระวังจุดเสี่ยง เพื่อการบริหารจัดการเชิงรุกและแก้ไขปัญหาลูกเห็บหรือภาวะวิกฤต

กลยุทธ์ที่ ๙ การบูรณาการรัฐร่วมเอกชน ภาคีเครือข่าย และชุมชนที่ต้องดำเนินการร่วมกันตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ และปลายน้ำของปัญหา

กลยุทธ์ที่ ๑๐ การแก้ไขสถานการณ์ระหว่างชุมชนประสบอุทกภัย เพื่อรองรับกับภาวะวิกฤตโดยการสนับสนุน ช่วยเหลือ ประสานงาน ร่วมมือ เพื่อให้ ประชาชนในพื้นที่เสี่ยงหรือพื้นที่อันตรายได้รับความปลอดภัย

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาลูกเห็บ ในประเด็นยุทธศาสตร์ในการฟื้นฟู (Recovery) ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำนั้น สิ่งที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ตลอดทั้งส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

กลยุทธ์ที่ ๑๑ การฟื้นฟูระบบนิเวศชุมชน เพื่อรักษาความสมดุลของระบบนิเวศและความหลากหลายทางชีวภาพ

กลยุทธ์ที่ ๑๒ การฟื้นฟูแม่น้ำลำคลองสาขาและลำรางเครือข่ายที่ตื้นเขินและเพิ่มช่องทางในการระบายน้ำออกจากชุมชนหากเกิดเหตุลูกเห็บหรือกรณีเร่งด่วน

กลยุทธ์ที่ ๑๓ การฟื้นฟูสุขภาพจิตของผู้ประสบปัญหาลูกเห็บ ในขณะที่ประสบปัญหาและหลังประสบปัญหาลูกเห็บ

ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาลูกเห็บ ในประเด็นยุทธศาสตร์ในการแก้ไขปัญหายั่งยืน (Sustainable) ในการเตรียมความพร้อมก่อนเกิดอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ นั้น สิ่งที่สำคัญที่ประชาชน ผู้นำชุมชน ตลอดทั้งส่วนงานราชการที่เกี่ยวข้องจะต้องช่วยกันดำเนินการ คือ

กลยุทธ์ที่ ๑๔ การสร้างองค์ความรู้ในการอนุรักษ์ป่าต้นน้ำเพื่อความยั่งยืน

กลยุทธ์ที่ ๑๕ การสร้างความรักและความสามัคคีของคนในชุมชน

กลยุทธ์ที่ ๑๖ การส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นและจิตสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิด

๘.๓ ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยครั้งต่อไป

๑. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องนโยบายของรัฐบาลกับการแก้ไขปัญหาลูกเห็บและภาวะวิกฤติ

๒. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่อง รัฐบาลบทบาทใหม่การ ส่งเสริม การมีส่วนร่วม ในการแก้ไขปัญหาลูกเห็บและภาวะวิกฤติ

๓. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่อง การ สร้างรูปแบบการบริหารจัดการ ภาครัฐแนวใหม่ เพื่อเป้าหมายเชิงคุณค่าในการแก้ไขปัญหาลูกเห็บและภาวะวิกฤติ

๔. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่อง ความร่วมมือและเครือข่ายใน การแก้ไขปัญหาอุทกภัยและภาวะวิกฤติบนฐานของภูมิปัญญาท้องถิ่น
๕. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการแก้ไขปัญหาอุทกภัยอย่างยั่งยืน
๖. ควรมีการศึกษาวิจัยเรื่องการอนุรักษ์รักษา ภูมิปัญญาท้องถิ่น กับการดำรงอยู่ของวิถีชีวิตของคนกลางน้ำ

บรรณานุกรม

- กรมชลประทาน . “การบริหารจัดการน้ำลุ่มน้ำเจ้าพระยา ปี ๒๕๕๔ และแนวทางในการบรรเทาอุทกภัยโดยการขุดลอกแม่น้ำเจ้าพระยา ”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : กรมชลประทาน กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๕๔.
- กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย . **รายงานศูนย์สนับสนุนการอำนวยความสะดวกการอุทกภัย วาตภัยและดินโคลนถล่ม (คอส.)** . กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย : กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๕๔.
- คณะกรรมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ . “บทว่าด้วยการบริหารจัดการน้ำและอุทกภัย”. **แผนการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ พ.ศ. ๒๕๕๓ - ๒๕๕๗**, กรมป้องกันและบรรเทาสาธารณภัย กระทรวงมหาดไทย : คณะกรรมการป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยแห่งชาติ, ๒๕๕๔.
- ณพงศ์ นพเกตุ . “การพัฒนากระบวนการวางแผนชุมชนเชิงรุกโดยชุมชน (กรณีผังแม่บทภูมิทัศน์เทศบาลตำบลปรัง อำเภอสะเดา จังหวัดสงขลา ”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร : แผนงานสร้างเสริมนโยบายสาธารณะที่ดี (นสธ.) สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.), ๒๕๕๔.
- เดชรัตน์ ปินทะนา และคณะ. “แนวทางการเพิ่มประสิทธิภาพ ด้านการเกษตรโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนผู้ใช้ประโยชน์จากอ่างเก็บน้ำแม่สาบ ต.สะเมิงใต้ อ.สะเมิง จ.เชียงใหม่ ”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๕.
- ทรงธรรม ปิ่นโตและชนาภรณ์ เสรีวิทย์กุล , “ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจไทยภายใต้วิกฤตภัยธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม”. **วารสารเศรษฐศาสตร์สุโขทัยธรรมมาธิราช**. ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ มีนาคม ๒๕๕๕. นนทบุรี : มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช, ๒๕๕๕.
- ทวีวัฒน์ บุณทริภักดิ์. **พุทธาสภิกขุ : ธรรมิกสังคมนิยมกับธรรมชาติ** . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์กรุงเทพธุรกิจ, ๒๕๓๘.
- นันทมิตร นันทะเสนและคณะ. “การสร้างความร่วมมือทางสังคมในการอนุรักษ์ทรัพยากรป่าและน้ำในพื้นที่ตำบลไหล่น่าน อำเภอเวียงสา จังหวัดน่าน ”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๕.
- นันทิยา ทองคณารักษ์ . “บทเรียนจากสึนามิสุวิภคตมหาอุทกภัย ๒๕๕๔ ”. **วารสารศูนย์ศึกษายุทธศาสตร์ สถาบันวิชาการป้องกันประเทศ** , กรุงเทพมหานคร : กระทรวงกลาโหม , ๒๕๕๕.

- ประยูรศักดิ์ บัวเทศ และคณะ. “รูปแบบการจัดการป่าชุมชนอย่างมีส่วนร่วมของชุมชนตำบลเมืองปาน อำเภอเมืองปาน จังหวัดลำปาง”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๕๓.
- พริยา ชูผลยากร. “การบริหารจัดการปัญหาอุทกภัย”. **วารสารวิชาการปริทัศน์**. ปีที่ ๑๙ ฉบับที่ ๑๒ เดือนธันวาคม ๒๕๕๔. กรุงเทพมหานคร : ศูนย์วิจัย ธ.ก.ส , ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๕๔.
- เฟื่องอรุณ ปรีดีติลล. “การพัฒนาที่ยั่งยืนในวิถีชีวิตชาวเบอร์ลิน”. **วารสารพฤติกรรมศาสตร์**. ปีที่ ๑๘ ฉบับที่ ๒ กรกฎาคม ๒๕๕๕ . กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ , ๒๕๕๕.
- มานพ นักการเรือน. **พระพุทธศาสนากับสิ่งแวดล้อมศึกษา**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.
- รุ่งทิพย์ กล้าหาญ. “การพัฒนาจริยธรรมต่อสิ่งแวดล้อมด้วยกระบวนการสร้างอนาคตร่วมกัน”. **รายงานวิจัย**. สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๕๐.
- วิทยา จันทรแดง และ ดร.จันทน์ อดิวัฒนสิทธิ์. “การพัฒนารูปแบบการบริหารจัดการชุมชนเข้มแข็งตามแนวปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงในเขตจังหวัดภาคกลางตอนบน”. **รายงานวิจัย**. วิทยาลัยนวัตกรรมการจัดการ มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์ในพระบรมราชูปถัมภ์ , ๒๕๕๖.
- วารสารหอการค้าจังหวัดนครสวรรค์ ปีที่ ๑๔ ฉบับที่ ๑๕๕ ประจำเดือนธันวาคม ๒๕๕๔.
- ศูนย์อำนวยการเฉพาะกิจป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย วาตภัยและดินถล่มจังหวัดนครสวรรค์ปี ๒๕๕๔. **สรุปสถานการณ์อุทกภัยจังหวัดนครสวรรค์**. สำนักงานป้องกันและบรรเทาสาธารณภัยจังหวัดนครสวรรค์ : ศาลากลางจังหวัดนครสวรรค์.
- สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล . “การศึกษาและพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางสังคมในภาวะวิกฤต (Assessing and Developing Social Assistance System in Crisis Situation)”. **รายงานวิจัย**, พิมพ์ครั้งที่ ๑, กรุงเทพมหานคร : โครงการศึกษาและพัฒนาระบบการช่วยเหลือทางสังคมในภาวะวิกฤต กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, ๒๕๕๕.
- สุระ ศาสตรา. “การพึงพิงทรัพยากรป่าไม้ของราษฎรที่อยู่ในพื้นที่แนวกันชนของเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าห้วยขาแข้ง ” **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย , ๒๕๔๓.
- หนูเถิน จันทาสีและคณะ. “รูปแบบและวิธีการฟื้นฟูวัฒนธรรมความเชื่อในการจัดการป่าชุมชนตำบลสีชมพู อำเภอสีชมพู จังหวัดขอนแก่น ”. **รายงานวิจัย**. กรุงเทพมหานคร สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย, ๒๕๔๘.
- United Nations and Economic Commission for Europe (UN/ECE). Best Practices on Flood Prevention, Protection and Mitigation. Water Directors of the European Union (EU) in Denmark Copenhagen. 21-22 November 2002.

ภาคผนวก ข
กิจกรรมการนำผลวิจัยไปใช้ประโยชน์

1 จาก 1

universal-conferences.org

Acceptance Letter

September 25, 2018

Title: The Strategy of Community Management in Middle Branch Watershed for Prevention and Editing of Flood

Dear Assoc. Prof. Dr. Phratheppariyattimedhi,
Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Nakhonsawan Campus, Thailand

On conclusion of the peer-reviewed process, we are pleased to inform you that your proposal is accepted for Oral Presentation at the Universal Academic Cluster International Autumn Conference in Osaka to be held in Osaka, Japan on 10-12 October 2018. The exact time of your presentation session will be specified in the Conference Program on 27 September 2018 by email to you. The goal of this international conference is to provide opportunities for professors, academics researchers and students from all over the world to come together and learn from each other.

We are inviting you to participate in this conference and to discuss with us. We look forward to your participation in Universal Academic Cluster International Autumn Conference in Osaka.

Sincerely,

Conference Chair

UAC International Autumn Conference in Osaka

<http://www.universal-conferences.org/october/osaka>

Conference Venue

Imedio, 6th floor, ITM, ATC Bldg., Nankokita Suminoe-ku, Osaka, 559-0034, Japan

คณะผู้วิจัยได้นำบทความวิจัย “การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาน้ำท่วมภัย” เสนอแบบ Oral Presentation ในการประชุมวิชาการในครั้งนี้

ภาคผนวก ค
ตารางเปรียบเทียบวัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์	กิจกรรม	ผลที่ได้รับ
๑. เพื่อศึกษา วิเคราะห์ยุทธศาสตร์ การบริหารการอนุรักษ์ แบบมีส่วนร่วมพื้นที่ป่า ต้นน้ำเขตรอยต่อ อุทยานแห่งชาติแม่ วังก์	๑. การศึกษาเอกสาร ๒. การสำรวจพื้นที่ ๓. การวิจัยเชิงสำรวจ ๔. การสัมภาษณ์เชิงลึก ๕. การสนทนากลุ่มเฉพาะ ๖. การสังเคราะห์ ยุทธศาสตร์	๑. ได้ชุดความรู้ในการจัดการป่าชุมชนป่าต้นน้ำ ๒. ได้ชุดความรู้ในการจัดการปัญหาอุทกภัย ๓. ได้ชุดความรู้เชิงบริบทของชุมชนกับการพึ่งพา อาศัยป่าต้นน้ำ ๔. ได้ชุดความรู้เรื่องการบริหารการอนุรักษ์แบบมี ส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติ แม่วังก์
๒. เพื่อศึกษา วิเคราะห์ยุทธศาสตร์ การจัดการชุมชนพื้นที่ กลางน้ำกับการป้องกัน และแก้ไขปัญหา อุทกภัย	๑. การศึกษาเอกสาร ๒. การสำรวจพื้นที่ ๓. การวิจัยเชิงสำรวจ ๔. การสัมภาษณ์เชิงลึก ๕. การสนทนากลุ่มเฉพาะ ๖. การสังเคราะห์ ยุทธศาสตร์	๑. ได้ชุดความรู้ในการจัดการชุมชน ๒. ได้ชุดความรู้ในการจัดการปัญหาอุทกภัย ๓. ได้ชุดความรู้เชิงบริบทของชุมชน ๔. ได้ชุดความรู้เรื่องแนวคิดในการจัดการชุมชน ๕. ได้รูปแบบการจัดการชุมชนกับการป้องกัน และแก้ไขปัญหาอุทกภัย ๖. ได้ชุดความรู้ในการจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำ เชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหา อุทกภัย
๓. เพื่อศึกษา วิเคราะห์การ ประยุกต์ใช้หลักพุทธ จิตวิทยาในการ เยียวยาและฟื้นฟู สภาพจิตใจของผู้ ประสบปัญหาอุทกภัย ในพื้นที่กลางน้ำ	๑. การศึกษาเอกสาร ๒. การสำรวจพื้นที่ ๓. การวิจัยเชิงสำรวจ ๔. การสัมภาษณ์เชิงลึก ๕. การสนทนากลุ่มเฉพาะ ๖. การสังเคราะห์ ยุทธศาสตร์	๑. ได้ชุดความรู้ในเรื่องหลักพุทธจิตวิทยา ๒. ได้ชุดความรู้ในการเยียวยาและฟื้นฟูสภาพ จิตใจของผู้ประสบปัญหาอุทกภัย ๓. ได้ชุดความรู้เชิงบริบทของชุมชน ๔. ได้ชุดความรู้เรื่องแนวคิดในการจัดการชุมชน ๕. ได้รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธจิตวิทยาใน การเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบ ปัญหาอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ
๔. เพื่อศึกษา วิเคราะห์การบริหาร จัดการน้ำอย่างยั่งยืน ตามแนวพระราชดำริ ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วังก์	๑. การศึกษาเอกสาร ๒. การสำรวจพื้นที่ ๓. การสัมภาษณ์เชิงลึก ๔. การสนทนากลุ่มเฉพาะ	๑. ได้ชุดความรู้ในเรื่องการบริหารจัดการน้ำ ๒. ได้ชุดความรู้ในเรื่องการบริหารจัดการน้ำตาม แนวพระราชดำริ ๓. ได้ชุดความรู้เชิงบริบทของชุมชน ๔. ได้ชุดความรู้เรื่องการบริหารจัดการน้ำแบบภูมิ ปัญญาท้องถิ่น ๕. ได้รูปแบบการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตาม แนวพระราชดำริในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วังก์
๕. เพื่อศึกษา วิเคราะห์ความสัมพันธ์ ขององค์กรภาครัฐ	๑. การศึกษาเอกสาร ๒. การสำรวจพื้นที่ ๓. การวิจัยเชิงสำรวจ	๑. ได้ชุดความรู้ในเรื่องการบริหารจัดการแบบ ภาคีเครือข่าย ๒. ได้ชุดความรู้ในเรื่องการเสริมสร้าง ความสัมพันธ์ในการบริหารจัดการ

องค์กรปกครองส่วน ท้องถิ่นและภาคีชุมชน ในการบริหารจัดการ น้ำในพื้นที่กลางน้ำ	๔. การสัมภาษณ์เชิงลึก ๕. การสนทนากลุ่มเฉพาะ	๓. ได้ชุดความรู้เชิงบริบทของชุมชน ๔. ได้ชุดความรู้เรื่องแนวคิดในการจัดการปัญหา อุทกภัยและภาวะวิกฤต ๕. ได้รูปแบบการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัย และภาวะวิกฤตแบบภาคีเครือข่าย
๖. เพื่อศึกษา สังเคราะห์แผน ยุทธศาสตร์ในการ ป้องกันและแก้ไข ปัญหาอุทกภัยในพื้นที่ กลางน้ำ	๑. การศึกษาเอกสาร ๒. การสำรวจพื้นที่ ๓. การวิจัยเชิงสำรวจ ๔. การสัมภาษณ์เชิงลึก ๕. การสนทนากลุ่มเฉพาะ ๖. การสังเคราะห์ ยุทธศาสตร์	๑. ได้ชุดความรู้เรื่องการบริหารการอนุรักษ์แบบมี ส่วนร่วมพื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติ แม่วงก์ ๒. ได้ชุดความรู้ในการจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำ เชิงกลยุทธ์กับการป้องกันและแก้ไขปัญห อุทกภัย ๓. ได้รูปแบบการประยุกต์ใช้หลักพุทธจิตวิทยา ในการเยียวยาและฟื้นฟูสภาพจิตใจของผู้ประสบ ปัญหาอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ ๔. ได้รูปแบบการบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตาม แนวพระราชดำริในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์ ๕. ได้รูปแบบการบริหารจัดการปัญหาอุทกภัย และภาวะวิกฤตแบบภาคีเครือข่าย ๖. ได้แผนยุทธศาสตร์ในการป้องกันและแก้ไข ปัญหาอุทกภัยในพื้นที่กลางน้ำ

ภาคผนวก ง
ภาพกิจกรรมประกอบงานวิจัย

กระบวนการเตรียมพร้อม (Preparation) การป้องกัน (Prevention)

การจัดการหรือตอบสนองต่อภัย (Response) ของชุมชน

การเยียวยาและการฟื้นฟู (Recovery) เหลือชุมชนที่ประสบอุทกภัย

การบริหารจัดการร่วมแบบภาคีเครือข่ายในภาวะวิกฤตจากอุทกภัย

การฟื้นฟูและซ่อมแซมสาธารณประโยชน์หลังน้ำลด

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการแก้ไขปัญหาที่ยั่งยืน (Sustainable)

ภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพลิกวิกฤตเป็นโอกาส (น้ำมาปลา)...

๑. ชื่อ - นามสกุล (ภาษาไทย) พระเทพปริยัติเมธี, รศ.ดร.
 ชื่อ - นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Assoc. Prof. Dr. Phrateppariyatmedhi
๒. ตำแหน่งปัจจุบัน รองอธิการบดีวิทยาเขตนครสวรรค์
๓. หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์ เลขที่ ๙๙๙ หมู่ที่ ๖ ตำบลนครสวรรค์ออก อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐ โทร ๐๕๖-๒๑๙๙๙๙ โทรสาร. ๐๕๖-๒๑๙๙๙๘ โทรศัพท์มือถือ ๐๘๓-๖๒๓๕๒๐๕

๔. ประวัติการศึกษา

- เปรียญธรรม ๙ ประโยค สำนักเรียนวัดราชบูรณะวรวิหาร กรุงเทพมหานคร
 ปริญญาตรี นิติศาสตรบัณฑิต (น.บ.)
 ปริญญาโท กศ.ม. (บริหารการศึกษา)
 ปริญญาเอก
 - พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พระพุทธานุสา)
 - พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์)

๕. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

- ๑) พระพุทธานุสาการพัฒนา/จริยศาสตร์การพัฒนา, การแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง
 ๒) การพัฒนาชุมชน / เครือข่ายการพัฒนาในยุคโลกาภิวัตน์
 ๓) ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน/สังคม / สังคมวิทยาการพัฒนา/การพัฒนาชนบทไทย

๖. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารงานวิจัยทั้งภายในและภายนอกประเทศ

เรื่องที่การวิจัย	ปีที่ได้รับทุนสนับสนุน การการวิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย	ปีงบประมาณ ๒๕๕๓	หัวหน้าโครงการวิจัย
ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	ผู้อำนวยการแผนวิจัย
พ่อ-แม่มือใหม่ : แนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	ผู้อำนวยการแผนวิจัย
ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวประชารัฐ	ปีงบประมาณ ๒๕๕๘	ผู้อำนวยการแผนวิจัย

๗. ผลงานทางวิชาการ

๗.๑ บทความวิจัย

พระเทพปริยัติเมธี, “ภาวะผู้นำกับการแก้ไขปัญหาในสังคมไทย”, ตีพิมพ์ในวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๙) : ๑-๑๔.

พระมหาภุชญา กิตติโสภโณ, พระมหาอำพล คุณงกร, พระเทพปริยัติเมธี (สฤณี สิริโร), “การสร้างความปลอดภัยของสมานฉันท์ด้วยการขับเคลื่อนโครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา”, ตีพิมพ์ในวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๕๙) : ๔๕ - ๖๒.

พระเทพปริยัติเมธี (สฤณี สิริโร), “ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย”, ตีพิมพ์ในวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๕๙) : ๑-๑๔.

สมาน งามสนิท, พระเทพปริยัติเมธี (สฤณี สิริโร), “พุทธธรรมที่จำเป็นสำหรับผู้บริหารรัฐกิจที่บันทึกไว้ในสวดตันตปิฎกอังคุตตรนิกาย”, ตีพิมพ์ในวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๔ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๕๘) : ๔๗-๕๘.

พระเทพปริยัติเมธี (สฤณี สิริโร), “ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับการจัดการความขัดแย้งในสังคมไทย”, ตีพิมพ์ในวารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๓ (กันยายน - ธันวาคม ๒๕๕๙) : ๑-๑๔.

พระเทพปริยัติเมธี, การเสริมสร้างเครือข่ายสถานีวิชยกระจายเสียงพระพุทธศาสนาและชุมชนจังหวัดนครสวรรค์. ตีพิมพ์ใน วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์ วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ . ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๖๐) : ๑-๑๖.

๗.๒ บทความทางวิชาการ

พระเทพปริยัติเมธี, พุทธวิธีการบริหารจัดการทางรัฐประศาสนศาสตร์. ตีพิมพ์ใน วารสารมหาจุฬาริชาการ. ปีที่ ๓ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-มิถุนายน ๒๕๕๙) : ๑-๑๐.

บุษกร วัฒนบุตร, พระเทพปริยัติเมธี (สฤณี สิริโร). “จิต ๖ กับการบริหารทรัพยากรมนุษย์”. ตีพิมพ์ใน วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๑ (มกราคม-เมษายน ๒๕๕๖) : ๑๘๑-๑๘๘.

พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา, พระเทพปริยัติเมธี (สฤณี สิริโร). “ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับประสิทธิภาพการบริหารกิจการคณะสงฆ์ของพระสังฆาธิการในจังหวัดนนทบุรี”. ตีพิมพ์ใน วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๒ ฉบับที่ ๓ (กันยายน-ธันวาคม ๒๕๕๖) : ๙๔-๑๐๘.

๘. หนังสือ/ตำรา/เอกสารประกอบการสอน

พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร., (๒๕๕๙). รัฐประศาสนศาสตร์หลากมิติ : แนวคิดเพื่อการบริหารงานภาครัฐ, กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . จำนวน ๓๘๘ หน้า ISBN : 978-616-300-119-1

พระเทพปริยัติเมธี, ผศ.ดร., (๒๕๕๗). นโยบายสาธารณะและการวางแผน . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. จำนวน ๓๘๗ หน้า

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัยย่อย

๑. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) อนงค์นาฏ แก้วไพฑูรย์
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Anongnat Kaewpaitoon
๒. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา
รัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
๓. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ วิทยาเขตนครสวรรค์ เลขที่ ๙๙๙ หมู่ ๖ ตำบลนครสวรรค์ออก
อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐ มือถือ ๐๘๑-๕๓๒๕๑๕๒
E-mail: prambut๑๐๒@windowslive.com

๔. ประวัติการศึกษา

- ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต (การจัดการทั่วไป)
ประกาศนียบัตรวิชาชีพครู (ป.บัณฑิตวิชาชีพครู)
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์)
๖. สาขาวิชาที่ชำนาญพิเศษ(แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ
- สังคมศาสตร์
๗. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

เรื่องที่การวิจัย	ปีที่ได้รับทุนสนับสนุน การการวิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
การติดตามบัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากวิทยาลัย สงฆ์นครสวรรค์ รุ่นที่ ๕๖	ปีงบประมาณ ๒๕๕๖	หัวหน้าโครงการวิจัย
การศึกษาเจตคติของนิสิตหลักสูตรพุทธศาสตร บัณฑิตสาขาวิชารัฐศาสตร์ที่มีต่อรายวิชาระเบียบ วิธีวิจัยทางรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง กรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์	ปีงบประมาณ ๒๕๕๗	หัวหน้าโครงการวิจัย
ทัศนคติที่มีต่อบทบาทและการแสดงออกของนิสิต วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์	ปีงบประมาณ ๒๕๕๗	ผู้ร่วมวิจัย
การเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและ วัฒนธรรมระดับชุมชนในอาเซียน	ปีงบประมาณ ๒๕๕๘	หัวหน้าโครงการวิจัย
รูปแบบการพัฒนาบึงน้ำขนาดใหญ่แบบมีส่วนร่วม ในสังคมไทย	ปีงบประมาณ ๒๕๕๘	ผู้ร่วมวิจัย
การศึกษาความพร้อมของนิสิตพุทธศาสตรบัณฑิต มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยา เขตนครสวรรค์ เพื่อเข้าสู่ประชาคมอาเซียน	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	หัวหน้าโครงการวิจัย

เรื่องที่การวิจัย	ปีที่ได้รับทุนสนับสนุน การการวิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
ยุทธศาสตร์การบริหารการอนุรักษ์แบบมีส่วนร่วม พื้นที่ป่าต้นน้ำเขตรอยต่ออุทยานแห่งชาติแม่วงก์	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	หัวหน้าโครงการวิจัย
พุทธวิถีการพัฒนาระบบการจัดการเครือข่ายของ วิสาหกิจชุมชนในท้องถิ่น	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	หัวหน้าโครงการวิจัย
การเสริมสร้างจิตสำนึกแบบมีส่วนร่วมและการ เปลี่ยนแปลงพฤติกรรมในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติ ป่าชุมชนในท้องถิ่น	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	ผู้ร่วมวิจัย
กระบวนการสร้างคุณค่าและมูลค่าของผลิตภัณฑ์ กลุ่มวิสาหกิจชุมชนในพื้นที่ภาคกลาง	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	หัวหน้าโครงการวิจัย
ย่อย ศึกษาพฤติกรรมการเรียนรู้ของเด็กและ เยาวชนตามนโยบายลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	หัวหน้าโครงการวิจัย

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัยย่อย

๑. ชื่อ - นามสกุล ผศ.ดร.อัครเดช พรหมกัลป์
ชื่อ - นามสกุล Assist. Prof Dr. Akkaradecha Brahmakappa
๒. ที่อยู่ เลขที่ ๗๐๙/๑๗๕ หมู่ ๒ หมู่บ้านสวัสดิการทหารบก
ตำบลหนองปลิง อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์
โทรศัพท์มือถือ ๐๘๒-๙๔๕๙๕๘๔
E-mail: akkarat๘๖๘๘@gmail.com
๓. ตำแหน่งปัจจุบัน
- อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์
- ผู้อำนวยการหลักสูตรบัณฑิตศึกษา วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
๔. ประวัติการศึกษา
- ปริญญาตรี ศิลปศาสตรบัณฑิต (ศศ.บ.นิเทศศาสตร์) สถาบันราชภัฏมหาสารคาม
- ปริญญาโท พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พธ.ม.รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.รัฐประศาสนศาสตร์) มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๕. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ
- การศึกษาและวิจัยชุมชน การจัดการทรัพยากรชุมชน/การวิจัยทางสังคมศาสตร์
- การสื่อสารมวลชน / การเก็บข้อมูล / การนำเสนอ / การเข้าถึงชุมชน
- การบริหารจัดการองค์กร / การบริหารองค์การสื่อสารชุมชน (เคเบิลทีวีท้องถิ่น)
- ทฤษฎีการพัฒนาชุมชนสังคม / สังคมวิทยาการพัฒนา/การพัฒนาชนบทไทย
- วิทยากรแม่ข่าย ๑๑ ของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
๖. ผลงานวิจัย

เรื่องที่การวิจัย	ปีที่ได้รับทุนสนับสนุน การการวิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
กระบวนการพัฒนาระบบประกันคุณภาพ การศึกษาตามวงจร PDCA ของมหาวิทยาลัยมหา จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย	ปีงบประมาณ ๒๕๕๕	หัวหน้าโครงการวิจัย
รูปแบบการสร้างเสริมสุขภาวะในองค์กรที่ส่งผล ต่อประสิทธิภาพในการทำงานของหน่วยงาน ภาครัฐ : กรณีศึกษามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ ราชวิทยาลัยในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ	ปีงบประมาณ ๒๕๕๖	หัวหน้าโครงการวิจัย

เรื่องที่การวิจัย	ปีที่ได้รับทุนสนับสนุน การการวิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
ทัศนคติที่มีต่อบทบาทและการแสดงออกของนิสิต วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์	ปีงบประมาณ ๒๕๕๗	หัวหน้าโครงการวิจัย
การพัฒนาบึงน้ำขนาดใหญ่แบบมีส่วนร่วมใน สังคมไทย	ปีงบประมาณ ๒๕๕๘	หัวหน้าโครงการวิจัย
ศึกษาความขัดแย้งกับการสืบสานประเพณี แห่เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ปากน้ำโพ	ปีงบประมาณ ๒๕๕๘	หัวหน้าโครงการวิจัย
การเสริมสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมและ วัฒนธรรมระดับชุมชนในอาเซียน	ปีงบประมาณ ๒๕๕๘	ผู้ร่วมวิจัย
แผนงานวิจัย : ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่ กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาคูทกภัย	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	ผู้ช่วยแผนงานวิจัย
การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงยุทธศาสตร์กับ การป้องกันและแก้ไขปัญหาคูทกภัย	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	หัวหน้าโครงการวิจัย
การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนว พระราชดำริในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่งัก	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	ผู้ร่วมวิจัย
พุทธบูรณาการบริหารจัดการองค์การคณะสงฆ์ จังหวัดนครสวรรค์ : วิเคราะห์ในเชิงกระบวนการ และผลสัมฤทธิ์	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	ผู้ร่วมวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกับการ พัฒนาทักษะชีวิตของนิสิตสู่ประชาคมอาเซียน	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	หัวหน้าโครงการวิจัย
แผนงานวิจัย : พ่อ-แม่มือใหม่ : แนวคิดและ กระบวนการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัว ตามแนวพระพุทธศาสนา	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	ผู้ช่วยแผนงานวิจัย
ยุ้งข้าวยุคใหม่ : กระบวนการปรับตัวสู่ทางรอด แห่งภูมิปัญญาของชาวนาไทย	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	หัวหน้าโครงการวิจัย
วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นวิถีพุทธกับการ เสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวพ่อ-แม่ มือใหม่	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	ผู้ร่วมวิจัย
นิเวศวัฒนธรรม : รูปแบบและกระบวนการ ส่งเสริมการท่องเที่ยวต้นน้ำเจ้าพระยา	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	ผู้ร่วมวิจัย
นครสวรรค์ : การวิเคราะห์นโยบายและการเตรียม ความพร้อมสู่การพัฒนาเป็นจังหวัดจัดการตนเอง	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	ผู้ร่วมวิจัย
แผนงานวิจัย : ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมเชิง พุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียงบนพื้นฐานการ ขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	ผู้ช่วยแผนงานวิจัย

เรื่องที่การวิจัย	ปีที่ได้รับทุนสนับสนุน การการวิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการขับเคลื่อนหน่วย อบรมประชาชนประจำตำบล (อปต.) ในการ พัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการภายใต้การ ขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	หัวหน้าโครงการวิจัย
แผนงานวิจัย : การพัฒนาคุณธรรมและพฤติกรรม การเรียนรู้ของเด็กและเยาวชนด้วยขบวนการสื่อ สร้างสรรค์เชิงพุทธ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	ผู้ประสานงาน
ต้นน้ำเจ้าพระยากับการพัฒนาสู่เศรษฐกิจฐานราก ทางการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	หัวหน้าโครงการวิจัย

๗. ผลงานทางวิชาการ

๗.๑ บทความวิจัย

อัครเดช พรหมกัลป์, อภิขยาณัฐโสภ อบสิน. “ทัศนคติที่มีต่อบทบาทและการแสดงออกของนิสิต
วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์”. ตีพิมพ์ใน วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์. ปีที่ ๕ ฉบับที่
๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๙ : ๒๕๙-๒๗๒.

อัครเดช พรหมกัลป์. “ศึกษาความขัดแย้งกับการสืบสานงานประเพณีแห่เจ้าพ่อเจ้าแม่ปากน้ำโพ”.
ตีพิมพ์ใน งานประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๓ , ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช
วิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ๒๘ มีนาคม ๒๕๕๙ : ๒๒๔-๒๓๘.

อัครเดช พรหมกัลป์. “รูปแบบการพัฒนาบึงน้ำขนาดใหญ่แบบมีส่วนร่วมในสังคมไทย”. ตีพิมพ์ใน
วารสารสังคมศาสตร์ปริทัศน์ คณะสังคมศาสตร์ , ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม – สิงหาคม
๒๕๕๙ : ๔๐๗-๔๑๙.

อัครเดช พรหมกัลป์. “รูปแบบการพัฒนาบึงน้ำขนาดใหญ่แบบมีส่วนร่วมในสังคมไทย”. นำเสนอ
นิทรรศการผลงานวิจัยใน งานมหกรรมงานวิจัยแห่งชาติ ๒๕๖๐ Thailand Research
Expo ๒๐๑๗ ภายใต้แนวคิด “วิจัยเพื่อพัฒนาประเทศสู่ความมั่นคง มั่งคั่ง และยั่งยืน”
ระหว่างวันที่ ๒๓ – ๒๗ สิงหาคม ๒๕๖๐ ณ โรงแรมเซ็นทาราแกรนด์และบางกอกคอนเวน
ชันเซ็นเตอร์ เซ็นทรัลเวิลด์ กรุงเทพมหานคร.

อัครเดช พรหมกัลป์. “การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงยุทธศาสตร์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหา
อุทกภัย”. ตีพิมพ์ใน งานประชุมวิชาการ การพัฒนาชุมชน ท้องถิ่น และสังคมระดับชาติ
ครั้งที่ ๑๗ และระดับนานาชาติ ครั้งที่ ๑ CSD สัมพันธ์, ณ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย อำเภอด่านซ้าย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ในระหว่างวันที่ ๒๘ - ๓๑ มกราคม
๒๕๖๑ : ๒๓๙ – ๒๕๕.

อัครเดช พรหมกัลป์, พระครูนิวิฐศีลขันธ. “การสื่อสารทางการเมืองกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้ง
ในนโยบายสาธารณะ : กรณีศึกษาโครงการก่อสร้างเขื่อนแม่วงก์” ตีพิมพ์ใน การประชุมทาง
วิชาการระดับชาติ MCU Congress II, ณ ห้อง เอียร์เตอร์ B คณะสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๓๐ เมษายน ๒๕๖๑ : ๒๔๐-๒๔๖.

พระครูนิวาสิตขันธ์, อัครเดช พรหมกัลป์, รัตติยา พรหมกัลป์. “การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงศ์” ตีพิมพ์ใน การประชุมทางวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๒, ณ วิทยาลัยสงฆ์ล้านนาเฉลิมพระเกียรติฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดน่าน ๙ กันยายน ๒๕๖๑.

๗.๒ บทความทางวิชาการ

อัครเดช พรหมกัลป์, ผศ.ดร.ไพศาล สรรสวัสดิ์สุทธิ. “สังคมแห่งอุปมัญญา : ปลายทางแห่งการแก้ไข ปัญหาความขัดแย้ง”. ตีพิมพ์ใน วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย . ปีที่ ๒ ฉบับพิเศษ เนื่องในโอกาสเฉลิมฉลองวันวิสาขบูชาโลก (๒๕๕๘) : ๑๑๘-๑๓๐.

อัครเดช พรหมกัลป์, ผศ.ดร.ไพศาล สรรสวัสดิ์สุทธิ. “ภาวะผู้นำ : การถึงพร้อมแห่งบุคคลที่ต้องผ่านการขับเคลื่อนพัฒนา”. ตีพิมพ์ใน วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์ . ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๖) : ๒๒-๔๑.

อัครเดช พรหมกัลป์, ผศ.ดร.ไพศาล สรรสวัสดิ์สุทธิ. “พุทธวิถีการสื่อสารภายในองค์กร กลเม็ดเชื่อมโยงเพื่อประสิทธิภาพการบริหาร”. ตีพิมพ์ใน วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์. ปีที่ ๑ ฉบับที่ ๒ (พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๕๖) : ๒๒-๔๑.

Akkaradecha Brahmakappa. “๑๐๐ Years Ago; The Conflict of The Continuing of Paknampho Chinese Deities Traditional Parade” In The ๗th International Buddhist Research Seminar on “Cultural Geography in Buddhism” February๑๘-๒๐, ๒๐๑๖ Mahachulalongkornrajavidyalaya University. Thailand : ๒๔๗-๒๔๙.

๘. หนังสือ/ตำรา/เอกสารประกอบการสอน

อัครเดช พรหมกัลป์. ทฤษฎีรัฐประศาสนศาสตร์ (Public Administration Theory). นครสวรรค์ : บริษัท เอ็นบีเอสโปรดคัลสตี้ง จำกัด, ๒๕๕๘.

อัครเดช พรหมกัลป์. การวิจัยคุณภาพ (Qualitative Research). นครสวรรค์ : บริษัท เอ็นบีเอสโปรดคัลสตี้ง จำกัด, ๒๕๕๘.

อัครเดช พรหมกัลป์. การปกครองท้องถิ่น แนวคิด หลักการ และทฤษฎี . นครสวรรค์ : อาง้วนการพิมพ์, ๒๕๖๐.

อัครเดช พรหมกัลป์. รูปแบบการพัฒนาบึงน้ำขนาดใหญ่แบบมีส่วนร่วมในสังคมไทย . นครสวรรค์ : อาง้วนการพิมพ์, ๒๕๖๐.

๙. เกียรติบัตรและผลงานที่ได้รับ

- วุฒิบัตรหลักสูตรการฝึกอบรม “วิทยากรหลักสูตรการพัฒนานักวิจัย” (Training for the trainer) รุ่นที่ ๑๑ ของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)

- วิทยากรประจำโครงการฝึกอบรม “สร้างนักวิจัยรุ่นใหม่ (ลูกไก่)” ของสำนักงานคณะกรรมการ วิจัยแห่งชาติ (วช.) ในจังหวัดพระนครศรีอยุธยา น่าน ลำพูน และกระทรวงพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ รวมถึงของกรมควบคุมโรค กระทรวงสาธารณสุข
- ประกาศนียบัตรรับรองวิทยฐานะ “วิทยากรหลักสูตรการพัฒนานักวิจัย” (Training for the trainer) ของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.) จาก พล.อ.อ.ประจินต์ จั่นตอง รองนายกรัฐมนตรี
- วุฒิบัตรหลักสูตรการฝึกอบรม “ผู้จัดการงานวิจัย” รุ่นที่ ๑๖ ของสำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ (วช.)
- เกียรติบัตรและโล่รางวัลผลงานวิจัยที่มีคุณค่า “ระดับดี” ประจำปี๒๕๖๑ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
- เกียรติบัตรและโล่รางวัลนักวิจัย “ระดับดีเยี่ยม” ประจำปี ๒๕๖๑ ของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

ประวัติหัวหน้าโครงการวิจัยย่อย

๑. ชื่อ-นามสกุล (ภาษาไทย) นางสาวกาญจนาณัฐ ประธาตุ
ชื่อ-นามสกุล (ภาษาอังกฤษ) Miss Kanchananat Pradhat
๒. ตำแหน่งปัจจุบัน อาจารย์ประจำหลักสูตรพุทธศาสตรบัณฑิต สาขาวิชา
พระพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วิทยาเขตนครสวรรค์
๓. หน่วยงานและสถานที่ติดต่อ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์
เลขที่ ๙๙๙ หมู่ที่ ๖ ตำบลนครสวรรค์ออก อำเภอเมือง จังหวัด
นครสวรรค์ ๖๐๐๐๐ โทร. ๐๕๖-๒๑๙๙๙๘
โทรสาร.๐๕๖-๒๑๙๙๙๙
โทรศัพท์มือถือ ๐๖๒ ๒๙๒ ๓๔๓
E-mail : prathato๖๐๖@gmail.com
๔. ประวัติการศึกษา ศิลปศาสตรบัณฑิต (การบัญชี)
พธ.ม. (พระพุทธศาสนา)
พธ.ด. (พระพุทธศาสนา)
๕. สาขาวิชาที่ชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ
สาขาวิชาการเงินการบัญชี, เศรษฐศาสตร์
๖. ประสบการณ์ที่เกี่ยวข้องกับการวิจัย

เรื่องที่การวิจัย	ปีที่ได้รับทุนสนับสนุน การการวิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
พุทธจิตวิทยาเพื่อการเยียวยาและฟื้นฟูผู้ประสบ อุทกภัย	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	หัวหน้าโครงการวิจัย
นิเวศวัฒนธรรม : รูปแบบและกระบวนการ ส่งเสริมการท่องเที่ยวต้นน้ำเจ้าพระยา	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	หัวหน้าโครงการวิจัย

หัวหน้าโครงการวิจัยย่อย

๑. ชื่อ - นามสกุล พระครูนิวาสิตขันธ์ จิตตวาทโน,ผศ.ดร. (ณรงค์ เชื้อศรี)

ชื่อ - นามสกุล Assist. Prof Dr. Phrakhrunivitsinlakhon

๒. ที่อยู่ วัดมฤคทายวัน ตำบลแม่เล่ย์ อำเภอมะนัง จังหวัดนครศรีธรรมราช

๓. ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต วิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์

๔. ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรี -พุทธศาสตรบัณฑิต (รัฐศาสตร์)

ปริญญาตรี นิติศาสตรบัณฑิต

ปริญญาโท รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

ปริญญาเอก พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (พธ.ด.รัฐประศาสนศาสตร์)

๕. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

- การบริหารจัดการองค์กร / การบริหารคณะสงฆ์ / กฎหมายคณะสงฆ์
- ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน/ สังคม / สังคมวิทยาการพัฒนา / การพัฒนาชนบทไทย
- การบริหารและการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

๖. ผลงานวิจัย

เรื่องที่การวิจัย	ปีที่ได้รับทุนสนับสนุนการการวิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
ทัศนคติที่มีต่อบทบาทและการแสดงออกของนิสิตวิทยาลัยสงฆ์นครสวรรค์	ปีงบประมาณ ๒๕๕๗	ผู้ร่วมวิจัย
การพัฒนาบึงน้ำขนาดใหญ่แบบมีส่วนร่วมในสังคมไทย	ปีงบประมาณ ๒๕๕๘	ผู้ร่วมวิจัย
ศึกษาความขัดแย้งกับการสืบสานประเพณีแห่เจ้าพ่อ-เจ้าแม่ปากน้ำโพ	ปีงบประมาณ ๒๕๕๘	ผู้ร่วมวิจัย
แผนงานวิจัย : ยุทธศาสตร์การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำกับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	ผู้ช่วยแผนงานวิจัย
การจัดการชุมชนพื้นที่กลางน้ำเชิงยุทธศาสตร์กับการป้องกันและแก้ไขปัญหาอุทกภัย	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	ผู้ร่วมวิจัย
การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วังค์	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	หัวหน้าโครงการวิจัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยกับการพัฒนาทักษะชีวิตของนิสิตสู่ประชาคมอาเซียน	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	ผู้ร่วมวิจัย

เรื่องที่การวิจัย	ปีที่ได้รับทุนสนับสนุนการการวิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
แผนงานวิจัย : พ่อ-แม่มือใหม่ : แนวคิดและกระบวนการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวตามแนวพระพุทธศาสนา	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	ผู้ช่วยแผนงานวิจัย
ยุ่งข้าวยุคใหม่ : กระบวนการปรับตัวสู่ทางรอดแห่งภูมิปัญญาของชาวนาไทย	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	ผู้ร่วมวิจัย
วัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่นวิถีพุทธกับการเสริมสร้างความมั่นคงของครอบครัวพ่อ-แม่มือใหม่	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	หัวหน้าโครงการวิจัย
แผนงานวิจัย : ยุทธศาสตร์การพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	ผู้ช่วยแผนงานวิจัย
ธรรมาปฏิบัติกับการพัฒนาสังคมเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความพอเพียงบนพื้นฐานการขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	หัวหน้าโครงการวิจัย

๗. ผลงานทางวิชาการ(งานวิจัย/บทความทางวิชาการ/หนังสือ/ตำรา)

๗.๑ บทความวิจัย

พระครูนิวาส์สีลขันธ. “การพัฒนาระบบการบริหารจัดการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นจังหวัดนครสวรรค์บนฐานพุทธธรรม ”, ตีพิมพ์ใน วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์ , ปีที่ ๕ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม - สิงหาคม ๒๕๕๙

อัครเดช พรหมกัลป์, พระครูนิวาส์สีลขันธ. “การสื่อสารทางการเมืองกับการแก้ไขปัญหาความขัดแย้งในนโยบายสาธารณะ : กรณีศึกษาโครงการก่อสร้างเขื่อนแม่วงก์ ” ตีพิมพ์ใน การประชุมทางวิชาการระดับชาติ MCU Congress II, ณ ห้อง เจียร์เตอร์ B คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ๓๐ เมษายน ๒๕๖๑.

พระครูนิวาส์สีลขันธ, อัครเดช พรหมกัลป์, รัตติยา พรหมกัลป์. “การบริหารจัดการน้ำอย่างยั่งยืนตามแนวพระราชดำริในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่วงก์ ” ตีพิมพ์ใน การประชุมทางวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ ๒, ณ วิทยาลัยสงฆ์ล้านนาเฉลิมพระเกียรติฯ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย จังหวัดน่าน ๙ กันยายน ๒๕๖๑.

๗.๒ บทความทางวิชาการ

พระครูนิวาส์สีลขันธ. “ทศตวรรษกับทิศทางการส่งเสริมการบริหารจัดการยุคใหม่ ”, ตีพิมพ์ใน วารสาร มจร สังคมศาสตร์ปริทรรศน์, ปีที่ ๖ ฉบับที่ ๑ มกราคม - มีนาคม ๒๕๖๐

พระครูนิวาสิตขันธ์, ดร. (๒๕๕๙). **หลักการจัดการทรัพยากรมนุษย์**, นครสวรรค์ : นครสวรรค์ บรอดแคสต์ติ้ง ซิสเต็ม. จำนวน ๔๘๗ หน้า. ISBN: ๙๗๘-๖๑๖-๔๒๓-๖๔๔-๔

หัวหน้าโครงการวิจัยย่อย

๑. ชื่อ – นามสกุล (ภาษาไทย)
ชื่อ – นามสกุล (ภาษาอังกฤษ)

ดร.สมบัติ นวลระยอง
Dr.Sombat Nuanra-ong

๒. ตำแหน่งปัจจุบัน

อาจารย์ประจำหลักสูตรรัฐประศาสนศาสตรบัณฑิต
สาขาวิชารัฐประศาสนศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์

๓. หน่วยงานและสถานที่อยู่ติดต่อได้สะดวก

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครสวรรค์เลขที่ ๙๙๙ หมู่ ๖
ตำบลนครสวรรค์ออก อำเภอเมือง จังหวัดนครสวรรค์ ๖๐๐๐๐ โทรศัพท์ ๐๘๗-๑๙๙-๕๒๔๐
E-mail; Shall_๕๑๘๐๐๕@hotmail.com

๔. ประวัติการศึกษา

พุทธศาสตรบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)
รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์)
พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต (รัฐประศาสนศาสตร์)

๕. สาขาวิชาการที่มีความชำนาญพิเศษ (แตกต่างจากวุฒิการศึกษา) ระบุสาขาวิชาการ

- การบัญชี (ประสบการณ์ตรง ๒ ปี)
- การศึกษาการจัดการทรัพยากรชุมชน /ระเบียบวิธีวิจัยทางสังคมศาสตร์
- การบริหารจัดการองค์กร
- ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน/สังคม

๖. ผลงานวิจัย

เรื่องที่การวิจัย	ปีที่ได้รับทุน สนับสนุนการการ วิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
ศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ขององค์กรภาครัฐ องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและภาคีชุมชนในการ บริหารจัดการน้ำในพื้นที่กลางน้ำ	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	หัวหน้าโครงการวิจัย
โครงการหมู่บ้านรักษาศีล ๕ กับการหนุนเนื่อง ค่านิยม ๑๒ ประการ (แม่เป็นโมเดล)	ปีงบประมาณ ๒๕๕๙	ผู้ร่วมวิจัย
นครสวรรค์ : การวิเคราะห์นโยบายและการเตรียม ความพร้อมสู่การพัฒนาเป็นจังหวัดจัดการตนเอง	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	หัวหน้าโครงการวิจัย
จิตวิทยาเชิงพุทธกับการเสริมสร้างความมั่นคงทาง ครอบครัวพ่อ-แม่มือใหม่	ปีงบประมาณ ๒๕๖๐	ผู้ร่วมวิจัย

เรื่องที่การวิจัย	ปีที่ได้รับทุน สนับสนุนการการ วิจัย	หน้าที่รับผิดชอบ
สังคมพหุวัฒนธรรมกับการพัฒนาเชิงพุทธบูรณาการ ภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	หัวหน้าโครงการวิจัย
การพัฒนาจิตตปัญญาเชิงพุทธบูรณาการเพื่อความ พอเพียงภายใต้การขับเคลื่อนตามแนวพระราชรัฐ	ปีงบประมาณ ๒๕๖๑	ผู้ร่วมวิจัย

